

a,

Constantin Bacalbaşa

BUCUREŞTI DE ALTĂDATĂ

vol. I
(1871–1877)

Ediție îngrijită de
ARISTIȚA ȘI TIBERIU AVRAMESCU

1987

Editura Eminescu
BUCUREȘTI, PIAȚA SCİNTEII 1

C. Luc. 1565 936

PREFAȚĂ

Gazetar din rîndurile acelor care, după Războiul de Independență din 1877—1878, au pus bazele presei române moderne, ajunsă în puțin timp la un indiscutabil nivel european, ilustrînd — alături de alți numeroși colegi de generație, ziarisți profesioniști precum: D. Aug. Laudan, I. C. Fundescu, Grigore Ventura, Aurel Mureșianu, Valeriu Brăniște, Al. Beldiman, Const. Mille, Anton Bacalbașa, I. Teodorescu, Iosif Nădejde, B. Brănișteanu, C. G. Costa-Foru, Al. Ciurcu, Ioan Nădejde ș.a. — cu talent, putere de muncă, curaj și perseverență nobila profesiune de făuritori ai unei opinii publice românești democratice, patriotice și progresiste, Constantin Bacalbașa, cu toate meritele sale de publicist prețuit în epocă nu s-ar fi bucurat de un interes mai accentuat în postecitate dacă — în pragul senectuții — nu s-ar fi simțit îndemnat să-și împărtășească săptămînal cititorilor de la *Adevărul* și apoi *Universul* amintirile sale adunate mai tîrziu în patru volume sub titlul inspirat: *Bucureștii de altădată*.

Profesia de ziarist — și în aceste rînduri nu ne referim la scriitorii care au practicat tot atunci, mai multă sau mai puțină vreme, cu strălucire, activitatea ziaristică, în frunte cu Eminescu și Caragiale sau la unii oameni politici, precum George Panu — era, s-a mai spus de atîtea ori, asemănătoare cu aceea a actorului care, o dată ce părăsește definitiv scena, este uitat treptat de contemporani și mai ales de urmașii acestora, care nu se mai pot bucura de contactul nemijlocit și hotărîtor cu arta acestora. Astăzi, despre strădania ziaristică de peste o jumătate de secol a lui Constantin Bacalbașa se mai știu foarte puține lucruri (deși el a publicat cîteva zeci de mii de articole!), în studiile de specialitate mai sînt menționate pozitiv unele articole din perioada sa socialistă, din anii 1880, deși o atenție îndreptățită de luciditatea intervențiilor sale ar merita-o și activitatea sa publicistică din anii premergători realizării deplinei unități statale a poporului român. Desigur, el nu a fost cel mai înzestrat și cel mai consecvent dintre ziarisții citați mai sus și nu s-a bucurat de influența în largi mase de cititori de care a beneficiat, de pildă, fondatorul presei române moderne de mare tiraj, Const. Mille — dar prezența sa stăruitoare, zilnică, în coloanele unor jurnale prestigioase precum: *Telegraful*, *Epoca*, *Lupta*, *Adevărul*, *Conservatorul*, *Dimineața*, *Universul* ș.a. i-a creat o oarecare popularitate care l-a însoțit statornic pînă la moarte. Dar, de pildă, oricît de serios ar fi alcătuit astăzi un

(desigur, util) volum selectiv din activitatea sa ziaristică, nu lipsită, firește, de momente de patos și entuziasm combativ, acesta nu va putea trezi decât un interes mai mult documentar, în timp ce amintirile din *Bucureștii de altădată* — trebuie s-o recunoaștem —, evocare colorată, plină de căldură a unei lumi peste care s-a și așternut uitarea unui secol întreg, vor interesa, acum și în viitor, generații de cititori dornici să cunoască un trecut din ce în ce mai îndepărtat, cu înfăptuirile și cu eșecurile lui. În aceste condiții, este evident că, pentru cititorii de azi și de mâine, Constantin Bacalbașa nu va fi, în primul rând, gazetarul respectat de la *Lupta* sau *Adevărul*, ci autorul *Bucureștilor de altădată*, carte pe care o propunem pentru o nouă lectură, la peste o jumătate de secol de la ultima ei apariție.

*

Constantin Bacalbașa s-a născut la 21 august/2 septembrie 1856 într-un București agitat de evenimentele războiului Crimeii (1853—1856), care prilejuise încă o dată cotropirea țărilor române de către oștile țariste, otomane și austriece. Tatăl său, Costache Bacalbașa, viitorul șef al poliției orașului Brăila, era originar, se pare, din satul Telești (jud. Gorj)¹, situat pe malul drept al râului Bistrița, nu departe de Hobita lui Brâncuși. El s-ar fi numit, la naștere, Telescu, dar ar fi fost adoptat de către un unchi, mai marele băcanilor (bacal-bașa) din Galați, de unde numele cu rezonanțe turcești de Bacalbașa. Înrolat ca simplu soldat în tânăra armată română, la 1/13 februarie 1834, el este avansat sergent-major în 1835, părăsind oștirea în noiembrie 1841.² Un an mai târziu el se afla printre „amploiații domnescului palat“, căci în septembrie 1842 Alexandru Dimitrie Ghica, „cu mila lui Dumnezeu domn a toată Țara Românească“, ținând seama de „slujbele ce au săvârșit mai jos însemnatele fețe“ îi acordă lui „Costantin Bacalbașa“ și altor „amploiați“ ai săi (Pantazi Bagdat, Iancu Mihuleț ș.a.) micul rang boieresc de pitar, potrivit cu „dispozițiile art. 350 din Regulamentul organic și cu art. 6 din legiuirea rangurilor“.³ Fostul „fetfbel“ (plutonier) își începe acum, în 1841—1842, o lungă carieră în administrația țării; se va căsători, către mijlocul secolului, cu Aneta Bobescu, nevastă plină de rivnă care-i va naște (după unele informații incerte) 13 copii, dintre care s-au mai ilustrat în lumea literelor: Iancu (Ion C.) Bacalbașa (n. 1863, Brăila), gazetar și dramaturg, director al Teatrului Național din București în 1912 și Anton (Tony) Bacalbașa (n. 1865, Brăila), virulentul gazetar socialist, excepțional dotat, mort însă în plină tinerețe.

Potrivit documentelor consultate de noi, pitarul Costache Bacalbașa ajunsese, în 1853, polițai al orașului Brăila⁴, fostă raia otomană, reintors

¹ Telești și nu Telea așa cum se menționează în „materialul documentar“ publicat de G. Călinescu și colectivul în *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, an. III, tomul III, 1954, p. 157, informație preluată de toate studiile și sintezele care au urmat. În județul Gorj, ca și de altfel în întreaga țară, nu există nici o localitate cu numele Telea (v. colonel I. Vasiliu-Năsturel, *Dicționar geografic al județului Gorj*, București, 1892; *Marele dicționar geografic al României*, vol. V, fascicula III, București, 1902).

² G. Călinescu și colectivul, *op. cit.*

³ *Buletin. Gazetă oficială*, București, nr. 73, luni 14 septembrie 1842, p. 298. Decretul nr. 674, din 6/18 septembrie 1842 este iscălit de domnitor, precum și de către „secretarul statului“, C. Suțu.

⁴ *Almanah al Statului pe anul 1853*, tipărit cu slobozenia înaltei stăpîniri, în al 15-lea an. Tipărit la serd. Z. Carcalechi, tipografia Statului, București, 1853, p. 80.

la Țara Românească după o îndelungată ocupație turcească. În timpul războiului Crimeii el revenise însă la București unde, recunoscându-i-se, desigur, calitățile, va fi încadrat imediat ca „ajutor al doilea“ al șefului poliției Capitalei, marele clucer Radu Roset⁵. Primise nu de mult rangul de serdar, era, desigur, o persoană respectabilă, cu o carieră asigurată; de aceea, îndată după încheierea păcii va redeveni polițai al orașului Brăila, funcție în care îl regăsim în 1858⁶, cu titlatura specificată mai exact în ianuarie 1859: șef al poliției orașenești⁷. Acum, în sfârșit, liniștea atât de mult jinduită se instăpînise peste țările române, străbătute în anii din urmă în toate direcțiile de către oștile prădalnice ale imperiilor reacționare vecine. În vechiul port dunărean viața se normalizase, după ce cunoscuse rigorile prezenței militare turcești, rusești sau austriece, precum și, în plus, unul dintre cele mai teribile flagele ale vremii: ciuma. Populația orașului, în creștere acum, ajunsese, potrivit unei statistici alcătuite de însuși șeful poliției locale, Costache Bacalbașa, în 1859, la 17 105 locuitori (dintre care 3 686 erau supuși străini)⁸; în portul Brăila, prin care se efectua o bună parte din comerțul exterior românesc, intraseră, în anul 1860, un număr record de „bastimente“, aducînd zahăr, cafea, untdelemn, fier, orez, pește sărat, măslina, stafide, smochine, lămîi, portocale, vinuri ș.a. din Marsilia, Malta, Genova, Constantinopol, Trapezunt, Odesa, Anvers, Livorno, Amsterdam, Alger etc.⁹ În aceste condiții, de trafic portuar intens, cu o populație destul de amestecată și în continuă creștere o dată cu dezvoltarea economică și comercială a orașului, poliția brăileană devenise o instituție importantă și necesară; de aceea, la 9/21 februarie 1867, acum „prefectul poliției Brăila“, C. Bacalbașa, solicita insistent mai marilor săi o sporire a numărului gardiștilor de noapte și de zi pentru a asigura paza „publică în oraș și în port“, deși în subordinea sa se aflau 155 de oameni, dintre care 140 „pe jos“ și 15 „călări“¹⁰; în acești ani, șeful poliției căpătase o certă autoritate în oraș căci, în mai 1864, după lovitura de stat a lui Cuza, cînd are loc plebiscitul privind aprobarea noii Constituții („Statut dezvoltător al Convențiunii de la Paris“) el se adresează cetățenilor brăileni pentru a-i chema la vot, precizînd, în sens evident progresist și patriotic: „Prin urmare, pentru o astfel de mare lucrare, unică în istoria țării noastre tot românul să chieamă la viață și la drepturi politice...“¹¹.

În sfârșit, despre calitatea de șef al poliției brăilene a bătrînelui Bacalbașa, documentele cercetate de noi ne mai oferă un singur amănunt: înlocuit la conducerea poliției, prin 1868, de Alecu Cecropide, apoi de Stan Popescu, el va fi repus în funcție, telegrafic, de către Mihail Kogălniceanu, ministru de Interne, la 23 februarie/7 martie 1869, care va dispune „imediată suspendare“ a polițaiului Stan Popescu.¹²

⁵ *Almanah al Statului pe anul 1855*, București, 1855, p. 83; „ajutorul întâi“ al șefului poliției era clucerul Constantin Păucescu.

⁶ *Almanahul Statului pe anul 1858*, București, 1858, p. 44.

⁷ Direcția Generală a Arhivelor Statului, *Documente privind istoria orașului Brăila (1831—1918)*, București, 1975, p. 149.

⁸ *Ibid.*, p. 164.

⁹ *Ibid.*, doc. 164.

¹⁰ *Ibid.*, p. 260.

¹¹ *Ibid.*, p. 225, document din 13/25 mai 1864, iscălit „polițai, C. Bacalbașa“.

¹² *Catalogul corespondenței lui Mihail Kogălniceanu*, întocmit de Augustin Z. N. Pop, Ed. Academiei, București, 1959, doc. 195 (telegramă, concept).

Potrivit amintirilor fiului său mai mare, Costache Bacalbașa ar fi stat în slujba poliției brăilene vreme de 35 de ani, deci pînă către 1890, dovedind o energie exemplară în menținerea ordinii în portul dunărean: „Tatăl meu — notează autorul *Bucureștilor de altădată* — a fost 35 de ani polițai în vremuri foarte grele, cînd exista regimul consular și cînd orașul era plin de asasini greci. Dar cu o mină de fier, în cîtiva ani, a stîrpit pe criminali. Îmi amintesc că o dată mi-a spus: «Deși aproape n-aveam mijloace bănești, știam tot ce se petrece nu numai în Brăila și în Galați, dar și peste Dunăre, pînă în Balcani». Adevărul este că omul acela își punea toată inima la treabă, nu era numai un slujbaș cu grijă numai de a-și încasa salariul la sfîrșitul lunii.¹³ Beneficiar al unei sănătăți de fier, bătrînul Bacalbașa mai era în viață în 1899 — atît el, cît și vrednica lui soție — cînd își încheia o existență zbuciumată, la numai 34 de ani, fiul său mai mic și, desigur, cel mai talentat dintre toți, gazetarul socialist Anton Bacalbașa; cu acest trist prilej, un coleg de redacție al acestuia, de la officiosul flevist *Dreptatea*, ținea să noteze că tatăl regretatului său amic „trăiește și astăzi, încă verde și jovial ca un tînăr de douăzeci de ani”¹⁴.

Desigur că, provenind dintr-o familie așezată, cu venitul lunar asigurat, fiii lui Costache Bacalbașa vor dispune — cu moderație însă — de mijloacele necesare pentru a învăța carte potrivit aptitudinilor și aspirațiilor lor; Constantin Bacalbașa va urma cursurile unei școli elementare din Brăila, pentru a trece apoi la gimnaziul local, înființat în 1867 prin transformarea școlii reale (comerciale), înființată și ea cu numai patru ani în urmă; cursurile gimnaziale le-a început probabil în toamna anului 1868, căci în 1871 absolvea clasa a III-a a acestui unic gimnaziu din portul dunărean. În acest an, probabil sub presiunea unor părinți mai practici, care doreau să-și pregătească odraslele pentru cariera comercială, de mare viitor aici, gimnaziul Carol I, ca urmare a hotărîrii consiliului comunal redevine școală comercială și, nemulțumiți de această schimbare, visînd la o carieră mai „onorabilă” decît aceea comercială, un număr de copii părăsesc localitatea, pentru a-și continua cursurile gimnaziale în alte orașe.¹⁵ În aceste condiții speciale — pe care nu le amintește nicăieri — Constantin Bacalbașa ajunge, însoțit de tatăl său, în august 1871, la București, pentru a urma aici cursurile liceului Sf. Sava. Este scena cu care se deschid *Bucureștii de altădată*, amintiri pe care va începe să le încredințeze tiparului, în foiletonul *Adevărului*, peste exact o jumătate de veac, în noiembrie 1921.

Obținîndu-și bacalaureatul în sesiunea 1876, Bacalbașa se înscrie la Facultatea de Drept din București, avîndu-i colegi, în primul an, pe Paul Scorțeanu, Gh. Palade, I. Tanoviceanu, Duiliu Zamfirescu, I. Iancovescu ș.a.; facultatea însă n-a terminat-o vreodată (a absolvit doar exa-

¹³ Constantin Bacalbașa, *Cronica săptămînală, Adevărul*, an. XXXIV, nr. 11327, 6 martie 1921, p. 1—2.

¹⁴ Anton Bacalbașa, *Dreptatea*, an. IV, nr. 1202, 3 octombrie 1899, p. 1; în anunțul mortuar publicat în același număr al ziarului erau amintiți toți membrii familiei Bacalbașa, în viață la acea dată: Constantin și Aneta, părinți, precum și patru copii ai acestora: Eliza Mihailovici, Const. C. Bacalbașa, căpitan Alexandru C. Bacalbașa (va ajunge pînă la gradul de colonel) și Ion C. Bacalbașa (*Ibid.*, p. 3).

¹⁵ „Mulți școlari, informați despre transformarea ce va avea să înceapă de la 1 septembrie viitor, cer din vacanță direcțiunii gimnaziului certificate spre a se duce să urmeze în gimnaziile de prin alte orașe” (Atanasie Popescu, *Liceul N. Bălcescu din Brăila, monografie*, ediția a II-a completată, Brăila, 1937, p. 21—22).

menele primilor doi ani), antrenat fiind în mișcările generoase ale tineretului de atunci și, mai ales, atras de mirajul muncii în presa cotidiană care începea să se impună — modernizându-se în sens pozitiv occidental — în viața social-politică a epocii.

Tineretul vremii se afla, în anii de după 1870 — așa cum înregistrează foarte exact Bacalbașa — sub influența ideilor radicale profese de gruparea politică patronată cu vigoare și autoritate de C. A. Rosetti și I. C. Brătianu. Prin intermediul acestor idei mulți tineri din lumea școlară și universitară s-au apropiat apoi, către 1880, de mișcarea socialistă, în curs de organizare la noi, ideologia romantic-revoluționară și generoasă a socialismului românesc de atunci înflăcăându-i în lupta pentru o lume pe care, cu altruism, o voiau mai dreaptă și mai bună și pe care regimul liberal-constituțional inaugurat în 1876 nu o mai făgăduia ca o posibilitate apropiată.

Bacalbașa va avea șansa de a face parte din prima generație de socialiști-militanți români — fapt care îi va influența, într-o măsură, întreaga viață —, fiind unul dintre cei dintii studenți universitari bucureșteni care vor fi antrenați în mișcare. E mai mult ca probabil că Paul Scorțeanu (Sachelarie), fiul unui grec din Brăila (și bunicul, din partea mamei, al scriitorului M. R. Paraschivescu), pe care Bacalbașa îl cunoștea din 1874, pe când acesta era elev la liceul Matei Basarab, să-l fi atras în activitatea socialistă bucureșteană încă din 1876, când încep amândoi să frecventeze cursurile Facultății de Drept de aici. Pe vremea aceea, Paul Scorțeanu locuia, împreună cu mama sa, într-o casuță din curtea bisericii Sf. Ecaterina de pe Calea Rahovei¹⁶; în camera modestă a amicului său, Constantin Bacalbașa a făcut cunoștință — printre altele — cu opera lui Hugo, cu „Noptile“ lui Musset, cu filozofia lui Lamennais, precursor al „socialismului creștin“, cu cartea lui Ludwig Büchner, reprezentant al materialismului vulgar german, *Forță și materie*, de mare răspindire printre tinerii intelectuali ai vremii (tălmăcirea acesteia în limba franceză — care a circulat și în țara noastră — apărea la Leipzig, în ediția a V-a, în 1876).

Din primăvara anului 1877 și pînă în toamna anului următor Bacalbașa a fost nevoit să se refugieze însă în casa ospitalieră a părinților din Brăila, reluînd contactele cu cercul socialist bucureștean după ce a revenit în capitala țării care-și dobîndise, prin jertfă de sînge, mult rîvnita independentă. El își amintește — din păcate vag și imprecis — despre mai multe ședințe la care a participat și care au avut loc prin 1879—1880 în încăperi discrete ale spitalelor Filantropia, Colentina sau Colțea (mulți dintre studenții mediciști simpatizau cu ideile umanitare ale socialismului), subliniînd, și avea, desigur, dreptate, că pe cei dintii socialiști bucureșteni „ne-au înregimentat sub drapelul socialist sentimentele umanitare și spiritul de revoltă. Eram socialiști nu prin reflecțiune, ci numai prin temperament și simțire.“¹⁷ După revenirea lui Gherea în țară, evadat din captivitatea țaristă, în septembrie 1879 și stabilirea sa la Ploiești, activitatea socialiștilor bucureșteni începe să capete o finalitate mai clară; în 1880 Bacalbașa va fi însărcinat să asigure secretariatul revistei socia-

¹⁶ Constantin Bacalbașa *Cronica săptămînală, Doisprezece morți. Paul Scorțeanu, Adevărul*, an. XXXIV, nr. 11454, 7 august 1921, p. 1—2.

¹⁷ Const. C. Bacalbașa, *Socialismul în București, Adevărul*, an. XII, nr. 3430, 7 februarie 1899, p. 1.

*Iste România viitoare*¹⁸, care a și apărut la București, în decembrie 1880, cu primul număr, probabil unicul. Paralel — și exprimând aceleași idei generoase ale amicilor săi socialiști — el va lua parte la acțiunile de organizare a studențimii din Capitală sau pe plan național. Îl aflăm astfel printre reprezentanții studenților bucureșteni la primul congres al studenților din România liberă, care a avut loc la Focșani, între 7/19—9/21 septembrie 1880, susținând cu convingere puncte de vedere specifice mișcării revoluționare și patriotice ale vremii, alături de colegii săi, socialiștii bucureșteni P. Scorțeanu, Al. Spiroiu, C. Stăuceanu, P. Inotescu sau ieșeni: Const. Mille, Al. Bădărău, Eduard Gruber ș.a.¹⁹ De altfel, câteva luni mai târziu, în martie 1881 el își va pierde mărunțul post de copist la Ministerul Instrucțiunii Publice ca urmare a faptului că luase cuvântul la o întrunire a studenților bucureșteni, întrunire convocată pentru a protesta în legătură cu persecuțiile îndreptate împotriva colegilor de la Universitatea din Iași — ceva mai combativi — care organizaseră, împreună cu ceilalți socialiști din oraș și împrejurimi, o manifestație (interzisă apoi de autorități) pentru a marca împlinirea a zece ani de la proclamarea Comunei din Paris (și, totodată, pentru a-și exprima, pe ascuns, satisfacția naivă în legătură cu asasinarea de către nihiliiști ruși, la 1/13 martie 1881, a țarului Alexandru al II-lea). Rămânând fără slujbă el a simțit, o dată mai mult, imboldul de a se dedica activității ziaristice, pentru care dovedea o chemare temperamentală și, într-adevăr, era dotat pentru această profesiune pe care a slujit-o apoi; cu devoțiune, pînă la capătul vieții. Debutul în presă și-l făcuse însă cu trei ani mai înainte, cînd amicul său Paul Scorțeanu, care era un fel de secretar de redacție al revistei feministe fondate de Maria Flechtenmacher, *Femeia română*, îi publicase două poezii naive, la 5 și 8 octombrie 1878 (*Junețe și Amin-tirea*); în aceeași toamnă, se prezintă la cotidianul *Războiul*, proprietatea tipografului Ioan Weiss, jurnal apărut în timpul războiului din 1877, oferindu-și serviciile ca traducător din limba franceză, dar este refuzat de redactorul principal al gazetei, poetul Gr. H. Granda; tentativa de a intra în presă îi reușește, pentru puțin timp, un an mai târziu cînd va lucra o lună de zile, fără plată, ca traducător din limba română la *L'Indépendance Roumaine*, angajat de directorul publicației, Emile Galli. În sfîrșit, adevăratul debut ca ziarist și-l face abia în 1881 la *Curierul român*, o gazetă efemeră editată începînd de la 20 august/1 septembrie 1881 de juristul și omul politic brăilean Christodul J. Suliotis, viitor fruntaș conservator în portul dunărean, mai în vîrstă decît Bacalbașa cu numai vreo doi ani; aici, sub pseudonimul străveziu Bacon el semnează o singură colaborare, o traducere în mai multe „episoade“, la rubrica „Litere, arte, științe“ — *Pesimismul în fața socialismului* (numerele din 2, 4 și 6 septembrie 1881), dar îi aparțin, mai mult ca sigur, și alte tălmăciri, printre care *Părinții nihilismului* de Victor Tissot, cu referiri la Herzen, Bakunin, Cernișevski, precum și relatarea despre al doilea Congres na-

¹⁸ În legătură cu desemnarea lui Bacalbașa ca secretar al revistei, Gherea îi scria amicului său socialist dr. Russel, la Iași: „Sînt patru zile de cînd am venit la București. Alaltăieri am făcut o întrunire mică unde am explicat neînțelegerile care există între noi și voi. Rezultatul este că s-a ales alt secretar, C. Bacalbașa“ (C. Dobrogeanu-Gherea, *Correspondență*, ediție îngrijită de Ion Ardeleanu și Nicolae Sorin, Ed. Minerva, 1972, p. 77). La astfel de întruniri se referă și Bacalbașa, în *Bucureștii de altădată* (cap. *Anul 1879 și Anul 1884*).

¹⁹ *Anuarul Asociațiunii generale a studenților universitari din România, Focșani — Pitești, 1880—1881*, București, 1882.

țional al studenților universitari, întrunit la Pitești în septembrie 1881, în cadrul căruia el prezentase darea de seamă, o înflăcărată analiză a problemelor națională și socială ale momentului respectiv: „Studenți ai întregii României, fii ai unui popor lung timp părăsit uitării și de restul omenirii și de chiar conștiința lui, salutăm cu iubire această zi în care, de o parte și de alta a Milcovului, de o parte și de alta a Carpaților ne-am dat mâna și ne-am zis: frați... Suferințele națiunii române să le curmăm, iată dorința noastră; o Românie mare și un popor fericit și liber — iată visul nostru!”²⁰

Ucenicia gazetărească propriu-zisă și-o începe însă în același an 1881 la jurnalul *Telegraful* al lui I. C. Fundescu, una din bunele gazete liberale ale epocii, cu tendințe radicale, în redacția căreia fusese angajat cam tot atunci și fostul socialist-anarhist Zamfir C. Arbure, venit de la *Românul* lui C. A. Rosetti. Aici, după ce a publicat, desigur, o serie de materiale nesemnate el inaugurează, la 20 septembrie/2 octombrie 1881 o rubrică săptămînală „Cronica”, iscălită tot cu pseudonimul Bacon, în cadrul căreia vor apărea și scurte dialoguri sau consemnări, de fapt „documente omenești” în stilul pe care-l inaugura, în același timp la noi, *Contemporanul*, compasiv pentru toți oropsiții vieții, junele jurnalist pronunțîndu-se cu justificată minie împotriva „orînduiei crude și nedrepte”: „Societatea se cutremură pe fundamentul ei și nu este departe ziua cînd paria societății, avînd drept stîndard cămașa zdrențuită a sărmanului va da strigătul de alarmă”²¹.

Activitatea în cadrul cercului socialist bucureștean — care se desfășura acum într-un ritm mai puțin susținut, după persecuțiile împotriva socialiștilor inaugurate în primăvara anului 1881 — cunoaște un reviriment menționabil în 1883, cînd tinerii socialiști, plini de entuziasm, dar cu desăvîrșire lipsiți de mijloace materiale și obișnuiți cu o viață boemă înființează (din inițiativa lui Const. C. Bacalabașa, Gh. Kernbach — poetul Gheorghe din Moldova și Emilian A. Frunzescu) gazeta socialistă *Emanciparea* (după o încercare eșuată de a tipări prin 1882 în tipografia Dor. P. Cucu revista revoluționară *Strigătul țării*, în redacția lui Paul Scorțeanu și Const. C. Bacalabașa²²). În primul număr al *Emancipării* Bacalabașa — care era sufletul publicației — semnează (tot cu pseudonimul Bacon — fratele său Anton fiind Batony) articolul-program, în care chema tinerimea la luptă pentru dobîndirea drepturilor sociale și naționale de care poporul român, în întregimea lui, era lipsit: „Mintea și aspirațiunile noastre înălțîndu-se către un ideal mai măreț și mai nepătat de cum sînt mai toate întocmirile meschine ale celor care nu se ocupă de-

²⁰ *Congresul studenților universitari. Prima zi, Curierul român*, an. I, 12 septembrie 1881. În cadrul congresului se vor citi și „adresele” de salut ale „junimii române” din Cluj și Sibiu, în aceea a sibienilor, de pildă, exprimîndu-se aceleași sentimente de puternică solidaritate națională, peste hotarele vremelnice: „Cu trup din trupul nostru și sînge din sîngele nostru, ca frați ai voștri de un sînge urmărim cu o vie bucurie toți pașii voștri spre înălțimi... Dacă este însă scris în cartea viitorului ca să se facă o *Daco-Românie mare și tare*, ne supunem destinului sorții noastre. Și atunci, în acea *Daco-Românie mare și tare*, diametral opusă cu patria domnilor noștri de astăzi, vom scrie pe steagul nostru: *libertate, egalitate, frățietate!*” (*Anuarul Asociațiunii generale a studenților universitari din România*, București, 1882, p. 39—41).

²¹ Bacon, *Cronica. Paria societății*, *Telegraful*, an. XI, nr. 2840, 25 octombrie 1881, p. 2.

²² Constantin Bacalabașa, *Cronica săptămînală. Doisprezece morți. Paul Scorțeanu, Adevărul*, an. XXXIV, nr. 11454, 7 august 1921, p. 1—2.

cit de izbînda momentului, vom cere necurmat ca drepturile omului ca și drepturile neamurilor să fie recunoscute și puse la adăpostul lovirilor vrăjmășești²³. Această situație pe același plan a revendicărilor sociale și naționale ale poporului român a caracterizat întreaga activitate publicistică a lui Bacalbașa, vreme de o jumătate de veac. Revista *Emanciparea*, din care au apărut, în total, 7 numere, între 15/27 aprilie și 15/27 august 1883, are meritul că a adăpostit, în paginile sale, în tălmăcirea lui Anton Bacalbașa, fragmente din *Capitalul* lui Karl Marx, fapt care dovedește orientarea din ce în ce mai evidentă a cercului socialist bucureștean către socialismul marxist; tot aici, în primul număr al revistei, sub pseudonimul „Calu Grachu“ și-a făcut debutul în publicistica românească Dobrogeanu-Gherea, cu articolul de atitudine polemică *Un răspuns d-lui prim-ministru I. C. Brătianu la discursurile de la Craiova și sala Ateneului în privința proprietății*, în care teoreticianul socialist se pronunță în favoarea proprietății colective, articol stilizat — cam bolovănos — de junele redactor al *Emancipării*, Constantin Bacalbașa.

Un reviriment în activitatea cercului socialist bucureștean s-a produs după stabilirea în Capitală a lui Constantin Mille, tînăr socialist întors de la studiile efectuate la Bruxelles; acesta, bun organizator, a impus — și cu ajutorul lui Gherea, care venea de la Ploiești — o activitate mai susținută cercului socialist din capitala țării, determinînd, totodată, și inaugurarea acțiunii de propagandă în mediile muncitorești. În aceste condiții, continuînd să rămînă o vreme printre animatorii cercului socialist bucureștean, Bacalbașa — ale cărui convingeri socialiste nu aveau o bază teoretică serioasă, fiind izvorîte, așa cum singur o recunoștea mai tîrziu, din impulsuri tinerești sentimentale și umanitare — i-a secundat pe Mille și Paul Scorțeanu în acțiunile pe care aceștia le vor iniția; va face parte din colectivul de organizare a Cercului de studii sociale (alături de Const. Mille, Vintilă C. A. Rosetti, Paul Scorțeanu și E. A. Frunzescu), care-și va începe activitatea la 9/21 decembrie 1884 în sala Franzelaru cu expunerea lui Paul Scorțeanu intitulată „Ce este socialismul“; în cadrul „Cercului“, care-și propunea să contribuie la răspîndirea ideilor socialiste mai cu seamă în rîndurile tineretului bucureștean Bacalbașa a susținut două conferințe: „Despre prostituțiune“, la 30 decembrie 1884/11 ianuarie 1885 și „Proprietatea individuală și proprietatea colectivă“, la 17 februarie/1 martie 1885; concomitent, el a luat parte și la eforturile ambițioase de lansare a primului cotidian socialist român, care a apărut, beneficiînd de unele fonduri inițiale adunate cu foarte mare greutate, la 3/15 februarie 1885, comitetul de redacție, în ordine alfabetică, fiind următorul: Const. C. Bacalbașa, Al. Brăescu, Const. A. Filitis, Emilian A. Frunzescu, Const. Mille, Ioan Nădejde, Al. G. Radovici, Paul Scorțeanu; prin includerea în comitet a unor reprezentanți ai cercurilor socialiste din provincie precum și prin colaborarea (sub pseudonim) a lui Gherea, se tindea la realizarea unității teoretice și organizatorice a mișcării, la crearea partidului socialist, fapt întîmplat opt ani mai tîrziu, în 1893. Ziarul, bine alcătuit, cu rubrici variate și articole scrise cu nerv, cu o prezentare grafică modernă a marcat un moment semnificativ în istoria presei românești, fapt pe care nimeni nu l-a contestat vreodată (*Drepturile omului* ajungînd, după cum recunoștea N. Iorga „o foaie

²³ Bacon, *Cine sîntem, Emanciparea*, an. I, nr. 1, 15 aprilie 1883, p. 2.

cetită și de adversari²⁴); Const. Bacalbașa are meritul incontestabil că, după ce l-a secondat cu pricepere pe Mille la conducerea ziarului, a preluat-o efectiv (după ce acesta a fost chemat în mai 1885 să-și efectueze stagiul militar), pînă la 11/23 decembrie 1885 cînd, o dată cu al 217-lea număr, jurnalul își încetează apariția, din lipsă de fonduri; aici, la gazeta socialistă, Constantin Bacalbașa și-a dovedit, pentru prima oară în mod evident, talentul real de ziarist, așa după cum menționează același Nicolae Iorga amintind că la *Drepturile omului* se afla „în rîndul întîi un ziarist de foarte mare talent care, lipsit de logica adeseori silită, de admirabila sofistică a lui Panu, ca și de ușurătatea reprezentanților zilnici ai intereselor de partid, a știut totuși să-și croiască un drum propriu, fiind interesant în orice amintire și orice polemică a sa...²⁵ *Drepturile omului* este ultimul periodic în care Bacalbașa își exprimă ideile socialiste, încrederea în triumful, într-un viitor nu prea îndepărtat, al acestora („... Progresele imense ale socialismului din Europa și America dovedesc că nu citeva sute, dar numai citeva zeci [zeci] de ani să mai treacă și multe modificări se vor aduce actualei organizări sociale. Socialismul bate la ușă²⁶). Și, pentru că prefațăm o carte despre Bucureștii de altădată, se cuvine să mai menționăm aici că, în acești ani luminoși ai tinereții sale socialiste, la care s-a referit cu voită parcimonie în lucrarea sa memorialistică, Constantin Bacalbașa a fost cel dintîi care a purtat pe străzile Capitalei drapelul desfășurat al „revoluțiunii sociale“, fapt petrecut cu prilejul înmormîntării lui C. A. Rosetti, considerat de *Drepturile omului* „cea mai mare figură a istoriei noastre contemporane²⁷, așa cum nota mai tîrziu un — pe atunci, în 1885 — elev al liceului Matei Basarab, atras și el de ideologia generoasă a socialismului: „În nesfîrșitul cortegiu, care a condus vineri 12 aprilie rămășițele pămîntești ale celui ce a fost C. A. Rosetti la ultimul lor locaș era așezată la loc de cinste... delegațiunea Cercului de studii sociale, avînd în frunte desfășurat și îndoliat steagul roșu. Cu acel trist prilej s-a desfășurat pentru întîia oară în București steagul roșu ca emblemă socialistă. Ce mîndri călcăm noi, cei tineri, sub cutele steagului roșu și cu cîtă admirațiune dar și cu cîtă gelozie priveam pe mîndrul nostru stegar, care era C. C. Bacalbașa. Și cînd am ajuns la cimitir, redactorii ziarului *Drepturile omului* au fost — după cererea expresă a familiei lui C. A. Rosetti — printre cei cari, pe umerii lor, au dus sicriul pînă la groapă.²⁸

După dispariția *Drepturilor omului*, redactorii jurnalului socialist, redeveniți șomeri, și-au căutat fiecare cite un loc de muncă, de preferință în presă; C. C. Bacalbașa și-a găsit o slujbă de redactor la foaia conservatoare *Epoca*, apărută de curînd (noiembrie 1885), unde Nicolae Filipescu i-a încredințat o rubrică trisăptămînală, „Cronica glumeată“, pe care tînărul socialist (încă) o va semna cu pseudonimul Radu Țandără.²⁹ Un an mai tîrziu însă, la recomandarea amicului său Const. Mille, Const.

²⁴ N. Iorga, *Istoria presei românești*, tipărită de Sindicatul ziaristilor din București, [1922], p. 152.

²⁵ *Id.*, *ibid.*

²⁶ Const. C. Bacalbașa, *Socialismul și politica, Drepturile omului*, 16—17 septembrie 1885, în *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, partea I (1865—1889), Ed. politică, București, 1964, p. 429.

²⁷ *Drepturile omului*, an. I, nr. 56, 10 aprilie 1885, p. 1.

²⁸ I. C. Atanasiu, *Mișcarea socialistă (1881—1900)*, București, [1933], p. 38.

²⁹ Constantin Bacalbașa, *Cronica săptămînală. Doisprezece morți. Nicolae Gr. Filipescu, Adevărul*, an. XXXIV, nr. 11484, 11 septembrie 1921, p. 1—2.

Bacalbaşa, împreună cu Em. Frunzescu vor trece ca redactori la jurnalul radical *Lupta*, mutat de fondatorul acestuia, omul politic radical de formaţie rosettistă, G. Panu, de la Iaşi la Bucureşti, în noiembrie 1886 (primul număr bucureştean al *Luptei* poartă data de 23 noiembrie/5 decembrie 1886). A fost un moment hotărâtor în viaţa lui Bacalbaşa care, atras de ideile radical-democratice ale lui George Panu, continuator al ideologiei liberal-radicală în noile condiţii din ultimele două decenii ale secolului trecut, s-a înregimentat curînd în gruparea acestuia, deşi o vreme a mai participat la unele manifestări socialiste, ca, de pildă, aceea la care s-au întrunit peste 600 de muncitori, la 9/21 noiembrie 1887, pentru a protesta împotriva arestării neobositului activist socialist Anton Bacalbaşa, alta, peste o lună, convocată de Cercul muncitorilor din Bucureşti pentru a discuta despre „unirea tuturor muncitorilor”³⁰ sau aceea în care lucrătorii bucureşteni şi-au exprimat deplina solidaritate cu greviştii din Galaţi, întrunire la care au vorbit Em. Frunzescu, Al. Ionescu, Anton Bacalbaşa, C. C. Bacalbaşa, Const. Mille, Const. Olcescu ş.a.³¹.

Cu timpul însă, pe măsură ce poziţiile grupărilor socialistă şi radicală s-au delimitat cu mai multă claritate (comune erau numai reformele cu caracter democrat-burghez, uitate de partidul liberal, preocupat de întărirea puterii economice a ţării şi, implicit, de prosperitatea burgheziei naţionale) tînărul prim-redactor al *Luptei* s-a îndepărtat de amicii săi din „partida” socialistă, secondîndu-l cu talent şi pricepere pe George Panu în activitatea sa gazetărească (memorabilă a fost şi atitudinea sa şi a gazetei la care lucra, în 1888, în apărarea ţăranilor răsculaţi). De altfel, clarificarea necesară s-a produs ca urmare a unui articol publicat în *Lupta* în 1888, în care Const. Bacalbaşa expunea motivele care l-au îndemnat să treacă în firava grupare radicală, articol la care Gherea a răspuns printr-un studiu pertinent, apărut în *Contemporanul*, în noiembrie-decembrie 1888, în care explica — apreciînd luările de poziţie democratice şi progresiste ale mişcării radicale şi, nominal, pe Panu şi Bacalbaşa — deosebiriile dintre ideologia partidului socialist, în curs de constituire şi radicali, reprezentanţi, în plan politic, ai burgheziei mici şi mijlocii, animaţi de un program lipsit de claritatea şi fermitatea necesare (*Socialismul şi radicalismul*). Au urmat, pentru Bacalbaşa, ani foarte buni, în care s-a impus în lumea ziaristicii române, de superioară ţinută profesională şi intelectuală, activînd în redacţia unuia dintre cele mai apreciate jurnale politice ale vremii; în ianuarie 1892 el rămîne singur la conducerea gazetei, după ce Panu părăseşte direcţia „organului democrat-radical”, orientîndu-l însă, în mod practic, pînă la dispariţia publicaţiei, întîmplată în noiembrie 1895, gruparea radicală pregătindu-se să treacă atunci în partidul conservator, încă una din aberaţiile acestui sfîrşit de secol.

Concomitent cu activitatea la *Lupta*, Bacalbaşa, încrezător în talentul său (firav) de gazetar-umorist, s-a ocupat şi de redactarea unei gazete satirice, *Ghiţă Berbecu* (despre patrupedul care a dat numele revistei aminteşte în *Bucureştii de altădată*, în cîteva pagini cu adevărat pline de haz), antibrătieniste şi antimonarhiste, care apărea „în toate zilele afară de duminică, luni, marţi, miercuri, joi şi vineri”, deci, foarte pe scurt, sîmbăta, cu oarecare hiatusuri, între 8/20 noiembrie 1887 şi 19 februarie/

³⁰ Reporter, *Intrunirea lucrătorilor*, *Lupta*, an. V, ser. II, nr. 415, 5 decembrie 1887, p. 2.

³¹ *Ultimele informaţiuni*, *Lupta*, an. V, ser. II, nr. 466, 8 februarie 1888, p. 3.

3 martie 1889; aici a semnat cu pseudonimele legitimate Bacon și Radu Țandără și, probabil, Ghiță Berbecu, reproducînd, el sau colaboratorii săi, cu reușite comice, vorbirea stîlcit românească a regelui Carol („Tomnilor, se tai Tumnizeu ca se trăim cu toși și să muriți chite un, cum zise român, se tai Tumnizeu ca se traiești io mult ani pe tron al tumniafostra pentru ca să iau inca mult ani lista țivila und apanagium. Mult iest formos la țar românesc și mult iubești la io³² sau publicînd unele parodii nu lip-site de spirit („Hai să dăm mîină cu mîină / Cei ce sîntem lungi de mîină / Să-nvîrtim hora hoției / Pe averea României // Cei cinstiți dintre noi piară / Numai hoți să fie-n țară / Între noi să nu mai fie / Nici un om de omenie³³).

Invitat, la începutul anului 1895, de către amicul său Const. Mille, care devenise proprietar al cotidianului democratic și republican *Adevărul*, să lucreze, ca „prim-redactor“ (funcție precizată ceva mai tîrziu în spirit modern: „redactor-șef“) în redacția jurnalului acestuia, Const. Bacalbașa părăsește, înainte ca *Lupta* să expieze din lipsă de fonduri, redacția gazetei radicale. Ultimul editorial — dacă fișele noastre, pregătite pentru o istorie a presei române moderne, în curs de elaborare, nu ne înșeală — Bacalbașa îl semnează în *Lupta* purtînd data de 15 ianuarie 1895 (*Incă unul*, an. XII, nr. 2 487); în jurul acestei date se petrece deci trecerea sa la *Adevărul*, cotidian de după-amiază, fondat în 1888 de către Alexandru V. Beldiman, fost colaborator apropiat al domnitorului Alexandru Ioan Cuza; Beldiman, cu ajutorul cîtorva redactori tineri și entuziaști, aproape toți socialiști (Anton Bacalbașa, Ion Teodorescu, I. N. Roman, C. D. Anghel, Al. Ionescu ș.a.) reușise să creeze unul dintre primele noastre jurnale de mare tiraj, de bună ținută intelectuală, care-și va cîștiga în epocă, în scurt timp, o popularitate asemănătoare cu aceea a *Universului* lui Luigi Cazavillan, acesta slujit însă de forțe gazetărești adeseori mediocre. Fără să împărtășească întru totul linia politică a cotidianului democrat și republican³⁴, autorul *Bucureștilor de altădată* a contribuit sincer, dar cu entuziasm strunit (nu mai agreea linia antimonarhică a jurnalului) la succesul *Adevărului*, angajat cu toate forțele în acțiunea de modernizare (redacțională și tehnică); el scrie articole de fond (alături de Const. Mille, Al. V. Beldiman, I. Teodorescu), susține rubrica intitulată „Cronica“, semnează cu pseudonimele Radu Țandără, Bac., Memphis, Dragoș, Stop și conduce chiar, pentru puțin timp (din ianuarie pînă în mai 1897), anexa literară a jurnalului politic, *Adevărul ilustrat*, aflată în agonie — toate acestea pînă în aprilie 1900, cînd, o dată cu noul secol, care începea, își ia rămas bun pentru două decenii de la colegii săi de redacție, spre a fonda, la 5/18 mai 1900, un cotidian de seară de inspirație conservatoare, *Patriotul*, merit, inițial, să sprijine venirea la guvern a lui P. P. Carp și a amicilor săi junimiști, îndepărtați de la succesiunea la putere din 1899 de către conservatorii „puri“. De acum înainte, pînă la războiul mondial, fostul socialist și fostul radical se va afla, ca profesionist, în slujba presei conservatoare, în cadrul căreia va

³² Box, *Prînzul de la Palat, Ghiță Berbecu*, an. I, nr. 28, 15 mai 1888, p. 4.

³³ Ghiță Berbecu, *Hora colectivității* (imitație după *Hora Unirii*), *Ghiță Berbecu*, *ibid.* Colectiviștii erau liberalii brătleniști.

³⁴ În mai 1899, cînd îi anunța lui Const. Mille intenția sa de a părăsi *Adevărul* pentru a trece în serviciul presei conservatoare, pe traseul ciudat indicat de șeful său politic, cu o carieră frîntă, G. Panu, Bacalbașa îi mulțumea mai consecventului său amic „pentru toleranța largă ce ai acordat acelor rare amănunte asupra cărora nu eram cu totul de acord“ (*Adevărul*, an. XII, nr. 3518, 9 mai 1899, p. 3).

ocupa funcții de răspundere. Deși în presa politică nu existau constrângeri severe și o prea vigilentă cenzură internă a ideilor, Bacalbașa nu și-a îngăduit, desigur, libertăți prea îndrăznețe pentru a-și exprima convingerile care îi rămăseseră, în esență, democratice, cu simpatii nedezmințite pentru clasele dezmoștenite. De altfel, el n-a putut (și, probabil, nici n-a vrut) să se mențină multă vreme în afara politicii militante a partidului al cărui principal om de presă va deveni curînd — inițiat, deci, și în „tainele zellor“ — obținînd chiar pe listă conservatoare la alegerile din februarie 1911 și apoi, din nou, în 1912, mandatul de deputat al Colegiului al II-lea de Ilfov, pentru a susține apoi o activitate parlamentară, dacă nu foarte gălăgioasă, totuși, cel puțin, menționabilă (în decembrie 1911 va prezenta raportul asupra proiectului legii pentru organizarea meseriilor, creditului și asigurărilor muncitorești, lege propusă de guvernul prezidat de P. P. Carp, devenind chiar, prin 1916, președinte al Casei centrale a meseriilor și asigurărilor muncitorești³⁵).

Patriotul a apărut, beneficiind apoi de fondurile puse la dispoziție de foarte bogatul fruntaș conservator Gh. Gr. Cantacuzino (Nababul) pînă în iunie 1907, cînd fuzionează (fiind, de fapt, asimilat de acesta) cu *Epoca*, în condițiile în care se realizase, după multe conciliabule, o largă dar efemeră concentrare conservatoare³⁶ (a vechilor conservatori cu junimiștii), sub conducerea, de mult jînduită de acesta, a lui P. P. Carp. La *Patriotul* — jurnal redactat ceva mai vioi decît obișnuitele foi de partid (conservatoare) ale vremii — Constantin Bacalbașa a fost, cu intermitențe, redactor-șef, pînă la 1 martie 1907, cu cîteva luni înainte de dispariția gazetei, scriînd, în perioadele cînd a răspuns de conducerea acesteia, aproape zilnic articole editoriale, dar nu întotdeauna în spiritul politicii partidului care finanța publicația.

De la *Patriotul* Bacalbașa a trecut, la început ca redactor, la principalele foi centrale ale partidului conservator: *Epoca* și *Conservatorul*, ultima fiind din decembrie 1900, cînd se ivise în vasta lume a publicisticii românești ca urmare a fuziunii *Constituționalului* cu *Timpul*; prin 1912 Bacalbașa ajunsese „prim-redactor“ la *Conservatorul* cu acești ani frămîntați din preajma războiului vor fi aceia în care el, consolidîndu-și poziția printre publiciștii presei conservatoare, se va afla în preajma nucleului partidului, mai apropiat totuși prin ideile sale statornice privind necesitatea realizării unității naționale a poporului român de pozițiile lui Nicolae Filipescu, pe care îl va frecventa mai intens acum, în intimitatea salonului acestuia. De altfel, cînd disensiunile din partidul conservator ating un punct culminant prin crearea, în martie 1912, a unui guvern Maiorescu-Take Ionescu în succesiunea guvernului P. P. Carp. C. C. Bacalbașa își va declara public simpatia pentru acesta din urmă, aliat, pentru puțină vreme, eu Nicolae Filipescu. Cînd P. P. Carp primește, de fapt, un vot de blam în Cămară, la 29 aprilie/12 mai 1913, prin moțiunea de încredere în guvernul Maiorescu, prezentată de deputatul conservator Paul Greceanu, Bacalbașa se înfățișează la șeful guver-

³⁵ În această calitate va fi solicitat de fostul său mentor din tinerețe, Gherea, în 1916, să-i ajute pe militanții socialiști Ecaterina Arbore și Otto Călin să fie încadrați ca medici ai instituției pe care o conducea (C. Dobrogeanu-Gherea, *Correspondență*, ed. cit., p. 157 și 271).

³⁶ „În ceea ce privește fuzionarea ziarelor *Epoca* și *Patriotul*, aceasta n-a avut alt scop decît concentrarea a cît mai multe forțe conservatoare pentru a crea un ziar popular menit să răspîndească și în mase doctrina sănătoasă a partidului conservator“ (*Conservatorul*, an. VII, 24 iunie/7 iulie 1907, p. 1).

nului și-l anunță că-și dă demisia de la oficioasele *Conservatorul* și *Epoca*, acceptînd să rămînă la primul jurnal numai după ce Maiorescu îi făgăduiește că aici nu vor fi atacați nici P. P. Carp, nici Filipescu.³⁷ Profitînd de încrîncenata luptă pentru putere la nivelul echipei conducătoare a partidului, Bacalbașa își va îngădui să-și expună opinii personale îndrăznețe privind necesitatea unei politici externe independente și active îndreptate în direcția creării condițiilor pentru înfăptuirea idealului național („Poporul român voințește ca să schimbe temelul cumi_nenției sale; după o lungă perioadă de cumi_nenie pasivă i-a sunat și lui ceasul ca să intre în faza cumi_nenției active³⁸); cînd i se reproșează această atitudine, el ține să precizeze apăsător că „eu nu sunt un conservator de baștină, sunt un vechi democrat care m-am raliat la acest partid“, menționînd în continuare că, semnîndu-și articolul, și-a luat personal toată răspunderea pentru ideile pe care le exprimă, fără a angaja astfel partidul pe care-l slujea cu o pană stipendiată: „Iscălitură proprie însemnează că orice solidaritate între autor și ziar dispăre, dar că partidul este atît de tolerant încît dă voie ca membrii săi să răsufle cîte o dată, dacă au de expus păreri independente³⁹.”

Și Bacalbașa a răsuflet în voie vreme de trei ani etalîndu-și cu aplomb în coloanele ziarelor pe care, pînă la sfîrșit, le va părăsi, convingerile sale care acum nu mai erau ale majorității partidului conservator, partid atras fie de politica de fidelitate față de Germania, susținută de regele Carol și P. P. Carp, fie de neutralitatea prudentă propovăduită de Marghiloman. El invocă, de altfel, opinia publică românească, potrivit căreia calculele meschine ale politicienilor atunci cînd, la începutul războiului mondial considera — și avea perfectă dreptate — că țara se află în pragul unui moment hotărîtor din istoria ei — înfăptuirea deplină a unității statale: „În marile împrejurări de astăzi — scria el în septembrie 1914 — România nu poate rămîne neutrală decît dacă mărturisește că idealul neamului e părăsit. Decît această mărturisire nu poate fi făcută de nimeni, fiindcă opinia publică este hotărît de altă părere, fiindcă poporul român simte că acum a sunat pentru el un ceas hotărîtor...“⁴⁰, iar în editorialul din ziua următoare își avertiza deslușit mai marii din partid, oricînd dispuși să ignore programatic cu superioritate boierească sensurile indicate de înclinațiile opiniei publice că „împotriva acordului popular nu se va putea întreprinde nimic în România“, aceasta pronunțîndu-se hotărît în favoarea alianței cu Rusia și celelalte state ale Antantei, în vederea „întregirii statului român cu Transilvania, cu Banatul, cu Temișana, cu Bucovina“⁴¹.

Probabil că aceste convingeri l-au împiedicat pe Bacalbașa să mai colaboreze la *Conservatorul*, în ultimele luni de existență ale gazetei, pînă la 15/28 noiembrie 1914, cînd jurnalul își încetează pentru totdeauna apariția. Ceea ce pare însă destul de ciudat e faptul că el devine ime-

³⁷ Constantin Bacalbașa, *Pentru un „conservator scîrbit“, Steagul*, an. II, nr. 23, 27 iunie 1915, p. 1.

³⁸ Constantin Bacalbașa, deputat de Ilfov, *Glasul țării, Epoca*, an. XIX, nr. 15, 16 ianuarie 1913, p. 1.

³⁹ Const. C. Bacalbașa, deputat de Ilfov, *Cîteva cuvînte de explicații, Epoca*, an. XIX, nr. 17, 18 ianuarie 1913, p. 1.

⁴⁰ C.B., *Atitudinea României, Conservatorul*, an. XIV, nr. 194, 3 septembrie 1914, p. 1.

⁴¹ Constantin Bacalbașa, *Acțiune, nu zgomot, Conservatorul*, an. XIV, nr. 195, 4 septembrie 1914, p. 1.

diat, de la 16/29 noiembrie 1914 — dar pentru puțină vreme — director al noului cotidian conservator, *Steagul*, menit să continue, în noile condiții, atribuțiile vechiului organ principal de presă al partidului („*Conservatorul* însemnează trecutul, *Steagul* va fi viitorul“⁴²). Organ de presă al lui Al. Marghiloman, *Steagul* nu și-a manifestat o atitudine accentuat germanofilă și Bacalbașa a publicat aici (de la 11/24 iunie 1915 el nu mai figura însă ca director al jurnalului, acesta apărând acum cu sub titlul: „organ al partidului conservator“) unele articole de frumoasă atitudine patriotică, activitatea sa publicistică atingând acum un neîndoielnic moment de vîrf. Adresîndu-se noului an 1915, în primele zile ale acestuia, Bacalbașa își exprima încrederea că el va aduce poporului român de pretutindenă îndeplinirea unor idealuri seculare care au devenit, de altfel, realitate trei ani mai tîrziu: „Neamul românesc așteaptă de la tine dreptate. Neamul românesc speră... În scurgerea anilor vitregi, unul după altul, vecini mai numeroși, mai puternici dar și mai hrăpăreți au zmulș din trupul patriei române provincii bogate și frumoase, au înstrăinat pe fii de mamă, au încercat, prin toate mijloacele, deznaționalizarea. Dar a sunat și pentru neamul românesc ceasul cel bun... Fă ca visul nostru de aur să devie realitate. Fă ca lungile jertfe și crîncenele suferințe ale părinților noștri să fie răsplătite. Dă-ne unitatea neamului și hotărâște ca toate țările locuite de frații din sîngele nostru să revie acolo de unde le-au răpit vitregia vremurilor și ticăloșia oamenilor.“⁴³ Iar cîteva luni mai tîrziu, observînd, pe bună dreptate, că unitatea națională nu se va putea realiza decît ca urmare a unui viitor „război popular“ (de la care oligarhia ar fi fost exclusă: „osîndim oligarhia chiar sub înfățișările ei cele mai nobile și mai atrăgătoare“⁴⁴ — apreciere care putea să pară insolită într-un oficios conservator) Bacalbașa își reînnoia îndemnul deseori repetat de el în această perioadă istorică în care se hotărau o dată pentru totdeauna destinele patriei noastre: „Avem o mare datorie către statul român și către neamul nostru: să ne întindem hotarele și să dezrobim pe cît mai mulți frați de sînge din mulții cari suferă jugul străin“⁴⁵.

Rămăș în Bucureștii tuturor suferințelor în anii grei ai ocupației străine, neobositul gazetar va fi nevoit să-și acorde o mai îndelungată perioadă de nedorită odihnă; își va nota însă, cu revoltă, umilințele îndurate de cei rămași în orașul vremelnice ocupat, inclusiv de el însuși, care va fi și internat, fără explicații, de la 11/24 februarie pînă la 12/25 martie 1917, la Hotelul Imperial din Capitală, alături de alți vreo 60 de ostateci, printre care și unii ziariști de la *Adevărul* (Const. Graur ș.a.).

Îndată ce orașul va răsufla însă liber, trupele de ocupație întorcîndu-se acolo de unde n-ar fi trebuit să plece niciodată, Constantin Bacalbașa, care avea patima ziaristicii în sînge, își va reîncepe activitatea în presă, deocamdată tot la un jurnal conservator, înființat în pripă pentru a încerca — zadarnic — să salveze dintre ruinele partidului ideea conservatoare, legată acum de numele a două personalități care înțeleseseră în 1914—1916 sensul adevărat al istoriei românești: Nicolae Filipescu

⁴² *Ultimul cuvînt, Conservatorul*, an. XIV, nr. 253, 15 noiembrie 1914, p. 1.

⁴³ Constantin Bacalbașa, 1915!..., *Steagul*, an. II, nr. 1, 3 ianuarie 1915, p. 1.

⁴⁴ Constantin Bacalbașa, *Nevoia de a lupta, Steagul*, an. II, nr. 115, 7 mai 1915, p. 1.

⁴⁵ Constantin Bacalbașa, *Actualitatea politică. Acțiunea României, Steagul*, an. II, nr. 157, 26 iunie 1915, p. 1.

(acesta murise însă în 1916) și Take Ionescu (care se mai afla la Paris unde desfășurase o activitate încă nu îndeajuns de prețuită de organizare în slujba cauzei naționale a emigrației române și de sensibilizare a guvernelor occidentale în legătură cu legitimele revendicări românești). Apărut la 2/15 decembrie 1918, sub direcția lui Constantin Bacalbașa, cotidianul de dimineață *Românimea* (care-și instalase redacția în vechiul sediu al clubului conservator, de pe Calea Victoriei nr. 70) saluta cu entuziasm în zilele fierbinți ale sfârșitului de an 1918 înfăptuirea deplină a unității statale românești, prin lupta și jertfa românilor din toate străvechile provincii locuite dintotdeauna de aceștia: „Țări românești — sublinia articolul-program al *Românimei*, alcătuit, desigur, de directorul publicației — despărțite prin vitregia vremurilor și brutalitatea cotoptitorilor și țări rupte din trupul Principatelor de lăcomia unor despoți vecinic nesăturați de pradă se reîntorc astăzi la matca firească și reîntregesc aceea ce nedreptatea și samavolnicia a despărțit și a robit în cursul vremurilor. Neamul românesc își realizează visul secular nu prin alcătuirii diplomatice lipsite de bărbăție și înălțare sufletească și nici cerșind la porți străine un câștig datorit milei umilitoare, dar pe calea mărețată a jertfelor sîngeroase.”⁴⁶ Puțin mai tîrziu, de astă dată sub proprie semnătură, Bacalbașa care, în articolul citat mai sus își reafirma și crezurile democratice („Sîntem pe pragul unei lumi noi... Religia cea nouă se numește democrație”) va exclama încrezător în destinele, în sfîrșit faste, ale patriei întregite: „Stăpînii au murit, trăiască România Mare, liberă și democrată”, revenind asupra ideii că o lume veche a expiat și alta nouă se întrezărește: „O Românie Mare, dar nu numai o Românie Mare, dar și o Românie nouă se naște în chinurile acesteia. Visurile celor mai mari români, vedenia înaripată și luminoasă din *Cîntarea României*, profetia lui Dimitrie Bolintineanu, încercarea eroică și îndrăzneată a lui Mihai Viteazul sînt astăzi adevăruri. Încă puțin și toți românii de la Tisa pînă la Nistru și pînă la Marea cea mare, după cum se intitula Mircea cel Bătrîn, vor fi întruniți din libera lor voință într-un singur trup de țară. Fericită zămislire datorată nu atît dreptului de cucerire prin sabie cît conștiinței deșteptate a unui neam liber... România nouă se naște în mijlocul unei lumi noi.”⁴⁷

În *Românimea*, cotidian de bună ținută ziaristică, devenit curînd oficios al partidului „conservator-naționalist” al lui Take Ionescu, Bacalbașa și-a publicat, în 81 de episoade, sub pseudonimul cunoscut Radu Țandără (redus la inițiale: R.Ț.), la început sub titlul *Jurnalul meu sub ocupațiune*, amintirile sale polemice din anii 1916—1918 cînd capitala țării s-a aflat sub ocupație străină, reunite apoi în volum sub titlul *Capitala sub ocupația dușmanului*, în 1921.

O dată cu reapariția cotidianului *Adevărul*, la 3/16 ianuarie 1919, Constantin Bacalbașa, invitat de vechiul său amic, Constantin Mille, își va relua colaborarea la jurnalul democratic, de la care se retrăsese cu aproape două decenii în urmă, fără ca aici sau la cealaltă gazetă dirijată de acesta, *Dimineața*, să desfășoare acum o activitate care să adauge tră-

⁴⁶ *Noul avînt, Românimea*, an. I, nr. 1, 2/15 decembrie 1918, p. 1. Constantin Bacalbașa era indubitabil directorul gazetei, așa cum ne confirmă și o informație apărută în primele numere ale acesteia: „Correspondența politică a ziarului *Românimea* va fi adresată d-lui Const. Bacalbașa, directorul ziarului” (*Românimea*, an. I, nr. 3, 4/17 decembrie 1918, p. 2).

⁴⁷ Constantin Bacalbașa, *Au murit stăpînii, Românimea*, an. I, nr. 23, 25 decembrie 1918/7 ianuarie 1919, p. 1.

sături noi la portretul său de gazetar democrat, pe care l-am schițat, în aceste file, sumar și incomplet; excepție fac, evident, amintirile din serialul *Bucureștilor de altădată* pe care-l va încredința săptămînal coloanelor *Adevărului* începînd din noiembrie 1921. În „palatul *Adevărului*“ de pe strada Sărindar din centrul Capitalei (astăzi strada Const. Mille) el îi va cunoaște acum pe noii redactori sau colaboratori — vremelnici sau statornici — ai cotidianului democrat, dintre care, cei mai mulți, vor contribui la dezvoltarea, în continuare, a presei noastre interbelice: Cezar Petrescu, Ion Vinea, Adrian Maniu, B. Fundoianu, Tudor Șoimaru, F. Brunea-Fox, Eugen Filotti, Tudor Teodorescu-Braniște, Ion Pas ș.a. Dar, treptat, o dată cu vîrsta neîndurătoare, verva polemică, forța adeseori reală a publicisticii politice a lui Bacalbașa se diminuează, chiar crezurile sale democratice încep să fie exprimate cu mai puțină vigoare. El susține, în continuare, ideea necesității ridicării, în plan economic și politic, a țărănimii române („România nu va fi sigură în granițele ei decît atunci cînd va avea o țărănime conștientă, capabilă nu numai de a fi proprietară a pămîntului, dar capabilă de a ști ce să facă cu acest pămînt⁴⁸), crede, în 1919, că la noi existau condițiile pentru afirmarea unui puternic partid socialist („Mai puțin decît după viața unei generații socialismul român va avea înfrurirea în stat a tuturor partidelor socialiste⁴⁹) sau răspunde hotărît pretențiilor revizioniste ale amiralului Horthy, în aprilie 1921 („În ceea ce privește România, dreptul ei este tare, fiindcă n-a ieșit din război cu răpiri de teritorii, ea n-a dobîndit decît ceea ce i se cuvenea⁵⁰), dar momentele menționabile ale publicisticii sale politice sînt acum din ce în ce mai rare — în lumina timpului necruțător. La sfîrșitul anului 1925 opiniile sale devin chiar divergente cu acelea ale presei democratice; bătrînul gazetar septuagenar, lipsit de capacitatea de a se orienta sigur și rapid în situații politice complicate se pronunță cu fermitate — și avea dreptate — împotriva amestecului străinătății în treburile interne al țării noastre, dar nu reușește să-și păstreze calmul și luciditatea necesare pentru a nu se exprima violent în legătură cu vizita lui Henri Barbusse în România, scriitorul comunist francez, bine intenționat, fiind indus în eroare în legătură cu caracterul așa-zisei „răscoale de la Tatar-Bunar“, organizate de fapt de peste hotare în vederea destabilizării situației interne și a desprinderii de statul român a unei părți a teritoriului național.⁵¹ În focul polemicii, Bacalbașa își dă demisia de la *Adevărul* (jurnal care se pronunța totuși clar în dificila problemă, mai ales prin pana fostului gazetar socialist Iosif Nădejde: v. *Chestia Basarabiei în fața Camerei*, 11 decembrie 1925, p. 1 și *După expunerea d-lui Tătărăscu*, 13 decembrie 1925, p. 1), primind din partea jurnalului democrat un răspuns clar și ponderat: „Înțelegem perfect sentimentul neplăcut de agasare pe care vizitatorii străini îl provoacă la noi. Am exprimat din capul locului acest sentiment. Dar am socotit și socotim că

⁴⁸ Constantin Bacalbașa, *Reforma agrară la Cameră*, *Adevărul*, an. XXXIV, nr. 11357, 10 aprilie 1921, p. 1—2.

⁴⁹ Constantin Bacalbașa, *De unde sare iepurele*, *Adevărul*, an. XXXII, nr. 10741, 24 martie/6 aprilie 1919, p. 1.

⁵⁰ Constantin Bacalbașa, *Ochii noștri deschiși*, *Adevărul*, an. XXXIV, nr. 11371, 27 aprilie 1921, p. 1.

⁵¹ Despre „acțiunea organizată la Tatar-Bunar de unele elemente din afara granițelor țării, fără știrea P.C.R. și a Comitetului regional Basarabia“. v.: Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, part. I (1918—1933), Ed. Științifică și enciclopedică, București, 1986, p. 781—785.

nici din punctul de vedere al dreptului pur și nici din acela al intereselor țării noastre acei vizitatori nu trebuie împiedicați să-și urmeze cercetările și nu e bine să li se facă o primire nepoliticoasă.⁵² De acest moment de derută și confuzie va profita însă rechinul presei românești de atunci, Stelian Popescu, directorul *Universului* ademenindu-l pe Bacalbașa cu cîntecul său de sirenă ipocrită; bătrînul ziarist va trece în redacția acestuia, fără însă a-l seconda în toate campaniile demagogice și patriotarde pe care patronul ziarului de pe strada Brezoianu le lansa cu mult zgomot pentru a-și spori tirajul gazetei sale și, implicit, veniturile consistente oferite de acesta.

Bacalbașa se va retrage de la *Adevărul* la începutul lunii decembrie 1925 (din decembrie 1921 fusese și președinte al Consiliului de administrație al Societății anonime pe acțiuni „Adevărul”), Stelian Popescu sărbătorindu-și victoria printr-un banchet pe care i-l oferă în salonul de marmoră al hotelului Bulevard, la 16 decembrie 1925, banchet la care au luat parte puțini ziařiști (printre care și Al. Mavrodi, directorul oficiosului liberal *Viitorul*), semn că actul de convertire a fostului președinte, dintre anii 1919—1924, al Sindicatului ziařiștilor din București nu era încuviințat de majoritatea confrăților săi, mai circumspecți față de un director de ziar cu antecedente morale dubioase („Nu pot să admit — nota ceva mai tirziu, în jurnalul său, Gala Galaction — că un măcelar al onoarei, al moralei și al gramaticii românești, precum este directorul *Universului*, poate să facă din taraba lui altarul patriotismului și simbolul mîntuirii naționale⁵³).

Spre cîntea sa, Bacalbașa, care va publica primul său articol semnat în *Universul* din 18 martie 1926 (*Să fim tari!*) nu se va lăsa integral manevrat de cel ce-și închipuia că direcționează opinia publică românească. Păstrîndu-și și la *Universul* o relativă libertate de gîndire, el se va pronunța hotărît împotriva mișcărilor extremiste de dreapta care triumfau în unele țări europene, inclusiv la hotarele noastre, din ce în ce mai amenințate, considerînd că fascismul nu este altceva decît o „modernizare a tiraniei, modernizare impusă tocmai de marele ascendent al democrațiilor moderne⁵⁴. El excludea, de la bun început, ideea — din ce în ce mai des vehiculată — a necesității unei dictaturi de dreapta în țara noastră („Din experiență știm că dictaturile au acest neajuns că sunt numai un provizorat, ele sunt mai mult un om decît o metodă⁵⁵), menținîndu-și unele dintre vechile sale convingeri democratice, ceva mai confuze acum, care-l făceau să respingă agitațiile unor elemente turbulente îndreptate împotriva structurilor democratice ale tînărului stat român unitar („Făcînd naționalism și război democrației în același timp, slăbim ideea națională fiindcă îndepărtăm de la noi masele⁵⁶) și să recomande, în condițiile menținerii regimului parlamentar („Să schimbăm sistemul din cauza defectelor de funcționare? Dar ce să punem în loc?⁵⁷) aplicarea mai con-

⁵² *Retragerea d-lui Const. Bacalbașa, Adevărul*, an. 38, nr. 12873, 1 decembrie 1925, p. 3.

⁵³ Gala Galaction, *Jurnal*, vol. II, ediție îngrijită de Teodor Vărgolici, Ed. Minerva, București, 1977, p. 231.

⁵⁴ C. Bacalbașa, *Naționalism și democrație. Ce este fascismul, Universul*, an. XLIV, nr. 205, 5 septembrie 1926, p. 1—2.

⁵⁵ C. Bacalbașa, *Naționalism și democrație. Să fim fasciști?, Universul*, an. XLIV, nr. 210, 11 septembrie 1926, p. 1—2.

⁵⁶ Constantin Bacalbașa, *Naționalism și democrație. Care este datoria fiecărui român?*, *Universul*, an. XLIV, nr. 214, 16 septembrie 1926, p. 1.

⁵⁷ Constantin Bacalbașa, *Naționalism și democrație. Să fim fasciști?*, loc. cit.

secvență a principiilor „democrației naționale“. Desigur însă că, o viață politică internă și mai ales internațională foarte complicată, cu modificări rapide de situații, caracterizată și prin utilizarea demagogică a unor sloganuri cu aparent caracter popular de către grupările extremiste de dreapta a contribuit la derutarea bătrînului gazetar, incapabil de a putea des-cifra întotdeauna, cu vasta sa experiență devenită acum neîndestulătoare, sensul real al unor evenimente. Nu ne-am propus să semnalăm aici mo-mentele sale de slăbiciune, de confuzie, nu mai apelăm la memoria ne-cruțătoare a arhivelor⁵⁸; mai amintim numai că, la 20 decembrie 1933 a fost ales (pentru a treia oară în cariera sa) deputat de Ilfov pe o listă liberală (în fruntea căreia figura I. G. Duca, în al cărui guvern își exprima încrederea⁵⁹, deși tot atunci protesta — stranie contradicție —, urmînd exemplul patronului său, Stelian Popescu, împotriva desființării Gărzii de fier, organizație care îl va asasina, numai peste cîteva zile, pe primul ministru liberal), fiind proclamat apoi președinte de vîrstă al Camerei Deputaților.

Constantin Bacalbașa a încetat din viață la spitalul Colțea din Bucu-rești, ca urmare a unei operații, în dimineața zilei de marți 5 februarie 1935, fiind deplîns, așa cum se și cuvenea, de întreaga obște gazetărească (*Neamul românesc* îl considera „decanul ziaristicii române“, iar *Adevărul*, cu loialitate, nota cu același trist prilej: „Const. Bacalbașa a fost un ziarist în cea mai înaltă accepțiune, intelectuală și etică, a cuvîntului“)⁶⁰. Cel din urmă dispărut dintre frații Bacalbașa (fostul director al Teatrului Național, Ion C. Bacalbașa murise în timpul ocupației Bucureștilor, în 1918) își încheia existența⁶¹ la venerabila vîrstă de aproape 79 de ani, înscriindu-și numele pentru totdeauna în istoria — încă nescrisă — a presei românești moderne. Desigur, drumul parcurs de tînărul ziarist cu condei incendiar de la *Drepturile omului*, încrezător în viitorul socia-list al patriei sale, ajuns la sfîrșitul carierei gazetarul crispat, stăpînit de idei fixe de la *Universul* lui Stelian Popescu a fost sinuos, plin de răsuci-ri neprevăzute care pot nedumeri astăzi. Profesionalist dăruit cu talent și hărnicie, nu lipsit de o cultură asimilată cam haotic, nu a știut întot-deauna să sesizeze cu acel simț deosebit pe care alți tovarăși ai săi de generație l-au avut, sensul adeseori ascuns al istoriei. S-a lăsat uneori ademenit — către sfîrșitul unei vieți lungi și laborioase — de curente de idei care contraziceau unele din țelurile nobile ale tineretii sale lumi-nate de idealurile incandescente ale socialismului și democrației, dar a ră-mas fidel întotdeauna unei statornice iubiri pentru patria sa, în al cărui

⁵⁸ În care aflăm, de pildă, documente din care rezultă prețuirea de către unele organizații extremiste de dreapta a activității sale publicistice de la *Universul* (Biblioteca Centrală de Stat, Fondul St. Georges, pachet XXXVI, dosar nr. 3).

⁵⁹ „Fiind un credincios partizan al regimului constituțional și — cu toate că neînscriș în nici un partid politic — am credința nestrămutată că singura pavăză împotriva anarhiei este sincera aplicare a regimului politic întemeiat pe partide tari și cu adînci rădăcini în pămîntul acestei țări. Amatorii de hitlerism, de fascism [...] și de alte soiuri de dictaturi sunt totdeauna oameni cari, neputînd avea izbînzii electorale normale, așteaptă norocul lor de la o stăpînire absolută. Dar cu o condiție hotărîită: stăpînii să fie dînsii!“ (Constantin Bacalbașa, *Vorbîți pe față, domnilor, vorbiți cinstit poporului român, Universul*, an. 50, nr. 346, 18 decembrie 1933, p. 1).

⁶⁰ *La moartea lui Constantin Bacalbașa. Ce scrie presa, Universul*, an. 52, nr. 37, 7 februarie 1935, p. 11.

⁶¹ Fără urmași, căci în anunțul mortuar sînt menționați: Ecaterina, soție, pre-cum și Leni și Alecu — nepoți, ca rude mai apropiate (*ibid.*, p. 13).

viitor luminos credea cu nestrămutare, el și generația sa care contribuieră atîta la înfăptuirea deplină a unității naționale românești. Cuvintele pe care Nicolae Titulescu, în anii aceia ministrul de Externe al României, le-a transmis redacției *Universului* cu prilejul morții lui Bacalbașa îi relevă acestuia, fără exagerările obișnuite în asemenea ocazii, meritele reale și nu putem să nu le amintim aici, împărțându-le întru totul, în încheierea acestor, poate, prea lungi repere biografice: „Independența lui de gîndire, talentul lui și combativitatea lui, care nu a călcat niciodată regulile curteniei vor rămîne de-a pururi pilde pentru greaua profesiune de ziarist”⁶².

În afara unei opere ziaristice masive, probabil fără precedent — din punct de vedere cantitativ — în istoria culturii românești⁶³, Constantin Bacalbașa și-a încercat forțele și în domeniul — dificil pentru înzestrările lui modeste — al literaturii. A debutat, de altfel, în presă, în 1878, cu poezii lipsite de har și declamatoare în stilul lăcrimos al epocii:

„*Cit toamna e departe de a vieții cale
Și fruntea mea jună în sus va căuta
Curgî nectar al vieții în sacre pocale
Pînă n-o fi jale
Pînă moartea cruntă nu ne-o scera!*”⁶⁴

Singur, sau împreună cu frații săi literați, a abordat și genul dramatic facil, al revistei sau comediei de situații; la începutul anului 1889 i s-a reprezentat chiar, pe scena Teatrului Național din București, „comedia originală în 3 acte”, *Petecul lui Berechet* care s-ar fi bucurat de oarecare succes; zece ani mai tîrziu va scrie, împreună cu frații săi Ion C. și Anton Bacalbașa firava „scenetă umoristică” *Pardon!*, cu accente antiliberale (vizat fiind ruginitul șef al partidului, D. A. Sturdza) din care desprindem numai devisa adeptilor lui Bachus: „Apa trece, vedrele rămîn”, precum și, mai ales, un formidabil tablou sonor al Bucureștilor de la 1900 animat de agitația și vacarmul vînzătorilor ambulanți:

„*Laptagiu: Lapte! Lapte!
O femeie: Ouă de găină! Ouă! Ouă!
Un oltean: Mielu! Miel! Ce mai mielușea!
Unu cu priț-preț: Priț-preț! Ce mai bune, priț-preț!
Iaurgiu: Iort prospăt! Iort!
O femeie: Porumbielu fiert! Porumbielu — porumbiel!
Găzar: Gaz! Gaz! Ai la gaz!
Săpunar: Siepun! Siepun!
Precupeț: Strugureii — strugurii de Dealu-Mare! Of! ce mai razachiel!
Alt precupeț: Pepeni-epeni! Boșari di Braila! Boșari!
Oțetar: Oțet... oțet!*”

⁶² *Ultimele clipe, ibid.*, p. 1.

⁶³ După informațiile noastre — desigur incomplete — autorul *Bucureștilor de altădată* a mai colaborat, în afară de gazetele menționate de noi pînă acum și la *Românul* (1883, 1886), *Națiunea, Naționalul*; la 1/14 aprilie 1907 a înființat revista *Lupta economică*, cu un articol-program deosebit de interesant.

⁶⁴ C. Bacalbașa, *Junețe, Femeia română*, an. I, 5 octombrie 1878, p. 1.

Zarzavagiu: Ceapa, mararu, pătrunzelu! Dovlecei noi, dovlecei!

Precupeț: Pui de găină, pui, pui!

Bragagiu: Hai la braga rece... Șampania bună, ce mai șampanică!

Unu cu chifle: Trei chifle zece bani! Trei chifle zece bani!

Un țelal: Haine vechi! Cumparam!

Un vânzător de ziare: «Universul»! «Adevărul»!, «Dreptatea»! «Epo-ca»!, «Timpul»!, «Constituționalul» și «Drapelul» de mîine!... «Voința națională», «Liberalul» și «Moș Teacă»!⁶⁵

Și mai plăpîndă, cu versuri boante și rare sclipiri de vervă umoristică se dovedește a fi „marele succes al zilei“, revista *Cum se scrie o revistă*, reprezentată în timpul neutralității, în aprilie 1916 și semnată, din justificată prudență, cu mai vechiul pseudonim, Radu Țandără. Dintre cupletele revistei mai aduc către noi un vag parfum de epocă acelea privitoare la ravagiile modei în mahalalele bucureștene („Pe la noi în Popa Soare / Moda bate din picioare / Și cît ține Delea Veche / Moda ne-a băgat în streche“) sau la lipsurile generate de pregătirile pentru război și mai ales de afacerile veroase ale speculanților, versurile cele mai bune ale lui Bacalbașa amintind de acelea ale unui „cupletist“ care peste puțin timp va entuziasma publicul bucureștean, Constantin Tănase: „Toate sunt de-o modă nouă, / Jumările fără ouă, / Lămîile fără de miez, / Pilaful fără orez, / Birjele sunt fără cai, / Plătești mult și nimic n-ai, / Piinea e fără făină, / Zece lei e o găină, / Un curcan e un sutar, / Costă cît un armăsar / ... Liberalii tac din gură, / Dar din vite, din untură, / Din export și din vagoane / Încasează milioane!“⁶⁶

*

Interesul acesta constant pentru viața bucureșteană, pentru Capitala în care se desfășurase aproape întreaga sa existență, începînd de la vîrsta de 15 ani, s-a concretizat, în activitatea literar-publicistică a lui Bacalbașa, cu elaborarea uneia dintre cele mai prețuite lucrări memorialistice referitoare la Bucureștii anilor 1871—1914. Încă din 1914 el se arăta preocupat de istoria mai veche a orașului, amintind — poate cu secretă invidie — de memoriile principelui Carol care ofereau, în primele file, o imagine colorată a Bucureștilor din 1866.⁶⁷ Ocupația Capitalei — am mai spus-o — i-a prilejuit, începînd din 1918, elaborarea unor amintiri, cu un caracter foarte personal și prea aproape de evenimente pentru a înregistra întotdeauna esențialul. Revenit la *Adevărul* în 1919, el își va crea aici, îndată ce lucrurile începuseră să intre în normal, o rubrică hebdomadară („Cronica săptămînală“ — apărerea simbăta, pe pag. I și II, jos, a jurnalului), cu referiri, la început, la unele evenimente la ordinea zilei, analizate mai în tihnă, uneori cu pretenții eseistice și chiar literare (în 1920: *Supranaturalul și cabala*, *Despre reforma impozitelor*, *Impozitul progresiv*, *Atentatele celebre* etc.). În toamna anului 1920 el are șansa să i se ofere un set de scrisori primite de fostul fruntaș al „fracțiunii libere și independente“ din Iași, Nicolae Ionescu, decedat cu 15 ani mai înainte, dintre care va reproduce cîteva, comen-

⁶⁵ Constantin, Ioan și Anton Bacalbașa, *Pardon!*, revistă umoristică în trei acte și un tablou, București, 1899, p. 35—36.

⁶⁶ Cupletele revistei „Cum se scrie o revistă“ de Radu Țandără, București, 1916, p. 22, 31 și 32.

⁶⁷ Constantin Bacalbașa, *După 48 de ani*, *Conservatorul*, an. XIV, nr. 217, 1 octombrie 1914, p. 1.

tîndu-le, în cadrul rubricii sale (scrisori semnate de Aron Pumnul, C. A. Rosetti, Ion Bălăceanu, D. Petrino, datate între 1865—1877). Incursiunea într-un trecut ce fusese și al tinereții sale îi trezește, desigur, dulci amintiri nostalgice care, începînd din 1921, vor invada din ce în ce mai mult coloanele rubricii sale săptămînale. El se va referi, ignorînd cronologia, la lumea presei bucureștene din anii 1880, la duelurile de la sfîrșitul secolului, la statuile din București, la viața universitară și începuturile mișcării socialiste, la Războiul de Independență ș.a., ajungînd chiar să teoretizeze asupra importanței literaturii pe care începuse s-o practice cu hărnicie: „În rezerva mintală a fiecărui om se acumulează și trăiește un material de amintiri. Mai bogat ori mai sărăcăcios, mai interesant ori mai puțin, mai viu ori mai șters, acest material ar constitui un foarte prețios avut documentar.”⁶⁸ În a doua jumătate a anului 1921 intențiile sale se conturează mai clar, organizîndu-se în jurul unei idei centrale: va scrie un grupaj de 12 portrete ale unor oameni pe care i-a cunoscut („Bineînțeles că părții memorialistice îi voi da o deosebită atențiune, căci oricît de puțin preț ar pune unii pe acest material documentar, în el istoriograful găsește, de foarte multe ori, cele mai autentice elemente pentru fixarea personalității”⁶⁹), urmînd ca apoi, pornind de la ele, să alcătuiască un volum, *Amintirile unui ziarist*, care ar fi urmat să vadă lumina tiparului „cam peste un an”; în *Adevărul* cele 12 portrete vor apărea săptămînal, de la 7 august pînă la 13 noiembrie 1921, în următoarea succesiune: Paul Scorțeanu, Ion Iancovescu, Barbu Delavrancea, I. L. Caragiale, Al. Macedonski, Nicolae Filipescu, Nicolae Fleva, C. Dobrogeanu-Gherea, G. Panu, M. Eminescu, Titu Maiorescu, P. P. Carp — din planul inițial nerealizîndu-se numai portretul lui Nicolae Blaremburg (dar, în plus, apăruse portretul lui Eminescu), unele dintre aceste evocări fiind apoi reluate în capitolul „Opt oameni”, atașat ultimului volum al *Bucureștilor de altădată*.

Către sfîrșitul anului 1921 ideea unei cărți memorialistice referitoare la vechiul București prîndea însă contur deplin; într-o corespondență cu cititorii, dintre care, desigur, unii îi sugeraseră această idee, el își preciza intențiile, în sfîrșit clarificate: „Cu «cronica» de sîmbăta viitoare voi începe o altă serie de amintiri intitulată *Bucureștii (sic) de altădată*. Plecînd de la 1872, an în care am călcat întîia oară în București, voi da publicității atît impresiunile mele asupra marelui nostru oraș de atunci cît și atîtea întîmplări, fizionomii, anecdote și evenimente pe care le-am cunoscut.”⁷⁰

Toamna și iarna sînt, desigur, anotimpuri prielnice vechilor rememorări, așa încît foiletoanele *Bucureștilor de altădată* au și început să apară în *Adevărul*, o dată cu numărul din 27 noiembrie 1921, înregistrînd, probabil — cu o existență nu foarte accidentată de șase ani — un record de longevitate în presa română; Bacalbașa avea acum 65 de ani împliniți și, în mod hotărît, momentul destăinuirilor venise; orice întîrziere ar fi fost, neîndoielnic, riscantă. Soarta i-a fost însă favorabilă; amintirile sale, circumscrise realităților bucureștene considerate în

⁶⁸ Constantin Bacalbașa, *Cronica săptămînală. Amintirile, Adevărul*, an. XXXIV, nr. 11303, 6 februarie 1921, p. 1—2.

⁶⁹ Constantin Bacalbașa, *Cronica săptămînală, Doisprezece morți, Adevărul*, an. XXXIV, nr. 11448, 31 iulie 1921, p. 1.

⁷⁰ Constantin Bacalbașa, *Cronica săptămînală. Corespondența mea, Adevărul*, an. XXXIV, nr. 11543, 20 noiembrie 1921, p. 1—2.

sens foarte larg, primite cu interes de cititori, au apărut în *Adevărul*, cu unele întreruperi, până la 26 noiembrie 1925 (foiletonul 169), fiind continuate apoi (începînd cu referiri la evenimentele anului 1910 — alegerea lui N. Iorga ca membru activ al Academiei Române) în *Universul*, o dată cu numărul din 26 martie 1926 (conducerea ziarului îi oferise însă foiletonul de joi și nu pe acela — mai citit — de sîmbătă). La sfîrșitul anului 1926 primul volum al *Bucureștilor de altădată* s-ar fi aflat „sub presă“ (fiind înregistrat însă, într-o informație, cu un titlu greșit: *Bucureștii de ieri și de azi*⁷¹); în anul următor el a văzut lumina tiparului, în editura ziarului *Universul*, fiind menționat pozitiv, cîteva luni mai tîrziu, în notele de lectură publicate de N. Iorga în *Revista istorică*: „Sînt amintiri cu întrebuintărea ziarelor, prezîntate sincer și limpede“⁷²; întreg serialul publicat în foileton va fi cuprins în patru volume, editate între anii 1927—1933, în condiții grafice, la început, foarte modeste.

În literatura noastră memorialistică, destul de bine reprezentată în ultimul secol și jumătate, lucrarea lui Constantin Bacalbașa ocupă un loc aparte, desigur nu prin virtuțile ei stilistice, care sînt modeste, ci prin darul autentic de evocator al autorului, care a apelat la o metodă mai puțin uzitată atunci cînd și-a redactat amintirile, sub presiunea săptămînală a secretarului de redacție, care cerea, grăbit, „materie“. El a urmărit firul evenimentelor foiletînd sîrguincios presa vremii (în cazul volumului de față: *Românul* și, uneori, *Trompeta Carpaților*, iar pentru anii de după 1888 îndeosebi *Adevărul*), presă care i-a oferit cronologia corectă a întîmplărilor relatate, informații și documente, la care el a adăugat cu dărnicie și făcînd dovada unei memorii prodigioase (dacă nu cumva a beneficiat și de unele însemnări personale), amintiri dintre cele mai diverse, cartea sa, pentru perioada la care se referă, 1871—1914, constituindu-se, într-adevăr, într-o cronică colorată și fremătînd de viață a vechiului București. Este, desigur, evident că principalele evenimente politice (constituirea sau dispariția unor grupări politice, alegerile, activitatea parlamentară, a guvernului etc. — la care el se referă insistent), obișnuite vieții unei capitale, preocupau în aceeași măsură și se reflectau, de fapt, în viața întregii țări, integrîndu-se marii istorii naționale. Specificul vieții bucureștene este dat, desigur, și de aceste manifestări centrale, pe care Bacalbașa le-a urmărit an de an și zi de zi, făcînd astfel concurență istoriei pure (fără însă a fi dotat cu rigoarea și disciplina cercetătorului științific), dar îndeosebi de aspectele cotidiene de existență ale orașului, considerat ca un organism în plină dezvoltare, așa cum erau Bucureștii în anii de după 1859, și mai ales după 1877 cînd ajuns capitala unei țări pe deplin libere și independente, interesată în modernizarea continuă a structurilor sale social-politice și economice. Dar autorul acestor foarte stufoase amintiri nu a vrut sau, mai curînd, nu a putut să ofere o imagine complexă a vieții social-politice și culturale a vechiului București; apare rar și întîmplător în amintirile sale omul simplu, locuitorul periferiilor sărace, întunecoase și mizere, muncitorul harnic care a contribuit, în anii aceia, la o destul de

⁷¹ G. Caliga, *Almanahul-dicționar al presei din România și a celei românești de pretutîndeni*, cu o prefață de dl. Const. Bacalbașa, București, 1926, p. 126 (v. și erata).

⁷² *Dări de seamă*, *Revista istorică*, an. XIV, nr. 1—3, ianuarie-martie 1928, p. 64 (semnate, la sumar, N. Iorga).

accentuată acțiune de industrializare a orașului, devenit, și sub acest aspect, centrul principal al țării, încă înainte de sfârșitul secolului trecut.

Bacalbașa se stabilește pentru totdeauna în București în 1871, când orașul, aflat la începutul unei acțiuni de continuă modernizare număra în jur de 150 000 de locuitori, pentru a crește mai mult de două ori pînă în preajma primului război mondial (în 1916 populația Capitalei se ridică la 381 279 de suflete⁷³) — devenind unul dintre centrele principale ale vieții politice, economice și culturale din sud-estul Europei. În răstimpul de 44 de ani, perioadă la care se referă amănunțit amintirile lui Bacalbașa, orașul, care prin 1870 număra doar cîteva edificii mai importante și nici un monument (Universitatea, Teatrul Național, Turnul Colței, mai multe biserici vechi și palate boierești), se dezvoltă într-un ritm susținut, creîndu-și un centru demn de o capitală europeană (strangulat însă de periferii imunde); după 1870 și mai ales după Războiul de Independență se trasează marile bulevarde (est-vest și apoi, parțial, nord-sud), se canalizează Dîmbovița, se dezvoltă industria etc., centrul orașului începînd să capete în linii mari înfățișarea pe care o știam pînă acum două-trei decenii. Pentru a sugera progresele înregistrate într-un răstimp relativ scurt ne vom referi la dezvoltarea rețelei de comunicație; prin 1870, o legătură principală cu Occidentul se realiza, în sezonul cald, din martie pînă în noiembrie, pe Dunăre; funcționa aici un serviciu special de vapoare cu aburi, de patru ori pe săptămînă, de la Viena sau Pesta pînă la Giurgiu; de aici, pe calea ferată inaugurată în 1869 se ajungea la București în timpul record de două ceasuri⁷⁴; după construirea căii ferate care făcea legătura cu nordul țării, călătoria de la Viena la București dura numai 48 de ore, pe o rută ocolită, prin Lemberg, Cernăuți, Iași, Roman, Galați, Brăila, Buzău, Ploiești (ceva mai tîrziu s-a realizat joncțiunea cu liniile ferate austriece la Vîrciorova și apoi, în 1882, la Predeal); înainte de sfârșitul secolului însă, rețeaua de căi ferate împînzise practic întreaga țară, Bucureștii devenind principalul nod feroviar al vechii Români.

Tabloul vieții politice pe care îl realizează Bacalbașa în cartea sa este, în linii mari, exact (cu rezervele pe care le vom exprima, ori de cîte ori va fi nevoie, în notele noastre subliniare), el sesizînd, în spiritul adevărului istoric, principalele evenimente ale perioadei la care se referă, comentate de pe pozițiile unui gazetar democrat, sincer interesat în progresul real al țării. Simpatiile sale se îndreaptă, în primele capitole, către liberalii radicali, conduși de C. A. Rosetti (ideologul) și I. C. Brătianu (omul de acțiune) care, în anii de după 1871 se aflau în crîncenă opoziție față de regimul conservator și exprimau — în condițiile în care socialiștii se aflau încă la începutul organizării lor ca grupare politică — concepții înaintate privind direcțiile de dezvoltare a tînarului stat român, pe drumul edificării unei societăți capitaliste moderne, de tip occidental. Sînt ani în care criticismul liberal la adresa regimului conservator și a ideologiei sale cîștigă adevărata mase mai largi și de aceea nu e deloc întîmplător faptul că o bună parte a tineretului studios al vremii este atras de ideile radicale ale unor liberali, situați atunci la stînga eșichierului vieții noastre politice. La începutul deceniului al optulea (și sub influența unor evenimente internaționale, războ-

⁷³ Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, Ed. pentru literatură, București, 1966, p. 266.

⁷⁴ Ulyse de Marsillac, *Guide du voyageur à Bucarest*, București, [1873].

ful franco-prusac în primul rînd) se rostesc chiar — în gura mare! — lozinci antidinastice și republicane și se organizează de către liberali comploturi vizînd răsturnarea prin forța armelor a principelui Carol, care se și gîndește să părăsească țara în care fusese adus în 1866 (apare acum și o întreagă literatură antidinastică, de o violență incredibilă, din care Bacalbașa reproduce cîteva poezii în varianta din *Adevêrul* a amintirilor sale, pentru a le elimina apoi cînd își publică volumele în editura ziarului *Universul*). Cînd — după înfrîngerea Franței, redevenită republică — viața politică europeană devine evident dominată de marile puteri conservatoare (Germania, Austro-Ungaria, Rusia țaristă), reunite prin tratate de alianță mai mult sau mai puțin secrete, campaniei antidinastice a liberalilor i se pune surdină, pentru a înceta apoi cu desăvîrșire, în condițiile în care un mic stat republican la gurile Dunării ar fi fost nimicît în primele lui zile de existență de către puterile vecine reacționare. Cucerirea independenței depline a României în 1877—1878 este, evident, cel mai important eveniment pe care Bacalbașa îl consemnează în amintirile sale și, desigur, stăruind asupra ideii că acest act istoric este opera întregului popor român, a miilor de ostași care au căzut eroic pe cîmpiile însîngerate ale Bulgariei, nu se putea ca el să nu se refere și la principalele personalități politice care — înțelegînd în acel moment sensul ascuns pentru mulți al istoriei — au condus destinele țării către înfăptuirea năzuințelor sale seculare: I. C. Brătianu, C. A. Rosetti, Mihail Kogălniceanu, principele Carol.⁷⁵

Dobîndirea independenței depline a României și consolidarea prestigiului ei în plan european au creat condițiile unei dezvoltări mai puternice a țării, în sensul modernizării structurilor ei economice și social-politice. Acest lucru a fost posibil datorită anilor de stabilitate de după 1878, atît în plan intern cît și în plan extern, România dobîndindu-și securitatea necesară desfășurării unei munci pașnice constructive prin aderarea — impusă de împrejurări — la Tripla Alianță, în 1883, printr-un tratat secret încheiat cu Germania și Austro-Ungaria, tratat ale cărui principale clauze erau strict defensive. Guvernarea liberală de 12 ani (1876—1888), cea mai lungă din istoria României moderne — nu lipsită de înfăptuiri reale — a sfîrșit într-o atmosferă de nemulțumire generală, ca urmare a uzurii în timp a echipei guvernamentale, deseori modificată, ca și a corupției care pătrunsese pînă în sferile ministeriale. Bacalbașa, prezentînd cronologic evenimentele, nu-și propune să ofere sinteze (deși, de cîteva ori, întreprinde scurte priviri retrospective, cu referiri indeosebi la personalitățile politice ale vremii), el este un *povestitor* corect al istoriei și atît; opiniile sale concluzive sînt rare și de cele mai multe ori naive. Evoluția partidului liberal, de la gruparea revoluționară a „roșilor” C. A. Rosetti și I. C. Brătianu (conservatorii erau „albi”), pînă la partidul de guvernămînt bine organizat, condus de îndemnul succint „Îmbogățiți-vă”, partid care a contribuit la crearea și dezvoltarea unei burghezii naționale relativ puternice și, totodată, într-o măsură, la

⁷⁵ Nicolae Iorga în sinteza sa de istorie a Războiului Independenței, în capitolul „Cei patru făuritori ai Independenței” se refera și el la aceleași personalități politice, în următoarea ordine: Carol („omul demnității”), C. A. Rosetti (care „pontifica în templul libertății”), Mihail Kogălniceanu („cum Rosetti vedea libertatea, așa Mihail Kogălniceanu vedea nația”) și I. C. Brătianu („pentru I. C. Brătianu totul era acțiunea”) (N. Iorga, *Războiul pentru Independența României — acțiuni diplomatice și stări de spirit*, București, 1927, p. 188—190).

consolidarea economică a țării — evident, în condițiile de exploatare crin-cenă a maselor muncitoare — poate fi urmărită pas cu pas în filele dense ale *Bucureștilor de altădată*. Părăsit, treptat, după 1876, de o parte a tineretului intelectual entuziast, atras acum de ideile mai generoase ale socialismului, partidul liberal a cunoscut totuși ani în care autoritatea sa a fost incontestabilă, sub conducerea fermă a lui I. C. Brătianu, deși în toată această perioadă numeroase dizidențe de dreapta sau de stînga s-au rupt din sînul său. După moartea „Vizirului“, partidul liberal trece printr-o perioadă mai tulbură și mai agitată, sub conducerea lui D. A. Sturdza, om de cultură cu unele inițiative pozitive, dar politician inabil, dur și cîteodată ridicul, pînă cînd, prin mașinațiunile abil dirijate ale „Oculței“ (în spatele căreia se ascundea Eugeniu Carada), în fruntea partidului liberal este adus fiul cel mai mare al lui I. C. Brătianu, care, sfătuit și de foștii intelectuali socialiști („generoșii“) va propune, cu întîrziere, în preajma izbucnirii primului război mondial, cele două reforme democrat-burghize fundamentale pe care partidul liberal le datora de mult țării: votul universal și reforma agrară.

Partidul conservator sau, mai exact, grupările conservatoare (unite, sau, mai ales, dezbinat) se bucură de o atenție specială în a doua parte a amintirilor lui Bacalbașa, cu referiri la perioada cînd autorul *Bucureștilor de altădată* — ca ziarist oficial al partidului — s-a aflat în intimitatea corifeilor acestora (și, desigur, acum, consemnările sale poartă, mai mult ca oricînd, girul autenticității, umbrite, uneori de un partizanat voalat). Detestat efectiv de mase, în 1876, cînd părăsește puterea, partidul conservator se modernizează apoi — după ani lungi și grei de opoziție — îndeosebi prin aportul grupării junimiste, inteligente și interesate în progresul controlat și fără salturi spectaculoase al societății românești. Junimiștii au fost, așa cum au demonstrat convingător Vladimir Streinu și apoi Z. Ornea, o grupare centristă oscilînd între liberali și conservatori, apropiată, pînă la sfîrșit, din punct de vedere organizatoric, de aceștia din urmă, cărora le-au împrumutat ținuta ideologică a unui program mai realist. În cartea sa Bacalbașa se referă de mai multe ori la junimiști ca la un factor modernizator al partidului conservator, amenințat de anchiloză și decrepitudine (la sfîrșitul secolului trecut, precizează acesta, „junimiștii se prezentau ca un element modernizator al bătrînului organism conservator“⁷⁶). Legăturile lui Bacalbașa cu conservatorii, de după 1900, îl fac însă să nu-și dea seama că partidul în slujba căruia își pusese pana stipendiată, legat prin geneză de marea proprietate rurală (a moșierimii), pe care o apăra programatic, era sortit pieirii o dată cu spulberarea — ca urmare a reformei agrare — a bazei de clasă care-l susținea. Cu naivitate, Bacalbașa mai credea că degringolada partidului conservator din anii 1914—1916 și dispariția lui întîmplată după război s-ar fi datorat conflictelor pentru supremație (de altfel reale), declanșate de ambițiile personale ale șefilor săi mai în vîrstă sau mai tineri, dornici să urce pe treptele cele mai înalte ale ierarhiei, ambiții care nu l-au iertat atunci nici pe „olimpianul“ Titu Maiorescu, spulberîndu-l totodată — din vina lui — vechea și frumoasa prietenie cu P. P. Carp.

Nu e, de aceea, întîmplător faptul că simpatiile pe care Bacalbașa le-a nutrit în anii de după 1900 conservatorismului luminat l-au determinat să-și realizeze — desigur, fără să-și dea seama — lucrarea sa

⁷⁶ Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altădată, 1885—1900*, vol. II, 1928, p. 188.

memorialistică în două registre, lesne se ziseabile de un bun cunoscător al istoriei moderne românești; o primă parte (acoperind aproximativ perioada 1871—1900) în care mișcarea liberal-radicală (personalitățile principale admirate fiind: I. C. Brătianu, C. A. Rosetti și apoi G. Panu) e înfățișată cu înțelegere și accente partizane și o a doua parte (cu referire la evenimentele de după 1900) când el încearcă să justifice — de data aceasta neconfirmat de cursul ascendent al istoriei — activitatea politică a unor fruntași conservatori, îndeosebi junimiști, incapabili, de fapt, de a înțelege și de a se adapta vremurilor noi care se anunțau.

E însă surprinzător faptul că, implicat în anii de dinainte și de după 1880 în acțiunea de organizare a începuturilor mișcării noastre socialiste, Bacalbașa nu ne oferă asupra acestora decât unele informații destul de vagi, pe care, în notele subliniare va trebui să le verificăm cu multă atenție, pentru a le data mai exact și a le confirma. El nu amintește, de altfel, nici unele momente mai importante din evoluția socialismului românesc la care el însuși a luat parte. Dar dacă Bacalbașa nu a urmărit cu atenția cu care ne așteptăm mișcarea socialistă, va se zisa totuși, referindu-se la un moment mai dificil din istoria acesteia (despărțirea de intelectualii „generoși“ în 1899—1900) că un partid nu poate să se impună decât dacă este condus de către reprezentanții cei mai activi și mai inteligenți ai clasei pe care o reprezintă, în cazul partidului socialist — clasa muncitoare („partidele nu pot fi conduse decât de o elită ieșită chiar din sânul masei care formează partidul, iar nicidecum de elementele streine împrumutate celorlalte partide și clase sociale. Partidul socialist român nu a devenit un partid real decât în ziua în care și-a luat cîrmaci din masa muncitoare proletariană”⁷⁷).

Bacalbașa a înfățișat, respectînd cronologia, evenimentele legate de exprimarea năzuinței seculare a poporului român din toate provinciile locuite de acesta, năzuințe privind întrunirea tuturor fiilor de același neam în hotarele unui stat român unitar. Sînt relatate, în acest sens, acțiunile de solidaritate a populației Bucureștilor — reprezentînd, de fapt, opinia „țării“ — cu lupta pentru libertate națională a românilor din provinciile subjugate (v., de pildă, procesul Memorandumului din 1894); el uită totuși să menționeze explicit că, în anii de după 1910, politica de îndepărtare a oficialităților românești de țelurile Triplei Alianțe este tot mai evidentă, mai cu seamă în timpul războaielor balcanice, „momentul 1913“ fiind sezisat de Nicolae Titulescu — dar nu și de Bacalbașa — ca un punct de răscruce (pregătit prin numeroase acumulări cantitative anterioare) în politica externă românească, nu lipsită de înțelepciune în toată perioada de după 1878: „Pînă la criza balcanică — afirma Nicolae Titulescu în decembrie 1913 — am putea rezuma istoria țării zicînd că am asistat la eforturile prin care statul nostru și-a cucerit dreptul la viață, cu începutul crizei balcanice asistăm la eforturile prin care statul nostru își cucerește dreptul la prestigiu”⁷⁸, idee și mai precis exprimată, dar cîțiva ani mai tîrziu, de Take Ionescu, liderul conservator-democrat menționînd precis și clar că „războiul național“ este „copilul legitim al acțiunii noastre din 1913”⁷⁹.

⁷⁷ *Id.*, *ibid.*, p. 276.

⁷⁸ *Discursul d-lui Nicolae Titulescu. Raportul Comisiei de răspuns la Mesagiul Tronului rostit în ședința Adunării Deputaților de la 20 decembrie 1913, Acțiunea, an. XIII, nr. 3176, 9 iunie 1914, p. 1.*

⁷⁹ *Adevărul*, an. XXIII, 2 ianuarie 1920, p. 3—4.

Dacă Bacalbaşa, robît de cronologia evenimentelor nu a încercat să tragă unele concluzii care se impuneau — chiar dacă nu erau exprimate oficial — el a înţeles totuşi că după 1900 regele Carol, rămînînd fidel politicii Triplei Alianţe (deşi nici el nu simpatiza şi nu credea în viitorul statului multinaţional, aflat în pragul iminenţei prăbuşiri, Austro-Ungaria), a intrat în contradicţie ireductibilă cu opinia publică românească, dorind cu orice preţ să menţină bunele relaţii cu patria sa natală, Germania. Comentînd moartea regelui Carol în 1914, sesizată ca un moment de eliberare, eveniment cu care, de altfel, el îşi încheie istoria „Bucureştilor de altădată“, după o periodizare personală („Cu moartea regelui Carol I se încheie perioada istorică ce poartă numele de «Bucureştii de altădată»“), el face cîteva observaţii demne de reţinut privitoare la contradicţiile tragice care i-au minat viaţa monarhului din familia Hohenzollern, la începutul şi la sfîrşitul domniei acestuia: „Şi la 1871 şi la 1914 Carol de Hohenzollern s-a aflat în conflict cu opinia publică românească, dar aceasta numai din cauză că dragostea lui pentru patria germană a rămas nestînsă. Negreşit, regele Carol a iubit România, dar a avut întotdeauna două patrii (subl. ns.). Cît timp interesele României n-au fost în dezacord cu interesele Germaniei, toate au mers de minune, cînd, însă, între interesele României şi interesele Germaniei s-a ivit divergenţa, regele n-a avut tăria de suflet ca să aleagă. Şi a plătit cu viaţa neputinţa lui de a sluji România, uitînd cauza Germaniei.“⁸⁰

O ultimă precizare preliminară, pe care mai dorim să o facem în legătură cu unele aspecte de istorie politică a cărţii lui Bacalbaşa (notele noastre subliniare care vor însoţi textul acestuia ne dispensează de discuţii mai ample, care, de fapt, nici nu ar putea fi cuprinse într-o prefaţă) se referă la succesiunea la putere ale celor două partide de guvernămînt ale vremii, liberal şi conservator. Deosebite prin ideologie — şi mai ales prin felul cum concepeau viitorul ţării — cele două partide au asigurat, în răstimpul de pînă la 1916, o continuitate în sens constructiv a puterii (care nu a fost, totuşi, o „monstruoasă coalitîe“), interesate şi unul şi altul, dar în măsuri diferite, în acţiunea de modernizare a ţării. Imaginea unui partid care, o dată revenit la guvern, ar fi încercat să anuleze legile şi măsurile stabilite de celălalt, este absurdă. Atît conservatorii, cît şi, mai ales, liberalii (deosebirile în favoarea liberalilor, îndeosebi în timpul lungii guvernări a lui I. C. Brătianu au fost de ritm şi de intensitate) au contribuit la crearea structurilor economice şi politice ale României moderne care, se cuvine să o recunoaştem cinstit şi să nu minimalizăm unele realităţi evidente în folosul denigratorilor istoriei noastre, a străbătut un drum plin de înfăptuiri incontestabile de la 1859 la 1916, desigur, nu pe măsura posibilităţilor şi cu o preocupare mai scăzută pentru ridicarea nivelului de viaţă al maselor muncitoare, adevăratele făuritoare ale României moderne. Crearea unei vaste reţele de căi ferate şi şosele, a flotei comerciale maritime şi fluviale, modernizarea portului Constanţa, intensificarea ritmului de industrializare, constituirea instituţiilor bancare şi de asigurări, sporirea volumului schimburilor comerciale, stabilirea unui sistem de învăţămînt modern care să răspundă nevoilor ţării, marile construcţii din Capitală ş.a. sînt realizări remarcabile la care şi-au adus contribuţia, pe rînd, potrivit „rotativei“ guvernamentale dirijată imperturbabil de regele Carol, atît conservatorii cît şi, mai ales,

⁸⁰ Constantin Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată, 1910—1914*, vol. IV, ed. II, Bucureşti, 1936, p. 190.

liberalii, cu o atenție însă cu totul redusă în direcția asigurării unor condiții civilizate de viață și muncă maselor populare, îndeosebi a aceloră din lumea rurală care, îndemnate de mizerie, s-au și răsculat la 1907, eveniment crucial în istoria țării, pe care Bacalbașa, în *Bucureștii de altădată*, dovedește că nu l-a înțeles în toată complexitatea și semnificația lui.

Simplificînd, putem totuși conchide că partidul liberal, ca reprezentant al burgheziei, a fost, în perioada discutată, un partid de acțiune, de inițiative, în timp ce partidul conservator s-a manifestat îndeosebi ca un partid de cenzură, potrivit intereselor moșierimii, legate de marea proprietate funciară. Despărțite prin poziții de clasă antagonice, exprimate net, în ciuda deselor migrații de personalități dintr-o grupare în alta, partidele liberal și conservator au colaborat strîns în afirmarea unei politici de independență reală a țării, în problema națională, dar, totodată și-au coordonat eforturile și în direcția stăvilirii creșterii mișcării socialiste și muncitorești, a partidului socialist, care amenințau unul dintre principiile sacrosancte ale vechii societăți: proprietatea privată.

Dacă viața politică a Capitalei (și, implicit, a țării) este urmărită de Bacalbașa cu o atenție deosebită, fiind amintite și multe amănunte nesemnificative în perspectiva selectivă a istoriei, referirile la aspectele culturale sînt mult mai sărace; sînt menționate, cu scăpări, principalele evenimente teatrale, turneele unor mari artiști de peste hotare, sporadic se înregistrează apariția unor reviste etc. Gustul său literar este însă necultivat, preferințele sale se îndreaptă către scriitorii care trecuseră proba școlii în anii 1870 (Bolintineanu, Alecsandri), pe Eminescu și Caragiale, pe care i-a cunoscut personal în redacțiile gazetelor vremii nu e în stare să-i înțeleagă și înregistrează cu abia ascunsă uimire gloria postumă a acestora. Despre Caragiale ne comunică amintiri minore și răutăcioase, insistînd asupra unor aspecte nefavorabile acestuia: la „abatorul vechi“ de la Colentina autorul *Scrisorii pierdute* se ospătează prin 1886 cu „hălci mari de ficat negru și frigărui“; în 1892 plînge în hohote în grădina birtului Enache și apoi pe stradă de spaima holerei care amenința Capitala; în 1900 neagă în public, la Ateneu, o afirmație pe care totuși, mai înainte, o făcuse („Nu, mă, în România nu trebuie să fii om de litere! Eu dacă aș avea 12 copii nu i-aș face pe nici unul literat, dar i-aș face pe toți oameni politici. Numai asta produce!“⁸¹) etc., pentru ca, abia la sfîrșitul volumului al IV-lea din *Bucureștii de altădată*, într-un portret din seria „Opt oameni“ să recunoască faptul că „un sentiment de ostilitate reciprocă ne despărtea“ („Aflasem că «Grecu», care mă întîlnea foarte des prin localurile publice, mă zeflemisea pentru ideile ce proferam și pentru că purtam părul mare. De aici un fel de antipatie“⁸²). Este însă, din fericire, singurul portret alcătuit din fărîmituri de amintiri răutăcioase, izvorit din invidie și neînțelegere, căci valoarea documentară și de evocare a *Bucureștilor de altădată* constă tocmai, printre altele, în portretele colorate, pline de viață care se constituie prin acumulare de detalii, prin anecdotica de bună calitate (reală sau verosimilă) pe care autorul, cu dezinvoltură și cu o memorie formidabilă o presară de-a lungul cărții sale a cărei importanță și interes cresc, explicabil, o dată cu trecerea anilor.

Considerate de Valeriu Râpeanu — într-un dens studiu despre memorialistica lui N. Iorga — printre aparițiile reprezentative ale genului,

⁸¹ Constantin Bacalbașa, *op. cit.*, vol. II, p. 283.

⁸² *Ibid.*, vol. IV, p. 214.

la noi, în perioada interbelică („De fapt, după primul război mondial memorialistica românească trăiește ceea ce s-ar putea numi adevărata ei «explozie» cantitativă și calitativă, cunoscînd toate genurile posibile: de la «memoriile deghezate» ale lui Constantin Stere din romanul *In preajma revoluției*, pînă la atît de popularele efemeride — cu a lor patină desuetă, dar nu lipsită de culoare jurnalistică — ale lui Constantin Bacalbașa din *Bucureștii de altădată* . . .⁸³ etc.) amintirile lui Bacalbașa au fost prețuite — uneori cu rezerve — îndeosebi de către istorici, începînd cu Nicolae Iorga (Dan Berindei, în *Enciclopedia istoriografiei românești* consideră, cu autoritate, că „opera sa istorică de factură memorialistică prezintă o marcantă însemnătate. Prin însemnările, comentariile și unele documente reproduse, Constantin Bacalbașa ne-a pus la dispoziție o prețioasă sursă de informare privind perioada 1871—1914⁸⁴), iar alți istorici moderniști se pronunță, de asemenea, în termeni extrem de favorabili în legătură cu lucrarea bătrînului ziarist⁸⁵. Dar vasta sa lucrare memorialistică depășește, fără îndoială, limitele de interes strict profesional ale istoricilor, constituind, sperăm, pentru cititorul de azi o lectură agreabilă și instructivă, un veritabil roman pasionant al vechiului București și al locuitorilor săi, în ciuda disprețului total pentru scrisul frumos pe care autorul l-a exprimat (și practicat) cu dezinvoltură, pronunțîndu-se, de fapt, pentru un stil oral-ziaristic lipsit de virtuți și intenționalități artistice („Am scris tot așa cum vorbesc: simplu, limpede, precis și fără înflorituri. Am scris pentru ca să informez și pentru ca lumea să mă înțeleagă⁸⁶).

Plasată de Silvian Iosifescu în categoria mai largă a „literaturii de frontieră“, memorialistica are vechi rădăcini în literatura română, situîndu-se la izvoarele ei dacă ne gîndim că letopisețele cronicarilor ilustrează — în măsura în care se referă la fapte trăite de autor sau receptate de el pe cale orală — această modalitate directă de înfățișare a unor realități revoluate. A găsi locul exact al *Bucureștilor de altădată* în acest destul de vast capitol al literaturii române, bogat reprezentat pînă în zilele noastre, e dificil; volumele de amintiri ale lui Bacalbașa oscilează, după cum observă același Silvian Iosifescu, „între memorialistică și istoriografie“, căpătînd „vivacitatea și prezența însemnărilor la zi⁸⁷, așadar fiind memorii realizate la un grad mare de obiectivitate, dar consemnate în maniera strict cronologică specifică jurnalului, datorită succesiunii riguroase pe care i-au oferit-o narațiunii rememorarile prilejuite de foiletarea sîrguincioasă a gazetelor vremii.

⁸³ N. Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, studiu introductiv de Valeriu Râpeanu, Ed. Minerva, 1976, p. XXXII.

⁸⁴ *Enciclopedia istoriografiei românești*, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1978, p. 43.

⁸⁵ „... Memoriile lui C. Bacalbașa servesc, alături de celelalte izvoare, la formarea unei imagini cît mai reale asupra desfășurării vieții politice din România“ (Traian Lungu, *Viața politică în România la sfîrșitul secolului al XIX-lea, 1889—1900*, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1967, p. 23); „Frescă viu colorată, reflectînd diverse aspecte din viața epocii, inclusiv cel politic, sînt memoriile lui C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*“ (Paraschiva Cincea, *Viața politică din România în primul deceniu al independenței de stat*, Ed. științifică, București, 1974, p. 18).

⁸⁶ Vol. de față, p. 2.

⁸⁷ Silvian Iosifescu, *Literatura de frontieră*, ediția a II-a revăzută, Ed. enciclopedică română, București, 1971, p. 70.

Străbătute de ideea deseori și explicit exprimată că amintirea nostalgică a trecutului nu exclude considerarea lui în spirit critic precum și de încrederea nestrămutată în progres (unui confrate de la *Adevărul*, B. Brănișteanu, bătrînul ziarist i se confesa cu puțin timp înainte morții: „Să nu cădem în greșala bătrîneții căreia i se pare că tot ce a fost, a fost mai bun decît este . . . Înțelepciunea vieții constă esențialmente în încrederea în viitor⁸⁸), opera memorialistică a lui Constantin Bacalbașa și-a cîștigat, o dată cu trecerea vremii, un loc binemeritat alături (sau în urma) unor prestigioase lucrări similare referitoare la aceeași perioadă din istoria României, precum „însemnările zilnice“ ale lui Titu Maiorescu, memoriile principelui Carol (care se opresc în 1881), „notele politice“ ale lui Alexandru Marghiloman, *O viață de om așa cum a fost* de Nicolae Iorga ș.a., romanul cronologic despre vechiul București înfățișînd istoria și anecdotică ei într-o manieră mult mai accesibilă celor mai largi cercuri de cititori care, nădăjduim — la această a treia ediție a cărții lui Bacalbașa — o vor prețui pentru sinceritatea, puterea de evocare, optimismul și încrederea pe care o exprimă în progres.

TIBERIU AVRAMESCU

ulie 1986

⁸⁸ *Înmormîntarea lui Constantin Bacalbașa*, *Dimineața*, an. 31, 9 februarie 1935, p. 3.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Ediția *Bucureștilor de altădată*, pe care o inaugurăm cu acest prim tom, își propune să cuprindă în întregime lucrarea memorialistică a lui Constantin Bacalbașa, tipărită în Editura ziarului *Universul*, în patru volume, în anii 1927 (vol. I), 1928 (vol. II), 1930 (vol. III) și 1932 (pe copertă: 1933, vol. IV), la care vom adăuga, în cadrul ultimului volum sau într-unul separat, integral sau, mai curînd, fragmentar, lucrarea aceluiași autor, *Capitala sub ocupația dușmanului (1916—1918)*, apărută la Brăila în anul 1921. În măsura în care nu repetă amintiri cuprinse în lucrările menționate și numai dacă mai prezintă interes pentru lectorul de azi vom adăuga, în ultimul tom al acestei ediții, selectate din *Adevărul*, *Adevărul literar și artistic*, *Universul* și alte publicații periodice citeva articole cu caracter memorialistic referitoare la vechiul București, publicate de Constantin Bacalbașa în primele trei decenii și jumătate ale secolului nostru.

Bucureștii de altădată a mai cunoscut, în anii 1935—1936, în aceeași editură, o nouă ediție, a doua, care nu diferă însă de prima, apărută sub directa supraveghere a autorului, decît prin alte noi greșeli de tipar; ea nu poate să ne intereseze în vederea alcătuirii ediției de față, întrucît a văzut lumina tiparului după moartea lui Constantin Bacalbașa, fără să aibă la bază, desigur, un manuscris revizuit de autor. În aceste condiții ediția noastră va urma întocmai textul celor patru volume apărute între anii 1927—1932 (1933), cu îndreptarea unor greșeli de tipar prin confruntarea cu jurnalele în care amintirile au fost publicate pentru prima oară (în cazul volumului de față, *Adevărul*, din 1921—1922). Întîiul volum al ediției noastre nu reproduce în întregime primul tom al *Bucureștilor de altădată*, în care însemnările lui Bacalbașa ajung pînă la sfîrșitul anului 1884; considerente de spațiu, dar, în același timp, și intenția de a încheia acest volum cu relatarea unor momente de răscruce din istoria țării noastre ne-au determinat să oprim expunerea o dată cu menționarea evenimentelor anului 1877, anul proclamării independenței de stat a României, cînd o nouă perioadă istorică începe în viața social-politică și economică a patriei noastre. Vom căuta, în funcție și de spațiul pe care ni-l va pune la dispoziție, în continuare, editura, precum și de proporțiile aparatului de note explicative, ca volumele următoare ale acestei a treia ediții a lucrării lui Constantin Bacalbașa să se încheie, fiecare, cu relatarea unui moment cu o anume semnificație politică sau socială (volumul al II-lea, probabil, o dată cu expunerea evenimentelor anului 1888, cînd ia sfîrșit guvernarea liberală, de 12 ani, a lui I. C. Brătianu).

În transcrierea textelor am aplicat normele îndeobște uzitate în cazul lucrărilor publicate în primele decenii ale acestui secol, menținând numai acele particularități fonetice care reprezintă în mod cert o pronunție deosebită de aceea a limbii noastre literare contemporane. Am verificat, oricâteori a fost posibil, citatele reproduse — cu destulă aproximație — de Bacalbașa, cu originale din epocă, corectînd tacit numeroasele erori de transcriere ale acestuia; am notat între paranteze drepte (croșete): [] numai cuvintele sau chiar propozițiile lipsă din textele reproduse de Bacalbașa, omise de acesta, de cele mai multe ori, datorită unei inaderențe senine la un mod de lucru care presupune exigență științifică și meticulozitate.

La sfîrșitul fiecărui tom vom reproduce, în *Addenda* — operînd selectiv, pentru a reține numai acele detalii care ar mai putea interesa astăzi — unele fraze sau fragmente mai mari, eliminate de Bacalbașa cu ocazia pregătirii pentru publicarea în volum a textelor apărute în ziar. La baza acestei opțiuni a autorului au stat motive, după cum se va putea constata, diferite, printre care însă și acela de a se conforma, într-o măsură, liniei politice cunoscute a ziarului *Universul*, în editura căreia apăreau volumele sale.

Aparatul nostru de note explicative a căpătat, în cele din urmă, o amploare cu mult mai mare decît ne propusesem inițial. Deși am renunțat, în general, să glosăm în legătură cu unele personalități ale epocii — mai mult ori mai puțin cunoscute astăzi — întrucît cititorul le poate urmări cursul existenței lor în inșiși paginile acestui veritabil roman cu o mie de personaje al vechiului București, necesitatea de a corecta afirmații sau datări eronate ale autorului, destul de numeroase, ori de a explica toate sensurile unor evenimente politice sau culturale mai puțin cunoscute ne-a determinat să elaborăm — întîmpinînd destule dificultăți de documentare — un aparat de note care la o primă privire poate părea supradimensionat. El este însă merit, în intenția noastră, să-l dispenseze pe cercetător — care poate să se folosească acum de textul *Bucureștilor de altădată* cu deplină încredere în ceea ce privește autenticitatea științifică a afirmațiilor, confirmate sau corectate în note — de verificări oboșitoare în biblioteci și — totodată — să ofere cititorului nevizat — dacă îl interesează — toate elementele necesare pentru înțelegerea mai corectă a unor evenimente de la desfășurarea cărora a trecut mai mult sau mai puțin de un secol.

Precizăm că am putut verifica — așa cum am înregistrat în notele subliniare — aproape toate evenimentele, întîmplările, documentele etc. pe care le-a menționat Bacalbașa în textul său, apelînd la studii și sinteze contemporane nouă, de istorie, de istorie literară, de istorie a teatrului, de istorie a Bucureștilor ș.a., la unele lucrări similare mai vechi, la culegeri de documente, precum și, îndeosebi, la presa vremii, pe care o cunoaștem și o studiem de aproape trei decenii; Bacalbașa și-a redactat textul acestui prim volum al amintirilor sale recurgînd frecvent la gazetele *Românul* și *Trompeta Carpaților*, pe care le-am urmărit și noi la Biblioteca Academiei Române, completîndu-ne informațiile prin foiletarea altor publicații periodice: *Telegraful*, *Pressa* și — îndeosebi — cum era și firesc, *Monitorul oficial al României*.

Ținem să atragem atenția că am crezut de cuviință ca în toate notele noastre să folosim în indicarea datelor calendaristice ambele „stiluri“ („cel vechi“ și „cel nou“), diferența între vechiul calendar iulian utilizat pe atunci în țara noastră și cel gregorian întrebuițat în majoritatea statelor europene fiind în tot cursul secolului al XIX-lea de 12 zile; astfel 16 martie 1877 din București era 28 martie 1877 la Viena, Berlin, Roma, Paris sau Londra, dată notată de noi, potrivit uzanței din epocă: 16/28 martie 1877, printre altele și pentru a putea raporta evenimentele din țara noastră la cele din statele Europei centrale și occidentale.

Pentru a nu încărca excesiv indicațiile bibliografice din cuprinsul notelor subliniare am recurs — în cazul unor publicații periodice și al unor lucrări mai des citate de noi — la abrevierea titlurilor acestora, astfel:

PUBLICAȚII PERIODICE:

MOF.: *Monitorul oficial al României*, București;

ROM.: *Românul*, București;

TEL.: *Telegraful*, București;

TRC.: *Trompeta Carpaților*, București.

VOLUME:

Ciachir, *Independența*: Nicolae Ciachir, *Războiul pentru independența României în contextul european*, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1977;

Crutzescu, *Podul Mogoșoaiei*: Gheorghe Crutzescu, *Podul Mogoșoaiei. Povestea unei străzi*, București, [1943]¹;

Giurescu, *Istoria Bucureștilor*: Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre*, Ed. pentru literatură, București, 1966;

Independența României: Independența României, studii, redactor responsabil al Comitetului de redacție: acad. prof. Ștefan Pascu, Ed. Academiei, București, 1977;

Independența României. Documente, I—III: Direcția Generală a Arhivelor Statului, Institutul de Istorie N. Iorga, Academia R.S.R., Academia de Științe Sociale și Politice, *Independența României, Documente*, vol. I, Documente și presă internă; vol. II, partea I și II, Corespondență diplomatică străină; vol. III, Presă străină, Ed. Academiei, București, 1977;

Iorga, *Independența*: N. Iorga, *Războiul pentru independența României — acțiuni diplomatice și stări de spirit*, București, 1927;

Istoria Parlamentului: Academia de Științe Sociale și Politice, Institutul de istorie N. Iorga, *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România pînă la 1918*, Ed. Academiei, București, 1983;

Marsillac, *Bucarest*: Ulysse de Marsillac, *Guide du voyageur à Bucarest*, București, [1873];

Massoff, *Teatrul românesc*, II, III: Ioan Massoff, *Teatrul românesc*, privire istorică, vol. II, Ed. pentru literatură, București, 1966; vol. III, Ed. pentru literatură, București, 1969;

Memoriile, III—XV: *Memoriile regelui Carol I al României* (de un martor ocular), vol. III—XV, București, 1909—[1912];

Potra, *Bucureștii*: George Potra, *Din Bucureștii de altădată*, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1981;

Apostol Stan, *Grupări și curente*: Apostol Stan, *Grupări și curente politice în România între Unire și Independență (1859—1877)*, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1979;

Stoian; Pană, *Independența*: Gheorghe D. Stoian; Ion Gh. Pană, *Epopeea Independenței României*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1977.

Pentru a asigura o prezentare unitară a cărții lui Bacalbașa am preluat de la primul volum al celei de a doua ediții a *Bucureștilor de altădată* sumarul analitic, care lipsește numai la întiiul volum al primei ediții, menționînd, totodată, la începutul fiecărui capitol, între croșete, conținutul acestuia, reprodus după sumarul amintit.

¹ După definitivarea acestui volum a apărut (în decembrie 1986) la Ed. Meridiane o nouă ediție a *Podului Mogoșoaiei*, însoțită de un bogat și foarte bine documentat aparat de note întocmit de Virgiliu Teodorescu.

Repartizarea atribuțiilor între cei doi editori ai acestui prim volum al lucrării lui Bacalbașa a fost următoarea:

A.A.: stabilirea textului, confruntarea cu textul publicat în *Adevărul* și definitivarea *Addendei*; confruntarea afirmațiilor și citatelor reproduse de Bacalbașa cu gazetele la care acesta apelează frecvent: *Românul*, *Trompeta Carpaților* ș.a.; alcătuirea indicilor;

T.A.: documentarea generală în vederea alcătuirii notelor explicative și elaborarea acestora.

Ținem să mulțumim aici, încă o dată, tuturor aceluia care ne-au sprijinit, cu bunăvoință, în munca de elaborare și definitivare a acestei ediții:

- Valeriu Râpeanu, directorul Editurii Eminescu și Adrian Anghelescu, redactorul șef, care au îmbrățișat cu entuziasm ideea reeditării cărții lui Constantin Bacalbașa;
- Prof. dr. Ion Ardeleanu, care a alcătuit referatul de specialitate asupra lucrării, oferindu-ne numeroase sugestii concrete privind clarificarea aparatului de note;
- Maria Cordoneanu, redactorul cărții, care a lecturat cu atenție manuscrisul, sesizându-ne unele inadvertențe de transcriere a textului sau din aparatul de note;
- Șerban Rădulescu-Zoner, Z. Ornea, Radu Albala, Titus Moiescu, Marin Bucur, Călin Dimitriu care au citit — cu observații prețioase — prefața, părți din lucrare sau ne-au oferit unele sugestii bibliografice;
- prietenilor de la Biblioteca Academiei Române care, în perioada 1983—1986 ne-au pus la dispoziție, cu infinită răbdare, sute de volume și de colecții vechi de jurnale.

EDITORII

O LĂMURIRE

Pe lângă atâtea reprezentări noi, războiul cel mare, nu știu de ce, a deșteptat impulsivitatea publicării Memoriilor.

În fiecare zi la vitrina librărilor din marile centre vedem un nou volum de Memorii. Oameni politici, generali, ziaristi, femei, cu și fără ciorapi albaștri, capete odinioară încoronate, artiste intrate în vîrsta critică, frumuseți perimate, toate și toți sunt cuprinși de frenezia publicării Memoriilor.

Cele mai multe din aceste monografii sunt autoapărări. Foști monarhi, diplomați, generali, bărbați de stat simt parcă nevoia de a se justifica în fața eternului tribunal al opiniei publice. Faptele lor, fie că au fost înfrîngeri, fie că au fost izbînzi, sunt scuzate, apărute, tălmăcite sau numai amintite spre a fi scoase de sub praful uitării sub care erau amenințate să fie înmormîntate.

Femeile din cîmpul artei, al literelor sau chiar numai al galanteriei sunt și ele mușcate de precunoscutul șarpe al deșertăciunii. Memoriile femeilor dornice de a deveni celebre împodobesc vitrinele și, astfel, nesfîrșitul domeniu al cunoștințelor umane este îmbogățit, astăzi, cu un bagaj de nimicuri agreabile și chiar de lucruri intime, pe care pudoarea femeiască se silea altădată să le ascundă cu îngrijire indiscreției profanațoare a vileagului.

Astăzi toate aceste precauțiuni nu mai sunt lucruri „la pagina” zilei.

Astăzi fiecare vrea să scrie cît mai mult despre dînsul pentru ca lumea să aibă zilnic gura plină cu numele său.

Oamenii vor să se perpetue, cel puțin să se prelungească cît mai mult în cercul conștient al omenirii, de aci dorința veșnic deșteaptă de a nu fi uitați. Și atunci cînd simt că fugaciul timp a întors pagina pe care era înscris numele lor și că nimenea nu mai vorbește despre ei, se grăbeso să amintească că trăiesc încă.

Dorul eternizării, care este un atribut al materiei veșnic în transformare și veșnic nemuritoare și care a născut religia vieții viitoare, este acela care a pus la modă intena publicitate a Memoriilor.

Cartea însă, pe care o public astăzi, nu are nimic din acest caracter egoist. În volumul de față, ca și în toate cele ce vor urma, vorbesc numai despre alții, despre mine foarte rar, foarte pe scurt și numai atunci cînd interesul povestirii reclamă.

Apoi preocuparea mea de căpetenie a fost să fiu nepărtinitor și veridic. Stilul m-am silit să reprezinte felul în care vorbesc.

Imi dau seama că altă racilă postbelică este și sportul, în adevăr athletic, al unor scriitori de a face „stil“. Și nu o dată m-am întrebat, în clipele când citirea oarecăror stiliști chiaburi în adjective mă amenința cu înăbușirea, la ce severitate de sudație se supun acești scriitori când scriu pentru publicitate.

Acest fel de a scrie este și el o poză, adică un atentat la bunul simț în interesul originalității. Dacă molima nu se va abate din calea civilizației noastre, suntem amenințați cu o bogăție nouă: fiecare scriitor va avea în viitor, pe lângă pantaloni, ghetele sau pălăria sa și „stilul“ său particular și brevetat. Marca de fabrică, de altfel, a oricărui scriitor mare.

Cărticica de față este scrisă fără „stil“. Am scris tot așa cum vorbesc: simplu, limpede, precis și fără înflorituri. Am scris pentru ca să informez și pentru ca lumea să mă înțeleagă.

Cel mai frumos stil este acela pe care îl pricepe ușor de la cel mai cult pînă la cel mai incult. Scrisul nu este nici un mister, nici o știință rezervată priceperii specialiștilor, este numai o unealtă de reprezentare a cugetării. Acel scriitor care știe să redea în chipul cel mai ușor de înțeles lucrul pe care îl spune, acela este scriitorul cel mai mare. Adaosurile de înflorituri seamănă cu acele ștucării care, sub cuvînt de a înfrumuseța, încarcă și îngreunează.

Linia simplă este, în literatură, ca și în arhitectură, cea mai estetică. Negreșit, cu condiția ca acel care o trage să fie însuflețit de sentimentul artistic.

Pornind de la această credință, am scris paginile ce vor urma, precum spusei, simplu, fără meșteșugire căutată, le-am scris, cum se spune, „pe înțelesul tuturor“.

A doua preocupare mi-a fost să nu spun neadevăruri.

Negreșit, nu am pretențiunea să fi înregistrat toate faptele petrecute de la 1870 la 1914, fără să fi uitat pe unele. Memoria unui om, chiar completată cu consultări ulterioare de documente ale vremurilor, are slăbiciunile ei firești. De aceea previu că lipsuri trebuie să fie în volumul pe care îl pun acum sub ochii cititorului, neadevăruri însă nu.

Faptele, cîte le-am înregistrat, mi le-a pus la îndemînă numai memoria, dar actele autentice, cît și stabilizarea cronologică mi le-au procurat colecțiile ziarelor din răstimpul acestor 55 de ani.¹ Nici o îndoială, deci, asupra veracității.

Pentru ușurarea scurgerii în public a lucrării, ținînd seama de marea scumpete a hîrtiei, cernelii, a mîinii de lucru și a operației tipăritului în general, Bucureștii de altădată va apare în mai multe volume.

Volumul al 2-lea va apare cît mai curînd.

Sunt un povestitor. Astfel n-am avut altă grijă decît să scriu adevărul asupra trecutului fiind cît mai complet despre fapte și cît mai nepărtinitor despre oameni.

CONSTANTIN BACALBAȘA

¹ Mai exact, dacă ne referim la perioada pe care o înfățișează Bucureștii de altădată, 1871—1914: 44 de ani.

O zi mai târziu tatăl meu mă instalează în Pensionatul Buchholtzer⁴. În fundul unei mari curți se afla casa, dărîmată acum, care era pensionatul. În dreapta era Pensionatul de fete Gachstater, fost Manalotti, în stînga Curtea de Apel. Toate acestea au dispărut spre a face loc Palatului de Justiție⁵ și stradei din dosul său.

Toată regiunea aceea de pe vremuri a dispărut și a lăsat locul unor radicale transformări.

Dîmbovița necanalizată, îngustă, joasă, murdară, trecea tot mai jos de biserica Domnița Bălașa, însă albia ei era mai apropiată de strada Carol⁶, apoi cotea la stînga în dosul Liceului Sf. Sava⁷ și uda grădina din dos a Institutului Buchholtzer. Acolo era și un vad de unde luau sacagii apă, iar noi elevii ne scăldam vara.

Cheipurile Dîmboviței nu existau, grădina bisericii Domnița Bălașa nu exista, spitalul și ospiciul nu erau clădite. Palatul de Justiție nu exista.

Pe marginea gîrlei, cam pe terenul pe unde trece astăzi albia ei, era o casă măricică, în care era instalat Institutul de băieți Șeicaru.

Cînd am intrat în pensionat m-am pomenit în altă lume decît aceea în care trăisem. Amestecul de tot felul de elevi, lipsa unei discipline severe, licența și absența simțului moral la mulți dintre colegi, îmi făcu deodată o rea impresie. Dar m-am deprins. Eram la vîrsta repedei convertiri.

Am admirat repede spiritul de inițiativă și de șiretenie al multora dintre colegi. Eu eram o perfectă mazetă⁸ care niciodată nu m-aș fi priceput să rezolv cu atîta destoinicie atîtea probleme de-ale noastre.

Iată o dovadă de șiretenie.

Elevii erau obligați să vorbească în timpul recreațiilor numai în limba franceză. Acela care era prins că vorbește românește primea o bilă de lemn pe care trebuia s-o poarte pînă ce prindea pe un alt elev vorbind în limba română spre a i-o trece. Elevul care avea bila, fie la dejun, fie la masa de seară, pierde dreptul la un fel de mîncare.

Dar s-a găsit repede mijlocul de a se eluda măsura. Anume s-a întocmit o listă în care toți elevii s-au înscris cu felul de mîncare ce nu le plăcea și la care renunțau de bunăvoie. Cu o jumătate de oră înainte de fiecare masă ne informam la bucătărie despre felurile de bucate. Era, de pildă, cartofi cu carne, ne uitam pe listă și găseam că acest fel de

⁴ Pensionatul de băieți al lui Carol Buchholtzer, înființat în 1842, își avea sediul, în 1871, pe Podul Caliții (Calea Rahovei de astăzi), în casa Băleanu; iată textul anunțului privind deschiderea anului școlar 1871—1872, publicat de Carol Buchholtzer în presa vremii, chiar în zilele cînd Bacalbașa sosea în București: „Cu onoare anunț onor. public că cursurile anului școlar 1871—72 în acest institut se vor începe cu 1 septembrie a.c. Acest institut, luînd de bază experiențele lungii sale vieți va conlucra din răspuțeri și pe viitor la împlinirea mării sale misiuni care este: «educațiunea morală și intelectuală a junimii noastre române.» (TEL., an. I, nr. 122, marți 31 august s. v. [stil vechi], 1871, p. 4).

⁵ Clădirea Palatului Justiției (Tribunalul Capitalei) de pe Splaiul Unirii colț cu Calea Rahovei a fost ridicată între anii 1890—1895.

⁶ Astăzi strada 30 Decembrie.

⁷ Colegiul Sf. Sava a funcționat între anii 1851—1881 în „casele de la Măgureanu“, construite de Șerban Cantacuzino în preajma bisericii Măgureanului, demolată în 1897, acolo unde mai târziu s-a deschis strada Riureanu; aceeași clădire adăpostise „academia“ grecească de la Sf. Sava între anii 1803—1821, amintită de Ion Ghica în scrisorile către Vasile Alecsandri (*Școala acum 50 de ani. Dascăli grezi și dascăli români*).

⁸ Mazetă, aici cu sensul de nepriceput, nedescurcăt.

mîncare nu place lui Vasilescu. Ei bine, Vasilescu, primea bila la prînzul acela.

Apoi erau elevii bucureșteni pe care părinții îi luau acasă sîmbătă seara și-i aduceau înapoi luni dimineața. Întotdeauna bila era la unul din elevii care plecau acasă. Bineînțeles că, nemaifiind bila în pensionat, toată lumea vorbea românește.

Însă niciodată direcțiunea institutului nu s-a gîndit că e păcălită, deși sistematic bila era întotdeauna la un elev care pleca acasă sîmbătă seara.

Și astfel toată lumea vorbea acum românește fără nici o sfială.

Cu toate acestea însă, între elevi era mare solidaritate și multă bunăcredință. Niciodată complotul n-a fost trădat și niciodată un elev, surprins că vorbește românește, nu a contestat faptul și nu a refuzat să primească bila.

Totuși spiritul de abnegație și de cavalerism nu prea era răspîndit. De la vîrsta aceasta tînără spiritul de conservare și un fel de diplomație sîreată caracterizau pe cei mai mulți.

Faptele următoare vorbesc.

De mai multă vreme un vînt de nemulțumire sufla printre elevi din cauza proastei calități a mîncării. Eu, personal, nu eram nemulțumit, fiindcă, la vîrsta aceea — nu aveam decît 15 ani — nu dam nici o importanță hranei. Dar, din spirit de solidaritate și împins de acel imbold care m-a animat întotdeauna de a nu-mi părăsi tovarășii de luptă, am intrat cu entuziasm în mișcare. Era vorba să se găsească cineva care să redacteze o plîngere către director și să semneze cel dintîi în capul celorlalți.

Inițiatorii ideii, cari erau din clasele superioare, deci mai vîrstnici decît mine, se codeau. Le trebuia unul care să scoată castanele din foc și să ia răspunderea. Atît de tineri și totuși aveau acel simț de conservare care, în viața de mai tîrziu, se numește „dibăcie“ și „deșteptăciune“.

Omul fu găsit, acela eram eu. Încă de atunci am avut curajul faptelor ce săvîrșeam și nu mi-a plăcut să fiu în dosul paravanelor. Spiritul de revoltă începea să mă însuflețească. Deci am scris plîngerea și am semnat-o cel dintîi. Apoi am dus-o singur domnului director Buchholtzer.

Seara, înainte de culcare, era obiceiul ca toți elevii să se adune în holul de jos și să facă rugăciunea. Unul o spunea și ceilalți, sub privigherea pedagogilor, făceam crucile. Din cînd în cînd apărea în capul scării și bătrînul Buchholtzer care asista.

În seara zilei în care i-am dat petiția, Buchholtzer apare și, după ce sîrșim rugăciunea, face semn cu mîna că vrea să vorbească.

Buchholtzer ne domina de sus, din capul scării, cu statura lui erculeană și fiindcă era domnul director. Apoi cu glasul său de bas adînc începe:

— Cine e Bacalbașa?

Ies din rînduri și mă arăt.

— Eu, domnule director.

— Tu ai scris petiția asta?

— Eu.

— Tu ai compus-o?

— Da, eu.

— Cine te-a îndemnat?

— Nimenea, dar am fost toți de părere.

Acî nu spuneam adevărul, fiindcă ideea nu era a mea, ci fusesem îndemnat.

— Carevasăzică tu ești capul bucatelor, tu faci revoluție în pension: pînă a fi venit tu toți erau mulțumiți de mîncare și acuma ție îți pute. Dar la tat-tu acasă ce-ai mîncat? Zici că nu aveți pîine destulă, dar pîinea multă nu e bună, face scrofule, întreabă pe doftor! Fiindcă tu ești capul bucatelor și îndemni pe ăilalți la revoluție, n-ai să ieși patru duminici!

Amin.

M-am uitat împrejur, dar n-a mișcat nimeni, nici un gest de solidaritate!

Deși eu fusesem îndemnatul, eu treceam drept îndemnătorul. Deși eu nu mă plînsesem niciodată împotriva mîncării, eu eram cel căruia mîncarea îi pute.

În loc să găsesc la ceilalți compătimire, am găsit zeflemeaua. Care mai de care mă lua în rîs:

— Ai cam pățit-o! Te-a luat dracul! Te-a luat Buchholtzer la ochi! Etc. etc.

Aș fi putut să denunț pe adevărații instigatori, mai ales că petiția era acoperită de multe semnături, dar consideram lucrul ca rușinos.

De multe ori mai tîrziu m-am gîndit la această întîmplare. Și, instruit de faptele vieții, am înțeles că mai niciodată cei cari stau în capul mișcărilor nu sunt adevărații conducători. Masele nu sunt conduse niciodată din față, ci totdeauna din dos.

Șefii politici sunt ca și generalii: comandă acoperiți.

Conducătorii aparenti, cei cari au onorurile rîndului dintii, sunt, de cele mai multe ori, instrumentele.

Moralitatea acestui tineret lăsa foarte mult de dorit. De altfel vina venea și de la desăvîrșita incapacitate și nepăsare morală a direcțiunii.

Într-o zi îmi vine de-acasă o ladă cu de-ale mîncării, mai ales lucruri dulci. Elevii au simțit și i-au pus gînd rău.

Alături de sala de meditație unde ne preparam lecțiunile era odaia cuferelelor. În această cameră erau așezate toate cuferele elevilor și tot această cameră era fumătorul școlii. După dejun ca și după masa de seară ne adunam acolo toți cei mai mari și fumam.

Dar fiindcă nu toți aveam, întotdeauna, tutun și parale, se introducea sistemul abonamentului. Adică cel care n-avea tutun se înscria la țigara celui care avea și care fuma. Acesta nu avea dreptul să fumeze țigara întreagă, ci, după ce consuma două-trei părți, o trecea abonatului no. 1. Fiindcă de multe ori erau înscriși cîte doi și trei abonați, cel din urmă de-abia dacă mai putea prinde mucul cu vîrfurile degetelor și nu mai avea decît un singur fum de tras.

Deși acest fumător era cu totul public, niciodată direcția pensionatului nu a intervenit.

În această sală era și lada mea cu bunătățile.

Într-o duminică am simțit că se pregătește ceva. După dejun elevii ieșeau în permisie, dar văzui că unii granguri se plimbau prin curte. În sfîrșit am ieșit, iar cînd m-am întors m-am dus drept la camera cu lăzile. Lada mea era complet golită, nu mi se lăsase nici de poftă.

Bineînțeles am reclamat imediat, însă domnul subdirector Radu mi-a răspuns că:

— Ce vrei să le fac? Păzește-ți lucrurile mai bine altă dată!

Aceasta era a doua decepție. Venisem de acasă cu alte principii, cu ideea că orice faptă rea, că, mai ales furtul, trebuie aspru pedepsit; dar aci, într-un institut de educațiune, furtul nu era nici măcar urmărit

Aveam printre colegi chiar hoți de profesie. Îmi aduc aminte de unul care avea un belciug cu vreo patruzeci de chei de toate mărimile și pentru toate felurile de broaște. Oriunde găsea o cheie și-o adjuceca, apoi opera toate lăzile și pupitrele colegilor, de unde fura mai ales lucrurile de mâncare.

Dar era ceva și mai rău. Printre pedagogi aveam pe un oarecare „Musiu Wiess“, un evreu elvețian roșu la păr și la față, care avea vițiul rușinos de a masturba elevii. Nu era din dormitorul meu, ci din cel de alături. Când mi s-a spus lucrul nu am vrut să-l crez; dar când mi-a fost confirmat de mai mulți, am pus la cale o mică revoltă. De rîndul acesta am fost eu instigatorul. Într-o dimineață dormitorul nostru s-a revoltat și Musiu Wiess a fost bătut cu pernele. Cazul a ajuns la urechile lui Buchholtzer și Musiu Wiess a fost concediat.

În asemenea împrejurări am făcut cunoștință cu Bucureștii și cu moravurile lui.

Dimineața, la orele 7 jum., puși pe două rînduri, elevii de liceu erau conduși la Liceul Sf. Sava. Treceam pe strada Carol, unde se găsea cofetăria lui Iorgu Constantinescu. Această cofetărie era foarte cunoscută pentru lipsa de priveghere. Într-adevăr, elevii din diverse școli, și mai ales cei din școala militară, veneau aci la prăjituri, mîncau cîte patru sau cinci dar nu plăteau decît una sau două. Sistemul era cunoscut în tot Bucureștii. Și prăjitura costa numai 15 bani.

La liceu fac cunoștință cu profesorii mei.

La religie părintele Veniamin Catulescu, preot cult și respectabil, foarte iubit de elevi.

La franceză domnul Tănăsescu, gras, rotund și roșu ca un rac. Era cunoscut că bea în toate zilele multă bere la berăria Grebert, mai tîrziu Csvald, în strada Cîmpineanu⁹.

Ilie Benescu, profesorul de elină, un om foarte de treabă dar cu totul agramat. Nu avea decît o singură lecție: cercul vocalelor. Se știa, însă, că bea în toate serile vin roșu la „Pisica neagră“, în casa care înconjură biserica Zlătari.

Anghel Dumitrescu¹⁰, tînr profesor, sosit de curînd din Germania, unde avusese o bursă. Era respectat fiindcă era serios și își cunoștea materia. Preda geografia și istoria.

Doctorul Racoviceanu, profesor de fizico-chimice. Fiindcă era foarte slab și mititel, era supranumit „Pițurcă“. Se spunea că, cu cîțiva ani mai înainte, a fost bătut de elevii clasei a treia.

Domnul Iacomî preda latină. Era simpatic. Un bătrîn iubit, fără a se putea spune că era un foarte bun profesor.

Pentru matematici era Zamfir Herescu, profesor bun și mai ales foarte serios și extraordinar de sever. Cu omul acesta nu puteai să te joci. În cursul superior, unde am trecut anul următor, iată profesorii.

Ion Maxim¹¹ pentru latină. Bun profesor dar începînd să fie atins

⁹ Astăzi strada 13 Decembrie.

¹⁰ Anghel Demetrescu (1847—1903), a fost profesor de istorie și geografie la cursul inferior al Colegiului Sf. Sava începînd din 1869; nu era „sosit de curînd din Germania“, căci va pleca la Berlin abia în 1877, cu o bursă oferită pentru a efectua studii de limbă și literatură latină.

¹¹ Este vorba de Ion C. Massim, coautor al *Dicționarului limbii române* (1871—1875), alături de Aug. Treboniu Laurian, fost director al Colegiului Sf. Sava; preda latină și româna de prin 1855.

de cruda boală a paraliziei generale ce i-a răpus zilele. Om de caracter și cu un sănătos fond moral. Adevărat pedagog. Iată o dovadă.

În ajunul zilei sf. Sava, patronul liceului, hotărîm să nu intrăm în clasă după prînz. Era tocmai ora lui Maxim. De ce am luat această hotărîre, numai Dumnezeu știe. Nu am tras la fit, cum era expresia, pentru ca să mergem la vreo petrecere, ci numai din spirit de împotrivire. Ploua cu găleata, iar noi, vreo 70—80 de elevi, am stat tot timpul în curte cu umbrelele deschise. În clasă n-au intrat decît trei elevi: Barbu Păltineanu, un evreu, Greif Frantz și un bursier al cărui nume l-am uitat.

Maxim, cînd a intrat în clasă și a văzut camera goală, a înțeles. Dar liniștit a scos catalogul și a făcut apelul. A pus absențe tuturor celor cari lipseau, apoi adresîndu-se celor trei de față, le spuse:

— Voi de ce n-ați *asta* solidari cu colegii voștri? Vreți să vă recomandați mie? *Asta* nu se *asta* caracter. Lor le *asta* absență, vouă nota 3 la purtare.

Și ieși.

Bietul Maxim pierduse verbele pe cari le înlocuia invariabil cu vorba *asta*.

După ieșirea lui Maxim am intrat în clasă. Unul din ai noștri, care ascultase la ușă, auzise lecția profesorului. Bineînțeles cei mai zvăpăiați au pus mantalele în capul celor trei „trădători“ și le-au tras un număr de pumni.

Respectul nostru pentru Maxim a crescut considerabil. O dovadă puternică a înfrîuririi pedagogului asupra sufletelor tinere. O dovadă mai mult că profesorul trebuie să fie nu numai învățător ci și pedagog.

Conul Alecu Borănescu¹² era pentru matematici. Dar nu prea se prăpădea cu firea. Foarte vanitos de nașterea lui boierească, în clasă perora mai mult despre altele decît despre știință.

Una caracteristică.

Într-o bună dimineață vine ordin de la minister ca profesorii de matematici să înceapă a se sluji și de instrumente pe cari, de ani nenumărați, le rodeau praful într-un cabinet. Conul Alecu trebui să scoată și el teodolitul. Dar habar nu avea de teodolit. Nu pusese poate niciodată mîna pe el. În sfîrșit teodolitul fu așezat în curte și, înconjurat de cei 6 elevi ai clasei a 7-a, începu să peroreze pretinzînd că explică măsurarea distanțelor zenitale. La un moment puse mîna pe un șurub fix, despre care credea că e mobil. Și începu:

— Precum vedeți, dacă punem mîna pe acest șurub, vedem că se învîrtește, se învîrtește, se învîrtește...

Dar cu toate că conul Alecu făcea sforțări desperate ca să-l sucească, șurubul nu se mișca deloc. Și atunci conchise:

— ... se învîrtește, *într-un mod imperceptibil!*

Cu o vorbă de spirit conul Alecu a scăpat de rușine.

La franceză un foarte cult și distins profesor Antonin Roques, căruia, însă, elevii îi făceau tot felul de zile amare fiindcă era străin.

La științele naturale Ananescu¹³, un conștiincios profesor și foarte serios care nu putea pronunța nici pe *c*, nici pe *ge*. De exemplu în loc

¹² Alexandru Borănescu a fost și el director al Colegiului Sf. Sava (cf. Mihail Popescu, *Colegiul Național Sf. Sava. Cea mai veche școală românească*, București, 1944, p. 224); după aplicarea reformei învățămîntului din 1874 Colegiul Sf. Sava s-a numit Liceul Sf. Sava.

¹³ Dimitrie Ananescu (1831—1885), care a fost și director al Liceului Sf. Sava

de geografie zicea gheografie și în loc de măciucă pronunța: măchiucă.
Se spunea că este armean.

La filozofie Dimitrie Laurian¹⁴, un foarte distins dascăl.

La istorie Dragomir¹⁵, cea mai impunătoare figură a liceului. Admirabil explicator, orator de valoare, o podoabă a învățămîntului.*

Aceștia mi-au fost profesorii.

Încă din liceu un sentiment se deșteaptă în noi și un număr de oameni ne atrag către ei. Acest sentiment este politica, iar oamenii cari ne atrag atunci sunt corifeii liberalismului. Ion Brătianu, Mihail Kogălniceanu, Costache Rosetti, Nicolae Ionescu etc. sunt oamenii cari înflăcărează tineretul și pregătește generația de mîine.

Din punct de vedere politic: Bucureștiul este liberal.¹⁶

La Brăila, ca și la București, erau unele moravuri și deprinderi de care nici că ne putem da seama astăzi.

Fiecare familie mai răsărită avea medicul ei curant, plătit cu abonament anual. Prețul abonamentului era 1 galben¹⁷ pe an.

Fiecare familie avea și preotul său plătit tot cu abonamentul de 1 galben anual, preotul trebuia să vină în fiecare sîmbătă să facă slujba „pentru copii”. Acesta era „sparaclisul”.

Copiii erau siliți să stea îngenunchiați sub patrafirul preotului care le citea slujba. Părinții nu participau niciodată. Dar aceste sîmbete, cu tot aparatul lor, n-au deșteptat deloc simțul meu religios.

Pe lângă aparatul religios, copiii erau domesticiți și cu înscenări de spaime. Unul din servitori se îmbrăca într-un cearșaf alb și sosea în odaie sunînd dintr-o tigaie purtată sub cearșaf, agîtînd un băț aprins și spunînd cu glas răgușit vorbe amenințătoare. Aceasta, cînd copiii făcuse[ră] „nebunii”. Apariția înfricoșătoare se numea „Joimărița”.

Sistem de educațiune absurd, la îndemîna oamenilor incultți, care contribuia să înmoaie curajul copilului, să-l facă fricos și laș și să-l dezarmeze în viață.

Mai era și descîntecul: cînd un copil avea durere de cap sau altă indispoziție, se aducea un pahar cu apă și un cărbune aprins. Copilul trebuia să sufle asupra cărbunelui care era, apoi, aruncat în pahar spre a se stinge.

¹⁴ Dimitrie Laurian (1846—1906), a fost profesor de filozofie la Colegiul Sf. Sava începînd din anul 1871.

¹⁵ Ion Dragomir, și el fost director al școlii.

* Notele indicate prin asterisc trimit la *Addenda* (v. p. 277).

¹⁶ Constantin Bacalbașa sosește în București după ce aici se instalase, la 11/23 martie 1871, guvernul conservator condus de Lascăr Catargiu, reprezentînd interesele marii moșierimi. Împotriva acestui guvern aveau să se grupeze treptat toate formațiunile liberale, în fruntea cărora se aflau oamenii politici amintiți de el: I. C. Brătianu și C. A. Rosetti, liberali-radicali, Mihail Kogălniceanu, fost colaborator apropiat al domnitorului Alexandru Ioan Cuza, Nicolae Ionescu, șeful „fracțiunii libere și independente” din Iași ș.a. Ideile liberalilor aveau să însuflețească în perioada respectivă masele bucureștene (meseriași, negustori, mica burghezie) și să atragă majoritatea tineretului studios (elevi și studenți), antrenați în lupta pentru impunerea modernizării structurilor social-politice și economice ale societății românești în spiritul ideologiei progresiste burghezo-liberale.

¹⁷ Pînă la 1/13 ianuarie 1868, cînd a fost introdus în România nouul sistem monetar, un galben austriac valora 32 de lei sau 11,85 franci

Aceasta era în parte viața românească de familie, educație cu totul străină de metodele moderne și de pedagogia științifică. Nici un precept pentru dezvoltarea fizicului prin sporturi; copiii creșteau pe mîna și în tovărășia slugilor de la care contractau vicii precoce. Din acest punct de vedere cred că astăzi, cînd mamele își petrec întregul timp afară din casă, este poate și mai rău.

Pe vremea copilăriei mele atracțiile publice fiind aproape neexistente, toate petrecerile se făceau în familie.

Bucureștiul în 1871

[Politica. Revoluția din Ploiești. Scrisoarea către Ambron. Curentul francofil. Politicianismul. Petiția de la Iași. Literatură. [..]. Finanțele. Teatrul. Tîrgul Moșilor. Tragerea la semn. Orașul. Tipuri bucureștene. Viața bucureșteană. Moravuri și farse. Ziariștii și scriitorii. Oamenii zilei. Doctorul Drasch. Întiul congres al presei.]

Politica

La guvern era partidul conservator. Ministerul era astfel compus: Lascăr Catargiu, președinte de Consiliu și ministru de Interne, generalul Christian Tell la Culte și Instrucția Publică, general Ion Em. Florescu la Război, Gheorghe Costa-Foru la Externe, Nicolae Crețulescu, Justiție și interim la Lucrări Publice, Petre Mavrogheni la Finanțe.¹

Acest minister a venit la putere adus de prințul Carol, domnitorul, în urma evenimentelor petrecute la București în seara de 11 martie 1871.

Războiul franco-german fusese fatal Franței. Colonia germană din București, în urma victoriilor hotărîtoare ale armatelor germane, pune la cale un banchet de veselie. Membrii acestei colonii se adună în seara de 11 martie în sala Slătineanu, actuala casa Capșa. Pe cînd petrecerea era în toi, șampania curgea și toasturile slăveau gloria armelor germane, o ploaie de pietre se abate, din stradă, asupra geamurilor.

Geamuri făcute țândări, germani loviți înăuntru, consulul Germaniei, domnul de Radowitz, lovit și el, cheamă prefectul de poliție, Simion Mihălescu, și-i ordonă, bătînd din picior, ca să restabilească ordinea.²

La guvern era o fracțiune a partidului liberal, iar prim-ministru Ion Ghica. Domnitorul cheamă pe șeful guvernului și-i cere să-l puie în curent cu cele petrecute. Ion Ghica răspunde că poporul Capitalei s-a revoltat, iar guvernul nu mai poate fi stăpîn pe revoltă. Domnitorul răspunde că va abdica, dar că nu va abdica decît în mîinile locotenenților domnești, aceleași mîini cari i-au trecut tronul la 1866. Locotenenții domnești: Lascăr Catargiu, general Golescu și colonel Haralambie sunt che-

¹ Lista este exactă pentru primele luni ale guvernării conservatoare, cu mențiunea că inițial generalul Christian Tell a fost cîteva zile ministru de Război, perioadă în care Gh. Costa-Foru a asigurat interimatul la Culte și Instrucție Publică (TRC, an. IX, nr. 898, 14/26 martie 1871, p. 1).

² Faptele relatate de Constantin Bacalbașa sînt aproximativ exacte cu următoarele precizări: banchetul fusese organizat de consulul general al Germaniei la București, Joseph Maria von Radowitz, la 10/22 martie 1871 (și nu la 11 martie) pentru a sărbători ziua de naștere a împăratului Germaniei, Wilhelm I (și, totodată, proclamarea Imperiului federal german, la 18 ianuarie 1871, la Versailles, ca urmare a victoriei Prusiei împotriva Franței). La ora 8 seara, grupuri de tineri au început să bombardeze sala Slătineanu cu pietre, strigînd „Trăiască republica” în timp ce se trăgeau clopotele bisericii Sărindar de peste drum. Manifestația anti-germană și republicană a fost cu greu împrăștiată de trupe de infanterie și cavalerie comandate de colonelul Vasile Costa-Foru

mați îndată la Palat.³ Lascăr Catargiu ia atunci răspunderea situației, sfătuiește pe rege să nu abdice, asigură că poporul Capitalei stă liniștit, că dezordinea este opera numai a câtorva sute de studenți și de școlari instigați de liberali, în sfârșit garantează pentru repede potolire a spiritelor, fără vărsare de sânge și fără nici o greutate.

În realitate faptele erau cam așa cum le arătase Lascăr Catargiu.

Deși poporul Capitalei era mai mult ostil domnitorului, totuși la neorînduielele de la 11 martie n-au luat parte decît un număr de școlari și de studenți, la care s-au adăugat oamenii de stradă, obișnuiții tuturilor acestor mișcări.

Dar cine a pus la cale atacul germanilor de la sala Slătineanu? Partidele politice au aruncat vina unul asupra celuilalt, iar adevărul n-a putut fi precizat niciodată. Adevărul este că oameni din amîndouă partidele, cu simpatii franceze, au împins tinerimea asupra germanilor. Atît s-a putut ști cum că cele dintîi întruniri și conciliabilele studențești s-au adunat la școala de medicină a doctorului Davila.⁴

Ministerul Lascăr Catargiu s-a prezentat în fața Camerei la 12 martie. Camera era în majoritate liberală, iar președinte N. Picleanu.

De cum se arată în Cameră, noul minister este interpelat și i se contestă origina cum că nu ar fi constituțională. Dezbaterea asupra acestei interpelări durează 2 zile. Lascăr Catargiu înțelege că nu va putea lucra cu această Cameră, însă trebuia un motiv pentru ca s-o dizolve. De aceea la sfârșitul zilei de a doua cere Camerei să închidă discuția asupra interpelării și pune chestia de încredere. Cu 66 voturi contra 57 Camera votează prelungirea discuției. În urma acestui vot Catargiu cere domnitorului dizolvarea Camerei, care i se acordă.⁵

Dar evenimentul de la 11 martie, atît atacarea germanilor la sala Slătineanu cît și amenințarea domnitorului cu revoluția poporului spre a-l sili să abdice, avea o origină mai depărtată. După căderea cabinetului Ion Brătianu la 1868, în contra domnitorului s-a pornit o campanie vehementă și de multe ori injurioasă; cu încetul domnitorul devenea tot mai popular.⁶

³ Carol I i-a convocat, în dimineața zilei de 11/23 martie 1871, pe locotenenții domnești, care-i predaseră puterea în 1866 (Lascăr Catargiu, Nicolae Golescu și N. Haralambie), pentru a le comunica hotărîrea sa de a abdica. Nu au venit însă decît primii doi, anunțați de D. A. Sturdza, N. Haralambie lipsind din Capitală.

⁴ Grupările politice conservatoare și liberale s-au acuzat reciproc de a fi organizat manifestația din martie 1871, care a creat condițiile pentru instaurarea regimului conservator. În orice caz, agitația antidinastică și republicană alimentată de liberalii-radicali conduși de I. C. Brătianu și C. A. Rosetti în ultimii doi ani contribuise esențial la întreținerea unei atmosfere favorabile acestei mișcări de stradă care era să provoace abdicarea principelui Carol.

⁵ În Cameră noul guvern conservator s-a lovit de opoziția grupărilor liberale coalizate (radicali, moderați și fracționiști), care au pus guvernul în minoritate; în aceste condiții s-a publicat la 16/28 martie 1871 decretul de dizolvare al Adunării Deputaților.

⁶ De la 1/13 martie 1867 la 16/28 noiembrie 1868 tînărul stat român a fost condus, succesiv, de trei guverne liberale prezidate de C. A. Crețulescu, Ștefan Golescu și Nicolae Golescu, în care rolul principal îl jucau liberalii radicali și în-deosebi I. C. Brătianu, care a fost, în acest răstimp, cu unele întreruperi, ministru de Interne; acesta era considerat pe atunci unul dintre ministerele-cheie (Ministerul de Interne organiza alegerile și influența, deci, direct, formarea majorităților parlamentare) și, poate, de aceea Constantin Bacalbașa a rămas cu impresia că omul politic liberal, care, atunci, prin puterica sa personalitate electriza, efectiv, mulțimile, a fost șef de guvern. Îndepărtarea de la putere a liberalilor radicali de către principele Carol în noiembrie 1868, din cauza preferințelor sale pentru orien-

Oarecare evenimente au contribuit ca această nepopularitate să prindă rădăcini. Să ne întoarcem dar înapoi, aruncînd o privire asupra situației și întîmplărilor politice.

În anul 1870 legenda cuzistă nu se stinsese încă. Patru ani trecuse numai de la detronarea lui Alexandru Ioan I Cuza și spectrul cuzist era agitat de unii politicieni. La începutul anului 1870, sub ministerul Alexandru Goleșcu (Arăpilă), candidatura lui Cuza este pusă la Colegiul al IV-lea, care era colegiul țăranilor, în județele Dolj și Mehedinți.

Cine-i pusese candidatura? Pentru ca să nu fie bănuți că este opera lor, liberalii — *roșii* după cum li se spunea atunci, iar *albii* erau conservatorii — liberalii opun în Dolj candidatura lui Ion Brătianu candidaturii lui Cuza. Ion Brătianu este ales. Dar la Mehedinți triumfă candidatura lui Cuza.⁷

În Cameră alegerea lui Cuza este contestată, dar nu se găsesc 5 deputați cari să susțină contestația: singuri doi deputați roșii, Sefendache și Scafeș, amîndoi mehedințeni, o susțin. Cuza este validat. Iar președintele Camerei îi trimite următoarea telegramă la Viena:

„Principe Alexandru Cuza,

Colegiul al IV-lea de Mehedinți alegînd pe Alteța-Voastră deputat al său la Camera Deputaților, comisiunea pentru verificarea titlurilor și Camera întregă a validat alegerea. În consecință am onoare să rog pe Alteța-Voastră să binevoiască a veni să-și ia locul în Adunare.

Președintele Adunării, Gr. Balș⁸

Termenii acestei telegrame dovedesc nu numai respectul pentru fostul domnitor, dar ceva mai mult: mulți priveau pe Carol de Hohenzollern ca pe un domnitor vremelnice și nu erau puțini aceia cari întrevedeau reîntoarcerea lui Alexandru Ioan I pe tronul pierdut la 11 februarie 1866.

Dar Cuza declarase categoric și de repetite ori că nu mai are nici o ambițiune și că niciodată nu va turbura liniștea țării cu aspirația de a relua tronul. De aceea el refuză să primească locul din Cameră.

tarea politicii externe a României către unele state conservatoare ale Europei (Prusia și Austro-Ungaria) și a rezervelor manifestate față de politica prea îndrăzneată promovată de liberalii-radicali pe plan intern, a determinat organizarea de către aceștia a unei puternice campanii antidinastice și republicane, în fruntea căreia s-au situat I. C. Brătianu, C. A. Rosetti și Eugeniu Carada, campanie la care liberalii au renunțat numai după înfrîngerea Franței de către Prusia în toamna anului 1870, cînd raporturile de forțe pe plan european s-au schimbat evident în favoarea statelor conservatoare, care n-ar fi îngăduit cu nici un chip instalarea unui regim republican în România (v. Apostol Stan, *Grupări și curente*, cap. „Mișcarea antidinastică și republicană”, p. 285—294). La unele dintre aceste manifestări antidinastice se referă Constantin Bacalbașa în paginile care urmează.

⁷ La alegerile parțiale din 25 ianuarie/6 februarie 1870, Al. I. Cuza a fost ales deputat al Colegiului al IV-lea de Mehedinți, dar a refuzat mandatul; în momentul acela la putere se afla însă un guvern condus de omul politic conservator Dimitrie Ghica; guvernul Al. G. Goleșcu se va instala la 2/14 februarie 1870, și sub acest guvern Camera validează alegerea de către țăranii mehedințeni a fostului domnitor.

⁸ Constantin Bacalbașa a reprodus textul telegramei din articolul *Un mare act de justiție* apărut în jurnalul lui Cezar Bolliac, *Trompeta Carpaților* (an. VIII, nr. 801, 19 februarie/3 martie 1870, p. 1724), articol din care va cita un scurt fragment ceva mai departe

În ședința de la 27 februarie președintele dă citire următoarei scrisori:

„*Domnule Președinte,*

Am primit depeșa din 1/13 a lunii acesteia prin care d-voastră ați binevoit a-mi vesti cum că Camera Deputaților României a întărit votul cu care mă trimite în reprezentarea țării, ca alesul său, Colegiul IV de Mehedinți.

Această încunoștiințare m-a pătruns, d-le președinte, și, mai întâi de toate, vă rog să arătați Camerei simțirile mele de recunoștință și să primiți pentru d-voastră, prin al cărui organ⁹ îmi vine, viile mele mulțumiri.

Puternice temeuri însă mă opresc a primi acest onor, mie făcut de Colegiul al IV-lea mehedințean; cu toate că scump îmi este a vedea în votul său și a lui întărire că țara, în a sa neatîrnare, știe a-și revărsa dreptatea asupra urii și a orbirii patimilor. Mai este aceasta o dovadă că, dacă am putut face ceva pentru țară, ea nu a uitat-o și tot crede că, de departe ca și de aproape, nici o împrejurare¹⁰ nu-mi poate stinge adîncă dorința de a o vedea fericită și în înflorire.

Primiți, domnule președinte, încredințarea înaltei mele considerațiuni.

A. I. Cuza¹¹

Dar Camera a primit aproape cu indiferență citirea acestui răspuns. Ziarul cuzistului Cezar Bolliac, *Trompeta Carpaților*, jubila de manifestația țărănimii mehedințene. În numărul său de la 19 februarie acest ziar scria:

„Un mare act de justiție s-a săvîrșit zilele acestea în România de către poporul plugar român, de către guvern, de către domnitor și de către Camera legislativă, toți împreună“.

Cuvintele „de către domnitor“ ar putea părea stranii, căci ce amestec putea avea el în alegerea lui Cuza? Aceste cuvinte se referă la vorbele rostite de Carol de Hohenzollern cînd ministrul președinte i-a raportat că fostul domnitor a fost ales. Carol de Hohenzollern a declarat atunci că această alegere nu-l supără deloc, că-l bucură, dimpotrivă, fiindcă vede că poporul român știe să fie recunoscător pentru cei cari-i fac binele. Iar în lealitatea prințului Cuza are toată încrederea.

Dar în cercurile partidului roșu, în opoziție atunci, alegerea lui Cuza n-a fost plăcută, căci deși vedea slăbiciunea guvernului și o lovitură dată domnitorului, totuși reînțoarcerea lui Cuza ar fi însemnat suprimarea februaristilor ca partid de guvern.¹²

Ziarul *Românul*, ziarul lui C. A. Rosetti, ziar roșu prin urmare, scria asupra alegerii de la Dolj și de la Mehedinți:

⁹ *Organ*, aici cu sensul de: voce, glas.

¹⁰ În original: *inconjurare*.

¹¹ Constantin Bacalbașa reproduce textul răspunsului lui Al. I. Cuza, considerat un „act istoric“, tot din *Trompeta Carpaților* (*Ședința d-alaltăieri, TRC., an. VIII, nr. 804, 1/13 martie 1870, p. 1*). În ciuda refuzului său, Al. I. Cuza va fi ales din nou deputat al Colegiului al IV-lea de Mehedinți, la 8/20 aprilie 1870 și apoi senator la Colegiul al II-lea din Turnu Severin, la alegerile din iulie 1870.

¹² Într-adevăr, în perioada respectivă liberalii radicali nu se gîndeau la readucerea pe tronul României a lui Al. I. Cuza, ci — în ultima instanță — la instaurarea unui regim republican (Apostol Stan, *Grupări și curente*, p. 289). „Februaristii“ erau organizatorii (liberali) ai actului de la 11/23 februarie 1866, cînd Al. I. Cuza a fost silit să abdice.

„Care să fie cauza că principele Cuza reinvie deodată și devine la modă în colegiile electorale din România?

Domnul Dumitru Ghica, fiind președinte al Ministerului, a zis în Cameră că această alegere este «un avertisment»; de către cine și cui se dă acest avertisment?¹³

Totuși nepopularitatea domnitorului creștea.

În public se răspîndește zvonul cum că prințul Carol s-ar fi arătat nemulțumit de modicitatea listei civile, iar guvernanții s-ar fi arătat gata ca să propună Camerei votarea unei dotațiuni anuale de 300 000 lei.

Ziarul *Românul* deschide focul și atacă guvernul pe această chestiune.

Ziarul *Trompeta Carpaților* povestește astfel:

„La Concordia (otel Concordia, strada Smirdan — n.a.) se țin de două ori pe săptămîină, seara, adunări de deputați. Într-una din aceste adunări [de la 4 ianuarie curent] dl. Cezar Aslan ia cuvîntul... [Dl. Aslan vorbea și, ca concluziune la vorbe, cetește în Adunare un proiect de lege formulat astfel:]

Art. I. Se fixează pentru Măria-Sa doamna Elisabeta o dotațiune anuală de 300 000 franci (cititorul nu va pierde din vedere că la acea epocă toată lumea întrebuița vorba «franc» în loc de «leu»¹⁴ — [n.a.]), plățibili în tot timpul vieții sale și chiar cînd ar rămîne văduvă.

Art. II. Cînd moștenitorul tronului va ajunge etatea de 18 ani împliniți, i se va fixa o dotațiune prin o lege specială. Asemenea se va urma și cu ceilalți fii ai domnului.

Art. III. Una sau două din moșiile statului cu venit anual de 30 000 franci se declară domeniu al Coroanei și va fi pus la dispoziția exclusivă a domnului.

A fost mare într-adevăr surprindere în toți auzind propunerea proiectată. Nime nu s-ar fi gîndit ca un amic sincer al dinastiei, un sprijinitor înfocat al stabilității precum ne place să credem că este dl. Aslan, să vină cu o așa propunere, care era de natură a ridica blăsteme în loc de binecuvîntări meritate junei dinastii.

În stupefacțiunea generală, dl. Cezar Bolliac, care ocupa fotoliul de președinte, se ridică și, în cîteva cuvinte în sensul de mai sus, protesta contra acestei propuneri pe care o și respinge cu indignare ca amic leale și stabile al stabilității, în aplauze mai unanime, după care voiește să plece îndată dar este reținut și rugat de către deputați să-și reia locul de președinte.

După dl. Bolliac ia cuvîntul dl. Constantin Boerescu ca să sprijine propunerea d-lui Aslan. Însă în mijlocul perorațiunii sale, președintele dl. Bolliac neputînd suferi această tentațiune (!) de a se compromite prestigiul dinastiei, aruncă clopoțelul din mîină protestînd din

¹³ Citat reprodus de Constantin Bacalbașa din *ROM.*, an. XIV, 4 martie 1870, p. 1 (editorial fără titlu, marcat, potrivit uzanțelor din presa vremii, prin dată și loc: „București, 3/15 mărțișor 1870“).

¹⁴ Prin Legea pentru înființarea unui nou sistem monetar..., promulgată la 22 aprilie/4 mai 1867, se adopta sistemul bimetalist al Uniunii monetare latine (leul de aur și de argint erau deopotrivă etalon); în aceste condiții, leul avea aceeași valoare ca și francul francez, monedele de aur și argint ale țărilor membre ale Uniunii monetare latine (Franța, Italia, Belgia și Elveția) avînd, de altfel, putere de circulație în continuare în țara noastră

nou și gătindu-se să iasă cît mai curînd din Adunare în care simțea o atmosferă asfixietoare“.

După alte considerațiuni, ziarul urmează astfel:

„Fatalitatea făcu să cadă, în una din zilele săptămîinii trecute, în mîna d-lui Massim un peticel de hîrtie pe care era scrisă întocmai propunerea în copriinderea de mai sus. Cîțiva deputați curioși ca și dl. Massim care o ridicase de jos, îl înconjură, unul pune mîna pe dînsa ca să citească mai bine, recunoaște scrisul d-lui ministru Boerescu (Vasile). Etc., etc.“¹⁵

În sfîrșit în Cameră propunerea semnată de 65 deputați este prezentată de către colonelul Grigore Sturdza, însă deputații semnatori declară că au semnat numai de formă fiindcă de fapt doamna va refuza dotația. Și, în adevăr, după ce colonelul Sturdza a citit propunerea, primul ministru a luat cuvîntul și a refuzat dotația în numele principesei.

Este ușor de înțeles că doamna a refuzat dotația numai în urma furtunii ridicată de către propunerea guvernului. Fiindcă în realitate guvernul o propunea.¹⁶ 15 ani mai tîrziu sub guvernul liberal al lui Ion Brătianu, Parlamentul institua Domeniul Coroanei.¹⁷

În sfîrșit și actul acesta a contribuit la creșterea nepopularității „Neamțului care a venit să se înțelească în România“.

Revoluția din Ploiești

Curentul antidinastic creștea. În ziua de 8 august izbucnește revoluția de la Ploiești. La guvern era Manolache Costache Epureanu, cu ministerul lui compus din debutanți, minister numit „Closca cu pui“. În adevăr Epureanu nu mai era tînăr căci prezidase Constituanta de la 1866, dar ceilalți miniștri erau toți începători și anume: Petre Carp la Externe, Constantin Grădișteanu la Finanțe, colonelul Gheorghe Manu la Rezel, Gr. Triandafil la Justiție, Vasile Pogor la Culte, George Gr. Cantacuzino la Lucrări Publice. Cînd a izbucnit revoluția din Ploiești, Pogor și Triandafil ieșise din guvern iar la Justiție se afla Alexandru Lahovary.¹⁸

¹⁵ *Istoricul actului, TRC.*, an. VIII, nr. 793, 22 ianuarie/3 februarie 1870, p. 3169.

¹⁶ Într-adevăr, proiectul pentru acordarea unui „apanaj“ de 300 000 de lei prințesei Elisabeta de Wied (care devenise soția principelui Carol la 3/15 noiembrie 1869) fusese prezentat din inițiativa lui Vasile Boerescu, ministrul de Justiție în guvernul Dimitrie Ghica. Sub presiunea opiniei publice, șeful guvernului a fost nevoit să declare că nu poate primi proiectul din cauza situației financiare dificile prin care trecea țara. Acest incident a provocat imediat demisia lui Vasile Boerescu și, peste cîteva zile, a întregului cabinet.

¹⁷ În iunie 1884; v. vol. II al cărții de față.

¹⁸ Guvernul condus de Manolache Costache Epureanu, instalat la 20 aprilie/2 mai 1870 era format din tineri conservatori, membri ai grupării de centru „Juna dreaptă“, constituită în 1867, Manolache Costache Epureanu fiind într-adevăr cel mai în vîrstă ministru (avea 46 de ani). Componenta guvernului înregistrată de Bacalbașa e corectă, cu următoarele precizări: Manolache Costache Epureanu era și ministru de Interne; Vasile Pogor fusese înlocuit la Departamentul Instrucțiunii Publice, la 23 mai/4 iunie 1870, de P. P. Carp (ca interim); Gr. Triandafil nu a făcut parte din guvern, ministru de Justiție fiind, de la constituirea cabinetului, Al. Lahovary (cf. Mioara Tudorică, Ioana Burlacu, *Guvernele României între anii 1866—1945. Liste de miniștri, Revista arhivelor*, an. XLVII, vol. XXXII, nr. 2, 1970, p. 431).

Revoluția din Ploiești a fost — dacă o examinăm acum — o simplă copilărie ca execuție; dar răsturnarea dinastiei și proclamarea republicii arătau că în țară este un curent împotriva domnitorului.

În fruntea revoluției găsim pe Alexandru Candiano-Popescu, fost căpitan de artilerie, unul dintre ofițerii cari au participat la detronarea lui Cuza! Demisionînd din armată, s-a dus în Franța unde a luat doctoratul în Drept. Apoi s-a stabilit la Ploiești, avocat.¹⁹

Din actele dosarului găsim că Candiano-Popescu a proclamat republica numind ca regent pe generalul Nicolae Golescu, iar ministru de Rezel pe Ion Brătianu. Pe el s-a numit prefect de Prahova.

La dosar s-au găsit următoarele acte, câteva telegrame cu acest cuprins:

„D-lui căpitan Georgescu, comandantul punctului Predeal.

Principele Carol răsturnat, guvernul provizoriu instalat avînd de cap pe generalul N. Golescu ca regent; sunt prefectul districtului numit de guvernul provizoriu. Concentrați imediat grănicerii și în 24 ore, dacă se poate, să fiți în Ploiești. Aștept de la patriotismul d-voastră și de la energia d-voastră acest serviciu.

Candiano-Popescu⁴

Jurnalului *Albina* la Pesta:

„Principele Carol este răsturnat, guvernul provizoriu înființat sub titlul de regență. În Ploiești mare entuziasm.

Candiano-Popescu⁴

Apoi următoarea telegramă trimisă maiorului Polizu ce comanda batalionul de infanterie din localitate.

„București, 8 august, 7 ore 10 minute M. D.

D-lui maior Polizu la Ploiești.

Vă fac cunoscut că prințul Carol I s-a detronat astă-noapte de către popor. În numele guvernului provizoriu vă ordon a lua comanda garnizoanei și pe dată a supune armata la jurămint pentru noul guvern. Totdeodată vă veți pune la ordinele prefectului Alexandru Candiano-Popescu, veți menține ordinea iar de urmare veți raporta pe dată.

Ministru de Rezel ad-interim *Ion Brătianu^{4,20}*

Bineînțeles această telegramă a fost plăsmuită la Ploiești de către Candiano-Popescu cu complicitatea altora.

¹⁹ Al. Candiano-Popescu (1841—1901) a demisionat din armată în 1867, stabilindu-se la Ploiești. Studiile de drept și le face însă după „revoluția” din 1870, dar nu în Franța, ci în Italia (doctoratul și-l ia la Neapole); în 1877 va reveni în armată, devenind apoi aghiotant regal; în 1894 va fi avarisat general de cavalerie. În 1868 fusese arestat în Austro-Ungaria și închis la Arad ca „agitator daco-român”, activitatea sa din această perioadă fiind, așadar, demnă de a fi menționată pozitiv.

²⁰ Documentele citate de Constantin Bacalbașa sînt reproduse după: *Relațiuni asupra evenimentelor petrecute la Ploiești în ziua de 8 august curent, TRC., an VIII nr. 845, 13/25 august 1870, p. 1*

Maiorul Polizu n-a voit să dea crezământ acestei telegrame, s-a închis cu trupa în cazarmă și s-a împotrivit revoluționarilor foarte puțini la număr, câțiva hamali, câțiva pompieri și un număr de mahalagii.

Complotul a fost descoperit mulțumită șefului oficiului telegrafic din Predeal și telegrafiștilor punctului care, prinzind telegrama trimisă ziarului *Albina* la Budapesta cât și aceea adresată comandantului grănicerilor, au comunicat faptul la București.

Revoluția de la Ploiești, deși executată copilărește, deși prăbușită după câteva ore, era rezultatul sentimentului ce creștea împotriva domnitorului. Informațiuni cunoscute cu mult mai târziu au spus că ceea ce s-a petrecut la Ploiești în ziua de 8 august trebuia să izbucnească deodată în mai multe orașe din Moldova și Muntenia, însă ploieștenii, nerăbdători sau avînd ambițiunea de a fi început ei cei dintii, au pornit mai înainte de vreme.²¹

Valul antidinastic creștea. Ministerul Manolache Costache Epureanu primește la Cameră un vot de neîncredere pe la jumătatea lui decembrie²², iar domnitorul, de voie de nevoie²³, însărcinează pe liberalul Ion Ghica cu formarea cabinetului. Ministerul cel nou se prezintă înaintea Camerelor în formația următoare: Ion Ghica, președinția și Internele; Dimitrie Sturdza, Finanțele; N. Gr. Racoviță, Cultele, Instrucția și interim la Externe. Dimitrie Berendeiu la Lucrări Publice; D. Cariagdi, Justiția; colonel Pencovici, Războiul.

Scrisoarea către Ambron

Sub acest minister care a trăit mai puțin de trei luni, de la 22 decembrie 1870 la 11 martie 1871²⁴, a apărut într-un ziar din străinătate

²¹ „Revoluția” din 8/20 august 1870 de la Ploiești făcea parte dintr-o mișcare antidinastică și republicană mai largă organizată de liberalii-radicali în condițiile atmosferei antiprusace generate la noi în țară de războiul franco-prusian început la 19 iulie 1870. Mișcarea antidinastică, după unele mărturii mai târzii, ar fi trebuit să izbucnească simultan în șapte localități, printre care București, Ploiești, Craiova, Focșani și Buzău; data insurecției aminîndu-se, Candiano-Popescu, neinformată la timp sau dorind să se afirme, a proclamat la Ploiești detronarea lui Carol și instaurarea republicii. „Revoluția” a fost înăbușită ușor, a doua zi, de un batalion sosit de la București, comandat de maiorul August Gorjan; 41 de persoane implicate în evenimentele din august 1870 în frunte cu Candiano-Popescu și Eugeniu Carada au fost judecate, în octombrie 1870, de Curtea de jurați din Tîrgoviște, dar au fost achitate, mărturie clară a spiritului antidinastic care predomina în opinia publică românească de atunci, așa cum observă, foarte exact, Constantin Bacalbașa. De altfel, sentința de achitare pronunțată acum i-a întărit prințului Carol hotărîrea de a abdică, așa cum va menționa el însuși (*Memoriile*, vol. V, p. 129).

²² Cabinetul Manolache Costache Epureanu a fost silit să demisioneze la 14/26 decembrie 1870, ca urmare a ostilității majorității Camerei Deputaților față de domnitor și față de un guvern considerat a fi prea supus acestuia.

²³ Guvernul Ion Ghica a fost acceptat „de nevoie” de Carol I; el i-a fost impus acestuia în urma unei ședințe secrete a corpurilor legiuitoare (cf. *Istoria parlamentului*, p. 193) și era sprijinit de elementele antidinastice din Cameră (liberalii-radicali și Frațiunea liberă și independentă din Iași).

²⁴ Guvernul Ion Ghica, numit de N. Iorga guvernul „lichidării dinastice” s-a menținut la putere de la 18/30 decembrie 1870 pînă la 11/23 martie 1871; lista guvernului reprodusă de Constantin Bacalbașa este corectă, cu mențiunea că titular la Externe va deveni Nicolae Calimachi-Catargiu.

o scrisoare a prințului Carol adresată unui bun prieten al său din Germania numit Ambron²⁵. În această scrisoare principele domnitor se plînge de condițiile în care este silit să domnească în România și-și exprimă dorința vie de a se putea reîntoarce în iubita lui patrie, Germania. Această scrisoare a fost exploatată multă vreme de ziarele liberale, în special de ziarele umoristice care, pe sub mînă, erau tot ziare liberale.

Iată scrisoarea:

„*Stimabile amice,*

Mult timp am trăgănit pînă să-ți dau iar semn de viață. Aș voi să te văd numai o oră în locul meu ca să te pătrunzi cît de sfărîmată îmi este existența și de cîte lucrări, de cîte griji și decepții este plină.

Sunt aproape cinci ani de cînd am luat hotărîrea statornică a mă pune în capul acestei țări atît de săracă și cu toate acestea atît de cu îmbelșugare dotată de natură.

Și cînd îmi întorc privirea către acest period ce s-a scurs, scurt în viața unui popor, dar lung în aceea a unui om ale cărui aspirațiuni tind neîncetat spre progres, trebuie să-mi zic că n-am putut face decît prea puțin pentru această frumoasă țară.

Mă întreb adesea a cui e vina? A mea care nu am cunoscut caracterul poporului, sau a lui care nu voiește să se lase guvernat sau nu știe să se guverneze?

Prin numeroasele mele călătorii în ambele Principate și prin diversele mele relațiuni cu toate clasele societății, am dobîndit convingerea că aceste imputări nu trebuiesc adresate nici poporului în general, nici mie personal, ci mai ales acelor cari, născuți chiar în Principate, au pus mîna pe guvernul lor. Acești oameni cari, uitînd situațiunea patriei lor, s-au dus să-și facă educațiunea politică și socială în străinătate, n-au alta în gînd decît să aplice la dînsii și fără discernămint niște idei admise acolo și investite într-o oarecare formă utopistă.

Astfel această nenorocită țară, care a trăit mereu în cea mai aspră servitute, a trecut fără nici o tranzițiune de la un guvern despotic la Constituțiunea cea mai liberală, o Constituțiune cum nu mai posedă nici un alt popor în Europa. Consider aceasta, după experiența mea proprie, ca o nenorocire cu atît mai mare cu cît românii nu se pot măguli că posedă virtuțile domestice indispensabile unei constituțiuni cvasirepublicane. De nu mi-aș fi pus toată inima la interesele acestei mărețe țări, căreia s-ar putea prezice în alte circumstanțe viitorul cel mai strălucit, aș fi pierdut de mult răbdarea.

Am făcut acum cea din urmă cercare prin care, trecînd drept nepăsător la prosperitatea Principatelor, nu voi fi compromis numai în ochii partidelor și ai promotorilor programei Marii României, dar încă, sacrificîndu-mi simțimintele personale, mi se va nimici cu totul popularitatea.

Ar fi fost, însă, o neglijență din cele mai de osîndit să mai ascund răul învechit care ne roade și să părăsesc viitorul țării în voia coteriilor. Cel ce într-o oarecare pozițiune are curajul să spună adevărul și

²⁵ Confuzie a lui Bacalbașa; Ambron era un personaj implicat în „afacerea Strousberg“, despre care se discuta insistent în Cameră la începutul anului 1871, fiind amintite și scrisori ale sale. Scrisoarea prințului Carol era adresată unui amic imaginar, Auerbach, și a apărut în *Augsburger Allgemeine Zeitung*.

să numească lucrurile pe adevăratul lor nume, negreșit că se vede imediat părăsit propriilor sale forțe, însă cu această diferență în avantajul meu, că conserv libertatea de a mă întoarce în scumpa mea patrie și a duce acolo, în sînul unei fericiri domestice fără pereche, un trai, o existență independentă și scutită de griji.

ACEASTĂ PUTERNICĂ IUBIRE DE PATRIE n-a încetat niciodată, chiar în mijlocul asprelor încercări la care am fost supus, a-și exercita asupra-mi influența.

Regret numai, din toată inima, că bunele mele intențiuni au fost nesocotite și primite cu atîta ingratură. Însă precum soarta aceasta îmi este comună cu a tuturor muritorilor, voi ști să mă mîngîi și să uit, încetul cu încetul, în mijlocul schimbului intelectual și întăritor al societății voastre, vechiul scop al silințelor mele.

Carol²⁶

Curentul francofil

Curentul contra domnitorului era hrănit și de sentimentul francofil al publicului. Victoriile armatelor germane departe de a înfrînge acest sentiment, îl îndrîjea încă și mai mult, iar partidul liberal se folosea de această dispoziție a spiritului public spre a lovi în domnitor.

Prin grădinile de petreceri, prin celelalte localuri publice, lumea cerea lăutarilor să cînte *Marsilieza*. Era o adevărată frenezie. Lăutarii atacau cîntecul revoluției franceze, aplauze furtunoase urmau și strigătele de: „Trăiască Franța!“ izbucneau din toate piepturile. În urma observațiilor reprezentantului Prusiei, guvernul fu silit să interzică cîntarea *Marsiliezei* prin localurile publice.

Chiar și preoțimea se dedea la manifestație în favoarea Franței.

Cînd preoții veneau cu botezul la zi întîi cîntau:

*Mîntuiește, Doamne, norodul tău
Și blagoslovește moștenirea lui,
Biruință națiunii franceze
Asupra celor protivnici, dăruiește etc.*

Toate aceste fapte și împrejurări au contribuit ca evenimentul de la 11 martie să se producă.

²⁶ ROM., an. XV, 29 ianuarie 1871, p. 1. Scrisoarea era însoțită de un comentariu în care, printre altele, principele Carol era învinovățit că, începînd din 1869, își schimbase „cugetările și simțămintele“ față de țară („Pentru ce oare încrederea s-a prefăcut în temere, iubirea în ură și dezgust, simțămintele simpatice ce respirau actele din acea epocă în espresuni ofensatoare, în insulte pentru națiune?“). La 30 ianuarie 1871 N. Blaremburg, într-o interpelare în Cameră, a calificat scrisoarea principelui Carol ca un „rechizitoriu în regulă în contra națiunii și a pactului fundamental“ (Constituția), iar intenția sa de a se reîntoarce în patria germană ca „un act de dezertare, un act de înaltă trădare“, precizînd apăsător: „căci dacă ținem la domnitor și la dinastia sa este însă ceva la care ținem și mai mult, la care ținem mai presus de toate, este naționalitatea, demnitatea și libertatea noastră... Dacă ceva este nou și dacă ceva este vechi, apoi nouă este dinastia și vechi România și aspirațiunile ei vechi de 15 sau 17 secole!“ (ROM., an. XV, 1—2 februarie 1871, p. 1).

Politicianismul

Cînd am intrat în cercul camarazilor m-am mirat de pasiunea cu care făceau politică. Mai toți erau liberali sau, mai bine zis, roșii.

Mai era și „Frațiunea liberală și independentă” din Moldova. Acest partid, format din profesorii Universității din Iași: Nicolae Ionescu, Andrei Vizanti, frații Ștefan și Alexandru Șendrea, Petre Suciuc etc. și care recunoștea de șef pe Nicolae Ionescu, era un partid liberal, cu program liberal și democrat.²⁷ Dar nu toți liberalii moldoveni erau fracționiști. Mai erau și liberali de nuanța lui Mihail Kogălniceanu. Kogălniceanu, însă, nu mai avea partid, ci, odată cu detronarea lui Cuza, kogălnicenismul pierise. Pe fracționiști conservatorii din București, adică „al-bii”, îi numeau: „roși din Moldova”.

Fruntașii celor două partide în luptă erau: din partea conservatorilor de nuanțe diferite, o puternică pleiadă compusă din: prințul Dimitrie Ghica (Beizade Mitică), Lascăr Catargiu, general Chr. Tell, Petre Mavrogheni, general I. Em. Florescu, Gheorghe Costa-Foru, Nicolae Crețulescu, Vasile și Const. Boerescu, Manolache Costache Epureanu, Ion Strat, Petre Carp, Gheorghe Cantacuzino, Titu Maiorescu, Alexandru Lahovary, colonel Gheorghe Manu, Ion Cantacuzino etc.

Liberalii, iarăși de mai multe nuanțe, aveau în frunte pe: frații Goleșcu, Ion și Dimitrie Brătianu, C. A. Rosetti, Mihail Kogălniceanu, Ion Ghica, Nicolae Ionescu etc.

Între partide erau cîteva personalități însemnate precum jurisconsultul și profesor universitar Constantin Bosianu, un independent dar mai mult liberal, Gheorghe Vernescu de aceeași nuanță, precum și alte personalități, de pildă: B. P. Hasdeu și V. A. Urechia care, deși liberali, nu aparțineau partidului liberal sau roșu.²⁸

Un număr de tineri: Petre Grădișteanu, Eugen Stătescu, Nicolae Fleva, Pake Protopopescu începeau.²⁹

²⁷ „Frațiunea liberă (și nu liberală) și independentă din Iași” se formase în ultimii ani ai domniei lui Al. I. Cuza, în mediul universitar ieșean, sub influența ideilor democratice și republicane ale lui Simion Bărnuțiu, unul dintre frunțașii revoluției de la 1848 din Transilvania; el a fost profesor la Facultatea de drept din Iași din 1856 și pînă în apropierea morții, întîmplată în 1864. Nicolae Ionescu, principalul exponent al acestei grupări liberale, în perioada la care se referă Bacalbașa, era fratele cunoscutului agronom Ion Ionescu de la Brad. Printre membrii grupării liberale ieșene s-a numărat și Ion Creangă.

²⁸ Enumerarea, valabilă pentru anii 1870, este, în general, corectă, cu precizarea că unele dintre personalitățile politice menționate au cunoscut în curînd, așa cum, de altfel, va nota Bacalbașa însuși, la locul cuvenit, evoluții de la o grupare către alta (îndeosebi de la conservatori către liberali). Cîteva precizări se impun, totuși: P. P. Carp și Titu Maiorescu erau junimiști, grupare care, avînd o ideologie conservatoare distinctă, nu s-a contopit niciodată în partidul conservator; Ion Cantacuzino, Constantin Bosianu și Gh. Vernescu erau liberali moderați; B. P. Hasdeu era, pe atunci, apropiat de liberalii-radicali (în august 1870 va fi chiar arestat pentru cîteva zile, o dată cu N. Goleșcu, I. C. Brătianu, Eugeniu Carada ș.a. sub învinuirea de a fi participat la complotul antidinastic); V. A. Urechia, mai vechi colaborator al lui Mihail Kogălniceanu, va deveni către anii 1880 membru al grupului liberal rosettist. Din enumerare, dacă ne referim numai la figurile politice centrale ale vremii, ar mai lipsi: Grigore Sturdza, șef al conservatorilor „ruginiți” din Iași, junimistul Th. Rosetti, liberalul moderat D. A. Sturdza, liberalul Ion Cămpineanu ș.a.

²⁹ Petre Grădișteanu a debutat în politică la conservatori, pentru a deveni apoi liberal-rosettist; ceilalți trei tineri erau liberali; printre liberalii care începeau să se afirme în acest deceniu s-ar mai cuveni să fie menționați: Emil Costinescu, Dim. Giani, Anastasie Stolojan, P. S. Aurelian ș.a.

Personalități cu importanță în politica bucureșteană erau doi preoți, unul liberal și celălalt conservator. Preotul liberal era Grigore Musceleanu, preotul conservator era Popa Tache.

Preotul Grigore Musceleanu era un fanatic liberal, om cu oarecare cultură, era autor a oarecăror cărți religioase, redacta și un ziar de literatură specială intitulat *Biserica română*.³⁰ Liberal ireductibil din vechea școală era și organizator electoral plin de pasiune. De aceea alții îl numeau: „Cap de bande“. În realitate popa Grigore nu era un bătăuș.

În schimb Popa Tache al conservatorilor era un adevărat comandant al bandelor.

De o statură erculeană, un gît de taur, o frunte de 2 degete, Popa Tache era o brută. Lipsit cu totul de inteligență, lipsit cu totul de simț moral, cinic, Popa Tache organiza bandele de ciomăgași și petrecea nopțile prin circiumi în tovărășia lor. Din cauza purtării sale nedemne, Mitropolia l-a ras și i-a luat dreptul de a oficia. Acum trăia numai din subvențiile ce primea pentru a organiza bandele și din samsarlîcuri pe la autorități.³¹

Epoca în care am venit în București era epoca bătăușilor. Un vestit cap de bandă era Ilie Geambașu zis și Ilie Tabacu.

Foarte sprinten, foarte ager, foarte îndrăzneț, era un tip excepțional. Nu înalt de talie, uscățiv, încăleca calul și însoțit de tovarăși călări pornea prin mahalale după aventuri și orgii, intra călare prin circiumi, chiuind și trosnind din bici, galopa în fruntea bătăușilor săi, iar lumea speriată fugea din fața lui. Când pornea Ilie Geambașu la petrecere prin stradele mărginașe se răspîdea teroarea. Căci, dacă întilnea vreun adversar sau pe unul pe care avea pică, îl snopea în bătăi.

Apoi erau femeile. Nenorocire pentru aceea pe care punea ochiul Ilie Geambașu. Trebuia s-o aibă cu orice preț. Viola domiciliurile, spărgea ușile, intra pe ferestre, lua femeia de lângă bărbații terorizați, smulgea fețele din casa părinților. Și trebuia să le necinstească.

Un contimporan povestea cum odată acest celebru bătăuș a răpit pe tînăra și frumoasa soție a unui circiumar. A intrat călare în circiumą însoțit de tovarăși călări, a smuls femeia de la teighea, a trîntit-o pe gîtul calului și a ieșit în stradă. Apoi cavalcada a pornit chiuind de bucurie, slobozînd pistoale și caii, în fugă nebună, scoțînd scînteii din caldarîm.

O astfel de „fantazie“ era cu puțință în Bucureștiul de la 1871.

Temp de ani de zile a stăpînit marginile orașului, a îngrămădit asupra lui urile nenumărate pînă ce a fost ucis ca un cîine la alegerile pentru Cameră în 1875.

Datorită acestor fapte, conservatorii erau priviți ca niște reacționari prime-dioși.

³⁰ *Biserica română*, „foaie religioasă morală“ a apărut într-o a doua serie în anii 1871—1872, „redacțiunea“ aflîndu-se „în curtea bisericii Radu-Vodă“; preotul Grigore Musceleanu, care era proprietarul publicației (la care colabora și G. Dem. Teodorescu) este, printre altele, autorul următoarelor lucrări: *Sintul Sinod și Independența Bisericii Române*, București, 1865; *Unire și neunire*, București, 1866; *Monumentele străbunilor din România...*, București, 1873.

³¹ În martie 1869 *Românul* se referea la banda electorală a lui Popa Tache care făcuse din violență un „mijloc de persuasiune creștină“ (cf. Apostol Stan, *Grupări și curente*, p. 302), iar același oficios liberal-radical propunea în ironie, tot în 1869, să se înființeze o societate de asigurare pentru cetățenii a căror viață era pusă în primejdie de bandele de bătăuși lipsiți de scrupule (*ROM.*, an. XIII, 14—15 iulie 1869, p. 1).

Petiția de la Iași

În ziua de 2 mai 1871 un grup de oameni politici conservatori, în cap cu prințul Grigore Sturdza și cu toți fruntașii „Junimii“ literare: Petre Carp, Titu Maiorescu, Iacob Negruzzi, N. Pogor³², D. Cornea etc. se constituie la Iași în partid și elaborează un program, numit „petiție-program“.

Iată această „Petiție-manifest“, adresată corpurilor legiuitoare:

„Domnilor senatori,

Domnilor deputați,

Noi subscrișii, alegătorii domniilor-voastre, aflăm de a noastră datorie să vă propunem câteva măsuri, a căror neapărată trebuință este simțită de toată lumea.

Mai întâi credem că veți găsi foarte legitim pasul nostru: căci ca unii ce sunteți mandatarii noștri, aveți de datorie a ține seama de nevoile țării și a lua măsurile legislative neapărate pentru vindecarea suferințelor ei.

Sunt acum cinci ani de când se aplică noua Constituțiune. Acesta este un timp foarte scurt în teorie; iar în practică, când lucrurile merg rău, cinci ani de anarhie sunt îndestul pentru a dezorganiza și a pierde o țară întregă.

Cine ar putea zice că aceasta este o exagerare? Oare nu am văzut momentul unde principele domnitor era să părăsească tronul, fiindcă licența și anarhia domneau în țară?

Oare Puterile mari garante, cari au dat patriei noastre atâtea probe de bunăvoință și ne-au încuviințat toate cererile noastre, oare aceste Puteri nu vor pierde în fine răbdarea văzînd reaua întrebuintare făcută de drepturile ce ni le-au consacrat, și nu vor hotărî ocuparea țării cu armate străine, la cea dintîi turburare care ar mai urma la noi?

Oare o asemenea stare de lucruri nu pune în pericol chiar existența noastră națională? Ar trebui cineva să fie orbit de patimi sau trădător țării, ca să o tăgăduiască.

Noi, cari nu aveam altă ambițiune decît de a trăi liberi ca cetățeni români în patria noastră, și a vedea onoarea, viața și averea fiecăruia garantate prin instituțiunile țării; noi, cari ne-am săturat de a vedea că datoriile Statului sporesc în aceeași proporțiune în care sporesc și dărilor ce ne sunt impuse, suntem nu numai în tot dreptul a vă cere vindecarea răului, dar suntem totodată în pozițiunea cea mai favorabilă, pentru a vedea și a judeca lucrurile cu nepărtinire și aceasta pentru următoarele cuvinte:

Adunările noastre legiuitoare pînă acum au consumat cea mai mare parte a puterilor lor cu lupte de partid și [cu] țintiri personale, cari în Adunarea din urmă și sub ministerul care avea încrederea majorității ei, au fost ajunși la un așa grad de înverșunare, încît dacă nu urma dizolvarea ei și depărtarea aceluia minister, se făcea în țara noastră o răsturnare, a cărei consecințe ar fi fost în București copiarea Comunei din Paris, iar în Iași separatismul.³³

³² Vasile Pogor.

³³ Aluzie la înlăturarea guvernului liberal prezidat de Ion Ghica, la 11/23 martie 1871; v. mai sus, p. 11-12; Comuna din Paris fusese instaurată la 6/18 martie 1871.

În fața unor împrejurări atât de grave, avem nu numai dreptul, dar și datoria de a vă propune, domnilor deputați și domnilor senatori, noi alegătorii domniilor-voastre, măsurile cari le judecăm neapărate pentru vindicarea răului și cerem de la domnia-voastră să vă însușiți aceste propuneri și să le prefaceți în legi, dacă voiți a avea și pe viitor încrederea noastră.

Pentru a propune remediu, trebuie mai întâi a constata răul. Să vedem dar, domnilor, cari sunt relele cele mai mari cari rod pînă la os țara noastră.

Mai întâi ne aflăm față cu un fapt foarte grav, care trebuie să facă obiectul celei dintîi a noastre propuneri. Vocea publică bănuiește că unii din foștii deputați au luat mită de la concesiunea drumului ferat a domnului Strousberg.³⁴ O asemenea inculpare lovește în modul cel mai grav caracterul și demnitatea reprezentățiunii noastre naționale. Noi cerem dar, de la domnia-voastră, să orînduiți o anchetă parlamentară care să cerceteze cu pătrundere dacă în adevăr vreunul din foștii deputați a înjosit pînă la așa grad caracterul de mandatar al țării. Căci înaintea unei bănuieli atât de grele, sau trebuiește dovedit că ea este neîntemeiată, sau dacă sunt culpabili, să fie supuși la toată asprimea legii.

Să venim acum la răul cel mai mare care dezorganizează cu totul țara noastră: acest rău este lipsa de dreptate. Oricare societate civilizată, pentru a trăi, are neapărată trebuință mai întâi de toate de două lucruri: de libertate, căci fără ea nu se poate dezvolta, și de dreptate, căci fără ea se dizolvă. Egalitatea este o ramură a dreptății, de aceea ea este bună numai întrucît este dreaptă, precum egalitatea înaintea legii; îndată însă ce este nedreaptă, este rea. Astfel este nedrept ca cel ce nu are nimica să voteze impozite pe spinarea aceluia care are ceva, și de aceea această egalitate este rea.

Așadar, nu ne trebuie faimoasa trilogie revoluționară: libertatea, egalitatea și fraternitatea, cu atât mai virtos că atunci cînd s-a proclamat fraternitatea, s-au făcut despuierile cele mai nerușinate și măcelurile cele mai crunte; ci ne trebuie mai presus de toate libertatea și dreptatea. Acolo unde dreptatea nu există, libertatea degenerază în licență. Acesta este cazul la noi. Dreptatea înfrînătoare lipsește și impunitatea este garantată tuturor delictelor și tuturor crimelor.

Astfel a ajuns la noi licența presei pînă a fi un adevărat scandal. Noi nu zicem aceasta pentru a cere în contra presei vreo măsură preventivă, căci noi suntem pentru libertatea absolută a rostirii ideilor, dar o zicem pentru că voim ca injuriile personale, defăimările, calomniile și batjocurile făcute prin presă să fie judecate nu de juriu, care le achitează

³⁴ La insistențele principelui Carol statul român concesionase în anul 1868 construirea liniei ferate Roman—Galați—Brăila—Buzău—București—Pitești—Craiova—Vîrciorova în lungime de 914 km. consorțiului prusian dr. Strousberg, în condiții cneroase pentru țară. Numirea, tot la insistențele principelui Carol, a unui cetățean prusac, Ambron, șambelan al lui Carol Anton de Hohenzollern, în calitate de comisar al guvernului român la Berlin pe lângă consorțiul Strousberg, a provocat noi nemulțumiri, amplificate după ce consorțiul a dat faliment, la sfîrșitul anului 1870. Toată această „afacere“ a provocat vii dezbateri parlamentare și a contribuit în anii 1868—1871 la întreținerea unor puternice sentimente antidinastice în rîndul opiniei publice românești. Concesiunea va fi anulată în octombrie 1871, dar „afacerea Strousberg“, care a întunecat primii ani ai domniei lui Carol I, poate fi considerată ca definitiv încheiată abia în ianuarie 1880, cînd statul român răscurmăpără rețeaua de căi ferate aparținînd „societății acționarilor“ — continuatoarea a vechii concesiuni dr. Strousberg.

totdeauna și agravează prin aceasta încă injuria făcută persoanei atacate, ci să fie judecate de tribunalele corecționale, ca în țările civilizate.

Pentru ca să adopti această măsură binefăcătoare, este îndestul să vă amintiți atacurile infame făcute de o parte a presei noastre nu numai în contra persoanei domnitorului, dar și în contra familiei sale, pînă și în contra copilului din fașă. Prin urmare, propunem ca alineatul al 2-lea din articolul 24 al Constituțiunii, care rostește: «Delictele de presă sunt judecate de juriu», să fie interpretat în acest înțeles.

Să trecem acuma la delikte și crime de o altă natură. Din 96 de delapidatori de bani publici, 92 s-au achitat de juriu. Prin urmare propunem ca funcționarii prevaricatori să fie judecați de Curtea de Casațiune.

Uciderile cele mai crunte, asasinatele cele mai sumete s-au înmulțit la noi într-un grad amenințător pentru societate de cînd s-a ridicat pedeapsa morții și de cînd juriul, prin indulgența sa, le asigură impunitatea. Astfel am văzut într-un sat aproape de Iași o familie întregă, tatăl, mama și trei copii, între cari și un copil de trei sau patru ani, uciși cu toporul. Traupmann nu a făcut mai mult, însă la noi crima a rămas nepedepsită.

Un membru al clerului mai înalt, un arhimandrit, vine la capul său spiritual, la mitropolit, cu un revolver în buzunar și descarcă patru focuri în preasfinția-sa³⁵ cu premeditația cea mai sumeață. Juriul achită pe acest paricid, căci osînda la închisoare corecțională de doi ani nu se poate privi ca o pedeapsă serioasă pentru o așa crimă; și pentru a pune vîrf inechității, îl achitează, după ce asasinul a fost apărat în fața juriului și a publicului cu calomnii aruncate asupra victimei sale. Conștiința publică se revoltă în contra unor nedreptăți atît de monstruoase.³⁶

Un alt fapt de o însemnătate foarte gravă, și care vădește simptome foarte periculoase pentru țara noastră, este următorul: Un revoltant încearcă cu arma în mînă a face o lovire de stat și proclamă la noi republica, pe cînd forma legală a statului nostru este monarhia constituțională. Acel criminal este achitat de juriu și în urmă, nu numai primit în sînul său de fosta Adunare, dar încă îngăduit de a o reprezenta înaintea domnitorului, ca membru [al] comisiei însărcinate cu răspunsul la mesagiul tronului. Ni se pare că impunitatea și nerușinarea nu pot să meargă mai departe.³⁷

³⁵ Asupra mitropolitului primat Nifon se făcuse o încercare de asasinat pentru motive intime (n. a.).

³⁶ Precizarea lui Bacalbașa din nota de mai sus este greșită; atentatul despre care se vorbește în text nu a fost îndreptat împotriva mitropolitului Munteniei, Nifon, ci împotriva lui Calinic Miclescu (1822—1886), pe atunci mitropolit al Moldovei și Sucevei. La 19/31 ianuarie 1871 arhimandritul Climente Nicolau, profesor la seminarul din Socola, a tras patru focuri de revolver asupra lui Calinic Miclescu, la reședința acestuia din „palatul Mitropoliei“, rîndindu-l grav, pentru faptul că mitropolitul i-ar fi trimis o adresă oficială irevențioasă. Atentatorul — în vîrstă de 40 de ani, „om învățat, dar iute la fire“ — a fost judecat la Iași în martie 1871 și osîndit la numai doi ani închisoare corecțională (*Procesul pertrat la Curtea cu jurați din Iași în 6 martie 1871 asupra atentatului comis de fostul arhimandrit Climente Nicolau contra vieții eminenței sale Calinic Miclescu, mitropolitul Moldovei și Sucevei, tipografia Societății „Junimea“, Iași, 1871; MOF., nr. 53, 9/21 martie 1871, p. 301).*

³⁷ Candiano-Popescu, ales deputat, căzuse la sorț să reprezinte Adunarea Deputaților cînd a fost dusă la Palat Adresa. Era o sfidare pentru domn din partea ultimii Camere dizolvată de Catargiu (n. a.). Candiano-Popescu, împreună cu alți deputați implicați în mișcarea republicană din august 1870 (Anton Arion, C. T. Grigorescu) făceau parte din grupul de 20 de deputați care au prezentat principelui Carol, în decembrie 1870, adresa de răspuns la mesajul tronului; era, evident, un nou afront adus domnitorului de Camera dominată de liberali.

Pentru asemenea cazuri, siguranța Statului și a Constituțiunii reclamă neapărat de a se proclama «starea de asediu». De aceea cerem ca să se introducă în Constituțiune un asemenea articol, care să răspundă la această mare trebuință a oricărei societăți constituite.

De când s-a introdus juriul și s-a ridicat pedeapsa morții pentru asasinii, prădăciunile și omorurile au luat la noi o întindere înspăimântătoare și se produc cu o semeție neauzită. Astfel am văzut formându-se bande de douăzeci[-trezeci] de hoți chiar prin rezidențele ținutale și, ceea ce este încă mai grav, acele bande s-au recrutat în parte chiar printre agenții puterii publice, cari sunt chemați a apăra societatea în contra făcătorilor de rele.

În timpul principelui Mihail Sturdza, după ce s-a spânzurat câțiva hoți, securitatea persoanelor a devenit absolută și nu s-au mai produs nici o prădăciune, nici un omor. Experiența este aci mai presus decît niște teorii a căror consecințe la noi au fost omorîrea celor buni și asigurarea impunității celor răi.

Și apoi oare toate statele civilizate, Engiltera, Franța, Germania, Italia, Belgia, nu au astăzi pedeapsa morții?

Și dacă în viitor națiunea română va cunoaște că poate ridica cu totul pedeapsa morții, fără pericol pentru societate, oare nu poate s-o ridice prin o anume lege, oricînd va voi? Însă pînă atunci propunem să se modifice art. 18 din Constituțiune în chipul următor: «Pedeapsa morții nu se va putea reînființa, afară de cazurile prevăzute în Codul penal militar și pentru asasinat».

Cît pentru juriu, avînd în vedere răul ce l-a produs la noi pînă acum, măsura cea mai rațională este de a-l suspenda, pînă cînd se va forma la noi un spirit public mai conștiincios. Atuncea va fi ușor Adunărilor a reînființa juriul prin o anume lege. Iar dacă nu s-ar hotărî acum Adunarea la desființarea temporară a juriului, apoi trebuie să adopte pentru îndreptarea lui cel puțin următorul corectiv: «Cînd procurorul general apelează la Curtea de Casațiune în contra verdictului juriului, atunci această Curte are facultatea sau de a casa verdictul numai în interesul legii, sau de a trimite cauza spre o nouă judecare, înaintea secțiilor unite a unei Curți de Apel».

Să trecem acuma, domnilor deputați și domnilor senatori, la legea electorală înscrisă în Constituție. Acea lege, după ce sancționează un principiu salutar, adică acela de a fi reprezentate în Adunare toate interesele legitime și vitale ale țării, pentru care sfîrșit împărțește corpul electoral în patru colegiuri, apoi în dispozițiunile sale falsifică acest principiu.

Îl falsifică, fiindcă în colegiul întîi, care trebuie să întrunească pe marii proprietari, pune și pe acei cu venit de trei sute galbeni, [cînd este cunoscut de oricine că la noi o moșie, care dîndu-se în posesie aduce un venit de șapte sute galbeni] este o proprietate abia de mijloc.

Legea electorală mai falsifică încă acel principiu fiindcă sub cuvînt de venit funciar vîră între proprietarii de moșii și pe acei cari au un venit de la o bina sau de la o întreprindere industrială, cînd locul cu-venit al acestora nu este nicidecum între proprietarii de moșii. Pe de altă parte pe posesori (arendași), ale căror interese sunt strîns legate cu proprietatea, îi pune să voteze în colegiul orașelor.

Pe urmă dă legea electorală din Constituție Colegiului al treilea al orașului un drept abuziv, fiindcă nesocotînd cu totul pe proprietarii și

industriașii mari și mijlocii de prin orașe, lasă toată alegerea în mâna celor mai puțin impuși. Pentru a face o justă repartitiune a drepturilor electorale de prin orașe, ar trebui ca aceste trei clase de contribuabili să aibă o deopotrivă înrîurire asupra alegerii deputaților orașelor. Pentru acest sfîrșit vă propunem mai jos măsuri, cari le cunoaștem cu toții că vor fi foarte eficace.

Vom mai observa în ceea ce privește numărul de deputați ai orașelor, că el este prea mare în proporțiune cu interesele ce le reprezintă. Astfel ar fi destul ca Bucureștii să dea patru deputați, Iașii trei, Craiova, Galații, Focșanii, Birladul și Botoșanii cîte doi, iar celelalte orașe cîte unul.

Pentru aceste cuvinte vă propunem următoarele modificațiuni la legea electorală înscrisă în Constituțiune:

«Articolul 59. Fac parte din întîiul colegiu proprietarii de moșii al căror cîști⁸⁸ anual este de la șapte sute galbeni în sus.

Articolul 60. Fac parte din al doilea colegiu proprietarii de moșii al căror cîști anual este de la șapte sute galbeni în jos pînă la două sute galbeni inclusiv.

Fac parte din acest colegiu și toți posesorii (arendașii) pămînteni cari fără a avea vreo proprietate țin în posesie moșii al căror cîști anual este de la cinci sute galbeni în sus.

Articolul 61. Colegiul al treilea al orașelor este alcătuit de trei clase de alegători.

Fac parte din clasa întîia toți proprietarii de case a căror chirie ar fi de la una sută galbeni în sus. Asemenea fac parte din această clasă și toți comersanții și industrialii cari plătesc patentă de clasa întîia.

Fac parte din clasa a doua toți proprietarii de case a căror chirie ar fi de la una sută galbeni în jos pînă la 20 inclusiv. În această clasă intră și toți industrialii și comersanții cari plătesc patenta de clasa a doua.

Fac parte din a treia clasă comersanții și industrialii cari plătesc către Stat o dare de 30 lei noi cel puțin. Sunt scutiți de cens în această clasă toate profesiunile libere, ofițerii în retragere, preoții, [profesorii] și pensionarii Statului.

La orașele unde are a se alege numai un deputat sau doi, aceste trei clase de alegători ale Colegiului al treilea aleg fiecare cîte un candidat; acești trei candidați convin în unanimitate cari din ei să fie deputatul colegiului acela; iar dacă nu se unesc, sortul decide.

La orașele unde sunt de ales trei deputați, fiecare clasă din Colegiul al treilea își alege deputatul său. Iar unde sunt patru deputați de ales, a treia clasă alege doi deputați și celelalte [două clase] fiecare cîte unul.

Articolul 62. Aceste trei colegii aleg direct:

Cele două dintîi cîte un deputat fiecare, iar cel de-al treilea, precum urmează:

Bucureștii patru; Iașii trei; Craiova, Galații, Ploieștii, Focșanii, Birladul, Botoșanii cîte doi; iar celelalte cîte unul; peste tot patruzeci și patru.

Toate orașele unui district formează un singur colegiu cu orașele de rezidență.»

Să trecem acum la alcătuirea Senatului. În toate țările constituționale, Senatul trebuie să fie un corp conservator și ponderator între Tron

⁸⁸ Cîști, sumă de bani plătită la date fixe,arendă.

și Adunare. Pentru a răspunde la acest scop, trebuie ca atât alegătorii cât și aleșii să aibă o avere teritorială însemnată și un număr oarecare de senatori trebuie să fie numiți, cu anume condițiuni de admisibilitate, direct de către domn. Acest drept îl au și suveranii din Engiltera, care este țara cea mai constituțională.

Pentru aceste cuvinte vă propunem, domnilor, următoarele modificări la secțiunea II-a din Constituțiune, care tratează despre Senat:

«Articolul 68. Membrii Senatului se aleg cîte unul de fiecare județ de proprietarii de moșii al căror cîști anual este cel puțin de la una mie galbeni în sus.

Venitul se dovedește prin rolurile de contribuțiune.»

Articolele 69, 70 și 71 să se suprimă ca unele ce nu mai înseamnă nimic dacă se modifică articolul 68 după cum îl propunem.

Articolele 72 și 73 trebuie să rămînă cum sunt, iar la articolul 74, punctul al 5-lea, care hotărăște ce avere să aibă cineva spre a putea fi ales la Senat, trebuie modificat în chipul următor:

«5. A fi proprietar de moșie cu cîști anual cel puțin de una mie galbeni.

Articolul 75. Domnul are dreptul de a numi direct șasesprezece senatori dintre persoanele cari întrunesc însușirile arătate la articolul precedent, sau și dintre persoanele mai jos însemnate, cari sunt dispensate de acel cens:

- a) Președinții sau vicepreședinții vreunei Adunări legislative.
- b) Deputații cari au făcut parte din trei sesiuni.
- c) Generalii.
- d) Colonelii cari au o vechime de trei ani.
- e) Cei ce au fost miniștri sau agenți diplomatici ai țării.
- f) Cei ce vor fi ocupat în timp de un an funcțiunile de președinte de Curte, de procurori generali, de consilieri la Curtea de Casațiune.»

Să vă vorbim acum, domnilor, de un articol interesant pentru dezvoltarea noastră agricolă.

Articolul 3 ar trebui modificat în chipul următor: «Nu se poate face nici o colonizare cu populațiuni străine în teritoriul României decît în puterea unei anume legi».

Noi socotim că ar fi foarte de folos pentru sătenii noștri români să aibă sub ochii lor exemplul salutar ce le-ar da cîteva colonii germane precum sunt în Basarabia. Asemenea colonii laborioase [și iscusite în cultivarea pămîntului] și în căutarea vitelor, dacă ar fi așezate pe unele din moșiile sterpe ale Statului, ar produce un mare bine la noi.

Iar cît pentru pericolul de a se înmulți prea tare la noi asemenea colonii cu populațiuni de gîntă străină, el nu există deloc, de vreme ce Adunarea și Senatul au deciziunea în mîna lor la fiecare caz de colonizare.

Articolul 131, care desființează Consiliul de Stat, ar trebui suprimat. Experiența ne-a dovedit că nici miniștrii, nici Adunarea nu au liniștea trebuitoare pentru a elabora, după cum se cuvine, proiectele de legi. Prin aceasta noi nu voim a zice ca să li se ia inițiativa legislativă, ci din contra, acel mare drept trebuie să le rămîie în toată întregimea sa; dar un Consiliu de Stat compus din oameni capabili, cu misiunea specială de a elabora proiecte de legi prezentate de guvern, ar înlesni mult lucrările legislative și ar produce un adevărat bine.

Acum ne rămîne, domnilor, să vă mai facem încă o propunere.

După legea comunală în vigoare, alegerile consiliilor comunale sunt date cu totul în mâna mulțimii. Acest sistem rău și nedrept a produs la noi cele mai rele rezultate. Consiliile comunale de prin orașe au devenit privilegiul unei clice și au tras după sine demoralizarea și feluri de abuzuri. Iar consiliile rurale de prin sate, compuse numai din săteni fără învățătură și fără o pozițiune socială mai înaltă, sau sunt inerte, sau dacă voiesc a exercita o acțiune proprie, atunci caută a lovi interesele cele mai legitime ale proprietății mari. Această rea stare de lucruri decurge de la o nedreptate flagrantă.

Principiul echitabil, care cere ca toate interesele vitale ale țării să fie reprezentate, acest principiu salutar care s-a respectat în compunerea corpurilor legiuitoare, este încălcat în compunerea consiliilor comunale.

Pentru aceste cuvinte, vă propunem, domnilor deputați și [domnii] senatori, următoarea dispozițiune legislativă:

«Consiliul comunal se compune în următorul mod: o treime se alege de către proprietarii de case cari ar justifica o chirie de cel puțin una sută galbeni. În această clasă intră și comercianții și industrialii cari plătesc o patentă de clasa întâia. A doua treime se alege de către proprietarii de case cari justifică o chirie de la 99 galbeni pînă la 20 inclusiv. În această clasă intră și comercianții și industrialii cari plătesc patentă de clasa a doua. A treia treime se alege de către proprietarii, comercianții și industrialii cari plătesc Statului o dare de treizeci lei noi cel puțin. Sunt scutiți de cens în această clasă toate profesiunile liberale, ofițerii în retragere, preoții, profesorii și pensionarii Statului.»

În acest chip, toate elementele vitale vor fi reprezentate în consiliile comunale ca și în Adunare.

Primarii trebuie să fie numiți de-a dreptul de domn, pentru ca să aibă și guvernul reprezentantul său în acest consiliu, de la care atîrnă atît de mult liniștea și prosperitatea orașelor.

Cît pentru comunele rurale, ca să fie reprezentată în ele și proprietatea mare, trebuie a se adopta următoarea dispozițiune:

«În comunele rurale, acela care are singur în proprietatea sa atît pămînt cît toți ceilalți locuitori ai comunei împreună, acela este de drept membru al consiliului comunal. El se poate reprezenta prin delegațiune.»

Domnilor senatori și domnilor deputați,

Noi vă facem aceste propuneri cu deplina încredere că le veți lua în serioasă considerațiune și le veți introduce în instituțiunile și în legile noastre. Dacă însă ele nu s-ar admite, noi, alegătorii, vom face o propagandă activă pentru a nu mai fi realeși pe viitor acei deputați cari nu vor fi susținut propunerile noastre. În acest chip sperăm că vom dobîndi în fine o Adunare care să răspundă la trebuințele țării.

Iar dacă veți adopta, domnilor senatori și domnilor deputați, aceste măsuri legislative, cari singure pot scăpa țara noastră de anarhie și de pieire, atunci veți dobîndi recunoștința publică pentru binele ce veți fi făcut patriei noastre.

Gr. M. Stourdza, D. Corne, Petru Rosetti Bălănescu, I. Cantacusinu, Costache D. Stourdza, generalul G. Ghyka, Iancu Prăjescu, gen. N. Mavrocordat, St. Mavrody, C. Haritonescu, dr. G. Sachellari, Neculai Burchi, A. Baronzi, colonel Pavlov, C. Sion, M. Mihalachi, L. Mihalachi, C. Carp, Gr. Carp, Gr. Dimachi, Panaiot Papadopolu, A. Chiselev, Iancu Cațichi,

Theodor Aslan, Andrei Millo, I. Tăutu, A. Gusti, Anastase Ciulei, D. Tri-fanu, I. Holbanu, M. Hriste, C. Angonescu, St. Iamandi, colonel Affendule, Alexandru, Gr. Suțu, D. Castroeanu, I. Corne, C. Pavlov, Gregorescu, C. Pancrati, G. Mircea, C. Bossie, I. Negruși, Anastase Leon, M. Cerchezu, G. C. Negruzzi, I. P. Stourdza, A. Cerne, G. Schiletti, I. Constantin, Las-car N. Opreșanu, I. G. Becher, D. M. Gavrilesco, Avram Ioanu, G. Tironu, G. Psalle, D. K. Luppu, C. Paraschivescu Naiman, Alexandru Sofianu, I. Costinescu, Gheorghe Palladi, Stăgărescu, D. Mangirovu, Dumitru Ioan, G. Neculau, I. Codreanu, I. Ștefanov, Dumitru Coste, Vasile Gheorghiu, Maței Popovici, Vasile Maței, Ioan Chițu, D. Zotta, C. Botezu, A. Ni-colau, Gh. Păun, Iancu Cosmescu, N. Sutzo, V. Brănișteanu, D. Gher-gheș, I. Albinețu, E. Filipescu, V. Gheorghiu, Ștefăniu, M. Hagi, Sa-muil Popa, I. Pandelea, Sc. Tăutu, T. A. Vrabie.

Subscrișii deputați, unindu-ne cu tendința acestei petițiuni, o vom prezenta adunării legislative.

C. D. Stourdza, V. Pogor, M. Costachi, general N. Mavrocordat, Ia-cob C. Negruzzi, G. Stourdza, Gh. Racoviță, T. Maiorescu, Dimitrie Corne.³⁹

Acest program, care a purtat numele de „Petiția de la Iași“, a stîr-nit o mare agitație și a fost aprig combătut de către liberali. De cîte ori liberalii se ciocneau cu Petre Carp, cu Titu Maiorescu sau cu vreun altul dintre subscriitorii programului, întotdeauna le reaminteau că sunt par-tizanii pedepsei cu moartea, ai colonizării țării cu nemți, ai desființării juriului, ai restrîngerii drepturilor electorale etc.⁴⁰

Toate aceste fapte întrunite, originea guvernului Lascăr Catargiu — pe care liberalii îl acuzau că este ieșit de sub bătaia din picior a consu-lului prusian Radowitz — orgiile bandelor electorale, petiția reacționară de la Iași și propaganda virulentă a liberalilor contribuiau ca, încă din

³⁹ „Petiția de la Iași“, redactată din inițiativa prințului Grigore Sturdza (Maiorescu susține chiar că documentul ar fi „opera personală a lui beizadea Grigorie Sturdza“), este amintită în presa vremii la începutul lunii mai 1871 (*Programa poli-tică din Iași, TRC.*, an. IX, nr. 909, 2/14 mai 1871, p. 2). Textul citat de Bacalbașa a fost verificat de noi cu acela reprodus în vol. I *Discursuri parlamentare cu priviri asupra dezvoltării politice a României sub domnia lui Carol I*, vol. I (1866—1876) de Titu Maiorescu, București 1897, p. 55—68. Exprimînd deschis pozițiile conservatoare ale moșierimii reacționare „Petiția de la Iași“ propunea revederea în sens restrictiv a Constituției din 1866 care era, la data respectivă, una dintre cele mai liberale din Europa. În acest sens se făceau propuneri menite să bareze accesul burgheziei la putere și să mențină privilegiile moșierimii retrograde. „Petiția de la Iași“ nu a mai fost însă supusă discuției camerelor conservatoare alese în mai—iunie 1871, noul șef al guvernului, Lascăr Catargiu, fiind convins că poate instaura un regim autoritar conservator fără modificarea Constituției, ceea ce, de fapt, s-a și în-tîmplat.

⁴⁰ Constantin Bacalbașa afirmă greșit că „Petiția de la Iași“ ar fi fost elaborată de către conservatori în colaborare cu junimiștii. Amicii lui Maiorescu și Carp, care acceptaseră de puțină vreme colaborarea cu conservatorii, dorind să se afirme în viața politică a țării, au precizat clar că sînt de acord numai cu „tendința acestei petițiuni“, și nu cu toate propunerile ei concrete (mențiunea aceasta era urmată, așa cum se poate constata în textul reprodus de Bacalbașa, de semnăturile unor junimiști: V. Pogor, Iacob Negruzzi, Gh. Racoviță, Titu Maiorescu; Petre Carp, care se afla la Viena, nu a iscălit-o; mai tîrziu, biograful acestuia din urmă, C. Gane, referindu-se la afirmațiile imprecise ale „defunctului Bacalbașa“ va ex-clama iritat: „Și iată cum se scrie istoria“ — C. Gane, *P. P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, ed. II, vol. I, București, 1937, p. 155).

anul constituirii sale, ministerul conservator să fie atacat de o mare nepopularitate.

Aceasta era situația și atmosfera politică când am venit în București.

Dar, ciudățenie a lucrurilor și putere a fatalității, peste 55 de ani, partidul liberal votează o compoziție a Senatului și o lege electorală comunală în care unele din principiile de competență ale „Petițiunii de la Iași“ sunt adoptate.⁴¹

Literatura

Părintele literaturii române, Ion Heliade Rădulescu era în declin. Avea încă numeroși admiratori, dar nu mai putea produce. Trăia numai pe trecut, iar influența lui se resimțea asupra limbii scrise, care păstra încă formele degenerate ale eliadismului în agonie.

La 1870, Ion Heliade Rădulescu inaugurează un nou fel de petrecere literară; el începe, în ajunul Anului nou 1870, seratele sale literare, cu 104 oracoli⁴² după tradiția evreie. Acești oracoli au fost instituiți de Moise și emiși de marele preot al lui Israel. Oracoli erau răspunsurile pe care zeii păgîni le dădeau celor cari le puneau întrebări.

Bineînțeles că nu voi da aci explicația acestor oracoli: când oracolul era consultat, el răspundea la următoarele cerințe, după cum spunea Heliade: speranță, fortună⁴³, maritagiul sau unire, geniu, reușită, satisfacțiune, fericire.

Oracolul se putea formula în modul acesta:

„Ai speranță spre o norocire, prin împlinirea unui maritagiul strălucit cu un june plin de geniu și că va aduce toată satisfacțiunea și fericirea“.

Iată cîțiva din acești oracoli scriși, bineînțeles, de Heliade:
Oracol căzut unui tînăr:

*De nu ți-ar lipsi banii, precum ai geniu, minte
Ai fi un drac de frunte, cum place la femei,
A spune la-aventure ca Enea în Didone
Și la ospățul mare ți-ar da și plumbutîngu . . .*

Altul:

*Ori mire ori călugăr vezi de te fă odată
Căci soarta ți-e propice și-n dreapta și în stînga.
De nu poți strînge-avere în țara ta amată
Te du în lumea mare că Plata te așteaptă.*

Transcriu de pe *Trompeta Carpaților* și cu ortografia eliadistă a ziarului acesta, oracolii lui Vasile Boerescu și Constantin Esarcu:

LU B. BOERESCU

*Discretă dupe natură când sôrta-a decretatū
Căzutu-ți-a în parte cellū lotū ce-odiniôră*

⁴¹ Bacalbașa se referă la legea electorală pregătită de guvernul liberal I. I. C. Brătianu și adoptată la 27 martie 1926, care, printre altele, stabilea un sistem de „prime majoritare“ pentru partidul care obținea cel puțin 40% din sufragii, caracterul universal al votului fiind astfel parțial anulat.

⁴² Erau 101 (v. nota 44, p. 33).

⁴³ Fortună, destin, noroc.

*In Mizraim se dede la Basilogrammat.
Cancelierul mare cum ești tu, bunióră,
Trecîndu știința dreptului ș-alle mare trepte
Adjunge-vei ministru pre căile mai drepte
Ci vezi că-n evul nostru lui Christ și lui Platon
Suntă cetățeni miniștrii, nu servi lui Faraon.*

II

*O Basilogrammate, organisîndu dreptatea
Să treci l-agricultură, la publice lucrări.
Să facă binele țarei, să-i împingi prosperitatea
Mulțind còrnele plugului, fecundele brasdări
Commerciul și industria să faci să înfloréscă.
Prin construiiri gigantice să-nalți Architectura
Ca alte pyramide, mărimea românească
S-o eternise-n seculi întocmai ca scriptura.
Să n-alluneci pre callea ce-i zicu diplomație
Cu două feție talleru, ce-i zicu și limbuție
Să nu te-mpingă-n cursă s-ajungi Mamamuși
Ci las-o [l'alde Cornea a o cogalăși
S-o] facă cu papară
Unde-și întarcă puii preste hotarū din țerrá.*

Etc. etc.

VII

*Ai ânima deschisă și caracterū voiosū
Di albū e albulū, frumosului frumosū
Ci di și negru'n negru, hidosului hidos.*

LU C. ESARCU

*Intelligentū, amorulū de arte, de științe
Și erudiție, plus ardentele dorințe
De studiuri profunde vorū face a te distinge
In lumea sapienței și-nvidioși a-nvinge.*

II

*Currendū și hymeneulū te chiamă să dai mâna
Unei copile blînde ce'a învățatū să stime
Și arta și știința și limba ei română
Și care-a pusū in tine speranțe legitime.*

III

*In viéța conjugale, in viéța sociale
In cerculū sapiențilorū, in cursu-ierarchiei
Ți-e scrisū să fii ferice cu-uă sòrte speciale
Și numele-ți celebru in fastele istoriei
S-onóre România
Cîtū te-amă poesia.*

Este destul să citim aceste câteva rînduri spre a ne încredința că Heliade atinsese pragul decadenței, căci în lipsa producției valoroase, pentru care pierduse înzestrarea, se deda acum la aceste copilării menite numai să distreze pe obicinuiții seratelor sale.⁴⁴

Dacă Heliade scobora, către zenit se înălța steaua lui Hasdeu.

Hasdeu criticul, Hasdeu istoricul, Hasdeu filologul, Hasdeu literaturul, Hasdeu autorul dramatic era puternicul scriitor și polemist în toată plenitudinea darurilor sale creatoare atunci.

Bogdan Petriceicu Hasdeu lupta pe două fronturi: lupta, pe de o parte, ca filolog și glosist, împotriva seratei lui Heliade, care apunea fiindcă era nefirească, lupta, pe de altă parte, împotriva „Junimii“ de la Iași, în special împotriva influenței culturii germane.

Heliadismul avea la obîrșie marele motiv național de a se curăți limba de influența de demult a slavonismului; dar Heliade mersese prea departe. Exagerația a omorît heliadismul.

Lupta împotriva „Junimii“ de la Iași avea același motiv. Hasdeu, ca și toți cei cari se puneau de-a curmezișul școlii ieșene, luptau împotriva reîntoarcerii la un arhaism pe care ei îl socoteau exagerat dintr-o parte și contrar atît geniului limbii cît și marilor interese politice ale neamului, din altă parte.⁴⁵

Cînd am venit în București era la ordinea zilei și se făcea mare haz în cercurile școlare de păcălitura pe care Hasdeu o administrase „Junimii“. Iată articolul publicat și semnat de Hasdeu. Articolul este intitulat: *Un rămășag*.

„La 3 iunie, în ajunul mării serbări naționale în onoarea lui Tudor Vladimirescu, mai mulți amici se întruniseră seara la mine, dintre cari mi-aduc aminte pe domnii Alexandru Lupașcu, dr. Vlădescu, Gregoriu Tocilescu, T. Rădulescu, N. Popovici și Scurtescu.

În acel moment mi se aduse numărul *Convorbirilor literare* în care domnul Titu-Liviu⁴⁶ Maiorescu, bătîndu-și joc de Bărnuțiu, de Șincai, de

⁴⁴ „Oracoli“ îi aparțin într-adevăr lui I. Heliade-Rădulescu și au fost reproduse după: *TRC.*, an. VIII, nr. 792, 18/30 ianuarie 1870, p. 3165—3166. Poeziile exemplificative — lipsite de valoare literară (Heliade se afla la sfîrșitul carierei sale scriitoricești și în pragul morții) — erau însoțite de o prezentare, în care, printre altele, se menționa: „D. Heliade-Rădulescu, începînd seratele sale literare în preajma anului 1870 [deci la 31 decembrie 1869/12 ianuarie 1870], a debutat prin 101 oracole compuse și edate după modul oracolelor emise de mai marele preot în Israel și instituite de Moise... În preajma anului trecut emise 101 oracole și dintr-însele le împărți la cîți se afla prezenți spre așteptarea și serbarea Anului nou, iar restul se rezervă a se oferi la persoanele respectuoase cu alte ocazii de întîlnire“. *Gazeta lui Cezar Bolliac* afirma că încă din anul 1859 Heliade „emise cîteva oracole pentru amicii și cunoscuții săi“. Un *Oracol la România* a apărut în volumul *Elemente de istorie a României sau Dacia și România*, în 1869; întregul ciclu Heliade ar fi vrut să-l intituleze *Album al României*, mai tîrziu optînd pentru titlul *Pythoniada* (cf. I. Heliade-Rădulescu, *Opere*, vol. I, ediție critică de Vladimir Drimba, Ed. pentru literatură, București, 1967, note, p. 571—575).

⁴⁵ Acuzațiile nedrepte pe care Hasdeu le aducea în anii 1870 „Junimii“ se refereau la așa-zisul cosmopolitism al societății ieșene și la insuficiența prețuire de către aceasta a istoriei și culturii naționale, acuzații izvorîte și din resentimentele pe care el le nutrea lui Titu Maiorescu, cu care intrase în conflict în anii tîneții sale ieșene. Explicațiile și aprecierile lui Bacalbașa sînt naive și confuze.

⁴⁶ Pe Maiorescu îl chema numai Titu: adăogirea „Liviu“ era o răutate a lui Hasdeu (n. a.). Informație greșită a lui Bacalbașa; pe Maiorescu îl chema Titu Liviu, dar iscălea consecvent Titu Maiorescu, neagreînd prenumele compus.

Cichindel, de Cipariu, de Sion, de Bolintineanu, de toate somitățile cugetării române și mai ales de poeți, celebrează cu emfază așa-numita *Noua Direcție*⁴⁷ inaugurată — *risum teneatis*⁴⁸ — de domnii Bodnărescu, Eminescu, Iacob Negruzzi și *tutti quanti*.

Pentru a arăta cât de ridicole sunt [toate] criticile în bine și în rău ale domnului Titu-Liviu Maiorescu, eu propusei atunci un rămășag, afirmând cu [deplină] certitudine că nu este nici o galimatie pe fața pământului, în proză sau în versuri, pe care *Convorbirile literare* să nu se grăbească a le primi în sinul lor, cu singura condițiune esențială ca să nu cuprindă nimic *românesc*.

Drept probă luai condeiel și improvizai pe loc următoarea frivolitate rimată:

EU ȘI EA

(Din Gablitz)

Ca o liră fără sunet,
Ca un fulger fără tunet,
Ca un rîu fără murmur,
Ca o pasere tăcută,
Ca o casă ce stă mută
Și pustie împrejur;

Astfel sunt și eu, vai mie!
Formă fără melodie,
Pur spectacol făr' ideii!
De cînd dînsa nu-i sub soare
Și puterea-mi cîntătoare
A perit cu moartea ei!

M. I. Ellias

Observați bine că, de la cea dintii și pînă la ultima literă, totul este vag, absurd, rece, mistificat, fără creier și fără inimă, o adunătură de silabe sonore.

Titlul *Eu și ea* ne face a rîde din capul locului.

Gablitz este un poet care n-a existat nicăieri și niciodată; inventînd acest sunet nemțesc, eu avui în vedere predilecțiunea *Convorbirilor literare* pentru tot ce se aduce pre la Berlin.

Subscrierea M. I. Ellias este un nume evreiesc croit într-adins pentru a măguli simpatiile și aspirațiunile israelite ale domnului Titu-Liviu Maiorescu.

Primul vers: «Ca o liră fără sunet» este tot ce poate fi mai comic prin echivocitatea de a desemna tot așa de bine o hărpă ca și o monetă turcă falsă.

[Cele cinci versuri de la început, debutînd fiecare prin cîte un mare *Ca* formează o superlativă cacofonie.]

Apoi «un fulger fără tunet», «o formă fără melodie», «o putere cîntătoare», tot vorbe în vînt, fără nici un înțeles.

⁴⁷ Studiul lui Maiorescu *Dirrecția nouă în poezia și proza română* a apărut în mai multe numere din *Convorbiri literare*, de la 15 mai 1871 la 1 octombrie 1872.

⁴⁸ *Risum teneatis, amici?* — Prieteni, puteți să vă stăpîniți risul? (lat., Horațiu, *Arta poetică*).

În fine, un «vai miel!» era necesar, pentru a completa timbrul sinagogic al acestei bufonade.

[A doua zi o trimisei prin poștă la *Convorbirile literare*.]

Am câștigat rămășagul.

Era de-ajuns o *fantasmagorie evreo-nemțească*, un *Gablitz* în cap, un *Ellias* în coadă și un *înșiră-te mărgărite* la mijloc, dar nici o idee, nici o simțire, nici o inspirațiune românească, pentru ca *Eu și ea* să placă domnului Titu-Liviu Maiorescu.

Etc. etc. [...]

Iacă-vă Noua Direcție!!! ...

Hasdeu⁴⁹

Altădată Hasdeu a întrebuințat într-o scriere cuvântul „vergură”. Dar *Convorbirile literare* a criticat pe Hasdeu spunându-i că vorba nu este românească, că niciodată un țaran român nu va întrebuința cuvântul vergură, fiindcă românul nu cunoaște decît cuvântul „fecioara” care este și mult mai eufonic decît „vergura”.⁵⁰

Hasdeu răspunde:

Mai întii citează din cronicari și texte religioase unde se găsește cuvântul „vergură”. Dacă este în vechea limbă vergur la masculin, de ce n-ar fi românesc și vergură la feminin? Apoi, adaugă Hasdeu cu umorul său scilicitor: Dacă e vorba de eufonie:

Decît cu cioara
De la fecioara,
Mai bine gură
De la vergură.

Este fără contestație că limba românească suferise multe alterațiuni și fusese oprită în dezvoltarea ei firească de către unii reformatori, atît din cauza influenței lui Heliade în epoca decadenței, cît și din cauza dascălilor ardeleni. Acești reformatori au contribuit ca limba română scrisă să nu mai fie, cîtva timp, limba vorbită. Era numai o limbă de compoziție și de tendință.⁵¹

⁴⁹ Articolul lui Hasdeu intitulat *Un rămășag* a apărut mai întii în revista *Familia*, Budapesta, an. VII, nr. 31, 1/13 august 1871, p. 368; Bacalbașa l-a reproduș din: *TRC.*, an. IX, nr. 932, 12/24 august 1871, p. 3. Maiorescu a răspuns, desolidarizîndu-se — nu foarte elegant — de redacția revistei ieșene pe care totuși o patrona („Nici Societatea «Junimea», în genere, nici subscrișul, în special, nu au nici un amestec la redacția *Convorbirilor*. Atît meritul cît și responsabilitatea acestei întreprinderi privesc exclusiv pe d. Iacob Negruzzi” — *În contra unei copilării, Convorbiri literare*, an. V, nr. 12, 15 august 1871, p. 199—200). Farsele lui Hasdeu sînt relate pe larg în *amintirile de la „Junimea”* ale lui G. Panu și Iacob Negruzzi; v. și B. P. Hasdeu, *Opere*, vol. I, ediție îngrijită de Stancu Ilin, Ed. Minerva, București, 1986, p. 467—469.

⁵⁰ Bacalbașa își aduce aminte aici vag de a doua farsă a lui Hasdeu la adresa *Convorbirilor literare*, din februarie 1876. Hasdeu trimisese revistei ieșene, sub pseudonimul străveziu P. A. Calescu (=Păcălescu) o poezie intitulată *La noi*, în care, la constatarea din primul vers „La noi e putred mărul” se răspundea prin acrostih: *La Convorbiri literare*. Iacob Negruzzi, redactorul responsabil al revistei, înainte de a trimite poezia la tipar, modificase în grabă versurile *Vestală timoroasă* prin *Fecioară sfîcioasă*, „ceea ce avu drept rezultat — comenta satisfăcut Hasdeu — de a face ca acrostihul să sune mai nemțește: *La Convorbiri literare*. O germanomanie instinctivă!” (B. P. Hasdeu, *Al doilea rămășag* — dedicat domnului V. Alecsandri, ROM., an. XX, 5 februarie 1876, p. 101—102). V. mai departe p. 187 și nota 12.

⁵¹ Aluzie la fanteziile puriste și italianizante referitoare la limba română propovăduite de I. Heliade-Rădulescu după 1840 (v. *Paralelism între limba română*

Cu mai mulți ani în urmă se scria o românească mult mai eufonică și logică decât limba scrisă pe la 1871 când am venit în București. Iată de pildă o satiră scrisă pe la 1838 de către C. Bălăcescu, care avusese mare răsunet la vremea ei și care era încă citată de către cei mai în vîrstă. Această satiră era o șarjă împotriva noii pături de *ciocoi* care se ridica, *ciocoi* cari, ca toți parvenții din toate epocile, erau nesuferiți. Fiindcă fiecare transformare socială și fiecare revoluțiune ridică la înțietate pături noi nefasonate îndestul pentru exercițiul noii lor funcțiuni.

Satira lui C. Bălăcescu este intitulată: *Fă-mă, tată, să-ți seamăn sau Căfiănitul de țară la București.*

Iată câteva strofe:

*Un străvechi mazil de țară
De multe pilde-nboldit,
Se hotări, într-o vară,
A fi și el om călit;
Și, voind să mai descoasă
Pe fiul său din Porcești,
Părăsindu-și plug și coasă,
Plecară la București.*

*Ca să-l facă să privească
Lumea mare cu ai săi,
S-aibă ce să povestească
Și el l-alți mai nătărăi.
Să nu mai poată zapciul
A-l tracta de bătăran,
Nici Kir Trandafir hangiul
A nu-i da-ndator la han.*

*Aci, dară, cum sosiră
Imbucînd cîte cevaș,
Se cîrpiră, se-nțoliră
Și porniră prin oraș.
Ascultă-mă, Ioniță,
(Zicea bătrînul mereu)
Ce caști gura pe uliță?
Bagă seama, fătul meu!*

*C-o să vezi lucruri ciudate,
Clădiri frumoase și mari,
Niște-ntocmîri minunate,
Oameni străluciți și tari.
Nu te speria deodată
Nici sta ca un blindău
Ci, cum ți-am mai zis eu, tată,
Fă cum vezi că fac și eu.*

și italiană, 1840) precum și la exagerările unor cărturari, mai ales ardeleni, care prin eliminarea unor cuvinte de origină străină și printr-o ortografie etimologic-zartă voiau să dea limbii române un caracter latin pur (v. *Dicționarul limbii române* de A. T. Laurian și I. C. Massim, 1871—1876).

Vezi această casă lungă
Ca pătulul de la noi?
Aici, cu puțin în pungă
Lesne te scapi din nevoi.
Curtea judecătorească,
Lăsată de Dumnezeu,
Pe mari și mici să-i umbrească . . .
Ia-ți căciula, fătul meu!

Dreptatea aici lucește,
Aici este cuibul ei,
Mită nu se pomeneste
Scrie bun cît ai să iei.
Dar ai să-i dai? . . . Și mai bine
Că nimeni nu-ți dă vr-un zor.
Plătești cînd ți-o veni bine,
Mai ales de-i fi d-ai lor.

— Taică, dar o văz pustie?
— Reglementul așa vrea,
Pîn' pe la Sîntă Mărie
Nimeni p-aci să nu dea.
Așa e făcut boierul,
Nu poate lucra mereu . . .
Dar iată domnul graferul;
Ia-ți căciula, fătul meu!

— Asta, vezi, este teatru
Aci aflî lucruri mari,
Cum a băut împăratul,
Cum s-au certat doi măgari,
Fetele cum să iubească,
Flăcăii, iarăși mereu,
Cum să le tot amăgească!
Ia-ți căciula, fătul meu!

.
Aici s-adună și Sfatul
Domnului de ajutor,
Care cîrmuiește Statul
Așa bine și ușor.
Iată Vornicul cel mare,
Al doilea Dumnezeu!
Știi cîtă putere are? . . .
Jos la pămînt, fătul meu!

Nînic nu se mișcă-n țară
De n-o fi prin știrea lui,
Ș-asta nu e o povară
De grumajii fitecui.

Trebuie o minte mare
Să poată dăini mereu,
Pe toate să le-mpresoare,
Nu e glumă, fătul meu! . . .⁵²

Etc. etc.

Această satiră este scrisă într-o limbă pură lipsită de neologisme, lipsită de rătăcirile heliadismului, lipsită de slavonisme supărătoare, limbă în care s-ar putea exprima și astăzi orice scriitor de seamă.

Dar pe cînd la 1838 Bălăcescu scria precum am văzut iar Hasdeu la 1871 întrebuițea limba literară în care se scrie astăzi la anul 1927, iată cum scriau, la aceeași epocă, ultimii admiratori ai heliadismului, însă mult mitijată⁵³.

Reproduc următorul pasagiu din cel mai bine scris ziar de la 1871⁵⁴,

„Vorū fi observatū *lectorii* noștri că s-au petrecutū multe alegeri *generali* și *parțiali* chiar la *municipalitate* și noi n-am diză nici-uă vorbă despre candidați. Amū resistatū chiar și *totor* întrebărilorū ce ni s-au făcutū fie *pre facia*, fie în particularū.

.

Credemū că venind cu o așa *ideă* dupe ce amū isprăvitū lucrulū, nu pōte bănuī *nime* că venimū să combatemū cutare sau cutare candidatură și avem martori pre numeroasele persoane cari ne-au făcutu onoarea să ne totū întrebe dilele acestea pre cine să allēgā deputatū în locul d-lui Cost. Negri, că către *nime* nu amū rostitū această *ideă* pre care o socotemū de prisos să o spunemū la începutulū lucrului, și pre care o credeamū de prisos să o spunemū acum cîndū s-a sfîrșitū lucrulū“.

Ortografia și mai ales construcția frazei, puse alături de fraza lui Hasdeu, din același an, arată inferioritatea și marea eroare a heliadismului întîrziat.

În București, pe lîngă Hasdeu și tendința lui, mai era și cenaclul literar al celor grupați, cițiva ani mai tîrziu, în jurul *Revistei contimporane*. Numele lor erau cunoscute, aceste nume sunau: Petre Grădișteanu, Ciru Economu, Mihail Zamfirescu, Nicolae Ținc, Nicolae Scurtescu, D. Petrino și alții. Caracteristica acestui cenaclu, dezbrăcat cu totul de școala Heliade, era lupta împotriva „Junimii“ de la Iași.⁵⁵

⁵² Din satira *Fă-mă, tată, să-ți seamăn sau Căntănitul de țeară la București*, de Costache Bălăcescu (1800—1880), scrisă în 1838 Bacalbașa a reprodus cîteva fragmente pe care le-am verificat cu textul aflat în volumul *Fă-mă, tată, să-ți seamăn sau Generația actuală din generația trecută*, de C. Bălăcescu, București, 1860, p. 3—41.

⁵³ De la fr. *mitigé*, indulcit, slăbit, diminuat.

⁵⁴ Probabil *Trompeta Carpaților*, care nu era, totuși, „cel mai bine scris ziar de la 1871“.

⁵⁵ *Revista contimporană*, continuatoare a revistei *Tranzacțiuni literare și științifice* (1872—1873), a apărut la București între anii 1873—1876, sub conducerea unui grup de literați și publiciști: P. Grădișteanu, V. A. Urechia, Anghel Demetriescu, D. Aug. Laurian, Șt. C. Michăilescu. A intrat în polemică violentă cu *Convorbiri literare*, mai ales după apariția în revista ieșană a articolului lui Titu Maiorescu, *Betia de cuvinte în „Revista contimporană“*. *Studiu de patologie literară* (1 mai 1873), afirmînd principiile „școlii de la București“, animată de neobositul B. P. Hasdeu. Toți scriitorii citați de Bacalbașa au colaborat, mai des sau mai sporadic, la *Revista contimporană*, poetul preferat al publicației bucureștene fiind M. Zamfirescu (1838? 1840?—1878), autorul satirei antijunimiste lipsită de haz și de har, *Muza de la Borta Rece* (1873).

Ciți au mai rămas azi dintre toți aceștia?

De la „Junimea“ au rămas Eminescu și Maiorescu, însă de dincoace nimeni afară de Hasdeu.

Totuși era un mare progres de la Enăchiță Văcărescu pînă la He-llade.

Progresele făcute de limba vorbită ca și de limba scrisă în trecerea unui secol sunt foarte mari. Limba de acum o sută de ani nu o mai cunoaștem. Influențați, fie de greci, fie de slavi, scriitorii români nici măcar nu aveau la îndemînă o limbă literară în care să se poată exprima.⁵⁶

Este interesant să arăt cititorilor care era limba lui „Ienăchiță“ Văcărescu. Iată cum se exprimă în cartea sa: *Prima gramatică română*:

„Ce este gramatica? și pentru împărțeala slovelor și pentru părțile cuvîntului.

Gramatica este meșteșugul cuvîntului care arată construcțiul sau syntaxis, adică alcătuirea părților cuvîntului și ortografia cu care să poată nescine [a] scriere bine și meșteșugește. Aceasta se împarte în părțile cuvîntului carele la noi sunt nouă. Deci pînă a nu arăta de aceste părți prin carele se alcătuieste fieșce cuvînt, urmează să arăt întii pentru slove și pentru împărțeala lor fiindcă acestea sunt acelea ce făcînd adunare întru una arată și termenii și cuvîntul la vedere.“⁵⁷

Etc. etc.

].]

Finanțele

Situația financiară a țării era foarte rea. Veniturile nu mai acopereau cheltuielile, datoria flotantă creștea, serviciile publice nu mai puteau fi întreținute decît cu emisiuni repetate de bonuri de tezaur.

Iată, de pildă, care era bugetul și situația financiară pe 1869.

Venituri: 69 230 000 lei;

Cheltuieli: 79 002 000 lei;

Deficit: 11 172 000 lei;

⁵⁶ Considerațiile lui Const. Bacalbașa privitoare la limbă și literatură sînt ale unui diletant și trebuie primite cu rezerva cuvenită. Astfel, printre scriitorii importanți care au frecventat „Junimea“ nu sînt menționați: I. Creangă, I. Slavici, I. L. Caragiale ș.a.; cîțiva dintre cărturarii „școlii de la București“ au avut totuși o activitate meritorie, recunoscută și astăzi (Anghel Demetrescu, Șt. C. Michăilescu, V. A. Urechia); limba română literară apare — după cum susțin cei mai mulți specialiști — o dată cu primele texte românești scrise (sec. XV—XVI), la baza ei stînd producțiile literaturii populare.

⁵⁷ *Lucrarea Observații sau bîgări dă seamă asupra regulelor și orînduțelilor gramaticii rumânești, adunate și alcătuite acum întii dă dumnealui Ianache Văcărescul a apărut în două ediții, în 1787, prima la Rîmnicul Vilcea, iar a doua „în Vienna Austriei“.* Bacalbașa nu a avut acces la textul acestor ediții, ci a reprodus citatul din *Trompeta Carpaților*, gazetă în care Dimitrie Bolintineanu începuse retipărirea gramaticii lui Ienăchiță Văcărescu în mai 1872 (fără a o termina). Am confruntat, așadar, textul reprodus de Bacalbașa cu: *Gramatica română de Ienăchiță Văcărescu (Prima gramatică română)* (Urmare). Cartea d-întii. Partea d-întii. Ce este gramatica, TRC., an. X, nr. 994, 4/16 iunie 1872, p. 3

Datoria flotantă: 46 303 553 lei;
Datoria externă: 116 577 964 lei.⁵⁸

Mai târziu Petre Mavrogheni, noul ministru de Finanțe, a restabilit situația financiară, a creat însemnate resurse noi și a ridicat creditul României în străinătate.⁵⁹

Teatrul

La Teatrul Național sau „Teatrul cel Mare“ trona M. Pascaly.⁶⁰ Pascaly era directorul trupei sale, căci pe vremea aceea nu exista încă Compania dramatică de astăzi.

Repertoriul era compus din foarte puține piese originale, majoritatea pieselor erau traduceri și mai ales melodrame. Genul melodramatic era genul cel mai plăcut al lui Pascaly.

Dar și în comedia de salon acest actor se distingea. Avea un mare aer de distincție și purta fracul cu o rară eleganță.

Matei Millo, cel mai mare actor al României de atunci, nu era administrator, de aceea toate trupele înjghebate de el s-au dizolvat repede. Millo juca mult prin orașele din țară iar în București juca, când avea trupă, în mica sală Bossel, astăzi dispărută. Totuși câteodată Millo juca

⁵⁸ Anul financiar 1869 s-a soldat cu următorul bilanț: venituri: 71 748 000,61 lei; cheltuieli: 81 873 617,84 lei; deficit: 9 324 817,23 lei (13% din venituri); în 1870 datoria flotantă a țării se ridica la 57 431 589,80 lei; împrumuturile externe contractate pînă în anul 1869 inclusiv erau următoarele: împrumutul Stern, 1864 (22 889 437,03 lei); împrumutul pentru construirea a 19 poduri de cale ferată, 1864 (12 027 285 lei); împrumutul pentru construirea căii ferate București—Giurgiu, 1864 (13 755 000 lei); împrumutul Oppenheim, 1866 (31 610 500 lei); capitalul pentru construcția căii ferate Suceava—Roman—Iasi, 1868 (51 535 640 lei); capitalul pentru construcția căii ferate Roman—București—Pitești—Vîrciorova, 1868 (248 130 000 lei); la toate acestea se adauga și darea către Înalta Foartă, de 908 000 lei (Th. C. Aslan, *Finanțele României de la Regulamentul organic pînă astăzi, 1831—1905*, București, 1905, p. 128, 134, 147, 322).

⁵⁹ Petre Mavrogheni (1819—1887) a fost ministru de Finanțe în guvernul conservator Lascăr Catargiu de la 11/23 martie 1871 la 7/19 ianuarie 1875; el a asigurat o administrație financiară care „se poate numi exemplară“ (N. Iorga), dovedindu-se un bun organizator al finanțelor publice, dar n-a reușit să stabilizeze decît parțial situația financiară dificilă a țării, angrenată în investiții costisitoare dar inevitabile (creșterea rețelei de căi ferate, înzestrarea armatei). În timpul ministeriatului lui Mavrogheni s-au luat unele măsuri pentru sporirea bugetului țării: majorarea impozitului funciar de la 4 la 6%, împrumut intern de 76 milioane lei, introducerea monopolului tutunului, a taxelor de timbru și de înregistrare, a taxelor de licență pentru băuturi spirtoase etc.; cu toate acestea, după un bilanț pozitiv înregistrat în anii 1871 și 1873, bugetul a fost din nou deficitar, în 1874 (7 440 999,82 lei — 9% din venituri), pentru ca să ajungă, în 1876, la căderea guvernului conservator, la 17 902 076,78 lei deficit (adică 22,06% din venituri) (Th. C. Aslan, *op. cit.*; Victor Slăvescu, *Viața și opera lui Petre Mavrogheni*, Academia Română, *Memoriile secțiunii istorice*, seria III, tomul XXI, mem. 19, ședința de la 27 ianuarie 1939, București, 1939). În patru ani de zile, Petre Mavrogheni obținuse însă un spor al veniturilor bugetare de 20 milioane lei (de la 70 de milioane la 90 de milioane lei).

⁶⁰ Actorul Mihail Pascaly (1830—1882) obținuse, în septembrie 1871, concesiunea Teatrului cel Mare din București pentru o perioadă de trei ani, pînă în luna iunie 1874.

și la Teatrul Național la vreo reprezentație extraordinară cu aprobare specială.⁶¹

Am dinainte câteva afișe din anul 1871. Iată-le:

TEATRUL NAȚIONAL

Cu autorizațiunea onor. Comitet instituit de guvern

Reprezentație extraordinară
[miercuri la 3 martie 1871]

Se va da în beneficiul

D-lui M. FELBARIAD

Piesa

LIPITORILE SATELOR

Vodevil național de V. Alecsandri și dl. Millo

PERSOANELE

Chir Jani Avdelas	D-nul Felbariad
Jupîn Moise	Comino
Vîntură țerră	Gestian
Ion, teslaru	G. Botez
Catrina, femeia lui	D-na Dimitrescu
Nițu, copilul lor	D-nul Fraivalent
Gavril Sîrbu	D-nul Magheru
Mariuca, orfana	D-na F. Sarandi
Jupîneasa Lucsandra	* * *
Subprefectul	Dl. Protto
Un țerran	Dl. Mihăilescu
Martin, păduraru	Dl. Deleanu
Țărani, țărance și soldați.	

Scena se petrece la moșia Haramului.

Beneficiantul se crede dator a mulțami domnilor și doamnelor artiste pentru concursul grațios ce au dat la această reprezentațiune.

Asemenea mulțamește d-nei F. Sarandi că a primit să joace din complesență rolulu Mariucei.

Preciurile: Benórele și loja I, 24 lei nuoi; loja II, 12 lei; stal I, 4 lei; stal II, 3 lei; stal III, 2 lei; galeria 1 leu nuoi.

⁶¹ În anii la care se referă Bacalbașa (1871—1874), Matei Millo, cu trupa creată de el, își disputa întietatea, la București, cu trupa lui Mihail Pascaly. După ce acesta din urmă va obține concesiunea Teatrului cel Mare, Matei Millo va da, timp de câteva săptămîni, spectacole cu comedii și vodeviluri, mai agreate de către publicul bucureștean, în sala Bossel. La mijlocul anului 1874, datorită intervenției lui Vasile Alecsandri, lui Millo i se vor acorda în mod excepțional două zile de reprezentații pe lună la Teatrul cel Mare (v. Massoff, *Teatrul românesc*, vol. II, p. 319—320).

[Inceputul la 8 ore seara precis]⁶²

TEATRUL BOSSEL

Duminică la 7 martiu 1871
Reprezentățiune extraordinară
dată de d-șoara

ALBINA DI RHONA

prima subretă și dănțuitoare a teatrului St. Jame din Londra

Cu concursul d-lui

COMINO

Se va reprezenta

CAMILA

Farçe en 1 acte melée de dances

PERSOANELE

Otto, photographe	d-l. G. Magheru
Lorens, son domestique ⁶³	d-l. Kyrițescu
Lupesco, directeur de theatre	d-l. Freval
Camila, cameriste	d-na Albina di Rhona

În timpul piesei d-na *Albina di Rhona*

va executa

FERMECAREA ȘERPILOR

Danț egiptian

Cu costum național de Harem, executat pentru prima oară înaintea
M. S. Sultanului și Viceregelui din Egipt.

GURA CĂSCATĂ

Canțonetă comică de domnul Alecsandri executată de d-l. Comino.

Spectacolul se va fini cu

UN TATA ÎN INCURCĂTURI

Comedie en un acte exécute en langue Française et Roumaine

Morcovesco, deputat	d-nul G. Magheru
Gurguță, fiul său practicant la minister.	Michaelescu
Charlota Duval, dănțuitoare	d-ra Albina di Rhona
Lisette, camerista	d-ra Georgesco

În cursul piesei d-șoara Albina di Rhona va executa următoarele
danțuri:

⁶² Afișul este reprodus după: TRC., an. IX, nr. 895, 28 februarie/12 martie 1871,
p. 3. Am păstrat grafia epocii.

⁶³ Servitorul său (fr.).

PARODIE-POLCA

HIGHLAND-FLING

Dans național scoțian executat în costum național

PAS DE DEUX COMIC

Executat de d-șoara *Albina di Rhona* și domnu G. Magheru

PRECIURILE LOCURILORU

O lojă, 3 galbeni; stal I, 4 franci; stal II, 3 franci; stal III, 2 franci; galeria 1 franc.

[Biletele se află în Hotelul Orient Nou, iar în ziua reprezentației la casa teatrului. Începutul la 8 ore seara precis.]⁶⁴

Atragem atenția asupra obiceiului vremii de a se amesteca vorbele franceze printre cele române.

Albina di Rhona a fost o foarte frumoasă dănuitoare, de ea s-a amorzat Ion I. H. Heliade Rădulescu făcând excese pînă ce a căzut în demență. Pentru dînsa a scris o poezie, ce a stîrnit multă curiozitate atunci, poezie în care declinul marelui literat era foarte accentuat.

Această poezie începea cu versul:

„Esci bellă Seraphito, bellissima-ntre toate“. Etc. etc.⁶⁵

SALA ATENEULUI

Societatea Filarmonică Română

Anul allu II-lea

Duminică la 18 Aprilie 1871

5-lea Concertu Symphonico

PROGRAMMA

Partea I

1. Uvertura din Prometeu	Beethoven
2. Concerto pentru violină (executat de dl. L. Wiest)	Mendelssohn
3. Allegretto Scherzando (din Simfonia no. 8)	Beethoven

⁶⁴ Afiș reprodus după: *TRC.*, an. IX, nr. 896, 4/16 martie 1871, p. 3. În stațiunea 1870—1871 Bucureștii au fost lipsiți de spectacole în limba română, cu excepția unor spectacole întâmplătoare datorate unor trupe cu existență efemeră sau a acelorasi asigurate de trupa teatrului craiovean de sub conducerea lui Teodor Theodorini, începînd din luna ianuarie 1871. Criza pe care o străbătea acum teatrul bucureștean se datora faptului că nu se bucura de sprijinul oficialităților, neînțelegerii dintre cei doi mari artiști ai epocii, Matei Millo și Mihail Pascaly, nefrecvențării spectacolelor în limba română de către publicul provenit din „înalta societate“ etc.

⁶⁵ Versul corect: „Ești bellă, Serafita, bellissima-ntre zee“, face parte din poezia *Serafita* publicată de Heliade în 1872 în volumul *Serafita și Odă românilor*, poezie care începea astfel: „Ești dulce ca viața, și viața fără tine / Nu are nici valoare, nici rație d-a fi“. Albina di Rhona „fostă primă subretă a unui teatru englez“ venise în turneu în România de mai multe ori, începînd din 1862 („Elle joue, mime, chante et danse tout à la fois“ — scria *Ordinea*, nr. 57/1866). Intrînd în conflict cu Comitetul teatral, în toamna anului 1869, în legătură cu angajarea artistei engleze, Heliade își va da demisia din Comitet, la 6/18 noiembrie 1869, fapt care va stîrni unele comentarii în presa vremii (v. *Documente și manuscrise literare*, alese, publicate, adnotate și comentate de Paul Cornea și Elena Piru, Ed. Academiei, București, 1967, p. 187 și nota 7, p. 204).

Partea II

4. Uvertură din <i>Răpirea din Serai</i>	Mozart
5. Larghetto (din Simf. no. 2)	Beethoven
6. Simfonia no. 4 în re majoru	Haydn
a) Adagio-presto	
b) Andante	
c) Menuetto	
d) Vivace	

Orchestra va fi dirijată de dl. *Eduard Wachmann*, capul orchestrei Societății.

Preciurile locurilor: locul I, 7 sfanți, locul II, 3 sfanți.

[Începutul la 1 oră precis după-ameazi.]⁶⁶

GRAND THÉÂTRE DE BUCHAREST

Mardi 16/28 Fevrier 1871

Représentation extraordinaire

En faveur

Des paysans et des ouvriers français

Victimes de la Guerre

[Première Partie]

Pour les blessés

Ouverture de *Fra-Diavolo* d'Auber exécuté par l'orchestre de l'Opéra sous la direction de Mr. L. Wiest.

Pour les blessés

[scène en vers de M. Eugène Manuel]

Un officier française blessé

M. Ulysse de Marsillac

Une infirmière

Mlle Smaranda Cantacuzéne

Deuxième Partie

Ouverture de la *Dame Blanche* de Boieldieu

La Comédie chez soi

Comédie en un acte de Méry

Le Comte

M. J. A. Cantacuzéne

La Comtesse

M-me Catherine Polyo

Brigitte

Mlle Marie Rosetti

⁶⁶ Afișul este reprodus din: *TRC.*, an. IX, nr. 905, 15/27 aprilie 1871, p. 3.

Troisième Partie

Fragments de l'Opéra *Romeo et Juliette*

de Gounod

LE BONHOMME JADIS

Comédie en [un] acte d'Henry Murger

M. Jadis
Octave
Jacqueline

Mr. Ulysse de Marsillac
M. Emmanuel Florescu
Mlle Smaranda Cantacuzéne

Prix des places

Loges de premier et de second rang, soixante francs, loges de troisième rang, trente francs; fauteuils d'orchestre, vingt francs; stales de parterre, dix francs; galerie, un franc. (On commença a 8 heures et demie très précises.)⁶⁷

În 1871 Mihail Pascaly obține autorizarea de a juca, cu începere din luna septembrie, în Teatrul Național, adică i se acordă concesiunea. Atunci el adresează ziarelor următoarea scrisoare:

„Domnul meu,

Nefericita și nemeritata pozițiune în care se află Teatrul Național al României vă este deja destul de cunoscută.

Artist al țării în 24 de ani de lucru, de studiu și de devotament, fără nici o recompensă, fără nici o perspectivă decît profesiunea artei mele, forțat să lucrez ca om, dator să perseverez ca artist, am obținut dreptul de a juca în Teatrul cel Mare, în limitele regulamentului promulgat de minister și aprobat de domnitor. În aceste condițiuni, lipsit de mijloace suficiente, pe lângă trebuințele ce reclamă un teatru, voi cerca să țin ușile teatrului cît se va putea mai mult timp deschise, voi continua reprezentațiunile stagiunii de iarnă regulate, exacte, îngrijite, cu toată devoțiunea ce am pentru artă, cu tot respectul ce am probat că am pentru publicul român.

Aș fi fericit dacă suferințele, sacrificiul, devotamentul și amorul artei cu care se va prezenta Teatrul român în prezența publicului, în interesul dezvoltării noastre morale, aș fi fericit, zic, dacă toate acestea vor putea să atingă o fibră din inima românilor și să-i facă să se uite cu mai multă iubire, cu mai mult dor la Teatrul Național, simbol de cultură, de poleire și de mărire, pentru o națiune mare, poleită și cultă.

Presă, care este lumina conducătoare a popoarelor, scutul cel mai putinte al instituțiunilor naționale, presa să-și îndrepte privirea mai afa-

⁶⁷ Afișul este reprodus din: *TRC.*, an. IX, nr. 891, 11/23 februarie 1871, p. 3. Spectacolul acesta, în limba franceză — și altele asemănătoare — au fost organizate de diletanți din înalta societate „în profitul țăranilor și muncitorilor francezi, victime ale războiului“ și erau menite să exprime atitudinea de simpatie a opiniei publice românești față de Franța ingenuncheată de militarismul prusac. Traducerea ultimelor rînduri: Prețul locurilor. Loja I și II, 60 de franci; loja III, 30 de franci; fotoliul de orchestră, 20 de franci; stalul de parter, 10 franci; galeria, un franc. (Spectacolul începe la 8 1/2 precis) (fr.).

bilă, mai benevolă, mai frățească la această amară încercare; un cuvînt de încurajare, un strigăt de deșteptare și Teatrul Național va fi salvat! Teatrul Național va fi restabilit!

M. Pascaly
Artist comediant⁶⁸

Acesta era sistemul reclamei teatrale acum mai bine de o jumătate de secol, iar Pascaly abuza de el. Genul plîngător, apelurile desperate la public, și declarația sărăciei sale era genul său: declamația jalnică îl caracteriza.⁶⁹

Dar, firește, ceasul „teatrului“ nu sunase încă în România.

La aceeași epocă, în septembrie 1871, venise și marea tragediană italiană Adelaida Ristori.⁷⁰ Dar iată cum scria Cezar Bolliac că a fost primită:

„Tragediana care a vrut să ne dea și nouă din plăcerile ce a dat în viața ei celorlalte capitale ale Europei, cred că nu s-ar fi așteptat la o primire așa de rece a talentului său arzînd, într-un oraș de mai bine de două sute de mii suflete, rasă latină, italieni de sînge și francezi de educațiune⁷¹(?).

A se vedea gentilul teatru ce a primit pe marea artistă gol, cînd se știa că joacă Ristori pe Phedra, pe Phedra pe care a mînzălit-o Racine mîeratul și etichetosul de pe cum a creat-o Europides în *Hypolit*; a se vedea teatrul nostru gol cînd Ristori ridică pe Phedra la creațiunea ei etc. etc., este a dovedi că bucureștenii nu sunt pentru altceva decît pentru farse din vodeviluri și pentru bastarda teatrului: opera, pe care n-o înțeleg în limbajul său cel metafizic, dar fac haz cînd vîd pe scenă, între machinării și costume, că-și dau oamenii bună dimineața cîntînd, se gilcevesc cîntînd, se ceartă și se omoară cîntînd.⁷²

Teatrele făceau, toate, afaceri foarte rele, publicul era puțin, clasa aristocrată nu se ducea decît la operă, nicidecum o familie boierească nu s-ar fi compromis într-o lojă la teatrul românesc: și, dacă nu mergeau boierii, cum era să se compromită burghezii? . . .

Ceilalți, mahalalele, nu ieșeau pe vremea aceea ca să pătrundă pînă la . . . Teatrul ă! Mare! . . .

⁶⁸ Scrisoarea a apărut în: *TRC.*, an. IX, nr. 942, 26 septembrie/8 octombrie 1871, p. 3, precedată de următoarea notă: „Publicăm cu o vie plăcere scrisoarea ce ne adresează d. M. Pascaly, artist dramatic“.

⁶⁹ Într-adevăr, Mihail Pascaly, care a adus o contribuție reală la dezvoltarea teatrului românesc în anii 1860—1880 a abuzat de nenumărate apeluri, memorii, declarații adresate marelui public în presa vremii, de polemici cu Matei Millo (conflictul cu marele actor data din 1862) ș.a., dar în parte aceste apeluri disperate au fost determinate de situația precară a artistului român de atunci. El a deținut concesiunea Teatrului cel Mare din București în anii 1871—1874 și 1875—1877, iar în august 1877 a fost primit în Societatea dramatică, proaspăt înființată, în calitate de societar și director de scenă, calități la care va renunța în scurtă vreme.

⁷⁰ Adelaida Ristori și-a început seria de spectacole la București la 28 august/9 septembrie 1871, jucînd, de cele mai multe ori, în fața unor săli aproape goale, în piese precum: *Medeea* de Ernest Légouvé, *Maria Stuart* de Schiller, *Fedra* de Racine ș.a.

⁷¹ Bolliac vorbea, negreșit, nu de cei 200 000 locuitori ai orașului, ci numai de clasa restrînsă aristocrată (n. a.).

⁷² Cezar Bolliac, *Ristori*, *TRC.*, an. IX, nr. 939, 9/21 septembrie 1871, p. 3

Dar era Opera, teatrul aristocrației, care, din cauza aceasta, atrăgea și pe celălalt public amator.

În anul 1871 impresia o avea tot vechiul impresar italian Papa Franchetti, cel care avea meșteșugul să aducă întotdeauna câteva elemente de mîna întîia. În anul acela adusese, printre alții, pe un foarte reputat tenor, numit Patierno. Patierno mai fusese în București, așa că a debutat în mijlocul nesfîrșitelor aplauze.⁷³

Tîrgul Moșilor

Cei cari au scris despre Tîrgul Moșilor spun că este răspîndit prin toată România, de la Nistru și pînă la Mureș, fiind mai slab peste Cerna și peste Prut, din cauza dominațiunii străine. Tîrgul începea peste tot luna, înainte de sîmbăta morților și ținea pînă sîmbătă, cînd se împărteau lucrurile cumpărate în tîrgul Moșilor. Aceasta era tradiția.

La 1871 tîrgul începea să degenereze.

Tradiția era să se împartă sîmbăta următoarele lucruri: 1) O oală nouă roșie, nesmălțuită, cu vin; 2) O doniță nouă cu apă; 3) Un colac; 4) O luminare de ceară galbenă aprinsă; 5) O strachină nouă, cu păsat fiert cu lapte. Aceste lucruri dăruite constituiau pomana.

„Pomana sau *po-manea*, ne spune Cezar Bolliac, este darul pentru sufletul celor morți, pentru zeei *mani*, cari după tradiția păgînă nu sunt decît sufletele celor morți din familie cari, transformați în spirite, aveau influență și în bine și în rău asupra membrilor familiei rămași în viață pe pămînt. E semnificativ că, precum romanii aveau 3 zile pe an pentru celebrarea zeilor *mani*, tot astfel românii au 3 sîmbete ale morților.”⁷⁴

Tîrgul Moșilor este, prin urmare, *Tîrgul strămoșilor*, el se aduna în preziua uneia din sîmbetele morților, anume în cea din luna mai, pentru ca să se facă pomenile.⁷⁵

⁷³ În anii la care se referă Bacalbașa, pe scena Teatrului cel Mare din București dădeau spectacole alternativ opera italiană și trupa românească de teatru. Acesteia din urmă i se rezervau „zilele rămase de la opera italiană”, deci cîte 12—13 zile pe lună (Massoff, *Teatrul românesc*, vol. II, p. 298). Concesiunea operelor din București o preluase, fără subvenție, în 1867, pentru cinci ani, Benedetto Franchetti, fost profesor de muzică la Colegiul Sf. Sava, care, beneficiind de un public spectator mai numeros, așa cum precizează exact Bacalbașa, putea să ofere cîte 6 000 lei anual pentru trupa românească (I. Massoff, *Teatrul românesc*, vol. II, p. 421). *Trompeta Carpaților* anunța, la 26 septembrie/8 octombrie 1871 că trupa italiană angajată de B. Franchetti sosise în Capitală, printre cîntăreții cunoscuți publicului românesc aflîndu-se Patierno, „renumitul tenor care a făcut deliciile bucareștenilor în două ierni succesive” și Pietro Milesi, „simpaticul bas de acum doi ani”.

⁷⁴ Bacalbașa a preluat datele despre tradiția „tîrgului Moșilor” dintr-un articol al lui Cezar Bolliac (Cezar Bolliac, *Tîrgul Moșilor*, TRC., an. XII, nr. 1129, 16 mai 1874, p. 1: „Tîrgul Moșilor precede sîmbetei Morților, începînd de luni ține toată săptămîna pînă vineri și sîmbăta se împart cele tîrguite din tîrgul Moșilor. Și aceasta prin toată România, de la Nistru și pînă la Mureș...” etc.). Citatul pe care-l notează Bacalbașa este, de fapt, alcătuit pe baza unor fraze reproduse parțial din text și a unor idei extrase dintr-o notă de subsol.

⁷⁵ Tîrgul Moșilor se organiza la București începînd de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și era într-adevăr legat de străvechiul obicei de a se pomeni morții în sîmbăta de dinaintea Rusaliilor („sîmbăta morților”) în perioada la care se referă Bacalbașa tîrgul se ținea pe locul halelor de la Obor de astăzi, acolo unde se sfîrșea Calea Moșilor; vechiul „Pod al Tîrgului de Afară” (v. *Tîrgul Moșilor*, în: Potra. *Bucureștii*, p. 157—172).

La 1871, precum am spus, târgul începea să degenereze și, afară de asta, era foarte rău îngrijit. De unde, la mijire, nu veneau în târg decît acei cari vindeau lucrurile destinate pomanei, precum olarii și dogarii, acum târgul era un bîlci ca oricare, unde se vindeau toate felurile de mărfuri. Apoi, târgul era instalat într-un cîmp noroios, fără strade, fără pavaje, murdar și neluminat.

Vechii comercianți străini, cari făceau și ei originalitatea târgului, nu mai veneau.

Nu mai veneau orientalii cu mărfuri fabricate în Persia, la Smirna, în Egipt. Nu mai veneau elvețienii cu lucruri fabricate din lemn. Și alții și alții. Și nu mai veneau fiindcă pe de o parte era mizerie materială, iar pe de alta taxele comunale erau din ce în ce mai mari.

Astăzi, deși Tîrgul Moșilor este încă și mai departe de tradiție, cel puțin este în mare progres, și moral, și material.⁷⁶

Tragerea la semn

Poporul român a fost întotdeauna un popor iubitor de sporturi.

Danțurile naționale atît de numeroase, jocurile, precum oina, poarca și altele, vînătoarea, întrecerile călări etc. sunt atîtea dovezi că românul are mari aptitudini pentru aplicările sportive.

În București, o veche tradiție făcea ca în ziua de Sf. Toader să se facă la Tei întrecerea sau încurarea cailor, dar tradiția a slăbit pînă ce a pierit.

Exercițiul armelor era iarăși în obiceiuri; îmi amintesc, de pe timpul cînd eram copil, bunul obicei al tragerilor la semn, pe județe, cu premii. Dar și aceste concursuri au fost părăsite.

În 1871, pentru întîia oară, se organizează la Societatea de tragere la semn⁷⁷ trageri în țintă militară. Aceste trageri au fost organizate de către generalul Ion Emanoil Florescu, ministrul de Război, și la ele a participat și domnitorul.

Tragerile s-au făcut în zilele de 23 și 24 iulie:

Ofițeri, cu arma Peabody:

Distanța mare, 300 metri:

- 1-ul) Maiorul Constantin Cruțescu, din I-ul de geniu, medalia de aur.
- 2-lea) Locotenent Celăreanu, din dorobanți, dublă medalie de argint.
- 3-lea) Sublocot. Poenaru din călărași, medalie de argint.

⁷⁶ În 1924 primăria Capitalei a transformat Tîrgul Moșilor în expoziție anuală, renunțîndu-se parțial la vechile tradiții.

⁷⁷ Prima societate de tir sportiv din Capitală a luat ființă din inițiativa lui Dimitrie Racoviță, la 5/17 mai 1862, statutele ei fiind aprobate în septembrie 1865 („Societatea de dare la semn București” își amenajase poligonul acolo unde astăzi se află parcul și complexul sportiv Progresul — v. Nicolae Postolache, *Istoria sportului românesc în date*, Ed. Junimea, Iași, 1979, p. 33). Prima competiție națională de „dare la semn” a avut loc la București la 8/20 septembrie 1867.

Distanța mică, 176 metri:

[Arma Peabody]

- 1) Ionescu Constantin, sublocotenent, batalion 9 grăniceri, medalia de aur.
- 2) Maior Cruțescu din I-ul geniu, medalie argint.
- 3) Sublocotenentul Dosache George din bat. 4 vânători, medalie argint.

Pistol, 25 metri:

- 1-ul) Colonel Lupu George, 1 linie, medalie aur.
 - 2-lea) General Ion Florescu, ministrul de Război, medalie argint.
 - 3-lea) Maior Peretz Alexandru din regimentul călărași, med. argint.
- Apoi urmează tragerea oamenilor din trupă, cu aceleași premii, numai cu pușca la 300 și 176 metri.
- Osebit de medalii s-au împărțit premianților și daruri: ceasornice, truse, butoni etc. oferite de domnitor și de juriu. Apoi oamenilor din trupă li s-au distribuit bani, iar alții nepremiați citați în *Monitorul oastei*.

Rezultatele la 24 iulie

Ofițeri, cu arma Peabody:

Distanța mare, 300 metri:

- 1) Sublocotenent Dănescu din 2 artilerie, medalia de aur.
- 2) Sublocotenent Lerescu din 1 linie, medalia de argint.

Distanța mică, 176 metri:

- 1-ul) General Ion Florescu ministrul de Război, med. aur.
- 2) Carol I domnitorul României, med. argint.

Pistol, 25 metri:

- 1) Căpitan Dumitrescu Dimitrie din stabilimentul artileriei, med. aur.

Oamenilor din trupă li s-au distribuit ca premii obiecte și bani. Apoi, generalul Florescu rosti următoarea cuvântare:

„Preainălțate doamne,

Deprinderea la arme, care din timpii cei mai vechi a fost considerată ca cea mai nobilă și mai bărbătească, continuă în timpii noștri a fi încurajată nu numai de guvern dar și chiar de fiecare cetățean. În adevăr, fiecare simte cât este de sacră datoria de a se pregăti la apărarea țării sale, cu acea conștiință și cu acea inteligență ce se cere astăzi de progresul artei militare și de perfecțiunea armelor de foc.

La concursul militar de dare la semn, în acest an, au luat parte reprezentanții întregii puteri armate a țării. În numele lor am, preainălțate doamne, marea onoare de a exprima măriei-voastre cea mai vie recunoștință pentru înalta bunăvoință ce ați avut de a încununa în persoană roadele silințelor noastre.

Să trăiți, măria-voastră!
Să trăiască România!“

Domnitorul a răspuns câteva cuvinte, apoi, cu propria-i mână a prins medaliile pe pieptul premianților. Când i-a venit rândul, domnitorul a înaintat, iar colonelul Lupu din juriu i-a pus medalia pe piept.⁷⁸

Orașul

Bineînțeles nu voi descrie orașul întreg, fiindcă nici nu intra în mijloacele mele ca, la vârsta de 15 ani, să-l fi cunoscut pe tot; afară de asta, o amănunțire prea mare nici n-ar fi interesantă. Mă voi mărgini, dar, a vorbi numai de cartierul și stradele centrale, cât și de marile lucrări edilitare realizate în cursul vremurilor.

Am spus mai sus că Dîmbovița nu era nici canalizată, nici rectificată pe vremea aceea. Puțin adîncă, șerpuiind într-o albie la nivelul stradei, murdară, fără cheiuri, cu poduri de lemn prost întreținute, alergînd în zigzaguri întortocheate, avea numeroase vaduri de unde sacagii scoteau apă.⁷⁹

Fiindcă acum 50 de ani, apa nefiind introdusă la domiciliu, era vîndută de sacagii, fie că o aduceau abonaților pe prețul mediu de 50 bani sacaua, fie că o vindeau pe străzi, strigîndu-și marfa, la fel cu toți ceilalți vînzători ambulante.

Ori pe ce stradă locuiai, auzai sacagii strigînd:

— Apă! Apă! Haap! ...

Mai era și obiceiul, o reminiscență a păgînismului, ca urmașii unui mort să dea apă de pomană. Aceștia plăteau apa din saca și obligau pe sacagiu să o împartă gratuit la lume. Și atunci sacagiul pornea pe străzi strigînd:

— De pomană! Apă! Apă! Aaap! ...

Acum stradele. Nu existau pe acea vreme nici unul din bulevardele actuale. Nu exista decît crîmpeiul de bulevard al Academiei între Calea Victoriei și strada Colței.⁸⁰

Dacă plecai de la Dîmbovița spre șoseaua Kiseleff, Calea Victoriei, pe atunci Podul Mogoșoaiei, avea cu totul un alt aspect. Cititorii vor judeca.⁸¹

⁷⁸ Lista premianților și discursul generalului Florescu sînt reproduse de Bacalbașa după: *TRC*, an. IX, nr. 930, 1/13 august 1871, p. 3.

⁷⁹ Rectificarea și adîncirea cursului Dîmboviței au avut loc între anii 1880—1883.

⁸⁰ Bulevardul Academiei sau al Universității fusese „tăiat“ în 1860 între piața Bălcescu de astăzi și Calea Victoriei, constituind prima secțiune a mării artere care străbate Bucureștii de la est la vest.

⁸¹ Bacalbașa va descrie principalele clădiri aflate pe la 1870 pe Calea Mogoșoaiei (Calea Victoriei), cea mai importantă arteră a orașului în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea; Podul Mogoșoaiei a luat ființă în 1692, cînd domnitorul Constantin Brîncoveanu a hotărît să taie un drum care să facă legătură între palatul domnesc de pe malul Dîmboviței și moșia sa de la Mogoșoaia; prin 1870, pe Calea Mogoșoaiei sau în imediata apropiere a acestei artere, se aflau palatul regal, toate ministerele (cu excepția celui de Lucrări Publice, situat într-o clădire boierească de lângă Cișmigiu), Teatrul Național, multe hoteluri, restaurante, case boierești etc. Bacalbașa își începe descrierea pornind dinspre Dîmbovița (Piața Națiunilor Unite de astăzi), pînă la „capul Podului“ (Piața Victoriei de astăzi), mergînd pe partea stîngă a străzii.

Pe stînga, casa Barbu Păltineanu⁸² nu exista, în locul pe care e clădită era Liceul Sf. Sava.

Casa din colțul stradei Rîureanu, în care se află instalată Librăria Ignatz Hertz nu exista. În loc era o căsuță joasă fără etaj, în care se afla cel mai bun birt de mîncări orientale, vestitul pe atunci birt Hristodor, cum am mai spus.

Casa Prager era, pe atunci, o veche casă boierească, casa baronului Barbu Bellu⁸³. N-avea prăvălii, era un mic palat particular, reședința baronului rămas vestit prin aceea că, sub domnia lui Cuza-Vodă, ucisese în duel cu pistolul pe un ofițer.

Marele edificiu în care este instalat magazinul Universel⁸⁴, nu exista. Locul făcea parte din curtea caselor baronului Bellu.

În locul actualului edificiu al Casei de Depuneri era un alt edificiu mai mic în care era instalată aceeași instituție.⁸⁵

Grand Hotel nu era clădit, dar exista Hotel de France, o mică clădire cu un etaj vopsit în culoare galbenă.⁸⁶ Sus era hotelul compus din cîteva camere, și jos cafeneaua în care intrai scoborînd cîteva trepte în subsol.

Strada care desparte Grand Hotel de Librăria Socec⁸⁷ nu fusese deschisă, iar Librăria Socec era instalată într-o prăvălie cu mult mai mică, cu intrarea pe Podul Mogoșoaiei.

În locul marelui loc viran unde astăzi se află cinematograful Colos⁸⁸ erau, pe vremea aceea, un șir de case cu prăvălii. În stradă, lîngă un șir de uluci, erau instalate două dulapuri cu cărți ale anticarului Leon Alcalay.

Acolo l-am cunoscut, stînd toată ziua înaintea dulapurilor sale, pe arșița soarelui sau în crivățul iernii, cumpărînd și vînzînd cărțile, leu cu leu, pe acela care, cincizeci de ani mai tîrziu, trebuia să moară de mai multe ori milionar.

⁸² Prima casă de pe partea stîngă a Căii Victoriei (acolo unde astăzi se află un bloc) a aparținut o vreme avocatului Barbu Păltineanu.

⁸³ Casa poetului Ienăchiță Văcărescu, ajunsă prin 1820 în stăpînirea logofătului Ștefan Bellu, a fost transformată pe la 1887 în magazin de blănuri de negustorul bucureștean Sigmund Prager. Barbu Bellu (1825—1900), despre care amintește Bacalbașa, era nepotul baronului Dumitru Bellu, fiul lui Ștefan Bellu. Casa există și astăzi, între fostul magazin Sora și o filială a C.E.C.-ului, în ea funcționînd „Centrala loto-pronosport“ (Calea Victoriei 9) (v. Potra, *Casa poetului Văcărescu*, în *Bucureștii*, p. 318—336).

⁸⁴ Magazinul universal Sora, familiar bucureștenilor între cele două războaie mondiale.

⁸⁵ Pe locul unde se află astăzi palatul C.E.C.-ului a fost biserica Sf. Ion cel Mare, demolată în 1875, și un han; clădirea Casei de Economii și Consemnațiuni a fost construită în 1896—1902 (Calea Victoriei nr. 13).

⁸⁶ Pe același loc (Calea Victoriei nr. 15, colț cu strada Mihai-Vodă) — în clădiri succesiv modernizate — au funcționat: Hotel de France, Grand Hotel, Grand Hotel Lafayette, Hotel Victoria — ultimul demolat în 1979, după ce fusese avariat în timpul cutremurului din 1977.

⁸⁷ Librăria Socec a funcționat din toamna anului 1856 într-o clădire de pe Podul Mogoșoaiei (atunci la nr. 7), alături de casa baronului Meitani, în care se afla Prefectura poliției Capitalei (astăzi sediul Miliției Capitalei); pe locul librăriei s-a ridicat după primul război mondial marele magazin universal „Socec — Galeriele Lafayette“, azi magazinul universal „Victoria“ (Calea Victoriei nr. 17). Strada „care nu fusese deschisă“, amintită de Bacalbașa era „Lipscanii noi“, considerată azi o continuare a străzii Lipscani.

⁸⁸ Grădina Colos se afla pe locul pe care s-a ridicat azi Casa de mode Venus (Calea Victoriei nr. 21), dincolo de clădirea Miliției Capitalei.

Micile prăvălii de la poarta legației rusești⁸⁹ nu erau clădite. Marele hotel al Bulevardului nu exista.⁹⁰

În locul Cercului militar și al scuarului era biserica Sărindar⁹¹, cu o mare curte împrejur și cu un grilaj de fier înconjurată.

Strada Sărindar nu exista.⁹² Marea clădire în care este instalat Hotelul Luvru⁹³ nu fusese înălțată. În loc era o mică casuță cu un etaj, în care se mutase mai târziu Hristodor.

Marea casă de alături, proprietatea familiei Lahovary, clădită pe la 1912, nu era, dar era o vechitură de casă cu prăvălii și un etaj. Într-una din prăvălii era instalată casa de muzică și editura de muzică Ghebauer⁹⁴, care moștenise magazinul lui Alexandru Flechtenmacher.*

Pînă la Pasagiul român nu este nimic schimbat. Atît numai că actuala Terasă Oteteleşanu era casa boierească unde trona una din cele mai mari cucoane ale vremii, d-na Oteteleşanu, o mecenă, o femeie foarte primitoare și cu o foarte mare autoritate și influență în societatea bucureșteană. Receptiile, balurile și prinzurile Oteteleşenței, la cari defila „tot Bucureștiul“, erau vestite, iar otelul Oteteleşanu, mai târziu Hotel Frascati a fost renovat și înălțat cu un etaj.⁹⁵

Pasagiul român⁹⁶ era flancat de două rinduri de case, cari au fost refăcute și înălțate mai târziu; casele bisericii Crețulescu au fost refăcute și ele.

Din actualul Palat regal nu exista decît corpul de case în care sunt instalate cancelariile, cu grădina, o mică curte și corpul de gardă în față. Aceasta a fost casa Goleștilor. Mult mai târziu, după războiul din 1877, a fost clădit palatul cel mare cu aripa din dreapta, unde e corpul

⁸⁹ Legația Rusiei țariste (în clădirea donată imperiului vecin de fostul domnitor sîrb Miloș Obrenovici) s-a aflat pînă la primul război mondial pe Calea Victoriei nr. 23, lângă Hotelul Bulevard, clădirea a fost demolată în vara anului 1936.

⁹⁰ Hotelul Bulevard, situat pe Bulevardul Gheorghe Gheorghiu-Dej (nr. 1), colț cu Calea Victoriei, este unul dintre cele mai vechi hoteluri din București; construit după planurile arhitectului Alexandru Orăscu el a început să funcționeze în 1873; pe fațada dinspre Bulevardul Gheorghe Gheorghiu-Dej a hotelului se mai poate citi și azi vechiul său nume: Grand Hotel du Boulevard, pe care-l poartă din 1877 (la început se numea Hotel Herdan).

⁹¹ Biserica Sărindar, menționată prima oară într-un document din 1615, a fost demolată în 1896.

⁹² Astăzi strada Constantin Mille, unde își aveau sediul cîteva din principalele ziare bucureștene, la sfîrșitul secolului trecut și în prima jumătate a secolului nostru („palatul“ ziarului *Adevărul* a fost inaugurat în 1898).

⁹³ Hotelul Louvru (care adăpostea și magazinul cu același nume), situat pe Calea Victoriei colț cu strada Constantin Mille a fost construit în primii ani ai secolului XX (azi hotel-restaurant Capitol, Calea Victoriei nr. 29).

⁹⁴ „Salonul nou de pianuri A. Gebauer“ se afla, în 1875, după cum anunța *Pressa*, pe Calea Mogoșoaiei nr. 37, nu prea departe de magazinul „Muzica“ de astăzi.

⁹⁵ După moartea proprietarei (1888), în vechile case bătrînești ale Elenei Oteteleşanu și în grădină a început să funcționeze, în primele decenii ale secolului nostru, Terasa Oteteleşanu (cafenea, restaurant și berărie), vestit loc de întîlnire al scriitorilor și artiștilor vremii; terasa Oteteleşanu a fost demolată în 1931 cînd s-a început aici construcția de către o societate americană a Palatului Telefoanelor; hotelul Oteteleşanu, devenit pe la 1875 hotel Frascati, se afla pe locul pe care azi este sala Savoy a teatrului satiric-muzical Constantin Tănase.

⁹⁶ Pasajul român începea de pe Calea Victoriei, în apropierea bisericii Crețulescu, acolo unde s-a ridicat în anii noștri un bloc care adăpostește la parter magazinul „Muzica“ (Calea Victoriei nr. 41) și se termina în strada Cîmpineanu (astăzi 13 Decembrie). În Pasajul român se aflau, prin 1870, redacțiile unor ziare (*Românul* lui C. A. Rosetti), restaurante, cafenele, magazine despre care Bacalbașa va aminti mai încolo; în 1871 Pasajul român era „învelit cu sticlă“.

de gardă.⁹⁷ În urmă a fost deschisă strada care desparte Palatul de Hotel Imperial.⁹⁸ Tot spațiul pe care se ridică astăzi Hotelul Imperial, casa Wappner și casa Stelorian, era un mare loc viran și în fund o casă, măricică pentru vremea aceea, unde era instalat un institut-pension de băieți numit Codreanu.

Hotelul High-Life nu era clădit. Casa de alături în care se află magazinul Leonida nu era. Era o altă căsuță cu un etaj, iar jos cofetăria fraților Tănăsescu.

Lipit era Hotelul Orient⁹⁹, mic hotel cu un etaj și dirijat de către un bătrîn simpatic, numit Demetrescu.

În colțul stradei Grigorescu, pe atunci strada Modei^{100*}, o mică căsuță. În colțul celălalt o altă căsuță joasă. Alături era o casă mai mică cu un singur etaj, numită casa Enciulescu.¹⁰¹ S-au mai clădit și alte case, dar puține. Apoi casa cu 3 etaje, zisă casa Goligher.

Pe această parte cu numerele fără soț, pînă la Șosea nu s-au mai clădit și transformat decît: casa în care e instalat Ministerul de Industrie, fosta casă boierească a unui Ghica mi se pare, cumpărată de Gheorghe Vernescu, transformată radical, precum o vedem astăzi, apoi vîndută ministerului pe un preț derizoriu de către moștenitori.¹⁰²

Apoi a fost clădită casa Filipescu, colț cu strada Verde¹⁰³, palatul

⁹⁷ Casele marelui logofăt Dinicu Golescu, construite între anii 1812—1815 au devenit reședință domnească din 1837, în timpul domniei lui Alexandru Ghica Vodă; tot aici și-a avut sediul, în 1848, guvernul revoluționar provizoriu; începînd din 1859 ele au devenit reședința oficială a lui Alexandru Ioan Cuza, apoi, din 1866, a principelui Carol și a urmașilor săi; după proclamarea regatului, palatului regal i s-au adăugat în 1882—1885 partea centrală și aripa din dreapta, legate printr-o sală circulară de aripa veche, din stînga. Construcția actuală a palatului, devenit „palat al Republicii”, datează din anii 1930—1937.

⁹⁸ Hotelul Imperial (în 1928 — Calea Victoriei nr. 59) a fost demolat în 1935, cînd a fost extinsă către dreapta grădina palatului regal; la parterul hotelului funcționa din 1868 celebra cafenea Kübler, frecventată, la sfîrșitul secolului trecut, de scriitorii și artiștii epocii; strada care despărțea palatul regal de hotel Imperial — dispărută și ea — se numea strada Imperială.

⁹⁹ Hotelul Orient („al Piteșteanului”) funcționa, începînd din 1853, în clădirea unui vechi han (în 1872 avea 28 de camere); la parterul hotelului s-a aflat, din anul inaugurării, cafeneaua italianului Francesco Bruzzesi, preluată, după 1877, de fostul căpitan de cursă lungă, dalmățianul Andrei Tripcovici. La sfîrșitul secolului trecut s-a construit pe acest loc hotelul Splendid, în fața hotelului Athénée Palace de astăzi (Calea Victoriei nr. 57). Acum, pe Calea Victoriei colț cu str. Știrbei-Vodă se află un bloc de locuințe, avînd la parter un magazin „auto-moto-velo-sport”.

¹⁰⁰ Strada Modei (apoi strada pictor N. Grigorescu) — azi desființată — se deschidea din Calea Victoriei, în fața străzii Nicolae Crețulescu de astăzi, intersectînd străzile Știrbei-Vodă și Imperială și se termina în spatele palatului regal.

¹⁰¹ Pe locul casei Enciulescu s-a construit un bloc — dispărut în timpul cutremurului din 1977 — în care s-a aflat vestita cofetărie Nestor; astăzi, aici s-a ridicat hotelul București, inaugurat în 1982; în același perimetru, peste drum de biserica Albă, s-a aflat și Grădina Basarabiei, în care Iorgu Caragiale, unchiul lui I. L. Caragiale, dădea spectacole cu o trupă improvizată, în vara anului 1878 (v. I. L. Caragiale, *Logică strînsă* în „Din carnetul unui vechi sufleor”).

¹⁰² Omul politic liberal Gheorghe (Gună) Vernescu a cumpărat casa, construită prin 1820 — în care a funcționat mai tîrziu, pînă în 1937, Ministerul Industriei și Comerțului — de la familia Lenș; clădirea a fost restaurată în 1887—1889 de arhitectul Ion Mincu; casa există și astăzi (Calea Victoriei 133), în stînga clădirii noi a Ministerului Industriilor Construcțiilor de Mașini.

¹⁰³ Mai tîrziu, strada general Manu; astăzi strada Locotenent Dumitru Lemnea; o „casă Filipescu”, devenită apoi proprietatea lui Costică C. Cesianu se află ceva mai departe pe Calea Victoriei, la nr. 151, colț cu strada Sevastopol, precedată de o întinsă grădină cu arbori bătrîni, pe care o vedem și astăzi.

Gheorghe Cantacuzino¹⁰⁴ și frumoasa casă Grigore Cerchez¹⁰⁵, în stil gotic. Ultima casă clădită din nou este Palatul funcționarilor publici¹⁰⁶.

În anii din urmă s-au mai clădit câteva case moderne.

Pe partea cu numerele soț transformarea a fost mai însemnată.¹⁰⁷ În colț, față cu cheiul, era o mică căsuță și alături Schitu Măgureanu¹⁰⁸.

Ca clădiri noi avem mai întâi casa colț cu str. Carol, unde este instalat biroul Casei Pathé.

Pe locul unde este clădit Palatul Poștelor se înalță o imensă construcție de lemn a Circului Suhr. Mai târziu, cirul a fost dărâmat iar locul a rămas viran purtând numele de Piața Constantin-Vodă.¹⁰⁹

Alături, colț cu str. Carol, un șir de prăvălii mărunte, evrei cu mărunțișuri și o cunoscută berărie, mi se pare berăria „la Carul cu bere“¹¹⁰. Într-o bună dimineață, în localul acestei berării s-a deschis un „Café chantant“, iar sala a primit numele de Valhala.

Biserica Zlătari era înconjurată, pe cele trei strade, cu un șir de case vechi, avînd prăvălii de jur-împrejur.¹¹¹ Pe strada Stavropoleos era o berărie și birtul „La Pisica Neagră“, renumit pentru vinul ce debita.

Pe Podul Mogoșoaiei era cofetăria lui Baltador¹¹², cunoscută de studenți, apoi băcănia lui Păun Popescu¹¹³ unde, la ora dejunului și a prînzului, se lua țuică. La aceste ore băcănia gemea de lume.

Serbarea Bobotezei se făcea lângă podul de la Mihai-Vodă. Dimbovița trecea pe vremea aceea puțin mai aproape de Hotel de France, podul de peste apă era singurul pod de fier, de aceea și cafeneaua de lângă apă și pod, o mare cafenea cu terasă, purta numele de Cafeneaua „la Podul de fier“!

Casa societății „Dacia“, unde e instalată Banca Agricolă, nu exista.

¹⁰⁴ Palatul lui Gh. Gr. Cantacuzino (Nababul), fruntaș al partidului conservator, construit în 1900, găzduiește astăzi Muzeul muzicii românești (Calea Victoriei nr. 141).

¹⁰⁵ Casa Cerchez, construită de arhitectul Grigore Cerchez în 1900 se afla pe Calea Victoriei la nr. 155, după intersecția cu strada Sevastopol; a fost demolată după cutremurul din 1977.

¹⁰⁶ Palatul funcționarilor publici (situat între Calea Victoriei și strada Buzești) a fost distrus de aviația nazistă în august 1944.

¹⁰⁷ Bacalbașa se referă în continuare la principalele clădiri de pe partea dreaptă a Căii Victoriei (numere cu soț), pornind dinspre Dimbovița către Piața Victoriei.

¹⁰⁸ Este vorba de biserica Măgureanului, amintită mai sus și nu de biserica Schitu Măgureanu, aflată la marginea grădinii Cișmigiu, pe Bulevardul Schitu Măgureanu.

¹⁰⁹ Palatul Poștelor, azi Muzeul de istorie al R. S. România, a fost construit între anii 1894—1900, pe locul unde funcționase, mai bine de un veac și jumătate, hanul Constantin-Vodă, ridicat de Constantin Brâncoveanu, han distrus parțial de marele incendiu care a pustiit Bucureștii în 1847; tot aici, în săli improvizate au dat spectacolele cirul Huttemann și apoi, pînă în 1877, cirul Suhr, despre care amintește și Bacalbașa; după 1877, în piața Constantin-Vodă aveau loc întruniri publice.

¹¹⁰ Berăria „Carul cu bere“ a funcționat la început pe Podul Mogoșoaiei, ceva mai departe, în hanul Zlătari (aflat în casele bisericii Zlătari, de lângă Muzeul de istorie de azi); clădirea actuală a restaurantului „Carul cu bere“, de pe strada Stavropoleos nr 3, a fost construită prin 1875.

¹¹¹ Clădirile vechiului han Zlătari, demolate în 1903.

¹¹² Cofetăria, aflată „cam alături de biserica Zlătari“ este evocată (sub numele — poate mai exact — de cofetăria lui Lambru Paltator) de I. A. Bassarabescu în volumul *Lume de ieri*, care, ca elev la Liceul Sf. Sava, o frecventa, imbiat de uriașele prăjituri cu cremă de albuș care nu costau decît 25 de bani!

¹¹³ Băcănia lui Păun Popescu era situată tot în hanul Zlătari.

Clădirea pasagiului Villacrosse și Macca¹¹⁴, precum și pasagiile nu erau făcute, căci pe acest teren era o mare cafenea, restaurant și café-chantant cu grădină la fațadă, purtînd numele de „Stadt Pesth“.

La „Stadt Pesth“ petreceau mult bucurăsenii și au petrecut ascultînd cîntărețele germane, pînă ce a fost dărîmat localul.¹¹⁵

Toate celelalte case pînă în strada Doamnei, astăzi Paris¹¹⁶, sunt neschimbate.

În colțul de peste drum s-a clădit Palatul Nifon¹¹⁷, înlocuind oarecari cocioabe.

În colțul bulevardului Academiei cu Calea Victoriei a fost clădită casa Greceanu¹¹⁸. Actualul Hotel Capșa nu era pe atunci, iar casa, care nu avea decît un etaj, coprinde și sala Slătineanu atît de cunoscută și vestită. Era cunoscută fiindcă în această sală se dădeau cele mai frumoase baluri mascate ale epocii, foarte căutate pe atunci, foarte mult frecventate de către toată societatea înaltă. Multe intrigi sentimentale se înnodau în sala aceasta.¹¹⁹

Casa Lahovary¹²⁰, în care se află instalat Clubul tinerimii, era o veche casă boierească cu un portal sculptat după modelul celor mai multe case boierești ale vremii. Modernismul a abătut-o deși acel portal prezenta un interes oarecare ca document al epocii.

Localul în care este instalat ziarul *L'Indépendance Roumaine* este cu totul altul.¹²¹ Pe acea vreme era o casă veche cu un etaj: sus, sala Bossel, sală de teatru cu tavanul scund și cu un rînd de loji la nivelul

¹¹⁴ Pasajele Villacrosse și Macca (astăzi pasajul Bijuteria) legau strada Karagheorghevici (astăzi Eugeniu Carada) cu Calea Victoriei, în fața actualului sediu al Miliției Capitalei; ele au fost construite prin 1891, din inițiativa lui I. Villacrosse, Mihail Macca și a prințului sîrb Alexis Karagheorghevici, care avea proprietăți în această zonă.

¹¹⁵ Hotelul Stadt Pesth — Orașul Pesta (în 1872 avea 9 camere care se închiriau cu luna, o cafenea, un restaurant cu „șantan“ și o grădină de vară), se afla pe locul unde s-a deschis pasajul Villacrosse („Timp de treizeci de ani a fost Stadt Pesth locul de întîlnire a tot ce era femei de viață și «jeunesse dorée» în București. Iarna, într-o sală lungă și joasă, vara într-o grădină care ținea cam locul între pasajele de azi cîntau și jucau «artiste» ungare și germane” — Crutzescu, *Podul Mogoșoaiei*, p. 114).

¹¹⁶ Redevenită strada Doamnei, încă înainte de cel de la doilea război mondial, după ce se numise puțină vreme și strada Mauriciu Blank.

¹¹⁷ Existent și astăzi pe Calea Victoriei nr. 28, colț cu strada Doamnei (la parter se află un mare magazin Confecția).

¹¹⁸ Acolo unde se află azi magazinul de produse pescărești „Delta Dunării“.

¹¹⁹ În spatele clădirii în care funcționează și azi restaurantul Capșa (Calea Victoriei nr. 34, cu o firmă modestă la intrare: „Casa Capșa, fondată 1852“), s-a aflat, înainte de 1840, o altă clădire a boierilor Slătineanu în care, la etaj, s-a amenajat o mare sală de bal și de spectacole (sala Slătineanu sau Momolo, după numele proprietarului, italianul Eronimo Momolo). În clădirea din fața sălii Slătineanu, închiriată și apoi cumpărată de ei în 1871, frații Capșa, români macedoneni, au deschis o cofetărie în anul 1866, iar după 1880 restaurantul, hotelul și cafeneaua, devenite curînd locul preferat de întîlnire al lumii politice și culturale bucureștene, pînă în timpul celui de al doilea război mondial.

¹²⁰ În casa lui Emanoil Lahovary (zidită de banul Dumitrache Ghica, parte a fostei reședințe domnești din anii 1812—1828), situată în fața sălii de teatru Majestic de astăzi a funcționat, de prin 1880 pînă în anii celui de al doilea război mondial, Clubul tinerimii, întemeiat în 1867; după război aici s-a instalat librăria „Cartea rusă“.

¹²¹ Localul de pe Calea Victoriei al cotidianului *L'Indépendance Roumaine* — în care au avut loc primele proiecții de cinematograf din București, în mai 1896 — se afla aproximativ pe locul pe care s-a construit de curînd blocul Comedia (Calea Victoriei nr. 44—46), care adăpostește la parter un magazin Romarta.

sălii, în genul sălii Majestic; era și sala de bal mascat. După dispariția sălii Slătineanu, această sală a rămas cea dintâi și mai șic întâlnire de bal mascat.¹²² Jos, intrai pe sub scară într-un local de berărie și, de multe ori, local de café-chantant.

Palatul Imobiliara e de dată recentă¹²³, la 1871 era Hanul Mercuș.

Engliș Hotel nu era decât o casă cu un etaj. În acest imobil a deschis Papa Gilet restaurantul său select numit „Frascatti“. Mai târziu, cunoscutul Eliad Cîrciumărescu transformă casa cu totul, îi adăogă etagiile 3 și 4 și făcu hotelul pe care îl vedem.¹²⁴

Dar despre Cîrciumărescu voi vorbi mai târziu, cînd voi scri despre oamenii vremii.

Casa Riegler era Hotelul Hugues. Aci era restaurantul francez cel mai prețuit, aci se adunau toată boierimea și toți chefliii de calitate ai vremii. La restaurantul Hugues, într-un cabinet particular, a fost reținut fostul prefect de poliție al lui Vodă Cuza, Alexandru Beldiman, în noaptea de 11 februarie 1866, noaptea detronării. Pînă la moartea bătrînului Hugues, acesta a fost cel dintîi restaurant al Capitalei.¹²⁵

Alături era Grand Hotel. Fiind dărimat de către proprietarul său, în locul acesta a fost înălțat Hotel Continental. Și la Grand Hotel se înființase un restaurant francez de lux cu pretenția de a concura pe Hugues; însă acesta și-a păstrat întotdeauna întietatea.¹²⁶

În acest hotel se afla magazinul celui dintîi pălărier al epocii¹²⁷, francezul Paul Martin. Pălăriile lui Paul Martin costau 20 de lei una și nu era de nasul tuturor ca să le poarte. Mai înainte venise în București alt pălărier francez, anume Jobin, instalat într-o prăvălie din palatul Crețulescu. Acesta a adus în București cele dintîi pălării înalte, cari au rămas cu numele de „joben“.

¹²² Tapițerul sas Frederich Bossel a deschis în 1849, într-o construcție nouă sau poate într-o aripă a fostului palat domnesc amintit mai sus, refăcută de el, o sală de bal și de teatru care a dăinuit timp de trei decenii; aflată în apropierea Teatrului cel Mare, sala Bossel a fost, vreme de mai mulți ani, a doua sală de teatru a Bucureștilor, în care dădeau spectacole trupe românești și străine.

¹²³ Palatul Societății Imobiliara, existent și astăzi, ridicat după 1906 pe locul fostei săli Bossel, găzduiește acum, printre altele, o sală a Teatrului Tîndărică, de păpuși și marionete (Calea Victoriei nr. 50) — fostul cinematograf Select.

¹²⁴ În casa lui Joseph Resch, giuvaergiu vienez, situată alături de sala Bossel a funcționat o vreme restaurantul Frascatti, care s-a mutat apoi peste drum, în casele Oteteșanu; acest imobil, existent și astăzi (Calea Victoriei nr. 52), adăpostește, printre altele, „Cofetăria teatrului“.

¹²⁵ Hotelul al cărui prim proprietar a fost francezul Donat Hugues, a fost primul hotel înființat pe Podul Mogoșoaii, probabil încă înainte de 1841. În 1872 hotelul închiria 40 de camere, dintre care majoritatea aveau ferestrele către animata piață a Teatrului cel Mare; proprietar nu mai era însă Donat Hugues, ci un alt francez, Edouard Bourgeois. Afirmăția lui Bacalbașa că „pînă la moartea bătrînului Hugues, acesta a fost cel dintîi restaurant al Capitalei“, se referă la faptul că aici se afla unul dintre cele mai prețuite restaurante din Bucureștii anilor 1870. Cafe-neaua și cofetăria Riegler au funcționat mai târziu, pînă în primele decenii ale secolului nostru, tot aici, între hotelul English, amintit mai sus și hotelul Continental.

¹²⁶ Hotelul Continental a fost ridicat pe la 1900 pe temelia fostului hotel Broft (Grand Hotel Broft), la colțul căii Victoriei (azi nr. 58), cu strada 13 Decembrie; Grand Hotel avea, în 1872, 48 de camere, iar restaurantul oferea bucătărie franceză; în acest hotel a fost adăpostit în 1878 Osman-pașa, învinsul de la Plevna, înainte de a fi trimis ca prizonier în Rusia.

¹²⁷ Nu cel dintîi în ordine cronologică, ci pălărierul cel mai prețuit (și, în consecință, cel mai scump) din Bucureștii anilor 1870.

Pînă la fosta casă Musu, din fața Palatului regal, clădirile sunt aceleași. În locul casei Musu era o circiumă, cu o foarte mică grădiniță înăuntru; deasupra ușii de intrare era firma „La ochiul lui Dumnezeu“. Aci mîncam noi studenții, fiindcă porția de mîncare costa 40 de bani, dar se dedeau și jumătăți de porții cu 20 de bani.

Hotelul Metropole și casa Assan au înlocuit alte case mărunte.¹²⁸

Palatul Băncii Națiunii s-a înălțat pe locul unde era casa Cretzeanu. Casă mare boierească cu prăvălii.¹²⁹ Pe Calea Victoriei era băcănia Colțescu, în colț băcănia Petrache Ioan. Amîndouă, mai ales aceea a lui Colțescu — băcăniile de lux. Petrache Ioan n-a prea făcut treburi, dar Colțescu a ieșit milionar. Actualii băcani Ciobanu și Dragomir¹³⁰ au făcut ucenicia la Colțescu.

Piața Palatului este toată refăcută. Totul e nou: vechiul București a dispărut aci cu totul.*

În locul refugiului din fața Palatului regal și a clădirii în care este instalat Automobil-Club¹³¹ era un lung șir de case mărunte, unele proprietatea familiei Lahovary (Emanoil Lahovary), parte proprietatea unui bătrîn anume Ioanid.**

Fundațiunea Universitară Carol I era situată pe o prelungire sucită a stradei Clementei¹³² și a fost construită după dărîmarea casei lui Grigore Păucescu, fost ministru, de la care a cumpărat-o regele Carol.¹³³

Palatul în care se află instalat Jockey-Club, bineînțeles, nu exista. În locul acela era o casă întunecoasă cu o curte mare, după modelul caselor boierești de pe vremuri, proprietatea colonelului Filitis, fost aghiotant regal.

Grădina Ateneului nu exista și nici Palatul Ateneului. Exista în locul Ateneului un început de biserică și Metohul Episcopiei de R. Vilcea. De aceea locul acesta se numea „la Episcopie“, iar strada din dreapta purta numele de strada Episcopiei. Mai tîrziu Casa Episcopiei a fost dărîmată, iar curtea plantată primind numele de: Grădina Episcopiei.^{134***}

¹²⁸ Hotelul Metropol, înființat pe la 1880 în casa Assan, se afla aproximativ pe locul unde se sfîrșesc clădirile de pe partea dreaptă a Căii Victoriei, înainte de Biblioteca Centrală Universitară (în 1928, pe Calea Victoriei nr. 94).

¹²⁹ Casa lui Iancu Cretzeanu se afla în fața Palatului regal, colț cu strada Vămii (numită apoi strada Vienei, Wilson — iar astăzi, Onești), acolo unde s-a deschis mai tîrziu actuala piață dintre sediul C.C. al P.C.R. și Palatul Republicii. Băcănia lui Colțescu, instalată în casa Cretzeanu, era atît de cunoscută în anii 1880, încît o scrisoare trimisă la Palat ar fi fost adresată astfel: „M.s. regelui, la Palatul regal, în fața băcăniei lui Colțescu“ (Crutzescu, *Podul Mogoșoaiei*, p. 213).

¹³⁰ Băcăniile lui Ciobanu și Dragomir Niculescu, de pe Calea Victoriei, vestite, prima la sfîrșitul secolului trecut, a doua pînă la al doilea război mondial (Ciobanu i-a succedat lui Colțescu, în același local; Dragomir Niculescu își instalase băcănia în casa Anton Vanic — unde fusese și redacția ziarului *Timpul*, pe vremea cînd lucra aici Eminescu — acolo unde este astăzi magazinul Romarta, pe Calea Victoriei nr. 60, colț cu strada 13 Decembrie).

¹³¹ Într-o clădire din fața restaurantului Cina se afla, la etaj, în perioada în care Bacalbașa își scria amintirile, sediul Automobil clubului român, iar la parter cafeneaua Corso.

¹³² Astăzi strada C. A. Rosetti.

¹³³ Clădirea Fundației Universitare Carol I, astăzi Biblioteca Centrală Universitară, a fost edificată între anii 1891—1895 (pe locul casei Manu); aripa dinspre Ateneul Român și corpul central (ridicate pe locul casei Păucescu) au fost terminate însă în 1914 (localul mărit a fost inaugurat oficial la 9/22 mai 1914).

¹³⁴ Pe locul Ateneului Român de astăzi se afla grădina Episcopiei, una dintre cele mai vechi grădini din București, cuprinsă între Calea Victoriei și strada Nicolae Goleșcu (ulița Poșta Veche); grădina fusese proprietatea familiei Văcărescu („livedea Văcărescului“), apoi a Episcopiei de Râmnic care avea aici un metoc; grădina a

Pe locul Casei Episcopiei s-au săpat temeliiile cercului despre care voi vorbi la timp.

Multă vreme s-au văzut în București fundațiile foarte solid zidite pînă ce, prin marea stăruință a lui Constantin Esarcu, s-a pus la cale ridicarea actualei clădiri a Ateneului Român. Ateneul este ridicat pe fundațiile cercului.¹³⁵

Hotelul Athenée Palace a fost clădit relativ de curînd.¹³⁶ De aici și pînă la Piața Victoriei transformarea este minimă.

Din nou clădite, în locul a ceea ce era în 1871, sunt un număr restrîns de case, precum: casele din dreapta și din stînga bisericii Albe, casele din dreapta și din stînga străzii Piața Amzei; casele Anagnostiadi; casele din fața căii Grivița și cele retrase cu șase metri din fața Ministerului de Finanțe¹³⁷; casele d-lui Ion C. Grădișteanu¹³⁸, casele de alături ale d-rului Tomescu¹³⁹, liceul Sf. Gheorghe¹⁴⁰, casele d-lui Mișu Cantacuzino¹⁴¹, casele d-rului Demostene. În locul tuturor acestora erau, fie locuri virane, fie vechi căsuțe, aproape niște ruine.

Piața Victoriei nu exista. Șoseaua Ștefan cel Mare și șos. Bonaparte¹⁴² se împreunau pur și simplu, iar pe dreapta era un han lung și scund, cunoscut de tot Bucureștiul care petrecea, și hanul Niculcea^{143*}.

Prin partea locului nu exista nimic din ceea ce există astăzi, nici Palatul Ministerului de Externe¹⁴⁴, nici b-dul Colței (astăzi Lascăr

fost modernizată prin 1872, devenind, după cum ne asigură un inimos bucureștean prin adopțiune, francezul Ulysse de Marsillac, care își avea locuința în apropiere, în casa Resch, „promenada preferată a oamenilor liniștiți și a copiilor“ (Marsillac, *Bucarest*, p. 59).

¹³⁵ Construcția Ateneului Român, ridicat din inițiativa lui Constantin Esarcu, a durat din 1883 pînă în 1888; fondurile necesare terminării construcției au fost adunate prin subscripție publică și loterii (bucureștenii fiind indemnți prin apelul devenit popular și auzit pînă prin anii copilăriei noastre: „Dați un leu pentru Ateneu“).

¹³⁶ În 1912—1914, pe locul unde se aflase la începutul secolului trecut hanul lui Ivanciu Gherasim; pe la 1870 proprietarul acestor locuri era boierul din Rîmnicul-Sărat, Nicolae Neculescu.

¹³⁷ Ministerul de Finanțe a funcționat o vreme într-una din casele cele mai frumoase ale vechiului București a cărei construcție o începuse clucerul Constantin Faca, tatăl dramaturgului Costache Faca, și o terminase vornicul Grigore Romanit, prieten al domnitorului Grigore Ghica, pe Podul Mogoșoaiei colț cu ulița Tîrgoviștei (Calea Griviței); casa Romanit adăpostește astăzi Muzeul colecțiilor de artă (Calea Victoriei nr. 111); peste drum de casa Romanit, acolo unde acum se înalță edificiul impunător al Comitetului de Stat al Planificării — fostul Palat al C.A.M. (Calea Victoriei nr. 152) s-a aflat de la înființare (1883), timp de cîțiva ani, localul liceului particular Sf. Gheorghe, la care au predat Al. Odobescu, I. L. Caragiale, Al. Vlahuță, D. Zamfirescu ș.a., sub directoratul (1889—1903) profesorului Anghel Demetriescu.

¹³⁸ Casa Grădișteanu, restaurată în 1898 de Ionaș Grădișteanu, pe Calea Victoriei colț cu strada Nicolae Iorga (considerată mai înainte o prelungire a străzii Romane), casă existentă și astăzi la numărul 188.

¹³⁹ Acolo unde este astăzi intrarea dr. Toma Tomescu.

¹⁴⁰ Liceul particular Sf. Gheorghe s-a mutat prin 1915 într-o clădire nouă, pe Calea Victoriei nr. 216 (în apropierea de întretăierea Căii Victoriei cu strada Grigore Alexandrescu). Clădirea există și astăzi, la același număr 216.

¹⁴¹ Pe Calea Victoriei colț cu strada Grigore Alexandrescu.

¹⁴² Astăzi bulevardul Ilie Pintilie.

¹⁴³ Hanul lui Niculcea se afla la capătul șoselei Bonaparte, în fața Ministerului de Externe de astăzi; a fost demolat în 1897.

¹⁴⁴ Palatul lui Grigore Sturdza (Beizadea Vițel), construit în 1901, între șoseaua Bonaparte și strada Duiliu Zamfirescu de azi, a slujit ca sediu al Ministerului de Externe pînă în preajma celui de al doilea război mondial, cînd a fost demolat. Alături s-a ridicat clădirea Ministerului de Externe de astăzi (în anii 1937—1938).

Catargiu¹⁴⁵, nici plantația de pe șos. Ștefan cel Mare, nici pavaj, nici alinierea. Era cu totul un alt cartier, îngust, înnoțit, fără aer și fără lumină.

Strada Lipșcani e mult transformată din punctul de vedere al clădirilor. Aproape nimic din ceea ce vedem astăzi nu exista la 1871.¹⁴⁶ Primăriile ar fi putut profita de ocazie ca să îndrepte și să lărgească această străduță cu o atît de mare circulație, dar, de cînd țin minte, primăriile noastre au fost aceleași.

Pe stînga nu existau: Palatul Băncii Agricole, Banca de Scont, Banca Națională¹⁴⁷, casa Schlesinger, magazinul Missir, casa Crisovelloni și încă cîteva.

Pe dreapta nu existau: grădina bisericii Zlătari¹⁴⁸, Hotelul Carol, Palatul Daciei¹⁴⁹, casa din colțul stradei Smîrdan, „La Globul verde“, casa Bechianu¹⁵⁰ etc. etc. Pe întregul parcurs al Lipșcanilor erau numai case joase, mici și vechi.

Strada Academiei nu mai e de recunoscut. Aproape totul e nou.¹⁵¹ Începînd din strada Paris, avem în colțul din dreapta cinematograful Volta, care nu exista, apoi Hotelul Minerva, clădit de d-rul Steiner, în locul unor căsuțe mizerabile. Casa în care e instalată drogheria Zamfirescu nu exista, grădina din fața Universității nu exista.¹⁵² Aci se aflau niște case ruinate cît și o berărie cu un biliard de o șchioapă și o grădiniță de vară cu firma la „Der grosse Fritz“. În locul clădirii de prelungire a Universității¹⁵³ era o casă și curte, proprietatea unui domn Ritoride.

¹⁴⁵ Iar astăzi Bulevardul Ana Ipătescu; deschiderea bulevardului cuprins între Piața Victoriei și Piața Romană — secțiune a mării artere care urma să străbată orașul de la nord la sud — a început în 1894.

¹⁴⁶ Strada Lipșcani exista de la începutul secolului al XVIII-lea, sub numele de „Ulița cea mare de lîngă Curtea domnească“. Bacalbașa va aminti clădirile care se aflau în deceniul al treilea al secolului nostru pe secțiunea principală a străzii Lipșcani, pornind dinspre Calea Victoriei către Piața 1848 de astăzi.

¹⁴⁷ Clădirea Băncii Naționale (strada Lipșcani nr. 25) a fost ridicată între anii 1883—1885 pe locul unde ființase vreme de două veacuri, pînă în 1883, primul dintre marile hanuri bucureștene, hanul Șerban-Vodă, construit de voievodul Șerban Cantacuzino.

¹⁴⁸ Grădina bisericii Zlătari de pe Calea Victoriei colț cu strada Lipșcani, pe locul căreia se află acum un bloc nou.

¹⁴⁹ Clădirea Societății de asigurări „Dacia-România“ în care a funcționat în anii 1950 Conservatorul de muzică și Editura Muzicală. Renovată, clădirea adăpostește astăzi mai multe magazine, între care și o „Casă de mode“.

¹⁵⁰ Aparținînd lui Stancu R. Becheanu (1826—1907), unul dintre vestiții negustori lipșcani, fost și președinte al Camerei de comerț din București.

¹⁵¹ Bacalbașa descrie principalele clădiri de pe strada Academiei, pornind pe partea dreaptă, dinspre strada Doamnei către Piața Universității și mai departe.

¹⁵² Acolo unde se află astăzi universitatea bucureșteană (clădită între anii 1857—1869) și grădina din fața ei se găseau clădirile și biserica mînăstirii Sf. Sava, ctitorie din 1709 a voievodului Constantin Brâncoveanu; în incinta mînăstirii funcționase și Academia domnească întemeiată de Șerban Cantacuzino. După demolarea în 1873 a bisericii Sf. Sava, ultimul vestigiu al vechii mînăstiri, existentă chiar pe locul unde a fost așezată în 1874 statuia lui Mihai Viteazul, aici a fost amenajată grădina Academiei (sau a Universității), care se întindea pînă către palatul Suțu (azi Muzeul de istorie a orașului București). Prin 1872, cînd Bacalbașa sosește în București, în fața Universității se întindea într-adevăr un mare loc vîran; acolo unde e azi statuia lui Gh. Lazăr creștea porumbul, iar lîngă gardul palatului Suțu se aflau două case țărănești.

¹⁵³ Clădirii universității bucureștene i s-a adăugat o nouă aripă, către strada Academiei, construită între anii 1914—1923.

Alături grădina Rașca¹⁵⁴. Această grădină avea o mare trecere, era unul din puținele localuri de elită ale Bucureștilor. La grădina Rașca nu se ducea oricine.

Dar ce era grădina Rașca?

Un ceh, anume Hrtska, vine în București și deschide localul de consumație, birtul și grădina de vară din str. Academiei. Dar cum românii nu puteau pronunța acest nume, l-a transformat în Rașca și Rașca a rămas. Dar pe firmă a rămas pînă tîrziu numele adevărat al boemului.

În locul casei, acum tăiată pe jumătate, în care era instalată firma „Watson și Youell“, era o mică căsuță gălbuie, în care era instalat birtul lui Rașca. Grădina de vară avea o mare vază și era locul de întîlnire al societății alese. În această grădină cînta, de obicei, violonistul Wiest, despre care voi vorbi.¹⁵⁵

Casele Carapatti¹⁵⁶ de alături erau pînă la Hotel Union¹⁵⁷ tot ce mai avem din vechime.

Strada Regală¹⁵⁸ era de dată recentă. Această stradă a fost deschisă pe un vast teren al boierului Cornescu; locul era chiar cunoscut sub numele de grădina lui Cornescu.*

Fusese cumpărat de către un cizmar ungar, anume Iojé¹⁵⁹, care avea patima construcțiilor. Deschiderea stradei Regale, clădirea Hotelului Union, a Hotelului Regal¹⁶⁰ și a celor mai multe case de pe această stradă sînt opera lui Iojé.

Birtul Enache era instalat alături de Palatul Ministerului de Interne¹⁶¹. Pe vremea aceea, în curtea actualului Minister de Interne se aflau instalați: Ministerul de Interne, cancelaria Consiliului de Miniștri, în dreapta Ministerul de Externe și în stînga Ministerul de Lucrări Publice.

¹⁵⁴ Celebra grădină Rașca funcționa de prin anii 1860 pe terenul din spatele aripii din stînga a Universității spre strada Academiei, acolo unde a fost tăiată mai tîrziu strada Nouă (Edgar Quinet); ea a dăinuit pînă către primul război mondial. Ulysse de Marsillac nota, pare-se mai exact cascada de consoane care alcătuia „ce nom bohême“ al românizatului Rașca: Hrstchka; tot pe-atunci, în 1872, Ghimpele îi mai adăuga cîteva consoane într-un anunț binevoitor: „Grădina d-lui Hhrthskwscka — citiți Rașca, dacă puteți — s-a deschis și ea...“ (*Ghimpele*, an. XIII, nr. 13, 14 mai 1872, p. 3).

¹⁵⁵ În 1872 în grădina Rașca puteau fi ascultate două „muzici“: fanfara militară și orchestra operii. Bucureștenii frecventau numai grădina de vară Rașca; restaurantul, care era deschis și iarna, avea pe atunci o clientelă aproape exclusiv germană.

¹⁵⁶ Aparținînd bijutierului Carapatti; erau situate pe strada Academiei, peste drum de Pasajul Majestic (astăzi închis) (v. George Costescu, *Bucureștii vechiului regal*, București, 1944, p. 171).

¹⁵⁷ Pe locul hotelului Union de azi (strada 13 Decembrie nr. 11, colț cu strada Academiei) se afla în 1872 tipografia Națională, în localul căreia a funcționat redacția gazetei *Lucrătorul român*, organ al primei „Asociații generale a lucrătorilor din România“.

¹⁵⁸ Mai tîrziu strada Aristide Briand, astăzi considerată o continuare a străzii 13 Decembrie.

¹⁵⁹ Frédéric Damé (*Bucarest en 1906*, București, 1907), ortografiază altfel numele cizmarului maghiar: Joje.

¹⁶⁰ Hotel Regal, apoi Hotel Stănescu; astăzi Hotel Negoiu, tot pe strada 13 Decembrie (la nr. 16) peste drum de Hotelul Union.

¹⁶¹ Vechiul „palat“ al Ministerului de Interne se afla pe locul clădirii care a adăpostit pînă nu demult o sală a Teatrului de marionete Tândărică (strada Academiei colț cu strada Ministerului); în perioada interbelică în același perimetru a funcționat grădina „Cărăbuș“ a lui Constantin Tănase.

Birtul Enache era instalat într-o singură odăiță de cel mult patru metri pătrați. Nu avea decît patru sau cinci mese, în față cîrciuma și un spațiu închis în curte, zis „grădină“.

Repede s-a dus vestea că la Enache se mănîncă bine și ieftin. Dar despre acest birt voi vorbi mai tîrziu.

Alături era curtea caselor Rioșanu.

Pe stînga¹⁶², plecînd din str. Paris, unde s-a construit localul cinematografului Lux, era un local de bancă, era banca Poumay¹⁶³, apoi niște căsuțe mărunțele. Nimic din ceea ce e astăzi, bineînțeles nici Hotelul Bristol¹⁶⁴ nu exista, nici construcțiile de alături.

De la strada Nouă (actuala stradă Edgar Quinet) în sus totul este nou.

În colț era o casă mărunță, alături o prăvălie, înăuntru un restaurant-berărie cu firma „La Drei Bettler“ („Trei cerșetori“). Apoi o baracă — în care mai tîrziu a fost instalat biroul tipografiei Grigore Luis. O curte imensă și o casă boierească în fund, proprietatea lui Nicolae Lahovary, tatăl lui Alexandru, Iacob, Ion și Emil Lahovary. Această curte boierească a avut o foarte frumoasă carieră. Decăzînd din splendoare, a fost închiriată Ministerului de Justiție, după aceea a trecut cu chirie în mîna unei evreice care dădea camere mobilate. Mai tîrziu a fost luată cu chirie de către celebrul, pe vremea aceea, Mihăiță Lăncierul, antrenorul tînelului de sub Pasagiul român, care a transformat-o în casă cu odăi mobilate, mai ales pentru uzul femeilor galante.

Grajdul acestor case a devenit, mai tîrziu, tipografia Gr. Luis, iar magaziiile — barăci pentru vînzători de fructe etc.¹⁶⁵ Locuri virane, mici căsuțe urmau mai departe, dar toate, fără excepție, afară de două singure, în fața Ministerului de Interne, au fost înlocuite cu timpul. Strada Academiei a fost aproape toată prefăcută.

Strada Paris, pe atunci strada Doamnei, a suferit și ea o radicală transformare.

În locul Palatului Nifon, un șir de prăvălioare joase fără etaj, strîmbe, scoase în stradă de puteai să le prinzi de streășină. Alături casa Petrovici Armis, o vechitură, în colț Banca Poumay.

În celălalt colț franzelăria Gagel cu grădina mai tîrziu „Grădina Blanduziei“¹⁶⁶, unde vara cînta orchestra, se mînceau crenvurști și la ora 11 jum. noaptea apărea întîiul transport cu cornuri calde.

Apoi Banca Derussi și Poșta Centrală.

Intr-o curte mare o casă veche, o ruină destul de încăpătoare pentru

¹⁶² Bacalbașa reia descrierea imobilelor de pe strada Academiei, pornind din nou dinspre strada Doamnei.

¹⁶³ Acolo unde se află azi un bloc circular, sediul întreprinderii de comerț exterior Tehnoimport.

¹⁶⁴ Hotelul Bristol (apoi Esplanade), pe strada Academiei colț cu bulevardul Republicii, astăzi Institutul Proiect București.

¹⁶⁵ Casele de pe strada Academiei — care făceau parte din vechea reședință domnească avînd fațada pe Calea Victoriei (v. mai sus) — fuseseră vîndute de urmașii Ghiculeștilor familiei Lahovary. Aici a funcționat o vreme și turnătoria de litere Dor. P. Cucu (la nr. 15), apoi pe aceste locuri s-a ridicat teatrul Comedia, astăzi sala Majestic a Teatrului Giulești, aflat între pasajele Majestic și Comedia.

¹⁶⁶ Grădina Gagel, apoi Edison, numită către sfîrșitul secolului trecut și la începutul veacului nostru Grădina Blanduziei era situată pe strada Doamnei colț cu strada Academiei, acolo unde se află astăzi pasajul Galeriile Blanduzia.

vremea aceea, servea drept direcție a poștei și telegrafelor. Actualul Palat al Bursei este construit pe localul vechii poște.¹⁶⁷

Strada Bursei nu exista, dar exista o trecătoare care ducea, în stînga, la o proprietate particulară, unde mai tîrziu a fost instalat Institutul de hidroterapie al medicilor asociați, iar la dreapta strada Vestei.

Localul Maior Mura¹⁶⁸ cît și casa Bălcescu, colț cu strada Colței nu existau. Pe partea cealaltă¹⁶⁹ nu exista Creditul rural și nimic din ceea ce se vede: tipografia Göbl^{169bis}, Palatul Naționala, casele dr. Rădulescu, casele Karagheorghievici, strada Karagheorghievici¹⁷⁰, banca Marmorosch Blank¹⁷¹ etc. Totul e nou. Strada Karagheorghievici nu exista, în loc era o casă mare în care locuia maiorul Mișa Anastasievici, administratorul averii principilor Karagheorghievici, un fanatic partizan al dinastiei actuale din Serbia, suspect și exilat din patrie. În locul Băncii Marmorosch Blank, o mare casă boierească într-o curte imensă, casa lui Ion Cantacuzino, tatăl d-rului I. Cantacuzino și al d-nei Petre Carp.

Marile bulevarde nu existau, nu exista decît crîmpeiul numit Bulevardul Academiei precum am spus. În locul marilor edificii de astăzi, pe dreapta, mergînd către statuia lui Brătianu¹⁷², era un lung șir de prăvălii înalte cît un om, într-una din ele era instalată iaurgeria unui bulgar numit Hagi Stanof, celebru pentru iaurtul, catafurile și sugiucurile sale. În locul Hotelului Bristol, cu intrarea pe strada Academiei, era iarăși o veche casă boierească într-o curte mare, în care se afla tipografia Ispirescu.

Strada Carol, pe vremea aceea, se numea încă ulița Franceză.¹⁷³ De fapt plășile purtau numele de strada Carol, însă botezul fusese de dată recentă. Și iată de ce. Această stradă fusese numită strada Franceză, însă,

¹⁶⁷ Vechea poștă bucureșteană a funcționat o vreme pe strada Doamnei colț cu strada Ion Ghica de astăzi (fostă Vestei), în „casele Bărcănescului”; prin 1906 se afla pe acest loc grădina Basilescu; în 1911 s-a inaugurat aici palatul Camerei de comerț și industrie (Bursa) care adăpostește din 1955 Biblioteca Centrală de Stat (str. Ion Ghica nr. 4). Strada Bursei (strada Colonadelor de astăzi), făcea legătura între strada Ion Ghica și piața Universității.

¹⁶⁸ Restaurantul Maior-Mura a funcționat la sfîrșitul secolului trecut și la începutul secolului nostru pe strada Doamnei, nu departe de Bulevardul 1848 (fost Colței), acolo unde este astăzi blocul care adăpostește sediul întreprinderii de comerț exterior Româneexport. După primul război mondial un restaurant Maior-Mura se afla pe strada Sărindar, la nr. 2, peste drum de casa Capșa.

¹⁶⁹ Bacalbașa trece în revistă principalele clădiri de pe partea stîngă a străzii Doamnei pornind dinspre Bulevardul 1848 de astăzi către Calea Victoriei.

^{169 bis} Clădirea tipografiei F. Göbl se află și azi pe strada Doamnei nr. 16.

¹⁷⁰ Prințul Alexis (Alexa Gheorghii) Karagheorghievici (n. 1859) din cunoscuta familie domnitoare sîrbească avea, la sfîrșitul secolului trecut, mai multe proprietăți în România, printre care, în București, corpurile de case de pe strada Doamnei nr. 6—8 (foste ale vornicului Alecu Vilara, apoi ale maiorului sîrb Mișa Anastasievici), altele, mai noi, în apropiere, pe strada Karagheorghievici (astăzi strada Eugeniu Carada, care leagă strada Doamnei de strada Lipscani), sala de spectacole Hugo (de pe strada Karagheorghievici, în spatele Băncii Naționale) ș.a.; în casele „maior Mișa”, cum erau cunoscute în epocă, de pe strada Doamnei 6—8, și-a avut sediul, în 1890—1891, Clubul muncitorilor din București (actele acestor case se găsesc la Biblioteca Centrală de Stat, Fondul St. Georges, pachet nr. CCCXLI, dosar 3); pe aceste locuri s-a ridicat mai tîrziu clădirea Ministerului de Finanțe de astăzi.

¹⁷¹ Clădirea băncii Marmorosch-Blank, construită în 1910—1916, astăzi sediul Băncii de Investiții (strada Doamnei nr. 4).

¹⁷² Statuia lui I. C. Brătianu, care se afla în piața Bălcescu de astăzi. Bacalbașa se referă în continuare la partea din Bulevardul Republicii cuprinsă între Calea Victoriei și strada Academiei.

¹⁷³ Astăzi strada 30 Decembrie.

În urma războiului din 1870—71 și a victoriei germane, numele i-a fost schimbat în acela de Carol I. Publicul, însă, era obicinuit cu celălalt nume, după cum mulți ani după 1878 Calea Victoriei era cunoscută tot ca Podul Mogoșoaiei.

Pe strada Carol iarăși destule transformări. Au fost construite după 1872 un număr de case, precum Palatul Poștelor, imobilul în care se află instalată Casa Pathé, Hotelul Central etc. Actualul Hotel Dacia era o vechitură cu un singur etaj, și se numea Hanul Manuc. Cumpărat de un domn Lambru, a fost transformat, reparat și botezat cu un nume patriotic.¹⁷⁴ Curentul naționalist era pe atunci puternic. Piața de flori și hala actuală din față nu existau.

Halele Centrale au fost clădite mai târziu.¹⁷⁵ Primăria era instalată între calea Șerban-Vodă și actualele hale, într-o casă boierească a unor Ghiculești, cam pe unde sunt astăzi olăriile.¹⁷⁶

Cheipurile Dimboviței au transformat complet regiuni întregi ale orașului. Foarte multe strade purtau nume deosebite decât cel de astăzi. Calea Victoriei era Podul Mogoșoaiei, calea Rahovei era calea Craiovei, iar mai din vechime, Podul Galiției¹⁷⁷; calea Plevnei: Podul de pământ; calea Griviței era strada Tîrgoviștei; strada Smîrdan era strada Germană; calea Moșilor fusese numită Podul Tîrgului de Afară, strada Cîmpineanu¹⁷⁸ era Știrbei-Vodă.

Trebuie să pui capăt acestui capitol. Mi-ar fi greu să prelungesc această enumerație, fiindcă nici nu-mi pot reaminti toate transformările făcute în curs de aproape 50 de ani.¹⁷⁹

¹⁷⁴ Hanul Manuc a fost construit în 1808 de un bogătaş armean, Emanuel Mîrzaian (Manuc-bei), în partea de sud-est a fostei Curți domnești; după 1870, noul proprietar al hanului, Lambru Vasilescu, îl modernizează și-i dă un nume nou, Hotel Dacia; spre 1880 în incinta hanului se amenajează o sală de spectacole, devenită la sfîrșitul secolului trecut și la începutul veacului nostru locul unor furtunoase întruniri politice ale partidelor vremii (liberal, conservator și socialist); în 1971 hanul Manuc a fost restaurat (strada 30 Decembrie nr. 64).

¹⁷⁵ În 1872, se aflau în București numai două hale: hala Centrală (de carne) din Piața Mare (Piața Unirii de astăzi), terminată în octombrie 1872 și hala din Piața Amzei; mai târziu, în zona Pieții Unirii au mai fost construite hala de fructe (1883), de pește (1888), de păsări (1899); „piața de flori“, de lângă vechea Curte domnească, datează din 1885, cînd a fost instalată pe locul vechii „piețe a zarafilor“.

¹⁷⁶ Primăria orașului București a funcționat pînă în 1882 într-o casă veche cu două etaje, pe malul Dimboviței, la capătul străzii Bazaca (astăzi dispărută), în apropiere de hala Centrală.

¹⁷⁷ Podul Calicilor sau Podul Caliței, dar nu Galiției, cum notează greșit Bacalbașa.

¹⁷⁸ Astăzi strada 13 Decembrie, intersectînd actuala stradă Știrbei-Vodă în spatele Palatului Republicii.

¹⁷⁹ Dacă ne referim numai la zona centrală a Bucureștilor de pe la 1870, „enumerația“ lui Bacalbașa (cu unele omisiuni: clădirea Teatrului Național, inaugurată în 1852, palatul Știrbei, existent și astăzi pe Calea Victoriei colț cu strada Banului etc.) este destul de completă, știind că marile bulevarde de astăzi pe atunci încă nu existau. În ghidul său din 1873 Ulysse de Marsillac enumera, de altfel, principalele străzi centrale ale Bucureștilor de atunci, în primul rînd „son Boulevard de Gand, sa rue de Tolède, sa Ringstrasse“ — Calea Mogoșoaiei (Calea Mogochoi — p. 31), apoi străzile Carol I, Șelari, Lipscani, ulițele din jurul bisericii Sf. Gheorghe Nou, Bulevardul Universității, strada Colței și cam atît. Bucureștii aveau la începutul deceniului al optulea al secolului trecut 658 de străzi (cu o lungime totală de 203 104 m., din care 119 460 m. pavate cu piatră cubică sau „piatră ordinară de Prahova“), 25 000 de case, 300 locuri virane, 6 piețe publice, 114 biserici ortodoxe, 10 sinagogi, 40 hoteluri „mai însemnate“, 100 cafenele, 600 trăsurile de stradă, 10 poduri peste Dimbovița (dintre care unul de piatră, altul de fier și 8 de birne de lemn), 14 tipografii, 12 librării, 8 băi de aburi, 349 sacale de apă etc. (v. și Dimitrie

Cînd mă uit înapoi îmi dau seama cît de însemnate transformări au suferit Bucureștii. În alte orașe mari din Europa întîlnești pe lîngă numeroase firme comerciale noi dar și foarte multe firme vechi. În București, firmele comerciale apar și dispar ca pe dinaintea unui caleidoscop, aproape nimic nu este stabil, totul este înlocuit. Bucureștii de la 1871 nu-i mai întîlnești în nici o direcțiune.

HOTELURI: aproape nici unul din hotelurile de la 1871 nu mai există. Ca hotel de lux era pe vremea aceea Grand hotel Broft, în locul Hotelului Continental. Hotelul de Englitera, cu sală de restaurant la etaj, era instalat deasupra băcăniei Dragomir.¹⁸⁰ În locul Hotelului Splendid era un mic hotel numit Hotel Orient.

Existau pe strada Smîrdan, pe atunci strada Germană, cele două Concordii: Concordia nouă și Concordia veche, ambele hoteluri.

În dosul Lipscanilor, alături de actualul Hotel Kiriazii era Hotel Simion¹⁸¹ de mîna a doua.

Actualul Hotel Victoria din Șelari¹⁸² era Hotel Caracaș; mai jos, Hotel Fieschi¹⁸³.

Hotelul Dacia de astăzi nu avea decît un etaj.

În Gabroveni era Hotelul Gabroveni Vechi, Hotelul Transilvania, Hotelul Bulgaria.¹⁸⁴

Apoi mai erau Hotelul Moldo-Român¹⁸⁵ și Hotelul Principatele-Unite.

Pe calea Moșilor erau foarte cunoscute: Hotel de Londra¹⁸⁶ și Hotel de Atena; Hotel de Atena a fost tăiat cînd s-a deschis bulevardul Carol¹⁸⁷. Bulevardul i-a trecut drept prin mijloc.

Grand Hotel du Boulevard și Hotel Union s-au deschis cam pe atunci.*

Lîngă Mitropolie era actualul Hotel Avram¹⁸⁸, apoi sub Mitropolie, Hotel Nemțoaica¹⁸⁹.

Frunzescu, *Dicționar topografic și statistic al României*, p. 72—75; *Călăuza sau Conducătorul Bucureștilui* de maior D. Pappazoglu, București, 1871).

¹⁸⁰ Bacalbașa greșește cu cîțiva ani; în 1871 Hotel de Englitera încă nu exista; în aceeași clădire (casa Vanic), la etaj, se afla atunci hotelul Lazar („a l'angle de la Place du Théâtre“, preciza Ulysse de Marsillac), cu un birt la parter (despre casa Peretz, devenită Vanic, v.: *Casa Vanic de pe Podul Mogoșoaiei* în: G. Potra, *Bucureștii*, p. 336—339).

¹⁸¹ Ambele pe strada Blănari.

¹⁸² La numărul 2 (în 1897); Hotelul Caracaș se mai numea și Național.

¹⁸³ Hotelul Fieschi de pe strada Șelari, datînd din 1858, proprietatea italianului Giovanni Fieschi, avea și restaurant, cafenea și biliard; aici a funcționat în 1886—1887, în „salonul cel mare“, „Cercul de studii sociale“ al socialiștilor bucureșteni.

¹⁸⁴ Primul pe strada Gabroveni nr. 9, al doilea la nr. 8, al treilea la nr. 4; la hotelul Transilvania trăgeau îndeosebi românii ardeleni.

¹⁸⁵ Pe strada Sfinților la nr. 39, lîngă Bulevardul Hristo Botev de astăzi.

¹⁸⁶ La nr. 86 (în 1897).

¹⁸⁷ Astăzi Bulevardul Republicii; în 1897 mai exista însă pe Bulevardul Carol I un hotel Atena.

¹⁸⁸ Pe strada Bibescu-Vodă la nr. 19, lîngă Piața Unirii de astăzi.

¹⁸⁹ La colțul dinspre Piața Unirii a străzii Poetului (apoi strada Ienachiță Văcărescu); numit Hotel Nemțoaica din cauza naționalității patroanei.

Mai era Hotel Macedonia, Hotel de Rusia¹⁹⁰ lângă Hotel Princiar¹⁹¹, Hotel Patria¹⁹² prin piață, și alte câteva hoteluri mai mici.¹⁹³

COFETĂRIILE: Din toate cofetăriile de pe vremuri n-a mai rămas decât o singură firmă: Casa Capșa.

Cofetării de lux pe Calea Victoriei și pe piața Teatrului erau trei: Capșa, Fialkovsky¹⁹⁴, unde este astăzi Elysée și Giovanni.

Giovanni era în fața Poliției. Mai târziu s-a mutat în fața Palatului regal.¹⁹⁵

Obiceiul vremii era ca toată lumea din elită care rămânea vara în București să vie să ia înghețată la Capșa. Lucrul șic era ca cucoanele să nu se dea jos din trăsură ca să consume la o masă pe trotuar. Cucoanele stăteau în trăsură înșirate de-a lungul trotuarului și erau servite acolo, iar la mese steteau tinerii civili sau ofițerii și priveau acea expoziție de femei tinere și nostime.

Intr-una din veri o parte din lumea „bună” s-a supărat pe Capșa și s-a transportat la Giovanni. Giovanni era atunci în fața Palatului unde este azi Hotelul Metropole. Toată vara aristocrația bucureșteană a luat înghețată la Giovanni. După aceea s-a împăcat, s-a întors la adevărata cofetărie high-life.

Mai erau câteva cofetării cunoscute, dar de clasa [a] 2-a și a 3-a. În strada Carol cofetăriile Iorgu Constantinescu și Pascu. În Zlătari, cofetăria Baltador. În Episcopie, cofetăriile Tănăsescu și Rădulescu.

CAFENELE erau multe. Cea mai însemnată era cafeneaua Fialkovsky. Aci se făcea marea politică a zilei, aci veneau toți liberalii, cari erau în opoziție pe vremea aceea; aci se punea țara la cale.

Cafeneaua, cu două billarde și cu o altă sală în fund, unde se jucau tablele și nesfârșitele partide de domino, era alăturată cofetăriei. La

¹⁹⁰ Pe strada Gorgani.

¹⁹¹ Pe Bulevardul Gheorghe Gheorghiu-Dej de azi, colț cu strada Brezoianu, unde se află acum Hotelul Central.

¹⁹² Pe strada Patriei, în spatele magazinului Cocor de azi, de pe Bulevardul 1848.

¹⁹³ Ulysse de Marsillac înregistrează, selectiv, 23 de hoteluri bucureștene mai importante. Prețurile variau în 1873 de la 15 franci=lei pe zi (un apartament la Hotel Hugues) pînă la doi lei pe zi camera și chiar mai puțin la hotelurile mai ieftine: Rusia, Neubauer de pe strada Rîureanu, Manuc ș.a. Unele hoteluri închiriau numai cu luna (Hotel Pesth) sau chiar numai pentru șase luni — un an (Hotel Budișteanu, de pe strada Carol — 1400 de lei pe un an apartamentul).

¹⁹⁴ Cofetăria și cafeneaua polonezului Fialkovsky au funcționat din 1853 în casa Török de pe strada Cimpineanu colț cu Calea Victoriei, în dreapta Teatrului Național (acolo unde se află azi un bloc cu un magazin de produse electrice la parter — Electrolux); cafeneaua Fialkovsky a fost locul preferat de întâlnire al scriitorilor și artiștilor epocii, pînă în 1898 cînd, patronul încetînd din viață, localul s-a închis; mai târziu s-a deschis aici restaurantul de lux Elizeu (Elysée), cunoscut și sub numele de restaurantul Teatrului, care a dăinuit pînă în anul 1938, cînd vechea clădire care-l adăpostea a fost demolată.

¹⁹⁵ „Confisieria” Giovanni se afla într-adevăr la 1873 peste drum de „palatul princiar”, după cum precizează Ulysse de Marsillac, într-un local modest, alături de casa Assan (viitorul hotel Metropole); pînă în 1866, aici se termina trotuarul de pe Calea Victoriei, care începea la Capșa. Cofetăria Giovanni, afirmă Gheorghe Crutzesco (*Podul Mogoșoaii*, p. 137), funcționase prin 1850 la parterul clădirii care adăpostea sala Bossel.

bufet trona șeful cofetar dl. Ilie, iar marcher era un grec foarte înalt, cam bătrîn, cunoscut de toți Bucureștii. Obișnuiții îl porecliseră: Manafu, numele lui era Iani.

Fialkovsky nu mai era o cafenea, ci ajunsese o adevărată instituție.

La Fialkovsky juca tablele cunoscutul profesor de matematici de la Liceul Sf. Sava, conul Alecu Borănescu. Cînd juca conul Alecu ghiulbaharul era reprezentație. Toată cafeneaua se aduna de jur-împrejur, erau cîte trei rînduri de spectatori, unii chiar în picioare pe scaune admirau și ascultau; fiindcă conu Alecu cînta fiecare zar, avea rime triviale și „bon mouri“ cum le numea el.

O farsă făcută conului Alecu a rămas celebră și a înveselit cafeneaua ani de zile. Cum am spus, conul Alecu iubea trivialitatea, deși se îngîmfa grozav ca fecior de boier. Unul din obiceiurile lui era să răs-pundă celui care îl întreba pe ce miză vrea să joace: „Jucăm pe un c...“.

Într-o zi i se face o farsă.

Șeful cofetar, domnul Ilie, era un artist. Întrebat dacă poate fabrica din ciocolată o prăjitură care să semene cu... miza propusă de conul Alecu, răspunde afirmativ. În adevăr, conul Alecu vine la cafenea, propune partida de ghiulbahar și propune adversarului său să joace pe miza cunoscută.

Celălalt răspunde:

— Bine, coane Alecule, primesc, dar să știi, cine îl cîștigă să-l mănînce chiar aci.

— Să-l mănînce, mă, răspunde conul Alecu, crezînd că e numai o glumă.

Partida începe, adversarul face tot felul de greșeli și pierde. Pierzînd, acesta strigă:

— Să vie c... al conului Alecu.

Și chelnerul aduce pe o farfurioară o prăjitură atît de bine imitînd... miza, încît conul Alecu, deși era un om inteligent, se înșeală.

Furios, ia farfuria cu prăjitură, o aruncă în mijlocul cafenelei și pleacă urlînd:

— Sunteți niște mitocani! Am făcut rău că v-am dat nas! Etc. etc.

Bucureștiul nu avea pe vremea aceea nici un club. Erau cîteva case de joc și atît. Era un fel de club în casele Török¹⁹⁶, unde se întîlneau și își făceau partida un număr de bătrîni profesori, oameni politici, funcționari, precum profesorul Zalomit, Al. Orăscu, Petrache Teulescu etc., ceilalți se duceau la cafenea.

O cafenea foarte căutată de studenți, funcționari, tineret în genere era cafeneaua Fieschi din Șelari¹⁹⁷. Vastă încăpere, acolo se juca biliardul. Tinerii liceeni debutau la Fieschi.

Pentru Liceul Sf. Sava mai era în apropiere, pe strada Stavropoleos, lîngă Hanul Zlătari, într-o căsuță, o cafenea micuță cu un biliard și două mese pentru consumație. Cafeneaua era ținută de un evreu și purta numele „La Iancu“. Iancu avea și o fată nostimioară care servea. Elevii mergeau la Iancu pentru ca să facă curte fetei.

¹⁹⁶ Clubul român, fondat în 1855, sub președinția prințului Dimitrie Ghica; avea sediul în casa Török, la etaj, deasupra cofetăriei Fialkovsky.

¹⁹⁷ La parterul hotelului Fieschi, amintit mai sus.

Spre a-și face publicul o idee de grija ce au pus întotdeauna învățătorii de pe vremuri la educația morală a tinerimii, voi adăuga cum că în curtea acestei cafenele era instalată și o casă de prostituție ținută de o femeie, foarte cunoscută pe vremuri, numită Pupăza sau Pica. Autoritatea școlară niciodată nu a intervenit ca elevii să nu mai frecventeze acest local.

O cafenea cu clientela lumii din societatea de sus era cafeneau Briel din Pasagiul român, mai târziu cafeneaua Cazes. La Briel se juca biliardul, fiindcă era o cafenea după modelul francez și avea 7 billiarde. Aci se juca și cărți.

Biliargiile cei tari ai epocii erau Constantin Cîmpineanu, fratele lui Ion Cîmpineanu și căpitanul Vărzaru. Acesta era cel mai tare. Dar sosi de la Paris un domn Papadopolu, student întîrziat, care juca și mai bine. Era foarte tare, făcea serii de câte 100 și 150 de puncte. Acesta a fost profesorul lui Henri Cazes care, după câteva luni, l-a întrecut.

Alături era o mică cafenea unde se juca mai ales cărți și table. Era cafeneaua „La Radu” în Pasagiu.¹⁹⁸ Aci se întruneau jucătorii de profesie, șmecherii și trișorii. Mulți naivi au fost dezbrăcați în această speluncă.

Cafeneaua „La Brener” era situată pe strada Stavropoleos, pe locul unde se află astăzi palatul unei mari bănci. Era o casă cu un etaj, destul de mare, avînd o grădină vastă. Aci era cafenea și restaurant și mare joc de cărți. Era locul de întîlnire de preferință al agricultorilor. Arendași, proprietari, greci în mare parte, se adunau aci și jucau cărțile pe sume mari. Stosul era jocul la modă și diferențele erau foarte însemnate. Localul era ținut de un grec anume Colaro, care, mai târziu, a ridicat hotelul și restaurantul Colaro pe strada Smîrdan.¹⁹⁹

Pe vremea aceea, și cîțiva ani mai târziu, în locul actualului Hotel Colaro era altă casă mai mică și o cafenea curățică ținută de un german anume Labes²⁰⁰. Cafeneaua Labes era mult frecventată de tineret.

Cafeneaua Strobel din strada Lipscani²⁰¹ era instalată într-o casă cu un singur rînd și o mică grădiniță în față. Foarte îngrijit ținută de un german, avea două billiarde și restaurant. Era foarte căutată de societatea mijlocie.

O mare cafenea în fața Hotelului Simion. O altă mare cafenea la Hotel Concordia nouă, unde era întîlnirea mai ales a evreilor.

La Hotel de France era în subsol o cafenea cu biliard. Liceenii și studenții o frecventau mult atrași fiind de către cele două frumoase blonde, fiicele antreprenorului. În seara în care am fost adus pentru întîia oară în acest local, am fost îngrozit.

De cum am scoborît treptele acestei taverne, văd o mare aglomerațiune de oameni în jurul unuia care sta întins pe scînduri cu fața în sus. Mi s-a părut că este mort. Mă apropiu și cunosc pe mort, era un coleg al meu din clasa 4-a liceală. Mă informez și mi se spune că nu e mort, dar numai beat-mort. Acest coleg a ajuns mai târziu magistrat și a murit recent ca membru al înaltei magistraturi.

¹⁹⁸ În Pasajul român.

¹⁹⁹ Hotelul și restaurantul Colaro, cu bucătărie orientală, pe strada Smîrdan, nr. 3; birtul Colaro se afla la nr. 1.

²⁰⁰ În 1873 se făcea reclamă cafenelei Labes, de pe strada Germană (Smîrdan), deschisă de Jacques și Henry Labes.

²⁰¹ Cafeneaua Strobel și birtul cu bucătărie vieneză, situate în spatele hanului Zlătari.

Mai erau și alte cafenele cunoscute. Cafeneaua „La Podul de Fier“ lângă podul Mihai-Vodă, cea din Piața Amzei, cea de la Hotel du Boulevard, de la Hotel Union etc.

E de observat că cele mai multe erau ținute de germani și câteva de greci. În această profesiune românii nu excelau. Aproape nu era cafenea românească.

BIRTURI: Cel mai elegant era restaurantul francez Hugues, actualul local Riegler, locul de întâlnire al societății elegante.

Alături Grand Hotel Broft. marele concurent al lui Hugues, însă cu o clientelă mai mică.

Hristodor în strada Riureanu colț cu Podul Mogoșoaiei, restaurant pur oriental, foarte bine asortat căci bucătăria era condusă de soția lui Hristodor, coana Uța.

Hotelul de Englitera avea restaurant la etaj.

În locul actualei clădiri a restaurantului Epurescu²⁰² era o șandramă galbenă, o casă joasă de-i puteai pune mâna pe acoperiș, o adevărată ruină umedă dar cu grădină, unde era restaurantul „La Clopoțel“. Mai târziu s-a deschis birtul lui Constantin, care a avut multă vreme vază pentru bucătăria aleasă și buna conducere.

Actuala clădire a restaurantului Iordache din Covaci nu exista. În locu-i tot o șandramă la fel. Intrai înăuntru aplecându-te, dar mîncarea fiind bună, era lume multă.²⁰³

Marea vilvă a restaurantului acestuia care avea bucătăria curat românească a început din ziua în care umoristul Nae Orășeanu a compus nostima lui listă de bucate care, în parte, a rămas pînă la noi și se va perpetua.

Iată, atît cît îmi amintesc, o parte din porecele lui N. T. Orășeanu: Piinea era numită o abondență. Gheața: cremă de Siberia. Scobitoarea: o baionetă. Tacîmul: un regulament. Țuica: o idee. Socoteala: protocolul. Cîrnații mici: mititei. Cîrnații mari: patricieni. Un ardei roșu: o torpilă. Varza acră: origină de Belgrad. Sticluța de vin: o pricină. Ocăua de vin cu borviz la răcitoare: o baterie. Apa: o naturală. Paharele pentru vin: semi-plutoane. Cafeaua neagră turcească: un taifas etc. etc.

Restaurantul dobîndise chiar supranumele *La idee*. Dar vorba nu s-a păstrat. În schimb: mititeii, bateria și protocolul s-au împămîntenit. Mititeii și bateria vor trăi lungă vreme în viitor.

Peste patru ani, cînd am intrat în Universitate, am cunoscut și micile birturi pentru studenți și cu abonament.

Obiceiul era ca abonamentul să prevadă patru feluri de mîncare: 2 la 12 ore și 2 la orele 6 sau 7. Dimineața nu luam nimic pe stomacul gol. La birt prînzeam fără vin și fără desert, iar abonamentul varia între 30 și 40 lei lunar, după calitatea birtului. La ulicioara, la Sf. Nicolae²⁰⁴, între str. Lipsani și strada Doamnei, era un birt încă și mai ieftin, se mîncea cu 20 lei pe lună.

²⁰² Restaurantul Epurescu (pe strada Regală, la nr. 3 — mai înainte birtul și grădina lui Constantin) se afla în fața aripii de pe strada 13 Decembrie a Hotelului Continental.

²⁰³ Restaurantul Iordache Ionescu, de pe strada Covaci, a funcționat pînă în prima jumătate a secolului nostru; aici au cîntat lăutari vestiți ai vremii, printre care Cristache Ciolac.

²⁰⁴ Strada Sf. Nicolae Șelari.

După războiul din 1877 am făcut cunoștință cu alte birturi mai săltațe...

Era birtul lui Enache de lângă Ministerul de Interne, în strada Academiei. Am mai vorbit. Într-o mică odăiță, cât se poate de primitivă, și cu 4 mese numai, se mânca o excelentă bucătărie românească și ieftină. Prețurile variau de la 20 bani porția pînă la maximum 80; cu 80 bani aveai mîncările excepționale, precum fripturi de curcan, de iepure etc.

Eu dejunam cu 90 de bani și anume: pîine 10 bani, 2 ouă fierte 20 bani, o fleică 40 bani, 1 măr 10 bani, bacșișul 10 bani. Fără vin. Cu vin costa 1 leu și 10 bani.²⁰⁵

Birtul Günther, în dosul Pasagiului român, strada Cîmpineanu²⁰⁶, unde mîncam 4 feluri pe zi, vin și desert cu 80 lei lunar. Birtul lui Madame Mari la biserica Albă²⁰⁷, cu firma: „La Mielul Alb“. Casa a ars și în loc s-a clădit o alta. Se mânca excelent, cu porții foarte mari, pentru 80 lei pe lună.

Berăria și birtul cu bucătăria germană a lui Grebert, mai tîrziu Oswald, în strada Cîmpineanu colț cu strada Regală²⁰⁸. Porții mari și mîncare bună. Dar mai ales bere vestită. Aici veneau să bea bere unii fruntași ai baroului și ai politiciii precum avocatul liberal Tache Giani, mai tîrziu ministru al justiției.

Foarte vestite pentru cîrnați și fripturi erau restaurantele și grădinile populare: „Leul și Cîrnatul“²⁰⁹, Herăstrăul²¹⁰, Zdrafcu²¹¹, Bordeiul, mai tîrziu Floreasca²¹².

„Leul și Cîrnatul“ era vestit pentru cîrnații cu piele, Zdrafcu pentru fleici. În adevăr, nicăieri nu mîncai o fleică mai bună, o fleică de cel puțin un kilogram, servită pe o mare farfurie de lemn. La Bordei se petrecea de Paște, la Sf. Gheorghe și la 1 Mai. Aceasta era tradiția populară.

Dar despre localurile de petrecere, teatre, baluri mascate, mustăril, dulapuri, circ, petreceri de vară, Șosea etc. voi scrie mai tîrziu.

Ce departe suntem de epoca pe care o descriu.

²⁰⁵ Suma părea într-adevăr rezonabilă, căci în aceeași vreme (în 1873), la restaurantul Guichard de pe strada Știrbei-Vodă nr. 12 un prînz la „prețuri fixe“ costa 2,50 lei, iar cina, pe atunci mai substanțială decît prînzul, 3,50 lei, inclusiv vinul („1/2 butilie de vin indigen“). Bacalbașa, care era prin 1879 copist la Ministerul de Instrucție Publică, avea însă un venit lunar de 88 de lei.

²⁰⁶ Restaurantul Günther (Guenter) aflat în apropierea bisericii Sf. Ionică, azi demolată, în spatele Palatului Republicii, avea și o grădină, vestită în epocă (grădina Alcazar).

²⁰⁷ De pe Calea Victoriei.

²⁰⁸ Mai exact pe strada Cîmpineanu (13 Decembrie), colț cu Calea Victoriei, în casa Török, în care au funcționat succesiv birtul lui Grebert, birtul lui Oswald, cofetăria Fialkovsky, restaurantul Elysée.

²⁰⁹ Pe strada 11 Iunie — fostă Filaret (în 1928 — nr. 58); a funcționat de pe la 1870 pînă după ultimul război mondial.

²¹⁰ „Noua grădină de la Herăstrău“ (acolo „unde a șezut d. colonel N. Bibescu“) se afla pe malul lacului cu același nume din marginea Bucureștilor; se ajungea la ea mergînd pe șoseaua Herăstrăului (Calea Dorobanților de azi) pînă „unde se află două stîndarde, lângă podișor“; în primăvara anului 1871 antreprenorul ei devenise un Simionescu Ștefan, care își anunța clienții că a amenajat grădina „cu mult gust“, invitîndu-i stăruitor s-o viziteze: „Eleșteul Herăstrău — preciza el — cade în partea acestei grădine și oferă privirilor cel mai superb aspect. În curînd barce pentru excursiuni pe eleșteu vor fi puse la dispozițiunea vizitatorilor“ (TEL., an. I, nr. 37, 16 mai 1871, p. 4).

²¹¹ Grădina Zdrafcu se afla pe malul Dîmboviței, mai sus de actuala Facultate de Drept, aproximativ pe locul pe care s-a ridicat clădirea Operei române.

²¹² Moara cu iaz de la Floreasca, local popular situat pe malul lacului Floreasca, în apropiere de restaurantul Bordei de astăzi.

TEATRELE: Astăzi avem în București iarna: Teatrul Național, Teatrul Regina Maria, Teatrul Fantasio, Teatrul Mic, un Teatru evreesc, Opereta, Opera, cel puțin 15 cinematografe, Circul, concerte filarmonice, două teatre de varietăți: Alhambra și Majestic, patru sau cinci cabare-uri de noapte, Teatrul Popular. Vara: două operete, trei teatre de reviste etc.

Dar cînd am venit în București nu erau iarna decît două teatre românești: Teatrul Național și sala Bossel, cît și opera italiană. Apoi un cafeu-chantant la Pașac.²¹³ Atît.

Teatrul Național era închiriat lui Pascaly, fiindcă Societatea dramatică nu exista încă. Pascaly juca melodramele lui sforăitoare, critica cea serioasă îl cenzura, dar publicului îi plăcea genul.

Pentru întîia oară am fost dus la teatru de către un prieten al familiei, locotenentul Boteanu, mai tîrziu generalul Boteanu. Se juca *Don Juan de Marana*²¹⁴.

Am prins gust de teatru: mă duceam des căci stalul al 3-lea costa 2 lei. Rînd pe rînd am văzut: *Rotarul*, *Idiotul*, *Hoții de codru și hoții de orașe*, *Răposatul dumnealui*, *Caterina Howard*, *Ștregarul din Paris* etc. etc., melodrame și comedii traduse ori localizate de Pascaly.²¹⁵

La sala Bossel juca Matei Millo cu un repertoriu de comedii. Repertoriul său era compus din piesele: *Lipitorile satelor*, *Avarul* lui Molière, *Nunta lui Figaro*, *Paraponisiții* etc.²¹⁶

Deși repertoriul lui Millo era mult superior ca valoare literară și teatrală, totuși educația publicului era făcută în direcția declamatoriei melodramatice.

Millo nu era numai un actor, dar era și un educator prin teatru, el era unul din acei cîțiva boieri moldoveni cari, în epoca redeșteptării naționale, au fondat teatrul românesc. Millo păstra în el scînteia care-i aprinsese în suflet focul sacru și nu se putea despărți de repertoriul care cuprindea atîtea capodopere.

Opera a fost concesionată ani îndelungați unui italian anume Franchetti, iar reprezentațiile în sala Teatrului Național. Toată aristocrația era de față. Casele mari și bogate aveau loja abonată, tot asemenea mulți chiaburi și oameni de lume își aveau stalul abonat. Căci pe vremea aceea „fotoliul“ nu exista, exista numai stalul I.

²¹³ Pe strada Carol (astăzi 30 Decembrie).

²¹⁴ *Căderea unui inger sau Don Juan de Marañă*, „dramă în 5 acte și 11 tablouri de A. Dumas, tradusă de d. Pascaly“, din mai vechiul repertoriu al lui Mihail Pascaly (s-a jucat și în stagiunea 1869—1870 — v. ROM. din 22 martie 1870, p. 3 — dar și în anii anteriori).

²¹⁵ Dintre traducerile și localizările văzute de Bacalbașa în anii 1872—1873 la „Teatrul cel Mare din București“ (*Hoții de codru și hoții de orașe*, „dramă critică și socială“ de Félix Pyat, tradusă de Paraschiv T. Georgescu, *Caterina Howard*, dramă de A. Dumas-tatăl, tradusă de Simeon Mihălescu), *Rotarul* sau *Tăranul în vremea lui Tudor* era totuși o lucrare originală a lui Mihail Pascaly („piesă națională cu cîntece în 4 acte“); premiera ei a avut loc duminică 17/29 decembrie 1872, spectacolul, care beneficia și de „muzica nouă națională de d. A. Flechtenmacher“ încheindu-se cu „un mare dans românesc aranjat de domnul M. Galino“.

²¹⁶ În mai mare măsură decît Pascaly, Millo apela la repertoriul național sau la capodopere ale literaturii dramatice universale (Molière sau Beaumarchais, ultimul cu *Nunta lui Figaro* jucată — în tîlmăcirea lui Millo — sub titlul *Căsătoria lui Figaro*); *Lipitorile satelor în Moldova* era scrisă de el în colaborare cu Alecsandri; spectacolul cu *Paraponisiții amîndoi* cuprindea „cînticelul comic“ *Paraponisitul fără slujbă* de Alecsandri și replica scrisă de Millo, *Paraponisitul pus în slujbă*, ambele interpretate de neobositul actor.

După papa Franchetti a venit concesiunea lui Serghiadi, care, însă, n-a avut lunga existență a concesiunii celui dintii.²¹⁷

Mai era și un cafeu chantant cu cîntărețe germane la Pațac, pe strada Carol. Mai era și altul la Stadt Pesth, actualul Pasagiu Villacrosse.

La Pațac găseai în toate serile pe Pantazi Ghica, fratele lui Ion Ghica, boem literat, amator de cîntărețe, de crenvirști și de bere. Înconjurat de cîțiva prieteni, Pantazi Ghica trona în toate serile în acea atmosferă plină de fum, de miros de bere și de aburi de crenvirști cu hrean.

Din cînd în cînd apărea cîte un actor român care spunea cupletul. Pantazi Ghica și mai tîrziu Ion Moșoiu, tatăl d-lui Alfred Moșoiu, au scris multe cuplete pentru acești ambulanți, printre cari cel mai celebru a fost I. D. Ionescu, venit mai tîrziu.

Înainte de I. D. Ionescu a fost Romanescu. Acesta își debita monologele și versurile prin cafenelele-concerte întunecoase; tot pe asemenea scene inferioare a debutat și Aristița, fiica lui Demetriadi²¹⁸, soția lui Romanescu, mai tîrziu cea mai însemnată artistă a scenei române.

În aceeași vreme cafeul-concert a fost înveselit de verva unui comic, anume Fîllkovsky. Despre acesta îmi aduc foarte puțin aminte. Știu numai că era foarte mult apreciat, căci el a inaugurat genul cupletului satiric de actualitate.

Pe vremea pe care o descriu exista cîntărețul care, a doua zi după fiecare eveniment însemnat, îl cînta în versuri de actualitate. Astăzi, cîntărețul a dispărut. După 50 de ani, acest gen vesel, curat, lipsit de obscenități, plăcut intelectualității, literar, nu-l mai cultivă nimeni. Neapărat, cauza este că nu mai rentează. Căci, să nu uităm că trăim azi o vreme în care supremul cîștig bănesc este suprema aspirațiune.

Vara Bucureștii nu aveau spectacole.

Lumea din elită sau pleca la moșii, sau se ducea la Paris, sau pe la băile din Austro-Ungaria. Valea Prahovei, cu toate stațiunile ei, era necunoscută atunci. Regele Carol, alegîndu-și reședința la Sinaia, a pus în vedere și în valoare această regiune.²¹⁹ Pînă atunci în Muntenia o parte a publicului, cîteva familii dintr-un cerc restrîns, se ducea la Cîmpulung.

Cine rămînea în București se mulțumea cu grădinile Stavri²²⁰ și Rașca dacă era din lumea bună, sau cu Giaferul²²¹, Grădina cu cai²²², „Leul și Cîrnatul“, dacă era de a doua mînă.²²³

²¹⁷ Benedetto Franchetti a renunțat la concesiunea operei italiene din București în februarie 1877, cerînd rezilierea contractului din pricina „pagubelor enorme“ pe care le înregistrase (Massoff, *Teatrul românesc*, vol. II, p. 425).

²¹⁸ Aristița Romanescu era fiica actorului Constantin Dimitriade (1831—1885) și a actriței Paulina Stavrescu.

²¹⁹ Construcția castelului Peleş, care a făcut din Sinaia reședința de vară a familiei regale, și, totodată, a protipendadei bucureștene, a durat zece ani, din 1873 pînă în 1883.

²²⁰ Grădina Stavri (aparținînd lui Stavri Constantinovici) se afla în anii 1870 pe vechea stradă Știrbei-Vodă (la nr. 7), în apropierea Teatrului Național (TEL., an. IV, 27 august 1874, p. 3; 1 octombrie 1874, p. 3); ceva mai tîrziu s-a mutat pe strada Academiei (v. vol. de față, p. 278).

²²¹ Grădina Giafer, de pe ulița Podul de Pămînt (Calea Plevnei de astăzi), în fața bisericii Sf. Constantin; aici se aflau și distracții populare, specifice Moșilor.

²²² Situată pe malul Dîmboviței, acolo unde azi se află strada Grădina cu cai, lîngă piața Kogălniceanu; mai tîrziu s-a ridicat aici și o scenă pe care se dădeau spectacole de divertisment popular și de teatru. A adăpostit și spectacole de dresură de cai ale polonezului Dunski (de unde, probabil, și numele de Grădina cu cai).

²²³ La mai vechile grădini bucureștene (unele dăinuind pînă către 1870) se referă și Anton Pann în *Indreptătorul bețivilor* (1832): „Bețivii tot strînși colac / Pe

Din cînd în cînd cite un circ de vară care-și instala baraca pe un maidan central distra pe bucureșteni. Alteori cuteza cite o trupă de comedii sau de operetă franceză să debarce la București. Dar altceva nimic. O trupă de teatru român n-ar fi îndrăznit să anunțe o stagiune de vară la București.

De altfel nici nu era lumină, căci întregul oraș era luminat cu petrol.

Gazul aerian a fost introdus și inaugurat mai tîrziu. Într-o seară de toamnă am fost scoși din pension pe două rînduri și plimbați pe Calea Victoriei ca să vedem inaugurarea gazului. Vremea rece și lume multă se plimba pe străzi. Lumina becurilor juca permanent, fiindcă instalația era, pesemne, primitivă, iar sîta Auer nu era încă inventată. La Teatrul Național o inscripție în litere de flăcări se juca și prelingea balconul, din bătaia vîntului.²²⁴

Din timp în timp veneau în București și celebrități străine. Îmi amintesc pe Adelina Patti.²²⁵ Îmi amintesc de Madame Keller, frumoasa stea a unei trupe de operetă franceză, care ne-a adus de la Paris muzica și teatrul lui Offenbach.²²⁶ Marii trageđiani Rossi și Salvini au venit mai tîrziu.²²⁷

Dacă nu erau cabareturile de noapte, erau grădinile de vară.*

Incontestabil că bucureșteanul jertfește prea mult pe altarul mîncării, băuturii și petrecerilor, iată de ce viața de noapte cu vin bun și cu lăutari a cultivat-o cu sfințenie.

Herăstrăul vechi era grădina de predilecție a bucureștenilor. Mai tîrziu s-a deschis și Herăstrăul nou, dar fără prea mare succes. Și mai era și Teiul²²⁸, unde se făceau petrecerile ziua și unde cheflii se scaldau cînd se încălzeau prea tare.

Dar Teiul era un lac periculos din cauza stufului care era trădător. Nu o dată scaldătorii imprudenți, fie din cauza congestiei, fiindcă se scaldau după mîncare copioasă, fie că înotau în locuri unde se încurcau în vegetație, s-au înecat. Cînd am venit în București era încă recentă în memoria bucureștenilor oameni de petreceri nenorocita întîmplare a unei tinere femei de viață liberă, anume Ioana, vestită pentru frumusețea ei;

la grădini beții fac, / Pîn' mahala la Izvor, / Și la Breslea în pridvor, / Dar mai mult și mai virtos / Pe la Tabacii de Jos, / Unde petrec la vin bînd / Și împreună cîntînd" (Anton Pann, *Scrieri literare*, ediție îngrijită de Radu Albala și I. Fischer, Ed. pentru literatură, București, vol. I, 1963, p. 72—73).

²²⁴ Pînă în anul 1871 străzile Bucureștilor au fost iluminate cu felinare care foloseau luminări de seu (din ce în ce mai rare) și lămpi cu petrol; la 31 octombrie/12 noiembrie 1871 a fost inaugurată în apropierea Parcului Libertății de azi Uzina de gaz, care a asigurat iluminarea Capitalei cu gaz aerian produs din cărbune; becurile Auer (inventate de germanul Auer von Welsbach), care dădeau o lumină mai puternică, albă, au fost introduse abia în 1894 (v. G. Potra, *Bucureștii*, p. 106—117: *Iluminatul și paza de noapte a orașului*).

²²⁵ Confuzie cu Adelaida Ristori, despre turneul căreia Bacalbașa a amintit mai sus. Celebra cîntăreață italiană Adelina Patti (1843—1919) a dat concerte în București ceva mai tîrziu, în stagiunea 1885—1886.

²²⁶ Trupa franceză de operetă, operă bufă, comedie, vodeviluri și drame a Emiliei Keller a dat spectacole în București și în alte orașe din țară din primăvara anului 1872 și pînă în 1877. Prima reprezentație a trupei franceze la București a avut loc la 15/27 aprilie 1872, în sala Teatrului cel Mare, cu opereta *Briganzii* de Offenbach.

²²⁷ Ernesto Rossi a efectuat primul turneu în București la începutul anului 1878, iar Tommaso Salvini în 1880 (v. cap. *Anul 1878 și Anul 1880* ale cărții lui Bacalbașa).

²²⁸ Grădina cu Tei se afla pe o parte a moșiei Colentina care aparținuse fostului domnitor Grigore Ghica, pe malul lacului Tei.

Ioana, fiind în tovărășia mai multor prieteni, printre care și poetul Geanoglu, s-a dus la Tei, a petrecut, a băut, s-a scăldat și s-a înecat. Poetul Geanoglu, amantul ei, era de față. Și el a cîntat-o în versurile publicate apoi în *Dorul*, colecție de poezii foarte populare pe vremuri.²²⁹

*Ca un crin de vară,
Ce vîntul îngheață,
Frumoasă Ioano,
În valuri periși!*²³⁰

Un alt loc de petrecere era moara cu iaz de la Floreasca. Nicăieri în București nu se găseau raci mai mari și mai gustoși. În jurul iazului erau cabinele de baie foarte primitive. Nu era nimic pitoresc. Se mînca raci, pește, ouă și pui fripți, dar vinul era foarte bun. Într-un an, pe seară, s-a înecat și aci un bucătar francez de la Capșa. Apoi clientela s-a rărit. Acea tragică întîmplare nu a omorît numai un om, dar și localul.

Bordeiul era grădina populară de vară.*

Aspectul stradelor era cu totul altul cu 50 de ani în urmă.

Iarna erau, parcă, mai multe căderi de zăpezi, iar primăria nu le ridică. Una din plăcerile bucureșteanului era să se plimbe cu sania.

De cum se așeza zăpada în straturi groase și se făcea pîrtie, apăreau săniile cu sutele. Nici o birjă nu mai circula și nici o trăsură particulară.

Pe lângă numeroasele sănii birjărești erau multe sănii particulare, toate luxoase, cu mari rețele acoperind caii, cu șiruri dese de clopoței cari atîrnau greu de gîtul lor și umpleau văzduhul cu zăngănitul. Un lucru care a dispărut complet din București este acest sunet de clopoței ce se auzea iarna răsunînd din toate părțile. Pitorescul valtrapului și al muzicii clopoțeilor îl regretăm noi cari l-am cunoscut.

Plimbatul în sanie sub ninsoarea deasă și liniștită era una din voluptățile epocii.

Iarna mai avea și plăcerea deosebită a balului mascat. Încă o petrecere care a dispărut cu desăvîrșire.

²²⁹ *Dorul*, culegeri de versuri culte, cîntece lăutărești, versuri populare etc., tipărite în ediții ieftine, începînd de la mijlocul secolului trecut. Ediția a XI-a, din 1871, pe care am consultat-o (*Dorul*, „culegere de cînturi naționale și populare, vechi și nouă, aranjată din nou, revăzută și adăugită cu multe cîntece nouă și vechi“), a apărut în „librăria-editură“ a lui H. C. Wartha, se pare chiar sub îngrijirea editorului, în cca. 4000 exemplare, tiraj foarte mare pentru vremea aceea (exemplarul de la Biblioteca Academiei a ajuns pînă la Lugoj unde a fost, după o însemnare manuscrisă, în „posesiunea lui Al. G. Onaie, ștud. cl. VI gim. din Lugoj, Lugoj, în 2 mai 1896“).

²³⁰ De data aceasta (foarte rar!) memoria îl înșală pe Bacalbașa. Versurile nu aparțin poetului, pe atunci popular în mediile suburbane, G. A. Geanoglu, ci lui I. Fănuță, stihuitor de aceeași factură, care compusese spontan, în 1858, poezia *La un cadavru* (pusă pe note de T. Georgescu), inspirată de o întîmplare tragică petrecută la moșia Birlați, pe malul rîului Teleorman, la 10/22 mai 1858 cînd o fată, „voind a prinde pește cu plasa... și scăpînd într-un ochi fu victima valurilor“. Poezia începea cu strofa: „Ca un crin de vară ce vîntul îngheață / Frumoasă Ioană în valuri pieriși, / Azi a ta guriță revărsa viață / Și acum, fetiță, ca vîntul pieriși“ și se încheia în tonuri funebre: „Adio, Ioană, adio, copilă! / Sufletul tău zboară după-acest pămînt / Și noi în durere toți plîngem de milă / Depuind flori june pe tristu-ți mormînt“ (*Dorul*, p. 35—36). Romanța *La un cadavru* — devenită populară în epocă — o cînta și Leana în piesa lui Delavrancea, *Hagi-Tudose* (act I, scena VII) (amănunt asupra căruia ne-a atras atenția, cu bunăvoință Șt. Cazimir).

D-abia venisem în București și camarazii mă fac să-i cunosc deliciale. Bineînțeles în mod platonice.

Într-o duminică seara fusesem la teatru în companie, dar la ieșire ne oprirăm în fața sălii Bossel. Era aproape miezul nopții: măștile, unele intrau și altele ieșeau. Pe stradă tinerii le apostrofau și „se legau de ele“. Măștile ripostau și mergeau repede. În serile de bal mascat, joile și duminicile, era un spectacol pe care nu-l mai vedem astăzi pe Calea Victoriei.

Cînd am venit în București era un singur bal mascat de elită, acesta era balul de la sala Bossel.

Mai erau baluri mascate la sala Franzelaru²³¹, la sala Ziepser²³², la Pomul verde²³³, la Jignița²³⁴. Apoi un altul la Dacia, altul la Hîrdău etc.

Balul de la Hîrdău era numit astfel fiindcă măscuțiile, mai cu seamă servitoarele, veneau desculțe, își spălau picioarele în hîrdău, își puneau ciorapii și ghetele sau pantofii pe care îi aduceau în mîină și apoi intrau în bal. Motivul e lesne de înțeles: antreprenorul nu tolera ca măștile să intre în sală cu încălțămîntea murdară de noroi sau de zăpadă.

Balul acesta atît de inferior, frecventat de elementul femeiesc, era foarte căutat de bărbații din societatea mai de sus; tot tineretul băieților „de familie“ venea la acest bal spre a danța cu servitoarele care, pe vremea aceea, erau, de multe ori, fete drăgălașe. Pe atunci profesia galanteriei nu era destul de răspîndită pentru ca să atragă și să le facă cocote de marcă, pe toate cîte erau frumoșele.

Aveam 18 ani cînd am intrat pentru întîia oară la Bossel. Cu toate ifosele ce-mi dădeam ca să mă arăt degajat, cu toate că-mi luam aere de Don Juan rafinat, măscuțiile experimentate m-au cunoscut, dintr-o ochire, că sunt ageamiu. Două măști în domino negru m-au luat în primire și cu toate împotrivrile mele, m-au dus la bufet și m-au silit să le plătesc un cornet de bomboane. Costă 4 lei.

Am plecat, dar m-am reîntors auzindu-mi numele chemat de un camarad. În dosul galantarului măscuțita mea schimba, cu unul din chelneri, cornetul în contra 2 lei.

Am aflat după aceea cum că prin balurile mascate circulau un număr de veterane ale galanteriei cari, nemaiputîndu-și agonisi viața într-alt fel, se acopereau cu un domino și o mască, pîndeau pe naivi și le storceau, nenorocitele, cîțiva lei, pîinea de a doua zi. Fie sub pretextul leului pentru garderobă, fie printr-un cornet de bomboane, fie sub pretextul leului de birjă, aceste femei, după cîteva ore de stăruințe și de cerșetorie, izbuteau să cîștige 8 sau 10 lei cu cari trăiau două-trei zile, pînă la balul viitor. Lovitura cornetului era cunoscută, ele îl obțineau de la client numai spre a-l revinde imediat țal-chelnerului pe prețul jumătate.

Mai tîrziu, balurile mascate au degenerat căci, după desființarea sălii Bossel, ajunseseră cotidiene la sala Edison. Dar, ca tot lucrul trecut din vreme, au murit, și pentru totdeauna.

²³¹ Sala Franzelaru, situată în mahalaua Antim, pe strada Bateriilor (fostă Cazărmii), în apropiere de strada Sfinții Apostoli era amenajată atît pentru dans, cît și pentru conferințe; aici s-au inaugurat la 9/21 decembrie 1884 conferințele „Cercului de studii sociale“ bucureștean; astăzi pe aceste locuri se ridică noul centru civic al Bucureștilor.

²³² Sala Ziepser de pe strada Sf. Constantin, în apropierea Bulevardului Gh. Gheorghiu-Dej de astăzi.

²³³ Sala de la „Pomul verde“ a lui Hagi Tomița de pe strada Sf. Vineri, situată în fundul unei curți, la capătul unui gang sordid.

²³⁴ Sala Jignița din strada Negru-Vodă, în apropierea Pieții Unirii de astăzi.

Toamna erau mustăriile și tăierea.

La unele răspintii anumite erau instalate teascuri și linuri în care se fabrica mustul. Aceste mustării funcționau în baza unei taxe ce plăteau axizarilor primăriei²³⁵. Lângă mustărie era grătarul cu cîrnați apoi, mai pe la margine venea și jarcaletul și se încingea și joaca. Bineînțeles că, de multe ori, afacerea se sfîrșea cu păruială și la comisie.

Pe vremea aceea poliția avea cu totul o altă organizare; nu existau circumscripțiile și nu existau inspectoratele; nu erau decît 5 comisari pentru întreaga Capitală cu subcomisarii respectivi.²³⁶

Cînd am venit în București, prefect al poliției era Vasile Hiotu²³⁷, tatăl ministrului actual al Palatului regal. Director al poliției, un colonel Murat. Șeful sergenților de oraș, Sașa Antonescu. Subșeful sergenților, vestitul tist²³⁸ Sarandi²³⁹, fratele actriței Frosa Sarandi. Acest Sarandi, mai popular sub numele de „tistul“, era o figură tipică a Bucureștilor, scund, purta un barbison subțire și două mustăți lungi, călărea un cal mic alb și avea pe mină, legat cu o curea, un bici după modelul rusesc.

Ce vremuri, nu-i așa?

Cei cinci comisari erau: Romniceanu în roșu, Miulescu — cel cu crima din str. Soarelui²⁴⁰ — în verde, Gălășescu în negru, Slăvescu în galben. În albastru era un bătrîn al căruia nume nu-l mai rețin.²⁴¹

Dulapul era încă în floare. Așteptam Paștele cu nerăbdare pentru multe lucruri, dar mai ales pentru Bordei și pentru dulap.

Erau dulapuri mici numai cu 4 polițe, acestea n-aveau mare clientelă, dar erau și dulapurile cu 6 și chiar cu 8 polițe. Cele mai multe erau, însă, cu 6 polițe.

Îmi amintesc de două din acestea, cari erau foarte căutate și atrăgeau o lume imensă: dulapul din capul stradei Dudești și dulapul din șos. Ște-

²³⁵ Axisarii erau funcționari ai primăriei care percepeau taxele (axise) la intrarea în comună (la bariere) pentru diferite produse (băuturi alcoolice, articole coloniale și manufacturiere, petrol etc.), taxe care contribuiau la constituirea fondului comunal. În 1871, la periferiile Bucureștilor se aflau 14 bariere (Mogoșoia — în piața Victoriei de azi; Herăstrău — la capătul uliței Herăstrăului, adică la întretărirea căii Dorobanților de azi cu Șoseaua Ștefan cel Mare; Mandrit; Moșii; Ianțu; Vergu; Dudești; Piscu; Șerban-Vodă; Craiovei; Spirea; Cotroceni; Belvedere și Tîrgoviștei). Axisele — taxe de tip feudal — au fost desființate abia în martie 1903 printr-o lege propusă de Emil Costinescu, ministru de Finanțe în guvernul liberal de atunci.

²³⁶ În 1872 poliția comunală bucureșteană dispunea de 100 de subcomisari și de 500 sergenți „de stradă“.

²³⁷ Vasile Hiotu a fost prefect al poliției Capitalei în 1870—1871.

²³⁸ Tist, comandant, șef.

²³⁹ Titulatura exactă a lui N. Sarandi — întîlnit de noi cu această funcție în *Monitorul oficial al României* din ianuarie 1871 — era de „ajutor al șefului sergenților de oraș“.

²⁴⁰ Nae Miulescu, devenit între timp patron de tipografie, a fost acuzat, pe nedrept, de comiterea unui asasinat, în complicitate cu soția sa, în ziua de 12/24 mai 1885 (celebra — pe atunci — „crimă din strada Soarelui“ — azi strada Teodor Aman, v.: C. G. Costa-Foru, *Crima din strada Soareului*, București, 1889, și cap. *Anul 1886* al cărții lui Bacalbașa).

²⁴¹ Bucureștii erau împărțiți de la începutul secolului al XIX-lea în cinci sectoare administrative, numite „culori“, rămase patru, imediat după 1900, cînd se desființează culoarea de roșu. Pe vremea istorisirii lui Bacalbașa, culoarea de roșu cuprindea centrul comercial al orașului, cea de verde, vestul și nord-vestul (între Calea Victoriei și Calea Rahovei), albastru — sudul (între Calea Rahovei și Calea Dudești), negru — estul (între Calea Dudești și Calea Moșilor) și galben — nordul (între Calea Moșilor și Calea Victoriei).

fan cel Mare. Dar moravurile noi au desființat o întreagă și depărtată tradiție.

Petrecherile bucureștene erau nedespărțite de lăutari. Lăutarii înveslesc și au înveselit din timpuri pe care nu le putem preciza, lăutarii bucureșteni erau oaspeți iubiți ai tuturor chefurilor.

Cel mai bătrîn lăutar pe care l-am cunoscut încă din casa părintească era Marinică. Foarte vestit pe vremuri, cînd l-am văzut pentru întia oară era aproape retras din activitate. Era un bătrîn cu barba albă, foarte mic de statură, dar încă vioi.

S-a încercat să-mi dea cîteva lecțiuni de vioară. Deși instrumentul îmi plăcea mult, n-aveam aptitudini.

Lăutarii epocii erau: Angheluș, celebru muscalagiu²⁴², Pădureanu bătrînul²⁴³, Ionică Dinicu²⁴⁴, tatăl lui Grigoraș Dinicu, Ochi Albi²⁴⁵ bătrînul, Pădureanu surdul, care cînta la berăria Strobel, al doilea Angheluș din Ploiești care, în realitate, nu era Angheluș, ceva mai tîrziu Marin Buzatu, chitarist și cîntăreț, un alt lăutar numit Muscalu, care avea în repertoriu un cîntec pe care-l cînta rîzînd cu hohote etc.

Pădureanu, nu surdul, a făcut senzație la expoziția din Paris și în Rusia.²⁴⁶

Alături de lăutari erau viorîști străini.

Mai întii Wiest, o figură foarte expresivă și foarte populară a epocii. Fără să fi fost un artist mare, era, însă, un muzicant care cînta cu tot sufletul. Wiest cînta cu mîinile, cu picioarele, cu ochii, cu toată ființa lui, arcușul sălta pe coarde în voltigiuri fantastice, era un pasionat și un fantasc care entuziasma și ridica sala în aclamațiuni furtunoase.

A fost cel mai popular viorist pe care l-a avut Bucureștii.

Mai tîrziu au venit frații Schipek, doi viorîști boemi de mare valoare. Mai ales cel mare.

Schipek cel mare era cu mult superior fratelui său și era un executant de un rar talent. Era aproape un virtuos destinat la o mare celebritate dacă vițiul băuturii nu l-ar fi omorît prematur.

Capelmaistrul Hübsch a fost și el o figură populară. La Teatrul Național cînd dirija orchestra, plăcerea cea mai mare o avea cînd galeria îi cerea un cîntec. Cînd, după executarea unei bucăți clasice, răsuna de sus strigătul: „Sîrba!“, Hübsch se înălța pe scaun, apuca bagheta, ridica ochii către galerie și dădea semnalul. Și orchestra ataca o sîrbă pe care capelmaistrul o dirija într-un tempo vivace. Și aplauzele izbucneau de sus pentru marea fericire a artistului.

²⁴² Angheluș Dinicu, cîntăreț muscalagiu (din nai), bunic al lui Grigoraș Dinicu.

²⁴³ Sava Pădureanu (1848—1918), la început cobzar într-un taraf bucureștean și-a alcătuit un taraf propriu în preajma Războiului de Independență, cu care a cîntat și peste hotare.

²⁴⁴ Ion Dinu (Dinicu), a cîntat și el în străinătate, în Franța și Rusia.

²⁴⁵ Năstase Ochialbi, tatăl vioristului George N. Ochialbi; a cîntat cu taraful său la Ploiești și București.

²⁴⁶ Sava Pădureanu, cu taraful său a cîntat la expoziția internațională de la Paris din 1889 (în pavilionul restaurant, în alternanță cu taraful lui Angheluș Dinicu); deosebit de apreciat, a obținut diploma de onoare și medalia de aur a expoziției (aici a și compus *Sîrba Expoziției*). Bucurîndu-se de apreciere internațională a fost invitat să cînte la Londra (1891), din nou în Franța și de mai multe ori în Rusia (în vara anului 1894 a cîntat în grădina Krestovski din Petersburg și la Peterhof).

Acestui neamț îi plăcea poporul și îi iubea fanteziile.²⁴⁷

BĂCĂNI: Bucureștiul a avut întotdeauna băcăni bine garnisite fiindcă românului i-a plăcut să trăiască bine.

Deși am avut în București atîția băcani de frunte, totuși aproape nici o firmă n-a ajuns pînă în zilele noastre. Și din acest punct de vedere fragilitatea tuturor lucrurilor și lipsa spiritului de continuitate ne deosebește.

Cel mai însemnat băcan al timpului era Staicovici. Negustor de vremea veche, ponderat, cinstit, conștiincios, serios, figură impunătoare, parcă-l văd încă în ușa prăvăliei de pe Calea Victoriei, într-un lung pardesiu cenușiu, cu ochelarii pe nas, privind de sus. Era prototipul negustorului din vremea aceea, a marelui negustor cu greutate care însemna mult. Staicovici, dacă n-a lăsat în urma lui băcănia, a lăsat fabrica de conserve și pe fiii săi în frunte cu doctorul Staicovici, oculistul distins și medic șef al Capitalei. (A fost cel dintîi român care a îndrăznit să atace această industrie, și cel dintîi care a sustras clientela românească birniciei conservelor străine.²⁴⁸

Băcani mari mai erau: Păun Popescu în hanul Zlătari, Martinovici²⁴⁹ și Fundescu în Lipscani, Sălcianu în Cîmpineanu (azi Hotelul Simplon), Colțescu și Petrache Ion în casele Crețeanu (astăzi Palatul Băncii Naționale), Cavadia, Rietz²⁵⁰ în strada Carol, Anghelescu în fața Palatului regal etc.

BISERICILE: Bucureștii au fost un oraș cu foarte multe biserici; aproape pe fiecare stradă era o biserică; însă multe din ele au fost dărîmate.

Pe Calea Victoriei, numai între cheiul Dîmboviței și Piața Teatrului au fost dărîmate trei: una era biserica Măgureanu în fața Liceului Sf. Sava; a doua Sf. Ion pe locul unde se află astăzi Casa de Depuneri²⁵¹; a treia biserica Sărindar pe locul scuarului Cercului militar.

Biserica Zlătari a fost cu totul renovată.

²⁴⁷ Eduard Hübsch (1833—1894), stabilit în țara noastră în 1859 era, din 1881, șeful muzicilor militare; între anii 1880—1893 a fost dirijorul orchestrei Teatrului Național din București.

²⁴⁸ Dumitru Staicovici a deschis o fabrică de conserve în 1874. În ianuarie 1877 el oferea, în magazinul său de pe Calea Mogoșoaiei, „vis-à-vis de Palat“ următoarele conserve preparate din „legume naturale“ în fabrica sa: mazăre verde păstăi, bob verde păstăi, fasole grasă verde, fasole fină verde, dovlecei verzi, tarhon verde, pătlăgele vinete și bame verzi (TEL., an. VIII, 8 ianuarie 1877, p. 4).

²⁴⁹ Băcănia lui „Martinovici și Angelu“ (desigur Anghel), cu firma „La Crucea de aur“, la intersecția străzii Lipscani cu strada Smîrdan („în colțul hanului Șerban-Vodă“), pe aceeași parte cu Banca Națională; în 1871, cînd Bacalbașa revenea la București, băcănia punea la dispoziția cumpărătorilor un sortiment bogat și variat printre care: zahăr, cafea, luminări, pesmeți de Presburg și de Brașov, cașcaval de Brașov, vinuri străine și indigene, brînză și urdă de Brașov, salam nou de Sibiu și Verona, brînză de Elveția, untdelemnuri de Nizza, Toscana și Grecia, șocolată, sardine în cutii, lichioruri, absinte, coniac, făină de Arad etc. (TEL., an. I, nr. 37, 16 mai 1871, p. 4).

²⁵⁰ Băcănia „La Steagul alb“.

²⁵¹ Biserica Sf. Ioan cel Mare, refăcută de către Constantin Brâncoveanu, a fost demolată în 1893, pe locul ei ridicîndu-se palatul C.E.C.-ului de pe Calea Victoriei.

Biserica Domnița Bălașa nu era decît o mică bisericuță. Mai tîrziu a fost refăcută cu totul.²⁵²

Multe biserici au fost dărîmate în acest interval de 50 de ani, dar nu am să mă ocup de ele.

LIBRĂRIILE: Din toate librăriile de astăzi, două singure existau la 1871, Librăria Socec²⁵³ și Librăria Ioanițiu²⁵⁴. Pe atunci mai erau: Librăria Danielopolu în colțul Pasagiului român²⁵⁵, Librăria Ioanid²⁵⁶, Librăria Wartha²⁵⁷, mai tîrziu Librăria Haiman²⁵⁸.

TIPOGRAFIILE: Cele mai însemnate erau: tipografia Ispirescu²⁵⁹, Conduratu²⁶⁰, Göbl²⁶¹.

²⁵² Biserica Domnița Bălașa a fost complet renovată în 1881—1888 după planurile arhitectului Al. Orăscu — și la această „refacere cu totul“ se referă Const. Bacalbașa.

²⁵³ Librăria-editură Socec, înființată în 1856 de I. V. Socec care învățase meseria în librăria lui George Ioanid (fusese adus de acesta în 1848 de la Brașov) a devenit curînd una dintre cele mai importante case editoriale românești, continuîndu-și existența (ca societate anonimă) pînă după al doilea război mondial; librăria Socec își avea sediul în 1873 pe Calea Mogoșoaiei la nr. 7 (v. p. 51, nota 87).

²⁵⁴ Frații Theodosiu și Constantin Ionnițiu (Ioanițiu), bucureșteni prin naștere, primul fost vînzător în librăria lui G. Ioanid, au devenit proprietari de librărie în 1866, asociați „la parte“ cu G. Ioanid; din 1887 Theodosiu Ionnițiu s-a ocupat singur de comerțul cu cartea; librăriile Th. Ionnițiu și C. Sfetea vor participa după 1918 la întemeierea societății de editură Cartea românească; din 1871 pînă în 1874 librăria fraților Ionnițiu (sub firma lui G. Ioanid) se afla pe Calea Mogoșoaiei, în fața Teatrului Național.

²⁵⁵ Librăria lui A. Danielopolu și-a avut sediul prin anii 1850 în strada Colței, mutîndu-se mai tîrziu în Pasajul român, unde o întîlnim în 1867.

²⁵⁶ Negustorul de articole brașovenesci George Ioanid (născut la București în 1818) s-a ocupat și de comerțul cu cartea de prin 1838, fiind primul editor modern din țara noastră; activitatea editorială propriu-zisă și-a început-o în 1846; în 1873 sediul „librăriei G. Ioanid și Spirescu“ (A. Spirescu era ginerele lui Ioanid) se afla pe strada Lipscani la nr. 18, lîngă băcănia lui Păun Popescu. În 1874 G. Ioanid a dat faliment, fondul său de carte trecînd în 1877 în proprietatea librăriei fraților Ionnițiu (strada Lipscani, nr. 27).

²⁵⁷ Ca și I. V. Socec, Honoriu C. Wartha (1839—1894) fusese adus de G. Ioanid de la Brașov, pentru a lucra în librăria acestuia; în 1859 a deschis o librărie proprie, în asociație cu Bălăceanu, pe Podul Mogoșoaiei. În 1871 librăria sa era instalată pe strada Lipscani la nr. 7 (în hanul Greci). Și-a încetat activitatea ca librar în anul 1874.

²⁵⁸ Librăria Ig. Haiman se afla pe Calea Mogoșoaiei, în fața Palatului regal (pe la 1890); ea a fost „cea dintîi librărie care a introdus la noi cărțile străine în depozit permanent“ (George Costescu, *op. cit.*, p. 233).

²⁵⁹ Scriitorul și folcloristul Petre Ispirescu, împreună cu Petre Gorjan, C. Petrescu-Conduratu ș.a. a înființat în 1868 Tipografia laboratorilor români (devenită mai tîrziu Noua tipografie a laboratorilor români); după cîteva luni ceilalți asociați s-au retras, tipografia rămînînd numai în proprietatea lui Ispirescu și Gorjan, pînă în 1879, cînd se retrage și acesta din urmă. În 1873 tipografia funcționa pe strada Academiei la nr. 19.

²⁶⁰ Tipograful bucureștean C. Petrescu-Conduratu (1844—1900), era, în 1871, proprietar al unei tipografii (în asociație cu I. G. Costescu) situată pe Calea Mogoșoaiei la nr. 7, acolo unde se afla și librăria Socec; prin 1872, împreună cu D. A. Laurian, el a preluat tipografia lui C. A. Rosetti, trecută apoi, în 1876, în proprietatea lui Carol Göbl.

²⁶¹ Bacalbașa se referă fie la Tipografia lucrătorilor asociați, fondată în 1865 de Scarlat Walter, Fr. Göbl și Petre Ispirescu, rămasă după 1868 (pînă în 1876) numai în proprietatea primilor doi (în 1873, sub numele Tipografia Curtii — Lucrătorii asociați, avea sediul în Pasajul român la nr. 12), fie la tipografia lui Carol Göbl, fiul cel mai mare al lui Francisc Göbl, tipograf vienez stabilit la noi în țară, care a devenit, după 1876, unul dintre principalii patroni de tipografie din București (în 1878 tipografia „Românul — Carol Göbl“ funcționa pe strada Doamnei la nr. 14).

Mai erau încă și altele, precum a lui Weiss²⁶², a lui Cucu²⁶³ etc.

FARMACIILE: Farmacii ținute de români nu cred să fi fost pe atunci. Comerțul farmaciei a fost introdus în România de sași. Cele mai multe farmacii, dacă nu chiar toate, erau ale sașilor. Îmi amintesc mai multe nume, precum: Brus, Thoïs, Türingher, Risdörfer²⁶⁴.

DOCTORII: Nu mai trăiesc decît foarte puțini medici de pe acele vremuri. Doctorul Măldărescu venise atunci tînăr de la Paris. Mi-l aduc aminte, fiindcă, locuind la o rudă în strada Mihai-Vodă, a fost chemat ca să mă examineze pentru o răceală. Mai trăiește și doctorul Severeanu, cunoscutul chirurg.

Dar medicii cunoscuți, cu reputație stabilită, unii bătrîni, alții în puterea vîrstei erau: doctorul Carol Davila, cea mai populară figură medicală a Bucureștilor, doctorul Marcovici, doctorul Obedenaru, care se ocupa mai mult de literatură decît de medicină, doctorul Fotino, doctorul Polizu, doctorul Fiala, doctorul Protici, doctorul Atanasovici, doctorul Calenderu, doctorul Teodori, doctorul Felix, doctorul Turnescu, doctorul Alexianu etc.

MAGAZINE: Cine mai poate recunoaște Bucureștiul? Comerțul său a luat cu totul altă înfățișare.

Lipscanii, unde astăzi domină aproape exclusiv firmele evreești, pe acea vreme era al firmelor românești sau al firmelor bulgarilor și ale grecilor românizați. Îmi mai amintesc numele: Stancu Bechianu, Radulianu, Martinovici, Păun Popescu, Dancovici, Fundescu, Coemgiopolu.²⁶⁵

Cele mai mari magazine cu articole de mode erau române sau franceze. Pentru pălării era Madame Volays. Pentru mătăsuri magazinele „Aux villes de France“ și „A la ville de Lyon“.

AVOCAȚII: Cei mai însemnați avocați ai epocii erau Bosianu, considerat ca cel mai mare jurisconsult al țării și avînd cea mai mare autoritate, cît și Gheorghe Costa-Foru.

²⁶² Tipografia Thiel și Weiss, înființată prin 1870, se afla în 1873 pe strada Lipscani, la nr. 11—13; în 1895, după moartea lui Fr. Thiel, Johann (Ioan) Weiss (1832—1904), tipograf venit din Brașov, va ceda mașinile sale ziarului *Adevărul*.

²⁶³ Petre M. Cucu (1844—1902) a lucrat în cîteva tipografii bucureștene (uneori fiind asociat cu patronul sau însărcinat cu conducerea tipografiei, specialitatea sa fiind aceea de paginator) pînă în 1877 cînd se căsătorește cu Dorotheea, văduva lui Anton Mănescu, proprietar al unei tipografii pe strada Lipscani; tipografia purta numele moștenitoareii — Dor. P. Cucu — și funcționa în 1880 pe strada Lipscani la nr. 1—3, dar de conducerea efectivă a ei se ocupa Petre M. Cucu. Probabil că la această tipografie „Cucu“ — în care s-au tipărit cîteva din principalele ziare bucureștene pînă către 1900 — se referă Const. Bacalbașa.

²⁶⁴ Unele dintre farmaciile citate de Bacalbașa sînt înregistrate și în ghidul lui Ulysse de Marsillac din 1873, ghid la care am apelat de atîtea ori pînă acum și anume: Fr. Bruss, pe Calea Mogoșoaiei, peste drum de biserica Sărindari, Joseph Bruss, pe strada Șerban-Vodă, Joseph Thoïs, pe Calea Mogoșoaiei, Iulius Rissdorfer, pe strada Carol I; am întîlnit însă și un nume românesc, ignorat de Bacalbașa: Aurelius Ciura, pe strada Lipscani.

²⁶⁵ În studiul *Lipscanii și importanța lor în dezvoltarea comerțului*, George Potra (*Bucureștii*, p. 97—105) se referă la activitatea cîtorva mari negustori lipscani, printre care, dintre cei enumerați și de Bacalbașa: Stancu R. Bechianu, A. B. Dancovici, Gheorghe Coemgiopolu (1819—1878).

Amîndoi aceştia s-au dus la Paris fiind oameni maturi. Au luat doctoratul în Drept la o vîrstă relativ înaintată.

Apoi se citau numele avocaţilor: Vasile şi Constantin Boerescu, G. Danieleanu (Danielopolu), care începea, Gheorghe Vernescu, Vericeanu, Petre Grădişteanu, Tache Giani. Aceştia doi din urmă mai tineri, ca şi Gheorghe Cantili, profesorul de dreptul penal la Facultatea de Drept.²⁶⁶

Aspectul Capitalei, ziua şi noaptea, era cu totul deosebit.

Tribunalele erau instalate în casele, astăzi pe jumătate dărîmate, lângă Teatrul Liric²⁶⁷, şi, pe trotuarul din faţă, vechiul anticar, evreul Zwiebel. Acesta era un om foarte cumsecade. Cunoscut de toată lumea juridică şi mare bibliofil. A lăsat un fiu care face acelaşi comerţ, însă fără dulap pe stradă.

Cilibi Moise, un tip original, poate cel mai original al Bucureştilor, avea baracă de mărunţişuri lângă podul de la Doamna Bălaşa.²⁶⁸

CRĂCIUNUL: Au trecut 50 de ani şi parcă era ieri. Am rămas fi-reşte tot ce-am fost şi mi se pare că nimic nu este schimbat. Văd, ca şi în copilăria mea, tot felul de oameni cu tot feluri de vîrste, şi văd sexele diferite, şi soldaţi trecînd cu pasul tîrîş şi preoţi cu bărbile lungi şi cărunte şi mi se par toţi că sunt aceiaşi.

Şi cu toate acestea, din cîţi camarazi am cunoscut în cele dintîi clase liceale, din foştii mei colegi de la universitate, din cei cîţiva cu care am început gazetăria, cît de puţini au rămas!

Suneam deunăzi unui prieten că încep să mă simt străin şi singur. Aproape toţi oamenii generaţiei mele şi a generaţiilor mai apropiate de a mea, fie mai dinainte, fie mai din urmă, au căzut în mersul vecinic neobosit către o ţintă de toţi necunoscută şi care este neantul şi eternitatea. De cîte ori îmi arunc ochii împrejurul meu, văd că mai lipseşte unul. Şi tot astfel va fi pînă la cel din urmă.

Crăciunul de la 1871?!

Vîrsta de atunci îl aştepta cu nerăbdare.

De pe la ceasurile 10 din seară începea să răsune Bucureştiul de strigătele ascuţite ale colindătorilor în noaptea ajunului. Pe vremea aceea, colindătorii erau copiii din mahalale, copiii oamenilor săraci cari ieşeau ca să aducă acasă, acolo unde erau vetrele mai reci şi inimile mai pustii, tot ce puteau aduna ca mere, nuci şi covrigi.

²⁶⁶ Majoritatea avocaţilor citaţi de Bacalbaşa s-au afirmat — cum era obiceiul vremii — şi în viaţa politică şi îi vom reîntîlni deseori în filele — şi volumele — următoare ale acestei lucrări. Constantin Bosianu şi Gh. Costa-Foru erau, într-adevăr, mai în vîrstă, fiind născuţi în 1815 şi, respectiv, în 1821, faţă de ceilalţi, mai tineri: Vasile Boerescu (n. 1830); Constantin Boerescu (n. 1836); Gh. (Gună) Vernescu (n. 1833); Petre Grădişteanu (n. 1839); Dimitrie (Tache) Giani (n. 1838) etc.

²⁶⁷ Tribunalul „vechi” îşi avea sediul în piaţa Valter Mărăcineanu de astăzi, în apropierea grădinii Cişmigiu, în aripa din dreapta a caselor Maican; în aceeaşi clădire se aflau Conservatorul de muzică şi artă dramatică şi Societatea Ateneului Român; alături a fost construită în 1893 sala Teatrului Liric (Opera română).

²⁶⁸ Cilibi Moise (Froim Moise Schwartz) era negustor boccegiu (ambulant); el este autorul unor aforisme şi glume preţuite în epocă şi reeditate pînă în zilele noastre. Nu se mai afla în viaţă cînd Bacalbaşa sosise la Bucureşti (murise în 1870, la 58 de ani) (v. *Cilibi Moise, neguţător ambulant, filozof popular* în: Potra, *Bucureştii*, p. 412—423). V. şi nota 269, p. 82.

Centrul comercial era mai rece și mai puțin primitiv de astfel de manifestațiuni tradiționale; însă cu cât te depărtați către margine, răsuna tot mai des cîntatul cristalin al copiilor: „Bună dimineața la Moș-ajuni Ne dați? Ne dați?”

Fără să cred în magia datinelor, am ascultat și aud și astăzi cu plăcere acest cîntat prevestitor de ceva nedeslușit, dar care întotdeauna înduioșează. Și cînd îl mai aud astăzi înspre revărsat de zori, îmi reamintesc melancolic de anii cei fără de grijă, anii tuturor speranțelor, ani care n-au să se mai întoarcă.

Cînd au mai trecut doi ani după ce am venit în București, am plecat și eu cu „bună-dimineața”. Era pe vremea aceea obiceiul că și liceenii adunați în grupuri măricele, care de multe ori ajungeau pînă la 40, să plece cu Moș-ajunul. Fiindcă erau, pe acea vreme, multe case care respectau datina și-și făceau o plăcere și o petrecere din primirea colindărilor.

Era actorul Pascaly care, de-cu-seară se instala în antretul casei, dîndărătul unei mese mari pe care se aflau coșuri cu nuci, cu covrigi de cei mici, cu mere, cu pahare pentru vin, cu samovarul cu ceai. Și alături-damigenele cu vin. Pînă aproape de ziuă, Pascaly primea neobosit și vesel și ura copiilor sănătate și un an mai spornic și ciocneau paharul și avea cîte o vorbă bună pentru fiecare.

Era și profesorul nostru de limba elenă de la Liceul Sf. Sava care primea prietenește. Într-o căsuță mai mică, asistat de fiica lui, o frumoasă și încîntătoare tinerețe brună, moartă, prematur, ca soție a unui ofițer Olănescu, Ilie Benescu primea, împărțea, ciocnea, dar și bea. Căci îi plăcea vinul cel bun pe care îl găseai în București pe vremurile acelea.

Mai erau și alții, mai erau și altele. Diavolii de băieți cunoșteau oarecari tinere drăgălășenii bucureștene care respectau tradiția și primeau colindătorii.

Într-un an oarecare ne-am adunat mulți, eram aproape de patruzeci, dar nu-mi mai aduc aminte de nici unul. Știu numai că printre noi era și Alexandru Macedonski. Tot ciocnind paharele prin casele pe unde treceam, am ajuns destul de amețit la locuința surorilor Laura și Smărăndița B., unde întreaga familie era adunată. Am fost primiți cu brațele deschise. Drept mulțumire, am vărsat un pahar de vin peste mîneca d-șoarei Laura care, în camizolă albă, făcea onorurile casei.

După colindă venea Crăciunul cu toate stelele, vicleimurile și balurile mascate.

Trecînd vremea, toate obiceiurile au degenerat. Mai tîrziu, băieții cu steaua ori cu vicleimul nu mai erau decît niște țigănuși sau alți derbedei din pleava mahalalelor care intrau prin curți pentru ca să fure. Apoi biata datină a devenit o meserie pentru exploatații perversi. Oarecari țigani profesioniști formau cete de copii pe care îi încorporau în grupuri, îi învățau cîteva cîntece de stea și îi urmăreau la distanță. Cînd copiii ieșeau dintr-o curte, antreprenorul era lingă ei și le lua tot ce încasase. Bineînțeles, copiii erau plătiți în mod derizoriu, cu cîteva gologani pe noapte.

Politia, primind numeroase plîngeri în urma hoțiilor săvîrșite, și fiind pusă în cunoștință despre felul în care sunt exploatați copiii cu steaua, a luat într-un an dispoziția de a interzice cu totul și colinda și vicleimul și steaua. [. .]

După război s-a acordat oarecare libertate, dar cu autorizația poliției.

Stelele erau foarte numeroase pe vremea venirii mele în București, iar populația le primea bucuros. Dacă ieșea seara pe stradă, nu făcea doi pași și întâlnea o stea. [..]

Vicleimuri erau iarăși numeroase, astăzi d-abia dacă întâlnim doar câte unul. Acum cincizeci de ani actorii vicleimului erau amatori cari asociați lucrau pe socoteala lor; astăzi este iarăși o afacere a întreprinzătorilor cari exploatează pe cei cari joacă.

Vicleimul, sau Betleemul, orașul unde s-a născut Hristos, când era complet — fiindcă erau vicleimuri mari și vicleimuri mici —, era compus din următoarele persoane:

Irod împăratul, îmbrăcat cu mantie roșie încadrată în blană albă, cu sabie, coroană etc.

Ofițerul, îmbrăcat în costumul legionarului roman.

Cei trei crai, adică magii, cu costume orientale, anume Gaspar, Melchior și Baltazar.

Pruncul, copil între 12 și 14 ani.

Paița îmbrăcată cu haine strâmte și cu diferite petice.

Moșul cu mască, barba linoasă, cu cojocul și căciula întoarse pe dos.

Vicleimul, bineînțeles, a degenerat. De unde vicleimul original avea un dialog inspirat din mistere sau nașterea lui Hristos, cu vremea s-a vulgarizat și chiar s-a trivializat. Astfel am ajuns la vicleimul zis „fără perdea“, care nu mai are nimic comun cu vicleimul tradițional.

Acum cincizeci de ani, vicleimul ca și steaua erau încă la multă faoare. Tradiția spunea că oricărei case care va primi vicleimul îi va merge bine, că oricărei case care respinge steaua îi va merge rău. Se-nțelege că acestea erau eresuri bine întreținute de cei interesați, dar care aveau credincioși în oamenii de pe vremuri. Cu încetul, tradiția a pierdut înfrurirea și lucrul a degenerat. [..]

Tipuri bucureștene

Pe vremea întâii mele tinereți, Crăciunul venea întotdeauna cu purcelul fript, cu sarmalele, cu caltaboșul și cu cozonacii. Ziua întâia era a meselor în familie, ziua de-a doua a meselor pe la prieteni, iar ziua de-a treia a vizitelor.

În această privință multă schimbare nu s-a făcut în București.

Bucureștii aveau pe atunci câteva specimene, câțiva „tipi“, cum s-ar spune astăzi, sau chiar câteva „numere“:

Unul era Cilibi Moise.

Cilibi Moise era un ovrei vânzător de mărunțișuri, împovărat de o casă de copii, foarte de spirit dar și tot pe atât de fără noroc. Cine nu-l cunoștea în București?

Cuvintele lui de duh circulau din gură în gură, ba au fost chiar și tipărite într-o broșurică pierdută, bineînțeles, pentru cei de astăzi.²⁶⁹

²⁶⁹ Începând din 1858 au apărut mai multe broșuri cuprinzând maximele lui Cilibi Moise, printre care: *Anecdote și povești din reflexele lui Cilibi Moise vestitul din Țara Românească* (1862); *Gîndurile a 40 de nopți ale lui Cilibi Moise vestitul din Țara Românească* (1867) etc. Autorul lor era însă analfabet.

Ca orice vînzător ambulant, Cilibi Moise era nomad, locul lui de vînzare era cînd în ușa unei cafenele, cînd lîngă un pod al Dimboviței, cînd în piață etc. etc.

Odată avea masa lîngă podul gîrlei de la Doamna Bălașa. Pentru făcut reclama articolelor ce vindea avea vorbele lui. De pildă:

„Doi lei pîrechea de mînuși, doi lei! În altă parte dați 4 lei ca să vă căzniți cîte două săptămîni să le rupeți. La mine dați 2 și le luați rupte gata.“

Sau:

„Un leu ciorapul, un leu ciorapul. Pe ăl de-al doilea îl dau gratis!“

Într-o zi, vara, apare la cafeneaua Fialkovsky încălțat cu ghete nouă. Cum îl văd, toți îl iau în primire:

— Bre, dar ce frumoase ghete! Dar cît ai dat?... Dar de unde le-ai luat?

Cilibi Moise, răsturnat pe un scaun, ridică piciorul drept și-și arată gheata care, în adevăr, era de bună calitate.

— Bune și ieftine, răspunde el, fiindcă numai Cilibi Moise știe să tîrguiască.

— Dar de unde le-ai luat?

— De la „Steaua albastră“, în Ulița franțuzească²⁷⁰.

— Și cît ai plătit?

— Șase lei.

— Șase lei?! exclamă toți într-un glas.

Pe vremea aceea magazinul care avea cea mai bună încălțăminte gata era „Steaua albastră“, iar perechea de ghete de întîia calitate, marca Polak de la Viena, costa 12 lei.

— Mă, nu minți? întrebă cei de față mirați.

— Să n-am parte de copii, să mor aici pe loc dacă spui o minciună! Eu am plătit 6 lei.

Imediat, un număr de clienți se aruncă clăie peste grămadă în două trăsuri și... mină la „Steaua albastră“. Iar Cilibi Moise rînjea.

Peste douăzeci de minute, ceata se întoarce furioasă. Dar evreul era impasibil.

Un potop de imprecățiuni izbucnește:

— Măgarule! Ți-ai ris de noii și te-ai jurat și pe copii! Ghețele costă 12 lei; de ce ne-ai mințit?...

— Stați, domnilor, eu nu v-am mințit. E adevărat că perechea de ghete costă 12 lei, dar eu cînd v-am spus că am plătit 6 lei nu v-am arătat decît piciorul drept. O gheată costă 6 lei.

Un alt „tip“ era „Chimiță“. Chimiță nu era numele lui. Chimiță era numai o poreclă pe care i-o puseseră bucureștenii din cauză că omul, fiind un maniac, și chiar foarte ușor dement, circula pe străzi îmbrăcat cu o eleganță extravagantă, ridicolă și cu aere de grandoare.

Porecla Chimiță a rămas în limba bucureștenilor foarte multă vreme. Orice om care se îmbrăca pretențios și lua aere afectate era un Chimiță. Astăzi vorba nu se mai întrebuițează și nu mai are înțeles.

„Sînge-rece“ era un alt tip bucureștean. Era dement de-a binelea. Era neamț de origină și se numea Wentzel. Nu-mi dau seama cum a do-

²⁷⁰ Ulița franceză (strada 30 Decembrie de astăzi).

bîndit această poreclă, știu numai că, de cîte ori ieșea pe stradă îl vedeam mărunțel, îmbrăcat în haine uzate, fără guler la cămașă și gonind repede. De cum îl zăreau, copiii, birjarii, toți oamenii din popor imediat îl luau în primire. Din toate părțile răsunau strigătele: „Sînge-rece! Sînge-rece“, iar el, furios, făcînd spume la gură, alerga să se sustragă atacurilor; gonea cîte un băiețaș care-l plictisea mai tare și profera, cu o iuțeață neînchipuită, o serie de înjurături originale, inventate de el și care făceau deliciul tuturor trecătorilor.

Și porecla „Sînge-rece“ a fost multă vreme întrebuintată și se aplica celor cari, în discuțiune, se aprindeau peste măsură.

„Bărbucică“ era altul. Acesta era un ramolit, slab de minte în toată viața, pe care bătrînețea îl clasificase drept un personaj ridicol. Cînd au fost descoperite apele feruginoase de la Văcărești²⁷¹, glumeții i-au spus că dacă se va spăla cu apa aceasta se va întări ca fierul. Rezultatul a fost că barba lui Bărbucică s-a înroșit, pentru marea veselie a bucureștenilor.

„Ibric“ era un tip foarte cunoscut pentru un viciu rușinos pe care îl practica. Fusese de foarte multe ori surprins chiar în locuri publice, fusese arestat, dar, bineînțeles, fără urmări. Era mărunțel, slab, purta barbete negre rusești și era șasiu. Numele său era Ionescu și profesia: funcționar public. De altfel „Ibric“ era universalmente cunoscut. De cîte ori trecea pe stradă era privit cu repulsiune și aproape toată lumea îl arăta cu degetul.*

Viața bucureșteană

Viața bucureșteană era cu totul deosebită.

Pentru societatea de sus cîtă schimbare?! Cînd intrai în sala Teatrului Național în serile de operă italiană, vedeai în toate lojile elita socială tronînd. Toate lojile benoare erau abonate sau mai toate și în fiecare o familie cunoscută. Florești, Filipești, Oteteleșeni, Cantacuzinești, Șuțulești, Văcărești, Crețulești, Manu, Crețeni etc. Din toată lumea aceasta n-a mai rămas nimic sau aproape nimic. Burghezia, care domină astăzi, pe vremea aceea de-abia începea să îndrăznească. Rar cîte unul, cîte un Boerescu²⁷² sau vreun alt exemplar ilustru al clasei de mijloc își lua locul la banchetul celor mari.

Personagiile de frunte cari dominau politica și viața socială erau: un Belzade Mitică Ghica²⁷³, președintele Camerei, generalul I. Em. Flo-

²⁷¹ V. mai departe, p. 120—121.

²⁷² V. nota 48, p. 171.

²⁷³ Dimitrie Ghica (1816—1897), numit în epocă și Belzadea Mitică, era fiul primului domn pămîntean al Țării Românești (Grigore Ghica, 1822—1828); pînă în 1871, cînd este adus la putere guvernul Lascăr Catargiu, fusese ministru și apoi președinte de Consiliu al unui cabinet de coaliție între conservatori și liberalii moderați (noiembrie 1868—februarie 1870); în timpul guvernării lui Lascăr Catargiu

rescu²⁷⁴, ministrul de Război și încă câțiva din marea aristocrație a țării.

Două saloane bucureștene țineau recordul: acela al doamnei Oteteleșanu, unde este instalată astăzi Teresa Oteteleșanu și acela al principesei Irina Grigore Suțu, în casele din str. Colței²⁷⁵, ocupată de birourile Municipiului București.

Salonul doamnei Oteteleșanu era cel dintâi fiindcă o intimitate mai mare îl lega de lumea elitei bucureștene. Și, prin elită, nu se înțelegea numai oameni de sînge, ci tot ceea ce avea un nume sau o situație în politică, în magistratură, în barou, în armată, în diplomație, în finanțe, în literatură etc.

Salonul Oteteleșanu te consacra. Spre a fi cineva în lumea de sus trebuia să treci prin acest salon și pe sub autoritatea acestui matronagiu. Aci se lansau fetele în lume, aci se lansau tinerii, aci se înnodau intrigile sentimentale, aci se puneau la cale căsătorii, aci se hotărau și multe combinații politice.

Acest salon era deschis întregului București „din societate“.

Un astfel de salon primitiv nu mai există astăzi.

Cel d-al doilea salon era al principesei Irina Suțu.* Acesta, tot atît de larg primitiv, era deosebit de celalt printr-o nuanță de oarecare rezervă mai mare. Dar, de asemenea, întregul București circula în zilele hotărîte.

În salonul d-nei Oteteleșanu n-am intrat, pe cînd în salonul prințului Grigore Suțu veneam în vizită de două ori pe an, la onomastice. Protocolul era cunoscut.

Prințul Grigore Suțu, un om mărunțel cu mustăți lungi și arnăuțești, acum încărunțite, cu tipul clasic al grecului din caricatură, întotdeauna elegant, primea în picioare în cel dintâi salon, aproape la ușa holului, pe toți vizitatorii. Și în zilele de recepție vizitatorii erau gloată. În al doilea salonaș, principesa Irina trona pe un fotoliu luxos iar pe dinainte-i, în ordinea intrării, defilau cei care o vizitau.

Te închinai, sărutai mîna, te opreai mai lung ori mai scurt, după cum erai mai întîm ori mai puțin, după cum erai doamnă sau domn; după rang și importanță schimbai două-trei cuvinte de politeță, te închinai și ieșeai.

În salon mulțimea era mare, unii veneau, alții plecau. Prințul Grigore avea cîte un cuvînt amabil pentru fiecare și plecai. Toată afacerea nu dura mai mult de zece minute.

Protocolul era acela al unei Curți, cu mai puțină rigiditate și cu mai puțin fast.²⁷⁶

a fost președinte al Camerei Deputaților (1871—1875). Deși fiu de domn (fi plăcea să i se spună „măria-ta“) n-a fost — raportat la marile averi ale vremii — prea bogat; tatăl său, principele Grigore Ghica, avusese opt descendenți (șase băieți și două fete) și-i lăsase moștenire o singură moșie (Dobreni, în fostul județ Ilfov).

²⁷⁴ Generalul Ioan Emanoil Florescu (1819—1893) a fost ministru de Război în guvernul lui Lascăr Catargiu (de la 14/26 martie 1871 la 30 martie/11 aprilie 1876), în care calitate s-a ocupat de organizarea armatei române. Provenea dintr-o familie foarte bogată; era fiul vornicului Manolache Florescu din Rimnicu-Vilcea; soția sa era fiica domnitorului Gheorghe Bibescu, răsturnat de revoluția de la 1848.

²⁷⁵ Palatul Suțu, construit între anii 1833—1834 pentru marele postelnic Costache Gr. Suțu, astăzi Muzeul de istorie și artă a municipiului București (Bulevardul 1843 nr. 2); holul la care se referă mai departe Bacalbașa fusese transformat în 1862 de către sculptorul Karl Storck, care îi adăugase o scară amplă cu două brațe.

²⁷⁶ Iată, în completarea textului lui Bacalbașa, o succintă și sobră relatare a unei „serate danțante“ din saloanele lui Gr. Suțu, reproducă din presa vremii: „De câteva săptămîni d. Gr. C. Suțu a deschis frumoasele sale saloane elegantei București-

Familia Grigore Suțu avea un caracter special și era una din curiozitățile bucureștene.

Aproape în toate zilele când era vremea frumoasă, domnul și doamna Grigore Suțu ieșeau la Șosea în echipajul lor sui-generis.

Intr-o trăsură-victoria, prințesa stătea drept maiestuoasă, iar prințul Grigore, mărunțel, ghemuit între perne, de unde d-abia îl vedeai; iar un ciine pudel de o talie mare, întotdeauna bine spălat și pieptănat, stătea culcat la picioare. Pe capră, arnăutul în fustanelă, cu fesul de ciucure lung, cu sabie și cu pistoale în brâu. Era vechea tradiție și vechiul fast al curților domnești din perioada fanariotă. Arnăuți nu mai erau decât câțiva în București, mai aveau și alte câteva case, printre ele și răposatul Petrovici-Armis, marele bogătaș al vremii. Astăzi, la 1927, acest spectacol s-ar părea teatral. În spatele trăsurii, pe un scaun ridicat, stătea cu miinile la piept un negru copilandru. Arapul lui Suțu era o ființă populară în București.

Obiceiul de a avea negri sau arapi ca un semn de mare lux nu era pierdut cu totul. În anul 1884, când am fost arestat 5 zile la Văcărești în urma mișcărilor studențești, am găsit acolo pe negrul din serviciul doamnei Petre Grădișteanu, actuala doamnă Theodor Căpitanovici. Negrul, necredincios servitor, fusese arestat pentru hoție.

Am găsit în București epoca celei din urmă manifestări conservatoare. Cu căderea cabinetului Lascăr Catargiu patru ani după aceea și cu venirea liberalilor, s-a inaugurat, nu o eră democratică, ci înălțarea burgheziei deasupra vechii boierimi naționalo-fanariote.²⁷⁷

Fiindcă, dacă, precum am spus, vechile familii boierești din neam băștinaș erau încă puternic reprezentate în înfățișarea de suprafață a Bucureștilor, înalta societate era împănată cu foarte multe familii de origine greacă și fanariotă. Căci nu toți grecii românizați erau fanarioți.²⁷⁸

Viața publică fiind cu mult mai puțin dezvoltată decât astăzi, se înțelege că viața de familie era mai strânsă. Lumea petrecea în casă, în cercuri mai mult sau mai puțin restrânse, revelionul la restaurant sau chiar prinzurile prin birturi și cu toată familia erau lucruri absolut ne-

lor. Joia trecută a fost o splendidă serată danțantă unde tot ce este mai elegant în societatea noastră s-a amuzat pînă la ziuă. Obicinuiții acestor saloane cunosc îndestul amabila recepțiune a d-lui și d-nei Gr. Suțu, pentru ca să mai avem trebuință să mai descriem această serată. Grațiozitatea și eleganța damelor noastre ne dispensează de orice detaieri. La acest bal se afla și Don Carlos" (*Cronica interioară, Pressa*, an. X, nr. 1, 23 ianuarie 1877, p. 1). „Alteța-sa regală", Don Carlos de Bourbon, duce de Madrid (1848—1909), pretendent rătăcitor la tronul Spaniei, aflat în vizită în România, fusese eroul unui război de succesiune terminat în 1876 în favoarea lui Alfonso al XII-lea.

²⁷⁷ După retragerea în 1876 a guvernului conservator Lascăr Catargiu a urmat o lungă guvernare liberală de 12 ani, pînă în 1888, guvernare care a contribuit la consolidarea puterii economice și politice a burgheziei românești; în aceste condiții guvernele conservatoare care au venit la putere după 1888 au trebuit să accepte — și să continue — unele reforme inițiate de liberali, modernizîndu-și concepțiile politice. De aceea momentul 1876 poate fi socotit într-adevăr ca unul de triumf al burgheziei asupra moșierimii conservatoare, așa cum sezisează judicios Bacalbașa.

²⁷⁸ Fanarioții făceau parte din păturile înstărite ale orașelor grecești, ei impunîndu-se treptat, începînd din secolul al XVI-lea, în viața economică și politică a Imperiului otoman; din rîndurile lor au fost numiți de sultan domni în Moldova (în perioada 1711—1821) și în Țara Românească (1716—1821). Observația lui Bacalbașa că nu toți grecii erau fanarioți e de domeniul evidenței.

cunoscute. De aceea numărul marilor baluri în lumea de sus era destul de însemnat pe timpul iernii.

Înfățișarea Capitalei era și cu mult mai națională decât este azi. Pe când astăzi, și mai cu seamă de la război încoace, Bucureștii au luat înfățișarea unui oraș curat cosmopolit, pe atunci era un oraș pur național. Pretutindeni, la spectacole, în cafenele, în cofetării, în birturi, la Șosea, oriunde, nu erau decât români. Rareori întâlneai câte un străin, și când îl vedeai îl arătai cu degetul.²⁷⁹ Iată de ce toți ne cunoșteam oriunde iar astăzi nu mai cunoaștem aproape pe nimeni.

Un om despre care se vorbea pe vremea aceea de unii cu admirație, de alții cu ură, de alții cu temere, era Ionel Isvoranu. Ionel Isvoranu, fost ofițer de cavalerie, descendent dintr-o familie boierească din Oltenia, unchiul lui Alexandru Marghiloman, era un fel de teroare a Bucureștilor.

Om de lume de altfel, însă un chefliu de întâia forță, avea banda lui cunoscută și temută. Când intra prin locurile de petrecere, mai ales prin localurile de noapte și prin grădinile din afară de oraș, era îngrijorare. La cea dintâi supărare, Ionel Isvoranu sărea la bătaie cu întreaga lui companie. Nimeni nu putea să i se împotrivescă, fiindcă Ionel Isvoranu, pe lângă prestigiul invincibilității lui, adăuga numărul, forța organizată, o mare îndrăzneală și o grozavă agerime în luptă.

Isprăvile lui Isvoranu se citau cu duzinele, căci nu trecea o săptămână fără să nu se audă că Isvoranu a mai făcut încă una.

O ispravă a fost bătaia de la Opera italiană.

Din diferite motive foarte copilărești, Isvoranu și banda sa nu voiau să permită unei primadone să cânte. De câte ori artista ieșea în scenă, amicii lui Isvoranu, cu acesta în frunte, începeau să fluiere și făceau atita zgomot, încât reprezentația nu putea urma. În sfârșit, poliția fu nevoită să intervie. Prefectul Hiotu luă măsuri la viitoarea reprezentație, postă în holul Teatrului Național un număr de polițiști și îndoi posturile de jandarmi călări.

Sala teatrului era plină. Când primadona apărui pe scenă, o furtună de fluierături izbucni din sală. Atunci poliția interveni și o crâncenă bătaie începu.

Din ceata lui Isvoranu făceau parte, între alții, un fiu al generului Christian Tell, cit și tenorul Theodor Popescu, un om de o statură herculeană, foarte puternic și foarte frumos bărbat. Fiindcă purta plete lungi, doi jandarmi l-au înșfăcat de păr și numai așa l-au putut domoli. Isvoranu, biruit și văzîndu-se amenințat, sări din stal în benoara fostei

²⁷⁹ Afirmația lui Bacalbașa e prea tranșantă; în a doua jumătate a secolului trecut populația Bucureștilor nu era chiar atât de omogenă cum susține el (o parte însemnată a comerțului nu se afla în mâinile românilor, fapt înregistrat și de notele subliniare ale cărții de față); populația „de alt neam“ a Bucureștilor, precizează C. C. Giurescu (*Istoria Bucureștilor*, p. 267—268) s-a ridicat întotdeauna la un procent destul de important. Printre elementele etnice străine C. C. Giurescu îi enumeră pe greci (care apar menționați pentru prima oară în documente din secolul al XVI-lea), sîrbi și bulgari, armeni, evrei (pomeniți documentar începînd de pe vremea lui Mircea Ciobanul, prin 1550), unguri (în special secui), germani, albanezi (arbănași) ș.a. E adevărat însă că după primul război mondial, o dată cu dezvoltarea impetuoasă a Bucureștilor, deveniți capitală a statului unitar român, populația alogenă crește, atât ca număr total, cit și ca procent.

sale soții și se refugie acolo. Acest scandal fu cauza unei agresiuni în contra prefectului Hiotu.*

Una din plăcerile favorite ale lui Isvoranu era să iasă seara pe Podul Mogoșoaiei și... să se lege de femei, cum se spune în limbajul popular. Cîteodată, el și ceata luau scaune de la cofetăria Fialkovsky, le ducea pînă pe trotuarul Podului Mogoșoaiei (Calea Victoriei), chema cîțiva vînzători de ziare pe cari îi comanda și le da ordin să ridice poalele femeilor care treceau. Și, cum pe vremea aceea cocote erau puține, cele mai multe victime ale acestor agresiuni erau femei măritate, femei cari de multe ori erau chiar la brațul bărbaților. Dar cine îndrăznea să se opună lui Ionel Isvoranu?

Ionel Isvoranu întrebuița de multe ori pe acești vînzători cărora le distribuise numele frunțașilor partidului conservator de la guvern, în special ale miniștrilor.

În adevăr, desele lui conflicte cu poliția îl arunca în opoziție. Una din formele acestei opoziții era aceea de a ridicula pe miniștri, dîndu-le numele vînzătorilor de ziare. Aceștia, cînd se întîlneau prin localurile publice, se strigau nu pe nume, ci pe poreclă: era Costa-Foru, Boerescu, Catargiu, Beizadeaua etc.

Ionel Isvoranu a sîrșit rău. În anul 1877, exasperînd pe țărani de pe moșia lui, aceștia i-au asediat casa. Isvoranu era crud, dar era brav: s-a baricadat și s-a apărat împușcînd în mulțime, dar țărănimea infuriată a spart ușile și l-a sfișiat.²⁸⁰

Cînd îmi amintesc de epoca aceea și cînd mă gîndesc cum că faptele lui Isvoranu, care astăzi ar ridica presa și întreaga opinie publică, pe vremea aceea erau privite ca inocente petreceri ale unui cuconăș, nu pot să nu spun că oricare ar fi ticăloșia oamenilor, vremea are, în mersul ei înainte, victorii morale pe care le prețuim numai cînd ne uităm înapoi.

Oare ce vor zice urmașii noștri de după o sută de ani despre epoca în care trăim?

Moravuri și farse

Pe vremea aceea se întîlnea încă adevărata veselie. Oamenii rîdeau cu toată inima. Se făceau farse cari făceau epocă. Se vorbea de ele ani îndelungați și tot se mai făcea haz.

Trăiau pe vremea aceea doi domni Crețeanu: unul Ulysse și celălalt Nicu.

Ulysse Crețeanu nu era numai un fecior de boier, un om inteligent și îndemînatec, o ființă amabilă și plăcut în societate, Ulysse Crețeanu era o instituție.

Ulysse Crețeanu era de toate: avocat, confident, om de afaceri, negociator, știa tot, făcea tot, avea toate ușile deschise, în sîrșit, unul era Ulysse Crețeanu.

²⁸⁰ Ionel Isvoranu a fost ucis de către țărani de pe moșia sa în august 1875 și nu în 1877 („Domnul Ionel Isvoranu a fost ieri pedepsit cu moartea de toți românii domiciliiați în comuna Greci, proprietatea sa, pentru crima ce a comis omorînd pe un nenorocit tată de familie care venise a reclama înaintea sa onoarea fiicei sale la care atentase” — *Știri din intru*, TEL., an. VI, 8 august 1875, p. 3).

Cîte nu se citează, adică nu se spuneau despre el. Astăzi, excepție făcînd de cîteva bătrîni, nimeni nu mai știe că a existat.

Am spus că Ulysse Crețeanu era și avocat. Bineînțeles, avocat de... Tîrgoviște²⁸¹.

După cum era avocat sui-generis, tot la fel îi erau și pledoariile. Într-o zi trebuia să apere înaintea tribunalului pe o doamnă din societate care era acuzată de bărbatul ei pentru adulter. Decît, doamna era tînără și frumoasă, iar bărbatul cam trecut. Care a fost pledoaria lui Crețeanu?

— Domnilor judecători, onorat tribunal. Închipuiți-vă fiecare din dumneavoastră că aveți acasă o glastră cu o floare de endrușaim²⁸² tînără și frumoasă. Pentru ca floarea asta să crească, să trăiască și să se facă tot mai frumoasă, nu-i așa că trebuie să fie udată în fiecare zi măcar o dată? Dacă floarea nu e udată, se usucă și moare. Tot așa este și cu noi, onorat tribunal. Grădinarul nostru nu ne uda nici în fiecare zi, nici măcar la cîte două zile și nici mai rar. Din pricina asta noi ne uscăm și eram gata să ne prăpădim. Văzînd primejdia, ne-am ales un alt grădinar, care să ne ude mai bine și mai des. Ce rău am făcut cu asta, onorabil tribunal?...

Se spune că dibaciul avocat, urmîndu-și pledoaria în mijlocul veseliei care zguduia de la judecători pînă la aprozi, a cîștigat procesul.

Ce vremuri fericite.

Nicu Crețeanu era un om înalt și de o extraordinară corpolență. Era un colos și nu umbla niciodată pe jos.

Odată prietenii i-au făcut una din acele farse cum nu se mai fac astăzi.

Nicu Crețeanu era un mare mîncăcios. Gourmand și gourmet.²⁸³

Într-o zi, intrînd la birtul Hugues, actual Riegler, unde mîncă de obicei, vede pe galantar o farfurie plină cu niște raci mari de toată frumusețea. Frecîndu-și mîinile de satisfacție, Crețeanu poruncește:

— Duceți-mi farfuria cu raci la masa mea.

— Nu se poate, coane Nicule, îi spune *maitre d'hôtel*, fiindcă sunt deja luați.

— Cum se poate? Cine i-a luat?...

— Un domn Negroponte care a venit ieri de la Galați. Cum a văzut racii, i-a cumpărat pe toți și i-a și plătit.

FuriOS, roșu-stacojiu la față și pufnînd de indignare, Nicu Crețeanu se așază la masă, mîncîndă cu noduri, apoi iese.

Pe Piața Teatrului își vede muscalul favorit staționînd și îi face semn cu bastonul.²⁸⁴

Muscalul trage la trotuar și scoate șapca. Crețeanu dă să se urce, dar muscalul îl oprește.

— Sărut mîna, cacanaș Nicu, azi nu sunt slobod.

— Cum? Ce?

— Da, cacanaș, sunt angajat pentru trei zile de cacanaș Negroponte din Galați.

²⁸¹ Adică avocat fără studii, cu diplomă falsă.

²⁸² *Indrușaim*, mușcată (floare).

²⁸³ *Gourmand* (fr.), mîncăcios; *gourmet* (fr.), care știe să aprecieze mîncărurile bune.

²⁸⁴ În Piața Teatrului se afla pe atunci principala „stațiune“ de trăsuri a Bucureștilor.

Nicu Crețeanu dă să cadă pe spate!
Cu miinile ridicate în sus, roșu la față, spumegînd, vociferează pe trotuar.

— Negroponte! Iar Negroponte?! ...

Nicu Crețeanu ținea un magazin special, un fel de birou pe Calea Victoriei unde este astăzi un magazin de ghete alături de băcănia Dragomir.

Pe la orele 8 dimineța, Crețeanu se plimba tacticos prin prăvălie. Deodată vede un precupeț trecînd încet cu două cutii deschise pline cu icre proaspete de morun. Parcă într-adins precupețul își expunea marfa pentru ca s-o vadă cel din prăvălie.

Am spus că Nicu Crețeanu era un mare mîncăcios. Cum văzu icrele, bătu în geam și chemă pe precupețul pe care-l cunoștea.

— Cum dai icrele, Vasile?

— Nu sunt de vînzare, să trăiți, coane Nicule, sunt vîndute.

— Cum vîndute? ... Cui le-ai vîndut?

— Zău așa, crede-mă, coane Nicule. Le duc alături la hotel, la un domn Negroponte din Galați.

E de prisos să mai descriu explozia lui Crețeanu.

Seara, vine să prînzească la Hugues. În galantar, ce să-i vadă ochii? Un miel. Pe vremea aceea un miel în luna lui ianuarie era lucru extraordinar, aproape nu se vedea. Cum îl văzu, Crețeanu urlă:

— Să-mi puie o ciosvîrtă la frigare numaidecît! Să fie de la rinichi. Chelnerul-șef se apropie politicos:

— Nu putem, coane Nicule, mielul nu este al nostru, l-a adus domnul Negro ...

— ... pontel! Iar Negroponte?! Toată viața o să mă persecute Negroponte ăsta? ...

În sfîrșit, cu vai cu chiu, omul prînzi destul de copios, apoi trimise chelnerul peste drum la Teatrul Național ca să-i ia biletul de operă.

Nicu Crețeanu, fiindcă era foarte gras, lua întotdeauna no. 3 din rîndul întii, cap de bancă. Apoi avea învoială cu casierul ca să-i reție locul pînă la ora 7 jumătate: dacă pînă la 7 și jumătate nu retrăgea biletul, casierul îl putea vinde.²⁸⁵

La 7 jum. punct, chelnerul iese din birt și se repede la casa teatrului, dar se reîntoarce cu mîna goală: biletul no. 3 era vîndut.

Furios, Nicu Crețeanu se îmbracă și trece gîfîind strada. La casă trona casierul, italianul Ghelli.

O altercație urmează: casierul pretinde că era în regulă deoarece conul Nicu trimisese chelnerul după ora hotărîită.

— În sfîrșit, cui l-ai vîndut, poate că o vrea să-l schimbe?

— Nu cunosc, cocoane Nicu, este un străin, îl cheamă Negroponte ...

— Negroponte?! ... Spune-mi unde e, ce fel de om e, vreau să-l văd îndată!

— Este un om mare, gros, cu favorite negre.

— Ai un bilet alături?

— Am numărul 5.

— Adu-l.

Și Nicu Crețeanu ia numărul 5 și intră.

²⁸⁵ Reprezentațiile începeau la ora opt seara.

La no. 3 vede o matahală. Un ăla înalt, gros, cu o jiletcă cadrilată, cu pantaloni prăzului, cu niște ghetе grosolane în picioare și pieptănat cu freză bărbierească.

Se juca *Trovatore*²⁸⁶!

Cînd Nicu Crețeanu savura cu mai mult deliciu armonia vocală, se pomenea cu cite un cot al lui Negroponțe că-l pocnea în coaste.

Nicu Crețeanu spumega, însă, fiindcă era om de lume binecrescut, înghițea în sec și nu spunea o vorbă.

Dar Negroponțe îl persecuta grozav. Cînd îl lovea cu cotul, cînd se întorcea și îl tușea în obraz, cînd îl călca pe picioare.

Tortura a durat trei ceasuri.

La plecarea omul n-a mai putut să rabde. Negroponțe îl călcase pe bătătură mai apăsător ca pînă atunci.

— Pardon, domnule, dumneavoastră sunteți domnul Negroponțe? ...

— Ce fel, coane Nicule, nu mă cunoști? Eu sunt Tănase!

Prietenii lui Crețeanu cari, timp de trei zile, îi pusese[ră] la cale această farsă, luase pe Tănase țiganul, bărbierul păcălitului, îl deghizase și-l trimisese la teatru ca să-l plictisească.

Acesta era spiritul vremii.

Obiceiul acestui soi de păcăleli exista mai de mult. Păcălitura, chiar păgubitoare, era foarte gustată și ținea locul lucrului de duh.

Pe la 1871 și mai tîrziu chiar, se citau curent numeroasele păcălituri făcute de C. A. Rosetti care, în tinerețe, fusese un păcălitor de mîna întia.

Două din păcăliturile lui C. A. Rosetti erau vestite.

Odată, fiind polițai la Pitești, a plăsmuit un ordin de la Mitropolie ca toți popii din oraș să fie tunși. Apoi a adus la poliție pe toți preoții, i-a pus pe o tobă și i-a tuns la piele.²⁸⁷

Mai înainte fusese ofițer de cavalerie și, ca fiu de boier, făcea parte din garda domnească.

²⁸⁶ Opera *Trubadurul (Il Trovatore)* de Giuseppe Verdi.

²⁸⁷ C. A. Rosetti a fost șef al poliției la Pitești, în 1842, la vîrsta de 26 ani. Cu mai multă culoare și nerv momentul este relatat de I. L. Caragiale într-un articol din *Epoca*, din 26 noiembrie 1896, intitulat *C. A. Rosetti*: „Ștregar și drăcos de mic, copil înrudit cu cele mai mari familii, se înhăitează în tinerețe cu maș mulți de teapa lui și se pune în revoltă față de disciplina societății de pe acea vreme. Își lasă plete lungi, face fel de fel de giumbușuri și de tîmbălăuri, bîgînd în năbădăi pe isnafi și mahalagii; încalecă de-a-ndărăteala pe o saca și se plimbă pe Podul Mogoșoaii escortat în triumf de toți ștregarii zamparagii care-l aclamă strigînd: «Ura! vivat musiu Berlicoco!» Se duce vestea pîn' la Vodă de isprăvile bandei; Vodă ride și dă poruncă lui Aga să prinză numaidecît pe musiu Berlicoco și să-l tunză muscălește. După aceea, ca să scape tîrgul și marginile de ceata derbedeilor Vodă începe să le dea slujbe pe afară, pe unul îl face sameș, pe altul zapciu, pe altul altceva, iar pe Rosetti îl trimite polițai la Pitești. Tînarul Berlicoco merge la post și primul act care-l săvîrșește, ca depozitar al siguranței publice, care e? Pune cîțiva dorobanți și doi bărbieri în piață; pe cine dintre isnafi ori cupeți or prinde, să-l tunză ridiche. Tipă lumea; scandal! ce-i asta? «Așa e porunca mării-sa Vodă, răspunde polițaiul... Uite pe mine cum m-a tuns!» (I. L. Caragiale, *Opere*, vol. III, ediție îngrijită de Paul Zarifopol, 1932, p. 131—132). Aceeași scenă, foarte pe scurt, e istorisită și de D. Teleor, în broșura *Din junețea lui C. A. Rosetti (Anecdote)*, București, 1903, care o situează însă în anul 1835.

Domnitor era Știrbei, căruia Rosetti îi lua deseori parale, sub felurite motive.²⁸⁸

Fiind peste câteva zile o sărbătoare când Vodă trebuia să se ducă cu alai la Mitropolie, Rosetti ceru din nou parale sub cuvânt că nu are uniforma în bună stare. Altfel nu poate încăleca. Vodă, supărat de atâtea cereri de bani, trimise ordin lui Rosetti să încălece cu uniforma pe care o are și să vie la paradă, la nesupunere — arestul timp de o lună. Rosetti se execută.

Însă în ziua paradei, își rupse turii pantalonilor. Fiindcă era din escortă, călărea întotdeauna lângă portiera trăsurii domnitorului și sălta pe șea astfel încît să i se vadă pantalonii găuriți la partea cea mai intimă.

De la paradă C. A. Rosetti trecu în arest. Dar păcăleala fusese făcută.

Cînd am venit în București, C. A. Rosetti era fruntaș politic, iar cu păcăliturile se îndeletniceau alții. Unul foarte popular era N. T. Orășanu, scriitorul-umoristic, om al zilei din acest punct de vedere.

Nae T. Orășanu scria la *Ghîmpel*, ziarul umoristic al opoziției liberale, proprietatea unui domn Stoenescu.

În timpul domniei lui Cuza a fost de nenumărate ori trimis la Văcărești, fiindcă pe vremea aceea exista arestul preventiv pentru delictul de presă. De cîte ori Orășanu scria cîte un articol violent sau atîngător la Vodă, își trimitea imediat salteaua, plapoma și pernele la Văcărești. Directorul penitenciarului nu voia să le primească, însă Orășanu îi răspundea:

— Nu-ți fie teamă, o să primești ordinul peste cîteva ceasuri.

Și, în adevăr, ordinul venea întotdeauna.

Ziariștii și scriitorii

Pe la 1871 și 1872 scriau la *Ghîmpel* un mănunchi de scriitori de valoare. Afară de N. T. Orășanu, directorul Stoenescu știuse concentra mai pe toți scriitorii de talent. Scria Gh. Dem. Teodorescu sub pseudonimul Ghedem. Toată viața, după aceea, Gheorghe D. Teodorescu a fost cunoscut sub numele de Ghedem.

Mai scria și Cocris. Cocris era Constantin Cristescu, funcționar mi se pare la Ministerul Lucrărilor Publice.²⁸⁹

²⁸⁸ C. A. Rosetti a fost aghiotant („aide de champ“) al domnitorului Alexandru Ghica (1834—1842) la urcarea în scaun a acestuia și nu al lui Barbu Știrbei (care a domnit după revoluția de la 1848, cînd C. A. Rosetti, uitînd de zburdănițiile tineretii zvăpăiate se dedicase, de mai mulți ani, cu pasiune activității revoluționare).

²⁸⁹ *Ghîmpel*, revistă umoristică săptămînală („această foaie iese o dată pe săptămîină, duminică“) a apărut la București din mai 1866 pînă în mai 1879 (redacția: *Pasajul român*, nr. 9). Revista, îndeosebi după 1871, adoptase o orientare politică violent anticonservatoare și antidinastică. Redactorii revistei au fost I. C. Fundescu (1867), G. Dem. Teodorescu (1871), Toma I. Stoenescu (1877). Între 1872 și 1877 revista a fost condusă de un comitet, din care a făcut parte, în anii 1874—1876, și foarte tînărul I. L. Caragiale. Colaboratorii revistei sînt cei notați de Bacalbașa: G. Dem. Teodorescu (semnînd Ghedem), C. Cristescu (Cocris, Sir Kock), Teleor ș.a. Caragiale semna la *Ghîmpel* cu pseudonimele sau inițialele: I.L.C., Car., C., Rac, Palicar. În 1871—1872 N. T. Orășanu nu colabora la *Ghîmpel*.

Dar să spun și despre scriitorii tineri și bătrâni cari erau la suprafață și reprezentau elita gândirii românești și speranța pentru viitor.

În 1871, d-abia elev în clasa IV-a gimnazială, nu prea știam multe din viața bucureșteană.

Dar prin zidurile școlii și ale pensionatului, unde internam, străbătea zvonul lucrurilor din afară.

Ziare citeam puține, rareori citeam ziarele, totuși începeam să cunoaștem oamenii cari aveau notorietate, cari scriau, cari reprezentau curentele noi și stăpîne ale zilei de miine.

Ziare nu erau multe și nici nu apăreau în toate zilele. Cotidianul nu prea era răspîndit.

Ziar cotidian și cel mai important ziar era *Românul* lui C. A. Rosetti, organ al liberalilor.²⁹⁰

Ziar important, nu atît prin forța politică ce reprezenta, cît prin marele talent de polemist al directorului său, era *Trompeta Carpaților* al lui Cezar Bolliac.

Acest ziar n-a fost niciodată cotidian. A apărut de două și de trei ori pe săptămîină, iar pe la 1872, 1873, 1874 nu mai apărea decît o dată pe săptămîină. Foarte rar de două ori. Era un ziar independent, dar anti-liberal.²⁹¹

Pressa, organ zilnic cu idei conservatoare, apăra guvernul lui Lascăr Catargiu.^{292*}

Reforma fondată de N. Coculescu, avea acum ca director pe I. G. Valentinianu. Acest ziar era independent dar de nuanță liberală. Apariția îi era neregulată, dar mai mult apărea de 2 ori pe săptămîină.²⁹³

Ghimpele era un ziar umoristic transformat din vechiul ziar umoristic *Nichipercea*.

În 1871, proprietar și director al *Ghimpelui* era T. I. Stoenescu. Ziarul apărea o dată pe săptămîină și avea nuanța opoziționistă liberală.

Totuși era un ziar independent.

²⁹⁰ *Românul*, fondat de C. A. Rosetti la 9/21 august 1857, ca organ al liberalilor radicali; a apărut pînă în aprilie 1905. În perioada la care se referă Bacalbașa — după stabilirea lui C. A. Rosetti și Eugeniu Carada în străinătate — principalul redactor al oficiosului liberal era Emil Costinescu; redacția ziarului se afla pe strada Academiei la nr. 26 (în 1874).

²⁹¹ *Gazeta* lui Cezar Bolliac, *Trompeta Carpaților* (continînd *Buciumul* acestuia, suprimat de autorități la sfîrșitul anului 1864) a apărut de la 1/13 martie 1865 la 18/30 ianuarie 1877 (redacția se afla în Pașajul român). În 1866—1871 redactorul ziarului era N. Bassarabescu, unchiul scriitorului I. A. Bassarabescu.

²⁹² *Pressa* a apărut de la 18 februarie/1 martie 1868 la 14/26 mai 1881, din inițiativa lui Vasile Boerescu (în 1874 redacția ziarului se afla în Pașajul român la nr. 6). În timpul guvernării lui Lascăr Catargiu, cotidianul bucureștean a sprijinit guvernul conservator (infrînd în polemică uneori cu *Românul*), îndeosebi în anii în care Vasile Boerescu a fost solicitat de Lascăr Catargiu să ocupe postul de ministru al Afacerilor Străine (aprilie 1873—noiembrie 1875). În momentul în care gruparea contristă conservatoare-moderată a lui Vasile Boerescu și Dim. Ghica a început să evolueze către liberali, conservatorii — care, în disprețul lor mărturisit pentru opinia publică nu dispuneau de un cotidian politic de autoritate — au fost nevoiți să înființeze gazeta *Timpul* (la 15/27 martie 1876). Alături de *Românul* și *Telegraful*, *Pressa* era cel mai important periodic politic bucureștean, în perioada la care se referă acum Const. Bacalbașa.

²⁹³ *Reforma*, gazetă politică și literară, al cărei redactor și proprietar era ziaristul liberal I. G. Valentinianu (1834—1898), a apărut la București în mai multe serii; seria la care se referă Bacalbașa a fost editată de la 1/13 noiembrie 1872 la 25 decembrie 1879/6 ianuarie 1880.

Ziua, organ conservator guvernamental. A apărut în aprilie 1873 și a durat pînă în iunie 1874. Apărea de trei ori pe săptămînă. Îl redacta Grigore Dianu, dar era anonim.²⁹⁴

Viitorul, apărut la sfîrșitul anului 1871, a durat pînă la jumătatea lui 1874. Ieșea o dată pe săptămînă și avea ca director pe Nicolae Fabiu Bădescu. A fost întiul ziar cu idei democratice înaintate pentru vremea aceea. Bădescu a murit tînăr iar ziarul nu i-a supraviețuit mult.²⁹⁵

Le Journal de Bucharest, apărut în 1870 sub direcția lui Ulysse de Marsillac, profesor de limba franceză la Facultatea de Litere din București, a trăit pînă la 1877. Ieșea de 2 ori pe săptămînă. Ziar în limba franceză, în format de revistă, a introdus rubrica mondenă în presa din România.²⁹⁶

Telegraful, imprimat *Telegraphulu*. Ziar cu apariție neregulată, era de nuanță liberală, dar ziar independent.²⁹⁷

Daracul, ziar umoristic, fondat în 1869, apărea o dată pe săptămînă. Era independent.^{298*}

În afară de aceste 11 sau 12 publicațiuni, nu-mi mai amintesc să fi apărut altele pe vremea aceea.²⁹⁹

²⁹⁴ *Ziua* (ortografiat *Diua*), avea redacția pe strada Lipsani la nr. 11; se imprima la tipografia Thiel și Weiss; nu știm să se fi păstrat vreun număr în bibliotecile noastre.

²⁹⁵ *Viitorul*, gazetă politică și literară, a apărut bisăptămînal la București de la 17/29 decembrie 1872 la 13/25 iunie 1874 (redacția se afla pe strada Nouă la nr. 5). Directorul gazetei a fost, pînă în martie 1874, N. F. Bădescu. Publicația susținea într-adevăr unele idei democratice, întreținea cultul domnitorului Al. I. Cuza și îl critica pe Carol I, dar, evident, nu a fost „întiul ziar cu idei democratice înaintate pentru vremea aceea”, cum afirmă Const. Bacalbașa cu excesivă îngăduință.

²⁹⁶ *Le Journal de Bucarest* („politique, scientifique, littéraire et comercial”); redacția se afla în casa Rasch de pe Calea Mogoșoaiei („bureau du journal, place du Théâtre, maison Resch”).

²⁹⁷ *Telegraful*, gazetă politică și literară, de orientare radical-liberală, a apărut la București de la 1/13 aprilie 1871 la 30 octombrie/11 noiembrie 1888, la ea lucrînd succesiv I. G. Valentinianu, N. T. Orășanu, Gr. G. Tocilescu, I. C. Fundescu (menționat ca director din 1874), cînd redacția jurnalului se afla pe strada Academiei la nr. 24, alături de aceea a *Românului*, Zamfir C. Arbure, Const. Bacalbașa ș.a. A fost unul dintre zările bune ale vremii, apreciat atît pentru calitatea informației cît și a comentariului politic, scris de pe poziții progresiste.

²⁹⁸ *Daracul*, revistă satirică săptămînală publicată cu intermitență de N. T. Orășanu între 5/17 ianuarie 1869 și 19/31 octombrie 1876. Nu a apărut o perioadă mai îndelungată de timp, între 9/21 ianuarie 1872 și 18/30 iulie 1876. Potrivit temperamentului redactorului ei, N. T. Orășanu, a fost o publicație de neobosită opoziție, promovînd idei democratice și antimonarhice.

²⁹⁹ La București, chiar înainte de perioada de avînt a presei române moderne, de după 1877, apăreau mult mai multe publicații periodice decît își amintește aici Bacalbașa, reținînd însă corect numele principalelor gazete politice; astfel, în *Anuarul general al României pe 1874* redactat de Frédéric Damé sînt enumerate 21 de publicații bucureștene în limba română, 2 în franceză, 1 în limba germană și 2 în greacă (*Annuaire général du Roumanie*, Bucarest, 1874, p. XVIII—XIX). Dintre periodicele mai importante apărute în primii ani ai deceniului 1870 s-ar mai fi convenit să fie menționate: *Columna lui Traian* (1870—1875), dirijată de B. P. Hasdeu; *Tranzacțiuni literare și științifice* (1872—1873), în care apar studiile de orientare filozofică materialistă ale lui Ștefan C. Michăilescu; *Poporul* (1871—1876), săptămînal aflat sub conducerea lui N. Bassarabescu; bisăptămînalul *Oitul* (1873—1874), dirijat de foarte junele Al. Macedonski; *Revista științifică* (de vulgarizare a științelor „naturale și fizice”, 1870—1882), redactată de P. S. Aurelian, C. F. Robescu și Gr. Ștefănescu; *Revista contemporană* (1873—1876), deja amintită aici; bihebdomadarul *La Roumanie* al lui Fr. Damé (1873—1876); gazeta muncitorească *Uvriatul* (1872), urmată de *Lucrătorul român* (1872—1873) ș.a.

Cititorii au putut observa din enumerația făcută cum că presa de acum 50 de ani se distingea prin două caracteristice.

Întîia că erau puține ziare cotidiene, iar apariția celor mai multe nu avea dată fixă; apăreau cînd o dată, cînd de două, cînd, cel mult, de trei ori pe săptămîină.³⁰⁰

A doua, că mai toate ziarurile erau independente, trăiau cum puteau, fără să se sprijine pe partide, fără fonduri secrete, cu foarte puține anunțuri, trăind aproape numai din abonamente și din vînzarea cu numărul, foarte redusă și aceea.

Oamenii zilei

Deși în București apăreau 10 sau 12 ziare, totuși, afară de trei: C. A. Rosetti, Cezar Bolliac și N. T. Orășanu — nici un nume din presă nu strălucea în afară. Personalitate nu aveau decît aceștia trei.

Cezar Bolliac era cunoscut pentru puternicul său talent de polemist și pentru fraza lui impecabilă. Era un scriitor de rasă. Era un stilist de mare valoare, așa cum erau foarte puțini în epoca aceea. Într-o formulă populară, pot spune că Bolliac era ziaristul care scria mai bine.

Dacă Cezar Bolliac n-avea, însă, o prea mare influență asupra tinerelor generațiuni și dacă n-avea credit asupra vreunei păături sociale, este pentru că nu era omul unei convingeri și nu avusese statornicie de credințe.³⁰¹

Căci un ziarist mare nu este acela care știe numai să scrie frumos, ori să scrie mult, ori să varieze subiectele, dar mare și cu înfrîurire asupra contemporanilor este ziaristul legat de unele convingeri, cu o puternică temelie morală, cel care iubește cu putere ceva din lucrurile mari: patria, poporul său, în general oamenii.

Cezar Bolliac scria bine, însă sufletul popular urma pe alți ziaristi cari scriau mai puțin estetic, însă mai mult înțeleși de masă.

N. T. Orășanu avea un nume. Satirele lui, versurile lui umoristice, toate cu caracterul diatribei politice foarte naive, foarte primitive și incorecte ca factură gramaticală, resimțindu-se de incultura epocii, plăceau totuși. Pe Orășanu toată lumea îl făcea haz, iar unele din satirele lui erau cîntate în oraș.

De altfel marele public nici nu-l cunoștea sub numele lui de Orășanu, ci îl cunoștea sub numele de Nichipercea. Acesta era titlul gazetei umoristice unde debutase.³⁰²

³⁰⁰ Dintre gazetele citate de Bacalbașa apăreau zilnic numai *Românul*, *Telegraful* și *Pressa* (această din urmă de la 16/28 februarie 1869).

³⁰¹ Frunțaș al revoluției de la 1848, luptător pentru unirea Principatelor, Cezar Bolliac a fost credincios unor idealuri democratice pe care le-a apărut cu strălucire în presă toată viața; totuși, în ultimele două decenii de activitate publicistică (în 1877 suferă o congestie cerebrală și paralizază) el a făcut concesii unor idei confuze, antisocialiste și xenofobe, evidente îndeosebi în gazeta sa *Trompeta Carpaților*. Afirmările lui Bacalbașa că Bolliac nu ar fi fost omul unor convingeri și că nu ar fi avut „statornicie de credințe” sînt însă nedrepte și vor fi infirmate chiar de autorul acestor amintiri cîteva pagini mai încolo.

³⁰² *Nichipercea* era revista satirică pe care N. T. Orășanu o fondase la 23 iulie/4 august 1859; debutase însă cu cîțiva ani mai înainte (cu volumul de versuri *Floricele de primăvară*, 1854).

Cel dintii ziar bucureştean era *Românul*, proprietatea lui C. A. Rosetti care, însă, nu locuia în ţară, locuia la Paris.³⁰³ *Românul* era foarte citit şi mai ales avea mare influenţă în ţară, însă Rosetti nu era iubit de public. Nici chiar roşii nu-l iubeau toţi.

Cauza acestei răceli era datorită, pe de o parte, propagandei conservatorilor care prezentau pe Rosetti drept geniul rău al lui Ion Brătianu, iar, pe de altă parte, era datorită înfăţişării sale.

Căci, pe când Brătianu avea o figură simpatică, deschisă, frumoasă, Rosetti dimpotrivă, cu ochii lui bolbocaţi, cu privirea lui tăioasă, cu urîţenia ce-l caracteriza, făcea antipatii.

Pe la 1871, 1872, 1873 şi 1874, curentul liberal creştea mereu şi cerea conştiinţele. Tineretul, în proporţie de 90 la sută, mergea către liberali, dar, cu toate acestea, pe cât era de iubit Brătianu, pe atât nu era iubit Rosetti.

Una din cele câteva cauze era şi situaţia bănească a fiecăruia.

Brătianu avea oarecare avere.³⁰⁴ La Florica lui din judeţul Muscel producea. Producea unt, producea vin, producea ţuică; iar produsele erau toate de cea mai bună calitate, erau foarte mult căutate pe piaţă. Deci, Brătianu era cel dintii „boier“ care punea în comerţ lucruri fabricate în ferma lui. Acesta era un mare merit pentru vremea aceea şi crea omului un titlu mai mult de democratism.

Ce document interesant al timpului. Faptul că Brătianu devenea negustor şi intra în rîndurile burgheziei era o dovadă de democratism!

C. A. Rosetti împărtaşea soarta tuturor săracilor. Simplul gazetar fără avere, care totuşi putea trăi la Paris cu nevasta şi cu patru copii, nu putea fi un om cinstit. Şi de aci calomnia.

Rosetti, pe care adversarii îl porecleau Berlicoco, era acuzat că a putut agonisi averi mari, pe care le avea depuse la oarecare bănci din străinătate. Avea şi castele în Elveţia, ba primea şi subvenţii de la „Alianţa israelită“?! . . .

Faptul că Brătianu trăia în ţară, retras şi modest la via lui, deşi avea oarecare stare, pe când Rosetti, fără nici o avere văzută, putea trăi la Paris împovărat de o grea familie, dăduse arme adversarilor. Iată de ce C. A. Rosetti personal nu avea simpatiile lui Ion Brătianu.

Au trecut 50 de ani de atunci şi cît de fundamental s-a schimbat judecata socială. Cu cincizeci de ani în urmă, Cezar Bolliac era un mare fruntaş al presei române, iar C. A. Rosetti avea reputaţia unui scriitor

³⁰³ C. A. Rosetti a plecat în Franţa în 1871, dezamăgit de cursul pe care-l luase viaţa politică românească prin instalarea unui guvern conservator, agreat de principele Carol şi de către puterile reacţionare ale Europei. El intenţiona să deschidă aici un pension de băieţi ca să-şi întretină la studii pe cei trei fii, Mircea, Vintilă şi Horia, pe care-i educase în spiritul concepţiilor sale democrat-revoluţionare. În ciuda afirmaţiilor provenite din surse conservatoare că el ar fi dus în capitala Franţei şi la Nisa, unde se afla în vara anului 1872; o viaţă de huzur, el dispunea de venituri limitate, fiind nevoit chiar, la începutul anului 1873, să vîndă tipografia *Românului* — proprietatea sa — lui D. A. Laurian (Vasile Netea, C. A. Rosetti, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1970, p. 304). El va reveni în patrie în primăvara anului 1875 pentru a lua parte la campania de răsturnare a guvernului conservator.

³⁰⁴ Ion Brătianu, fiul mezin al marelui clucer Dincă Brătianu, boier argeşean, moştenise la moartea tatălui său moşiile Florica, Mălureni, Galeşul-Brătieni, Lereşti şi Simbureşti; pe moşia Florica de lângă Piteşti (azi în comuna Ştefăneşti — Argeş), unde locuia o parte a anului, a practicat o agricultură modernă, oferindu-şi produsele şi pe piaţa bucureşteană (v., de pildă, o reclamă din *Uniunea democratică*, an. I, nr. 52, 6 ianuarie 1877, p. 4: „Unt proaspăt Ioan Brătianu, în bucăţi de 50, 100 şi 200 dramuri, ocaua 8 lei noi. Depozitul de vinuri E. Carada, str. Nouă 5“).

mediocru. După jumătate de secol, despre directorul *Trompetei Carpaților* nu se mai vorbește, dar C. A. Rosetti a rămas pentru profesioniști și pentru țară unul dintre cei mai mari ziaristi ai neamului.

Vreamea și-a îndeplinit ca întotdeauna opera. A modelat, a fasonat, a șlefuit. A curățat de pe reputația omului tot ce era fătărnicie, calomnie sau laudă nemeritată, a pus sufletul, mintea și caracterul celui dispărut sub lupa nepărtinitoare a istoriei și ne-a dat nouă, celor de azi, și va transmite celor de mâine și de întotdeauna un alt C. A. Rosetti, care a fost nu numai gazetarul scriitor, dar gazetarul luptător pentru cauza poporului său.

Nimic din ceea ce gândim astăzi nu gîndeau oamenii de la 1871. Pe vremea aceea ziaristul C. A. Rosetti trăia însă, era în cimpul luptelor, era judecat după toate faptele lui împreunate, neghina era încă amestecată cu grîul, iar ochiul mulțimii contemporane nu era în stare să aleagă ceea ce era destinat traiului trecător de ceea ce era destinat eternității.

C. A. Rosetti a rămas totuși. Dintre toți ziaristii de la 1871, C. A. Rosetti e singurul care a rămas. Cu toate că nu este operă mai plăpîndă decît opera ziaristului și nu este scris mai efemer și mai lipsit de însușirile vieții îndelungate.

Ziaristul, acesta e sorțul său, are datoria să scrie spre a fi înțeles de cei de față, iar nu spre a fi apreciat numai de cei viitori. Însă ziaristul care a putut izbuti să fie și omul zilei de azi, dar și omul zilei de mâine, acela a fost negreșit un mare profesionist, și o minte superioară.

C. A. Rosetti a fost dintre aceștia.

Ceilalți ziaristi: Valentineanu, Bassarabescu, Fundescu etc. nu aveau personalitate, lumea îi ignora. Ziarele lor d-abia erau citite. Cezar Bolliac a rămas uitat sub pulberea trecutului [...].³⁰⁵

Dar mai erau alți oameni ai condeiului care răsăreau.

Era Hasdeu, era Laerțiu, era Scurtescu, era poetul Zamfirescu.

Hasdeu începea să fie mare, după cum am mai spus. Prin școli se vorbea de Hasdeu. Polemicile lui cu „Junimea“ din Iași erau urmărite cu simpatie. Fiindcă junimiștii erau politicește conservatori și fiindcă la București tineretul începea să fie liberal, aproape toate glasurile erau pentru Hasdeu.

Laerțiu, pseudonimul lui Lăzărescu, era un critic teatral foarte apreciat.

Criticile lui teatrale erau urmărite și citate cu multă deferență. Criticile lui Laerțiu făceau autoritate. Totuși reputația lui Laerțiu a trăit într-un cerc restrîns și nu i-a supraviețuit.

Nicolae Scurtescu era cunoscut iarăși într-un cerc mărginit. Îl cunoșteau intelectualii, profesorii, ziaristii, studenții. Institutator în București, scria în *Telegraful* și în alte publicații, avusese cîteva polemici și întrebuința stilul declamator, atît de mult la favoare pe vremea aceea. După

³⁰⁵ Opera lui Cezar Bolliac nu a fost chiar atît de ignorată cum susține Const. Bacalbașa; în primele trei decenii ale secolului nostru — perioadă la care se referă Bacalbașa — a apărut o culegere din creația sa poetică (*Meditații și poezii*, în 1915, cu o prefață de Petre V. Haneș), un masiv studiu asupra acestuia, datorat lui D. Popovici, tipărit în *Viața românească* din 1929 (*Poezia lui Bolliac*), amintiri despre el în *Adevărul* din 1914; scrise de Vintilă C. A. Rosetti (nr. 8734), a fost menționat în istoriile literaturii române apărute atunci (N. Iorga, 1907—1909; Gh. Adamescu, 1920; G. Bogdan-Duică, 1923; Petre V. Haneș, 1924 ș.a.) (v. bibliografia ediției în două volume, alcătuită de Andrei Rusu: Cezar Bolliac, *Scrieri*, Editura Minerva, 1983).

urma lui Scurtescu a rămas o dramă în versuri intitulată *Rhea Silvia* și un volum de versuri.

Fiindcă făcea polemică și întrebuița ziarele, era pus în vază și făcea oarecare zgomot în jurul său. Pe vremea aceea era aproape printre fruntașii literelor române.

Dar n-a putut rămîne.

Poetul Zamfirescu, funcționar la Eforia Spitalelor Civile, a murit nebun.

Zamfirescu a avut talent. Publicului celui mare a început să-i fie cunoscut după apariția *Revistei contemporane* în anul 1873, în care a scris.

Excela, mai ales, în satiră. Moartea prematură datorită acelei boale nenorocite l-a împiedicat să sfîrșească poemul său satiric intitulat *Muza de la Borta rece*, satiră îndreptată împotriva „Junimii“ din Iași. Din această operă menită să fie o piesă teatrală, fiindcă era dialogată, mi-au rămas în memorie cîteva versuri:

*Am pornit, pornii, pornit-am*³⁰⁶
De la Iași în cărucior,
Am sosit, sosii, sosit-am
L-al Olimpului picior.
Văzui oameni de hîrtie
Cu mustăți de chihlibar
Lei de cocă pe cîmpie
Mîncînd stridii cu muștar.
*Văzui... etc.*³⁰⁷

Volumul de versuri rămas de pe urma lui Zamfirescu conține bucăți cari pe vremuri plăceau mult și erau citate aproape cu admirație; de pildă poezia *Lună, lasă-mă să dorm*.³⁰⁸

Dar oamenii nu au fost binevoitori cu Zamfirescu.

Tot pe vremea aceea se mișca și atrăgea atențiunea V. A. Ureche, d-rul Obedenaru (Gheorghiadu), N. D. Popescu etc.

V. A. Ureche scria mult, vorbea mult, se producea în conferințe, se producea la teatru, scria istorie, se afirma ca un campion naționalist. Dar fără influență asupra generațiilor tinere de atunci.

În ciuda marei lui activități, n-a avut nici admiratori, nici discipoli.³⁰⁹

³⁰⁶ Bacalbașa notează cu aproximație primul vers al citatului, corectat în text de noi: „Am plecat, plecat, plecat-am“.

³⁰⁷ *Muza de la Borta rece*, bufonerie literară lirică în 3 acte, editată de *Revista contemporană*, 1873, p. 46—47 (aria „La Chirița la grădină“).

³⁰⁸ Referire la volumul *Cîntece și plîngeri* (1874); poezia amintită de Bacalbașa poartă un alt titlu — *La lună* și face parte din ciclul „The Spleen“; cităm integral primele versuri: „Este noapte și tăcere! Prin fereastra-mi solitară / Eu te văz, lună frumoasă. Voi să dorm, ș-a mea amară / Suferință și durere în vis dulce s-o transform. / Însă tu te uiți la mine și-n privirea gînditoare / Se concentrază ale mele cugețări întristătoare. / Lună, lasă-mă să dorm!“ Ultimul vers — „Lună, lasă-mă să dorm!“ — se repetă ca un leitmotiv la sfîrșitul fiecărei strofe (M. Zamfirescu, *Cîntece și plîngeri. Poezii, 1860—1873*, ediția a treia, București, 1881, p. 289—290).

³⁰⁹ În perioada la care se referă Bacalbașa, istoricul, scriitorul și omul politic liberal Vasile Alexandrescu Urechia (1834—1901) publica lucrări dramatice, i se jucau piese, cu mare succes de public, pe scena Teatrului cel Mare din București; era profesor de istorie și de literatură română la Universitatea din București (din 1864), membru fondator al Academiei Române, înființată în 1866, fondator, în 1865, alături de C. Esarcu, al Ateneului Român din București în cadrul căruia prezenta numeroase conferințe, redactor al gazetei înființate de el, *Informațiunile bucureștene* (1869—

Doctorul Gheorghiadi Obedenaru a scris pentru teatru, dar fără mare succes. Era totuși în vază ca situație socială. În cercurile noastre se vorbea de doctorul Obedenaru, însă a fost numai un foc de paie.³¹⁰

Tot pe vremea aceea se afirma și actorul Dimitriadi — tatăl natural al Aristiței Romanescu, fiica legitimă a artistei Stavrescu de la Craiova. Părăsind teatrul, acest om original, neastâmpărat, vecinic în căutarea unui mijloc de a se îmbogăți a scris o carte de igienă³¹¹. Cu acest prilej Titu Maiorescu a spus, dacă nu altcineva: „Ciudată țară e România: doctorii scriu piese de teatru iar actorii cărți de medicină“.

N. D. Popescu, popular Nedeia Popescu, era autorul romanelor istorice tipărite în *Calendarul pentru toți*.

Calendarul pentru toți era calendarul la modă, aproape singurul calendar pe piață. De aceea era în toate mâinile. Era proprietatea Librăriei Wartha, dacă nu mă înșel.³¹²

N. D. Popescu își alesese o specialitate: subiectele istorice. În fiecare an scria un roman cu subiect istoric care plăcea mult publicului de a doua mână.

Aceste romane erau atât de rău tratate și atât de naiv și de fantastic construite, fără respect de adevărul istoric și fără cunoștința tehnicii acestui gen literar, încât, cu drept cuvânt s-a putut spune cum că: „Nedeia Popescu a ucis romanul istoric în România“.

N. D. Popescu era arhivar la Ministerul de Externe.³¹³

În Camerele lui Lascăr Catarglu alese în 1871 în urma scandalului de la sala Slătineanu, șefii partidului liberal din Muntenia, I. C. Brătianu și C. A. Rosetti nu figurau.

În fruntea opoziției din Cameră era Mihail Kogălniceanu. Mai era Nicolae Ionescu. Alegerea lui Kogălniceanu fusese ajutată de Lascăr Ca-

1871) precum și al *Revistei contemporane* etc. Observația lui Bacalbașa că influența sa asupra tineretului era totuși destul de redusă — în comparație cu activitatea sa culturală multilaterală, neobosită — este exactă.

³¹⁰ Mihail Gheorghiade Obedenaru (1835—1885) a avut preocupări multilaterale: a fost medic primar al spitalului de copii din București, profesor universitar, s-a ocupat de lingvistică, folclor, de geografie, antropologie, de economie etc. În ultima perioadă a vieții a fost diplomat (a și murit în misiune la Atena). El a localizat pentru Teatrul cel Mare din București, *Amorul doctor*, farsă în două acte de Molière (jucată în stagiunea 1871—1872, precum și în cele următoare).

³¹¹ Constantin Dimitriadi s-a retras din viața teatrală în 1880, ocupându-se apoi cu tapițeria, pînă în 1885 cînd, bolnav de nervi, s-a sinucis aruncîndu-se în Dimbovița. „Cartea de igienă“ a publicat-o în 1873, înainte de a părăsi teatrul și nu era o lucrare originală, ci o prelucrare (Hippolyte Meunier, *Doctorul popoului sau convorbiri familiare asupra hygienei*, traducțiune liberă de Constantin Dimitriadi, cu o prefață de dr. Romniceanu, două ediții în 1873).

³¹² *Calendarul pentru toți* a apărut între anii 1862—1884, din 1875, pare-se, fiind întocmit de ineputabilul prozator popular N. D. Popescu (1843—1921); era editat, într-adevăr, la început, de librăria Bălăceanu și Wartha, apoi de Honoriu C. Wartha singur, iar în ultima perioadă de librăriile Socec, Ionnițiu ș.a.; e posibil ca totuși Bacalbașa să se fi gîndit la *Calendarul pentru toți românii*, alcătuit de N. D. Popescu între anii 1874—1906, mai răspîndit decît primul și cu o existență mai îndelungată, calendar în care acesta și-a publicat, de asemenea, masiv, proza sa de inspirație istorică, deosebit de gustată de tineretul vremii, în ciuda caracterului ei naiv, schematic și superficial.

³¹³ N. D. Popescu a funcționat ca arhivar-șef la Ministerul de Externe din 1876 pînă în 1913, cînd a fost pensionat.

targiu, căruia îi trebuia o opoziție moderată. Dar Rosetti și Brătianu — roșii, după cum li se spunea — fuseseră combătuți cu înverșunare.³¹⁴

Fapt caracteristic este că, pe când Rosetti și Brătianu nu erau nici în Cameră, nici în Senat, Ion Ghica, șeful guvernului de la 11 martie 1871, acela care ceruse prințului Carol să abdice³¹⁵, fusese ales în Senat. El era șeful opoziției din maturul corp. În jurul său era Ion Deșliu, Lungeanu de la Buzău etc.

Dacă Ion Ghica era cel mai însemnat om politic al opoziției, în schimb, adevăratul luptător de toate zilele, omul popular, omul al cărui nume răsuna în țară și atrăgea tineretul în galeria Senatului, în zilele de mari dezbateri, era Ion Deșliu.

Om independent, fără idei hotărâte, așa după cum erau cei mai mulți pe vremea aceea, puțin cam dezordonat și, bineînțeles, nu om de mîna întâia, Ion Deșliu făcea multe zile amare guvernului. El lungea discuțiile, el cerea cuvîntul la toate legile, la toate articolele, propunea tot felul de amendamente, el vorbea contra închiderii discuțiunii, el cerea votul cu bile, el punea guvernului toate piedicile cu putință, el făcea obstrucțiunea.

Era un luptător hotărît, un opozant sistematic fără odihnă, care nu da răgaz miniștrilor și nu lipsea de la nici o discuție.

Îmi aduc aminte de o ședință în care Deșliu a interpelat pe generalul Florescu asupra proastei fabricațiuni a cizmelor soldaților. Interpelatorul a venit cu o cizmă în ședință și i-a tăiat tocul cu un briceag, spre a dovedi domnilor senatori că este de mucava. Și, în adevăr, tocul era de mucava.

Deșliu stătea în capul băncii prelaților, față cu banca ministerială.

Cînd Deșliu anunța o interpelare, tribunele gemeau de lume. Bineînțeles, nimenea nu ieșea mai învățat de la aceste ședințe, dar agitația era întreținută.

Peste un an sau doi, ziaristul Valentineanu i-a cumpărat o țigaretă de chihlibar prin subscripțiile publică.

Țigaretă a fost expusă în fereastra redacției ziarului *Reforma*, în Pasagiul român, deasupra unei coale de hîrtie pe care era scris: „Lui Ion Deșliu, marele luptător“.

Iată încă unul care între anii 1871 și 1875 a fost un om foarte popular, chiar cel mai popular parlamentar, însă despre numele lui nici nu se știe astăzi măcar. Cine a fost Ion Deșliu?... Nimenea nu-l cunoaște. Ce a reprezentat Ion Deșliu? Nimenea nu știe. Ce idei a avut Deșliu, ce a fost Deșliu?... Neantul.

A fost numai un opozant de moda veche, un opozant sistematic care combătea toate actele guvernului, toate proiectele de legi, tot ce venea de la adversar.

³¹⁴ La alegerile care au avut loc în mai—iunie 1871 toate forțele liberale (radicali în frunte cu Rosetti și Brătianu, moderații Ion Ghica și Kogălniceanu, fracțiunii din Moldova) s-au coalizat pentru a se opune guvernului conservator; cu toate acestea, în Cameră n-au putut pătrunde decît trei liberali radicali, cinci fracționiști în frunte cu Nicolae Ionescu și doi liberali moderați (M. Kogălniceanu și Gh. Ver-nescu), iar în Senat: Ion Ghica, Ion Deșliu, P. Lungeanu.

³¹⁵ Ca șef al cabinetului liberal venit la putere în decembrie 1870 Ion Ghica se pronunțase împotriva modificării Constituției, modificări preconizate de către grupările conservatoare și de către principele Carol, declarîndu-i hotărît acestuia: „dacă țara va fi pusă în necesitatea de a opta între prinț și Constituție, Constituția va fi preferată“ (*Istoria Parlamentului*, p. 197).

Bineînțeles, popularitatea lui Ion Deșliu era numai de suprafață, păturile adânci ale poporului nu-l cunoșteau.

Un orator apreciat de public și de tinerime era George Brătianu, deputat conservator disident din Pitești, om de talent, care vorbea frumos. Faima lui n-a durat mult.³¹⁶

Foarte la modă în cei patru ani ai guvernării conservatoare, a dispărut definitiv de îndată ce au venit liberalii la cârmă în 1877.³¹⁷

În alegerile făcute sub ministerul Manolache Costache în 1876, George Brătianu a fost combătut și de conservatori, cari nu-l iertau că a luptat contra lui Lascăr Catargiu, și de liberali, cari aveau candidații lor. Și astfel acest om care nu numai [că] fusese o podoabă a Parlamentului, dar care contribuise la răsturnarea regimului conservator, a dispărut din scenă deodată cu regimul pe care-l combătuse.

Nu trebuie să pierdem din vedere acest fenomen, anume că cei doi parlamentari cari, în Cameră și în Senat, au lovit mai zilnic și mai tare în regimul lui Lascăr Catargiu au pierit deodată cu acesta. Cauza am spus-o vorbind de Ion Deșliu. Oamenii aceștia, deși aveau unul un deosebit talent și celalt un extraordinar temperament de luptă, nu aveau idei organice pe care să-și întemeieze acțiunea.

Conservatorii, atunci la guvern, aveau o puternică pleiadă de personalități prețioase. Din punctul de vedere al valorii personale, al culturii, al talentului, conservatorii erau mult superiori liberalilor.

În câmpul conservator găseai pe Lascăr Catargiu, general Florescu, Petre Mavrogheni, Beizadea Dimitrie Ghica, Vasile și Constantin Boerescu, Gheorghe Costa-Foru, Manolache Costache Epureanu, Ion Strat, Petre Carp, Titu Maiorescu, general Manu, Alexandru și Ion Lahovary, Aristid Pascal, Mișu Corne, Gheorghe Cantacuzino, general Tell, Ceaur Aslan, Gheorghe Apostoleanu etc. etc. Partidul liberal era mai sărac în oameni.

Cu toate acestea, tot cei câțiva corifei liberali aveau mai multă popularitate și înflăcărau tineretul. Numele lui Kogălniceanu, de pildă, era fascinator, iar elocvența înflorită a lui Nicolae Ionescu entuziasma.³¹⁸

Liberalismul se înalță către Zenith!*

Doctorul Drasch

În anul 1836 a venit în România un croat, anume Ludovic Drasch.

³¹⁶ George Brătianu făcea parte în 1870 din gruparea de centru-dreapta a lui D. Ghica și Vasile Boerescu („partidul ordinii“), în care fusese trimis de alegătorii Colegiului al III-lea de Pitești, afirmându-se apoi în Parlamentul anilor 1871—1875 ca un conservator moderat. Ca și Ion Deșliu, el a dispărut repede din viața politică și explicațiile pe care le oferă Bacalbașa în continuare, în legătură cu aceasta, sînt plauzibile.

³¹⁷ Datele amintite în grabă de Bacalbașa sînt, bineînțeles, greșite; guvernul conservator al lui Lascăr Catargiu a stat la putere cinci ani — și nu patru — de la 11/23 martie 1871 la 30 martie/11 aprilie 1876; liberalii au venit „la cârmă“ în 1876 și nu în 1877.

³¹⁸ Bacalbașa se pripește din nou, așezîndu-l alături de Kogălniceanu, orator politic de valoare incontestabilă, pe Nicolae Ionescu — și el luptător pașoptist — orator cu accente demagogice, a cărui popularitate — reală — în epocă nu l-a ajutat să biruie timpul

De cum a venit a început să exercite medicina. Era ori nu era medic, avea ori nu avea diplomă, învățase ori nu învățase medicina? Iată ceea ce nu s-a putut ști niciodată. Ceea ce e cert e că la moartea sa nu s-a găsit nici o diplomă și nici un certificat care să fi dovedit contactul său cu vreo școală de medicină.

Cazul d-rului Drasch este caracteristic, este documentar, este ilustrația stării de incultură în care se găsea societatea românească acum aproape un secol.

Doctorul Drasch a venit în România așa întocmai după cum un explorator scoboară într-un continent sălbatic. După cum călătorii aduc sălbaticilor oglinzi și tot felul de tinichele poleite pe cari le preschimbă împotriva dinților de elefant și altor lucruri de preț, tot la fel și d-rul Drasch și-a putut impune lipsa lui de cunoștinți medicale trecînd-o drept o minunată medicație.³¹⁹

Oamenii de știință cari mai trăiesc încă și cari au fost în contact foarte apropiat cu răposatul Drasch spun că, în materie de medicină, el nu avea alt bagaj decît zece formule. Aceste zece formule le aplica invariabil la toate boalele, iar dozele le dădea fără nici un discernămînt și fără nici o graduație.

Este bineînțeles că de medicamentele noi nici nu auzise măcar. El întrebuința: saburul³²⁰, oxidul de fier, oxidul de zinc și încă vreo două medicamente. Apoi făcea o foarte deasă întrebuințare de panglică.

Panglica lui Drasch era foarte cunoscută. Această panglică o aplica tuturor istericilor și nervoșilor fără excepție. Această aplicație o făcea astfel: cu un instrument special găurea pielea cefei, apoi trecea repede în mod violent o bucată de panglică. Acțiunea momentană era revulsivă și producea o ușurare vremelnică, mai mult sugestivă. Drasch a spus unui intim că, în lunga lui carieră medicală, a tras în București 32 mii de panglici.

Acest empiric și-a cîștigat repede o mare popularitate în clasele de jos ale societății; apoi faima lui s-a urcat și în straturile de sus. Atît de puternică este sugestiunea și atît de întinsă era incultura încît, la cele mai multe consulturi, cînd cazurile erau desperate, doctorul Drasch trebuia să fie chemat ca un salvator.

³¹⁹ Desigur Bacalbașa exagerează cu intenția de a obține unele efecte literare ieftine, prezentînd denaturat starea sanitară a Capitalei în secolul trecut. În realitate Bucureștii aveau o destul de veche tradiție medicală și spitalicească (primul spital — Colțea — fusese înființat încă din 1704 de spătarul Mihai Cantacuzino); în 1842, la spitalul Colțea lua naștere o școală de mică chirurgie, inițiată de Nicolae Crețulescu, cel dintîi doctor în medicină din Țara Românească; în 1857 doctorul Carol Davila obține ca Școala de chirurgie înființată în 1854 să fie ridicată la rang de școală națională de medicină și chirurgie, diplomele acesteia fiind recunoscute nu peste multă vreme în Franța și Italia; în noiembrie 1869 se înființează Facultatea de medicină din București. În 1864 în București ființau spitalele Colțea (200 paturi), Filantropia (165 paturi), Pantelimon (80 paturi), Colentina (100 paturi), spitalul de copii (90 paturi), o maternitate (25 paturi), spitalul Brîncovenesc (200 paturi), spitalul israelit (24 paturi), spitalul penitenciarului (40 paturi), ospiciul Mărțața (170 locuri) — în cadrul cărora activau în total 19 medici; în același an în București dădeau consultații 23 de medici particulari și patru chirurgi, iar în 1875 erau înregistrați 92 doctori în medicină și doi chirurgi etc. (cf. G. Brătescu, *Sănătatea Bucureștilor, 1862—1944*, Ed. Medicală, București, 1970); în 1872 exista la București chiar o „fabrică de spălat rufe“ (Dimitrie Frunzescu, *op. cit.*, p. 72—73); începînd din 1873 s-a trecut la canalizarea sistematică a străzilor principale ale Capitalei, care devenea treptat un oraș civilizată etc.

³²⁰ *Sabur*, substanță extrasă din frunzele unei specii de aloe, utilizată în farmacie; are miros plăcut și gust amarui.

De cum a venit în București, a tras la Hotelul Avram de sub Dealul Mitropoliei; aci a locuit foarte multă vreme, pînă ce a îmbrătrînit, și aci primea, într-o cameră modestă. Mai tirziu, către sfîrșitul carierei, s-a mutat la farmacistul Nierischer din calea Moșilor, colț cu strada Arme-nească, farmacia cu firma „La Sfinți“.

La Nierischer avea locuință și masa pentru care nu plătea nimic. Avea însă obligația să dea consultațiile în localul farmaciei și să impuie clienței ca să-și procure medicamentele de aci. Farmacistul făcea de pe urma doctorului Drasch afaceri destul de bune.

Popularitatea și-a datorit-o doctorul Drasch la doi factori, mai întii dezinteresarea, fiindcă nu primea de vizită mai mult de 2 lei; celor să-raci le dădea consultații gratuite. Apoi își datora popularitatea originalitații. De cîte ori se afla în fața unui caz pe care nu-l înțelegea, și de acestea erau aproape toate, proceda cu lovituri de palme, cu strigăte și cu medicațiuni eroice, precum: panglica, apa rece etc.

Acest original avea o mare aversiune de doctori, pe cari îi acuza că nu știu nimic. Cineva l-a întrebat odată cum face în consulturi și în cealaltă clientelă de ordonă medicamentele, fiindcă el nu prea știe medicina.

Fără a se turbura, a răspuns:

— Eu recomand întotdeauna contrariul de ce recomandă doctorii ceilalți și sunt sigur că o să nemeresc.

Pe doctorul Marcovici, care era un mare practician, mai ales un mare diagnostician, îl ura de preferință. Aceasta din cauză că Marcovici îl lua în zeflema de cîte ori se întâlnea cu el într-un consult. Odată, ieșind de la o consultație, Marcovici i-a băgat bastonul între picioare și l-a făcut să-și piardă echilibrul. Din ziua aceea Drasch i-a jurat o ură eternă.

Cazul cu hapurile de ghicit au trecut la legendă.

Într-o zi cîțiva medici au voit să-i joace o festă: i-au trimis pe un cineva ca să-l consulte pentru boala de a spune minciuni.

Întrebat de doctor asupra manifestărilor boalei, acest pseudobolnav i-a răspuns:

— Uite așa, domnule doctor, spun minciuni tot mereu. Îmi dau seama că mint, dar nu mă pot abține. Am consultat pe toți doctorii din București, dar nici unul nu mi-a găsit leacul. Acum toată speranța mi-e la dumneata.

Drasch era ignorant, dar era foarte pătrunzător; a înțeles că i se întinde o cursă. Și atunci a răspuns clientului:

— Eu cunosc boala dumitale, e o boală foarte rară, dar se întîmplă. Doftorie pentru această boală nu se găsește la nici o farmacie, de aceea trebuie să ți-o pregătesc eu. Vino mîine, tot la ceasul ăsta, și vei găsi medicamentul preparat.

Doctorii, cărora pseudobolnavul le-a raportat rezultatul consultației, au jubilat.

A doua zi, mincinosul s-a prezentat la doctorul Drasch, care îi dădu o cutiuță cu trei hapuri, spunîndu-i:

— Uite, domnule, aci ai trei hapuri: unul să-l iei acum, înaintea mea, altul mîine tot pe vremea asta și pe cel de-al treilea poimîine.

Clientul îi ceru un pahar cu apă, însă Drasch îi zise că hapul nu trebuie înghițit, ci mestecat. Ceea ce clientul făcu pe loc.

Dar pe cînd amesteca hapul, omul începu să se strîmbe și spuse:

— Bine, domnule doctor, dar ăsta e curat c... at.

— Adevărat, așa este, îi răspunse Drasch. Vezi dumneata, numai un hap ai luat și ai și început să spui adevărul. Dacă le-ai lua pe toate, n-ai să mai minți cît vei trăi.

Istoria a fost cunoscută. Și din ziua aceea a luat naștere vorba cu „Hapurile de ghicit“.

În lumea incultă, care a făcut popularitatea d-rului Drasch, făceau mare efect medicamentele acestuia. În special impresiona un purgativ cu materii colorante, care colora în negru materiile evacuate. Oamenii simpli, cari vedeau dejecțiile negre, rămîneau entuziasmați și spuneau:

— ăsta doftor, iată ce fel de doctorii îți dă, că-ți scoate toată răutatea din trup. Negreala asta e numai boală.

Cu timpul, clientela a început să nu mai primească cu atîta favoare medicamentele lui Drasch, mai ales saburul nu mai plăcea. Atunci Drasch a întîlnit pe farmacistul B. Welles, căruia i-a cerut să-i prepare un purgativ dulce după cum cer clienții. Iar Welles i-a scris purgativul „citrat de magneziu“ cu sirop de lămîie. Cînd farmaciștii au văzut că d-rul Drasch a început să scrie citrat de magneziu, s-au minunat.

Tot atîta surprindere au pricinuit și rețetele care coprindeau medicamente cu vaselină. Drasch nu întrebuițase pînă atunci decît untură; numai după povăța lui Welles s-a hotărît să renunțe la această grăsime.

Intr-o zi, stînd pe gînduri, a spus acestuia:

— Dacă te cunoșteam mai de mult, bună treabă am fi făcut împreună.

Cu cît incultura lui Drasch apărea mai evidentă, cu atît și popularitatea lui creștea mai mult. Însă această popularitate se exercita numai printre clasele cele mai de jos, printre servitoare, mahalagioaice, precupeți și precupețe etc.

Manierele ca și înfățișarea doctorului impresionau adînc aceste natuiri primitive care nu vedeau decît aparențele. Drasch era înalt, avea o figură energetică, purta întotdeauna pălărie cu marginile foarte largi, avea un picior colosal de mare ce era proverbial. Călca apăsat și impunător, vorbea răstit și cu glas de bas profund, la consultații era brusc, avea ton autoritar, nu avea niciodată îndoieli și lăsa tuturora impresia că este grozav de învățat și că nu se înșală niciodată.

Deși personal era dezinteresat și cinstit, totuși alții au făcut avere exploatăndu-i popularitatea; aceștia erau unii farmaciști, cei de „La Sfinți“, a căror farmacie trecea că este „farmacia doctorului Drasch“. Dar un fapt este într-adevăr extraordinar: deși la consultațiile date la domiciliul său nu lua mai mult decît 2 lei de persoană, totuși, de pe urma carierei sale medicale din România a putut cumpăra în Croația o moșie ce era pe atunci evaluată la 2 milioane lei.

De unde banii aceștia?

Mai întîi Drasch era foarte modest în cheltuieli, iar în cele din urmă, n-a mai avut nici grija locuinței și a mîncării. Prin urmare, este cert că, dacă de la cei săraci nu lua decît un foarte modest onorar, în schimb de la cealaltă clientelă de oameni cu dare de mîină lua din belșug.

Doctorul Drasch avea și o mare pasiune: mîncea mult.

În contra tuturor prescripțiilor științei, mîncea enorm și tot lucruri indigeste și vătămătoare. De aceea a murit de un ulcer al stomacului.

Ignorant cum era și încăpățînat ca toți ignoranții, deși inteligent, nu a voit niciodată să țină seamă de prescripțiile și recomandările doctorilor. Și nu ținea seama, pe de o parte, fiindcă era lacom și-i plăcea să mă-

nince mult și de toate, iar pe de altă parte, fiindcă, neavînd destulă cultură medicală, nu era convins că dieta impusă de confratii săi, care știu mai mult decît el, este în adevăr necesară.

De pe urma sa a rămas un medicament care poartă și astăzi numele de „hapurile doctorului Drasch“. Aceste hapuri sunt purgative amare făcute din sabur. Precum am spus, toată medicația lui se reducea la cîteva formule și la cîteva medicamente, avea un fel de medicație zisă „băbească“, cu oarecare aparență de știință medicală.

Nu-i așa că este foarte interesant cazul doctorului Drasch?

Acest om îndrăzneț a debarcat într-o bună dimineață în București, a tras la un hotel, a vestit că este doftor și a început să profeseze medicina.

Nimeni nu l-a întreat ce este, de unde vine, dacă este ori nu este, în adevăr, doctor, dacă are diplomă. Și în scurtă vreme și-a făcut un nume.

Niciodată un alt doctor nu i-a egalat reputația. La casa lui Drasch era bîlci.

Toți bolnavii cari pierdeau nădejdea să fie vindecați de ceilalți doctori veneau, ca la cea din urmă resursă, la marele învățat de la Hotelul Avram. Și cu toate că nu s-a cunoscut nici o vindecare miraculoasă la activul său, totuși popularitatea nu i-a slăbit nici un singur moment.

De altfel legenda l-a mărit considerabil în mahalalele Bucureștilor. Toate minunățiile se vorbeau pe seama lui. Bineînțeles că d-abia zece la sută din ceea ce i se atribuia era adevărat.

Cu toate acestea, să nu se creadă că terapeutica lui Ludovic Drasch nu se întemeia pe un oarecare adevăr. Drasch credea mult în influența sugestiunii, dar credea mai mult decît se cuvenea. Aproape întreaga lui terapeutică era închinată sugestiunii. El credea mai mult în acest agent de ordin moral decît în medicamentele înghițite.

Bineînțeles că medicația lui putea fi potrivită față de unele afecțiuni nervoase; dar ce putere puteau să aibă sugestiunea, panglicele, palmele, țipetele, răstелile, saburul sau siminichia²¹ în tuberculoză, cancer, febră tifoidă, boalele de ficat, de rinichi etc. etc.?

Cît de superficială sau cît de nulă idee avea despre știința medicală învederează următorul fapt: cu cîtva timp înainte de a muri, simțindu-se cam șovăind, a spus unui prieten intim:

- Trebuie să mă gîndesc ca să-mi las un urmaș.
- La cine te-ai gîndit? l-a întreat prietenul.
- La fratele meu!
- Unde profesează acum medicina?
- Ah! nu e medic, este inginer de mine.

Acest răspuns arată, mai mult decît toate celelalte exemple, cîtă stimă avea Drasch pentru medicină. El era convins că un inginer de mine putea foarte ușor să devie doctor fără nici o pregătire.

Dar acest răspuns mai dovedește că el însuși nu era medic, fiindcă, precum am spus, niciodată nimeni nu i-a văzut fie diploma, fie un simplu certificat de frecvență la vreo școală de medicină de undeva.

Cînd a murit, mai multe mii de oameni i-au urmat coșciugul pînă

²¹ *Siminichie*, arbust cu flori galbene; frunzele și fructele lui se întrebunțează ca purgativ și diuretic.

la cimitir. Iar în capul mulțimii mergea un alt mare empiric: politicianul Nicolae Fleva.³²²

În ziua de duminică 31 octombrie s-a inaugurat în București iluminatul cu gaz aerian.³²³ Până atunci Capitala era luminată în întregime cu petrol. Dar și după introducerea gazului aerian părțile periferice ale orașului au rămas luminate tot cu petrol.

Societatea care a construit uzina de la Filaret este aceeași societate franceză care funcționează și astăzi, dar în participare era și un român, anume Mehedințeanu.³²⁴

Îmi amintesc seara inaugurării. Elevii cei mai mari din cursul liceal am fost scoși pe Calea Victoriei ca să vedem minunea. Pedagogii ne însoțeau. Am trecut pe strada Smîrdan, prin Lipsani și pe Calea Victoriei. Pe aceste străzi era iluminatul cu gaz.

³²² În legătură cu doctorul Drasch Bacalbașa reproduce unele legende care circulau în București în timpul tineretelor sale și care — ca orice legendă — aveau și un simbolism de adevăr la care fantezia populară (și, în cazul de față, se pare chiar și fantezia interesată a eroului însuși, dr. Drasch) adăugau o sumedenie de amănunte cu caracter senzațional. Doctorul Alois Drasch (și nu Ludovic, cum notează Bacalbașa) se născuse în provincia Styria din Austria; studiasse medicina la Viena, obținându-și aici doctoratul în 1844, când trece și examenul de liberă practică. Venise în Țara Românească prin 1845 (și nu în 1836, cum menționează Bacalbașa), practicând medicina în diferite orașe (Călărași, Tîrgoviște, Mizil etc.), până prin 1860 când se stabilește definitiv la București. Aici și-a creat, cu bună știință, profitînd de se ignoranța unor pacienți naivi, o faimă de medic empiric, obținînd — de fapt — unele succese terapeutice prin aplicarea psihoterapiei, a sugestiei, a medicației homeopatice, impunîndu-se în fața bolnavilor cu autoritate, dominîndu-i cu energie printr-o comportare severă și o voce puternică. S-a instalat la început, într-adevăr, în Hotelul Avram, pe strada Bibescu-Vodă, în spatele spitalului Brâncovenesc, pentru ca, mai tîrziu, să se mute în casa farmacistului Nierischer de pe Calea Moșilor, colț cu strada Armenească, imobil care mai exista prin anii 1950. Printre vindecările sale miraculoase se numără și aceea a generalului Gh. Magheru, căruia îi indicase însă cu pricepere un regim dietetic de cruțare. Era iubit de populația săracă a Bucureștilor, căreia îi acorda asistență medicală gratuită. De altfel, a murit el însuși sărac, în octombrie 1887 (v. dr. Em. Dorian, *Doctorul Drasch și medicina „făcătoare de minuni”*, în vol. *Istoria medicinei. Studii și cercetări*, Ed. Medicală, București, 1957, p. 369—377). Relatarea altor vindecări miraculoase ale doctorului Alois Drasch, care se deplasa călare prin București, avea „o statură de Hercul și niște picioare enorme”, în: *Amintiri din trecutul negustoresc, industrial, al profesiunilor libere și meseriilor din România de dincoace de Milcov* de Dimitrie Hagi Theodoraky, București, [1927], p. 128—130, precum și în *București și bucureșteni de ieri și azi* de Victor Bilciurescu, București, 1943, p. 35—37 (în care se menționează că doctorul Drasch ducea o viață austeră exemplară: dormea iarna în camere neîncălzite, nu fuma, nu bea alcool, nu consuma carne; încălțămintea, pentru picioarele sale enorme, și-o procura din Suedia, neaflîndu-se în București ghete pe măsura lui).

³²³ La 31 octombrie/12 noiembrie 1871 s-a inaugurat „uzina de gaz” de la Filaret (situată în lunca Filaretului, în apropierea Parcului Libertății de azi); uzina a fost construită de „Societatea generală pentru iluminat și încălzit din România”, la constituirea căreia a luat parte, cu capital, și Marin Mehedințeanu; acesta asigurase, în 1860—1863, în calitate de concesionar, iluminarea străzilor Capitalei cu lămpi de petrol (Bucureștii au fost primul oraș din lume care a utilizat petrolul lampant pentru iluminatul stradal, încă din mai 1857, cf. Potra, *Bucureștii*, p. 114).

³²⁴ Bacalbașa se înșală; din cauza investițiilor prea costisitoare și a beneficiilor reduse, „Societatea generală pentru iluminat și încălzit prin gaz”, alcătuită de T. I. Negroponte, Mehedințeanu, G. Zarifi ș.a. a predat concesiunea, în 1873, unei companii engleze (Potra, *Bucureștii*, p. 116; componența Consiliului de administrație al societății în TEL., an. I, 5 noiembrie 1871, p. 4); în continuare, istoria iluminatului stradal al Capitalei noastre e ceva mai complicat decît își amintește aici autorul *Bucureștilor de altădată*.

Deși sîta Auer nu exista încă, deși lămpile ardeau cu flacăra liberă în evantaliu, cu o lumină gălbuie și tremurătoare, totuși era mare progresul față de lampa cu petrol.

Întiul congres al presei

Tot cam pe vremea aceea, poate o lună mai devreme, funcționarii postali, oficanții ca și ceilalți au fost uniformați. Ce haz a fost cînd au apărut pe străzi cu uniforme și cu săbii! ...

În ziua de 26 octombrie se întrunește congresul presei, întiul congres al presei din România. În realitate, acest congres nu fu al întregii prese din țară, ci al presei liberale, plus *Trompeta Carpaților* a lui Cezar Bolliac care a participat.

Congresul s-a întrunit în sala Hotelului Lazăr nou de pe Podul Mo-goșoaiei, deasupra băcăniei Dragomir. În urma dezbaterilor de cîteva zile, congresul a votat următorul program-manifest:

„I

Naționalitatea, interesele și libertățile ei trebuie a fi regula noastră de conduită, a tuturor, în toate ramurile activității publice și private.

Națiunea română este complexul întregului popor român: adevărata politică națională nu poate admite asupra unei părți din națiune prin cealaltă.

Presă va lupta dar pentru realizarea unui guvernămînt românesc, prin națiune și pentru națiune, întemeiat pe adevărata libertate națională.

II

România, făcînd parte din marea familie latină, presa va lucra, prin toate mijloacele de care dispune, pentru întemeierea celor mai strînse legături cu națiunile latine din Occidente.

III

Germanismul amenință pe față țările Dunării. Presă va combate cu tărie orice încercare directă sau indirectă de colonizare a țării cu nemți [...].

Presă va combate societățile francmasonice din România, ca funeste tuturor intereselor naționale.³²⁵

³²⁵ Atac la adresa conservatorilor, știindu-se că mulți dintre fruntașii acestora (inclusiv junimiștii) erau membri ai lojii masonice ieșene „L'Étoile de Roumanie“, înființată la sfîrșitul anului 1865 și condusă de George Suțu. Din 1863 funcționa la București loja „Les Sages d'Héliopolis“, din care făceau parte I. Strat, I. A. Cantacuzino, Pantazi Ghica ș.a. (Dan Berindei, *Les antécédentes de l'abdication du prince Cuza, Revue Roumaine d'histoire*, tome XVIII, nr. 4, oct-dec. 1979, p. 794—797).

IV

Concesiunile și întreprinderile la străini sunt funeste intereselor națiunii române.

Presa va combate dar toate concesiunile și întreprinderile la străini. Ea va cere complectarea construcțiunii căilor noastre ferate cu întreprinderi prin români, și regia pentru exploatarea lor.

Presa va combate concesiunea vămilor și ocnelor la străini sau la pămînteni, precum și monopolul tutunului.

V

Presa va lupta pentru neatîrnarea învățămîntului public de puterea ministerială și administrarea lui de către un corp separat și ales, persoană juridică, dotat cu fonduri speciale. Va stăruî ca învățămîntul general, gratuit și obligatoriu să devină o realitate și să fie distribuit într-un mod proporțional și practic, astfel încît să răspundă la toate trebuințele noastre politice, sociale și economice.

Presa va cere desființarea institutelor de educațiune iezuitică «Sacré coeur» și altor asemenea, cari s-au înființat în țară cu scopul de prozelitism.

VI

Autonomia județeană și comunală, în limtele unității naționale, este o chestiune vitală pentru români. Alegerea tuturor magistraților județeni și comunali este unul din drepturile fundamentale ale județului și ale comunei. Presa va lupta pentru realizarea lor. Presa va combate asemenea noua împărțire teritorială a României.

VII

Presa va cere înființarea de bănci județene și urbane naționale, ca unul din cele mai puternice mijloace pentru emanciparea noastră de exploatarea cămătarilor.

VIII

Presa va cere cu stăruință aplicarea legii rurale, relativă la împroprietărirea însurățeilor, protestînd în contra oricărei vinzări a moșiilor statului, mai înainte de îndeplinirea prescripțiunilor menționatei legi.

IX

Apărarea țării este iluzorie fără înarmarea generală a poporului. Presa va stăruî pentru realizarea ei: ea va cere asemenea și introducerea exercițiilor militare în toate școlile.

X

Pentru asigurarea justiției, presa va cere introducerea unei sisteme mixte de numirea și de alegerea judecătorilor, pe un termen hotărât, după principiul dominant în organizațiunea judiciară din Belgia.

XI

Presa va combate orice impozite noi, cari nu se întemeiază pe necesitatea unei îmbunătățiri determinate și generalmente recunoscute; va respinge taxele de timbru și de înregistrare, pentru că nimicesc cu totul principiul gratuității justiției și lovesc mai mult în acele stări ale societății, cari, fiind mai lipsite de instrucțiune, sunt mai lesne împilate. Ea va stăruii încă pentru desființarea legii băuturilor spirtoase.

În fine, presa va cere revizuirea sistemii existente de dări, din punctul de vedere al justiției, al echității și al egalității.

XII

Presa va apăra naționalitatea și autocefalia bisericii noastre contra încercărilor d-a o subordona supremației patriarhului de la Constantinopole. Ea va cere îmbunătățirea pozițiunii materiale și morale a clerului mirean.

XIII

Presa va stăruii pentru conservarea bunelor relațiuni cu Înalta Poartă, pe baza tratatelor noastre. Ea va denunța ingerința ce se simte în afacerile noastre din partea Prusiei.

Noi datorim tuturor puterilor o egală considerațiune și, spre a proba respectul nostru pentru toate deopotrivă, nu putem tolera în România imixțiuni politice, jignitoare demnității noastre.

XIV

Presa va combate orice convențiuni pentru jurisdicțiunea consulară. Nu convențiuni se cer întru aceasta, ci simple declarațiuni de renunțare.

Congresul protestează în contra stabilirii, în mai multe din orașele noastre, de noi consuli austro-germani cari n-au existat niciodată, cari n-au nici o rațiune de a fi, fiindcă nu se întemeiază pe nici un drept, ci numai pe toleranța arbitrară a guvernului, și a căror ființă în țară nu poate decît să aducă noi complicațiuni în raporturile noastre publice.

XV

Congresul presei declară că libertatea electorală, libertatea cuvântului, libertatea presei, libertatea întrunirilor, libertatea învățămîntului național, dreptul de petiționare, instituțiunea juriului sunt punctele cardinale pe cari se reazimă edificiul nostru politic.

Aceste rezoluțiuni s-au votat în total, în ședința congresului presei române de la 8/20 noiembrie 1871.

Emiliu Costinescu, reprezentantul jurnalului *Românul*.

Al. D. Holban, reprezentantul *Uniunii liberale* din Iași.

George Missail, reprezentantul *Gazetei de Bacău*.

Cezar Bolliac, reprezentantul *Trompetei Carpaților*.

Alexandru Lupașcu, reprezentantul *Semănătorului* din Bîrlad.

V. Al. Urechia, reprezentantul jurnalului *Informațiunile*.

Pr. Gr. Musceleanu, reprezentantul *Biserica română*.

N. T. Orășanu, reprezentantul jurnalului *Daracul*.

G. Dem. Teodorescu, reprezentantul jurnalului *Ghimpele*.

Dem. Pandrav, reprezentantul jurnalului *Asmodeu*.

Alex. Lăzărescu, reprezentantul *Informațiunilor* din Galați.

Dr. Dumitru Severeanu, reprezentantul *Gazetei medico-chirurgicale*.

M. Nerone Popp, reprezentantul *Opiniunii publice*.³²⁶

³²⁶ Am verificat „programul-manifest” cu textul tipărit în: TRC., an. IX, nr. 949, 14/26 noiembrie 1871, p. 1. Se cuvine însă să atragem atenția că informațiile oferite de Const. Bacalbașa asupra acestui „congres” al presei române sînt lacunare și — preluate întocmai de unii cercetători contemporani — au dus la o prezentare destul de aproximativă a acestuia (există ezitări chiar și în legătură cu precizarea locului unde s-au desfășurat lucrările „congresului” — la București sau la Iași). În realitate, „congresul” din toamna anului 1871 nu a fost un congres al întregii presei române, ci numai al aceleia de nuanță liberală, convocarea acestei reuniuni ziaristice și politice fiind făcută din necesitatea din ce în ce mai acut resimțită de a se realiza o unitate a tuturor grupărilor liberale în vederea luptei inițiate pentru răsturnarea regimului conservator. Ideea convocării unei reuniuni a reprezentanților presei române a fost enunțată în vara anului 1871, aproape simultan, de principalele perio-dice liberale: *Românul*, *Telegraful*, propunerea concretă venind însă din partea oficiosului „fracționistilor” ieșeni (fondat la 6/18 iunie 1871), *Uniunea liberală*, al cărui redactor era A. D. Holban; în numărul din 12/24 august 1871 bisăptămînalul ieșean — aflat sub influența unuia dintre fruntașii „fracțiunii libere și independente”, Gh. Mărzescu — se adresa confrăților bucureșteni precum și publicațiilor din întreaga țară în vederea convocării unui „congres” al presei române „pe tărîmul naționalității”, precizînd: „Situațiunea este prea gravă pentru ca să poată fi salvată prin *guerillas* și francitirori, fără o organizare sistematică și o disciplină înțeleaptă care să utilizeze toate energiile și toate bunele-voinți de care dispunem”. „Congresul” urma să se țină la București sau la Iași îndată după „pelerinajul ce vor face românii la Putna, la mormîntul sîntului Ștefan” (*Congresul presei române, Uniunea liberală*, an. I, nr. 20, 12 august 1871, p. 2—3), manifestație națională organizată la 15/27 august 1871 din inițiativa unui comitet din care făcea parte și Eminescu, prilejuită de împlinirea cu un an în urmă a patru secole de la întemeierea mînăstirii Putna. În această atmosferă de sinceră efervescență națională — folosită de liberali și în propriul lor interes politic — ideea congresului a fost preluată de *Românul* și *Telegraful*, acesta din urmă precizînd clar în numărul din 22 august 1871, într-un editorial semnat B.P.R. (B. P. Rădulescu): „Congresul presei române va fi chemat a organiza acțiunea națională și liberală a poporului”. În cursul lunii septembrie au avut loc chiar „adunări pregătitoare” ale consfătuirii, găzduite de redacția *Telegrafului*, dar boicotate de *Românul*; la 1/13 octombrie 1871 au început, în sala Ateneului Român, de lângă Cișmigiu, lucrările unei comisii însărcinate cu „elaborarea proiectului de declarațiuni de principe”, sub președinția lui A. D. Holban, secretari fiind G. Dem. Teodorescu și Gr. Tocilescu; în sfîrșit „congresul” propriu-zis s-a deschis la 28 octombrie/8 noiembrie 1871 (după ce fusese convocat la 26 octombrie/6 noiembrie), în salonul „ospelului” Lazăr (nou) de pe Calea Mogoșoaiei (*Congresul presei române, TEL.*, an. I, 28 octombrie 1871, p. 1), lucrările sale durînd pînă la 8/20 noiembrie, răstimp în care au avut loc 12 ședințe (ROM., an. XV, 11 noiembrie 1871, p. 973), destul de zbuciumate, căci „programul-manifest” propus a fost contestat în parte de o „minoritate” compusă din reprezentanții gazetelor *Telegraful*, *Poporul*, *Opiniunea publică* și *Columna lui Traian*, punctele de discordie nefiind însă esențiale (proiectul „minorității” insista, în sens pozitiv, asupra necesității protejării industriei naționale: „Presa română va cere neconținut de la puterile sta-

În timpul când funcționa Congresul, se ivește un incident care face senzație și agită presa. Ministrul de Externe Gheorghe Costa-Foru roștește în Senat câteva cuvinte care jicnesc pe ziaristi.

Ministrul de Externe este atacat în Senat de către senatorul opozant Ion Deșliu, care-i arată că majoritatea ziarelor îl acuză că este interesat în chestia Strousberg, care era la ordinea zilei pentru rezolvare.³²⁷ Ministrul Costa-Foru declarase odată în Parlament că întreaga-i avere o are plasată în acțiuni ale Companiei Strousberg, iar acum era la ordinea zilei lichidarea concesiiei.

Opoziția îl acuză că a pregătit o lichidare păgubitoare pentru țară și favorabilă concesionarului; guvernul mai era acuzat că a primit un aranjament ce i-a fost impus de către guvernul din Berlin.

Ministrul Costa-Foru răspunde că: „Ziaristii îl atacă fiindcă i-au tot

tului de a protege cu eficacitate orice industrie națională sau împămîntenită, născîndă sau pe cale a se consolida” — v. proiectul minorității și programul adoptat de „congres”, publicate pe două coloane în TEL., an. I, nr. 183, 16 noiembrie 1871, p. 1). Divergențele au dus la retragerea de la consfățuire a gazetelor amintite (Telegraful, Poporul și Columna lui Traian, adică a delegaților respectivi, în ordine: Gr. Tocilescu, N. Bassarabescu și B. P. Hasdeu), în afară de *Opiniunea publică*, al cărui reprezentant a votat documentul final „cu excepțiunea celor 4 primi articoli din proiectul primitiv” (la 7/19 noiembrie 1871, în *Telegraful* se menționa cu litere mari pe prima pagină: „Ghica-Congres. Majoritatea Congresului presei române compusă din ziarele *Unitunea liberală*, *Semănătorul*, *Gazeta de Bacău*, *Trompeta Carpaților*, *Românul* și alte trei foite umoristice a exclus din Congres pe reprezentanții ziarelor *Telegraful*, *Poporul*, *Opiniunea publică* și *Columna lui Traian*” — Ion Ghica fiind învinuit nominal că ar fi intervenit pe lângă A. D. Holban, președintele „congresului”, în favoarea gazetelor nesupuse). În ultima sa ședință, de la 8/20 noiembrie 1871, reuniunea gazetărilor liberali a adoptat — cu rezerve exprimate de reprezentanții gazetelor *Informațiunile* și *Opiniunea publică* și în absența celor trei publicații amintite mai sus, programul-manifest reproduc corect de Bacalbașa în această carte. Cu toate defecțiunile întimpinate pe parcurs — defecțiuni de care Bacalbașa nu avea cunoștință, așa-zisul „congres al presei române” a marcat în epocă un prim și însemnat pas în direcția regrupării tuturor forțelor liberale care-și propuneau ca obiectiv al luptei comune răsturnarea guvernului conservator, nepopular în țară. De altfel, ideile expuse în „programul-manifest” sînt tipice pentru platforma politică a liberalilor radicali de atunci: opoziție față de principele străin și în consecință, față de ideea apropierii de imperiul german, încurajarea inițiativelor naționale în toate activitățile economice, crearea unui sistem bancar național, modernizarea învățămîntului potrivit necesităților burgheziei în dezvoltare, înarmarea poporului, garantarea libertăților burghezo-democratice fundamentale, independența națională — unul dintre cele mai înaintate programe politice prezentate de liberalii români în epocă.

³²⁷ La 4/16 octombrie 1871 concesiunea Strousberg fusese anulată, după nemărate dispute cu concesionarii și infierbîntate dezbateri parlamentare. În continuare, în Parlament, în toamna și iarna anului 1871 s-a discutat un proiect de lege prin care se prevedea ca societatea de acționari, reprezentantă a deținătorilor de obligațiuni emise de fostul consorțiu Strousberg (majoritatea acestor obligațiuni fuseseră preluate de bancherii germani Gerson Bleichröder și A. Hausemann) să fie obligată să construiască liniile ferate în condițiile prevăzute inițial în 1868, guvernul român rezervîndu-și dreptul de control și de supraveghere asupra rețelei de căi ferate. În toată această perioadă, în corpurile legiuitoare s-au exprimat îndoieli serioase în legătură cu posibilitățile de colaborare cu acționari străini, legea fiind totuși votată, cu unele amendamente, la sfîrșitul anului atît în Cameră cît și de Senat (v. *Istoria Parlamentului*, p. 210). Ca urmare a rezolvării (parțiale) a acestei foarte dificile probleme pentru tînărul stat român, în perioada imediat următoare se vor da în folosință liniile ferate Roman—Tecuci—Galați—Brăila—Buzău—Ploiești—București și București—Pitești (v. și Costin Murgescu, introducerea la „*Aface-rea Strousberg*”, I, de Victor Slăvescu, *Magazin istoric*, an. XIII, nr. 2/143, februarie 1979, p. 58—60).

cerut bani pentru ca să susțină concesiunea, că el le-a dat destul ca să mănince și ei o bucată de pîine, dar că nu le mai poate da“.

Acest răspuns provoacă o mare agitație în sinul Congresului, care votează următorul protest pe care l-a prezentat ministrului G. Dem. Teodorescu. Dar ministrul și-a tăgăduit vorbele, pretinzînd că a voit să vorbească de zărele străine.

„D-lui Costa-Foru, ministrul Afacerilor Externe al României

Domnule ministru,

Conform rezoluțiunii votate de unanimitatea membrilor Congresului presei române, în ședința sa din 8/20 noiembrie 1871, avem onoare, d-le ministru, a aduce la cunoștința d-voastră că presa română s-a simțit adînc lovită prin declarațiunile ce ați făcut în ședința din 4 noiembrie a Senatului.

Domnia-voastră ați afirmat, în menționata ședință, că redactori d-ai ziarelor opozițiunii vă combat acum pentru refuzul ce ați făcut d-a le da bani. Această acuzațiune este cu atît mai gravă cu cît, în modul cum a fost formulată, lasă să planeze bănuiala asupra întregii prese române, și de aceea Congresul ne-a autorizat să vă rugăm a ne spune cari sunt anume redactorii ziarelor ce v-au făcut această degradatoare cerere?

Domnia-voastră cunoașteți cît de mare și necesar este rolul presei în mecanismul politic al unui stat constituțional, pentru controlul suprem ce exercită, prin intervențiunea presei, opiniunea publică asupra tuturor afacerilor, și știți [iarăși] că, a lovi presa cu desconsiderare, este a lovi și dezarma însăși opiniunea publică.

Nu putem cugeta [nici] un moment măcar că d-voastră, ministru constituțional al mării-sale, ați voit să ajungeți acest scop.

Nu putem crede că un om, în înalta pozițiune ce i-a fost dat să ocupe în Statul român, ar cuteza să se servească cu acuzațiuni neadevărate, ca să vestejească onoarea publicismului român, pentru a-și mulțumi rancunele sale personale sau pentru ca să umilească cu arme neleale pe adversarii săi politici.

Eu, președintele Congresului presei române, nu pot admite o asemenea presupunere, și de aceea am onoare a vă ruga, domnule ministru, să ne declarați cari sunt ziarștii ce v-au cerut bani, pentru ca să putem lua măsuri în contra tuturor acelor care discreditează prestigiul presei române și speculează cu interesele poporului.

Vă rugăm să binevoiți a satisface legitima noastră cerere pînă în douăzeci și patru de ore, considerînd tăcerea domniei-voastre ca o probă despre neveracitatea tuturilor acuzațiunilor ce ați aruncat în contra presei.

Primiți etc.

Președinte, *Al. D. Holban*

Secretar, *G. Dem. Teodorescu.*^{432*}

³²⁸ Am verificat textul „protestului“ cu acela reprodus de gazeta lui A. D. Holban, *Uniunea liberală*, an. I, nr. 50, 25 noiembrie 1871, p. 3; ca urmare a acestui „protest“, Gheorghe Costa-Foru, ministrul Afacerilor Străine în guvernul lui Lascăr Catargiu, i-a declarat lui G. Dem. Teodorescu, la 16/28 noiembrie 1871, că „n-a făcut cîtuși de puțin aluziune la zărele române, căci nici un ziarist român n-a venit să-i ceară bani, ci că d-sa a înțeles numai zărele străine care scriu neadevăruri și cînd li se trimit dezmințiri cer bani pentru a le insera“ (*ibid.*). Cu aceasta, incidentul — fără vreo importanță deosebită — a fost considerat închis.

[Anul 1872]

[Liberalismul epocii. Moartea lui Ion Heliade-Rădulescu și
a lui Dimitrie Bolintineanu. Diverse.]

Liberalismul epocii

Acum cincizeci de ani trăia cu totul o altă lume — vorbesc despre lumea de idei și de sentimente, despre lumea morală.

Într-o mică odăiță din strada Armenească, odăiță mobilată cu o masă de brad și câteva scaune desperecheate, un număr de elevi din cursul superior al Liceului Sf. Sava se adunau constituiți în Societate.

Nu-mi mai amintesc numele, dar îmi amintesc scopul. Un statut, al căruia întâi articol cuprindea atât de stereotipa formulă: „... spre a strînge legăturile de colegialitate între membri, a dezvolta spiritul și a îmbogăți cunoștințele...“, spunea că membrii acestei societăți se vor întruni o dată pe săptămîină, în fiecare duminică, spre a ține conferințe literare și științifice.

Făceau parte din această societate mai ales elevii clasei a V-a de la Sfîntul Sava, printre cari îmi mai amintesc de: Gheorghe Ionescu, mai tîrziu Ionescu-Gion, Grigore Andronescu, fost procuror-general sau prim-procuror în București, cu supranumele Andronescu-Dulap; trei macedoneni bursieri ai statului, Gulioti, profesor după aceea la gimnaziul din Brăila, Ionescu și Simolta, ajunși telegrafiști, Nicolae Constantinescu, un nepot al lui Simion Mihălescu, Matei Theodor, în urmă profesor de liceu în București, un Pangăl etc. etc.

Bineînțeles, afară de literatură și știință se făcea prozelitism politic.

Cel mai sprinten și unul din inițiatori era Gheorghe Ionescu. Matei Theodor a ținut o conferință în limba latină pe care n-a ascultat-o nimeni. Spre a nu rămîne mai prejos, am ținut și eu o conferință *Despre progres*, cu care prilej am spus multe prostii. Colegii m-au felicitat, însă eu simțeam că plictisiseam auditoriul.

Spre a încălzi odaia, eram obligați să aducem fiecare cîte un lemn la subțioară. După două săptămîni de activitate, conform bunului obicei românesc, am și început să ne certăm. Ne-am împărțit în două partide: în aparență s-a format o opozițiune în contra comitetului, în realitate liberalii și conservatorii s-au luat la harță. Cum biroul era compus din conservatori, liberalii au dat asalt și l-au răsturnat.

Eu eram din opozițiune și lucram mină în mină cu Gheorghe Ionescu.

Conferințele, cu literatura și cu știința, au rămas pe planul al doilea, și de-acum devenisem un mic parlament, unde înfloreau polemicele, interpelările, personalitățile și voturile de blam pentru comitet.

După fiecare ședință ieșeam înfierbîntați de lupta oratorică, și prelungeam pînă în stradă vociferările, protestările și acuzările.

Apoi au urmat inevitabilele demisiuni ale celor rămași în minoritate, lipsa de fonduri spre a plăti chiria și, în sfîrșit, dizolvarea Societății.

În tot timpul cît a durat această instituție, s-au ținut vreo trei sau patru conferințe. Însă, în schimb, comitetul a fost răsturnat cel puțin de 7 ori.

Societatea a durat o iarnă.

Ab ovo¹, firea românului ușuratecă și pornită către patima lucrurilor mici cît și sentimentul lui destructiv, se manifesta. Îmi amintesc și simt parcă și acum febrilitatea cu care așteptam ziua și ora ședinței în care era să se dezbătă grava chestiune a răsturnării comitetului. Pătimaș de luptă, militant prin temperament, eram întotdeauna unul dintre cei dintîi în incinta marilor pugilate morale.

Curentul liberal creștea și cucerea tînăra generațiune.

Pe vremea aceea, între 1872—1874, liberalismul era aceea ce este astăzi socialismul, mai mult, aceea ce se numește astăzi „bolșevism”².

Liberalii erau numiți încă „roșii”. Roșii erau o sperietoare pentru burghezia cuminte și liniștită.

Pe vremea aceea socialismul nu exista, nici vorba nu era cunoscută.³ Țara era împărțită numai în două tabere: albi și roșii. Partide și păreri politice intermediare nu existau⁴, organismul politic românesc era încă într-o fază primitivă, ca și la animalele inferioare: toate funcțiunile de ordin public erau îndeplinite de organe puține.

Regimul conservator, atît prin origina lui cît și din cauză că burghezia, în ascendența ei, nu mai putea tolera, din instinctul de clasă, pe urmașii privilegiatilor, era urît de opinia publică. Însă mulți adversari ai guvernului și ai regimului boieresc se temeau de roșii.

Ion Heliade Rădulescu trăia încă, iar în țară, mai ales în București, erau mulți cari gîndeau cu capul lui Heliade, acest adversar al lui Rosetti și Brătianu. Aceștia formau o lume intermediară între albi și roșii, un fel de liberali moderați.

Pentru această lume heliadistă, Rosetti era tot Berlicoco, iar Ion Brătianu tot Firfirc. Aceste două porecle zugrăveau, pe vremuri, pe scambiatorul ca și pe omul flușuratec. C. A. Rosetti era socotit ca fiind inspi-

¹ *Ab ovo* (lat.), de la începutul începuturilor, dintotdeauna.

² Mai exact, comunism.

³ Bacalbașa face iar afirmații pripite; teze ale socialismului utopic erau cunoscute și răspîndite în țara noastră de mai multe decenii (constituirea falansterului de la Scăieni organizat în 1835—1836 de Theodor Diamant era o încercare de aplicare în practică a ideilor promovate de acesta); după 1871, în principalele orașe ale vechii României luau ființă cercuri socialiste, și la activitatea acestora avea să ia parte însuși autorul *Bucureștilor de altădată*, de prin 1877. Ceea ce-i însă perfect adevărat este că, pînă la afirmarea puternică a ideilor socialiste în viața social-politică a țării, ideologia liberalilor radicali exprima cele mai înaintate poziții politice din epocă și, în jurul acestora, indeosebi a lui Rosetti și Brătianu, se vor aduna mulți dintre tinerii studiosi ai anilor 1870—1875, așa cum menționează, exact, Bacalbașa.

⁴ Altă afirmație gratuită; în perioada la care se referă Bacalbașa, cele două partide, liberal și conservator, nici nu erau constituite ca atare, existau încă unele grupări care mai oscilau între cele două „tabere”, chiar dacă ar fi să-i amintim numai pe „centriștii” lui Vasile Boerescu și pe junimiști, și ei un fel de „centriști”.

ratorul lui Brătianu, ca geniul rău al dualității, ca omul cu resurse și cu tot felul de manopere neleale. De aceea fusese poreclit Berlicoco, după numele unui scamator care trecuse prin București.

Ion Brătianu trecea, pe atunci, drept instrumentul, drept o jucărie în mâna lui Rosetti.⁵ Oratoria lui impetuoasă și declamatoria epocii îl prezentau oamenilor gravi ca pe un ușuratic, de aci porecla de Firfiric. Firfirica era o monedă de argint de jumătate sfânt, iar altă firfircă avea o valoare și mai mică. Ion Brătianu, care era și mic de statură, era privit ca un fel de nimic. Un firfiric.

Dar firfiricul crescuse și devenise un șef de partid în tovărășia lui C. A. Rosetti; și acum era omul către care se îndreptau privirile tineretului.

După cum am spus în alt loc, nici Rosetti, nici Brătianu nu făceau parte din Parlament. Dar nici un alt roșu nu făcea parte. În Parlament erau liberali din celelalte nuanțe, moderate: Ion Ghica, Mihail Kogălniceanu, Nicolae Ionescu. Cu toate acestea, sufletul popular mergea către roșii, fiindcă aceștia reprezentau o putere politică organizată, cit și o mare speranță de propășire.

Acești roșii erau democrații epocii. Erau prigonii, erau săracii, erau umilii, erau oamenii despre cari, mai târziu, ziarele conservatoare spuneau că umblă iarna în pantaloni de dril iar vara în șoșoni-galoși.

Acești nedreptățiți de soartă și de Vodă erau simpatici-persecutați pe care întotdeauna masele i-au îmbrățișat.

Tineretul generos și plin de aspirațiuni neînțelese dar firești era cu fața către acești roșii de la care aștepta oarecari minuni nedesluite. Vecinica goană după un ideal pierdut în ascunzișurile viitorului.

Deși din obârșie conservatoare, deși tatăl meu era polițai al guvernului conservator, de la întiile luni după venirea mea în București m-am aruncat în direcția opusă. Căutam lucrul nou. În pensionatul lui Ștefan Vellescu cu firma Institutul Eliade⁶, am fost cel dintii care am citit, fără a o prea înțelege atunci, *Force et matière* a lui Louis Buchner⁷. Apoi am trecut francamente în tabăra liceenilor liberali, către care mă atrăgea întreaga mea fire.

Un amănunt: treceam pe stradă în tovărășia unui coleg, când, iată că ne încrucișează un bărbat de statură de mijloc, cu părul și barba crețe și cărunte. O figură caldă, deschisă și atrăgătoare, un ochi care zîmbea și intra în suflele. Colegul meu îmi spune: „Uite, asta e Brătianu“.

⁵ Bacalbașa își amintește exact; chiar după Războiul de Independență, după ce devenise o personalitate politică recunoscută, Brătianu era considerat, într-o broșură antiliberală, cu referiri directe la „gașca roșie“, „ciracul domnului C. A. Rosetti“ (numit aici „hidoasa pocitură“) (*Curriculum vitae sau Viața d-lui C. A. Rosetti de Fabius Cunctator*, București, 1878, p. 13 și 19).

⁶ În 1871, Ștefan Vellescu (1838—1899), actor, apoi profesor la Conservatorul dramatic bucareștean deschisese un institut particular, numit, la început, Institutul Heliade.

⁷ Printre lecturile din anii 1871—1875 ale lui Bacalbașa (enumerare și cu altă ocazie: Camille Desmoulins, Victor Hugo, J. Michelet, Louis Blanc) și care l-au îndreptat pașii către liberalii rosettiști și apoi către socialiști, s-a numărat și cartea *Forța și materia* (1855) a filosofului materialist vulgar german Ludwig Büchner (1824—1899).

Am rămas cu chipul lui în cap și n-am mai ezitat. Eram liberal.

Cu câtă ușurință se dau conștiințele tinere.

Din ziua aceea am devenit și eu militant (?) liberal în rîndurile colegilor mei liceeni.

Ziarele din Paris aduc o știre care stîrnește interes în cercurile boierești din București: principele Gheorghe Bibescu, fiul fostului domnitor al Munteniei, Gheorghe Bibescu, a avut o întîlnire cu spada la Montralong, cu principele de Beauffremont. Principele de Beauffremont a fost greu rănit la piept. Motivul duelului: o cestiune cu totul intimă.

Moartea lui Ion Heliade-Rădulescu și a lui Dimitrie Bolintineanu

În ziua de 27 aprilie, la ora 3 după-amiază, a murit Ion I. Heliade Rădulescu. Duminică, la 30 aprilie, i s-a făcut înmormîntarea națională la care au participat mii și mii de oameni. Corpul i-a fost înmormîntat la biserica Mavrogheni de la șoseaua Kiseleff. S-au rostit, ca de obicei, numeroase cuvîntări, iar marele B. P. Hasdeu a vorbit în numele presei. Discursul și l-a terminat astfel:

„V-am obosit de emoțiune... nu!... am obosit de admirațiune! Un cuvînt și am terminat. Se zice că Mircea cel Mare se dusesse după moarte să bată la poarta raiului. Îi iese înainte sfîntul Petre.

— Ce poștești, omule? întrebă, cu asprime, chelarul paradisului pe viteazul domn al românilor.

— Să văd fața lui Dumnezeu, răspunse marele Mircea.

— Tu, păgînule! Tu care ai făcut mii de păcate și d-abia numai o mănăstire?! Afară!

Auzind zgomot la poartă, se arată însuși Dumnezeu.

— Ce este? întrebă pe sfîntul Petre.

— Iată, așa și așa, Doamne, acest muritor încărcat cu mii de păcate, pe care a crezut că o să le poată răscumpăra cu un petec de mănăstire! Vrea să intre cu orice preț în locașul sfinților.

— Fă-i loc la dreapta mea, zise bunul și dreptul Dumnezeu. Fă-i loc la dreapta mea. Multe au fost păcatele sale și puțin lucru este o singură mănăstire, dar el și-a iubit țara, s-a luptat pentru țara lui, a lucrat pentru țara lui și toate i se iartă.⁸

⁸ Potrivit *Trompetei Carpaților* (an. X, nr. 988, 7/19 mai 1872) la înmormîntarea „fericitului Heliade“, în curtea bisericii Cișmeaua Mavrogheni de la Șosea, ar fi luat parte 10 000 de persoane; discursurile funebre au fost rostite de Petrache Poenaru, C. Esarcu, B. P. Hasdeu (am verificat citatul din discursul acestuia, produs de Băcalbașa, cu TRC., an. X, nr. 991, 18/30 mai 1872, p. 3: *Cuvînt funebru improvizat de d. Hâjdeu în numele presei române la înmormîntarea lui I. Heliade-Rădulescu*).

La începutul lunii mai s-a adjudecat monopolul tutunului asupra unei companii ungare.⁹

La licitație au participat 23 societăți, dar în cele din urmă n-au rămas în luptă decât două: societatea ungară care a biruit și o societate română, societatea oltenilor, reprezentată printr-un domn Vlădoianu.

Operația s-a făcut în modul următor:

Licitarea a fost orală în localul Ministerului de Finanțe, fiind de față toți miniștrii.

S-au luat trei bucățele mici de luminări de stearină și s-a aprins una din ele; întâia serie de licitație s-a încheiat când s-a stins lumina.

A doua serie a urmat la fel.

Apoi a fost aprinsă a treia bucățică, iar lupta crâncenă a început între compania oltenească și compania ungară. Compania oltenească s-a urcat pînă la oferta de 8 milioane, dar compania ungară a dat 10 mii lei mai mult. În acel moment s-a stins și a treia bucățică de luminare.

Ungurii au obținut aprobarea licitației pentru dinșii la suma de 8 milioane zece mii lei.

În anul acesta grădina lui Ioanid librarul pune pentru întâia oară în consumație legumele și fructele cultivate în grădina lui din strada Polonă.

Această grădină se numea, înainte de a fi proprietatea lui Ioanid, grădina „Brîslea“. Era o grădină de margine de oraș, unde se făceau petrecerile, unde mergea lumea să chefuiască; unde se întâlneau amorozații și cîntau prin tufișuri lăutarii. Astăzi a dispărut grădina Ioanid, cu serele sale calde și cu pomii săi roditori din speciile cele mai renumite: astăzi, grădina, parcelată și clădită, a devenit Parcul Ioanid.¹⁰

La 27 august a murit, în spitalul Pantelimon, după o lungă și crudă boală, în cea mai neagră mizerie, fără familie, fără ajutor de nicăieri, în mijlocul nepăsării generale, poetul Dimitrie Bolintineanu.

Poet al rededeptării naționale, fost ministru al Cultelor și Instrucțiunii, acest om, asistat, în anii cei din urmă ai boalei și mizeriei sale, numai de un singur prieten devotat, anume Zane, a murit neștiut aproape de nimeni, iar cadavrul lui a stat în spital pînă ce oarecari membri ai familiei

⁹ Pentru îndreptarea situației financiare deficitare a țării guvernul conservator a propus, printre altele, reînființarea monopolului tutunului (desființat în 1867), hotărîre aprobată de Cameră la 7/19 decembrie 1871 și de către Senat la 27 ianuarie/8 februarie 1872; potrivit noii reglementări cultivarea tutunului nu se putea face decât pentru Regia statului, guvernul fiind autorizat să dea în întreprindere privată acest monopol, pe termen limitat, prin licitație publică (*Istoria Parlamentului*, p. 206—207). Licitarea a avut loc, într-adevăr, la începutul lunii mai 1872, în localul „Vistieriei“ (Ministerul de Finanțe) (v. TRC., an X, nr. 988, 7/19 mai 1872, p. 1, care anunța că licitație s-a ținut „ieri“); monopolul a fost concesionat unui consorțiu susținut de Banca franco-ungară din Budapesta și de Bank of Roumania; în anii 1872—1877 acesta a obținut beneficii reprezentînd 75% din capitalul social depus.

¹⁰ Grădina lui Breslea (Brăslea, Braslea), devenită proprietatea librarului George Ioanid (1818—1906) a fost transformată de acesta, mai ales după ce și-a lichidat librăria, în 1874, într-o grădină de pomi fructiferi și de legume care aprovizionau cu trifandale piețele de zarzavaturi ale Capitalei; ea se întindea pe o suprafață mult mai întinsă decât parcul Ioanid din zilele noastre, la capătul dinspre centru al străzilor Polonă și Țăranilor (astăzi Aurel Vlaicu). În toamna anului 1871 grădina Braslea (Ioanid) din strada Polonă 104, oferea spre vînzare pomi, fructe, viță de vie (TEL., 2 septembrie 1871, p. 3).

l-au ridicat și l-au dus în comuna Bolintinul din Vale, unde a fost înmormântat.

Nimeni, absolut nimeni n-a urmat trupul neînsuflețit al poetului, nici o coroană, nici chiar ministrul Cultelor și Instrucțiunii n-a trimis măcar un delegat.

Rareori ingratitudea omenească a fost atât de cinică.¹¹

Diverse

În seara de 30 octombrie, un mare număr de proprietari rurali s-au adunat în sala Ateneului (actualul Teatru Liric transformat cu totul) și au ales un comitet pentru ca să alcătuiască statutele unui Credit rural.

Comitetul compus din: Lazăr Calenderu, Ioan Cantacuzino, B. Boerescu, Ion Brătianu, Dimitrie Ghica, Ion Ghica, Gheorghe Vernescu, Gheorghe Cantacuzino și Aristid Pascal, adresează proprietarilor un apel, invitându-i să se asocieze spre a se putea fonda Creditul rural. Acest comitet lucrează statutele pentru realizarea Creditului rural care a fost înființat câțva timp mai târziu.¹²

În decembrie 1872, Ministerul de Finanțe aduce din Belgia, pentru 25 milioane lei, o nouă monetă de argint, toate piese de 2 lei.

Ziarele critică această aducere pentru numeroase motive: moneda slab reliefată, desenul urât și, mai presus de toate, figura domnitorului care

¹¹ Dimitrie Bolintineanu a încetat din viață duminică 20 august/1 septembrie 1872 (și nu la 27 august), la spitalul Pantelimon; lipsit de mijloace materiale, în ultimii ani ai vieții locuise la prietenul său, inginerul Alexandru Zanne (1821—1880), și el fost revoluționar pașoptist. Bolintineanu a fost ministru de Externe și apoi ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice în timpul domniei lui Cuza-Vodă; referitor la „ingratitudea omenească” față de autorul *Legendelor istorice*, pe care o amintește, pe bună dreptate, Bacalbașa, se cuvine să facem totuși câteva precizări: în această perioadă dificilă a vieții sale Bolintineanu a fost ajutat mai mult sau mai puțin discret de foștii săi amici pașoptiști: Alexandru Ioan Cuza, Vasile Alecsandri. C. Negri ș.a.; după moarte, corpul său a fost depus la biserica Sf. Gheorghe Nou din București și aici, după cum menționează *Trompeta Carpaților* din 27 august 1872, nu a venit să-l „omagieze” nici o persoană oficială (în acest sens trebuie înțeleasă afirmația grăbită a lui Bacalbașa că nimeni n-a asistat la înmormântarea sa); a doua zi trupul neînsuflețit al poetului a fost transportat, urmat de prieteni și rude, în comuna natală Bolintinul din Vale de lângă București, unde a fost înhumat (v. Ion Roman, *Bolintineanu*, Ed. Tineretului, București, 1962, p. 235—246; Teodor Vârgolici, *Dimitrie Bolintineanu și epoca sa*, Ed. Minerva, București, 1971, p. 310—319, cap. *Sfârșitul*).

¹² Crearea unei societăți de credit funciar-rural era susținută de liberali și de unii conservatori moderați, în frunte cu V. Boerescu (Bacalbașa îi transcrie numele în franceză: Basile Boerescu), din dorința de a demonstra capacitatea românilor de a constitui instituții de credit cu capital național, menite să contribuie, în acest caz, la dezvoltarea producției agricole. Opinia acestora era combătută de o parte a conservatorilor, care considerau că o asemenea instituție nu putea fi întemeiată decât de străini. Proiectul de lege privind înființarea creditului funciar rural a fost votat de Cameră la 9/21 martie 1873, iar de Senat la 29 martie/10 aprilie 1873. În puțin timp, Creditul funciar rural a trecut sub controlul efectiv al liberalilor, care au folosit această instituție pentru a atrage în partidul lor unele elemente ale boierimii mici și mijlocii, fidele pînă atunci conservatorilor.

se afla pe celelalte monete mai vechi, dispărută în urma cererii Turciei. Apoi ziarele întrebau de ce noua monedă a fost turnată în Belgia pe câtă vreme statul avea o monetărie bine montată și cu personal special?¹³

¹³ Monetăria Statului s-a înființat la București în februarie 1870, începând să confecționeze în același an monede de aur de câte 20 de lei și de argint de câte un leu. Cu toate acestea, în anii 1872—1876 au fost comandate în Belgia, la Bruxelles, monede de argint de 50 bani (6 926 980 bucăți), un leu (10 600 000 bucăți) și doi lei (6 178 255 bucăți), în valoare, în total, de 26 420 000 lei. Până în 1877 s-au confecționat și circulau în țara noastră monede românești de aur în valoare de 102 000 lei și de argint de 26 820 000 lei (Costin C. Kirilescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. I, Ed. Academiei, București, 1964, p. 189—190). În legătură cu inscripțiile și efigiile de pe monedele românești, atât Turcia cât și Austro-Ungaria au protestat, în această perioadă, de mai multe ori, considerând emiterea de monedă proprie un act de neîngăduită independență. Astfel, Austro-Ungaria își exprima nemulțumirea, în 1868, pentru faptul că pe moneda de 20 lei erau imprimate cuvintele: „Carol I, *domnul românilor*“, văzînd în aceasta un îndemn pentru constituirea statului unitar „dacoromân“ (cuvintele incriminate au fost înlocuite apoi prin: „*domnul României*“); Turcia era și ea iritată de faptul că România bătea monedă cu efigia principelui Carol, semn al suzeranității statale, și cerea înlăturarea acestui „abuz“, netolerat de „puterea suzerană“ temătoare de manifestările de independență din ce în ce mai numeroase ale tînărului stat de la gurile Dunării.

Anul 1873

[Apele de la Văcărești. Circul Suhr. Moartea prințului
Alexandru Cuza. Diverse. Statuia lui Mihai Viteazul.
Teatrul.]

Apele de la Văcărești

La 1 ianuarie vine vestea morții lui Napoleon al III-lea, fostul împărat al francezilor. Napoleon a murit în ziua de 9 ianuarie stil nou, în castelul Chiselhurst din Anglia.

Ziarele din București consacră articole elogioase și recunoscătoare aceluia care a ajutat mult România și i-a fost întotdeauna protector în vremile cele mai grele.

În luna ianuarie se constituie un comitet care să strângă fondurile și să lucreze pentru ridicarea unui monument marelui literat I. I. H. Rădulescu. Acest comitet e compus din: Dimitrie Ghica, președinte, Mihail Kogălniceanu, Theodor Aman, Al. Odobescu, B. P. Hasdeu, V. A. Urechă, P. S. Aurelian, Șt. Ioanide, C. Boerescu, G. Gr. Cantacuzino.

După ce comitetul hotărăște inscripțiile ce vor figura pe pedestal, decide a se acorda următoarele premii artiștilor cari vor concura: premiul I, 2 000 lei noi pentru proiectul ce va fi admis spre a fi executat, 1 000 lei noi pentru premiul al 2-lea și 500 lei pentru premiul al 3-lea.

În luna februarie izbucnește revoluția în Spania, monarhia e răsturnată și republica e proclamată. Adunarea Națională, întrunită special, alege noul guvern; se introduce astfel inovațiunea ca toți miniștrii să fie numiți direct prin votul Parlamentului. Noii miniștri sunt: Figueras, Emilio Castelar, Puy Margall, Nicola Salmeron, generalul Aosta, Juan Zustan, amiralul Arengo, Echao, Sorni. Constituanta va fi convocată la 20 martie.¹

Bucureștii au o nouă distracțiune și o nouă senzație. Aproape de închisoarea Văcărești s-au descoperit niște izvoare feruginoase, cărora le face o mare reclamă un medic: doctorul Penescu.

¹ La 11 februarie 1873 regele Spaniei, Amedeo de Savoia, este nevoit să abdice, proclamându-se prima republică spaniolă, a cărei principală figură va fi profesorul de istorie de la Universitatea din Madrid, Emilio Castelar y Ripoll (1832—1899), prim-ministru al guvernului republican începând de la 8 septembrie 1873; acum, și în anii următori, el va fi deseori menționat, cu simpatie, în presa democratică românească.

În scurt timp s-au instalat câteva barăci și un adăpost acoperit cu scinduri, s-a așternut nisip pe o distanță șoseluită și lumea a început să vie. Mai ales duminicile și sărbătorile era lume multă, doamnele veneau să flirteze, tinerii tot la fel, dar moda era ca fiecare să poarte în mână o ceșculiță plină cu apă și să se plimbe de colo până colo, căci așa era prescripția medicală.

Duminicile venea să cînte și o muzică militară, tramvaiele cu imperială pline de lume se succedau, în frunte vagonul cu muzica și în urmă trei sau patru vagoane cu public. Pînă la ora 12 dimineata, petrecerea bucureștenilor era la apele de la Văcărești.²

În vremea aceea trăia în București un bătrîn cam ramolit și căzut în senilitate, numit Bărbucică. Am mai vorbit de el. Glumeții l-au convins că, dacă își va muia de trei ori în fiecare dimineată barba în izvorul de la Văcărești, va întineri. Așa a și făcut. Însă apa fiind feruginoasă i-a roșit barba. Și astfel Bărbucică a umblat cîtăva vreme cu barba roșie dar deloc întinerită.

Apele de la Văcărești au dat prilej marelui artist Matei Millo, dar acum în marele declin, ca să facă o piesă cu titlul *Apele de la Văcărești*.³ Această piesă a avut un număr destul de mare de reprezentații pentru vremea aceea. Iată, de pildă, afișul pe ziua de 9 aprilie:

TEATRU NAȚIONALE

SALA BOSSEL

Luni la 9 aprilie se va reprezenta pentru a cincisprezecea oară
ingenioasa piesă:

APELE DE LA VĂCĂREȘTI

cu un nou adaos

CREDITUL FUNCİAR

sau

SÎNGELE BERE NU SE FACE

Autorul piesei fiind clasicul nostru artist Millo și titlul noului adaos fiind destul de expresiv și de semnificativ, credem că bucureștenilor li s-a asigurat petrecerea pentru un interval mai îndelungat de acum înainte.

Această piesă, precum se vede, era un soi de revistă în care autorul adăoga scene și cuplete noi privitoare la evenimentele zilei.

² „Apele de la Văcărești” au fost descoperite în iulie 1871, în timpul lucrărilor de construire a fundațiilor pentru un pod peste Dîmbovița, în apropiere de mînăstirea Văcărești și abator; ele erau atermale, feruginoase, conțineau clor și puțin carbon; aveau un gust fad și erau recomandate de medici, printre altele, și ca leac împotriva sterilității feminine (v. *Les eaux minérales de Roumanie, Le journal de Bucarest*, an. II, nr. 115, 21 septembrie 1871 — stil nou, p. 3—4). Afluența de vizitatori a fost mare pînă prin 1873; se crease, pentru aceștia, și o linie specială de omnibuze între centrul orașului și „Tăiere” (abator). Apele de la Văcărești (izvorul „Domnița Maria”) au secat în 1880, ca urmare a canalizării albiei Dîmboviței.

³ Matei Millo a introdus la noi „revista de actualitate” scriind în câteva zile, în 1872, „comedia vodevilă” *Apele de la Văcărești*, reprezentată pentru prima oară, în sala Bossel de pe Calea Mogoșoaiei, la 19 noiembrie/1 decembrie 1872 și apărută în volum în același an.

Piesa în general era slabă și jucată de câțiva actori adunați la întâmplare.

[Cercul Suhr]

În același timp este instalat pe Piața Constantin-Vodă (actualul Palat al poștelor și telegrafelor) Cercul Suhr. Deosebindu-se de celelalte circuri acoperite cu pînză, Cercul Suhr, destinat să joace și iarna, este construit tot din lemn.

Iată de pildă programul de la 2 iunie.

CIRCUL SUHR

Sîmbătă 2 iunie 1873

MARE REPREZENTAȚIUNE BRILLANTĂ DE GALĂ

Dl. și d-na Davene va escla mai cu osebire prin incredibilele sale producțiuni gimnastice pre cele trei trapeze în aer.

Dl. Albert Suhr va escla mai cu osebire în producțiunea sa mimică pe cal, sub titlul: *Matrozul pe timpul furtunii pe mare*.

Dl. Cotaki se va distinge prin miraculoasele jocuri japoneze cu membrele pe picioare.

D-ra Francisca Suhr în pozițiunea sa mimică pe cal.

Etc. etc.

În total 16 numere.⁴

D-soara Francesca Suhr, de care se amoretase un domn Ghica, mai tîrziu secretar general al Ministerului de Lucrări Publice, a fost apoi soția acestuia și soacra generalului Nicoleanu, actualul prefect al poliției Capitalei.⁵

În partidul conservator frămîntările sunt mari. Doi miniștri dintre cei mai cu vază, Gheorghe Costa-Foru, ministru de Externe și Manolache Costache Epureanu sunt siliți să iasă din guvern.

Gheorghe Costa-Foru a fost silit să părăsească portofoliul și guvernul din cauză că era partizan al joncțiunii căilor noastre ferate cu cele austro-ungare, joncțiune împotriva căreia se ridicase o mare agitație în țară. Urmașul lui Costa-Foru a fost Vasile Boerescu.

Această criză ministerială a făcut mult zgomot pe vremuri, fiindcă ministrul silit să iasă din guvern era lovit cu numeroase bănuiele și acuzațiuni.⁶

⁴ Bacalbașa reproduce programul cercului Suhr din: TRC., an XI, nr. 1069, 3/15 iunie 1873, p. 3. Dintre celelalte numere ale spectacolului — într-adevăr, 16 cu totul — mai amintim: „D. Gerard, cel mai bun călăreț de forță și de școală din zilele noastre va escla prin săriturile și salturile mortale pre cal... D. Francis Christof va prezenta cei doi ciini ai săi dresați aproape de culmea perfecțiunii. D. Jules sau «omul de cauciuc» se va distinge prin răsucirea membrilor sale corporale” etc.

⁵ Generalul Eracle Nicoleanu, prefect al poliției Capitalei în 1927, cînd apare primul volum al *Bucureștilor de altădată* (și în anii următori).

⁶ La sfîrșitul anului 1872 în cadrul coaliției conservatoare care sprijinea guvernul Lascăr Catargiu s-au ivit unele disensiuni, gruparea moderată a lui Va-

Moartea prințului Alexandru Cuza

Miercuri la 2 mai moare la Heidelberg prințul Alexandru Ioan Cuza.⁷ Moartea i-a fost pricinuită de un anevrism al aortei. În țară, și mai ales în Moldova, știrea acestei morți produce o mare emoție.

Din toate orașele roiesc telegramele de condoleanță și manifestațiunile de adincă jale a celor cari mai păstrau încă în inimă cultul marelui domnitor. |

Toți poeții vremii scriu necrologuri rimate. Poetul Gheorghe Baronzii, prefect de județ la Brăila la epoca detronării lui Cuza, scrie următoarele versuri intitulate:

DATE NEFASTE

La moartea principelui Alexandru Ioan I. Cuza

*De pre malurile Senei
Unde-un geniu infernal
Străbătea prin focul Ghenei
P-un cadavru bucefal,
Spulberînd cu pași profani
Gloria a mii de ani,*

*Galicul alectrion
Anunța în depărtare
Sfărîmarea unui tron
Și a unui Cesar mare.⁸*

sile Boerescu, care dispunea de un număr mare de deputați în Cameră și se manifesta acum foarte activ, cerînd să fie reprezentată în guvern. În aceste condiții, la 28 aprilie/10 mai 1873, Vasile Boerescu va deveni ministru al Afacerilor Străine, în locul lui Gh. Costa-Foru. Manolache Costache-Epureanu, care adoptase o altă poziție decît restul conservatorilor în problema creditului funciar rural, va înceta să fie ministru al Justiției la 31 martie/12 aprilie, fiind înlocuit de generalul Christian Tell ca interimar, iar de la 25 octombrie/6 noiembrie 1873 de Alexandru Lahovary, ca titular. George Gr. Cantacuzino, conservator moderat, va fi numit ministru al Lucrărilor Publice la 16/28 decembrie 1873, în locul lui Nicolae Crețulescu, în felul acesta poziția grupării lui Vasile Boerescu în guvernul Lascăr Catargiu consolidîndu-se. Problema joncțiunii căilor ferate românești cu cele străine — amintită tot aici de Bacalbașa — a frămîntat opinia noastră publică în anii 1873—1874, liberalii radicali îndeosebi pronunțîndu-se împotriva joncțiunii cu căile ferate austro-ungare la Predeal și Oituz, considerîndu-se că în felul acesta imperiul bicefal vecin — inamic potențial al României într-un viitor război național — va dobîndi avantaje strategice păgubitoare nouă. Vasile Boerescu — și Bacalbașa uită să facă această precizare — susținea însă necesitatea realizării joncțiunii cu căile ferate austro-ungare la Predeal și Vîrciorova, invocînd interese economice și comerciale reale; el este, de altfel, autorul proiectului privind această controversată problemă, proiect aprobat de corpurile legiuitoare la sfîrșitul lunii mai 1874, cu toată opoziția lui M. Kogălniceanu și a altor deputați.

⁷ Alexandru Ioan Cuza a încetat din viață la 3/15 mai 1873, la ora unu și jumătate noaptea, la Hotelul Europa din Heidelberg, în vîrstă de 53 ani, ca urmare a unei puternice răceli care s-a dovedit fatală pentru un organism măcinat de o boală mai veche (astm) precum și de unele tulburări ale ficatului și inimii.

⁸ Aluzie la detronarea lui Napoleon al III-lea, în septembrie 1870 și la moartea lui, întîmplată în ianuarie 1873 (v. p. 120).

De p-al Dunărei mal verde,
Unde geniul roman
Rătăcise pîn-a perde
Calea divului Traian,
Prin căi alte nerăzbite
De mîini vitrege urzite,

Buciumul lugubru sună,
Anunțînd și el de sus
Că-ntr-a nopții noapte brună
Un luceafăr a apus.

Doamne! mult au fost fatale
Zorile ce-au revărsat
O lumină ca de jale
P-ăst pămînt răscumpărat
Prin atîția mii martiri,
Ai duiioasei omeniri.

Cari trec fără-ncetare.
Cu al umbrei pas ușor,
Ca o stea ce-abia răsare
Și s-absoarbe într-un nor.

Blînd luceafăr, dulce soare,
Ale cărui raze-apun,
Țara recunoscătoare
Roagă geniul tău bun
Să o faci-a merita
Binecuvîntarea Ta,

Căci tu ești ce ne-ai chemat
La concordia de frați,
Tu ești domn-adevărat
Între domni adevărați.

Ia-ți dar zborul către stele,
Rangul între semizeii.
Binefacerile Tele,
Părinteasca ta domnie,
Cît va fi o Românie
Cu o inimă ce bate,
Ele nu vor fi uitate
Dintre noi orfanii tăi.

(Vocea Covurl.)⁹

Am dat această bucată în versuri ca o mostră a felului în care se scria la 1873.

⁹ Poezia apăruse în gazeta săptămînală *Vocea Covurluiului* din Galați, al cărui redactor era atunci G. Baronzi; am verificat textul cu acela reprodus de: TRC., an. XI, nr. 1069, 3/15 iunie 1873, p. 3.

Dar moartea lui Cuza dă prilejul unui conflict între cei doi mitropoliți ai țării.

Mitropolitul Moldovei trimite următoarea telegramă:

„Fratelui Metropolit al Hungro-Vlachiei

[București]

Rămășițele fericitului întru pomenire Alexandru Ioan I, primul domnitor al României Unite se vor înmormînta la moșia Ruginoasa, marți în 29 mai. Vin, dară, frățește, a vă ruga să binevoiți, de vă este cu putință, să luați parte la ceremonia religioasă și înalt preasînția-voastră, iar la caz de a nu putea veni să delegați doi frați episcopi din Eparhiile Jurisdicțiunii înalt preasînției-voastre, căci credem că e bine ca la această dureroasă ceremonie în unire să ia parte clerul din toată România Unită sub răposatul domn Cuza.

Calinic al Moldovei“

Iată răspunsul mitropolitului primat:

Presinției-sale Părintelui Metropolit al Moldovei și Sucevei

Guvernul luînd toate dispozițiile convenite pentru înmormîntarea fostului domnitor Cuza, conform programelor publicate în *Monitorul oficial*, datorîndu-se fiecărui bun cetățean și mai cu seamă a unui metropolit, este să se supună guvernului. Inițiativa ce ai luat preasînția-ta la această înmormîntare, nefiind conformă cu spiritul canoanelor Sfintei noastre Biserici, nu aderez la propunerea ce-mi faci.

Niphon, Metropolitul Hungro-Vlachiei“

Dar mitropolitul Moldovei răspunde la rîndul său:

„Cu frățească în Hristos dragoste îmbrățișăm pe înalt preasînția-voastră.

Primînd telegrama răspunzătoare la invitarea ce v-am făcut de a veni la înmormîntarea fostului domnitor Cuza, cată să vă dau unele explicații din cari foarte lămurat veți putea vedea că scopul invitării a fost cu totul departe de uzul regretabil ce ați făcut cu ea:

1) Locul înmormîntării fiind moșia Ruginoasa ce este în eparhia noastră, am crezut că împlinînd actul de distinsă politeță, scutindu-vă de cererea permisiunii după canoane, vom înlătura astfel [pînă] și dificultatea ce ați avea de a vă conforma cu ele, în caz cînd frăția-voastră v-ați figura existența unei supremații, după cum chiar tonul ce-l țineți către un egal pare a insinua.

2) Încît pentru aserțiunea că întreprinderea noastră ar fi o manifestare contrarie dispozițiilor guvernului, ar fi îndeajuns a vă rechema, că atitudinea noastră față cu el a fost totdeauna pentru oricine, în vederea convingerii noastre, că *toată stăpînirea este de la D-zeu*.

Dară pentru a vă arăta că și în cazul de față vă este puțin profitabilă schimbarea caracterului invitării Noastre, n-aveți decît să mai recitiți programul guvernului și veți vedea că el singur lasă Bisericii libertatea

[de] a-și face programul ceremoniei religioase, rezervînd pentru sine, ca în orice parte a lumii, regularea ceremoniei militaro-civile.

Aceasta fiind exacta interpretare a programului oficial, nu este de mirare că frăția-voastră înțelegeți că corpul să se înmormînteze în Ruginoasa, iar ceremonia funebră bisericească să se celebreze numai cu o panachidă în catedrala din Capitală.

Terminînd aceste cîteva lămuriri necesarii, este neexplicabil pentru Noi că la o politeță răspundeți cu o invocare de canoane ce nu există și invitarea de a asista la [ceremonia] înmormîntării domnitorului de la carele aveți titlul ce poate că inspiră tonul telegramei, drept recunoștință, o desfigurată într-o cestiune cu totul străină de Noi.

Al înalt preasînției-voastre în Hristos frate

*Calinic, Metropolitul Moldoviei*¹⁰

Această polemică, care a întristat mult pe acei cari țineau la prestigiul bisericii, nu avea decît un singur motiv, acela al mitropolitului primat de a nu fi displăcut domnitorului și acela al guvernului care nu voia să se dea o strălucire prea mare înmormîntării.

Înmormîntarea s-a făcut în fața a cel puțin 30 000 țărani care au alergat pînă și din Bucovina spre a fi de față. Și lacrimi au curs în ziua aceea.¹¹

Numeroase cuvîntări funebre au fost rostite, dar cele mai însemnate au fost acele ale lui Mihail Kogălniceanu, Nicolae Ionescu și Petre Grădișteanu. Dar al lui Mihail Kogălniceanu a fost un mic capo d-operă de elocință, înălțime de cugetare și perfecțiune literară. De aceea îl dăm aci în întregime pentru ca să rămîie ca un model al genului, spre uzul celor cari vor veni după noi.

¹⁰ Schimbul de telegrame apăruse în: TRC., an. XI, nr. 1070, 10/22 iunie 1873, p. 1, precedat de următoarea precizare ironică: „Reproducem textual corispondința telegrafică dintre ambii mitropoliți, al Moldovei și al Munteniei, ținută cu ocaziunea înmormîntării scumpelor rămășițe ale gloriosului domn român Alexandru Ioan cel Mare. Aceasta corispondință nu are nevoie de comentariu; ea vorbește de la sine.“ Calinic Miclescu, ales mitropolit al Moldovei și Sucevei în timpul domniei lui Cuza-Vodă, la 18/30 mai 1865, era un devotat al acestuia; el fusese unul dintre inițiatorii mișcării separatiste din Iași, de la 3/15 aprilie 1866, izbucnită la puțin timp după răsturnarea domnitorului Unirii; în anii 1868—1870 fi scria lui Alexandru Cuza, în străinătate, asigurîndu-l de dragostea și devotamentul său (Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza-Vodă*, Ed. științifică, București, 1966, p. 438). La ceremonia funebră de la Ruginoasa el a asigurat serviciul religios. Nifon — care nu voia să-l supere pe principele Carol prin prezența sa la funerariile fostului domnitor — era mitropolit al Ungrovlahiei de la 14/26 septembrie 1850.

¹¹ Trenul mortuar cu corpul neînsuflețit al fostului domnitor al Principatelor Unite a intrat în țară la 15/27 mai 1873, prin punctul de frontieră Ițcani; ceremonia funebră a avut loc la Ruginoasa două zile mai tîrziu, în prezența ministrului de Război, generalul Ioan Em. Florescu și a doi aghiotanți princieri — reprezentanți oficiali ai autorităților centrale, precum și a amicilor lui Cuza: C. Negri, V. Alecsandri ș.a. Pe tot drumul pînă la Ruginoasa, precum și la înmormîntare au asistat mai multe mii de persoane, îndeosebi țărani, dovadă — la înmormîntare azi noaptea de 11 februarie, întocmai precum regretă ziua de 10 mai“ (*Doliul țării la moartea lui Alexandru Ioan Cuza*, Iași, 1873, p. 85). Discursurile funebre — în afară de acela al părintelui arhieru Suhopanu — au fost rostite numai de liberali (Petre Grădișteanu, Andrei Vizanti, Nicolae Ionescu, M. Kogălniceanu) care și-au exprimat printre rînduri (v. mai departe, în text, discursul lui Kogălniceanu), cu această ocazie, și rezervele lor față de principele Carol.

Discursul lui Mihail Kogălniceanu

„Ilustră doamnă, preasfinte mitropolit, sfinți părinți și frați.

Biserica ne zice: «deșertăciunea deșertăciunilor, totul e deșertăciune». Ei bine, îmi permit a zice cum că acest mare adevăr își are și el excepțiunea sa. Nu este în lumea aceasta totul deșertăciune, rămâne ceva satornic, rămân faptele mari cari sunt neperitoare! Da, fraților, faptele mari opresc chiar moartea!

Se zice că Vodă-Cuza a murit... Dacă renașterea României a murit, apoi... a murit și Vodă-Cuza, căci Vodă-Cuza nu este decît renașterea României!

Dară, vă rog credeți, oare, că vin aci să fac istoria acestui domn? Nu! Căci care glas poate să o facă? Care pagină tipărită poate să fie așa de adevărată și așa de elocventă, ca fața țării însăși?

Fața țării este pagina istoriei lui Alexandru Ioan I; Alexandru Ioan I nu are trebuință de istoriograf. El singur și-a scris Istoria Sa prin legi, prin actele cu cari a făcut un Stat, o societate alta decît aceea ce i s-a fost dat cînd l-am proclamat domnitor.

Sunt patrusprezece ani trecuți de cînd, în Adunarea țării, în Capitala Moldovei, mi s-a făcut rara onoare de a spune eu cel dintîi *colonelului Cuza* cuvîntul «măria-ta» și totdeodată de a-i spune care era voința națiunii și care erau aspirațiunile națiunii ce i se dau lui spre îndeplinire.

Cei bătrîni aduceți-vă aminte, cei mai tineri consultați paginile *Monitorului* și veți vedea ce s-a cerut de la dînsul. Veți vedea că în cei șapte ani de ilustră domnie și eternă memorie, Vodă-Cuza nu numai că a fost om onest, dar și-a ținut totdeauna cuvîntul [Său]. Pe lîngă aceasta, în fiecare lună a domniei sale înzestra țara cu cîte o lege, în fiecare zi sporea numărul cetățenilor și puterea noastră. Ce voia națiunea atunci? Națiunea voia legi noi și oameni noi. Cuza a fost omul nou și a făcut legi noi, cari au făcut apoi lume nouă, căci lumea de la 63 este alta. Astăzi statul român nu mai este provincia vasală a Moldovei sau a Valahiei.

Iată ce a făcut Alexandru Ioan I!

Ce i se zicea atunci?

«Tu, măria-ta, [ca Domn] fii bun, fii blînd, mai ales pentru aceia pentru cari toți domnii trecuți au fost nepăsători sau răi».¹²

Ei bine, vă fac o întrebare: luați istoria României de dincoace și de dincolo de Milcov, căutați paginile ei și se va găsi vrun domn care să poată să se compare cu Vodă-Cuza? Nu! Nu poate fi comparațiune între faptele foștilor domni și ale lui Cuza făcute ca om, ca cetățean și ca oștean.

I s-a mai zis lui Cuza că națiunea dorește ca, prin dreptatea Europei, prin dezvoltarea instituțiunilor noastre, prin sentimente cu totul patriotice să mai putem ajunge la acele timpuri glorioase ale națiunii noastre cînd Alexandru cel Bun zicea imperatorilor din Bizanț că țara noastră nu are

¹² Cuvinte din discursul rostit de Kogălniceanu spre a saluta pe Vodă-Cuza cînd a fost ales domn de Adunarea din Iași (n.a.). Discurs solemn rostit la 5/17 ianuarie 1859, la Iași, în numele Adunării Elective a Moldovei; citatul întreg și exact: „Fii dar omul epohei; fă ca legea să înlocuiască arbitrariul, fă ca legea să fie tare, iar tu, măria-ta, ca domn, fii bun, fii blînd, fii bun mai ales pentru acei pentru care mai toți domnii trecuți au fost nepăsători sau răi” (Mihail Kogălniceanu, *Tainele inimii*. Scrieri alese, ediție îngrijită de Dan Simonescu. Ed. pentru literatură, „Biblioteca pentru toți”, 1964, p. 264).

decît sabia sa. Ei bine, fraților, cînd România a ținut un mai mare limbajiu în Europa decît acel ținut de Alexandru Ioan I?

Alexandru Ioan I ținea cheia Orientului și nimic nu se făcea în Orient nu numai fără știrea, dar fără voia lui. El era gata a-și sacrifica tronul, persoana Sa, numai să-și apere țara de orice pericol, pentru că El era conștiincios națiunii române. Șapte ani ne-am odihnit, șapte ani n-a fost umiliațiune!... dară a căzut silnic și România și-a întrerupt cariera [Sa]...

A! iertați-mă. Aici în fața unui mormînt deschis, în fața acestei figuri [arătînd corpul lui Alexandru Ioan I] care va fi pururea glorioasă, nu ne este permis să facem polemică, dar suntem datori să spunem că *nu greșalele Lui l-au răsturnat, ci faptele Lui cele mari.*

Odată cu exilul, a expirat emanciparea poporului român; odată cu exilul, vechile societăți retrograde și demagoge s-au aliat; și, cînd o zic aceasta, fraților, ca să vedeți dacă este așa, uitați-vă la cei șapte ani de exil cari au trecut. Apoi care domn a fost mai demn în exilul său, care domn a apărat țara Sa mai mult, pe acea țară care permisesse de a i se închide porțile? Țara va mărturisi și chiar mărturisește, mărturisește mulți chiar din acei cari l-au răsturnat că mai demn nu s-a purtat alt domn. Pentru ca să nu ne înșelăm, fraților, domnul Cuza, Alexandru Ioan I, ori cînd voia putea să fie domnitor. Alexandru Ioan I nu avea trebuință să zică ca Alexandru Lăpușeanu, că «dacă țara nu-l vrea, el o vrea». Cuza nu a voit deși țara l-a voit, pentru că el nu a voit rezel civil, pentru că a voit pacea acestei țări, pentru că a voit să fie demn de numele ce poartă.

Și cum, fraților! După ce v-am spus aceste cuvinte, noi cari suntem aci, unii mai bătrîni decît Dînsul, unii luptători sub El, mulți admiratori ai Lui, alții ampioiați ai Săi, alții cari s-au folosit de legile Lui¹³, putem zice numai: «Dumnezeu să-l ierte»? Dar de aceasta nu are trebuință, căci șapte ani binecuvîntat din partea a trei milioane de locuitori pe cari i-a făcut cetățeni, nu este oare de-ajuns?

Noi avem trebuință să ne rugăm pentru iertarea altora.

De aceea noi cari am avut onoarea de a-i fi miniștri și funcționari, ne întrebăm: nu avem nimic de făcut? La 59¹⁴ românii au dat dreptul lui Cuza să facă tot și de aceea se zicea că unul lucrează pentru toți: era conștiința națională. Acel unul nu mai este azi; [azi] toți trebuie [dară] să lucrăm și să lucrăm în spiritul Lui, să fim oameni ai țării noastre, să ridicăm sus stindardul ei în afară și înăuntru, principiul acela fără de care nu poate să fie un stat, prin instrucțiune, prin administrațiune bună, fiecare prin exercițiul pacinic al drepturilor ce fiecare datorim lui Vodă-Cuza.

Ilustră doamnă, sîntă și mumă a românilor! nu plînge, căci Alexandru Ioan I nu a murit! Alexandru Ioan I nu poate să moară! Nu lacrimile aceloră cari sunt aci vor putea dovedi aceasta, ci lacrimile tuturor; lacrimile unui popor întreg; lacrimi ce se varsă de oriunde se vorbește românește. De la Carpați pînă la Marea Neagră și de la Tisa pînă la Nistru nu este hotar politic pentru tristețea ce se poartă de soția lui Alexandru Ioan I.

¹³ Țăranii cari au fost improprietăriți (n.a.).

¹⁴ În TRC.: 66.

Și acum, după ce biserica a zis vecinica pomenire în *spiritul lui Alexandru Ioan I*, vecinica Lui amintire, în spiritele noastre nu se va șterge din inimile noastre și ale fiilor noștri.

Și cit va avea țara aceasta o istorie, cea mai frumoasă pagină [ce va avea] va fi aceea a lui Alexandru Ioan I.¹⁵

Iată și testamentul lui Cuza:

„Testament

În privința toatei mele averi mișcătoare și nemișcătoare ce voi lăsa la încetarea mea din viață, statornică mea voință este de a se regula și a se urma precum arăt aci: Preaiubiții mei fii Alexandru și Dimitrie, adoptați de mine și de preaiubita mea soție Elena doamna, fără părinți cunoscuți, conform legilor în vigoare, ca singurii mei moștenitori, vor împărți deopotrivă între dînșii toată averea mea mișcătoare așa precum se va afla la deschiderea moștenirii.

Din această avere las preaiubitei mele soții Elena doamna uzufructul unei a treia părți spre a se bucura de dînsul pre toată viața sa, după încetarea uzufructului legal ce va avea ca mamă asupra întregii moșteniri, purtînd în această calitate și sarcina de firească și legală epitropă cu consiliul dumnealor preasfințitul [arhiepiscopul] Calinic Miclescu, mitropolitul Moldovei și al Sucevei și căpitanul Efrem Ghermani.

Dacă preaiubita mea soție va înceta din viață înainte de a ajunge fiii mei la majoritate [majorat, n.n.], atunci epitrop va fi preasfinția-sa arhiepiscopul Calinic Miclescu, mitropolit al Moldovei și Sucevei, care, prin înțelegere cu consilierul căpitanul Efrem Ghermani, vor numi un consilier ca așa tutela să fie pururea de trei.

Dacă va înceta din viață preasfinția-sa arhiepiscopul Calinic Miclescu, mitropolitul Moldovei și Sucevei, înainte de a ajunge fiii mei la majoritate, atunci epitrop va fi căpitanul Efrem Ghermani, care în înțelegere cu Consilierul vor numi un consilier.

Dacă va înceta din viață și căpitanul Efrem Ghermani înainte de a ajunge fiii mei la majoritate, atunci va fi epitrop consilierul care se află mai vechi în tutela și el prin înțelegere cu colegul său vor numi pe al treilea și așa se va forma tutela pînă la majoritatea fiilor mei iubiți, fără să poată vreodată, sub nici un pretext, vreuna din rudele mele sau ale soției mele a avea vreun amestec sau ingerință, fie spre a reclama vreun drept în numele său, fie spre a interveni în interesul moștenitorilor mei.

¹⁵ Bacalbașa a reprodus cuvîntul funerar al lui Kogălniceanu după: TRC., an. XI, nr. 1070, 10/22 iunie, 1873, p. 1 (*Discursul ținut la înmormîntarea lui Alexandru Ioan I de d. M. Kogălniceanu*). În încheierea discursului său Kogălniceanu s-ar mai fi referit însă și la rolul armatei în timpul evenimentelor de la 11/23 februarie 1866, dar acest pasaj nu a apărut în presă („Dl. Kogălniceanu adresă apoi cîteva cuvinte blînde armatei, susținînd că nu armata l-a dat jos pe Cuza, căci nu se cheamă armată cîteva indivizi obscuri, străini de inima națiunii. Aceste cuvinte stoarse lacrimi din ochii tuturor ofițerilor ce-l auzeau, mai ales din ochii d-lui general Florescu, care nu era stăpîn pe lacrimile sale în tot timpul discursurilor...“ — *Doliul țării la moartea lui Alexandru Ioan Cuza*, p. 121—122). Frumosul discurs al lui Kogălniceanu (apărut mai întîi în *Poporul* lui N. Bassarabescu, din 7/19 iunie 1873) a constituit o primă și autorizată apreciere asupra rolului important pe care l-a jucat domnitorul Unirii, Alexandru Ioan Cuza, în istoria modernă a țării noastre (după *Viața lui Cuza-Vodă* a lui Bolintineanu, apărută în cinci ediții între anii 1868—1873).

In caș de a înceta din viață vreunul din fiii mei iubiți înainte de a avea vârsta legală spre a putea testa după această vîrstă fără, însă, a fi testat, său pentru orice avere ar rămîne afară din testament, moștenitor va fi fratele său supraviețuitor.

In caș de a înceta din viață și cellalt fiu al meu iubit, înainte de vîrsta legală spre a putea testa, sau fără a fi făcut testament sau avînd făcut testament pentru averea ce va rămîne afară din testament, de va trăi încă preaiubita mea soție, se va bucura de tot uzufructul [,iar] după moarte, toată această avere de care nu vor fi dispus fiii și moștenitorii mei va servi pentru creațiunea și întreținerea unui azil de copii orfani și găsiți în orașul Huși¹⁶, care va purta numele de Azilul Cuza și se va administra de tutela hotărîită pentru fiii mei în minoritate, fără să poată vreodată nici statul nici rudele mele a avea vreun amestec sau ingerință.

După încetarea mea din viață, episcopul prin știința consilierului va plăti 7 000 napoleoni de aur, zic șapte mii napoleoni de aur, persoanei ce va înfățișa obligațiunea mea olografă scrisă în întregul său de mine în limba franceză, datată opt în luna lui ianuarie una mie opt sute șaptezeci și trei calendarul nou sau douăzeci și șapte decembrie anul 1872 calendarul vechi și subscrisă de mine, slobozită în Florența (Italia) și făcută în aceeași zi cînd am făcut acest testament.

Verice dispozițiune și testament anterior acestuia sunt și rămîn desființate.

Acest testament olograf scris în întregul său, datat și subscris de mine, s-a făcut astăzi în Florența (Italia) la opt în luna ianuarie 1873 calendarul nou, sau douăzeci și șapte decembrie 1872 calendarul vechi, în patru exemplare asemenea, din care unul l-am încredințat preaiubitei mele soții Elena doamna, unul preasfinției-sale arhiepiscopul Calinic Miclescu, mitropolit al Moldovei și Sucevei, unul căpitanului Efrem Ghermani și unul se va găsi în portofoliul meu roșu care se deschide cu numerile 5555.

(A. I. CUZA¹⁷)

Diverse

Șaptesprezece zile mai tîrziu vine vestea morții la Paris a prințului Gheorghe Bibescu, fostul domnitor al Munteniei. Gheorghe Bibescu, care era pe tron cînd a izbucnit revoluția de la 1848, a murit la vîrsta de 71 ani.¹⁸

¹⁶ După unele opinii, Alexandru Ioan Cuza s-ar fi născut la Huși; locul real al nașterii pare însă a fi Bîrladul (Vasile Palade, *Unde s-a născut Cuza-Vodă?*, *Magazin istoric*, an. XVIII, nr. 1/202, ianuarie 1984, p. 29—30).

¹⁷ Am verificat textul cu: TRC., an. XI, nr. 1078, 5/17 august 1873, p. 2 (*Testamentul lui Cuza-Vodă*). Alexandru și Dimitrie, adoptați cu acordul Elenei Doamna, în mai și — respectiv — în noiembrie 1865 nu erau „fără părinți cunoscuți”, ci erau fiii lui Alexandru Cuza născuți din legătura acestuia cu frumoasa Maria Obrenovici (n. Catargi), văduva prințului Efrem, din familia domnitoare sîrbească Obrenovici; ei au murit foarte tineri, Dimitrie în 1889, la Madrid, iar Alexandru în 1890.

¹⁸ Gheorghe Bibescu a murit la 69 de ani (era născut în 1804); a fost înmormîntat în cimitirul Père Lachaise din Paris (v. *Înmormîntarea principelui Bibescu*, TRC., an. XI, nr. 1069, 3/15 iunie 1873, p. 2).

În luna mai ministrul de Finanțe Petre Mavrogheni publică un decret prin care fixează un nou curs monetelor străine ce circulau în țară. Toate aceste monete sunt supuse la scăderi, iar decretul spune că, începînd de la 1 decembrie 1873, ele nu vor mai fi permise la casele publice pe nici un preț.

Iată acum numele monezilor și cursul din nou hotărît:

Icoșarul (iermelicul), lei 4 și 20 bani.

O jumătate icoșar (iermelicul), lei 2 și 10 bani.

Un sfert icoșar (iermelicul), lei 1 și 05 bani.

Rubla rusească de argint, 3 lei 70 bani.

O jumătate rublă rusească de argint, 1 leu 85 bani.

Un sfert rublă rusească, 0,92 bani.

Piesa de 30 capeici, 1 leu 05 bani.

Piesa de 20 capeici, 0,50 bani.

Piesa de 15 capeici, 0,35 bani.

Piesa de 10 capeici, 0,25 bani.

Sfanțul, piesa de 20 krețari vechi, 0,70 bani.

Jumătate sfanț piesa de 10 krețari vechi, 0,35 bani.¹⁹

Duelul în armată începe să ia întindere îngrijorătoare, de aceea ministrul de Război generalul I. Em. Florescu trimite tuturor comandanților de corpuri o circulară prin care dispune ca, în caz de conflict între militari, să se procedeze în felul următor:

„1) Orice conflict s-ar ivi între doi militari, ei sunt datori a denunța faptul șefului corpului sau al serviciului care, fiind răspunzător pentru disciplina și onoarea corpului, judecă și hotărăște în prezența ofițerilor care fac parte din același corp sau serviciu, care din doi are să facă scuza celuilalt, după care declară onoarea satisfăcută. Ei, după gravitatea faptului, pedepsesc disciplinar pe culpabil, sau, dacă cazul este grav, cere ministerului, prin calea ierarhică, numirea unei comisii de trei ofițeri prevăzută de legea pozițiunii ofițerilor pentru punerea culpabilului în neactivitate pentru rea credință sau greșeli grave în serviciu.

Șeful Corpului sau al serviciului, dacă faptul e și mai grav, poate cere chiar numirea unui consiliu de anchetă pentru a se pronunța asupra cazului de reformă a militarului.

2) Dacă afară din toate previziunile poliției militare duelul va avea loc, se vor aresta, de îndată, atît luptătorii cît și martorii și diviziunea teritorială va orîndui de urgență convenita cercetare spre a se trimite toți înaintea justiției, conform legilor.

Aceste dispozițiuni se aplică și la celelalte elemente ale puterii armate îndată ce faptul s-ar fi petrecut între doi ostași pe timpul aflării lor sub arme.

Ministru de Război, *general Florescu*“

Nu-mi amintesc ca dispozițiunile acestui ordin să fi fost aplicate vreodată, de altfel dispoziția era absurdă. Fără un text de lege, și numai

¹⁹ Cursul nou al monezilor străine era într-adevăr mai scăzut, de pildă, decât în 1871, cînd un icoșar turcesc se schimba pe 4,44 lei noi, o rublă rusească=4 lei, un „sfanțih“ austriac=84 bani etc. (D. Pappazoglu, *Ghid sau călăuză în București*, p. 27).

pe baza unui ordin ministerial să se procedă la arestarea martorilor, cari puteau fi și din elementul civil, era un lucru copilăresc. De aceea ordinul a căzut în desuetudine.

Statuia lui Mihai Viteazul

La ordinea zilei statuia lui Mihai Viteazul încredințată pentru execuție sculptorului Carrier-Belleuse din Paris.

Ministerul de Lucrări Publice se adresează Societății Amicilor belelor-arte spre a-și spune cuvântul asupra acestor trei puncte:

- 1) Asupra aspectului și formei proiectului trimis de sculptor.
- 2) Inscricțiunile.
- 3) Instalarea în raport cu proporțiile și caracterul monumentului.

Comitetul acestei societăți compus din: Grigore G. Cantacuzino, C. Esarcu, N. Grigorescu, A. Odobescu, D. Berendei, C. Bolliac, Th. Aman, G. M. Tătărescu și Gh. Stăncescu, au arătat părerile lor în toate privințele.

În ce privește locul așezării statuii, comitetul a emis următoarea părere pe care o transcriu în original din Procesul verbal încheiat de comitet:

„Mihai Viteazul a lăsat în București numele său unei monastiri pe care la 1598 a clădit-o cu ziduri întărite pre una din înălțimile Capitalei.²⁰ Acea clădire, monastirea Mihai-Vodă, cade azi în ruine și în curînd timp ea va trebui dată la pămînt. Spre a preîntîmpina însă pieirea acestui monument în care numele lui Mihai se va șterge poate din colțul Bucureștilor, ales de dînsul, nu s-ar putea oare doborînd acum de îndată clădirile ruinate ale monastirii, să se creeze pre platforma acelu deal o esplanadă înălțată și frumos potrivită, pre care locul altarului actual ar fi prefăcut într-o criptă boltită subterană d-asupra căreia s-ar înălța monumentul planînd astfel asupra unei mari părți a orașului?

În acea criptă s-ar depune și s-ar păstra cu religiozitate, pre vechiul lui altar, capul lui Mihai Viteazul, care, cu onoarele cuvenite, s-ar transporta aci din monastirea Dealului, unde nimic nu asigură conservarea acestei prețioase relicve.

Esplanada pre care s-ar înălța monumentul lui Mihai Viteazul ar fi, totodată, și o mică piață de arme situată la intrarea cartierului militar al Capitalei; ea ar fi ca Propyleele acelu șir de cazarme ce se destind pre dealul Spirei, și ostașii români, întrînd și ieșind din acel cartier, ar avea pururea dinaintea lor monumentul care le-ar aminti despre gloriile militare ale patriei.

Nici un loc, credem, n-ar fi mai nemerit din punctul de vedere al pioaselor tradițiuni și al efectului moral.²¹

²⁰ Minăstirea Mihai-Vodă a fost ctitorită de Mihai Viteazul încă înainte de a ajunge domn al Țării Românești; ea a fost tîrnosită în anul 1591 și nu în 1598, cum menționează — greșit — documentul citat de Bacalbașa.

²¹ La solicitarea lui Nicolae Crețulescu, ministrul Agriculturii, Comerțului și Lucrărilor Publice (adresa nr. 80 din 20 ianuarie/1 februarie 1873) comitetul societății amintite de Bacalbașa s-a pronunțat, la 31 ianuarie/12 februarie 1873, în legătură cu; 1) forma și aspectul proiectului trimis în fotografie de d. Carrier Belleuse; 2) instalarea monumentului în raport cu proporțiunile și cu caracterul său; 3) inscripțiunile ce urmează a se pune pe monument" (*Statua lui Mihai Viteazul. Proces verbal*. TRC., an. XI, nr. 1088, 14 octombrie 1873, p. 2). Fragmentul citat de Bacalbașa a fost verificat de noi cu textul publicat în TRC. (*Statua lui Mihai Viteazul* — urmare, an. XI, nr. 1089, 21 octombrie 1873, p. 3).

Cînd ne gîndim la acest proiect, avem viziunea aspectului martîlăi pe care l-ar fi avut statuia lui Mihai înălțată deasupra dealului unde se află acum biserica Mihai-Vodă. Toate clădirile ce sunt acum de jur-împrejur n-ar fi fost, întregul teren ar fi fost transformat într-o piață de arme, strada Mihai-Vodă ar fi mers în linie dreaptă de la Podul Dîmboviței pînă în fața statuii, iar cotitura ce începe după strada Sfinții Apostoli ar fi fost evitată. Dar domnitorul Carol I a fost de altă părere, hotărînd locul actual din fața Palatului Universității, unde statuia se pierde în acel loc strîmt, fără perspective și fără legătură cu împrejurul.²²

[Teatrul]

Către sfîrșitul lui septembrie, M. Pascaly deschide stagiunea la Teatrul Național. Iată afișul cu care anunța începerea reprezentațiilor, cit și repertoriul. Dau în întregime repertoriul anunțat pentru ca lumea de teatru de astăzi să cunoască care era nivelul teatrului la 1873 și cit de neînsemnată era literatura originală în comparație cu literatura în traducție.

Piese noi

- Miron Costin*, dramă națională
- Lăpușneanu*, [dramă națională în 5 acte și 7 tablouri]
- Banul Craiovei*, id. id., [în 3 acte]
- Rubedeniile*, comedie [locală, de obicei în 4 acte]
- Nerușinații*, [comedie locală, caracter, în 5 acte]
- Lingăii*, [comedie locală în 5 acte]
- Răposatul Dumnealui*, [comedie locală în 2 acte]
- Ce știe satul nu știe*, [comedie locală în 2 acte]
- Di. Drumărescu*, [comedie locală în 2 acte cu cînt]
- Copiii*, dramă [în 3 acte], traducție
- Copiii regimentului*, comedie [în 2 acte], tradusă
- Junetea lui Mirabeau*, dramă [în 5 acte], tradusă
- Jean poștașul*, [dramă în 5 acte, traducțiune]
- Trăsnetul*, comedie tradusă.
- Marchizul caporal*, id. id.
- Marchizul Arpagon*, id. id.
- Maura*, id. id.
- Nepotul lui Poupiniac*, dramă [în 4 acte], tradusă
- Muzicele*, comedie tradusă, [în 4 acte]
- Pălăria ceasornicarului*, comedie tradusă, [într-un act]
- Așa sunt femeile*, comedie tradusă, [într-un act]
- Oișele mele*, comedie tradusă, [într-un act]
- O mare răzbunare*, dramă tradusă, [într-un act]
- Nevastă sau amorează?*, comedie tradusă, [într-un act]

²² Statuia lui Mihai Viteazul, din Piața Universității, operă a sculptorului francez Carrier Belleuse, a fost dezvelită vineri 8/20 noiembrie 1874 (v. mai departe, p. 143) și nu în 1876, cum se menționează greșit în unele studii, mai vechi sau mai noi.

Un bărbat care plînge, id. id.
O vizită de nuntă, id. id.
Fratele cel mare, dramă tradusă
Erman bețivul, [dramă într-un act, trad.]
Regina Margot, [dramă în cinci acte, trad.]

Reprize [Piese puse cu totul noi în scenă]

Richard al 3-lea, dramă tradusă
Noaptea riului Senei, dramă [în 7 acte], tradusă
Copiii negurilor, dramă [în 7 acte], tradusă
Mușchetarii, dramă [în 5 acte], tradusă
Cuvîntul mortului, dramă [în 6 acte] tradusă
Fiul nopții, dramă [în 6 acte], tradusă
Stăpînul și valetul, [com.-] dramă [în 2 acte], tradusă
Omul din nimic, comedie [în 4 acte], tradusă
Paiața, dramă [în 5 acte], tradusă
Vrăjitoarea, dramă [în 5 acte; traducțiune].
Idiotul, dramă [în 5 acte], tradusă
Curierul de Lyon, dramă [în 5 acte], tradusă
Lucreția Borgia, dramă [în 5 acte], tradusă

Apoi anunțul vestea că reprezentațiile vor urma de 10 pînă la 12 ori pe lună deoarece nu era destul public pentru ca reprezentațiile să poată fi date zilnic.

Prețurile serale erau: benuar, 24 lei noi; lojă de rangul I, 20 lei noi; loja de rang II, 12 lei noi; stal I, 4 lei noi; stal II, 3 lei noi; stal III, 2 lei noi. Galeria, 1 leu nou.

Studentilor li se face cu plăcere un scăzămînt de 50 bani la orice loc. Apoi se făceau și abonamente.²³

Duminică la 23 septembrie s-a deschis stagiunea cu *Rubedeniile*, comedie națională locală în 4 acte. A doua reprezentație era cu *Paiața*, a treia cu *Hoții de codru*, a patra cu *Radu Basarab* etc.

Piesele pe vremea aceea nu făceau serie, afișul trebuia schimbat în fiecare seară deși reprezentațiile nu se dădeau decît de 2 sau mult de trei ori pe săptămînă.

²³ Am verificat și am completat informațiile oferite de Bacalbașa privind repertoriul stagiunii 1873—1874 a Teatrului cel Mare din București cu „programa” tipărită în TRC. (*Teatrul cel Mare. Reprezentațiuni române. Compania dramatică M. Pascaly. Programa. Stagiunea 1873—1874*, an. XI, nr. 1084, 16/28 septembrie 1873, p. 3). Era cea de a treia stagiune a concesiunii M. Pascaly, stagiune inaugurată la 23 septembrie/5 octombrie 1873 și încheiată la 5/17 martie 1874 cu comedia *Revizorul general*, adaptare după Gogol de Petre Grădișteanu; sub raport financiar stagiunea a constituit un dezastru pentru Mihail Pascaly, căruia, în noiembrie 1873, îi murise și soția, actrița Matilda Pascaly. Dintre piesele jucate efectiv în această stagiune, amintim: drama națională *Lăpușneanu* de N. Scurtescu, *Radu Basarab, ban al Olteniei*, „dramă națională cu mare spectacol” de Ștefan Vellescu, *Paiața*, dramă de A. d'Ennery (în TRC.: *Denneri!*) și Marc Fournier, *Hoții de codru și hoții de orașe*, dramă de F. Pyat, *Amorul doctor*, prelucrare după Molière de M. G. Obedenaru, *Monumentul de la Călugăreni* de Vasile Maniu, *Banul Mărăcine* de V. A. Urechia, *Patrie și domnitor* de același ș.a. În lista repertoriului am menționat indicația adăugată de Bacalbașa: (tradusă), care urmărea să atragă astfel atenția asupra numărului mare de traduceri și localizări ce se reprezentau atunci pe scena Naționalului bucureștean, în lipsa unui repertoriu național adecvat.

Hanul Manuc de pe strada Carol schimbă numele; proprietarul său anunță la sfârșitul anului 1873 cum că acest han va purta, de aci înainte, numele de Hotel Dacia.

Ateneul Român anunță ciclul conferințelor sale pe anul 1873—74. Iată zilele hotărâte și conferențiarii:

Duminică 30 decembrie 1873. I. Massim: *Despre limbă*.

Joi 3 ianuarie 1874. Ulysse de Marsillac: *Despre poezia infinitului*.

Duminică 6 ianuarie, colonel Ștefan Fălcoianu: *Calendarul*.

Joi 10 ianuarie. dl. Gr. Tocilescu: *Petru Cercel*.

Duminică 13 ianuarie. dl. T. Charlier: *Drumurile de fer*.

Joi 17 ianuarie. I. C. Brătianu: *Mișcarea economică*.

Apoi în fiecare duminică și joi pînă în ziua de 24 martie inclusiv:

Dl. V. A. Ureche: *Convorbiri literare*; Ștefan Mihăilescu: *Darvinismul*; I. A. Cantacuzino: *Teoria fizică și fiziologică a muzicii*; dr. Davila: *Conservarea vinurilor*; B. P. Hasdeu: *Despre limbă*; Gr. Ventura: *Despre trecutul și viitorul muzicii în România*; dl. Vericeanu: *Convorbiri economice*; D. A. Laurian: *Heliade și operele lui*; Chr. Pașcanu: *Despre alimente*; P. Grădișteanu: *Despre Machiavel*; G. Sion: *Păcală și Tindală*; G. Negre: *Vezuviul și erupțiunile sale*; dr. Davila: *Despre ambulanțe*; A. Roques: *Drama română*; U. de Marsillac: *Frumosul și frumusețea*; Șt. C. Mihăilescu: *Selecțiunea naturală*; C. Stăncescu: *Studiu asupra artelor plastice la Expozițiunea Universală din Viena*; Dumitrescu Tasianu: *Despre școlile de aplicațiune*; A. Odobescu: *Arta bizantină*.

Anul 1874

[Diverse. Statuia lui Mihai Viteazul cauză de turburări studențești. Oameni noi. „Revista“ la Teatrul Național.]

[Diverse]

În februarie ministrul de Finanțe Petre Mavrogheni prezintă Camerei proiectul de lege pentru înființarea Băncii Naționale de scont și circulațiune.

Art. 1 era astfel redactat: „Se înstituie o bancă de scont și circulațiune sub denumirea de Bancă Națională a României“.

Durata băncii era de 25 ani cu posibilitate de prelungire.

Capitalul social fixat la 20 000 000 lei împărțit în 40 000 acțiuni a 500 lei.

Banca putea face numai următoarele operațiuni:

1) A sconta sau a cumpăra polițe sau alte efecte, avînd de obiect operațiuni de comerț și bonuri de tezaur în marginile ce se vor hotări de statute;

2) A face comerț de materii de aur sau de argint.

3) A face avansuri pe fonduri de monete sau pe bucăți de aur sau de argint.

4) A se însărcina cu încasarea după efectele ce-i vor fi încredințate de particulari sau de stabilimente.

5) A primi sume în compt curent și, în depozit, titluri, metaluri prețioase și monete de aur și argint.

6) În fine a face avansuri în compt curent sau pe termene scurte pe depuneri de efecte publice naționale, scrisuri funciare sau alte valori garantate de stat, în marginile și după condițiunile ce se vor fixa etc.

Banca va face și serviciul de casier al statului fără vreo indemnizație.

Banca va putea emite bilete la purtător garantate prin numerar în cantitate de o treime.

Biletele emise nu vor putea fi mai mici de 50 lei. Etc. etc.

Iată în linii mari care era proiectul acestei bănci care, după cum se vede, era și o bancă de emisiune.

Motive pe care nu le-am putut cunoaște atunci au zădărnicit realizarea băncii, iar ministrul Mavrogheni n-a întîrziat mult de a părăsi guvernul.¹

¹ Bacalbașa reproduce în rezumat după TRC. (an. XII, nr. 1111, 17 februarie 1874, p. 3) *Proiectul de lege pentru instituirea unei bănci naționale de scont și circulațiune*, întocmit de ministrul de Finanțe, Petre Mavrogheni, care, în „Expunerea de motive“ la proiectul ce urma să se realizeze prin subscripție publică

În iulie se fac alegeri comunale în București. Alegerile se făceau atunci pe 4 colegii, după cens, iar candidații erau aleși numai dintre cei mai însemnați fruntași. Iată numele aleșilor cît și numărul de voturi obținut de către aleși.

Colegiul I

Principele Dimitrie Ghica, 90 voturi;
Colonel George Manu, 81 voturi;
Principele Alex. Știrbey, 81 voturi.
D. C. D. Atanasiu, 48 voturi.

Colegiul II

Grigore Cantacuzino, 122 voturi;
Vasile Paapa, 97 voturi;
Dimitrie Gherman, 87 voturi;
Nicolae Xantos, 76 voturi.

Colegiul III

Hristofi Zerlenti, 402 voturi;
Nicolae Gherasi, 402 voturi;
D. Hagi Pandele, 395 voturi;
I. Niculcea, 391 voturi.

Colegiul IV

Gr. Triandafil, 5 051 voturi;
I. N. Lahovari, 5 026 voturi;
Alexandru Orăscu, 5 025 voturi;
I. N. Șoimescu, 4 995 voturi;
Dobre Nicolau, 4 977 voturi.

Primar a fost ales colonelul Manu, mai tîrziu generalul Gheorghe Manu.²

preciza: „Instituirea unei bănci de scont și circulațiune recunoscută de utilă în țara noastră de mai mulți ani începe a deveni din zi în zi mai necesară pentru dezvoltarea comerțului și încurajarea-născîndei noastre industrii naționale“ (v. „Proiectul Mavrogheni din anul 1874“ în: *Istoria politicii noastre monetare și a Băncii Naționale* de C. I. Băicoianu, vol. II, primul volum de anexe, București, 1939, p. 129). Crearea unei bănci naționale absolut necesare pentru dezvoltarea în continuare a burgheziei române, a comerțului și industriei, interesele, în cel mai înalt grad, în această perioadă, îndeosebi cercurile politice liberale și centriste (Vasile Boerescu), dar unele dificultăți de ordin material și politic au împiedicat înființarea unei bănci naționale de scont și emisiune în anii 1873—1874, cînd problema a fost pusă de mai multe ori în discuție; în aceste condiții și proiectul amintit de Bacalbașa nu a putut fi pus în practică. Precizarea din text că „ministrul Mavrogheni n-a întîrziat mult de a părăsi guvernul“ nu este foarte exactă; acesta a ieșit din guvernul Lascăr Catargiu abia peste un an, la 17/29 ianuarie 1875.

² Rezultatele alegerilor comunale din București sînt reproduse după: TRC., an. XV, nr. 1140, 7 iulie 1874, p. 1 (*Tablou de rezultatul alegerii membrilor Comitetului comunal al Capitalei, după noua lege comunală*). Erau primele alegeri comunale, după adoptarea — din inițiativă conservatoare — a noii Legi a consiliilor comunale de către Camera, la 7/19 februarie 1874 și de către Senaț, la 1/13 mar-

Generalul Florescu, ministrul de Război, era un bun român, patriot și lucra sîrguitor pentru mărirea puterii militare a țării.

Ca ministru de Război sub Vodă-Cuza, din 5 regimente de infanterie de linie, 2 baterii de artilerie și 6 escadroane de lăncieri, a sporit armata la: 7 regimente de linie, 1 batalion de vînători, 1 de geniu, 8 baterii de artilerie, 2 regimente de lăncieri etc.³

De cînd a devenit ministru de Război sub noul domnitor, a sporit și mai mult forțele militare. A creat cavaleria ușoară, grupînd-o în 8 regimente cu 32 escadroane, infanteria de linie era reprezentată prin 8 regimente, trupele de grăniceri le-a transformat în trupe de infanterie, dorobanții, formînd cu ele 16 regimente.⁴

În același timp a luat măsuri pentru ca tineretul din școli să capete o sumară pregătire militară.⁵

Îmi amintesc cu cită însuflețire mergeam duminicile la cazarma Alexandria de pe strada 13 septembrie ca să primim instrucția militară. Instructorul nostru era un domn căpitan Segărceanu din infanterie.

După cîteva săptămîni ni s-a cerut ca să ne uniformăm. Fiind în luna lui mai, ne-am făcut uniforme din pînză: tunica și pantalonii dorobănțești și căciula de oaie la fel. Îmi amintesc că, cu 22 lei, mi-am plătit toată această uniformare.

În sfîrșit de la mișcări și cele dintîi principii din școala soldatului, am primit, în sfîrșit, și pușca Peabody. Acum eram soldați de-a binelea.

tie 1874, prevederile noii legi se refereau, printre altele, la numirea primarilor de către autoritățile centrale, la împărțirea alegătorilor de la sate în două, iar a celor de la orașe în patru colegii electorale, potrivit impozitelor plătite anual de către aceștia, proporțional cu veniturile realizate (cens), deci după avere — toate fiind măsuri menite să contribuie la constituirea unui aparat de stat centralizat și autoritar, garanție a „stabilității și ordinii“ — principiu de conducere specific doctrinelor politice conservatoare.

³ Colaborator apropiat al lui Cuza-Vodă, generalul Ioan Emanoil Florescu a contribuit, după Unire, ca ministru de Război, la organizarea armatei române; ca urmare a măsurilor luate; la începutul anului 1866 forțele armate române ajunseseră la 7 regimente de linie și 3 batalioane de vînători (trupe de infanterie); un batalion de geniu; un regiment de artilerie cu 8 baterii a cîte 6 tunuri fiecare; două regimente de lăncieri (cavalerie) cu reședința la Iași și, respectiv, București, un vas de război „România“ etc. (*Schiță istorică a transformărilor în organizarea armatei de la 1866—1906, România militară*, an. IX, vol. I, nr. 5, 10 mai 1906, p. 629—891).

⁴ Generalul Florescu a fost ministru de Război în cabinetul Lascăr Catargiu de la 14/26 martie 1871 pînă la căderea acestuia, în martie 1876, perioadă în care s-a preocupat cu competență de pregătirea armatei române în vederea unei confruntări militare care nu putea întîrzi prea mult. Prin noua lege de organizare a puterii armate, propusă de el și votată de Cameră la 29 februarie/12 martie 1872 și de către Senat la 10/22 martie 1872 se reglementa crearea unei armate teritoriale unice din care făceau parte tinerii necuprinși în armata activă, încadrați, în fiecare județ, într-un batalion de dorobanți pedestri sau într-un escadron de călărași. Armata teritorială — în care serviciul se efectua „cu rîndul“, cîte șapte zile pe lună, în patru schimburi — se compunea din 8 regimente de dorobanți (fiecare a cîte trei batalioane) și 8 regimente de călărași (fiecare a cîte 3—5 escadroane); la sfîrșitul anului 1876 s-au mai creat încă 8 regimente de dorobanți, fiecare cu cîte două batalioane (*Istoria infanteriei române*, vol. I, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1985, p. 320). Reformele militare adoptate în timpul ministeriatului generalului Florescu erau menite să contribuie la consolidarea conducerii centralizate a armatei, după modelul prusian, impus de principele Carol.

⁵ În august 1874 (v. mai departe); deci amintirile lui Bacalbașa privind instrucția premilitară a elevilor se referă la anul școlar 1874—1875 (cu mențiunea unei luni: mai [1875]).

Intr-o duminică, fiindcă instrucția se făcea numai duminicile, generalul Florescu vine în persoană ca să vadă progresele realizate. Se oprește în fața mea, îmi comandă: arma la mână, apoi îmi cere ca, în această poziție, să fac trei pași înainte.

Duminica viitoare facem un marș militar pe stradele Capitalei, cu puștile și cu muzica în frunte. Am coborât strada Mihai-Vodă, am trecut pe Podul Mogoșoaiei, strada Carol, strada Craiovei (actuala Rahovei) și ne-am oprit pe cîmpia de la Filaret. După câteva exerciții ne-am înapoiat.

Pe vremea aceea lume puțină în București, iar aceea cîtă era nu avea obiceiul stradei precum are cea de astăzi. De aceea marșul nostru nu a avut un prea mare succes de curiozitate.

Generalul Florescu era omul pasionat pentru organizarea armatei, el lucra în această direcție, nu numai cu pricepere și stăruință, dar și cu o mare și sufletească pasiune.

În luna lui august, în înțelegere cu ministrul de Instrucțiune Titu Maiorescu, intrat în guvern de câteva luni⁶, a dat următorul Regulament asupra instrucțiunii militare în școli.

„1) Instrucția militară este obligatorie pentru toți elevii din școlile publice, fie primare, fie secundare și facultativă pentru cei din școlile private.

2) Elevii de la 13 pînă la 15 ani vor fi esercitați la școala soldatului și școala de campanie fără arme; de la 15 ani în sus aceleași exerciții cu arme.

Această instrucție se va face numai în practică.

3) Elevii din cele două clase din urmă ale școlilor secundare sunt datori a învăța și în teorie și în practică cu arma școala soldatului, școala de campanie, tragerea la țintă, serviciul în campanie, serviciul de garnizoană și serviciul interior.

4) Elevii cuprinși în art. 3 și care se vor distinge la instrucția militară și vor dobîndi și la celelalte cursuri ale clasei cel puțin nota 7, pot fi înaintați la gradul de caporal și subofițer-elev. Aceste grade se confer pentru timpul în care elevul se află în școală.

5) Fiecare școală va forma o fracție de trupă după numărul elevilor, de la o secție pînă la o companie inclusiv.

Intrunirea mai multor școale alcătuiind batalionul, instrucția se va face în zilele de sărbători.

6) Fiecare școală va avea un instructor militar.

7) Școlile ce formează o companie și sunt compuse din elevii prevăzuți la art. 3, vor fi comandate de un ofițer din armată hotărît în fiecare garnizoană de Ministerul de Rzebel; ofițerul comandant are sub ordinele sale pe instructorul militar și execută singur exercițiile în zilele și orele hotărîte.

Ofițerul comandant poate merge în instrucții însoțit de subofițerii din corpul său spre a-l ajuta în instrucția elevilor.

8) Instructorul militar va fi însărcinat și cu exercițiul gimnasticii.

9) Una sau mai multe școale alcătuiind batalionul vor avea drapelul cu inscripția «Viitorul» și inițialele domnitorului.

10) Exercițiul militar se face în curtea școlii sau în locuri apropiate și anume destinate, de două ori pe săptămîină, iar exercițiile gimnastice la aceleași ore de 2 ori pe săptămîină în localul școlii.

⁶ Titu Maiorescu devine ministru al Instrucțiunii Publice și al Cultelor în guvernul Lascăr Catargiu la 7/19 aprilie 1874.

11) Uniforma elevilor din orice școală va fi ca aceea a dorobanților, cu deosebirea că la gulerul bluzei tunicii sau mantalei vor purta câte 2 frunze de postav alb de fiecare parte a gulerului.

Facerea și purtarea uniformei din partea elevilor este facultativă. Nu se va permite, însă, nici o altă uniformă decât cea descrisă mai sus.

12) Elevii în uniformă sunt datori a da respectul convenit gradelor militare superioare și sunt constrinși îndeplinirii disciplinei militare în limitele regulamentelor școlare, în ceea ce privește penalitățile.

13) Școlile din București și Iași vor fi puse, cât pentru instrucția militară, sub direcțiunea unui colonel șef de regiment, în celelalte orașe reședință de prefectură sub direcția unui maior, iar în comunele rurale sub aceea a șefului companiei de dorobanți.

14) La finele fiecărui an școlar și înainte de Sf. Petru⁷ un examen public se va face în prezența comandantului fiecărei școli: rezultatul examenului va fi consemnat pentru fiecare elev în certificatul său de studii. Iar parada militară a elevilor tuturor școlilor, concentrate într-un loc anume determinat, se va face în dimineața zilei de Sf. Petru, înainte de împărțirea premiilor.

Ministru de Rezel, Florescu.

Ministrul Instrucțiunii Publice și al Cultelor, T. Maiorescu.⁸

Acest regulament nu a fost niciodată pus în practică; iar exercițiile militare începute, precum am spus, la cazarma Alexandria, au rămas fără urmare.

Frământările politice, căderea guvernului conservator și războiul din 1877 au zădărnicit acest început care făgăduia atât de frumoase rezultate.

Generalul Florescu pregătea armata în vederea marilor evenimente ce se anunțau în Peninsula balcanică.

În fiecare duminică, primăvara, se făcea în Cișmigiu un răzvod⁹. Detașamente din toate armele, ofițeri, generalul Florescu urmat de aghioțanții săi veneau în Cișmigiu și dedeau răzvodului o înfățișare de spectacol militar: fiindcă generalului îi plăcea, pe lângă altele, și fastul.

Prințul Milan [al Serbiei] venise în București sub aparența unei vizite de bună vecinătate, dar în realitate vizita avea caracter politic, prințul Serbiei știa că se apropie ziua când războiul în contra Turciei va izbucni în Balcani și voia să cunoască dispozițiile României.¹⁰

⁷ 29 iunie.

⁸ Regulamentul asupra instrucțiunii militare în școli, reprodus după MOF. din 4/16 august 1874 este inserat de Cezar Bolliac într-un comentariu publicat în TRC., an. XV, nr. 1145, 11 august 1874, p. 1.

⁹ Răzvod (rus. развод), demonstrație, paradă militară.

¹⁰ Pe jumătate român (născut la Iași, în august 1854, din căsătoria prințului sârb Efreim Obrenovici cu Maria Catargi, fiica Smarandei Balș și a lui Constantin Catargi), prințul Milan Obrenovici era fratele (prin mamă) al fiilor lui Alexandru Ioan Cuza și, de asemenea, rudă cu primul ministru al țării noastre, Lascăr Catargiu. Vizita pe care a făcut-o în România, în mai 1874, însoțit de primul său ministru, Iovan Marinovici, își propusese într-adevăr obiectivele politice pe care le presupune Bacalbașa. El a avut mai multe întrevederi cu prințul Carol (spre deosebire de acesta, vorbea bine limba română; se va căsători, de altfel, mai târziu, cu o basarabeană, Natalia Cheșcu=Keșco); cu ocazia acestei vizite i se va conferi gradul de colonel al regimentului 6 infanterie de linie, „numire care își are însemnătatea sa politică“ (*Memoriile*, vol. VII, p. 71); la 10/22 mai 1874 prințul Carol se va întreține cu Iovan Marinovici „asupra confederației balcanice“ (*ibid.*), o proiectată alianță a statelor balcanice autonome (România, Serbia, Muntenegru) și independente (Grecia), îndreptată împotriva Imperiului Otoman, care nu voia să renunțe la rolul său de jandarm sîngeros al Balcanilor, alianță care atunci nu s-a

Vom vedea mai departe care era situația Europei în preziua războiului ruso-turc. Dar generalul Florescu pregătea oștirea, umplea depozițiile cu efecte de echipament, cu căciuli, cizme, lopeți etc. etc. Fiindcă sferile guvernamentale știau ce se pregătește în apropiere și erau încredințate că partidul conservator va fi la cîrmă în ziua cea mare.*

La 25 iulie se pune piatra fundamentală a Circului.

În București se înființează o Societate ecuestră al cărei scop era să construiască un circ de zid în dosul Episcopiei, adică pe locul unde s-a înălțat clădirea Ateneului Român.

Comitetul acestei societăți era compus din: generalul Florescu, președinte, iar membri: senatorul N. D. Racoviță, procurorul de la Casație N. Filitis, locotenentul colonel Eraclie Arion și inginerul Alfred Berlon.

Terenul a fost cumpărat de la comună, s-au emis acțiuni pentru 100 000 lei cu care s-au început lucrările.

În proiect era ca acest local, care trebuia să coste 600 000 lei, să servească ca circ, școală de călărie, pensionat de cai, cazinouri, local pentru baluri etc.

Dar au lipsit fondurile. Din lipsă de bani nu s-au putut clădi decât fundațiile care au fost în cele din urmă lăsate în părăsire mai mulți ani în șir. Mai târziu, Societatea Ateneului a cumpărat terenul și pe temeliele zidite pentru circ s-a înălțat Palatul Ateneului de azi.

Iubirea pentru Franța a inspirat unui comitet de tineri facerea unei medalii care să fie trimisă lui Thiers numit și „liberatorul teritoriului”¹¹. O adresă semnată de peste 2 000 tineri bucureșteni fu trimisă marelui francez dimpreună cu medalia. Iar Thiers răspunse astfel:

„Domnilor,

Am primit medalia ce ați binevoit a-mi trimite și vă mulțumesc din inimă. Voi păstra-o ca una din cele mai prețioase amintiri ale timpurilor prin care trecăm.

Ajuns la capătul carierei și căutînd să mă asigur de viitorul țării mele, îmi place să-mi arunc privirile asupra tinerimii, nu numai a Franței, dar și a popoarelor menite a fi prietenele noastre și cu bucuria speranței o văd însuflețită de simțimînte atît de bune. Junimea română este

realizat; în anii următori s-au menținut însă legături foarte strînse, inclusiv de ordin militar, între România, Serbia și Muntenegru, țări antrenate în lupta comună pentru dobîndirea independenței lor naționale depline. Nicolae Iorga considera că vizita din 1874 a prințului Milan în România „était encore une garantie pour l'avenir, qui, de lui-même, menait vers l'indépendance” (N. Iorga, *Histoire des Roumains et de la Romanité Orientale*, București, 1945, p. 156).

¹¹ Omul politic francez Adolphe Thiers (1797—1877), primul președinte (1871—1873) al celei de a treia republici obținuse, prin tratatul franco-german de la 15 mai 1873, retragerea anticipată (cu mai mult de un an) a trupelor de ocupație germane, învingătoare în războiul din 1870—1871 (ultimele unități germane vor părăsi teritoriul francez la 16 septembrie 1873, așa cum menționa sec *Le Journal Officiel*: „Versailles, 16 septembre. Conflans-et-Jarny, dernière localité occupée a été évacuée ce matin à sept heures. A neuf heures les troupes allemandes ont franchi la frontière. Le territoire est libéré” — Henri Doniol, *M. Thiers, le c-mte St.-Vallier, le g-ral de Mantouffet, la libération du territoire. Documents inédits*, Paris, 1897, p. 419).

studioasă, sățioasă de progres, pasionată pentru libertăți. O felicit, dar iată ce-mi permit a-i spune:

Iubiți libertatea, nu aceea de azi, dobândită prin avinturi violente, ci aceea care se dobîndește prin ordine, prin stăruință, prin progres susținut și care singură dăinuiește pentru că singură este meritată. Iubiți independența, amintindu-vă însă întotdeauna că pentru națiuni ca și pentru indivizi nu este nici o siguranță de a căuta buna stare sa aiurea decît în buna stare generală; pentru acest motiv respectați-pacea lumii atît de prețioasă, mai cu seamă pentru popoarele a căror independență este de origină recentă, căci în timp de război această independență se pune în joc pe o aruncătură de zar. Fiți uniți, liniștiți, studioși, faceți să vă stimeze Europa, ceea ce ați și început a face, și acesta va fi mijlocul cel mai sigur de a vă garanta independența și libertatea.

Iertați-mi a răspunde simpatiei voastre prin sfaturi: aceasta este rolul obicinuit al oamenilor care au trecut prin lume, care o cunosc și au s-o părăsesc. Aceste sfaturi vi le dau ca amic sincer al nobilei voastre națiuni, care a primit civilizațiunea de la romani și căreia-i place a veni astăzi să o caute în Franța. Aveți dreptate să o căutați la dînsa căci credeți, dacă Franța atît de fericită adesea în teribilul joc al războiului, n-a fost și în ultima dată, nu este fiindcă ea nu și-a păstrat vechile calități; ea este tot una din națiunile cele mai luminate, mai generoase, una din cele mai brave ale lumii și va fi întotdeauna din numărul acelora unde va trebui să se caute știința umană. Ea vă iubește, vă prețuiește și vă trimite dorințele și speranțele ei.

22 septembrie, 1874

A. Thiers¹²

¹² După ce Adolphe Thiers obținuse pe calea tratativelor retragerea trupelor germane de ocupație de pe pămîntul Franței, ca urmare a achitării cu anticipație a despăgubirilor de război de 5 miliarde de franci, acesta (deși încetase la 24 mai 1873 de a mai fi președinte al Republicii franceze) primea numeroase scrisori de felicitare din toată lumea, în special din partea tineretului radical și liberal care considera Franța ca o țară a libertății și democrației, opusă Germaniei despotice (am aflat astfel în TEL., în numerele din mai 1874, relatări despre asemenea telegrame primite de Thiers chiar din Australia, Peru etc.). Tinerimea liberală română și-a constituit și ea un comitet, probabil în primăvara anului 1874, însărcinat să organizeze trimiterea unei „adrese” omagiale și a unei medalii lui Adolphe Thiers, comitet condus de N. F. Bădescu (1849—1874), redactorul gazetei liberale *Vittorul*, comitet din care mai făceau parte: N. I. Badensky, I. G. Bibicescu, C. N. Năcescu, C. M. Tătăranu („studentii și junimea română” din Capitală erau invitați să semneze adresa în aprilie 1874 — v. TEL., an. IV, 21 aprilie 1874, p. 3; în același ziar, din 6 iulie 1874, p. 3, comitetul anunța că s-au strîns 1984,35 lei pentru confecționarea medaliei, care însoțită de adresă, „a și plecat la destinație”). În adresa „junimii române”, semnată de 800 persoane (și nu de 2 000, cum notează Bacalbașa), trimisă „în suvenirea zilei de 16 septembrie 1873, cînd s-a eliberat teritoriul Franței de ocupațiunea prusiană” se menționa, printre altele: „Junimea română, împinsă de vocea datoriei, vine să celebreze patriotismul vostru care a redat sieși pe Franța, protectoarea României, pe Franța care este și trebuie să fie în capul Latinității, spre a combate germanismul cotropitor și despotice” — subl. ns. (TEL., an. IV, nr. 749, 17 septembrie 1874, p. 1). Adolphe Thiers a răspuns junimii române în septembrie 1874, cu o „scrisoare olografă, scrisă și subscrisă de d-sa”, pe care Bacalbașa a reproduș-o, integral și exact, probabil după TRC. (an. XI, nr. 1151, 22 septembrie 1874, p. 1). Manifestațiile de simpatie pentru Franța democratică și republicană (Thiers însuși, care fusese monarhist, se pronunța acum hotărît pentru o „republică conservatoare și moderată”), în această perioadă erau, nefîndoieinic, dirijate de liberalii „roșii” ce îl vizau astfel, indirect, pe principele prusac Carol, care dăduse puterea conservatorilor și se sprijinea în politica sa externă pe cele două imperii conservatoare din centrul Europei: Germania și Austro-Ungaria.

Statuia lui Mihai Viteazul cauză de turburări studențești

În noiembrie 1874 într-una din sălile Universității era instalată școala preparatoare de bacalaureat. Într-o bună dimineață un coleg comunică elementelor militante, printre care mă număram, cum că se pune la cale dezvelirea statuii lui Mihai Viteazul.

Statuia lui Mihai, așezată pe soclul ei, era învăluită într-un sac de pînză, iar ziua inaugurării, fixată, de mai multe ori, fusese întotdeauna amînată.

În public circulau mai multe versiuni: ba că guvernul nu îndrăznește să se împotrivescă Turciei, care se opune categoric, ba că aliajul din care era turnat blocul nu era în condițiunile contractului, ba că Austro-Ungaria a opus un veto la sărbătorirea eroului care cucerise Transilvania. Nimic pozitiv nu se știa, dar versiunile se succedau.

O mîină nevăzută opera tineretul, era mîna partidului liberal. Tineretul, universitar n-a putut fi atras în acțiune — de altfel studenți universitari erau pe vremea aceea destul de puțini — deci toată nădejdea era la școala preparatorie.

Dar conspirația se făcea în gura mare, așa că poliția știa totul.

Planul era următorul:

Profesorul universitar Grigore Ștefănescu ținea în toate duminicile într-una din sălile Universității cîte o conferință din istoria naturală. Și la toate conferințele venea lume foarte multă. Deci conspiratorii, spre a nu fi observați, trebuiau să se amestece cu publicul conferinței; apoi, ieșind deodată cu acesta, să se repeadă asupra statuii și să-i scoată sacul din cap.

Planul fusese studiat o săptămîină întregă. Toată grija noastră era cum să ne ferim de unicul sergent de stradă care păzea postul. Tot felul de soluțiuni erau date și încă nu se hotărîse nimic.

Cînd am sosit la conferință pe la orele 2, am găsit pe Bulevardul Academiei o desfășurare neobicinuită, de forțe polițienești. În dosul Universității numeroși sergenți de oraș, în cele două curți din dreapta și din stînga Universității, alte forțe polițienești, pe strada Colței jandarmi călări, pe bulevard numeroși sergenți de oraș sub comanda tistului Sarandi, în jurul statuii și pe trotuarul grădinii botanice agenți secreți și bătauși.¹³

Pe la ora 4 publicul începe să iasă în valuri de la conferință și noi dimpreună cu publicul. Pe peron ne grupăm coloana de asalt și ne repezim.

Atîta neobicinuită desfășurare de forțe militare și polițienești cît și oarecare zvonuri puse în circulație, atrăsese un public numeros de curioși care nu înțelegeau nimic. Așa că, atunci cînd am ieșit de la conferință, ne-am pomenit în mijlocul unei mulțimi care staționa pe ambele trotuare așteptînd marele eveniment.

Coloana de asalt se repede în cap cu Vasilache Lambru, fratele d-lor George și St. Lambru. Bătaușii se reped și bătălia începe.

¹³ Spațiul la care se referă Bacalbașa este mai restrîns decît ar părea după lectura precizărilor sale; el cuprinde, de fapt, piața Universității de astăzi, de la strada Academiei și pînă la Bulevardul 1848.

Ca întotdeauna victoria a rămas de partea forței organizate. Vasilache Lambru a putut ajunge pînă la pedestalul statuii pe care s-a încercat în zadar ca să-l urce, însă o mîină viguroasă l-a înșfăcat de pantaloni și l-a dat jos.

A urmat o scurtă bătălie între agenți, polițiști și studenți.

Dl. Trandafir Djuvara, actual ministru plenipotențiar, s-a apărat cu un box în contra unui bătăuș.

Studenții Vasile Lambru, Nicolae Bulai, Paul Scorțeanu și Alexandru Serghiescu au fost arestați.

Bulevardul gemea de lume. Bătăi, țipete, jandarmi călări în cap cu celebrul căpitan Tulea, șarjează mulțimea, prefectul poliției, colonelul Blaremborg, socrul lui Nicolae Filipescu apare în trăsură și dă ordine, procurorul general, Ion Lahovary intră în mijlocul studențimii surescitate și se silește să o liniștească.

În tot timpul acesta nu s-a arătat nici un fruntaș liberal pe stradă. Numai după potolirea scandalului, doi ziaristi de la ziarele liberale, Ghedem Teodorescu și C. Cristescu (Cocris) își fac apariția și se înformează. A doua zi presa conservatoare învinuia partidul liberal că a provocat dezordinea.

Pe vremea aceea nu exista repaosul de duminică, așa că magazinele erau toate deschise sau aproape toate. Ciocnirea de pe bulevard se răspîndise ca fulgerul prin toate cartierele centrale și o semnificativă emoție le cuprinsese.

Respinși de pe bulevard de forțele polițienești, un grup de studenți, tare de vreo 30—40 de inși, au plecat pe stradă cîntînd cîntece patriotice și *Marsilieza*. Trecînd prin Lipscani, din ușa fiecărei prăvălii primeam salutul și încurajările negustorilor cari se îngrămădeau să ne vadă. Obloanele fuseseră trase în grabă, ușile erau pe jumătate deschise, căci se și zvonise că „este revoluție pe bulevard“.

Negustorimea, mai ales negustorimea mai răsărită din Lipscani, era toată liberală.

De aceea mișcarea studenților era privită ca o mișcare împotriva guvernului.¹⁴

Adevărul este că acest neînsemnat incident a fost semnalul curentului care a împins tineretul din școli către partidul liberal. Dintr-un lucru de nimic, din faptul că guvernul își îndeplinesc datoria ca să mențină ordinea pe stradă, noi am tras concluzii în contra guvernului... „Ciocoilor și strigoilor!“

Pe vremea pe care o descriu, Capitala devenea din zi în zi tot mai mult liberală, rareori întîlneai un partizan al guvernului, presa de opoziție izbutise să prezinte pe conservatori ca pe niște ființe odioase lipsite de toate bunele însușiri, lipsite de patriotism, lipsite de omenie, de spiritul de dreptate, lipsite de respect pentru om.

¹⁴ Manifestația din jurul statuii lui Mihai Viteazul, de la 3/15 noiembrie 1874, fusese inspirată, evident, de liberali, care urmăreau să creeze o stare de animozitate și neîncredere față de guvernul conservator, în preajma luptelor care se intensificau acum în vederea răsturnării acestuia. Procesul elevilor „culpabili de ultragiu și violență contra forței publice“ (Vasile Lambru, Paul Scorțeanu, Bunescu, Nicolae Bulai, Al. Serghiescu, toți în vîrstă de 16—19 ani) a început la 20 decembrie 1874/1 ianuarie 1875, în fața secțiunii a II-a a Tribunalului de Ilfov, printre avocații apărării numărîndu-se și Nicolae Fleva, liberalul care va domina cu mult zgomot demagogic viața politică a ultimelor trei decenii ale secolului trecut (Cronica judiciară, *Procesul școlarilor, ROM.*, an. XVIII, 25—27 decembrie 1874, p. 1132).

Sentimentul dominant în public și în rîndurile tineretului, mai ales, era un sentiment complex, un fel de eclecticism compus din liberalism, democratism și patriotism. Era principiul negației față de cîrmuitoari sub toate formele și fără nici o cercetare.

Oameni noi

Ca în toate epocile, ca în toate țările, fiecare moment istoric este reprezentat prin unii oameni cari se desprind din mulțime și cresc mai înalți decît alții. Acest fenomen se manifestă cu o mai puternică intensitate în vremile agitate. Mișcarea violentă a valurilor sociale înalță pe unii și înghite pe alții; unii dispar pentru totdeauna, alții apar vremelnice pe culmile înălțate de furtună.

Cîteva nume încep să umble din gură în gură.

Mai întîi Nicolae Fleva.

Nicolae Fleva, un avocat din Focșani, care se manifestase liberal și împotriva regimurilor conservatoare, luînd apărarea republicanilor din Ploiești în fața juraților de la Tîrgoviște, se aruncă unul dintre cei dintîi în luptă.

Temperament clocotitor, om de acțiune, cu capul plin de toată frazeologia liberalismului epocii, ambițios, purtînd în ochi și în toată firea lui soarele arzător al Italiei, unde-și făcuse studiile de drept, Nicolae Fleva, cu înfățișarea lui extraordinar de simpatică, devine repede eroul zilei.

Un al doilea nume care va începe să circule este acela al lui Bonifaciu Florescu. Dar cită deosebire.

Bonifaciu Florescu, venit de curînd din Paris, unde învățase Literile, om cu multă lectură, cu multă pasiune literară, avea temperamentul luptătorului. De aceea îl vedem că se aruncă cu înflăcărare în luptă în contra guvernului.*

Temperament combativ, scria mereu, deși nu avea talentul scriitorului, și ținea conferințe și se avînta la tribuna întrunirilor politice, deși nu avea deloc darul vorbirii.

Era un boem, a trăit și a murit boem. Cei inițiați pretindeau că era un copil natural al lui Nicolae Bălcescu cu care avea o mare asemănare de figură.¹⁵

Un al treilea nume era acela al poetului bucovinean Dimitrie Petrino.

Petrino nu lua parte la viața publică și la agitația din Principat, dar numele său era foarte popular în rîndurile tineretului liberal și democrat din București.¹⁶

¹⁵ Bonifaciu Florescu (1848—1899) era fiul lui Nicolae Bălcescu și al Alexandrinei (Luxița) Florescu; a studiat la Paris și apoi la Rennes (Facultatea de Litere), venind în țară în 1873; din 1874 va fi profesor de istorie, apoi de limbă și literatură franceză la Liceul Sf. Sava din București; în perioada la care se referă Bacalbașa Bonifaciu Florescu s-a manifestat ca un antijunimist activ, remarcîndu-se, alături de amicul său Pantazi Ghica, fratele lui Ion Ghica, în lupta de combatere a guvernului conservator. Numele său este des întîlnit și în corespondența primilor socialiști români, prin 1875.

¹⁶ Amintirile lui Bacalbașa privind „popularitatea” poetului bucovinean Dimitrie Petrino (1838—1878) în rîndurile tineretului „liberal și democrat” din Bucu-

Al patrulea nume, un nume care mijeste, acela al poetului Alexandru Macedonski¹⁷.

Epocile turburi, stările agitate au darul de a produce generații spontanee de eroi trecători cari pier deodată cu spuma valurilor efemere. De aceea aproape toți încercătorii de notorietate, toți acești candidați la un bun plasament politic — afară de Nicoale Fleva — au pierit fără să poată juca nici măcar un cît de neînsemnat rol în politica țării.

Însuși Nicolae Fleva, în ciuda mării lui popularități, n-a dat, nici pe departe, aceea ce făgăduia și temperamentul și marele lui pasionism politic.

În lumea politică încep să circule versiuni neliniștitoare, se spune că Turcia se opune categoric ca România și Serbia să poată încheia convențiuni comerciale cu statele străine, în specie era vorba de niște convențiuni comerciale ce trebuiau să fie încheiate cu Austro-Ungaria. Dar atît Serbia cît și România se apără și protestează.

Turcia invocă dreptul ei de putere suverană și contestă statelor tributare capacitatea de a semna convențiuni ca state independente, ceea ce îndeamnă pe sîrbi și pe români să procedeze de comun acord. De aci zvonul că o înțelegere militară a fost încheiată între ei.

Ministrul de Externe al României, Vasile Boerescu, lucrează cu multă activitate ca să poată încheia convențiunea cu Austro-Ungaria. Berlinul, Petersburgul și Viena au recunoscut Serbiei dreptul de a încheia astfel de convențiuni, acest drept a fost recunoscut și României, însă cu oarecare restricțiuni. În schimb Anglia și Franța nu vor să se unească cu celelalte trei puteri.¹⁸

rești nu sînt foarte exacte, mai ales în contextul celorlalte nume menționate de el. Versificator minor, stabilit la Iași în 1875 și devenit tot atunci director al Bibliotecii Centrale de aici în locul lui Eminescu — pe care l-a urît și calomniat — D. Petrino a fost colaborator al *Convorbirilor literare* pentru ca după aceea să se manifeste ca un violent antijunimist în publicația ieșeană *Apărătorul legii* (1876). Printre tinerii liberali bucureșteni el ar fi putut să dobîndească o oarecare popularitate prin versurile sau traducerile trimise de el revistelor din Capitală: *Revista contemporană* (1874), *Revista junimii* (1875), inițiată de un grup de elevi (Paul Scorțeanu, Barbu Păltineanu, viitorul Take Ionescu, semnînd acum Demetru G. Ionescu ș.a.), *Revista literară și științifică* ș.a.

¹⁷ În anii la care se referă Bacalbașa (1872—1875), poetul Alexandru Macedonski, întors din străinătate, se avîntase în viața politică, devenind un adept fervent al grupărilor liberale; în 1873, la 19 ani, editează gazeta *Oltul*, subvenționată de liberali, în care își expune, cu energie pamfletară, opiniile antidinastice, foarte la modă pe atunci, reluate apoi de el, cu nuanțe republicane, în *Telegraful*. Legăturile sale cu lumea școlară a Bucureștilor sînt acum puternice, e admirat de adolescenții încălziiți de ideologia încă revoluționară a liberalilor și, în semn de suverană prețuire a foarte tinerilor săi amici le închină cu generozitate de viitor maestru, în *Oltul*, o *Odă dedicată junimii liceale din București* (Adrian Marino, *Viața lui Alexandru Macedonski*, Ed. pentru literatură, București, 1966, p. 119).

¹⁸ În anii 1873—1875, din inițiativa lui Vasile Boerescu, ministrul Afacerilor Străine în guvernul Lascăr Catargiu, are loc o intensă activitate diplomatică în vederea recunoașterii drepturilor contestate ale statului român de a încheia tratate economice în condiții de egalitate cu alte țări; Turcia, puterea suverană, s-a opus acestei intenții, insistînd ca România să accepte în continuare extinderea tratatelor comerciale încheiate cu Poarta Otomană și asupra statului național român; alte puteri s-au arătat indiferente sau chiar ostile față de această problemă (Franța, Anglia — în parte Italia), țara noastră fiind sprijinită, într-o măsură, numai de Germania și Rusia; Austro-Ungaria, interesată direct în încheierea unui acord comercial cu România, fusese aceea care inițiasse unele contacte diplomatice începînd din

Guvernul român trimite la Belgrad 2 ofițeri, pe colonelul Cerchez și pe căpitanul Boldescu ca să constate starea armatei serbe. Prezența acestor doi ofițeri dă loc la demonstrațiuni și la comentarii, presa serbă scrie articole entuziaste și în aer începe să miroase a iarbă de pușcă.

„Revista“ la Teatrul Național

La Teatrul Național criză. Sala n-a mai fost acordată lui M. Pascaly, ci unei Societăți de actori care cuprinde pe cei mai merițoși artiști ai epocii: Matei Millo, Demetriadi, Ștefan Velăscu, Frosa Popescu etc. etc.

Adevărul era că genul melodramatic inferior al lui Pascaly nu mai plăcea oamenilor cu gust și pricepere cari cereau o schimbare a direcției și a repertoriului.¹⁹

Pascaly este exasperat, el anunță începerea repetițiilor spunând în același timp că sala în care va juca va fi anunțată la timp. Apoi afișul adaugă:

„Cauzele care au provocat această procedare se vor expune în o sedință publică care se va ține în o sală particulară.“²⁰

Un mare afiș apare pe zidurile Capitalei, în acest afiș Pascaly anunță că, fiind gonit de la Teatrul Național, a luat sala Circului Suhr. Pascaly face apel la public ca să-l ajute. El scrie că și Molière a jucat într-o baracă și a rămas cel mai mare autor dramatic al Franței.

La Teatrul Național sau Teatrul cel Mare „Artiștii asociați“ încep

junie 1874, solicitând acordul Porții și al puterilor garante pentru începerea negocierilor cu România. Fără a intra în unele amănunte mai complicate (de altfel problema va fi reluată de Bacalbașa în alte pagini ale acestei cărți) se cuvine să precizăm că încheierea unui astfel de tratat constituia o manifestare clară de independență a României, de afirmare a dorinței ei de a-și constitui o piață economică distinctă de aceea a Imperiului Otoman (Apostol Stan, *Grupări și curente, cap. Lupta economică pentru dobândirea dreptului de a încheia tratate*, p. 394—399).

¹⁹ O dată cu încheierea stagiunii 1873—1874, concesiunea acordată lui Mihail Pascaly pentru Teatrul cel Mare din București încetase; în aceste condiții s-a pus problema unirii tuturor actorilor bucureșteni într-o singură asociațiune dramatică, dar vechea și păgubitoarea rivalitate dintre Matei Millo și Mihail Pascaly a făcut din nou imposibil acest lucru. După mai multe „reprize“ de discuții, Matei Millo, ajutat, într-o măsură, de noul ministru al Instrucțiunii, Titu Maiorescu (acesta, la îndemnul lui Alecsandri, îi era favorabil), va lua parte, la 29 august/10 septembrie 1874, alături de Constantin Dimitriade la constituirea unei trupe a „Artiștilor asociați“, fiind ales, câteva zile mai târziu, directorul ei de scenă. Din trupa „Artiștilor asociați“ mai făceau parte, în afară de actorii menționați de Bacalbașa: Frosa Sarandi, Maria Flechtenmacher (soția compozitorului), Aristizza Romanescu, Grigore Manolescu ș.a.

²⁰ „Afișul“ pe care-l amintește Bacalbașa a fost tipărit în *TRC*. (an. XII, nr. 1152, 29 septembrie 1874, p. 3); în el se preciza că „Teatrul român — compania dramatică reprezentată și dirijată de M. Pascaly a început repetițiunile sale duminică la 15/27 septembrie“, piesele „puse în studiu“ fiind: *Neruşinații*, comedie de caractere actuale în 3 acte; *Secătorele*, comedie în 3 acte; *Doctorul fără ştiea lui Dumnezeu*, comedie în un act; *Orfanii regimentului*, comedie-dramă în două acte; *Soarele democrației franceze*, dramă în 5 acte — deci lucrări din repertoriul melodramatic obișnuit al vremii. Din compania dramatică M. Pascaly făceau parte, printre alții: Ștefan Iulian, N. Mateescu, Ioan Panu, Catinca Dimitrescu.

cu piesa *Boierii și ciocoi* de Vasile Alecsandri. La Teatru-Circ Pascaly începe cu melodrama *Liberi*, dramă istorică în 5 acte, în traducțiune.²¹

Prin spirit de opozițiune cît și din reaua educațiune a gustului făcută în ațîția ani de teatrul melodramatic, publicul, mult-puțin cît era atunci, se abate aproape tot către Circul Suhr și ocolește Teatrul Național. Și cu toate acestea, la Teatrul Național (Teatrul cel Mare) erau întruniți toți cei mai de frunte actori ai țării, iar repertoriul era mult superior teatrului lui Pascaly.

Atît de ocolit era Teatrul Național, încît falimentul nu mai lăsa loc la îndoială. Într-o seară chiar nu s-a putut încasa decît 12 lei și 50, din care cauză spectacolul a fost amînat.

A doua zi afișele erau astfel libelate²²:

„Spectacolul anunțat pentru duminică 17 noiembrie, amînîndu-se din cauza răului timp, se va reprezenta joi 21 corent și care este piesa

LUPTA PENTRU CREDINȚĂ

*Dramă cu mare spectacol în 5 acte.*²³

Adaog că Teatrul cel Mare nu mai atrăgea pe nimeni, deși reprezentațiile nu se dedeau decît de 2 ori pe săptămînă: joia și duminica.

Pentru ca actorii și celalt personal să poată fi plătit, s-a recurs la reprezentații de filantropie.

Așa, luni 2 decembrie trupa de operă italiană, de sub direcția lui B. Franchetti, a dat o „reprezentăție extraordinară în profitul fondului Teatrului“. Afișul anunța că primadona d-na Virginia Bianchi, „va cînta din complezanță rolul *Adalgisei*“²⁴

Dar acestea erau paliative. Atunci grupul literar compus din Petre Grădișteanu, Ciru Economu, poetul Zamfirescu etc. se pune pe muncă și scrie, spre a fi reprezentată la Teatrul Național, revista *Cer cuvîntul*.²⁵

²¹ Stagiunea „Teatrului-circ“ s-a inaugurat la 10/22 octombrie 1874 cu drama istorică *Liberarea Greciei (Liberti)* de Edmond Gondinet, inspirată din lupta patrioților greci pentru independența națională; reprezentația a atras publicul datorită montării grandioase; în arenă au fost aduși caii circului, iar o numeroasă figurație era utilizată pentru impresionante scene de masă.

²² De la fr. *libeller* — a redacta.

²³ Anunț reprodus de Bacalbașa din *TRC.*, an. XII, nr. 1163, 21 noiembrie 1874, p. 3; era vorba de a treia reprezentație a dramei *Lupta pentru credință* de Marc Fournier (premiera avusese loc la 14/26 noiembrie 1874), spectacol în care jucau unii dintre cei mai mari artiști români ai vremii: Eufrosina Popescu, C. Dimitriade, Ștefan Vellescu, Gr. Manolescu, Aristizza Romanescu.

²⁴ Anunț reprodus din: *TRC.*, an. XII, nr. 1165, 28 noiembrie 1874, p. 3. Se juca *Norma*, operă în 3 acte de Bellini.

²⁵ „Revista locală în 7 tablouri“ *Cer cuvîntul* fusese scrisă de un grup de literați din cercul *Revistei contemporane*: Petre Grădișteanu, Nicolae Țincu, M. Zamfirescu, Oscar Eliat, Ciru Economu, Al. Lara; era inspirată de evenimente la ordinea zilei (printre care, de pildă, amînarea de neînțeles a inaugurării statuii lui Mihai Viteazul), slujind, totodată, campaniei de răsturnare a guvernului conservator Lascăr Catargiu, campanie inițiată de grupările liberale (de altfel subtitlul revistei era *Ambișul Frosei*, personajul feminin evocat fiind consoarta primului ministru). Revista a avut într-adevăr succes, înregistrînd un număr record de spectacole — pe atunci: zece pînă la 16/28 februarie 1875, după care societatea „Artiștilor asociați“ s-a dizolvat, din pricina gravelor neînțelegeri iscate între Matei Millo, a cărui autoritate era în scădere, și unii actori (v. I. Massoff, *Teatrul românesc*, vol. II, p. 330).

În ziua de 8 decembrie revista a fost citită în comitet, a plăcut mult și a fost primită.

Aceasta a fost cea dintâi revistă teatrală în București, a avut în șir un mare număr de reprezentațiuni cu săli foarte pline și a salvat Societatea „Artiștilor asociați“.

Millo juca rolul protagonist adică ceea ce se numește în Franța: „Comperul“, iar Frosa Sarandi „Compera“.

Pe ariile la modă erau cîntate numeroase cuplete. Pretutindeni auzeau răsunînd cupletul Cișmigiului, al Circului, al Academicienilor etc.

*Ce petrecere frumoasă
E în Cișmigiu pe lac,
Barca mică și voioasă
Te conduce după plac.
Ici și colo cite-un pește
Tot de dragoste vorbește
Iar brotaccii toți în cor
Declar broaștelor amor.
Oac! Oac! Oac!
Tiri-tiri tam!*

Acest succes neașteptat a dat dovada ingraturii omenești, publicul a părăsit în masă pe Pascaly pentru revista de la Național și acum Pascaly era cel amenințat de faliment. În desperare de cauză, Pascaly a pregătit și el în grabă o altă revistă cu titlul: *Ai cuvîntul*²⁶, însă fiind cu mult mai slabă decît rivala de la Național, n-a avut decît puține reprezentații.

²⁶ Revista *Ai cuvîntul* de Pantazi Ghica n-a avut succes, deși Pascaly apelase la celebrul cupletist al epocii, I. D. Ionescu.

Anul 1875

[Vestitele alegeri din 1875. Coaliția de la Mazar-pașa. Acțiunea și agitația opoziției. Convențiunea comercială cu Austro-Ungaria.]

Cu capitolul acesta intru într-o nouă fază a vieții bucureștene. Aceasta este faza pregătitoare a marilor evenimente cari vor schimba fața țării, vor aduce definitiv la cîrmă burghezia, vor pune temeliiile puterii partidului liberal.

Clasa dominantă a țării era încă puternic reprezentată prin fruntașii partidului conservator.

Liberalii, deși numărau un număr de personalități de valoare puși în lumină prin revoluția de la 1848, totuși nu dispuneau de un personal destul de pregătit ca să guverneze.

Liberalii aveau oratori, agitatori, foști revoluționari, pe cari îi pusese în vază nu calitățile lor de bărbați de stat, dar mai mult calitățile lor de luptători pentru răsturnarea vechiului regim. De aceea conservatorii opuneau liberalilor aceleași argumente pe cari le opun astăzi¹ liberalii noilor partide ieșite din puterea sufragiului universal, anume că nu au știința de a governa statul.

Conservatorii se mîndreau că au oameni de stat, oameni deprinși a comanda și a cîrmui și lucrul era adevărat.

Se întîmpla cu conservatorii noștri aceea ce se întîmplă astăzi cu liberalii: o lungă stare privilegiată făcuse din clasa lor o clasă de stăpînitori. Iar vechiul și neîntreruptul exercițiu al funcțiunii crease un tip fiziologic special. De aceea conservatorii, din toate înfățișările lor, nu păreau a fi oameni ca toți oamenii ceilalți. Poporul le spunea: ciocoi.

Așa se explică pentru ce împotriva guvernului lui Lascăr Catargiu se înscriau, nu numai oamenii cari aveau alte idei decît ale conservatorilor, dar toți oamenii cari erau din altă stare socială. Era toată lumea nouă, tot produsul revoluției de la 1848, avînd conștiința maturității sale politice.

Pe vremea aceea: 1874—1878, expresia „democrație“, deși era cunoscută, nu era însă o expresie curentă. Nu era întrebuintată spre a marca deosebirea dintre partide. Pe vremea aceea erau numai două tabere: ciocoi și liberalii. Cealaltă expresie, „albi și roșii“, începea să dispară, deși toți oamenii cari aveau pînă la 40 de ani o întrebuintau încă.

¹ În 1922, cînd acest capitol apare în *Adevărul* sau în 1927, cînd apare primul volum din *Bucureștii de altădată*.

Colectivitățile sociale, întocmai ca și indivizii cari le compun, au o doză de putere activă, care trebuie cheltuită în acțiune.

În România era o foarte slabă activitate literară², activitatea științifică era și mai nulă, viața publică era prin urmare redusă la politică. Tot ce era om de acțiune, temperament militant, pasionat pentru luptă trebuia să facă politică.

Pînă și elevii din liceu erau coprinși de patima care străbătuse clasa orașenească, de la 16 ani mulți școlari erau politicieni.

În cercurile politice începea să se simtă și să se afle cum că se pregătesc evenimente mari în Orient. Rusia cerea Germaniei ca drept răsplătă a pasivității sale în războiul franco-german de la 1870 să i se lase mîna liberă împotriva Turciei; Austro-Ungaria se opunea războiului ruso-turc, însă Bismarck avea angajamente, dăduse făgăduiala și era nevoit să se execute.

Anglia, pe de o parte, își urma politica ei de protectoare a creștinilor supuși Turciei. Partidul liberal englez cerea Turciei să se modernizeze și să schimbe politica față de creștini; însă, pe de altă parte, nu vedea cu ochi buni agresiunea rusească. Stăruințele Angliei pe lângă Poartă erau motivate, în mare parte, din dorința de a înlătura intervenția armată a Rusiei.

Franța, care era încă prea slabă spre a face o mare politică europeană, dar în care clocea dorul revanșei, visa, încă de pe atunci, la o alianță cu Rusia împotriva Germaniei.

De aceea politica ei era mai mult binevoitoare Rusiei.³

Domnitorul Carol era în curent cu cele ce se ventilau, de aceea luă măsuri ca să crească puterea militară a țării.

Atmosfera se încălzea zilnic.

Alegerile generale pentru Cameră se apropiau.

² Bacalbașa se referă la slabul ecou în epocă și la preocuparea redusă pentru literatură a unor cercuri mai largi, semicultivate, și nu la valoarea în sine a producției literare românești, ilustrată în deceniul 1870—1880 de operele unor scriitori care vor deveni curînd mari clasici: Eminescu, Creangă, Slavici, Caragiale — ca să-i amintim numai pe aceștia.

³ Scurta retrospectivă a lui Bacalbașa asupra jocului de interese a marilor puteri în această parte a Europei este destul de exactă. Rusia țaristă — care obținuse încă din 1871 anularea prevederii din tratatul de la Paris (1856), prin care i se interzice menținerea unei flote de război în Marea Neagră, introdusese în 1874 serviciul militar obligatoriu, pregătindu-se să-și extindă prin forță sfera de influență în Balcani în dauna Imperiului otoman aflat în plină descompunere, în încercarea de a ajunge — și a rămîne — la Constantinopol; Austro-Ungaria urmărea cu îngrijorare pregătirile Rusiei, sperînd ea însăși să recupereze în sud-estul Europei echivalentul teritoriilor intrate în componența Imperiului german sau redobîndite de Italia; Anglia se pronunța pentru un *statu-quo* în Balcani și în consecință pentru menținerea integrității Imperiului otoman, de teamă că prăbușirea acestuia ar fi dus la consolidarea puterii Austro-Ungariei sau, îndeosebi, a Rusiei, cu care abia își împărțise sfera de influență în Asia Centrală (1873); Germania, devenită o mare putere militaristă a Europei ca urmare a războaielor victorioase purtate împotriva Austriei (1866) și Franței (1870—1871) era interesată în provocarea unor stări conflictuale în această parte a Europei, care să macine între ele marile puteri, sprijinînd, în acest scop, politica intervenționistă a Rusiei, pentru a determina deteriorarea relațiilor acesteia cu Anglia; Franța — slăbită în urma războiului pierdut — dorea și ea menținerea Imperiului otoman, dar manifesta față de Rusia o atitudine binevoitoare, gîndindu-se la aceasta ca la un viitor aliat împotriva puternicului și primejdiosului său vecin. E inutil să mai insistăm asupra faptului că în toate aceste calcule cinice soarta popoarelor din Balcani era subordonată intereselor egoiste ale marilor puteri.

Încetul cu încetul rindurile opozițiunii se îngroașe. Manolache Costache Epureanu, un vechi conservator, trecuse în opoziție⁴, și după el mai mulți conservatori făcură la fel.

Președintele Camerei, Beizadea Mitică Ghica nu mai era în termeni dulci cu Lascăr Catargiu⁵, generalul Florescu, deși ministru de Război, era nemulțumit și intriga. În cercurile aristocrației bucureștene se proiecta răsturnarea lui Lascăr Catargiu și înlocuirea lui cu un minister Dimitrie Ghica și cu general Florescu.

Vasile Boerescu, ministrul de Externe, înclina către Beizadea Dimitrie Ghica.⁶

Dacă toți acești conservatori ar fi rămas strinși uniți e de presupus că opoziția liberală n-ar fi izbutit să răstoarne pe conservatori cari posedau, precum am mai spus, un mănunchi însemnat de oameni de valoare. Dar dihonă intrase în partidul de la cîrmă.⁷

Clasele dominante au, ca orice organism, boalele lor specifice.

Clasele stăpînitoare suferă de boala rivalităților.

Cu cît un partid posedă mai mulți oameni de mare valoare, cu atît tendința fiecăruia de a ajunge la locul cel dintîi este firească. Dacă în sînul maselor rivalitatea politică nu există, de la individ la individ, motivul e ușor de înțeles, motivul este că în sînul acestei mase nu există întietăți de revendicat.

Astfel se explică de ce partidele, atît timp cît sunt în opoziție, își păstrează disciplina și nu o pierd decît după ce au ajuns la putere. În opoziție nimeni nu rîvnește locul celuilalt, care este un loc de o egală resemnare, pe cînd la guvern e cu totul altceva.

Pe lîngă disensiunile și gelozii inerente unei guvernări de patru ani, guvernare fără precedent în România, pe lîngă setea unora dintre fruntași de a lua locul lui Lascăr Catargiu, mai erau și evenimentele din afară cari se apropiau. Se apropia războiul oriental.

Cu un an mai înainte, prințul Milan al Serbiei făcuse o vizită prințului Carol la București. Bineînțeles că această vizită, anunțată numai ca o vizită de curtoazie, era o vizită cu însemnare politică.

⁴ Manolache Costache Epureanu, care încetase de a mai fi ministru de Justiție în martie 1873 se îndepărtase treptat de Lascăr Catargiu, pentru ca în ianuarie 1875 să dea semnalul descompunerii coaliției guvernamentale punîndu-se în fruntea „independentilor de dreapta” (Apostol Stan, *Grupări și curente*, p. 424).

⁵ Dimitrie Ghica, președinte al Camerei conservatoare, se va desolidariza și el, în public, de grupul Lascăr Catargiu la începutul anului 1876.

⁶ Vasile Boerescu va înceta de a mai fi ministru al Afacerilor Străine la 7/19 noiembrie 1875, pentru ca la începutul anului 1876 să îngăduie ca în jurnalul său, *Pressa*, guvernul Lascăr Catargiu să fie acuzat de „reacționarism” (Apostol Stan, *Grupări și curente*, p. 426).

⁷ În realitate guvernul Lascăr Catargiu pierduse încrederea chiar și a unor elemente conservatoare moderate prin eșecul politicii sale economice și financiare, care adusese țara în pragul crizei (în 1876 deficitul bugetar va ajunge la 17 902 076,78 lei, iar datoria publică a statului la peste 581 de milioane lei); totodată, principele Carol, care dorea ca România să-și dobîndească independența pe calea armelor își dădea seama că nu se putea baza pentru aceasta pe guvernul conservator, care se pronunța pentru neutralitate în criza orientală ce se declanșase în 1875. Deci nu „dihonia” a răsturnat guvernul conservator, ci politica pe care a promovat-o, propriile lui păcate și slăbiciuni, care au provocat o stare de nemulțumire generală în țară. De altfel, puterea reală a guvernului Lascăr Catargiu a fost serios diminuată în ianuarie 1875 cînd Petre Mavrogheni, bun organizator al finanțelor publice și unul dintre cei mai activi membri ai cabinetului a fost nevoit să-și dea demisia, acuzat, pe nedrept, și de fraude, atît de deputații liberali (N. Ionescu), cît și de către unii conservatori (Chr. Tell, Manolache Costache Epureanu).

Prințul Milan, care știa că în curînd va intra în luptă cu împărăția turcească, venea la București să pipăie terenul.

Ei bine, oameni ca Beizadea Mitică Ghica și generalul Florescu nu voiau să lase lui Lascăr Catargiu cel dintîi rol în niște împrejurări atît de însemnate.

Pe cînd la București se țeseau intrigile acestea, în Balcani bandele bulgare încep să se miște. Iar Serbia face pregătiri militare.⁸

În această atmosferă se fac alegerile generale pentru Cameră în luna aprilie 1875.

Vestitele alegeri din 1875

După legea electorală de atunci, corpul electoral pentru Cameră era împărțit în patru colegii: în Colegiul I votau marii proprietari rurali și urbani, în Colegiul al II-[lea] micii proprietari și patentarii, în Colegiul al III-lea profesiile libere și birnicii cei mici, în Colegiul al IV-lea țărani.⁹

⁸ Bacalbașa, amintindu-și cu aproximație de evenimentele anului 1875, se referă, de fapt, la redeschiderea, în acest an, a „chestiunii orientale“, după o perioadă de relativă liniște în această parte a Europei, determinată de înțelegerea reacționară dintre Rusia țaristă și Austro-Ungaria din iunie 1873, la care va adera și Germania, citeva luni mai tîrziu („Alianța celor trei împărați“). La 27 iunie/9 iulie 1875 însă, cu îngăduința tacită (și interesată) a Austro-Ungariei, „criza orientală“ revine la ordinea zilei prin declanșarea răscoalei populare din Herțegovina, extinsă apoi și în Bosnia; în august se raliază răscoalei și principatul autonom Muntenegru, mișcarea revoluționară fiind sprijinită efectiv de Serbia. Tot în august, la București, — oraș în care își găsiseră un generos adăpost mulți patrioți bulgari — Comitetul central revoluționar bulgar din care făcea parte și Hristo Botev hotărăște proclamarea peste Dunăre a răscoalei generale, dar aceasta, slab organizată, izbucnește numai la Stara Zagora, lângă Plovdiv, la 16/28 septembrie, fiind repede înăbușită de forțele represive turcești, unii dintre conducătorii răscoalei, printre care și Ștefan Stambulov revenind în România (*Curs de istorie modernă a Bulgariei* de prof. dr. Constantin Velichi, Universitatea din București, Facultatea de istorie, 1974). În textul său Bacalbașa amintește de „bandele bulgare“, după denumirea obișnuită în epocă (și care nu avea un sens peiorativ), de fapt cetele revoluționare bulgare care luptau împotriva stăpînirii otomane; una dintre ele, condusă de poetul revoluționar Hristo Botev, organizată în România va trece Dunărea la 17/29 mai 1876, cu ajutorul vasului de pasageri austriac Radetzky, dar va fi înconjurată de trupe turcești, trei zile mai tîrziu, în munții Balcani și decimată. Bacalbașa se referă, de asemenea, la pregătirile care se efectuau în Serbia și Muntenegru în vederea războiului pe care acestea îl vor declara, în iunie 1876, Imperiului otoman.

⁹ „Legea electorală“ — bazată pe sistemul electoral cenzitar / ~~care îngreună~~ accesul maselor la viața politică a țării — valabilă pînă în iunie 1884 — fusese votată de Adunarea electivă a României la 6/18 iulie 1866 / potrivit acestei legi corpul electoral era împărțit în patru colegii pentru Camera deputaților, componența lor fiind, în general, aceea amintită de Bacalbașa, cu următoarele precizări: din colegiul al treilea, al orașelor, făceau parte comercianții și industriașii, profesiunile libere, ofițerii în retragere, profesorii precum și pensionarii statului; colegiul al patrulea, „țărănesc“, îi cuprindea pe cei care nu se încadrau în primele trei colegii și plăteau o dare către stat „oricît de mică“; în cadrul acestui colegiu țărani nu votau direct; cincizeci de alegători desemnau un singur delegat care participa în orașul reședință de județ la alegerea unui deputat. Colegiile I, II și IV alegeau câte un deputat de județ, iar în cadrul colegiului al III-lea orașele alegeau un număr diferențiat de deputați, după numărul populației, astfel: București — 6; Iași — 4; Craiova, Galați, Ploiești, Focșani, Bîrlad, Botoșani — 3; Pitești, Bacău, Brăila, Roman, Turnu-Severin — 2, celelalte orașe câte un deputat. Senatul avea

Alegerile pentru Senat nu se făceau în același timp, căci Senatul se reînnoia pe jumătate, prin tragerea la sorți, la jumătatea legislaturii.¹⁰

În București situația era a liberalilor. Dacă ar fi fost alegeri libere, nici un conservator nu ar fi putut pătrunde în Cameră.

Operațiile durau câte două zile la fiecare colegiu, iar birourile nu erau prezidate de magistrați, ci tot de alegătorii aleși de către corpul electoral în dimineața primei zile a alegerii.¹¹

Alegerile au fost precedate de o animată campanie condusă de ziarele *Românul*, organul lui C. A. Rosetti și al partidului roșu, cât și de *Alegătorul liber*, apărut la 23 ianuarie 1875, ce ieșea de două ori pe săptămână. Acesta era de formă organul întregii opozițiuni sau a coalițiunii de la Mazar-pașa¹², dar în realitate tot elementul roșu predomina.

Comitetul acestui ziar era compus din Alex. Lupașcu, Dumitru Brătianu, Dimitrie Sturdza, Dimitrie Giani, Eugeniu Predescu, Eugeniu Stătescu, Emanoil Protopopescu-Pake, Grigore Lahovari, George Danielopolu, Ion Ghica, Ion Boambă, Ion Brătianu, Ion Cîmpineanu, Nicolae Pîcleanu, Nicolae Fleva, Nicolae Calenderolu, Remus N. Opreanu, Sava Vasiliu, Vasile Constantin.

Girant responsabil era viitorul mare scriitor I. L. Caragiale și corectorul gazetei, iar administrator Grigorie Serurie, puternicul elector roșu din Dealul Spirii.¹³

două colegii — în primul fiind reprezentați marii moșieri, iar în al doilea proprietarii din mediul urban. Din Senat mai făceau parte câte un reprezentant al universităților din București și Iași, moștenitorul tronului, cu începere de la vârsta de 18 ani, mitropoliții și „episcopii eparhioți”; aveau drept de vot cetățenii care impliniseră 21 de ani (cu excepția femeilor și a militarilor); vârsta minimă pentru a fi ales deputat era de 25 de ani, iar senator — 40 de ani (în acest din urmă caz se cerea și un venit „de orice natură” de 800 de galbeni, Senatul fiind astfel un organism eminent conservator) (*MOF.*, nr. 153, 14/26 iulie 1866, p. 669—670).

¹⁰ Într-adevăr, spre deosebire de deputați, care erau aleși pentru patru ani, membrii Senatului se alegeau pentru 8 ani dar „se înnoiesc pe jumătate la fiecare 4 ani prin tragere la sorți a unui membru de fiecare județ” (Art. 78 al Constituției din 1866), senatorul ieșit la sorți putând fi însă reales (Art. 79).

¹¹ Alegerile începeau la ora 9 — primăvara și vara sau la ora 10 — toamna și iarna și luau sfârșit a doua zi, la orele 16 — pentru fiecare colegiu în parte. Biroul definitiv al fiecărei secțiuni electorale se alegea (prin vot secret) dintre alegătorii prezenți la centrul de votare în dimineața primei zile a alegerilor și era compus dintr-un președinte, doi secretari și doi scrutatori (Art. 56 al Legii electorale din 1866 — v. *MOF.*, nr. 153, 14/26 iulie 1866, p. 670). Mai târziu, ca urmare a noii legi electorale adoptate în 1884, birourile electorale erau prezidate de primii președinți sau de consilierii Curților de apel, deci de magistrați, așa cum amintește și Bacalbașa în text.

¹² Coaliție a tuturor grupărilor liberale la care se va alătura și conservatorul dizident Manolache Costache Epureanu, în vederea răsturnării guvernului Lascăr Catargiu. V. mai departe p. 156 și urm.

¹³ Bacalbașa își amintește exact: primul număr al gazetei *Alegătorul liber* a fost lansat la 23 ianuarie/4 februarie 1875 într-un tiraj mare pentru vremea aceea: 3 000 de exemplare. Publicația apărea la început de două ori pe săptămână (joia și duminica), apoi de trei ori (luni, miercuri și vineri). Pe prima pagină a întâiului număr era inserat un „manifest-profesiune de credință a jurnalului”, semnat de persoanele enumerate de Bacalbașa. I. L. Caragiale a fost girant responsabil („omul de paie al activei foi opoziționiste” — precizează Șerban Cioculescu) de la al doilea număr și pînă la cel de al 139-lea (12/24 ianuarie 1876), fără a publica aici nimic sub semnătură sau pseudonim (i se atribuie doar câteva anecdote). Corector nu știm să fi fost la această gazetă ci — după cum se știe cu certitudine — la altă publicație liberală, *Uniunea democratică*, apărută în Capitală un an mai târziu (la 2/14 noiembrie 1876).

Campania electorală se deschide cu o întrunire publică la sala Bossel.¹⁴ Sala nu era prea mare, dacă ar fi putut încapa 500—800 oameni. Înăuntru mai mult tineret din licee și un număr de studenți universitari. Bineînțeles că toată agentura roșie era acolo. Dar întrunirea nu era convocată de partidul liberal, ci de Nicolae Fleva personal. Cu această întrunire a început marea popularitate a lui Fleva, a celui care trebuia să poarte timp de patruzeci de ani, apoi, titlul de „tribunul“.

Fleva, cu verva lui științificoasă, cu înfățișarea lui foarte simpatică, frumos, arătos și plin de o natură vulcanică a electrizat și a cucerit toată acea lume tânără care l-a ascultat.

Am aplaudat și am strigat atât de tare încît, reîntors la pensionat, am scuiat și singe. Dar nu erau decât rupturi de mici vase capilare care au cedat sub răgetele mele entuziaste.

Acum eram în voia curentului și mergeam.

Primisem botezul singelui politic!? ...*

Doi prieteni vin la Institutul Heliade unde eram în pensiune, să-mi anunțe o veste mare: poetul Macedonski a fost arestat la Craiova din cauza unei poezii ofensătoare pentru domnitor. A doua zi Macedonski trebuia să fie adus cu trenul de noapte.¹⁵

Mare agitație toată ziua. Am alergat după aderenți și, după silințe supraomenești, la orele 12 noaptea eram 7 în Gara de Nord.

Peste puțin sosește trenul. Gara este pustie. Pe vremea aceea lipsea acel public al manifestațiilor de stradă care astăzi iese, nu știi de unde, de prin toate găurile și-ți dă un spectacol impunător: la 1875 șapte oameni hotărîți a înfrunta urgia polițienească nu era lucru puțin.

Macedonski scoboară din vagon, avînd la spate un polițist, și noi îl înconjurăm. Poetul, care era destul de vanitos, se aștepta la mai mult, se aștepta la o manifestație impunătoare, ceva care să semene cu „Capitala în picioare“ aclamîndu-l! Macedonski sconta această arestare ca punctul de plecare al carierei sale politice; se vedea deja omul zilei, aclamat, răsfățat și purtat în triumf. Am înțeles aceasta din răceala cu care a primit manifestațiile noastre de simpatie.

De altfel arestarea lui fusese ordonată din cauza unui fapt fără nici o valoare, din cauza unei poezii cu intenția de a lovi în domnitorul Carol de Hohenzollern, ale cărei strofe sfîrșeau cu refrenul:

Vodă Car ... Vodă Car ...
Crudul Vodă Caragea¹⁶

¹⁴ Care a avut loc luni 7/19 aprilie 1875 („Ieri la opt ore seara sala Bossel abia mai putea conține mulțimea cetățenilor ce veniseră să ia parte la întrunire“ — *Alegătorul liber*, an. I, nr. 27, 9 aprilie 1875, p. 1).

¹⁵ Al. Macedonski a fost arestat la Craiova la 22 martie/3 aprilie 1875 (v. telegrama trimisă de el ziarului *Românul*: „Craiova, 3 aprilie. Redacțiunii *Românului*, București. Fost arestat astăzi. Comunicați rog prin ziar. Plec București, Al. Macedonski“ — *ROM.*, an. XIX, 23 martie 1875, p. 267), învinuit de „crîma de rebeliune“ pentru că în gazeta sa *Oltul* publicase în editorialul din 29 iunie 1874 referitor la alegerile pentru Senat de la Bolgrad fraze incendiare la adresa guvernului: „Jos guvernul îngagiamentelor străine, jos trădătorii țării, jos falsificatorii alegerilor naționale, jos criminalii care merită ghilotina! Jos cei cari au reînființat autocratia în țara românească, însinuîndu-se pe lângă domnitori și profitînd de neexperiența sa. Sus libertatea! Sus poporul!“ (*Oltul*, an. II, nr. 42, 29 iunie 1874, p. I — cf. Adrian Marino, *Viața lui Alexandru Macedonski*, Ed. pentru literatură, București, 1966, p. 117).

¹⁶ Poezia din care citează Bacalbașa (*Gîngavul politic din timpul domniei străini*) a apărut în ziarul *Telegraful*, la care Macedonski își începuse colaborarea

Astfel de opoziție era atunci la modă. Fără luptă, fără nici o jertfă, un om credea că se poate face celebru cu câteva fraze cu tîlc și cu subînțelesuri publicate ostentativ într-un ziar.

Coaliția de la Mazar-pașa

Opoziția de la Mazar-pașa se agita împotriva guvernului lui Lascăr Catargiu.

Ce era opoziția de la Mazar-pașa?

Pe locul ocupat astăzi de Bala Centrală din strada Enei era o casă boierească în fundul unei mari curți, după obiceiul vremii. Această casă era proprietatea maiorului Lakeman, fost ofițer în armata turcească sub numele de Mazar-pașa. Maiorul Lakeman era liberal, el își pusese casa la dispoziția coliiței care lupta împotriva regimului conservator. De aci porecla dată acestei opozițiuni.¹⁷

Legea electorală, cred că am mai spus, împărțea corpul electoral pentru Cameră în patru colegii. În Colegiul I votau marii proprietari, în Colegiul al 2-lea micii proprietari și patentarii, în Colegiul al 3-lea profesiile libere și contribuabilii cei mărunți, în Colegiul al 4-lea țărani prin delegațiune.

În realitate lupta nu se dedea dîrză decît numai în Colegiul I și în Colegiul al 3-lea. Celelalte două colegii erau compuse din elemente prea slabe pentru ca să poată rezista. Colegiul al 2-lea era un fel de zestre guvernamentală, la fel după cum era și colegiul țărănesc.

Deși opoziția de la Mazar-pașa era compusă din mai multe nuanțe politice, deși figurau în coalițiune chiar și conservatori precum Manolache Costache Epureanu, de fapt lupta se dedea între partidul conservator sau partidul alb și partidul liberal sau partidul roșu.

Ce era partidul roșu?

Partidul roșu era cel mai înaintat partid cunoscut pe atunci în țară. Era partidul ce avea în frunte pe Ion Brătianu și C. A. Rosetti, partidul cu tradițiile în anul 1848, partidul care fusese revoluționar la Paris și purta încă ponosul ideilor răsturnătoare,

în primele luni ale anului 1875; prin refrenul de evidentă atitudine antidinastică („Jos tirantul ce domnește, / Care legi disprețuiește / Și vrea lanțuri să ne dea / Vodă Car... / Vodă Car... / Crudul Vodă... Caragea.”), poezia a provocat mînia autorităților, a ministrului conservator de Justiție, Alexandru Lahovary, care a dat dispoziție să fie reactivată acuzația — rămasă pînă atunci fără urmări — din iulie 1874, pentru articolul amintit din gazeta *Oltul*, acuzație în temeiul căreia Macedonski a fost arestat la Craiova și „depus” la închisoarea Văcărești la 24 martie/5 aprilie 1875 (Adrian Marino, *op. cit.*, p. 529, nota 35).

¹⁷ Fostul maior englez Stephen Bertlett Lakemann (1825—1897), care servise în armata turcească sub numele de Mazar-pașa în timpul războiului Crimeii (în 1854 fusese șeful poliției otomane din București) se căsătorise în 1856 cu o româncă, Maria Filipescu, stabilindu-se la noi; în 1875—1876 el își pusese casa — aflată în plin centrul Capitalei, pe strada Enei, acolo unde s-a ridicat după cutremurul din 1977, blocul din fața Institutului de Arhitectură — la dispoziția fruntarilor opoziției liberale, care au organizat aici numeroase reuniuni politice; de altfel, de la 20 iunie/2 iulie 1875 în casa acestuia s-a mutat și redacția *Alegătorului liber*, care funcționase pînă atunci în imediata apropiere, în casele Slătineanu.

Acest partid reprezenta în România toată democrația și, venind la cîrmă după revoluția din 1866¹⁸, adusese cîteva reforme care aminteau opera revoluționarilor francezi de la 1848, între altele și garda națională.^{19*}

Un politician cu mare notorietate electorală era Grigore Serurie. Fost revoluționar liberal, a rămas neclintit alături de dualitatea Rosetti-Brătianu, a suferit persecuțiuni și închisori și și-a dobîndit o mare popularitate în coloarea de Verde. Sub guvernul liberal de la 1877 era un atotputernic în partea locului, de unde i se trăgea și supranumele de: Pașa din Dealul Spirii.**

Partidul compus din astfel de oameni fanatici, hotărîți, neclintiți, reprezentînd clasa burghezilor cari lupta să pătrundă și să înlocuiască la întîietate vechea clasă boierească, era partidul care stetea în fruntea coaliției, atît prin numărul mare de aderenți care urmau pe șefii cei activi și combativi, cît și prin puternica sa organizare solidară în întreaga țară.

Lupta electorală se anunța dîrză. Fiindcă nu era numai lupta între două sau mai multe partide politice, dar era, mai ales, lupta între două tendințe, între două lumi antagonice.

Guvernul lui Lascăr Catargiu reprezenta ultima guvernare a unei oligarhii care nu mai era înțeleasă și primită de noile generațiuni. În vătămîntul public rodise prea mulți oameni străini de pătura privilegiatilor cari se împuținau văzînd cu ochii, așa că nu numai o schimbare de guvern se prevedea, dar se simțea că altă pătură socială se așază la suprafață.

Cu toate acestea nu în alegerile din 1875 trebuia să se facă schimbare, alegerile din 1875 erau sortite să fie numai semnalul. Era întîiul asalt respins de puterea guvernului oligarhic, dar asalt destul de puternic pentru ca forțele învingătoare să rămîie rănite și definitiv atinse.²⁰

¹⁸ Denumire improprie dată actului de la 11/23 februarie 1866, cînd coaliția liberalo-conservatoare („monstruoasa coaliție“) l-a răsturnat pe Alexandru Ioan Cuza.

¹⁹ Ideea de „marmare a poporului“, apărută în timpul mării revoluții franceze din 1789 a constituit și un deziderat al revoluțiilor române de la 1848. În condițiile deosebite ale anului 1866, cînd integritatea teritoriului românesc era amenințată de la hotare, s-a decretat „legea pentru înființarea gardei orașenești“ (la 18/30 martie 1866), în care urmau să fie cuprinși (servierii se făceau tot „cu rîndul“), locuitorii orașelor (bărbați) între 20 și 40 de ani care nu ieșiseră la sorți pentru armata permanentă, nu făceau parte din armata teritorială (dorobanți) și care plăteau o anumită dare către stat (în București, cei care erau proprietarii unei case în valoare de cel puțin 5 000 de lei). Garda orașenească sau garda civică — ironizată, în parte pe nedrept, de Caragiale — era menită să privegheze la „paza ordinii“ în oraș și să asigure securitatea acestora în timp de război; în anii respectivi — aflîndu-se sub influența directă a liberalilor, care impuseseră crearea ei — garda orașenească constituia, totodată, o garanție a respectării libertăților burghezo-democratice. Sub guvernul conservator al lui Lascăr Catargiu rolul gărzii orașenești a fost redus, aceasta fiind trecută în subordinea Ministerului de Război (prin legea de organizare a armatei din 1872, din garda orașenească făceau parte numai bărbații de la 36—45 de ani). După ce a cunoscut o perioadă de avînt în timpul Războiului de Independență (cînd au fost desființate și condițiile de cens, în gardă fiind cuprinși bărbații între 21—46 de ani) garda orașenească și-a încetat activitatea ca urmare a unui decret-lege din 8/20 iunie 1884, în condițiile în care burghezia, consolidîndu-și puterea politică și economică, nu a mai considerat că mai avea nevoie de un organism popular de apărare a cuceririlor democratice (v. dr. Maria Totu, *Garda civică din România*, Ed. Militară, București, 1976).

²⁰ Alegerile pentru Adunarea Deputaților din 1875, care au prilejuit o crâncină confruntare directă și dură între guvernul conservator, care folosea în preputin-

În București toți candidații opozițiunii aparțineau partidului roșu, cu slabe excepțiuni.

În Colegiul I candida Gheorghe Vernescu care nu era roșu. Era un liberal moderat, un adevărat reprezentant al burgheziei capitaliste care, prin origina ei ura pe boieri, care prin interesele ei de clasă se temea de roși. Un candidat roșu, un Ion Brătianu sau mai ales un C. A. Rosetti nu ar fi avut nici un sort de reușită la Colegiul I.

La Colegiul al doilea candida Dumitru Brătianu. Este foarte semnificativ cum simțul public știa să catalogheze pe fruntașii partidului roșu.

C. A. Rosetti, care în realitate era cel mai înaintat în idei, reprezenta sperietoarea. De Rosetti fugeau burghezii, pe când de Ion Brătianu nu se prea temeau. Totuși pe Ion Brătianu îl considerau cu mult mai zvăpăiat liberal decât pe fratele său Dumitru. Încă de la Paris se făcuse deosebirea între Brătianu moderatul și Rosetti înaintatul. Rosetti poreclea pe Ion Brătianu cu numele de: micul Proudhon²¹.

Marii proprietari cari votau la Colegiul I, cu toată repulsiunea lor pentru regimul boieresc care nu mai reprezenta interesele clasei lor burgheze, nu ar fi votat niciodată pentru Ion Brătianu, nici chiar pentru Dumitru Brătianu. Despre C. A. Rosetti nu mai vorbesc. Dar proprietarii mai mici, proprietarii urbani și comercianții mijlocii votau pentru Dumitru Brătianu, care reprezenta, pe lângă prestigiul numelui său și reputațiunea unui liberalism mai moderat.

La Colegiul al 3-lea candidau timierii liberali, viitorii miniștri, viitorii fruntași ai partidului: Eugen Stătescu, Fleva, Opreanu etc.²²

Guvernul avea candidat la Colegiul I pe prințul Dimitrie Ghica. În realitate guvernul nu-l susținea credincios. Beizadeaua dăduse prea multe semne de independență și și făcuse dușmani în partidul conservator. De aceea Lascăr Catargiu îl lăsase să se apere singur.

Beizadeaua nu căzuse niciodată la Colegiul I de Ilfov, de aceea, în îngimfărea lui, spusese odată cum că-i pare rău că n-are un fiu pentru ca să-i lase moștenire colegiul acesta.

La Colegiul I lupta a fost liniștită. Nici ingerințe văzute, nici bande de bătăuși. Lupta s-a dat între Beizadeaua și forțele conservatoare ușor

interese de clasă aparatul administrativ și polițienesc — pe de o parte și — pe de alta — coaliția puternică a tuturor grupărilor liberale, pe cale de a se transforma în partid au avut loc în lunile aprilie-mai 1875, după următorul calendar: la 22—23 aprilie/4—5 mai alegerea delegaților pentru Colegiul al IV-lea; la 25—26 aprilie/7—8 mai, alegerile pentru Colegiul I; la 27—28 aprilie/9—10 mai, alegerile pentru Colegiul II; la 29—30 aprilie/11—12 mai, alegerile pentru Colegiul III; la 2—3/14—15 mai, alegerile pentru Colegiul al IV-lea (*Zilele și locăturile în cari se vor face în București alegerile de deputați și alegerile delegaților Colegiului IV*, TEL., an. V, 11 aprilie 1875, p. 3). În paginile următoare Bacalbașa acordă un spațiu disproportionat în raport cu importanța lor alegerilor din 1875, fiind îndemnat la aceasta poate și de faptul că în acea primăvară fierbinte a avut loc și botezul său politic, în calitate de agitator liberal, numele său fiind citat, de altfel, pentru prima oară și în presa vremii, așa cum va nota el însuși ceva mai încolo.

²¹ Pierre Joseph Proudhon (1809—1865), reprezentant al socialismului premarxist, mic-burghez, a profesat idei conciliatoare și reformiste în lucrarea *Sistemul contradicțiilor economice sau Filozofia mizeriei*, combătută de Marx.

²² Candidații liberali la Colegiul al III-lea de Ilfov au fost, în ultima variantă a listei: George Daniileanu, Remus N. Opreanu, Eugeniu Stătescu, N. Fleva, Ion Câmpineanu, Stancu Becheanu. În prima listă comunicată presei figura și C. A. Rosetti care, ulterior, s-a retras (v. p. 174—175).

ajutate de administrație, și Gheorghe Vernescu, candidatul opoziției unite, susținut aprig de către primul său partizan, avocatul Pake Protopopescu.

Gheorghe Vernescu se distinsese în Camera trecută ca un foarte energic opozant, fapt care-i făcuse o bună situație și în lumea politică și în corpurile electorale.

Operațiile durau câte două zile pentru fiecare colegiu.

Încă din ziua întâia se știa că Vernescu va fi ales cu o mare majoritate. Biroul fusese luat de opoziție, căci la acea epocă birourile electorale nu erau prezidate de magistrați. Mai întâi se instala un birou provizoriu, prezidat de cel mai în vîrstă dintre alegătorii prezenți, apoi alegătorii alegeau biroul definitiv care prezida alegerea deputaților și senatorilor.

Întregul birou era de astă dată al opoziției, fapt care a îngrijorat mult pe Beizadeaua.

În tot cursul zilei Pake Protopopescu a lucrat febril pentru reușita candidatului opoziției. Președinte al biroului fusese ales un bătrîn liberal, Opreanu, tatăl lui Remus și Romus Opreanu, mai tîrziu unul consilier la Casație și cellalt prefect la Constanța, iar secretar era Ionel Isvoranu, fost ofițer de cavalerie, unchiul lui Al. Marghiloman. Ionel Isvoranu fusese ales în birou fiindcă era om de o mare îndrăzneală, care terorizase o bună parte din București.

Urna trebuia păzită noaptea de către o gardă militară, dar și partidele politice aveau voie să vegheze, pentru ca peste noapte să nu se violeze urna.

Pe la ora 11 din noapte, noi, un grup de studenți, ne-am dus la Primărie, unde era instalat biroul electoral, și am intrat înăuntru. Venirea noastră a fost foarte bine primită. Mai tîrziu am aflat că unul dintre studenți fiind ruda unui fruntaș liberal, avusese însărcinarea să recruteze cîțiva studenți cari să stea de gardă benevolă; unele zvonuri spunînd că poliția ar avea de gînd să atace noaptea urna cu bătăușii, opoziția își lua măsurile defensive.

Cînd am ajuns la Primărie, am găsit sus petrecere. În sala urnei, biroul era în pîr, apoi încă cîțiva liberali hotărîți să apere urna, printre care ziaristul umorist N. T. Orășanu.

Priveliștea era pitorească.

Într-un colț stătea soldatul de sentinelă cu pușca la picior, iar pe scaune în jurul meselor lumea cealaltă.

Oarecare inimi generoase trimiseseră bunătăți: o mare tavă cu baclavale, una cu mititei, apoi două donițe cu vin și piine.

N. T. Orășanu era în vervă. Versurile curgeau.

Cînd s-a turnat întiiul rînd prin pahare, Orășanu, zis și Nechipercea, ridică paharul și toastă:

*Domnul președinte
Să bea mai-nainte
Fiindcă-i mai cuminte!*

Apoi la desert:

*Pentru musiu Gună
Să bem împreună
Dăm o baclava
Pentru Beizadea!
Etc., etc.*

Lui George Vernescu i se spunea Gună Vernescu.

Toată noaptea am petrecut-o astfel: am băut, am mâncat, am glumit pînă ce s-a luminat de ziuă.

La 6 ceasuri dimineța ne pomenim cu colonelul Algiu, care era comandantul Pieței, urmat de o gardă înarmată. Colonelul ne somează, pe toți cei cari nu eram în birou, să ieșim. Unii studenți vor să se împotrivescă, dar președintele biroului ne sfătuieste să ne retragem în ordine. Am înțeles și am plecat. A doua zi s-a complectat victoria opoziției, căci Gună Vernescu fu ales deputat cu îndoite voturi decît Beizadeaua.²³ În tabăra liberală veselie era mare, iar dincolo era deprimare. Guvernul își aștepta revanșa la celelalte colegii.

Văzînd libertatea ce domnise la alegerea Colegiului I, mulți credeau că așa va fi și la colegiile celelalte. Liberalii scontau și alegerea lui Dumitru Brătianu la Colegiul al 2-lea. Pointagiile făcute dedeau o majoritate mare candidatului liberal, cu condiția ca să nu se facă acte de teroare.

Alegerea Colegiului al 2-lea s-a făcut într-o frumoasă zi de duminică din luna aprilie.²⁴

Dis-de-dimineț, noi, grupul studenților militanți, ne-am dus în strada Carol unde ne-am cumpărat bastoane cu măciuliile de plumb. Ne înarmam pentru luptele pe care le prevedeam.

Ajunși în strada Carol, ne încrucșează o trăsură în care se afla vestitul Popa Tache și alți trei bătăuși. Popa venea de la Primărie, unde urma să se facă alegerea din ziua aceea; acolo inspectase posturile de ciomăgași. De cum ne-a văzut în grup, Popa Tache ne-a înțeles cine suntem. De aceea, ridicînd bastonul, ne-a amenințat strigîndu-ne:

— Să poftiți astăzi!

Această vorbă însemna: „Ieri la Colegiul I v-ați jucat calul, dar azi n-o să vă mai meargă tot așa!“

Bineînțeles că am răspuns popii amenințîndu-l cu bastoanele la rîndul nostru. Însă cele ce s-au petrecut după aceea au dovedit că tot sfinția-sa avea dreptate.

Cu alegerea de la Colegiul al 2-lea a început teroarea în București, teroare care a culminat apoi în alegerea de la Colegiul al 3-lea.

Alegerile Colegiului al doilea trebuiau să se facă cu totul în alte condițiuni de libertate, fiindcă guvernului îi trebuia o revanșă strălucită. Dar revanșa nu putea fi luată decît cu mari presiuni și cu o extraordinară violență, fiindcă spiritul liberal era atît de puternic încît pătrunsesse chiar în rîndurile partidului conservator de la cîrmă.

Conservatorii, deși aveau puterea în mîna, înțelegeau că nu mai pot lupta și învinge decît cu o mască liberală, de aceea, în ajunul alegerilor țara s-a pomenit cum că din sînul partidului conservator de la cîrmă răsare un partid liberal-conservator sub președinția lui Beizadea Mitică, adică a prințului Dimitrie Ghica, fostul președinte al Camerei.

În adevăr, în ziarul *Presa*, organul guvernamental, organ personal al lui Vasile Boerescu, ministrul de Externe, a apărut următorul manifest adresat țării, manifest a cărui apariție a făcut de altfel destul sîngerău printre vechii conservatori:

²³ Vernescu 185 voturi iar Dimitrie Ghica 99 (n.a.).

²⁴ Duminică 27 aprilie 1875.

Manifestul partidei liberal-conservatoare

„Către alegătorii districtului Ilfov

Adunarea Deputaților aleasă acum 4 ani și-a terminat misiunea. Corpul electoral este chemat din nou să trimită reprezentanții săi. Unitatea de vederi și principiile care au domnit în sânul partidului liberal-conservator în acest interval a dat țării stabilitatea de care avea atita nevoie și a permis rezolvarea atitor chestiuni importante; aceeași unitate domnind între noi va produce, în viitor, aceleași efecte.

Acțiunea tuturilor, acțiunea leală și onestă a partidului nostru în viitoarele alegeri este necesară pentru a înlătura pe aceia cari nu se sfiesc spre a triumfa să săvârșească acte violente și brutale. Indiferența multora sau lipsa noastră de unitate în acțiune a constituit pentru aceștia un mijloc puternic de reușită.

Pentru a evita aceste rele rezultate, câțiva alegători, luând inițiativa, au format un comitet electoral pentru districtul Ilfov, cu scop de a menține unitate de acțiune care trebuie să domnească în cele patru mari colegiuri ale acestui district. Fac d-a dreptul parte din comitet toți cîți împărtășesc opiniunile noastre politice.

Acest comitet, deși merită a se ocupa special de afacerile electorale ale Ilfovului, va urma cu cel mai viu interes tot ce va fi relativ la alegeri în toată țara și va fi gata să dea concursul său tuturilor amicilor politici din districte, cari vor voi să se puie în relație cu dînsul.

Dacă vom păstra cu toții, precum am păstrat în trecut, aceeași unitate în principii, vom fi siguri de triumf în viitoarele alegeri și vom da țării [noastre] liniștea, stabilitatea care, unite cu ordinea și libertatea, ne va permite să mergem cu pași repezi pe calea adevăratului progres.

Președinte: *Dimitrie Ghica*

Secretari: *Const. Boerescu, Const. Blaremburg, Vas. H. Christopolu, Ion Lahovary, [G. G. Meitani], Gr. G. Păucescu.*

Membri: *Constantin Boerescu, Constantin Blaremburg, Lazăr Calenderoglu, Vas. H. Christopolu, Ef. Diamandescu, George Gherman, Dimitrie Ghica, Vladimir Ghica, Vasile Guțiu, N. Ioanid, Ștefan Ioanid, Al. Lupescu, Al. Orăscu, G. G. Meitani, Gr. G. Păucescu, dr. Suțu, George St. Solacoglu, Al. B. Știrbey, dr. Turnescu, M. Xanto, Ion Zalomit.*²⁵

Precum văd cititorii, acest apel este semnat de către unii foarte vechi conservatori. El era, pe de o parte, o încercare de zăpăcire a publicului și de reconciliere a conservatorilor cari făceau opoziție, iar pe de alta o concesie necesară spiritului public care devenea din zi în zi mai liberal.

Alegerea Colegiului al doilea s-a făcut în zilele de duminică și luni 27 și 28 aprilie.

²⁵ Am confruntat textul manifestului cu acela reprodus în *Pressa*, an. VIII, 4 aprilie 1875, p. 1; în editorialul din același număr, care discuta conținutul manifestului, se preciza: „Comitetul este adevărat conservator și liberal în același timp... Acesta este partidul conservator de la noi. Pe drapelul său sunt scrise principiile democratice unite cu cele conservatoare...” Gruparea centristă (liberal-conservatoare) își manifestase, de fapt, în tot timpul guvernării conservatoare o oarecare independență pe care și-o afirmă acum, în preajma alegerilor pentru Cameră, cu mai multă vehemență. Această grupare va da naștere la începutul anului următor unui efemer „partid de centru”, rupt din coaliția conservatoare, care mai târziu se va topi în marea masă a partidului liberal.

Agitația în oraș mergea crescând. Un motiv de mare agitație era centenarul răpirii Bucovinei.²⁶ Partidul liberal luase chestia în mână și făcea zile negre guvernului.

Bonifaciu Florescu, om de litere de curînd sosit de la Paris, anunță că va ține o conferință la Circul Suhr de pe piața Constantin-Vodă. Anunțul apără în ziarere opoziției astfel:

„Refuzîndu-mi-se de către consiliul permanent sala Ateneului pentru a ține conferința despre Grigore-Vodă Ghica și răpirea Bucovinei, anunț publicului că voi face această conferință la Circ, sîmbătă 26 aprilie la 11 ore antimeridiane.

*Bonifaciu Florescu*²⁷

În același timp partidul liberal lucra printre studenți. Din grupul acestor studenți activi, vreo 10 la număr, eram și eu. Uitîndu-mă înapoi, vîd acum că am rămas singur în viață. Acești tineri se numeau Anton Nenoveanu, Paul Scorțeanu, Gheorghe Otnescu, C. Constantinescu, Ion Rădulescu etc.

În *Românul* de la 26 aprilie apără următoarea:

„Invitare

Junimea studiosă din Capitală este invitată a se întruni mîine 26 aprilie la orele 11 înainte de amiază în sala Circului.

Se vor trata cestiuni de interes vital pentru România.

*Comitetul studenților*²⁸

Acest comitet al studenților eram noi, sau mai bine zis partidul liberal. Dar în *Românul* de a doua zi se citea în fruntea ziarului:

„Guvernul, executor al ordinelor străinilor și susținător [al] ultragiiilor îndreptate de aceștia contra națiunii române, a oprit și astăzi conferința asupra Bucovinei ce era s-o ție dl. B. Florescu.

Sala particulară a cercului este închisă cu lacăte, «din ordinul d-lui ministru al Instrucțiunii Publice», [așa zice aiptul oficial].

În fine, în urma unei altercațiuni cu prefectul poliției, dl. B. Florescu a dobîndit încredințarea că mîine va putea ține neapărat conferința sa.²⁹

²⁶ În mai 1775 Poarta „cedase“ Imperiului austriac Bucovina, parte integrantă a Moldovei.

²⁷ Am confruntat „anunțul“ cu: ROM., an. XIX, 26 aprilie 1875, p. 365. Conferința fusese programată inițial pentru ziua de vineri 25 aprilie 1875, în sala Ateneului.

²⁸ Am confruntat textul „invitării“ cu numărul din *Românul* citat mai sus (din 26 aprilie).

²⁹ Bonifaciu Florescu era omul zilei pentru o vorbă de duh ce spusese. Ieșind de la prefectul poliției care era Enăchiță Văcărescu și care-l amenințase, a scris un protest adresat ziarelor: „Am înțeles atunci că nu mai era vorba de Văcărescu ci de Văcărești“ (n.a.). Prefectul Văcărescu îi acordase îngăduința de a-și prezenta a doua zi conferința, cu precizarea pe care i-o făcuse la despărțire de a fi „poli“, ceea ce l-a făcut pe Bonifaciu Florescu să comenteze ironic în scrisoarea adresată presei: „Mă stăpîni încă, căci văzui că nu era cestiune de d. Văcărescu, ci de Văcărești“ — în incinta fostei mînăstiri fiind atunci principala închisoare a Bucureștilor (B. Florescu, „Domnule redactore“, TEL., an. V, 30 aprilie 1875, p. 3). Implicat în dezordinile care au avut loc cu prilejul alegerilor, el va ajunge totuși peste cîteva zile la închisoarea Văcărești (*Informațiunile noastre*, TEL., an. V, 1 mai 1875, p. 3). V. și *Addenda*, p. 285.

Se anunță dar pentru mâine, duminică 27 aprilie, în sala Circului, la ora 11 dimineața, conferința asupra:

RĂPIRII BUCOVINEI

de Bonifaciu Florescu.⁴³⁰

În sfârșit, conferința lui Bonifaciu Florescu se ține duminică 27 aprilie, la orele 11 dimineața.

Capitala era în plină agitație. La Primărie se făceau alegerea Colegiului II de deputați, pe piața Constantin-Vodă alergau miile de oameni și mai ales tineretul școlar, ca să asculte conferința patriotică asupra Bucovinei. Vasta sală a Circului Suhr, poate mai vastă decât actualul Circ Sidoli, era neîncăpătoare ca să cuprindă publicul. Erau pe neminite cel puțin între 5 000 și 6 000 de oameni. Și pentru vremurile acelea era enorm.

În timpul cât conferențiarul a vorbit, tot felul de vesti alarmante au sosit de la Primărie. Se spunea că bandele de bătăuși au pus stăpînire pe local, că alegătorii, cunoscuți ca opozanți, sunt goniți de la vot, că Pană Buescu a fost bătut în localul de vot și dat afară.

În sfârșit, ștafetele cari veneau neîncetat, făcea apel la tineret ca să vină la Primărie să întărească opoziția.

De la o vreme, noi studenții militanți n-am mai ascultat pe conferențiar, care de altfel era cu totul lipsit de talentul oratoric, ci am început să agităm, îndemnînd publicul ca la sfârșitul conferinței să meargă la Primărie.

Pe la ora 12 valurile mulțimii încep să iasă din circ. Atunci răsună glasurile agenților liberali și ale noastre: „La Primărie! Cu toții la Primărie! Bătăușii gonesc pe alegătorii etc. etc.“

Sute de voci răspund: „La Primărie! La Primărie!“ Și masa, puternică de cîteva mii de oameni, pornește.

Deodată vedem în capul manifestației pe Nicolae Fleva, avînd la braț pe d-na Ecaterina Fleva, înția lui soție.

De unde ieșise? Cum s-a brodit să fie acolo tocmai la minută?... Fiindcă la conferință nu-l văzusem.

Urarele izbucnesc: „Trăiască Fleva! Ura!“

O luăm pe strada Carol, cotim la stînga pe strada Căldărari și ajungem în Piața Ghica³¹, în fața Primăriei.

Intrarea Primăriei, unde era biroul electoral, era barată de amîndouă părțile prin cordoane de pompieri cu căștile pe cap și cu puștile în mînă. Comanda o avea un foarte simpatic și cunoscut ofițer, căpitanul Mărculescu. Bărbat frumos, înalt, purtînd mustața blondă în chip de cuceritor.

În capul manifestației suntem noi studenții: Nenoveanu, Scorțeanu, Alexandru Serghiescu, Constantinescu, Ion Rădulescu de la Pitești etc.

Suntem la zece pași de trupă; înaintăm și începem să strigăm:

— Vrem alegeri libere! Afară bătăușii!

³⁰ Am confruntat citatul cu ROM., an. XIX, 27 aprilie 1875. Bacalbașa a modificat textul anunțului, îndeosebi în prima parte, pe care o reproducem întocmai după original: „Guvernul, executor al ordinelor și ultragiilor îndreptate de Austria contra națiunii noastre a oprit și astăzi conferința asupra Bucovinei ce era s-o ție d. B. Florescu“.

³¹ În Piața Mare, Piața Unirii de astăzi. Pentru a ajunge în Piața Ghica grupul manifestanților, venind dinspre Calea Mogoșoaiei, „cotise“ de pe strada Carol (30 Decembrie) la dreapta pe strada Căldărari și nu la stînga, cum notează greșit Bacalbașa.

În piață, în fața halei de carne, mulțimea era mare; trebuie să fi fost în duminica aceea cel puțin 10 000 de oameni.

Văzându-ne venind în număr mare, cei din piață prind curagiu și strigătele izbucnesc.

Un pantalon creț³², înalt, voinic, frumos, anume Dincă Puțoreanu, se urcă pe zidul-balustradă al halei și începe să apostrofeze pe cei din Primărie:

— Afară ciocoi! Ne-ați adus bătaușii etc.

Pe fereastră zărim capetele lui Vava Ghica, candidatul guvernamental, a lui Alexandru Orăscu, senator și profesor universitar, care prezida biroul, și alții.

Căpitanul Mărculescu, văzînd că afacerea devine serioasă, comandă cu vocea-i puternică:

— Arma la mînă!

Un răpăit scurt de armă și o linie de baionete se îndreaptă către noi. În același moment aud în urmă ceva care se aseamănă cu zborul unui stol de păsări. Mă întorc și nu mai văd pe nimeni. Spațiul era gol: mîile de oameni cari veniseră în urma noastră de la circ zburaseră! Doar cîteva călcîie în fugă și atît.

Rămăsesem în fața baionetelor numai noi, vreo zece, comitetul studenților.

Dar un iuruș izbucnește din localul Primăriei, un nesfîrșit număr de bătauși, toți mitocani tineri, sprinteni și voinici, toți cu pantalonii creți, toți purtînd cîte o ghioagă în mînă, se revarsă afară, urcă scările parapetului și se reped asupra mulțimii. Dincă Puțoreanu este aruncat jos. Omul luptă ca un leu și domină cu tălă, căci e înalt și foarte voinic, dar în cîteva clipe dispare copleșit de număr.

Văzînd unde este pericolul, părăsim intrarea Primăriei și ne repezim pe scări. Ne aruncăm în grămadă, dar ... mă văd singur; lupta, valorile mulțimii ne-au despărțit.

Lașitatea mulțimilor neorganizate e deznădăjduitoare. În fața a trei-zece de soldați cari au întins doar puștile, au fugit cel puțin 3 000 de oameni. În fața a 50 bătauși s-au risipit 10 000 de oameni fără să opună nici o împotrivire. Singurii cari am stat nemișcați în fața pompierilor și cari, după aceea, ne-am aruncat în luptă pînă ce am fost doborîți, am fost noi, cîteva copii. Dar, pe lingă pasiunea ideală care ne mobilizase, noi aveam și organizarea. Eram organizați, eram solidari, ne simțeam cotul. Ne împingea emulația și ne rușinam unul de altul ca să fugim. Pentru nimic în lume n-aș fi dat înapoi.

Gustave le Bon³³ a scris despre psihologia mulțimilor și a dat explicația marelui adaos de puteri pe care individul îl dobîndește de la colectivitățile în mijlocul cărora se află.

În ziua de 27 aprilie 1875 mulțimea a fost de o lașitate dezgustătoare, n-a știut să reziste și a fugit în fața unor forțe adverse neînsemnate. Dacă a fost rezistență și oarecare manifestație de bărbăție, acestea n-au venit decît din partea agenților și a cîtorva studenți.

³² „Mahalăgiu“ bucureștean, numit așa după pantalonii creți din stofă de șiac gros pe care îi purta.

³³ Medicul și sociologul francez Gustave le Bon (1841—1931), autor al cărții *Psychologie des foules* (1895), la care se referă Bacalbașa.

În sfârșit mă văd singur în fața halei și a balconului Primăriei. Un bătaș, om matur, acesta era agent, nu pantalon creț, trece pe lângă mine și-mi spune răstit:

— Haidi, pleacă de aci mai repede!

Nu era răutate în vorba omului, parcă era mai mult sollicitudine, văzîndu-mă atît de tînăr. N-aveam decît 18 ani.

Dar eu nu-mi văd de treabă... din contră, ripostez răstit:

— Ce treabă ai dumneata cu mine? Drumul e liber pentru toată lumea.

Omul mă împinge și ridică bastonul, dar nu mă lovește.

Eu devin țanțoș și ridic bastonul la fel. Și încăierarea începe.

Alți trei bătași aleargă spre mine. Avînd instinctul apărării, mă retrag repede și mă așez cu spatele în perețele halei, spre a nu fi atacat pe din dos. Bătașii mă lovesc din toate părțile. Spre a nu fi lovit în cap, ridic brațul stîng și cu brațul drept lovesc cît pot. Pălăria îmi cade. Unul dintre bătași, tocmai agentul care mă apostrofase întîi, primește din parte-mi o lovitură în frunte, deasupra ochiului, și sîngele curge. Ceilalți bătași se înfurie și mă copleșesc. Unul îmi smulge bastonul din mînă; văzîndu-mă dezarmat, o rup de-a fuga spre a nu fi stîlcit. Dar nu fac prea mulți pași. O ghioagă trimisă ca o praștie de către unul din bătași mă lovește în creștetul capului. Pierd cunoștința și cad.

Cînd îmi vin în fire, un ipstat în haine civile, un biet om mărunt, oacheș și slab, se afla lîngă mine.

Cum mă scol încep să vociferez! Nu-mi mai amintesc ce am spus, dar știu că am perorat în contra guvernului, a bandelor și a asasinilor.

Omul a încercat să mă liniștească cu vorbe blînde, apoi, fiindcă sîngele îmi curgea pe pardesiul meu gris-fer, m-a dus într-o cîrciumă din str. Căldărari. Acolo o femeie mi-a spălat rana, a căreia urmă o am și astăzi, și mi-a presărat făină în creștet. Apoi am ieșit bandajat cu batista pe sub fălci.

Ce se petrecuse în ziua aceea?

Am aflat apoi că, dis-de-dimineată, un număr de peste 150 de alegători ai Colegiului al doilea se adunaseră la Hotel Dacia, de unde *in corpore* trebuiau să meargă la Primărie spre a lua parte la votarea biroului. Dar cînd au ajuns acolo, au găsit localul ocupat de bătași.

Parlamentările n-au dat nici un rezultat și alegătorii au fost puși pe goană. Atunci au început operațiile în stil mare. Biroul a fost luat cu asalt, alegătorii opozanți alungați sau chiar bătuți. Pană Buescu înconjurat de bătași în sala de vot și amenințat cu stîlceala. Cerînd protecția lui Vava Ghica, candidatul guvernamental, acesta i-a răspuns:

— Oare eu v-am cerut ieri să mă protejați?

Dar adevărul este că în ajun, la Colegiul I, nu se întîmplase nici o dezordine.

Nicolae Fleva era în mijlocul mulțimii cînd fu recunoscut de bătași. Imediat bătașii s-au repezit să-l atace. Fleva izbutește să se arunce într-o birjă, apărât de colonelii Schina și Salmen. Dar bătașii se luură după el. Ajuns în stradă, sări jos și se refugie într-un magazin de muzică.

În *Românul* de la 30 aprilie se face darea de seamă a bătăilor și orgiilor petrecute la alegerea Colegiului al doilea.

Iată cîteva spicuiri:

„După ce dl. Fleva putu să scape de urmărirea bandiților sărînd din trăsură în magazinul de muzică Tal, publicul, care asistase la conferința pentru trădarea Bucovinei, ieșind și auzind de cele ce se petrec în piața

Ghica, mulți, și mai cu seamă junimea, merse ca să vadă ce se întâmplă. Sosind acest adaos de mulțime, alegătorii și publicul prezenți începură să strige «afară bandele».

Atunci capii bandelor ce erau în sala alegerii, și anume Tase Scorțeanu, Mihuleț și unu Tănăsescu, funcționar destituit pentru delapidare [și alții,] ieșind în balconul Primăriei, comandară bandelor «dați băieți!»

Imediat se începu goana generală.

Bandiții năvăliră asupra alegătorilor și spectatorilor; tinerimea universitară și liceală mai cu osebire era obiectul unei goane speciale. Capete sparte, oameni călcați în picioare, tiriți de păr, douăzeci de bandiți și sergenți polițienești grămădiți asupra unui singur om etc. O teroare generală, tobele și trompetele sunând, jandarmi călări alergând în carieră cu săbiile scoase, dorobanți, jandarmi pedestri, pompieri etc. etc. Dl. Petre Dragomirescu, alegător la Colegiul I, fu bătut cumplit.

Dl. C. Bacalbașa fu lăsat de bandiți spre a fi transportat la spital unde, se zice, că astăzi ar fi murit etc. etc.³⁴

Dar versiunea nu era adevărată. La spital nu am fost nici o clipă și... pot afirma, de asemenea, că nici n-am murit.

Acum Capitala era în paroxismul fierberii!...

Cînd am ajuns pe strada Carol, prăvăliile erau toate închise și cu obloanele trase. Patrula de soldați circula. Prefectul de poliție Enăchită Văcărescu, în uniformă de ofițer de călărași, galopa către Prefectura poliției. Alegătorii fugăriți nu s-au mai apropiat de biroul electoral. Rezultatul scrutinului a fost, bineînțeles, alegerea lui Vladimir Ghica numai cu 145 voturi. Dumitru Brătianu a întrunit 40.³⁵

Cea dintîi urmare a urgiilor electorale de la 27 aprilie a fost demisiunea *in corpore* a unui număr de magistrați de la tribunalul Ilfov. Iată aceste demisiuni.

„Domnule ministru,

Faptele petrecute în ziua de ieri 27 aprilie 1875, cu ocazia alegerilor, bătăile, presiunile și violențele de tot felul comise asupra celor ce veneau să exercite drepturile lor de cetățeni și la cari am asistat ca martori oculari, fiind nu numai întristătoare pentru orice om care mai conservă în sufletul său un rest de respect pentru legalitate, dar încă și înjositoare pentru magistrații însărcinați cu apărarea și aplicarea legii, vă rugăm, d-le ministru, să primiți demisiunea noastră din posturile ce ocupăm.

Primiți etc.

Ion Pretor, licențiat în Drept din [Facultatea din] Paris, prim-președinte al trib. Ilfov.

I. Procop Dumitrescu, licențiat în Drept [din Facultatea] din Paris, jude instructor trib. Ilfov.

Ciru Economu, licențiat [în Drept din Facultatea] din Paris, procuror de secțiune trib. Ilfov.

N. H. Stoica-fiul, licențiat [în Drept din Facultatea] din Paris, suplinate comercial trib. Ilfov.“

³⁴ Am verificat citatul cu: ROM., an. XIX, 30 aprilie 1875, p. 375.

³⁵ Vladimir (Vova) Ghica a obținut la Colegiul al II-lea de Ilfov 153 de voturi din 198. Dintre candidații liberali la acest colegiu au fost aleși M. Kogălniceanu la Covurlui și N. F. Furculescu la Teleorman (*Deputații aleși în Colegiul II, MOF.*, nr. 93, 29 aprilie/11 mai 1875, p. 2207).

Urmează apoi a doua demisiune.

„D-lui ministru al Justiției,

În fața declarațiilor colegilor noștri I. Pretor, Procopie Dumitrescu, Ciru Economu, N. H. Stoica etc., bazați pe încrederea reciprocă ce a existat întotdeauna între noi și în fața imposibilității d-a se constata judiciarmente faptele expuse de dînșii deoarece Consiliul de Miniștri s-a substituit d-lui prim-procuror, vă rugăm, d-le ministru, să primiți demisiunea noastră din posturile ce ocupăm.

Primiți etc.

M. Poenaru-Bordea, licențiat [în Drept din Facultatea] din Paris, președintele trib. Ilfov, secția III civilă.

G. Constantinescu, licențiat [în Drept din Facultatea] din Paris, membru trib. Ilfov, secția I civilă.

M. Zenidi, licențiat [în Drept din Facultatea] din București, membru civil pe lângă trib. comercial Ilfov.

I. Darvari, licențiat [în Drept din Facultatea] din Paris, supleant civil pe lângă trib. com. Ilfov.

I. Vilacros, licențiat [în Drept din Facultatea] din Paris, procuror Ilfov.

I. Crețeanu, licențiat [în Drept din Facultatea] din București, jude instructor trib. Ilfov.

I. Macca, licențiat [în Drept din Facultatea] din Paris, supleant secția I corecțională Ilfov.⁴

Și ziarul *Românul* adăoga:

„Ministrul Justiției a refuzat de a primi aceste două demisiuni sub cuvînt că ele sunt o manifestare politică. Așadar orice magistrat care nu se va îmbrățișa cu bandiții este un răzvrătitor.”³⁶

Au urmat apoi un număr de alte demisiuni, precum acelea ale d-lor C. G. Politimos, C. Nacu, B. Arvanezu, Anton Carp, Grigore Brătianu etc., precum și alte numeroase demisiuni din țară.

Alegerile pentru Colegiul I și II de Cameră se făceau în localul primăriei de pe calea Șerban-Vodă, astăzi dărîmat.

Alegerile pentru Colegiul al III-lea se făceau în 5 secțiuni și anume: Culoarea roșie: secțiunea I-a, în localul primăriei unde era și biroul central al alegerii;

Culoarea galbenă: secțiunea II, în localul ofițerului de stare civilă din str. Armenească;

Culoarea verde: secțiunea III, în localul cancelariei ofițerului stării civile din str. Belvedere;

Culoarea albastră, secțiunea IV, în localul ofițerului stării civile pe str. Radu-Vodă, casele d-nei Natalia Fănuță.

Culoarea neagră: secțiunea V, în localul ofițerului stării civile, casele lui Nicolae Andronescu, str. Remus 3, suburbia Lucaci.

Alegătorii din Oltenița: secțiunea VI, peste tot 403 alegători votau în localul mănăstirii Radu-Vodă.

³⁶ Cele două demisiuni, numite „acte memorabile, provocate de ororele regimului actual” au apărut în *ROM.*, an. XIX, 28, 29 aprilie 1875, p. 371, precum și în celelalte jurnale liberale. Este evident că demisiunile respective — cu mare răsunet în epocă — au contribuit și ele la erodarea regimului conservator și la o creștere a popularității grupărilor liberale din opoziție, îndeosebi printre tinerii intelectuali ai vremii.

Secțiunea VII: compusă din alegătorii din Sabaru, Negoiești, Mostiștea, Znagovu și Dîmbovița, peste tot 601 alegători, votau în localul școlii de băieți no. 3, din casa Poenărescu de pe strada Justiției, suburbia Antim.³⁷

Primarul Capitalei, G. Manu, viitorul general G. Manu, afișă a doua zi următorul „apel către cetățenii Capitalei“:

„Dezordinile regretabile ivite ieri în jurul ospelului comunal³⁸, cu ocaziunea alegerii deputatului Colegiului II, ne impun datoria de a face apel la bunul simț și patriotismul cetățenilor și a-i consilia să se abțină de la manifestațiuni zgomotoase și violente cari, dacă s-ar repeți și la viitoarele colegiuri, ar compromite liniștea publică.

Lăsați pe alegători a merge la vot și a-și exercita în pace drepturile politice.

Primar: G. Manu.³⁹

Alegerea Colegiului al 3-lea se anunță foarte îndrăgănită. Dacă la Colegiul II unde votau oarecum proprietarii și fruntașii comerțului s-au putut petrece astfel de presiuni și violențe, ce va fi la Colegiul al 3-lea.

Din ajun, noi, „Comitetul studenților“, spre a împărți forțele polițienești a doua zi, am imprimat și am împărțit printre studenți și cu grija de a cădea în mâinile poliției, următorul aviz:

„Toți studenții sunt înștiințați că mâine marți 29 aprilie, la ora 6, să se întrunească în cele 5 localuri hotărâte spre a porni către localurile de vot.

Comitetul studenților“

Conform bunului obicei al pământului, birourile provizorii se luau cu asalt. Cei cari veneau mai devreme, și de obicei era poliția, ocupau localul și împiedecau pe adversari să pătrundă.⁴⁰ În aceste condiții, biroul definitiv era întotdeauna al primului ocupant. Apoi, cum operațiile durau cîte 2 zile, peste noapte se opera fraudă și alegerea era, aproape fără excepție, în favoarea partidului care luase biroul.

Pentru alegerea Colegiului al 3-lea din București (Ilfov), poliția a putut pune mîna pe birourile culorilor negru, galben și albastru, cît și pe cele 2 secții unde votau ruralii. Însă biroul central al culoarei de roșu cît și biroul culoarei de verde fură luate de liberali.

La roșu, președinte al biroului a fost ales Pantazi Ghica, om de litere și frate al lui Ion Ghica. La verde, însă, a fost bătaie mare.

Grigore Serurie, vechi elector și admirabil organizator politic, își disciplinase perfect culoarea. Dis-de-dimineață, de cu noapte chiar, ocupă lo-

³⁷ Datele notate de Bacalbașa sînt exacte, cu singura deosebire că secțiunea a III-a a Colegiului al III-lea își avea sediul — potrivit comunicării oficiale de la începutul lunii aprilie — în localul Ateneului „de pe lângă antreul [=intrarea] grădinii Cismigiu“ (*Zilele și localurile în cari se vor face în București alegerile de deputați și alegerile delegaților Colegiului IV, TEL.*, an. V, 11 aprilie 1875, p. 3).

³⁸ A primăriei.

³⁹ Apelul a fost reprodus de Bacalbașa după: ROM., an. XIX, 30 aprilie 1875, p. 375. Mai drastic, guvernul conservator va lansa prin *Monitorul oficial* un apel la liniște mult mai amenințător: „Guvernul crede de a sa datorie de a prevesti că cu ocazia alegerilor ce vor avea loc pentru Colegiul al III-lea este decis a asigura libertatea votului și de a menține ordinea prin toate mijloacele legale de care dispune“ (MOF., nr. 93, 29 aprilie/11 mai 1875, p. 2206—2207).

⁴⁰ După cum am mai amintit, birourile provizorii și apoi cele definitive ale secțiunilor electorale se formau din rîndurile alegătorilor prezenți în dimineața primei zile a scrutinului în localul de vot (Art. 55 și 56 ale legii electorale din 1856).

calul de vot cu 150 de partizani. Când au venit adversarii, au găsit localul plin. O luptă disperată s-a dat. Biroul fiind la etaj, oamenii poliției în cap cu bătașii s-au urcat sus în iuruș, dar cei de sus, înarmați cu bastoane și cu ardei pisat, răspundeau chiorfind pe asaltatori. Îmi amintesc că se vorbea atunci de un fierar care făcuse minuni de vitejie respingînd el singur atacul bătașilor celor mai dîrji.

Bătașii, văzînd că nu pot izbuti să ocupe biroul, au schimbat tactica: s-au dat jos, și au început să bombardeze pe cei dinăuntru cu pietre și cărămizi. Toate geamurile localului au fost sparte, precum și cîteva capete. Dar biroul a rămas în mîna lui Serurie.

Dîndu-se alarma, a dat fuga la fața locului șeful suprem al bandelor, vestitul Popa Tache. Dar marele elector a avut o soartă destul de tristă, liberalii îl pîndeau și îl așteptau. De îndată ce Popa Tache apăru, agenții liberalilor îl atacară aruncîndu-l cu ardei în ochi. Bietul popă abia putu să scape de o zdravănă păruială, trecînd Dîmbovița cu picioarele.

Eu, fiind invalid, n-am putut participa la luptele din ziua aceea. Eram internat în Institutul Heliade și directorul, Ștefan Velescu, care avea răspunderea, m-a împiedecat să ies. Apoi, d-rul Felix, care a fost chemat să mă îngrijească, mi-a interzis de asemenea să părăsesc odaia. Afară de cap, care era rănit, aveam brațul stîng umflat, brațul cu care îmi apărasem capul. Dar în oraș au fost drame.

La culoarea de galben a fost bătaie mare și șarje de cavalerie. Fiindcă poliția ocupase biroul iar bandele alungau pe alegători de la vot, aceștia, în număr de peste 300, au dat asalt localului. Atunci au fost chemați jandarmii călări, cari au venit în cap cu comandantul lor, căpitanul Tulea. Căpitanul Tulea primind ordinul să șarjeze pe alegători, unul dintre aceștia, un croitor, văzîndu-se amenințat ca să fie răsturnat de calul acestuia, îi apucă calul de dîrlogi: căpitanul Tulea ripostă cu o lovitură de sabie, creștîndu-i urechea.

Dîndu-se de știre la statul major al opoziției, Nicolae Flevea și Ion Cîmpineanu veniră să restabilească liniștea.

La culoarea de roșu, la ospelul comunal, însă, au fost lucruri grave.

Vestitul cap de bandă, fiorosul Ilie Geambașu, dimpreună cu un alt bătaș de talie erculeană, Temelie Trancă, apărură beți în vecinătatea localului Primăriei și intrară într-o cîrciumă. Bătașii erau beți și veneau de pe la celelalte secții unde operaseră. De cum fură semnalați, cîrciuma fu asediată.

În ziua aceea mai multe mii de oameni staționau împrejurul Primăriei, prin piață și pe calea Șerban-Vodă.

Ilie Geambașul avea mulți dușmani, pe mulți îi bătuse, multora le necinstise femeile, pe toată lumea o teroriza la mahala. Nu e de mirat, dar, că ura dezlănțuită se abătuse asupra lui. Într-o clipă fu atacat, înconjurat și doborît. Ilie primise un glonte de revolver și o împunsătură de cuțit. Temelie Trancă fu lovit cu aceeași furie. De îndată ce s-a aflat despre prezența Geambașului, valurile mulțimii se abătură asupra cîrciumii. Unii s-au înarmat cu bastoane, ciomege, pietre, alții au scos parii de pe marginea Dîmboviței, căci pe vremea aceea gîrla curgea joasă puțin mai spre nord și era, pe alocurea, împrejmuită cu tluți.

Mulțimea năvăli în cîrciumă și o pocnitură de revolver se auzi. Geambașul căzu fără să sufle⁴¹, dar Temelie Trancă, care avea o statură de Her-

⁴¹ Ilie Geambașu (Ilie Tabacu) era unul dintre cei mai vestiți bătași electorali ai epocii, o adevărată teroare a străzilor bucureștene; l-am găsit menționat

cule, rezistă mult și fu copleșit. Erau atâtea răzburări adunate acolo, încît nu-i fu cu putință să scape. Temelie Trancă fu doborât, lovit, călcat în picioare, strivit. Dar atît de puternic era omul acesta, că zăcu o lună întregă în spitalul Colțea, cu toate că medicii îl condamnaseră din prima zi. În sfîrșit își dete obștescul sfîrșit.

Cînd a murit, noi „Comitetul studenților“, am tipărit anunțuri mortuare astfel libelate:

„Noi jalnicii Lascăr Catargiu, general Florescu, Vasile Boerescu etc. anunțăm moartea bravilor noștri Ilie Geambașu și Temelie Trancă, morți întru partid în zilele de ... și de ... Rugați-vă pentru ei.“

Iar un poet de oarecare talent, anume Nicolae Safir⁴² a scris următorul epitaf:

*Aicea răposează cu jale, în vecie,
Ilie zis Geambașul și Trancă Temelie.
Ei fură-n a lor viață iluștri căuzași
Vestiți în retelele și groaznici ciomăgași.⁴³*

Moartea lui Ilie Geambașul și strivirea lui Temelie Trancă exasperă presa guvernamentală și chiar pe guvern. O violentă campanie de presă începu și guvernul se hotărî să reprimă. Se făcură mai multe arestări spre a se descoperi acela care trăsese cu revolvêrul în Geambașul, dar fără rezultat.⁴⁴ Nicolae Fleva fu arestat ca instigator al omorului și al dezordinii. Iată ce scria *Românul* asupra acestei arestări:

„Astăzi dimineată dl. Fleva mergînd la dl. judecător de instrucție, fu arestat și trimis la poliție, d-aci sub escortă a două companii de infanterie comandate de însuși dl. colonel Costa-Foru fu condus pe jos în pas grabnic, din nou la dl. judecător de instrucție și după această retrimis la poliție sub aceeași înaltă escortă, de unde îl înaintară (în trăsura credem) la Văcărești.“⁴⁵

Dl. Fleva, dus de guvern cu alai domnesc la judele instructor și la poliție, este ținut la secret. Mai toți arestații au ziua și noaptea lacăte la celulele lor de la Văcărești.

În presă și în 1871, alături de alți indivizi de aceeași teapă („bandiții Ilie Geambașul, Deciu și Dumitru Ghețu“ — Deciu fiind finul lui Geambașu — TEL., an. I, 19 mai 1871, p. 1). După moartea violentă a lui Ilie Geambașu, regimul conservator a încercat să-l prezinte pe acesta ca pe un „proprietar“ cinstit, victimă nevinovată a agenților electorali liberali; presa liberală a răspuns însă cu argumente indubitabile, amintind (cu date concrete) zecile de procese de viol, scandal, vătămare corporală pe care acesta le avusese în perioada 1870—1875 (Ion Dendrino și Ciru Oeconomu, *Ilie Geambașul*, TEL., an. V, 5 iunie 1875, p. 3).

⁴² Poetul Demetru Nicolae Saphir (1847—1883), epigon al lui Bolintineanu, în anii aceștia apropiat de cercurile liberale, fusese, pare-se, redactor al revistei *Oltul*, dirijată de Al. Macedonski. Poate puțin timp îl vom reîntîlni în primele cercuri socialiste românești.

⁴³ Epitaful, semnat cu inițiala X. a apărut, într-o versiune puțin deosebită de aceea reprodușă de Bacalbașa, în *Ghimpele*: „Aicea reposesă cu jale, în vecie / Ilie zis Geambașul și Trancă Temelie. / Ei fură-n a lor viață vestiți sugători / Eroii cu bita-n mînă și groaznici luptători. / Îi plînge popa Tache, îi plînge Beizadeaua, / Îi plînge boieritul, căci îi ținea ortaua. / Ei singuri puteau numai să scoată deputații / Aleși prin teșcherele, cu țuică botezați“ (X., *Epitaful ce se va pune pe mormîntul lui Ilie Geambașu și Temelie Trancă*, *Ghimpele*, an. XVI, 11 mai 1875, p. 3). Nu avem certitudinea că autorul acestor versuri este D. N. Saphir.

⁴⁴ T. Greceanu și Ion Dumitru, acuzați de uciderea lui Geambașu și Temelie, au fost achitați în septembrie 1875 de către Curtea cu jurați din București (TEL., an. V, 23 septembrie 1875, p. 1).

⁴⁵ ROM., an. XIX, 1 mai 1875, p. 380.

Pentru ca un om ca Nicolae Fleva să fie maltratată în felul acesta, să fie purtat pe jos și în pas grabnic între două companii de soldați pe străzile Capitalei de colo până colo, erau două motive, întâiul îndrjirea din tabără guvernamentală, al doilea temerea că Fleva să nu fie liberat de multime.

Ziarul guvernamental *Presa*, organul lui Vasile Boerescu, ministrul de Externe, într-un articol violent aproba arestarea lui Nicolae Fleva, numindu-l cap de bandă. Fleva răspunde prin următoarea scrisoare publicată în *Românul* de la 1 mai,

„Domnule redactor,

Știu că cele ce se relatează în ziarul oficios al bandiților nu merită nici o dezmințire deoarece publicul român cunoștea că tot ce iese din pana acestor conștiinți vindute nu este decît calomnie și neadevăr. Dar indignațiunea nu mă poate opri de a releva cele scrise de dînsul cu ocazia alegerilor din Capitală în no. său de azi.

Se zice în acel ziar că în capul a 300 bandiți aș fi mers de la primărie la culoarea de galben, spre a lua urna care fusese, prin forță și înșelăciunea poliției, răpîtă alegătorilor.

Ceea ce vă rog să faceți cunoscut este că la galben am mers în trăsură cu dl. Cîmpineanu, după ce acei 300 alegători erau acolo, unde s-au găsit indignați ca oricine se vede victima fărădelegii, și că numai cuvintele de împăciuire ale amicului meu Cîmpineanu au putut să liniștească și să evite vărsarea unui sînge inocent. Pentru aceasta mă refer la onoarea d-lui Bagdad care era acolo [și care va recunoaște aceasta ca un omagiu datorit Adevărului].

Cît pentru epitetul de cap de bandă ce mi se aruncă de cei de la *Presa*, dacă masa alegătorilor români au ajuns să fie tratați astăzi ca bandiți în țara lor, eu nu pot rîvni la alt titlu și onoare mai mare decît a fi capul lor și a împărtăși această onoare cu fiul Cîmpineanului⁴⁶ care a ajuns [și el] a fi tratat de cap de bandă de acei ce s-au hrănit în grajdurile părintelui său.⁴⁴⁷

Această scrisoare a făcut mare zgomot pe vremea aceea, mai ales pentru ultimile cuvinte adresate lui Vasile Boerescu, despre care se spunea că ieșise dintr-o poziție foarte umilă.⁴⁸

Arestarea lui Nicolae Fleva provoacă o mare agitație în București. Intelectualitatea era indignată, tineretul se agita, mahalalele erau în mare fierbere. Tot felul de vești sinistre începură să circule.

Conform legii, biroul electoral de la Primărie fiind biroul central, acela libera certificatele aleșilor, însă acest birou era în mîna opoziției. Astfel că au fost proclamați două rînduri de deputați: unii proclamați de către biroul central, dar numai în numele coloarei de verde și de roșu, ceilalți proclamați de către celelalte 3 secții.⁴⁹

⁴⁶ Tinărul liberal Ioan Cîmpineanu (1841—1888) era fiul lui Ioan Cîmpineanu (1798—1863), boier luminat, unul dintre fondatorii „Societății Filarmonice” în 1833, fruntaș al boierimii liberale, participant la revoluția din 1848.

⁴⁷ ROM., an. XXX, 1 mai 1875, p. 380.

⁴⁸ Tatăl lui Vasile Boerescu, venit din Banat în România liberă și lipsit de mijloace materiale se angajase la București ca intendent boieresc, probabil în slujba lui Ioan Cîmpineanu. Fiul său studiasse Dreptul la Paris, beneficiind de ajutorul negustorului Ion Hagi Tudorache (v. Apostol Stan, *Vasile Boerescu*, București, 1974).

⁴⁹ Au fost proclamați ca aleși candidații liberali, de către secțiunile I (roșu) și III (verde) și candidații conservatori de către secțiunile II, IV, V, VI și VII,

Candidații guvernamentali cari au intrat în Cameră erau: prințul Dimitrie Ghica, Const. Blaremburg, Dobre Nicolau, Ștefan Ioanid, Gr. Păulescu și D. Gherman.

Candidați opozanți proclamați de biroul central erau: Stancu Becheanu, Eugen Stătescu, Ion Cîmpineanu, N. Fleva, Remus Opreanu și dacă nu mă înșel, G. Danieleanu.⁵⁰

Tineretul nu putea primi arestarea lui Fleva, de aceea o hotărîre aproape generală fu luată: să liberăm pe Fleva din Văcărești.

Iată cum am voit, în naivitatea noastră, să executăm această idee.

Conducătorii mișcării studentești, cari, bineînțeles, erau agenți ai partidului liberal ne convoacă într-o seară în localul ziarului *Alegătorul liber*. Administratorul ziarului era Grigore Serurie, *Alegătorul liber* era instalat în casa Slătineanu, actuala casă Capșa.

Îmi aduc aminte că am venit cu toții înarmați, care cu un revolver, care cu un pumnal, care cu un box. Eu, de cînd cu bătaia de la Colegiul al 2-lea, renunțasem la baston și-mi luasem un box.

De afară veneau zvonuri sinistre. Patrurile de cavalerie se plimbau pe străzi și se zvonea că la noapte va fi revoluție, că în mahalale e mare fierbere, că Dealul Spirii și Tabaci pornesc către centru, că alte mase se îndreaptă către Văcărești spre a libera pe Fleva.

Din minută în minută surescitarea creștea.

Se țineau cuvîntări înflăcărâte și se discuta în ce chip am putea libera pe Fleva chiar în noaptea aceea.

Îmi amintesc că cel mai înflăcărat era un domn Zăgănescu. Acesta propunea lucruri extreme. El era de părere ca să pornim în corpore către Văcărești; el, care era un bun gimnastic, se va urca pe stîlpul telegrafului și va tăia firul pentru ca cei de la închisoare să nu dea alarma. Bineînțeles toate acestea erau numai copilării. Atîta îndrăzneală începu să dea de bănuît.

Cu spiritul nostru bănuitor, am și conchis că Zăgănescu este un spion al poliției. Bineînțeles că poliția avea cel puțin un spion printre noi, căci era sigur că poliția avusese cunoștință de întrunirea noastră. La un moment dat cineva vine să ne anunțe că poliția mișună prinprejurul casei și că va invada înăutru. Cum în toate mulțimile sunt și destui fricoși, aceștia sfătuiră să ne retragem cît mai repede.

Grigorie Serurie a înțeles din atitudini și din discuții că nu e nimic serios, de aceea ne-a sfătuit să lăsăm în local toate armele ce aveam asupra noastră și să ne retragem cîte unul. Ceea ce am și făcut. Toți ne-am aruncat arsenalul în coșul sobei și, apoi, în cea mai mare tăcere, ne-am strecurat prin strada Nouă, actuala Edgar Quinet.

care au refuzat să prezinte urnele la secțiunea I, unde era și „biroul principal al alegerii”. Ulterior, cînd s-a pus problema validării alegerii, Adunarea Deputaților i-a declarat aleși pe candidații conservatori, prin cumularea, cum era și firesc, a voturilor exprimate de toate cele 7 secțiuni (MOF., nr. 116, 30 mai/11 iunie 1875, p. 2601, ședința Adunării Deputaților din 23 mai 1875).

⁵⁰ Candidații conservatori primiseră în total între 2792 și 2796 de voturi, iar cei liberali între 927 și 940 voturi, dovadă clară că fiecare obținuse aproape unanimitatea voturilor în secțiunile controlate de partizanii lor politici. Dacă liberalii au înregistrat un eșec în Capitală, ei au cîștigat însă toate cele trei locuri de deputați la Colegiul al III-lea de Dolj (A. Stolojan, I. C. Brătianu, A. Candiano-Popescu) (*Deputații aleși în Colegiul III*, MOF., nr. 95, 1/13 mai 1875, p. 2239).

Acțiunea și agitația opoziției

Demisiunile magistraților curg, dar guvernul le respinge pe toate. Ziarele opoziției sunt pline cu telegrame și scrisori de felicitare către magistrați. Se pun la cale banchete, manifestațiuni și organizarea opoziției într-un mare partid cu un program de acțiune și de guvernământ.

Opoziția hotărăște să dea un mare banchet magistraților demisionați. Acest banchet este dat și la el participă toate notabilitățile opoziției, precum: Dumitru și Ion Brătianu, M. Kogălniceanu, Ion Ghica, M. C. Epu-reanu, Blaremburg, Cîmpineanu, Stătescu, G. Vernescu, Pake Protopo-pescu etc.

Cel dintîi toast l-a ridicat G. Vernescu, la care a răspuns C. Nacu.

DI. Danieleanu (Danielopolu) a ridicat un toast pentru întrunirea tuturor bărbaților pe terenul principiilor de libertate și democrație, la care a răspuns Mihail Kogălniceanu.

Au mai vorbit Nicolae Blaremburg, Ion Brătianu, Stătescu, Cîmpineanu, Ion Ghica etc.⁵¹

Iată, ca mostră a elocinței vremii, toastul lui N. Blaremburg:

„În minutul cînd atîți fii vitregi sfișie cu mîinile lor impii sînul matern al țării, ne rămîne o mîngîiere ș-o mîndrie, aceea de-a vă putea arăta!

Simțimintele ce ne animează în acest moment ne sunt așa de comune încît ne putem înțelege și cu jumătate vorbele... Divorțul între guvern și națiune este astăzi consumat, este complect și irevocabil. Fericiți dar acei ce în această ocaziune au știut să se ranjeze⁵² în partea națiunii! Viitorul e al lor, căci guvernele trec și națiunea rămîne!...

Închin, dar, în sănătatea magistraților demisionați, floarea și podoaba noii generațiuni, închin pentru toți acei ce, în măsura puterilor lor, sunt hotărîți a lucra la restaurarea dreptății și libertății în România! Închin, în sfîrșit, la acel scump absent, la acel om de inimă și de talent (N. Fleva), de care recea închisoare, persecuția și arbitrarul ne despart.⁵³

Aceste alegeri cari au pasionat atît de mult Capitala și țara întregă, aceste alegeri cari au fost punctul de plecare al întregii transformări politice din România, au avut răsunset pretutindeni unde erau români. Studențimea română din Paris era și ea, în mare majoritate, sub influența ideilor liberale cari năvăleau asupra conștiințelor.

Acești studenți au trimis magistraților următoarea adresă de felicitare. O public cu toate iscăliturile, ca un document interesant:

„Onorabililor magistrați demisionați,

Onoare vouă!

Magistrați demni, ați pus demnitatea țării mai presus de interesele voastre.

Demisiunile voastre sunt protestațiunea dreptului contra fărădelegii.

Prin purtarea voastră ați aruncat strigătul de alarmă care ne va păzi de prăpastie. În aceste momente de suferinți cumplite, ați răspîndit un balsam dătător de viață pe rănile sărmanei Români.

⁵¹ Banchetul a avut loc la 6/18 mai 1875; dintre participanții mai importanți Const. Bacalbașa l-a omis pe Dimitrie Sturdza.

⁵² De la fr. *ranger*, a se așeza, a se rîndui.

⁵³ Am verificat toastul lui N. Blaremburg cu *Alegătorul liber*, an. I, nr. 39, 9 mai 1875, p. 1.

Ați sacrificat fără ezitațiune funcțiunile, pozițiunile voastre; acest sacrificiu este însă timpurariu.

Nu e departe momentul în care acțiunea puternică a oamenilor onești va ști să zdrobească instrumentele de corupțiune cari împing țara spre pieire.

Încă o dată: Onoare vouă! V-ați împlinit datoria.

Curagiu, perseverență și la revedere în curînd.

(ss) Ștefan D. Marinescu, T. Bancu, George Lambriu, Ion T. Demetrescu, Ion N. Guran, C. C. Cantacuzino, Mihail Ioan Demetrian, Vasile C. Virnav, George Bursan [fiu], G. C. Cantacuzino, G. D. Milion, Const. C. Arion, Nic. Vas. Pleșoianu, Mircea C. A. Rosetti, Al. P. Tătăranu, Urseanu Valerian, Vasile R. Ruscescu, Const. N. Guran, D. Protopopescu, G. A. Morțun, N. P. Romanescu, R. Sturza, Vintilă C. A. Rosetti, [Ioan G. Romniceanu, G. Kavaliotti], C. Rîmniceanu, G. I. Sion, C. Agarici, Panteli G. Obedeanu, dr. I. Carp, G. Baltă, C. Stamatin, C. Stoicescu, Al. Cottescu, C. Bottez, G. A. Dimopolu, Orest Buzdugan, G. M. Stroici, Elie Niculescu, Chiriță Stătescu, Nicolae Geblescu, Corlătescu, N. S. Lipati, C. Drăgulinescu, Horia C. Rosetti, C. Stoiencescu, C. Popovici, C. Scarlat Virnav, I. Carcalețeanu, C. D. Vartiadi, D. Culcer, A. Antonescu, Paul Eleuteriad, T. Cămarășescu, C. C. Constantinescu, A. P. Dumitrescu, Basiliu Manoilescu, N. Hasnaș, D. Stoicescu, S. Miculescu, G. Tîrnoveanu, Pădeanu, M. Cosmescu, C. M. Tătăranu, D. Gîrleşteanu, S. C. Teodorescu, D. Petreanu, A. Atanasovici, Ion Tăușanu, C. Sturza, G. Dărmănescu, M. H. Caracostea, dr. Al. Vlădescu.⁵⁴

Să mă reîntorc acum la celelalte evenimente petrecute în Capitală înainte de perioada electorală de care vorbim.

Luni, la 23 martie, s-au intrunit în saloanele Hotelului Dacia proprietarii, cari au hotărît înființarea unei societăți de asigurare mutuală. Comisiunea aleasă spre a discuta statutele a fost compusă din Ion Ghica, Al. Golescu, Ion Brătianu, D. Cornea, D. Sturdza, Jacques Elias și Em. Protopopescu Pake.⁵⁵

Ziarele anunță că la înmormîntarea marelui filoromân Edgar Quinet, petrecută atunci la Paris, au asistat peste 100 000 oameni.⁵⁶

Domnul G. Meitani, fost prefect și deputat, a fost împămîntenit de Cameră. Ziarele opoziției întrebă ce se fac cu actele făcute de d-sa ca prefect și de legile votate de d-sa pe cînd nu era încă român.⁵⁷

Cititorii au observat poate că C. A. Rosetti n-a figurat pe lista candidaților din București. Iată motivul: C. A. Rosetti, care locuia la Paris,

⁵⁴ Scrisoarea — datată „Paris, 22 mai 1875” — a apărut în: TEL., an. V, nr. 939, 15 mai 1875, p. 1 și în *Alegătorul liber* din 19/31 mai 1875, p. 2.

⁵⁵ Știrea a fost reprodușă de Bacalbașa după *Alegătorul liber*, an. I, 26 martie 1875, p. 1. Comisiunea, în componența notată de el, a fost aleasă pentru „a redacta definitiv statutele” și nu pentru „a le discuta”. Inițiatorii „societății de asigurare mutuală” erau toți liberali, iar acțiunea lor se încadra în lupta înverșunată pe care burghezia română, reprezentată de grupările liberale, o ducea în acești ani pentru înlocuirea — în plan politic — a guvernului conservator și, totodată, pentru crearea — în plan economico-financiar — a unor instituții bancare viguroase, care să contribuie la creșterea și consolidarea puterii ei economice.

⁵⁶ Edgar Quinet a murit la 15/27 martie 1875 iar înmormîntarea sa a avut loc la 18/30 martie 1875. „Această ceremonie funebră — nota *Românul* — a avut aspectul unei importante și liniștite manifestări republicane” (ROM., an. XI, 25 martie 1875, p. 272). El era căsătorit din 1852 cu Hermiona, fiica lui Gh. Asachi.

⁵⁷ ROM., an. XI, 23 martie 1875, p. 267.

a refuzat candidatura pe care s-a grăbit să i-o propună comitetul electoral al opoziției.

Iată ultimele cuvinte ale scrisoarei sale de refuz: „Timpii de astăzi chemînd la această înaltă funcțiune pe membrii cei mai distinși ai noilor generațiuni, sunt dator a mă da în lături“.

Dar adevăratul motiv al refuzului era acela că Rosetti era nemulțumit de felul în care lucra opoziția.

Parlamentul se deschide. Președinte este ales Dimitrie Ghica.

După cîteva săptămîni de hărțuiri, vine în fața Camerei concesiunea pentru facerea căii ferate Ploiești-Predeal. Această chestiune, numită chestiunea Crawley, după numele concesionarului englez care a fost agreat de Cameră, a pricinuit un mare scandal și a contribuit mult la discreditarea și la prăbușirea regimului.

În Cameră, conservatorii se împart în două tabere și se combat furios. Ion Lahovary, într-un moment de indignare, declară că asupra acestei concesiuni s-a deschis un Sultan-Mezat.⁵⁸

O societate română cu capital de peste 60 milioane se formează spre a lua concesiunea. Bineînțeles avem a face cu o armă politică. Acționarii, cari sunt toți fruntași politici, adresează președintelui Camerei o cerere de concesiune semnată de Ion Brătianu, Ion Kalenderu, Grigore Eliad și D. Sturdza.

Guvernul susține ca să se dea concesiunea unui consorțiu străin. Mai este un consorțiu reprezentat prin englezul Crawley. Raportorul al proiectului de lege în Cameră este Vasile Alecsandri. Este curios de văzut cum îl combate Petre Carp, tovarășul politic de la „Junimea“. Vasile Alecsandri combate în raportul său propunerea lui Crawley. Petre Carp spune:

„Descrierea pe care o face raportorul despre proiectul Crawley este demnă de poetul transformat astăzi în raportor de lucrări publice. Ministrul combate traseul Crawley, raportorul e ademenit de idei poetice dar nu reale, unde e dar mijlocul de a ne forma convicțiunea?“⁵⁹

Ion Brătianu și Alecu Catargiu au cerut votul pe față la votul în total, dar biroul a pus votul secret.⁶⁰ Convențiunea a fost admisă, după fur-

⁵⁸ În ședința Adunării Deputaților de sîmbătă 21 iunie/3 iulie 1875, Ion Lahovary, încercînd să demonstreze că nu organul legislativ era menit să arbitreze ceea ce numea el o licitație între mai multe societăți specializate în construcții de căi ferate, afirmase: „Nu ne putem noi transforma aici în tribunal, în secțiunea III, în sultan mezat; acestea nu sunt de competența noastră“ (*Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 21 iunie 1875, MOF., nr. 141, 1/13 iulie 1875, p. 3177*).

⁵⁹ Vasile Alecsandri, în calitate de „raportor al comitetului de delegați ai secțiunilor“, comitet însărcinat să-și spună părerea asupra ofertelor prezentate pentru construcția căii ferate Ploiești-Predeal, se pronunțase, în ședința din 20 iunie/2 iulie 1875 a Camerei în favoarea firmei londoneze G. B. Crawley, care construisese o linie ferată prin munții Caucazului și alta la Veracruz, în Mexic. P. P. Carp, în ședința Adunării Deputaților din 22 iunie/4 iulie 1875, considerînd că nici un proiect prezentat nu poate fi acceptat, se referise cu ironie la raportul lui Vasile Alecsandri: „Talentul de poet, transformat în raportor de lucrări publice!... Recunosc autoritatea ilustrului om care stă astăzi la tribună; însă mărturisesc că acea autoritate, în materie de lucrări publice, pentru mine nu are nici o valoare“ conchizînd: „Cum voiți dar, d-lor, ca să-mi formeze eu o convicțiune? Pe de o parte d. ministru al Lucrărilor Publice declară că nu este o bază serioasă; pe de altă parte d. raportor se lasă a fi ademenit de idei mai mult poetice decît reale...“ (*Adunarea Deputaților. Ședința de la 22 iunie 1875, MOF., nr. 142, 2/14 iulie 1875, p. 3200*).

⁶⁰ Discuțiile în Adunarea Deputaților, în legătură cu construirea liniilor ferate Ploiești-Predeal și Adjud-Tg. Ocna au fost înverșunate (la ele au participat

tunoase dezbateri și după ce Ion Lahovary a declarat în Cameră că asupra acestei Convențiuni s-a deschis un Sultan-Mezat, cu 62 bile contra 46, adică cu 9 voturi majoritate.⁶¹

În ziua de 24 mai Nicolae Fleva este liberat din închisoare în urma ordonanței de neurmărire.⁶²

Ziarele opoziției publice sub titlu *Programa* actul de constituire al coaliției parlamentare. Acest act e semnat de: M. C. Epureanu, I. C. Brătianu, M. Kogălniceanu, Al. G. Golescu, G. Vernescu, Take Anastasiu, C. Fusea, Al. Candiano-Popescu, An. Stolojan, G. Chițu, C. G. Peșacov și N. F. Furculescu.⁶³

P. P. Carp, G. Vernescu, V. Alecsandri, Al. Catargiu, I. C. Brătianu ș.a.): întrucât linia ferată Ploiești—Predeal trebuia terminată până în august 1878, când, potrivit convenției cu Austro-Ungaria, urma să se facă la Predeal joncțiunea cu rețeaua de căi ferate austriece, guvernul a insistat pentru votarea în acea sesiune a concesiunii. Mai mulți deputați, printre care A. C. Catargiu, Candiano-Popescu, N. Blaremberg, G. Exarhu, Vl. Ghica ș.a. au cerut „votul pe față” fiind susținuți și de I. C. Brătianu („Dacă e lucru curat, să se facă pe față, înaintea țării”), dar votarea s-a făcut, în cele din urmă, tot cu „bile” (bile albe=peșacov, bile negre=contra).

⁶¹ În Adunarea Deputaților controlată de conservatori concesiunea construcției liniilor ferate Ploiești—Predeal și Adjud—Tg. Ocna a fost acordată companiei londoneze G. B. Crawley, cu 62 de bile albe, contra 46 de bile negre, deci cu 7 voturi mai mult decât majoritatea absolută de 55 de voturi (*Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 24 iunie 1875*, MOF, nr. 145, 5/17 iulie 1875, p. 3273), în ciuda faptului că o societate de capitaliști români amintită mai sus și de Bacalbașa se oferise să construiască linia Ploiești—Predeal, iar Gr. Heliad singur linia Adjud—Tg. Ocna în condiții mai avantajoase. În epocă au existat suspiciuni în legătură cu faptul că unii deputați ar fi fost cointeresați materialicește de societatea londoneză în acordarea concesiunii, ceea ce a dus la accentuarea impopularității regimului conservator (chiar în memoriile principelui se notează: „Se spune că Crawley nu s-a dat înapoi de la nici un mijloc spre a obține această concesiune” — *Memoriile*, vol. VIII, p. 17). De altfel, un an mai târziu, în decembrie 1876, întreprinderea Crawley va întrerupe lucrările, iar convenția va fi anulată de statul român. În cele din urmă, linia ferată Ploiești—Predeal va fi construită de un capitalist francez (va fi dată în folosință la sfârșitul anului 1879), costurile totale fiind de 34 350 351 lei (în loc de 42 500 000 lei, cât pretinsese Crawley, adică 500 000 lei pentru fiecare kilometru) (v. Gh. M. Dobrovici, *Istoricul datoriei publice a României*, București, 1913, p. 152).

⁶² „Astăzi d. Nicolae Fleva, împreună cu d-nii Nae Ionescu, blănar și Toma Anghel au fost liberați din temniță în urma unei ordonanțe de neurmărire” (ROM., an. XIX, 25 mai 1875, p. 455).

⁶³ „Programa” apărută în *Alegătorul liber* (an. I, nr. 49, 4 iunie 1875) p. 1), precum și în celelalte jurnale liberale marchează, de fapt, faptul de naștere al partidului liberal, ca urmare a colaborării realizate înainte și în timpul alegerilor din 1875 între liberalii din toate grupările amintite de noi în paginile precedente, la care s-a alăturat pentru scurt timp și conservatorul dizident Manolache Costache Epureanu („coaliția de la Mazar-pașa”). Principalele puncte ale „programei” propuse de opoziția parlamentară la începutul lunii iunie 1875 se refereau la adoptarea unei politici externe independente („o politică românească, o politică de pace”), la îmbunătățirea stării „claselor muncitoare” („săteanul este astăzi adus la sapă de lemn”), la reducerea cheltuielilor publice, la acordarea unei reale independențe clerului și profesunilor libere, la aplicarea consecventă a principiului descentralizării și a încurajării — în spirit practic burghez — a inițiativei private („Activitatea cetățenilor, forțele și inteligența țării și chiar a individului sunt restrinse într-un cerc de fier și puterea centrală tinde din ce în ce mai mult d-a cugeta ș-a vieții singură pentru toți. O asemenea stare de lucruri prelungindu-se, va avea de efect a înjosi caracterele, a corupe conștiința umană, a înăbuși în țară orice independență, orice activitate, orice viață” etc. (*Programa*, TEL., an. V, nr. 954, 5 iunie 1875, p. 2—3). Celelalte faze ale constituirii partidului liberal în 1875 vor fi amintite de Bacalbașa la locul cuvenit în paginile următoare.

În ședința Camerei de la 1 iunie este ales mitropolit primat, în urma morții, la 5 mai, a lui Nifon, Calinic Miclescu, mitropolitul Moldovei, cu 106 voturi contra episcopului de Argeș, Iosif Naniescu, care a înfruntat 84.

Lupta a fost crâncenă și numai faptului că Calinic era mitropolit al Moldovei i-a dat reușita.⁶⁴

În ziua de 1 iunie s-a făcut alegerea Consiliului de disciplină al baroului.

Iată cum publică ziarele opoziției rezultatul:

„Duminică la 1 ale curenteii a fost alegerea Consiliului de ordine al advocaților din București.

În precedentul Consiliu figurau ca membri dl. Gr. Peucescu, trimisul în Cameră de bandele lui Geambașul și Temelie.

Baroul Capitalei a eliminat în noul Consiliu asemenea persoane și a ales pe dl. G. Vernescu decan și pe d-nii N. Blaremburg, N. Fleva, Ion Cîmpineanu, Eugen Stătescu, G. Danieleanu și D. Voreas membri.⁶⁵

Ziarele anunță pentru sîmbătă 7 iunie debutul mării tragediane Giacinta Pezzana Gualtieri, la Teatrul Național, cu *Medeea*.⁶⁶

Ziarele publică liste de subscripție pentru ridicarea unui monument regretatei Ana Davila.⁶⁷

Convențiunea comercială cu Austro-Ungaria

În sfîrșit vine și ziua cea mare, adică guvernul aduce înaintea Camerei Convențiunea comercială cu Austria.

Ziarele guvernamentale exaltează succesul guvernului, iar *Presa* lui Vasile Boerescu, ministrul de Externe, consideră că o mare victorie faptul că România a izbutit să se afirme ca un stat de sine stătător care, pentru înția oară în existența sa, a putut trata de la egal la egal cu o mare împărăție.⁶⁸

⁶⁴ *Alegerea mitropolitului*, ROM., an. XIX, 1 iunie 1875, p. 480. (Alegerea mitropolitului primat se făcea într-o ședință comună a Camerei, Senatului și Sinodului bisericesc, ședință care a avut loc la 31 mai/12 iunie 1875.

⁶⁵ Era încă o victorie a liberalilor, care și-au impus și aici reprezentanți, mai ales din rîndurile tinerilor care începeau să se afirme zgomotos (N. Fleva, Eugeniu Stătescu).

⁶⁶ *Giacinta Pezzana Gualtieri*, ROM., an. XIX, 2, 3 și 4 iunie 1875, p. 485. („Publicul Capitalei va avea zilele acestea noul avantaj, am putea zice fericirea d-a cunoaște pe una din cele mai mari artiste ale epocii...”). Tragedia *Medeea*, în care juca celebra artistă dramatică italiană (1841—1919), aparținea dramaturgului francez Ernest Légouvé. Turneul a continuat cu *Maria Stuart* de Schiller, *Dama cu camelii* de Al. Dumas-fiul ș.a. pînă la 30 iunie/12 iulie 1875.

⁶⁷ *Ana (Anica) Davila* (1836—1874), născută Racoviță, nepoată a lui Dinicu Golescu, murise accidental, la 13/25 ianuarie 1874, în laboratorul de la spitalul Colțea al soțului său, medicul Carol Davila, luînd din greșeală o doză de stricină în loc de chinină. Statuia care i s-a ridicat în curtea Așilului Elena Doamna din Cotroceni (Șoseaua Pandurilor nr. 90) — a cărei directoare era — există și astăzi.

⁶⁸ Am spus în alt loc cum că Turcia a stărui multă vreme în opoziția ei ca România să încheie convențiuni comerciale ca orice stat autonom (n.a.).

În Cameră au fost discuții pasionate. Mihail Kogălniceanu, din opozițiune, a rostit cel mai însemnat discurs în contra Convențiunii.⁶⁹ Opozițiunea a calificat Convențiunea ca fiind o mare nenorocire pentru țară.

Românul de la 1 iulie apare încadrat în doliu.

În capul ziarului, pe întia coloană, se citește:

„București, 30 Cireșar (12 Cuptor).

Ieri 29 iuniu s-a înfipt cuțitul până la mîner în pîntecile României: corpul ei palpitînd încă fu îmbrîncit la picioarele comitelui Andrassy⁷⁰.

În ziua de 29 iunie 1866 Camera a făcut cel mai mare act de autonomie: a dat țării Constituțiunea.⁷¹

În ziua de 29 iuniu 1875, Camera a votat actul prin care se dă d-lui Andrassy în posesiune comerțul țării, industria țării, Dunărea cu țărmurile ei, orașele și satele țării, vămile și chiar dreptul țării d-a legifera.⁷²

În zilele de la 29 la 30 iuniu 1866, națiunea toată s-a investmîntat în haine de serbare și din inimă a strigat:

Trăiască Carol I, domnul constituțional al liberei și autonomei României!

În zilele de la 29 și 30 iuniu [1875], toți românii creștini și chiar israeliții pămînteni, dacă au simțiminte românești, trebuie să puie vestminte de doliu și să suspine.

Comitele Andrassy este domn, suveran absolut al robitei României!

La 28 și 29 iuniu 1875 au vorbit în Cameră cîți au putut dobîndi cuvîntul din adevărații reprezentanți ai țării.⁷³

⁶⁹ Vineri 27 iunie/9 iulie și sîmbătă 28 iunie/10 iulie 1875, Kogălniceanu a cerut ca ratificarea convenției cu Austro-Ungaria să se amîne pentru sesiunea din toamnă a Adunării Deputaților. În discursul său, de remarcabilă luciditate, el s-a referit la necesitatea dezvoltării multilaterale a economiei românești („Experiența de toate zilele ne dovedește că o țară care este numai agricolă nu poate să prospereze în avuția publică și privată”), la riscurile unei politici comerciale bazate pe principiile liberului schimb cu o țară dezvoltată din punct de vedere industrial („Noi, d-lor, prin această convențiune ne orînduim a nu mai fi alt nimic decît o populațiune producătoare de grîu și de materii prime”), la politica de totală independență pe care trebuia să o promoveze țara noastră („Fiți români; urmați o cale politică românească! — aceea de a nu tolera nici o ingerință exclusivă, aceea de a nu favoriza pe nimeni în mod exclusiv decît pe sine însuși și interesele noastre proprii”) (*Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 28 iunie 1875, MOF.*, nr. 153, 15/27 iulie 1875, p. 3467 și 3475).

⁷⁰ *Andrassy Gyula* (1823—1890), om politic maghiar, unul dintre inițiatorii dualismului austro-ungar din 1867, era în vremea aceea (1871—1879) ministru de Externe al monarhiei bicefale.

⁷¹ Constituția României a fost adoptată de Adunarea Constituantă la 29 iunie/11 iulie 1866 și promulgată două zile mai tîrziu.

⁷² Adunarea Deputaților a votat convențiunea comercială cu Austro-Ungaria duminică 29 iunie/11 iulie 1875 cu 68 de voturi pentru, contra 22 (*Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 29 iunie 1875, MOF.*, nr. 161, 24 iulie/5 august 1875, p. 3641).

⁷³ ROM., an. XIX, 30 iunie, 1 iulie 1875, p. 581. Multdiscutata — atunci — convenție comercială cu Austro-Ungaria, la realizarea căreia o contribuție însemnată și-a adus-o ministrul de Externe al României, Vasile Boerescu, marca — așa cum am mai arătat — o necesară atitudine de independență (nu numai economică) a României, în preajma dobîndirii independenței politice depline, fapt pe care cea mai mare parte a liberalilor (cu excepția lui Ion Ghica) nu l-au înțeles în profunzime. Neținînd seama de pretențiile puterii suzerane (Imperiul otoman) care refuza tînarului stat român dreptul de a încheia tratate comerciale cu alte țări; România a semnat, la 10/22 iunie 1875, la Viena, convenția comercială româno-austro-ungară, care, pentru a intra în vigoare, trebuia să fie aprobată și de Parlament. În urma unor înverșunate discuții convenția a fost votată de Cameră și apoi de Senat, la 2/14 iulie 1875, cu 25 de voturi pentru, 8 contra și 4 abțineri. Rezervele

În urma votării convențiunii comerciale cu Austro-Ungaria și a concesiilor pentru linia Ploiești—Predeal, deputații din opoziție s-au retras din Cameră. Acești deputați erau în număr de 10, și anume: Manolache Costache, Kogălniceanu, Vernescu, Ion Brătianu, Stolojan, Chițu, Candiano, A. G. Golescu, C. Fusea și Furculescu.⁷⁴

Încă din luna mai 1875 se răspîndesc zgomote neliniștitoare. Ziare americane mari precum *Times*, *Herald* și *Tribuna* spun că ar fi vorba de un război franco-german.⁷⁵

Ziarele americane se pronunțau toate în favoarea Franței.

Un eveniment politic mare: se constituie partidul național liberal, care cuprinde toate nuanțele liberale și chiar foști conservatori. Actul de constituire și programul sunt semnate de:

M. Ferekide, D. Sturdza, I. C. Brătianu, V. Maniu, I. Cîmpineanu, C. Costescu Comăneanu, D. Giani, A. Stolojan, M. Kogălniceanu, G. Vernescu, A. G. Golescu, dr. N. Calînderu, Petre Stoicescu, Candiano Popescu, I. Al. Sturza, C. Plîtos, maior Radu Mihai, C. A. Rosetti, G. Petrescu, Picleanu, Em. Protopopescu-Pake, Romulus Opran, Remus Opran, D. Brătianu, C. Fusea, Manolache Costache Epureanu, D. Cariagdi, A. Puricescu, colonel N. Bibescu, Gr. Vulturescu, [doctor P. Iatropolu, Em. Costinescu], Petre Opran, Pantazi Ghica, Cr. Arghiropol, Gr. Niculescu, D. Bilcescu, G. Chirișescu, Ciru Economu, B. D. Arvanesu, G. Goga, Petre Grădișteanu, Radu Manolescu, C. Grădișteanu, T. Bagdad, D. Pruncu, C. Caramanliu, I. Gîrleanu, P. Rucăreanu, C. Ciocîrlan, Simion Mihailescu, C. Bantaș, G. Caramfil, G. A. Florescu, Pană Buescu, C. Leca, A. Teriachiu, N. Crătunescu, D. M. Ionescu, D. Berendei, G. Cantilli, I. Ghica.⁷⁶

serioase — și îndreptățite — ale liberalilor expuse, așa cum am văzut mai sus, și de Kogălniceanu, priveau îndeosebi dreptul de amestec pe care și-l rezerva Austro-Ungaria în problemele economice ale României, încetinirea inevitabilă a dezvoltării economice a țării noastre, mai ales în direcția creării — printr-o politică protecționistă — a unei industrii naționale, datorită pătrunderii în România a produselor industriale austro-ungare etc. A prevalat însă — cum era și firesc — aspectul politic al problemei, relevat cu pregnanță și de Ion Strat, „raportorul comitetului de delegați al secțiunilor”: „Este însă ceva, d-lor deputați, care este mai presus de toate considerentele economice, administrative și fiscale pe care ne-am încercat a vi le expune și acest ceva este faptul că după trei secol de lupte, de suferințe, de nevoi, astăzi, pentru prima oară, un guvern român vine să încheie o convențiune de o importanță atât de capitală... cu un stat mare și puternic ca Austro-Ungaria...” (*Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 27 iunie 1875*, MOF., nr. 147, 8/20 iulie 1875, p. 3322). Dezavantajele economice ale convenției erau recunoscute de însuși principele Carol, care, atunci cînd aveau loc la Viena tratativele româno-austriece i se confesa cu mîhnire tatălui său, Carol Anton: „Propunerile ce ni s-au făcut din afară dovedesc că noi suntem scotiți ca o vacă de muls” (*Memoriile*, vol. VIII, p. 3) — și această situație nu s-a schimbat cu mult în deceniile care au urmat.

⁷⁴ MOF., nr. 164, 27 iulie/8 august 1875, p. 3736.

⁷⁵ Știrea — care, evident, nu s-a confirmat în concluziile sale — fusese lansată de corespondentul parizian al cotidianului englez *Times*, pe baza unor informații furnizate de ziarul berlinez *Die Post*, informații provenind din cercuri militariste germane, care, în condițiile redresării rapide a Franței după înfrîngerea din 1871, cereau distrugerea definitivă și în cel mai scurt timp a acesteia, înainte de a putea să redevină un pericol pentru Germania (*Corespondența din „Times”*, TEL., an. V, 6 mai 1875, p. 2—3).

⁷⁶ ROM., an. XIX, 5 iunie 1875, p. 487; lista e precedată de următoarea precizare: „Vorbînd de programa pe care se constituie partida național-liberală publicăm aici, împreună cu numele celor suptscrisi și numele celor care i-au dat îndată adeziunea lor”. În zilele următoare jurnalele liberale au publicat alte adeziuni similare, din București și provincie.

Apoi s-a ales comitetul partidului compus astfel:

Arvanezu V., Berendei D., Pană Buescu, Brătianu I., Brătianu D., Căriagă D., dr. Calinderu N., I. Cîmpineanu, Ferekide M., Fleva N., Ion Ghica, C. Grădișteanu, D. Giani, Al. Golescu, M. Kogălniceanu, Manolache Costache, Lupescu Al., C. Nacu, Remus Opran, Protopopescu-Pake, E. Stătescu, Stolojan A., D. Sturdza, C. A. Rosetti, G. D. Vernescu.⁷⁷

În ziua de 1 iunie s-a judecat procesul de presă al lui Alexandru Macedonski, care stătea în arestul preventiv de 3 luni de zile. Acuzatul avea 17 apărători. Toată elita baroului se înscrieseră ca să apere pe ziaristul întemnițat.⁷⁸

Apărarea a ridicat excepțiunea că delictul este prescris. Legea de pe vremea aceea prevedea că delictele de presă se prescriu după 4 luni, iar Macedonski fusese arestat pentru un delict comis cu 8 luni mai înainte.

Cu toată împotrivirea procurorului Călinescu, Curtea a pronunțat liberarea acuzatului care fusese arestat arbitrar.⁷⁹

Iată una din binefacerile arestului preventiv în materie de presă.

La 16 iunie⁸⁰ colegiul pentru alegerea mitropoliților și episcopilor alege mitropolit al Moldovei pe Iosif Naniescu, episcopul de Argeș. Episcopul Melhisedec al Dunării de jos a întrunit 38 voturi.

Ziarul *L'Evenement* din Paris scrie:

„Ni se comunică din București că Consiliul de Miniștri a decis să gonească din România pe dl. Frédéric Damé, vechi secretar al primăriei din al 2-lea arondisment al Parisului, după 4 septembrie. Dl. Damé e colaboratorul literar al *Europei Orientale*, ziar francez din București.”⁸¹

În urma intervențiunii consulului Franței, expulzarea d-lui Damé a fost revocată.

Ziarul *Presa* plînge pe B. P. Hasdeu că nu este prețuit cum trebuie. Marele Hasdeu răspunde:

⁷⁷ *Alegătorul liber*, an. I, nr. 50, 6 iunie 1875, p. 1, cu următoarea precizare: „O întrunire de mai mulți cetățeni ai Partidului național-liberal a ales un comitet pentru a susține și realiza programa acestui partid”. Era primul comitet de conducere al Partidului național liberal, format din 25 de membri, în care rolul conducător revenea liberalilor radicali grupați în jurul lui C. A. Rosetti și I. C. Brătianu.

⁷⁸ Procesul de „presă” al lui Al. Macedonski, în fața Curții cu jurați, a avut loc sîmbătă 7/19 iunie 1875 (și nu 1 iunie, cum notează greșit Bacalbașa); printre apărătorii săi (în total 19) se înscrieseră avocații liberali: N. Fleva, I. Cămpineanu, Pantazi Ghica, Mihai Ferekyde, D. Giani ș.a. (Adrian Marino, *op. cit.*, p. 126).

⁷⁹ „Astăzi d. Al. A. Macedonski, directorul jurnalului *Oltul* a fost achitat prin deciziunea Curții, fără ca măcar jurații să fi judecat acțiunea, pentru că s-a admis și s-a recunoscut de Curte că era prescris după lege faptul pentru care procurorile generale trimisese înaintea Curții cu jurați pe d. Macedonski și în consecință nu mai există ființa delictului” (*Curtea cu jurați*, TEL., an. V, 8 iunie 1875, p. 4).

⁸⁰ Nu la 16 iunie, ci marți 10/22 iunie 1875. Iosif Naniescu a fost ales mitropolit al Moldovei și Sucevei cu o majoritate de 140 de voturi din 181 (ROM., an. XIX, 12 iunie 1875, p. 518).

⁸¹ Frédéric Damé (1849—1907), ziarist francez, prieten cu Lautréamont, stabilit prin 1872 la București, era secretar de redacție la *Românul*. În 1870, după prăbușirea imperiului și proclamarea celei de a III-a Republici franceze fusese, se pare, secretar al primarului Parisului (v. Al. Paleologu, *Frédéric Damé, critic dramatic, Studii și cercetări de istoria artei*. Seria teatru, muzică, cinematografie, tom. 14, nr. 1, 1967, p. 13—23).

„1) Camera actuală este aceea care a șters mica subvențiune ce mi se da pentru continuarea *Istoriei critice a românilor*.

2) Dl. T. Maiorescu este acela care m-a oprit de a ține gratis la Facultatea de Litere din București cursul meu de filologie comparativă.

3) Dl. Lascăr Catargiu este acela care a refuzat tipărirea acestui curs, cite două coale pe lună, la Imprimeria Statului.

Comunicându-vă acestea cu rugămintea de a da loc în cel dintii număr al ziarului dv., exclamă și eu «Ce deriziune»!

B. P. Hasdeu⁸²

Se înființează Societatea de asigurare mutuală „Unirea“. Ziarele publice lista societărilor și sumele subscrise.

S-au adunat în total 17 768 700 lei.

Cel mai mare subscriitor este Lambru Vasilescu cu lei 3 200 000 lei. Cel de al doilea Jacques Herdan cu 1 milion.⁸³

Vasile Boerescu a ieșit din minister.

În Cameră încep hărțuierile între Boerescu de o parte și Maiorescu, ministrul Instrucției, de alta.⁸⁴

La 14 decembrie 1875 se alege întâiul consiliu de administrație al Societății de asigurare „Unirea“. Au fost aleși de către cei 525 acționari: G. Vernescu, Ion Ghica, Ion Cimpineanu, N. Fleva, Eugen Stătescu, Lambru Vasilescu, Al. Crețescu, Al. Goleșcu, dr. P. Iatropolu, Al. Băicoianu, Al. Lupașcu.

⁸² În jurnalul lui Vasile Boerescu, *Pressa*, din 6 decembrie 1875 era deplins „d. Hasdeu, savantul și laboriosul bărbat care se luptă cu toate nevoile la care îl expune o societate ingrată, numai ca să doteze patria sa cu un monument năpăstios“. Acesta va răspunde câteva zile mai târziu, în același jurnal, textul său fiind preluat și de *Românul*, de unde Bacalbașa a reprodus fragmentul de mai sus (ROM., an. XIX, 13 decembrie 1875, p. 1119). Cele două lucrări menționate de Hasdeu au apărut totuși în anul 1875: *Istoria critică a românilor. Pământul Țării Românești*, ediția a II-a revăzută și foarte adausă, vol. I și II, București, Imprimeria Statului, tipografia Antoniu Mănescu, 1875 (pe copertă 1874); *Principie de filologie comparativă ario-europea cuprinzând grupurile indo-perso-tracic, greco-italo-celtic și lato-slavo-germanic cu aplicațiuni la istoria limbii române*. Curs ținut la Facultatea de litere și filosofie din București, tom. I; *Istoria filologiei comparative*, București, 1875.

⁸³ Înființată în decembrie 1875, din inițiativa unor liberali radicali (I. C. Brătianu, Emil Costinescu, Eugeniu Carada, P. S. Aurelian ș.a.), care investiseră și ei sume modeste în acțiuni, societatea de asigurare „Unirea“ se voia o replică la societățile de asigurări înființate de Vasile Boerescu și amicii săi politici în 1871 („Dacia“) și 1874 („România“), societăți ale burgheziei naționale menite să concureze societățile străine de același tip care activau la noi în țară și treceau peste hotare beneficiile pe care le realizau aici, lipsind astfel țânărul stat român de capitalurile absolut necesare pentru dezvoltarea economiei sale.

⁸⁴ Vasile Boerescu fusese nevoit să-și dea demisia din guvernul conservator intrucât nu i se îngăduise să fie ministru și în același timp „fondator al băncii «Banque de Bucarest»“ (Titu Maiorescu, *Insemnări zilnice*, vol. I, p. 238); el trimisese o scrisoare de demisiune din Paris, unde se afla pentru a definitivă înființarea băncii, la 13/25 octombrie, demisie care i-a fost primită de către domnitor la 5/17, noiembrie 1875. Polemica înverșunată Boerescu-Maiorescu a început o lună mai târziu, cînd fostul ministru de Externe, care se pregătea să treacă în opoziție, a susținut amendamentul înaintat Camerei de A. Pascal prin care se cerea să nu se desființeze catedra de economie politică de la Universitatea din Iași și aceea de drept roman de la Universitatea din București, potrivit propunerii lui Titu Maiorescu (*Adunarea Deputaților. Sesiunea ordinară 1875—1876. Sedința de la 12 decembrie 1875*, MOF., nr. 282, 21 decembrie 1875/2 ianuarie 1876, p. 6797).

Iar în comitetul de control: *D. Sturdza, D. Cariagdi, I. C. Brătianu, D. Cornea.*

Ziarele din Paris anunță că:

Statuia lui Napoleon I a fost înălțată în vârful Coloanei Vendôme de pe piața cu același nume. Lucrarea a durat de dimineața pînă seara în amurg.

Pantazi Ghica, fratele lui Ion Ghica, publică în *Românul* o scrisoare deschisă către Mircea C. A. Rosetti, care este la Paris. Este o scrisoare politică cu mult umor scrisă. În această scrisoare cităm:

„În locul acvilei s-au pus armele țării cu deviza «Nihil sine Deo», care în traducere liberă este: Cum o da Dumnezeu!”⁸⁵

O notiță interesantă: *Journal de Geneve* de la 6 iulie publică lista elevilor premiați la ultimele examene liceale. Printre acești elevi se aflau și următorii români: Nicolae Filipescu, Leon Ghica, C. Băicoianu, Grigore Grădișteanu, Henric Lupu, lt. Mărgăritescu, T. Ghica, Al. Cimbru, George Pascal, Eug. Constantin, Mihail Mărgăritescu,

Luptele politice interne se întetesc, votarea Convențiunii comerciale cu Austria slujește drept argument coalițiunii ca să zdruncine încă și mai mult guvernul. Șefii coalițiunii se întrunesc la Mazar-pașa.

Coaliția hotărăște să trimită domnitorului un delegat al ei, care să-i ceară să nu sancționeze Convențiunea.

Delegatul trimis a fost un om politic nou, Mihail Ferikide, care atunci păsea în viața publică.

Domnitorul a primit foarte amabil pe Ferikide și, fiindcă acesta era un pasionat vînător, nu i-a vorbit, în tot timpul audienței, decît de vînătoare.

Bineînțeles Convențiunea a fost sancționată.

Toată viața publică este concentrată în jurul politicii. Marea partidă începută între partidul conservator de la putere și coaliția de la Mazar-pașa pasionează lumea în gradul cel mai înalt.

Precum am mai spus, bătălia nu urmează numai între guvernamentali și opozanți, dar între două idei, vechea lume conservatoare și lumea nouă care răsare și vrea să ia parte activă la conducerea statului. Tot tineretul venit din școlile din Paris se înscrie, cu foarte puține excepții, în rîndurile partidului liberal. Se va vedea mai tîrziu cum că, după căderea regimului conservator, tineretul liberal s-a grupat în jurul unei organizări democratice cu un program de idei care a fost cea mai înaintată manifestare politică pe vremea aceea.⁸⁶

Anul 1875 se termină într-un marasm. Situația internă este foarte nesigură și toată lumea este în așteptarea deznodămîntului. Dar din afară vin tot felul de vești neliniștitoare.

⁸⁵ *Starea socială și politică a României.* Scrisoare deschisă către d. Mircea C. Rosetti, ROM., an. XIX, 31 decembrie 1875, p. 1667, în care liberalul Pantazi Ghica își exprima nemulțumirea față de guvernarea conservatoare („Iacă situațiunea! O poți rezuma astfel: Faliment politic! Faliment financiar! Faliment moral!”).

⁸⁶ Organizația tineretului liberal, intitulată „Unirea democratică română”, fondată în mai 1876. V. mai departe, p. 201—202.

În Peninsula Balcanică cazanul colcăie. Rusia pregătește războiul în contra Turciei și, după cum s-a aflat mai târziu, guvernul, în special generalul Florescu, înclina pentru o înțelegere cu Rusia.⁸⁷

Cabinetele din Viena și Budapesta sunt în curent cu tot ce se pregătește. Rusia este înțeleasă cu Germania. Prințul Bismarck, spre a zădărnici alianța franco-rusă, care se punea la cale încă de pe atunci, făgăduiește Rusiei să-i plătească polița de la 1870.⁸⁸ După cum Rusia n-a intervenit în războiul franco-german, spre a împiedica victoria prusacă, tot astfel Germania nu va împiedica Rusia ca să-și execute programul în Balcani. Dar Austro-Ungaria e cu totul de altă părere.

O izbucnire este iminentă. Dar de unde va veni?

⁸⁷ În conflictul care se declanșase în 1875 în Balcani guvernul conservator adoptase o poziție de expectativă; totuși, la 8/20 septembrie 1875 au fost făcute primele concentrări de rezerviști, iar în vara aceluiași an, ministrul nostru de Război, generalul Florescu, a fost invitat de către țară pentru a asista la manevrele armatei rusești. De altfel, generalul Florescu, personal, era favorabil unei colaborări militare a României cu Rusia (în 1854, în timpul războiului Crimeii, fusese colonel în armata țaristă), dar, evident, opiniile sale nu erau împărtășite de ceilalți membri ai cabinetului.

⁸⁸ În sensul că nu se opunea unei eventuale intervenții rusești în Balcani, aceasta și pentru a contribui la deteriorarea relațiilor mai bune care se realizaseră acum între Rusia țaristă și Anglia (cele două imperii căzuseră de acord, în 1873, printre altele, în legătură cu împărțirea sferelor de influență în Asia Centrală).

Anul 1876

[Importante știri politice. Diverse. Căderea cabinetului Lascăr Catargiu. Cum mi-am luat bacalaureatul. Politice. Noul regim liberal. În preajma anului 1877.]

Importante știri politice

Spre a se înțelege situația de atunci, să reproduc câteva din știrile publicate de ziarele epocii.

În *Românul* de la 1 ianuarie 1876 era tipărit pe pagina 1:

„Se face mare larmă de pregătiri militare și de armare și cu toate acestea, de un an de zile, de când s-a decis a se cumpăra puști pentru armată, nici pînă azi nu s-a adus o singură pușcă, nu s-a făcut măcar vreo comandă de puști; armata este redusă tot la puținele puști aduse de mult atacatul și calomniatul guvern de la 1868. Ba se mai afirmă că în cestiunea puștilor se urzesc afaceri demne întru toate de curata concesiune Crawley.“¹

În no. de la 9 ianuarie, în locul primului articol sunt publicate următoarele știri:

„Austria mobilizează toată puterea sa armată și a chemat toate rezervele. Știrea e pozitivă, deoarece supușii austriaci din România, cari fac parte din rezerve, sunt invitați a merge la corpurile lor.“

„Ungurii cugetă a proclama de rege al Ungariei pe principele Rudolf, moștenitorul tronului Austriei. [Astfel Ungaria n-ar mai fi legată de Austria decît prin casa de Habsburg.] Știrea ne este adusă de mai multe ziare germane, cărora ideea [pare a] le suride, austriace și ungurești.“

„În fine se asigură că ministerul impus la noi de înfruriri străine în noaptea de 11 martie 1871 se clatină foarte serios, tot prin înfruriri străine, negreșit. Se fac tot felul de combinări și se pun stăruințe pe lîngă mai mulți bărbați politici.“²

¹ Într-adevăr, la începutul Războiului pentru Independență, cînd au fost mobilizați peste 100 000 de oameni, armata română nu dispunea decît de 58 000 de arme, unele demodate (53 000 de puști, care „se încărcau pe dinapoi“ — după memoriile principelui Carol, ianuarie 1876); propunerile care ni s-au făcut pentru achiziționarea a 100 000 de puști Chasseport (decembrie 1875) sau acelea ale generalului american Berdan, recomandat de Petersburg (ianuarie 1876) ș.a. au fost refuzate de guvernul român din cauza gravelor dificultăți financiare prin care trecea țara.

² ROM., an. XX, 7, 8, 9 ianuarie 1876, p. 1.

Foarte interesant este articolul publicat în *Românul* de la 10 ianuarie 1876, sub titlul *Basarabia și Dobrogea*. Iată-l:

„Citim în ziarul *Le Monde* [de la 15 ianuarie, în întâia parte a coloanei a treia a primei pagine:]

O corespondență adresată din București către *Pall-Mall-Gazette* a produs o senzație destul de vie. Acea corespondență zice în substanță, dar sub formă dubitativă: generalul Ion Ghica, agintele României pe lângă Sublima Poartă, este aci. Revenirea sa în Capitală ar fi provenind din negocieri relative la răscumpărarea independenței Principatelor printr-o sumă de 912 500 [(?) de] franci, dată Sultanului.³ Principele Carol și miniștrii săi au speculat asupra penuriei tezaurului otoman și proiectul lor este deja aprobat de Rusia și de Germania. Se asigură încă c-aderarea Rusiei este făcută pe învoiala d-a se reda tronului imperial partea meridională a Basarabiei din nou încorporată cu Moldova în virtutea tratatului de la 1856. Aderarea Germaniei ar fi fost cumpărată prin concesiuni favorabile intereselor germane în afacerea căilor ferate. Însă se mai adaogă că dînd fiecare parte, ceea ce pierde principele ereditar pe de o parte, va lua pe d-altă parte mulțumită înrîuririi Cabinetului de la Petersburg, Dobrogea împreună cu Küstenge.⁴

Și *Românul* urmează apoi cu comentariile. Din articolul acesta reproducem următoarele linii:

„Nu este mai iertat d-a se întreba care ar fi echivalențele Basarabiei meridionale pentru un român, decît ar fi d-a se întreba care ar fi echivalențele Alsaciei și Lorenei pentru un francez. Și dac-ar plăcea principelui Carol, urmăm numai dezvoltarea unei ipoteze, d-a subscrie la vederile ambițioase ale principelui Gorciakov⁵ și ale principelui de Bismarck, el ar subscrie atunci propria sa detronare.⁶”

³ Era vorba, probabil, de un ecou întîrziat al tratatelor purtate de țara noastră, în 1873, din inițiativa ministrului de Externe de atunci, Vasile Boerescu, pentru obținerea independenței definitive, cu ajutorul Germaniei, Austro-Ungariei și Rusiei, prin capitalizarea tributului datorat Porții Otomane, tribut considerat singurul vestigiu de dependență față de imperiul de peste Dunăre (v. *O acțiune diplomatică pentru proclamarea Independenței în 1873*, în: Apostol Stan, *Grupări și curente*, p. 384—390). Tratatul purtat atunci — nefiind sprijinit de marile puteri menționate — nu s-au mai finalizat. Dar, la începutul anului 1876, trimisul nostru la Viena, Gh. Costa-Fogu menționa într-un raport că într-o discuție cu ambasadorul Germaniei din capitala Austro-Ungariei i-ar fi comunicat acestuia că „noi vrem [...] să rupem singura legătură ce ne ține de Turcia, capitalizînd tributul și proclamîndu-ne independența, cum și sîntem” (cf. Stoean, Pană, *Independența*, p. 33), dovadă că în condițiile stării economice falimentare a Imperiului otoman (în toamna anului 1875 înalta Poartă se declara în „bancrută de stat”) aceste tratative ar fi putut fi reactualizate. De altfel, în primele luni ale anului 1876 în presa străină au apărut diferite speculații în legătură cu situația României: că guvernul român a încercat să obțină independența țării prin cedarea către Rusia a sudului Basarabiei (*La Republique Française*, 16 ianuarie 1876 st.n.-cf. TEL., an. VI, 10 ianuarie 1876, p. 1); că în 1872, s-a tratat la Constantinople problema cedării sudului Basarabiei în schimbul Dobrogei, dar Anglia și Austro-Ungaria s-ar fi opus (*Le Monde* — cf. TEL., 18 ianuarie 1876, p. 1); că România unelțește cu Rusia (*Pall Mall Gazette* — cf. TEL., 17 februarie 1876, p. 1) etc.

⁴ Küstenge este numele turcesc al Constanței.

⁵ *Alexandru Mihailovici Gorceakov* (1798—1883), era, în anii aceștia, cancelar al Imperiului țarist și unul dintre principalii artizani ai politicii rusești de expansiune în Balcani.

⁶ *Basarabia și Dobrogea*, ROM., an. XX, 10 ianuarie 1876, p. 21—22. Prin tratatul de pace de la Paris, din 18/30 martie 1856, care a pus capăt Războiului Crimeii, Moldovei i s-au retrocedat trei județe situate în sudul Basarabiei (Bolgrad, Cahul și Ismail) care fuseseră atașate în 1812 Rusiei țariste. Aceasta nu s-a împăcat însă niciodată cu clauzele tratatului de la Paris.

Pe vremea aceea, pe la 1876, presa nu avea dezvoltarea de azi și nici opinia publică nu era atât de deșteaptă față de afacerile publice; de aceea puținele articole ale ziarelor asupra celor mai vitale chestiuni naționale rămăneau fără mare înfrîurire asupra publicului. Dar acest articol al *Românului* dovedește un lucru, dovedește că Rusia n-a prezentat chestia Basarabiei în chip neașteptat la Congresul din Berlin în 1878, ci o pusese în lumea diplomatică, a tratativelor și a intrigilor, cu doi ani mai înainte. De unde rezultă că protestarea de mai târziu a prințului Carol și a guvernului său nu era francă.

Prințul Carol cînd a trecut Dunărea să dea ajutor rușilor bătuti la Plevna știa că Rusia pretinde Basarabia, a crezut însă, așa ne închipuim, cum că în urma marelui ajutor dat așa de bine și la timp Rusiei, aceasta, drept grațitudine, va renunța la pretenția ei.⁷

Faptul real este, însă, că încă de la începutul anului 1876 se cunoștea nu numai în cercurile diplomatice, dar și în publicitate că Rusia ne cerea Basarabia meridională și că, în schimb, ne oferea Dobrogea.

[...] Poporul român nu era încă copt ca să se conducă singur. Masele democratice nu luau încă parte la viața publică. Dreptul acesta îl avea atunci numai o restrînsă oligarhie.

[Diverse]

În București exista o trupă de Operă franceză. Marți la 13 ianuarie se reprezenta *La Dame blanche* de Boieldieu.⁸

La 14 ianuarie, Lascăr Catargiu, șeful guvernului, a fost atacat, cînd a intrat pe dealul Mitropoliei, de către un fost funcționar, anume Paraschivescu, care l-a lovit de mai multe ori cu bastonul.⁹

În ședința Senatului de la 27 ianuarie, senatorul I. Deșliu și-a dezvoltat interpelarea adresată dlui Maiorescu, ministrul Instrucțiunii, cu privire la violarea mai multor articole din legea instrucțiunii publice.

Interpelarea fusese amînată de mai multe ori deoarece Senatul se descomplecta și ședințele nu se puteau ține.

În ziua de 27, în urma unor cuvîntări agresive și muștrări adresate mitropolitului primat pentru felul cum a aplicat regulamentul, muștrări venite din partea profesorilor Al. Orăscu, vicepreședinte al Senatului, și a marelui jurisconsult C. Bosianu, Ion Deșliu și-a putut dezvolta interpelarea.

⁷ Prințul Carol și guvernul liberal al lui I. C. Brătianu au crezut cu prudență în angajamentele solemne ale Rusiei țariste, cuprinse în Convenția ruso-română de la București, din 4/16 aprilie 1877, în care se prevedea clar că Imperiul țarist se angaja „să mențină și să acționeze pentru respectarea drepturilor politice ale statului român așa cum decurg ele din legile interne și tratatele existente, precum și să mențină și să apere integritatea actuală a României” (subl. ns.) Asupra acestei probleme Bacalbașa revine mai pe larg la p. 232 și 253; vezi și notele noastre la p. 248 (n. 83); 256 (n. 109).

⁸ *Alegătorul liber*, an. I, nr. 141, 16 ianuarie 1876, p. 3—4.

⁹ Se pare că numitul Paraschivescu ar fi fost un „vechi funcționar al poliției care nu se mai afla de cîtva timp în bunele grații ale d-lui Catargi” (*Alegătorul liber*, an. I, nr. 140, 14 ianuarie 1876, p. 4) și care, ca să se răzbune, l-a lovit pe primul ministru cu un „ciomag gros”.

După o lungă și foarte animată dezbateră, care pasionase întreaga Capitală, căci tribunalele erau peste pline, a luat cuvîntul Alexandru Orăscu. După un aspru rechizitoriu făcut lui Maiorescu pentru suspendarea profesorului G. Danieleanu, a propus următoarea moțiune:

„Senatul, ascultînd pe dl. ministru și avînd în vedere abaterile și călcarea legii instrucțiunii publice, declară neîncrederea sa în dl. ministru al instrucțiunii publice și trece la ordinea zilei“.

Deși Lascăr Catargiu intervine personal în discuție și cere respingerea moțiunii, aceasta este votată, în aplauzele frenetice ale majorității Senatului și ale tribunalelor, cu 31 voturi contra 21.

În urma acestui vot, Maiorescu și-a dat demisiunea și în locul său a fost numit Petre Carp.¹⁰

Petre Carp, luînd portofoliul Instrucțiunii, vine la Cameră și declară că va fi în totul continuatorul lui Maiorescu. Această declarație e privită ca o sfidare.¹¹ Antipatia împotriva a ceea ce se numea atunci „aroganța junimistă“ crește și mai mult. În lumea politică se prevede că baraca guvernamentală nu va putea dura mult.

În *Românul* de la 5 februarie, B. P. Hasdeu publică o scrisoare prin care anunță păcălitura trasă revistei junimiste din Iași, *Convorbiri literare*, căreia i-a trimis spre publicare bucată versificată cu titlul *La noi* și avînd acrostihul: „*La Convorbiri literare*“. Această păcălitură iscălită „P. A. Călescu“ a produs atunci o mare veselie în cercurile literare. Junimiștii se bucurau atunci de o nepopularitate foarte întinsă.¹²

¹⁰ Episodul amintit de Bacalbașa cu destulă exactitate a contribuit și el la subzicerea regimului conservator; în cadrul discuțiilor asupra rectificării bugetului Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice Titu Maiorescu propusese, printre altele, desființarea catedrelor de economie politică și de economia dreptului de la Universitatea din Iași și a uneia dintre catedrele de drept roman de la Universitatea din București ai căror profesori erau adversari politici ai conservatorilor (Nicolae Ionescu de la Iași și G. Daniileanu de la București); amendamentul propus în Cameră de către A. Pascal, despre care am amintit mai sus, privind menținerea catedrelor respective, a fost respins de către aceasta, la 13/25 decembrie 1875, cu 26 de voturi pentru și 72 contra (*Adunarea Deputaților. Sedința de la 13 decembrie 1875*, MOF., nr. 284, 24 decembrie 1875/5 ianuarie 1876, p. 6845); în aceste condiții, I. Deșliu dezvoltă în Senat la 28 ianuarie/9 februarie 1876 o interpellare în aceeași problemă, referindu-se și la profesorul Daniileanu, care fusese destituit de la Universitatea din București; moțiunea de neîncredere în ministrul Instrucțiunii Publice, propusă de Al. Orăscu, vicepreședintele Senatului, va fi votată cu 32 de bile albe contra 21 negre (Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare — cu privire asupra dezvoltării politice a României sub domnia lui Carol I*, vol. I, 1866—1876, București, 1897, p. 457). Votul de blam dat ministrului Instrucțiunii va fi urmat îndată de demisia acestuia și apoi — în semn de solidaritate — a întregului cabinet Lascăr Catargiu; două zile mai târziu, la 30 ianuarie/11 februarie 1876 fruntașul conservator revine asupra demisiei sale, remaniindu-și guvernul, prin înlocuirea lui Titu Maiorescu cu amicul său politic junimist P. P. Carp și a ministrului de Finanțe G. Gr. Cantacuzino cu I. Strat; acest fapt a contribuit însă la degringolada regimului conservator și apoi la prăbușirea lui, așteptată cu nerăbdare de liberali, care amenințau în continuare, inclusiv pe principele Carol, cu mișcări de stradă.

¹¹ Ca urmare a declarației lui P. P. Carp, Al. Orăscu își va da demisia din funcția de vicepreședinte al Senatului la 21 februarie/4 martie 1876.

¹² B. P. Hasdeu, *Al doilea rămășag* (Dedicat d-lui V. Alexandri), ROM., an. XX, 5 februarie 1876, p. 101—102, precedat de următoarea precizare: „Toate ziarele române sînt rugate a reproduce acest articol, ca și cînd le-ar fi fost trimis d-a dreptul. *Convorbirile literare* — mai cu osebiră.“ V. mai sus, p. 35, nota 50.

În tabăra guvernamentală dezagregarea urmează: se anunță că generalul Florescu a demisionat de la Ministerul de Război¹³, apoi la 16 februarie demisionează prințul D. Ghica de la președinția Camerei.

Cu toate stăruințele puse de către Lascăr Catargiu în ședința publică, care conjura pe Beizadeaua să-și retragă demisiunea, aceasta refuză. A doua zi este ales președinte C. Brătianu cu 68 voturi contra 26 date lui D. Ghica.

În urma acestei alegeri, Vasile Boerescu își anunță demisia de la vicepreședinția Camerei.¹⁴

În ziua de 22 februarie, Millo reprezintă la sala Bossel, cu concursul d-nei Mary Polizu, a lui C. Demetriadi și a marelui viorist Schipek:

[Partea I:] *Soldan-Viteazul*, cântonetă comică de Alecsandri, jucată de Millo; *Vara la țară* de Depărățeanu, recitată de Demetriadi; *Variații*, [com-puse și] executate de Schipek; *Tu care întreci pe Venus*, romanță națională de Ferlendis, cîntată de d-na [Mary] Polizu;

[Partea a II-a:] *Mama Anghielușa* de Alecsandri, jucată de Millo; *Cerșetoarea*, poezie de Cîru Economu, recitată de Demetriadi; *Steluța* de Alecsandri, pusă pe muzică și cîntată de d-na Polizu; *Paraponisitul pus în slujbă*, de Alecsandri, jucată de Millo.¹⁵

La Teatrul cel Mare, compania dramatică română joacă *Două orfeline* în beneficiul d-nei R. Stavrescu.¹⁶

La 26 februarie, în sala Ateneului se da concertul marei cîntărețe italiene Carlotta Patti.¹⁷

În Cameră, după retragerea opoziției liberale, s-a format o altă opoziție, în cap cu D. Ghica, V. Boerescu, Ceaur Aslan, G. Cantacuzino etc., care numără vreo 40 aderenți.¹⁸

Ziarului *Telegraful* i s-a făcut de guvern un proces de presă.¹⁹

¹³ Generalul Ion Em. Florescu a fost ministru de Război în cabinetul Lascăr Catargiu, pînă la căderea acestuia (3/15 aprilie 1876).

¹⁴ Neînțelegerile din rîndurile echipei guvernamentale de care amintește Bacalbașa au continuat prin demisia, la 16/28 februarie 1876, a lui D. Ghica din funcția de președinte al Adunării Deputaților, acesta fiind nemulțumit de faptul că guvernul nu se consultase cu el înainte de a propune Camerei votarea unui împrumut de 30 de milioane pentru acoperirea deficitului bugetar și apoi prin demisiile vicepreședinților Camerei (V. Boerescu) și Senatului (Al. Orăscu). În locul lui D. Ghica a fost ales însă C. N. Brătioiu și nu inexistentul (în Cameră) C. Brătianu.

¹⁵ *Teatrul român, sala Bossel, ROM., an. XX, 21 februarie 1876, p. 159.* Spectacolul a avut loc duminică 22 februarie/5 martie 1876.

¹⁶ Spectacolul a avut loc sîmbătă 21 februarie/4 martie 1876 în sala restaurată și inaugurată în decembrie 1875 a Teatrului Național condus acum de Alexandru Odobescu. Drama *Două orfeline* de d'Ennery, era tradusă de Mihail Pascaly.

¹⁷ Carlotta Patti — care era sora mai mare a celebrei soprane italiene Adeline Patti — a cîntat arii din opere de Verdi și Gounod (*Concert vocal și instrumental, ROM., an. XX, 26 februarie 1876, p. 175*).

¹⁸ După ce Lascăr Catargiu și-a refăcut guvernul la 30 ianuarie/11 februarie 1876, gruparea centristă a lui D. Ghica și Vasile Boerescu a trecut în opoziție, criza guvernării conservatoare apropiindu-se de deznodămînt.

¹⁹ Informația lui Bacalbașa este, în parte, inexactă. Redactorul *Telegrafului* fusese chemat în fața Parchetului, la 27 ianuarie/8 februarie 1876 spre a da lămu-

În sfârșit, din cauza hărțuielilor din sânul partidului său, Lascăr Catargiu se hotărăște să treacă mâna opozițiunii. El dizolvă Senatul mai mult spre a pedepsi pe conservatorii dizidenți: prințul D. Ghica, Vasile Boerescu, Al. Orăscu etc.²⁰ Alegerile cele noi sunt fixate pentru zilele de 26 și 28 martie.²¹

Căderea cabinetului Lascăr Catargiu

Dizolvarea Senatului însemnează începutul sfârșitului pentru regimul conservator.

Costache Rosetti, care refuzase să candideze în alegerile din 1875, vine din Paris; el știa că acum regimul conservator e sfârșit și că partidului liberal îi va reveni datoria de a lua puterea. Dar mai sunt piedici.

La Palat partidul conservator are încă multă influență, apoi sunt motivele politice din afară: după cum am spus, între politica Rusiei și aceea a Austriei, e o prăpastie, dar prințul Carol înclină către politica Rusiei fiindcă aceasta este politica prințului de Bismarck.²²

În curând se va vedea că presa austriacă va ataca pe prințul Carol.

Opoziția se agită și trimite la prințul Carol pe Ion Brătianu ca să-i ceară ca alegerile senatoriale să fie libere. Ieșind de la Palat, Ion Brătianu face să se publice în fruntea ziarelor de opoziție următoarele rânduri:

„Am dizolvat Senatul, a zis măria-sa, pentru ca să se deschidă drumul legal al reintrării în reprezentățiunea națională.

Alegerile vor fi libere, am dorit-o, o doresc și răspund că libere vor fi.“²³

riri în legătură cu o știre apărută în ziar privind o imaginară „călcare“ a unei bande electorale conservatoare „în strada Romană“. Intrucât ziarul publicase o dezmințire în această problemă, nu a mai fost emisă citația amintită de Bacalbașa (TEL., an. VI, 2 martie 1876, p. 1). Redactorul *Telegrafului*, I. C. Fundescu, fusese însă judecat și achitat de Curtea cu jurați din București la sfârșitul lunii decembrie 1875, fiind învinuit de ofensă adusă prin presă Adunării Deputaților (TEL., an. V, 20 decembrie 1875, p. 1).

²⁰ Senatul începuse să facă opoziție sistematică guvernului Lascăr Catargiu. După votul de neîncredere dat lui Titu Maiorescu, el respinge la începutul lunii martie 1876 urgența solicitată de guvern în legătură cu votarea proiectelor privind acoperirea deficitului bugetar al anilor 1875 și 1876; în aceste condiții Lascăr Catargiu a cerut prințului dizolvarea Senatului.

²¹ Alegerile pentru Colegiul I de Senat urmau să aibă loc la 26 martie/7 aprilie, pentru Colegiul II la 28 martie/9 aprilie, iar pentru colegiile universităților din Iași și București la 30 martie/11 aprilie 1876.

²² În această perioadă Bismarck se pronunța pentru o înțelegere între Austro-Ungaria și Rusia în vederea împărțirii sferelor de influență în sud-estul Europei, în dauna Imperiului otoman, înțelegere care s-a și realizat, în iunie 1876, la Reichstadt; Austro-Ungaria, păstrându-și neutralitatea, urma să dobândească o parte din Bosnia și Herțegovina, iar Rusia revenea în hotarele ei dinainte de 1856, în cazul în care criza orientală ar fi culminat printr-un război ruso-turc și prin prăbușirea Imperiului otoman.

²³ ROM., an. XX, 21 martie 1876, p. 257. Informația era precedată de următorul comentariu: „Națiunea își reclamă suveranitatea și credem că nu mai este nimeni care să nu fi înțeles în fine c-aci și numai aci este salvarea tuturor. Sintem informați că măria-sa domnitorul cunoaște starea cea dureroasă a țării. Domnul Ion Brătianu, avînd ooare de-a convorbi cu capul statului ne-a dat o știre, pe care cu fericire o facem cunoscută națiunii.“ I. C. Brătianu fusese primit

Cînd aceste rînduri au apărut în public cu autorizația domnitorului, toată lumea a înțeles că regimul conservator era sfîrșit.

Pentru înția oară prințul Carol se depărta de la neutralitatea sa, spre a se prezenta fățiș ca un adversar al guvernului său.

Expresia: „răspund că alegerile vor fi libere“ era fără replică, guvernul și regimul conservator erau osîndiți.

Alegerile care au urmat și au dat o mare majoritate opoziției nu au fost libere, ideal libere, dar au lipsit violențele, iar opoziția atît dorea.

Din afară știrile sunt mai rele: în Bosnia și Herțegovina se prepară o răscoală, în Serbia se fac pregătiri militare pe picior întins. Se află că pe Dunăre trec vapoare rusești cu material de război.

Turcii se pregătesc și ei să concentreze trupe pe granițele Serbiei și Muntenegrului.²⁴

În ziua de 16 ianuarie stil nou, Georges Clémenceau, în calitate de președinte al Consiliului Municipal al Parisului, s-a dus la marele Victor Hugo și i-a anunțat alegerea sa ca delegat al Parisului.

În răspunsul dat lui Clémenceau, Victor Hugo a spus și următoarele elocinte cuvinte:

„Funcțiunea ce-mi dați este o onoare. Dar ceea ce se numește onoare în monarhie, se numește datorie în Republică.“

Alegerile senatoriale încep. În București animația este extrem de mare.

La Colegiul I conservatorii prezintă pe prințul Dumitru Ghica, iar opoziția pe Constantin Bosianu. Lupta a fost foarte grea fiindcă Colegiul I de Senat era un apanagiu al conservatorilor. În acest colegiu vota pe vremea aceea întreg statul major al boierimii. În acest colegiu Beizadeaua era foarte tare.

Pentru Colegiul al II-lea încep să se manifeste rivalitățile din sînul opoziției. Roșii vor să pună candidatura lui C. A. Rosetti, dar ceilalți opozanți susțin pe Vernescu. Spre a se lua o hotărîre, alegătorii Colegiului II de Senat sunt convocați la o întrunire pregătitoare în casele giuvaergiului Carapati, peste drum de prefectura poliției.

Comitetul studenților, deși nu avea nici un rol, era în păr la întrunire.

Mai înainte de a se începe votarea a fost propaganda, șoaptele la ureche, insinuările etc. Noi studenții eram pentru Rosetti. Gazda era vernescan. Îmi aduc aminte că venind într-un grup în care mă găseam și eu, Carapati ne spune:

— Nu zic, bun e Rosetti, bun e la gazetă, bun pentru propagandă, dar la alegeri nu e bun; la alegeri e mai bun Vernescu.

la Palat la 7/19 martie 1876; în memoriile principelui Carol informația despre publicitatea făcută în presă acestei vizite era urmată de precizarea grăitoare: „Publicul e de părere că însuși prințul dorește o schimbare de guvern“ (*Memoriile*, vol. VIII, p. 41); într-adevăr, șeful statului român începea să se convingă de necesitatea colaborării cu liberalii, care erau adepții unei politici externe mai îndrăznețe, în condițiile generate de agravarea „crizei orientale“.

²⁴ Cum am mai amintit, răscoala din Bosnia și Herțegovina izbucnise în vara anului 1875; Serbia și Muntenegru vor declara război Imperiului otoman la 18/30 iunie și — respectiv — la 20 iunie/2 iulie 1876, după înăbușirea în sînge a răscoalei antiotomane din Bulgaria (aprilie—mai 1876), „chestiunea orientală“ impunîndu-se cu autoritate ca principala problemă politică nerezolvată a Europei de atunci.

De ce nu era bun Rosetti, și de ce era mai bun Vernescu? Fiindcă Rosetti trecea drept un revoluționar zvăpăiat, franțuzit și cu idei nepotrivite pentru țara românească, pe când Vernescu era un liberal moderat, așezat și mai ales om cu o avere însemnată.

Averea a fost întotdeauna cea mai bună carte de recomandație!

În sfârșit, alegătorii prezenți se pronunță pentru Vernescu cu o mare majoritate.²⁵

La Colegiul I, operația a decurs în liniște, administrația nu s-a amestecat fățiș. S-a votat liber. Și rezultatul a fost paritate de voturi între cei doi candidați. Biroul a procedat la tragerea sortilor și sortul a favorizat pe Beizadeaua, dar opoziția a contestat alegerea, căci sortul era contra legii. De altfel nici Beizadeaua n-a primit să fie alesul sortului și a demisionat.²⁶ Iar colegiul a fost declarat vacant.

La Colegiul al II-lea s-a votat iarăși în toată libertatea. A ieșit *Gheorghe Vernescu* cu o mare majoritate.

Alegerile Colegiului I dau o mare majoritate opoziției. Au fost aleși: Bolgrad: *C. Bosianu*, Muscel: *Ion Deșliu*, Romanați: *Ion Ghica*, Mehedinți: *Ion Ghica*, Roman: *M. Koșlăniceanu*, Argeș: *Dumitru Brătianu*, Dorohoi: *Ion Brătianu*, Bacău: *C. Rosetti-Tescanu*, Dolj: colonel *Haralambie*, Prahova: *George Cantacuzino*, Brăila: *N. Blaremburg*, Botoșani: *dr. Iorgu Mavrocordat*, Cahul: *N. Lahovary*, Covurlui: *Lascăr Catargi*, Dîmbovița: colonel *Haralambie*, Fălciu: *Nicu Giuvra*, Gorj: *Gr. Săftoiu*, Ialomița: *N. Cămărășescu*, Iași: *N. Drosu*, Ismail: *P. Malaxa*, Neamț: *N. Gridov*, Olt: *N. Bișcoveanu*, Putna: *Teodor Giță*, R.-Sărat: *C. Grădișteanu*, Suceava: *Alecu Greceanu*, Tecuci: *D. Sturdza*, Teleorman: *D. Ștefanopolu*, Tutova: *M. Epureanu*, Vâlcea: *C. Lahovari*, Vaslui: *I. Em. Miclescu*, Vlașca: *Hariton Racotă*, Buzău: *G. Vernescu*.

Deci 19 opozanți, 13 guvernamentali și 1 opozant independent.

La Colegiul al II-lea fură aleși:

Argeș: colonel *Călinescu*, Bacău: *D. G. Leca*, Bolgrad: *D. Mavrocordat*, Botoșani: *Gr. Holban*, Brăila: *C. A. Rosetti*, Buzău: *N. Păcleanu*, Cahul: *G. Dimitriu*, Covurlui: *N. Vlaicu*, Dîmbovița: *Isaia Lerescu*, Dolj: *G. Chițu*, Dorohoi: *P. Cazimir*, Fălciu: colonel *N. Iamandi*, Gorj: *T. Moscu*, Ialomița: *Șt. Petrovici*, Iași: *Antoniadi*, Ilfov: *G. Vernescu*, Ismail: colonel *Costa-Foru*, Mehedinți: *M. Isvoranu*, Muscel: *Al. Golescu*, Neamț: *N. Albu*, Olt: *C. Deleanu*, Prahova: *C. A. Rosetti*, Putna: *Ghiță Orleanu*, Roman: *gen. Florescu*, Romanați: *Achil Teohari*, R.-Sărat: *I. Bălăceanu*, Suceava: *V. Gugiu*, Tecuci: *Tache Anastasiu*, Teleorman: *general Florescu*, Tutova: *Iorgu Radu*, Vâlcea: *Ștefan Pleșoianu*, Vaslui: *D. A. Rîșcanu*, Vlașca: *Apostol Grăjdănescu*.²⁷

²⁵ Intrunirea despre care amintește Bacalbașa a avut loc în sala Bossel de pe Calea Victoriei; candidatura lui G. Vernescu — care „a fost admisă de alegători” — a fost propusă de C. A. Rosetti (TEL., an. VI, 28 martie 1876, p. 1); comentariile lui Bacalbașa sînt, în parte, exacte; C. A. Rosetti va fi însă ales senator de către colegiile de Brăila și Prahova, dovadă concretă a popularității de care se bucura în rîndurile partidului liberal, chiar dacă în cercurile moderate și conservatoare mai era, într-adevăr, considerat un „revoluționar zvăpăiat” și primejdios.

²⁶ D. Ghica a anunțat ceva mai tîrziu în scris Senatul — după ce mulțumise alegătorilor săi, acceptînd mandatul — că renunță la mandatul de senator, rămînd în continuare deputat (TEL., an. VI, 18 aprilie 1876, p. 1).

²⁷ Bacalbașa reproduce listele senatorilor după ROM., an. XX, 29, 30 martie 1876, p. 282, liste pe care le-am verificat și cu M.O.F. (*Senatorii aleși de Colegiul I*,

Astfel opoziția liberal-națională obținea 36 mandate contra 28 guvernului.

Un opoziționist independent: *Gheorghe Cantacuzino* și o alegere nulă la Ilfov.

Universitățile au ales: la București pe *Al. Orăscu*, opozant din partidul *D. Ghica*, iar la Iași pe *Nicolae Ionescu*, șeful fracțiunii liberale.

De îndată ce rezultatul alegerilor fu cunoscut, Lascăr Catargiu s-a dus la Palat și și-a prezentat demisiunea.²⁸

Vineri la 2 aprilie, *Românul* anunță că regele²⁹ a chemat pe *Gheorghe Vernescu* spre a-l însărcina să compue cabinetul. A doua zi, sâmbătă 3 aprilie, același ziar anunță că *Gheorghe Vernescu* fiind însărcinat să formeze cabinetul, a prezentat domnitorului lista ministerială următoare:

Președinte și la Interne: *G. Vernescu*, *Manolache Costache* la Lucrări Publice, *Ion Ghica* la Justiție, *M. Kogălniceanu* la Afacerile Străine, *Ion Brătianu* la Război, *Dumitru Sturdza* la Finanțe, *Eugen Stătescu* la Construcție.

Domnitorul cerînd să se facă modificări în listă, *Gheorghe Vernescu* și-a depus mandatul.

Domnitorul ceruse, între altele, înlăturarea lui *Ion Ghica*, acela care prezidase guvernul de la 1871 cînd cu scandalul de la sala Slătineanu. Domnitorul a observat că această numire ar fi rău văzută la Berlin.³⁰

La 6 aprilie³¹ se pune în circulație lista ministerială următoare:

General Florescu, președinte și la Război, *Crețescu* de la Casație la Justiție, *Orăscu* la Culte, *colonel Slăniceanu*: Lucrări Publice, *Gheorghe Filipescu*, mareșalul Palatului, la Externe, *D. Cornea*, [Finanțe].³²

În sfîrșit la 4 aprilie ministerul este compus sub președenția generalului *Florescu*. Iată compunerea:

General Florescu la Război, ad-interim la Interne; *generalul Christian Tell* la Finanțe; *Paul Vioreanu*, procuror general la Casație, Justiție; *Dumitru Cornea*, comisar general la Credite, Externe; *Al. Orăscu*, arhitect

în zilele de 26—27 martie 1876, nr. 70, 28 martie/9 aprilie 1876, p. 1914—1915; *Senatorii aleși de Colegiul II*, nr. 71, 30 martie/11 aprilie 1876, p. 1938—1939). În România de atunci erau 33 de județe; din lista Colegiului I lipsește senatorul de Ilfov, omis de Bacalbașa din motivele amintite mai sus.

²⁸ La 31 martie/12 aprilie 1876; o zi mai tîrziu *I. C. Brătianu* îl va vizita pe prinț avertizîndu-l ca „la caz cînd opozițiunea nu va fi chemată la cîrmă, atît țara cît și tronul vor fi expuse unui nou pericol“ (*Memoriile*, vol. VIII, p. 45).

²⁹ Mai exact, principele Carol.

³⁰ Versiunea oficială a eșecului lui *Gh. Vernescu* menționată în *Monitorul oficial al României* precum și în memoriile principelui Carol se referă la faptul că șeful statului nu fusese de acord ca la conducerea Ministerului de Război să fie numit un civil (*Ion Brătianu*), în condițiile în care România putea să fie atrasă în orice clipă în războiul care se pregătea în această parte a Europei. El a sugerat, la 2/14 aprilie 1876, ca *Brătianu* să treacă la Ministerul de Finanțe și în aceste condiții *D. A. Sturdza* nu mai intra în această formație ministerială. „*D. Vernescu*, în urma consultării cu colegii săi a declarat că nu poate primi aceste modificări și a depus mandatul...“ (*TRC.*, an. XIV, nr. 1245, 11 aprilie 1876, p. 1).

³¹ Numirea oficială a generalului *I. Em. Florescu* a avut loc la 4/16 aprilie 1876, dar știrea a apărut în presă mai tîrziu, întrucît duminică 4 aprilie 1876 se sărbătorea Paștele ortodox.

³² Listă neoficială reproducută de Bacalbașa după *ROM.*, an. XX, 4, 5, 6 aprilie 1876, p. 301, deci din 3 aprilie — înainte de numirea guvernului — ziarele fiind atunci postdatate.

general, la Instrucție și Culte; *general Tobias Gherghel* la Lucrări Publice.³³

Ziarul *Deutsche Zeitung* văzînd atîția generali (?) pe listă, a botezat ministerul Florescu: *Säbel Ministerium*, adică „Ministerul Săbiei“.

Acest minister este primit în toate cercurile numai cu glume, căci e văzut că este numai un minister de tranzițiune care va trăi d-abia pînă la deschiderea Camerilor.

Între timp ziarele anunță că dl. Ștefan Sihleanu fiul a dobîndit la Neapole titlul de laureat în științele naturale, prezentînd și o lucrare intitulată: „*Despre peștii electrici și pseudoelectriți*“.

Ziarul *Deutsche Zeitung* vine în București cu articolul intitulat *Säbel Ministerium*. Reproducem din el cîteva pagini foarte interesante mai ales față de felul în care s-au desfășurat evenimentele pînă astăzi:

„Căldarea farmecelor orientale ne aduce în fiecare zi cîte-o nouă surprindere. La București s-a instalat un minister Florescu. Portofoliile de Interne, Finanțe și Lucrări Publice sunt în mîinile militarilor. Trei generali sunt chemați să decidă în România lupta dintre liberalii-naționali și conservatori.

Etc. etc.

Care sunt, dară, tendințele acestor două mari partide din țară.

Se zice că liberalii naționali doresc o Dacie Mare. Se poate. Noi, însă, să nu le turburăm acest vis, pentru că el nu va deveni niciodată o realitate, rămînd pentru totdeauna numai un vis și nimic mai mult. Cu modul acesta liberalii-naționali nu vor înscena nicidecum calea croită de roșii de odinioară, ci, în prima linie, cu sau fără dinastia domnitoare, vor să aducă ordine în finanțele Statului, să reducă budgetul armatei și să emancipeze de influența politicii străine, și în special de aceea a Rusiei, care este ruina României.

Politica viitoare a liberalilor-naționali nu poate fi niciodată periculoasă pentru Austria, deoarece imperialii nu se vor lăsa niciodată a fi îmbrînciți de politica rusească.

Negreșit liberalii-naționali iubesc mult a juca un rol de putere mare, însă aceasta este pentru Austria mai puțin periculos decît ca guvernul din București să se lase a fi întrebuițat de către cabinetul din Petersburg, cum se întîmplă cu așa-numiții conservatori români.

În totul, afacerile din România nu trebuie puse într-o paralelă cu cele din Serbia. Pe cînd în Serbia răzbelul, mărirea și întinderea Statului e o dorință a poporului, care înhață tronul pentru realizarea ei, în România singur tronul face politică aventuroasă, iară poporul suspină după liniște și repaos.

Misiunea Austriei nu este, dar, d-a menține pe principele Carol pe zdruncinatul său tron. Noi, urmărind în Orient o politică curat de interese, nu putem prinde gust pentru noul minister al sabiei din București.³⁴

³³ Lista este corectă, Bacalbașa notase însă greșit numele generalului Gherghel (Gheorghe); pe Paul Vioreanu îl chema de fapt Dimitrie P. Vioreanu, greșeală rectificată și în MOF. (1876, p. 2057).

³⁴ Articolul din care citează Bacalbașa apăruse la 19 aprilie 1876 (s.n.) în *Deutsche Zeitung* și fusese reprodus în traducere cîteva zile mai tîrziu de către Românul (*Ministerul sabiei — Säbel Ministerium din București*, ROM., an. XX, 12,

Acest articol dezlega multe mistere, însă opinia publică din țară nu-i dădu o prea mare importanță.

Mai întâi se vedea lămurit că ministerul Lascăr Catargiu căzuse sub influența Austriei care nu mai avea încredere într-un guvern care se dăduse în brațele Rusiei.³⁵ Așa cel puțin se bănuia la Viena și la Budapesta. Apoi, Viena și Budapesta doreau acum un minister liberal, pe care îl socoteau a fi și contra regelui, și contra Rusiei și contra Germaniei. Evenimentele ulterioare au arătat cât de rău s-au înșelat cei din Austro-Ungaria.

Cît privește profetia ziarului austriac cum că visul unei Dacii viitoare va rămîne etern un vis, vedem astăzi cît a fost de adevărată. Însă la anul 1876 cine ar fi îndrăznit să creadă în realizările de la 1919?³⁶

Cum mi-am luat bacalaureatul

În primăvara acestui an mi-am trecut examenul de bacalaureat. Îmi amintesc de un incident, pot spune, de cîteva incidente ale acestei probe astăzi din domeniul istoriei antice.

Mă pregătisem excelent pentru științele naturale, însă mai puțin satisfăcător pentru fizico-chimice, totuși la științele naturale d-abia am putut obține nota de trecere 6, pe cînd la fizico-chimice am obținut 9. Și iată cum.

La zoologie, geologie și botanică cunoșteam materiile cum nu se putea mai bine, dar neglijasem să repet, din zoologie, capitolul clasificării animalelor inferioare. Era o cestiune de pură mecanică a memoriei care nu mă interesa. Și afară de asta mi-am zis: „Ce dracu, tocmai chestia asta o să-mi cadă!”

Ei bine, fatalitatea neroadă așa a hotărît, mi-a scos înainte biletul cu clasificarea animalelor inferioare.

13 aprilie 1876, p. 321—322) fiind preluat la 14 aprilie și de *Telegraful*. El reflecta interesele egoiste ale cercurilor conducătoare austro-maghiare care, provocînd destabilizarea în sud-estul Europei, doreau să-și extindă aici sferele de influență, temîndu-se, totodată, de expansiunea, în aceeași zonă, a Rusiei țariste.

³⁵ Guvernul Lascăr Catargiu se pronunțase pentru o strictă neutralitate în conflictul care izbucnise în Balcani, simpatizînd însă, cum era și firesc, cu lupta popoarelor subjugate de aici pentru libertatea lor națională și exprimînd totodată cu hotărîre dorința de independență a românilor (într-o notă circulară trimisă agenților noștri diplomatici din străinătate la 4/16 ianuarie 1876, Lascăr Catargiu preciza că România „separată de Turcia și nefăcînd în nici un fel parte integrantă din Imperiul otoman” n-a renunțat niciodată la suveranitatea sa). Dar prudența excesivă a fost una din cauzele care au provocat căderea guvernului, așa cum a recunoscut un martor ocular lucid al evenimentelor de atunci, Titu Maiorescu: „Evident, singura politică indicată de interesul nostru național în anul 1876 era ca — întemeiați pe sprijinul Germaniei și al Austro-Ungariei — să ne înțelegem din vreme cu Rusia asupra participării noastre la război. Dar majoritatea ministerului Lascăr Catargiu nu se gîdea decît la neutralitate, și această eroare politică a fost al doilea fapt care a justificat căderea guvernului conservator” (primul fiind încordarea relațiilor cu Germania datorită problemei răscumpărării rețelei de căi ferate Roman—Vîrciorova a „Societății drumurilor de fier” din România) (Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare cu privire asupra dezvoltării politice a României sub domnia lui Carol I*, vol. II, 1876—1881, București, 1897, p. 22).

³⁶ Din 1918, cînd, prin voința liber exprimată a populației din provinciile românești subjugate s-a realizat statul național unitar român (prin actele istorice de la 27 martie/9 aprilie; 15/28 noiembrie și 18 noiembrie/1 decembrie),

Atît am fost de îndîrjit de această demonstrație a nenorocului, că am refuzat să mai încerc a răspunde și am spus examinatorului, domnul profesor Brînză:

— Domnule profesor, cunosc toată materia afară de această cestiune pe care n-am avut vreme s-o repet. Vă rog întrebați-mă oricare cestiune veți binevoi.

Brînză era un om cam aspru, și mi-a răspuns:

— La zoologie nu vă mai pun nici o întrebare. Să vedem cum aveți să răspundeți la geologie și la botanică. La geologie și la botanică am răspuns în perfecție, la amîndouă mi-a pus nota 9, deci de două ori 9 făceau 18 care cifră împărțită cu 3 — fiindcă la zoologie luasem nota zero — îmi dădea nota 6.

Acum la fizico-chimice.

Examinator aveam pe bătrînul Alexie Marin, un om de o bunătate fără pereche. Neavînd grijă de dînsul, nu am repetat deloc materia: atîta numai că în clipa cînd am plecat la examen, am luat fizica lui Nanianu și am deschis la noroc. Am deschis la „pompe“ și am citit materia toată.

Iar la examen, pe biletul care l-am tras la noroc, era scris: Despre pompe.

Firește că am răspuns fără greșeală.

Acum la limba elină:

Profesorul V. A. Ureche ne dăduse la toți candidații să scriem³⁷ o compoziție literară asupra subiectului: *Emoțiile unui candidat în ajunul examenului de bacalaureat*. Trebuia să umplem o coală ministerială. V. A. Ureche ne-a supravegheat un timp, apoi a schimbat cu profesorul de elină Epaminonda Francudi. Venirea profesorului Francudi mi-a sugerat o idee.

Pînă cu trei zile înainte de începerea examenelor știam că examinator de limba elenă era profesorul Demarat, un profesor de o indulgență fără margini. Dar cu trei zile pînă la examen, se îmbolnăvește examinatorul de latină și atunci se face o remaniere în comisiune: Demarat trece examinator de limba latină și în locul său vine examinator de limba elenă Epaminonda Francudi.

Pe cît era de ușor la note Demarat, pe atît era de sever și greoi Francudi. De aci spaima noastră care numai tari la elenică nu erăm.

Ei bine, cînd am văzut pe Francudi pe catedră, am dat zor să-mi termin compoziția și am încheiat-o cu acest period: „În sfîrșit cea mai puternică dintre toate emoțiunile a fost aceea că de unde mă așteptam să am examinator de elenă pe dl. Demarat, m-am pomenit cu dl. Francudi“.

Și cel dintîi am dus coala de hîrtie supraveghetorului.

Neavînd ce face și voind să-și dea seama despre ce putea un absolvent de liceu, mi-a luat compoziția și a avut răbdarea să o citească pînă la sfîrșit. Deodată îl văd că-l umflă rîsul. Apoi ridică capul și întreabă:

— Cine e domnul Bacalbașa?

Mă scol răscolit de emoție și de o secretă mulțumire, și răspund liniștit:

— Eu, domnule profesor.

— Bine, ședeți jos.

³⁷ În original: *citim*.

La examenul oral, deși lucru mare nu știam la elină, am răspuns minunat numai din cauza simpatiei ce mi-a arătat Francudi. Atît este de adevărat că atitudinea examinatorului intră pentru un mare procent în putința de a răspunde bine a candidatului.

[Politice]

În urma trecerii ziarului *Pressa* în opozițiune contra cabinetului Cargari, partizanii acestuia au făcut să apară ziarul *Timpul*.³⁸

În ziua de 15 aprilie s-au deschis Corpurile legiuitoare. Tot interesul este la Senat, unde se va da marea bătălie decisivă.

La Senat biroul provizoriu este compus din P. Malaxa³⁹ ca mai bătrîn, președinte, iar secretari: C. Grădișteanu, Tache Anastasiu, D. Sturdza și Gh. Cantacuzino. Președintele e guvernamental, iar trei secretari liberali.⁴⁰

Tribunele sunt arhipline, este o mare de capete de sus și pînă jos. Sedința începe în mijlocul celei mai mari emoții.

E greu opoziției aleasă în Senatul din martie 1876 să desemneze un președinte.

Pe cine ar fi desemnat?

Fiind nu un partid, ci o coalițiune, cărei fracțiuni din coalițiune să se dea precăderea? Acela care ar fi fost ales ca președinte ar fi fost desemnat ca șef, dar cine să fie șeful?

În linie se aflau mulți bărbați de înția mină, aproape de aceeași vîrstă și cu titluri egale, mai ales în împrejurările de atunci. Acești bărbați erau: Manolache Costache Epureanu, Gheorghe Vernescu, Ion Brătianu, Mihail Kogălniceanu, Ion Ghica, C. A. Rosetti. Apoi mai erau C. Bosianu, Dumitru Brătianu și Nicolae Ionescu.

Nu era în discuțiune numai înțietatea sau vanitatea personală, dar era vorba de o indicațiune politică; și indicația aceasta trebuia dată astfel încît, pe de o parte Coroana să fie îndatorată a ține seama de ea, pe de altă parte să nu provoace o spărtură în rîndurile coalițiunii tocmai în aceste ceasuri hotărîtoare.

Cu marele său simț politic, Ion Brătianu știind că, prin marea forță organizată ce posedă în țară, rîndul său va veni neapărat, se dete înlături. C. A. Rosetti declarase întotdeauna că nu e om de guvern și lasă rolul acesta lui Ion Brătianu. Ion Ghica nu era omul situațiunii. Mihail Kogălniceanu nu avea partid. Dumitru Brătianu n-a stat niciodată pe aceeași linie cu Ion Brătianu și C. A. Rosetti, din cauza activității sale mai reduse. Constantin Bosianu era prea puțin om politic activ, era prea bătrîn și se

³⁸ Nemaîdispunînd de un organ de presă reprezentativ, fruntașii politici conservatori au fondat, în anul 1876, gazeta *Timpul*, al cărui prim număr poartă data de 15/27 martie 1876; M. Eminescu a lucrat în redacția oficiosului conservator începînd de la sfîrșitul anului 1877.

³⁹ În textul lui Bacalbașa: *Metaxa!*

⁴⁰ *Senatul. Sesiunea extraordinară. Sedința de la 15 aprilie 1876, MOF., nr. 86, 17/29 aprilie 1876, p. 2201—2203.*

mulțimea cu rolul unui sfătuitor. Nicolae Ionescu, un elocvent profesor, n-avea în țară greutatea celorlalți.

Rolurile fură împărțite astfel: nici unul nu obținu autoritatea președințială, deci titlul reprezentativ de șef.

Manolache Costache și cu Gheorghe Vernescu, cei mai puțin colorați din coalițiune, fură desemnați ca vicepreședinți. Iar Ion Brătianu primi însărcinarea de purtător de cuvânt al coaliției, omul care trebuia să anunțe cum au fost împărțite rolurile.

Ion Brătianu apare la tribună. Senzația e mare. „Domnilor senatori, spune el, noi cei din partidul național am hotărît să alegem președinte pe mitropolitul primat ca deferență pentru religia țării și fiindcă religia este afară din luptele politice. Votul nostru politic îl vom exprima la alegerea vicepreședinților.”⁴¹

Mitropolitul primat este ales cu 47 voturi din 53 votanți.⁴²

În ședința de a doua zi sunt aleși vicepreședinți: Manolache Costache Epureanu cu 33 voturi și Gheorghe Vernescu cu 34.

Lascăr Catargiu se scoală și cere ca alegerea vicepreședinților să fie amînată pe a doua zi. Coaliția, care avea majoritatea, se opune și cere votul imediat. Atunci Lascăr Catargiu, urmat de toți conservatorii, părăsește sala. Cei rămași ar fi putut procede imediat la vot; însă, spre a nu se spune că au vroit să profite de lipsa adversarilor, amînă alegerea pe a doua zi.

În tot timpul, pînă la constituirea ministerului Manolache Costache, Lascăr Catargiu a luptat fără preget. Acum, văzînd că a rămas definitiv în minoritate, singura lui speranță și-o puse în intrigă; trebuia găsit ceva, o formulă, o combinație spre a determina o spărtură în coaliție. De aceea îi trebuiau 24 ore de lucru. Soluția găsită pînă a doua zi a fost aceea ca senatorii guvernamentali să-și concentreze voturile asupra lui C. Bosianu din opoziție, care a întrunit 24 voturi și asupra lui Panait Casimir, conservator, care a întrunit 21.⁴³

La Cameră, un deputat, Văleanu, interpelează guvernul asupra motivelor care au determinat căderea cabinetului Catargi și chemarea actualului guvern Florescu. După cîteva ore de discuțiuni, Camera votează încrederea în Cabinet cu 58 bile albe contra 27 negre.⁴⁴

⁴¹ „D-lor, viu în numele opozițiunii, care m-a însărcinat a vă declara că noi votăm pentru prea s.s. mitropolitul primat, pentru ca să dovedim respectul și devotamentul ce avem pentru clerul român; însă cum prea s.s. mitropolitul primat este pe d-asupra tuturor partitelor, noi nu facem din acest vot un vot politic, noi ne vom afirma votul nostru politic prin alegerea vicepreședinților” (*Senatul. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 11 aprilie 1876*, MOF., nr. 94, 29 aprilie/11 mai 1876, p. 234).

⁴² La 19 aprilie/1 mai 1876; mitropolitul primat (Calinic Miculescu) era membru de drept al Senatului.

⁴³ În ședința Senatului din 19 aprilie/1 mai 1876, după alegerea președintelui, Lascăr Catargiu a propus amînarea ședinței, orele fiind înaintate (era 5 după-amiază); întrucît în sală se mai aflau numai 38 de senatori (majoritatea fiind de 39) ședința s-a amînat pentru a doua zi, 20 aprilie/2 mai 1876, cu care ocazie au fost aleși ca vicepreședinți G. Vernescu și Manolache Costache Epureanu, cu numărul de voturi notat de Bacalbașa (din 58 de votanți) (*Senatul. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 20 aprilie 1876*, MOF., nr. 94, 29 aprilie/11 mai 1876, p. 2374).

⁴⁴ În ședința Adunării Deputaților din 19 aprilie/1 mai 1876, deputatul C. Văleanu a cerut să i se explice „prin ce împrejurări a venit acest minister la putere”; i-a răspuns noul președinte al Consiliului de Miniștri (precizînd că Lascăr Catargiu s-a retras de la putere pentru a lăsa mai mult timp unui alt guvern spre a studia importante chestiuni financiare care preocupau țara întreagă);

Totuși, ministerul generalului Florescu își dă demisiunea⁴⁵ și în locul său vine, în ziua de 26 aprilie, cabinetul Manolache Costache Epureanu, astfel compus:

Epureanu M. C., președinte și titular la Comerț, Industrie și Lucrări Publice; G. Vernescu, la Interne; M. Kogălniceanu la Externe; Ion Brătianu la Finanțe; Gh. Chițu la Culte și Instrucție; M. Ferekide la Justiție și colonel Slăniceanu la Război.

La Senat, în locul lui Epureanu și Vernescu sunt aleși vicepreședinți Ion Ghica cu 32 voturi și D. Sturdza cu 27.⁴⁶

La Cameră, noul minister se prezintă.⁴⁷ Dimitrie Ghica, B. Boerescu și Al. Lahovary declară că vor vota legile financiare cerute de guvern, însă aceasta nu implică încrederea în minister.⁴⁸

Senatul alege 4 comisii de anchete asupra gestiunii guvernului Catargiu.⁴⁹

Abia ajuns la cîrmă, partidul liberal-național începe să fie ros de intrigă. Roșii de sub șefia dualității Rosetti—Brătianu fiind cei mai tari și mai bine organizați, inspiră celorlalți temerea că în viitoarea Cameră vor veni în majoritate absolută.

Se spune că Gheorghe Vernescu, care ține Ministerul de Interne, trage sforile. În adevăr, un nou partid se formează în seara de 30 aprilie și este pus sub direcția următorului comitet: președinte G. Danieleanu, membri C. D. Sărățeanu, D. P. Orbescu, P. Borsș, I. Lupulescu, S. M. Șoimescu, casier I. Ciuflea, iar cei mai mulți sunt viitori conservatori.⁵⁰

imediat după acesta deputatul A. Lupescu a propus o moțiune de încredere în guvern, aprobată cu numărul de voturi notat de Bacalbașa (*Adunarea Deputaților. Ședința de la 19 aprilie 1876*, MOF., nr. 93, 28 aprilie/10 mai 1876, p. 2353 și nr. 94, 29 aprilie/11 mai 1876, p. 2381).

⁴⁵ Neputîndu-și desfășura o activitate normală în condițiile în care Senatul era controlat de opoziție, generalul I. Em. Florescu a cerut domnitorului dizolvarea acestuia; principele Carol nu a fost însă de acord cu soluția propusă și a început tratative cu Manolache Costache Epureanu în vederea formării unui guvern cu participarea fruntașilor opoziției liberale, hotărîndu-se să ofere puterea acestora; în aceste condiții generalul Florescu și-a dat demisia la 26 aprilie/8 mai 1876; guvernul coaliției de la „Mazar-pașa” a fost numit la 27 aprilie/9 mai 1876, după ce domnitorul obținuse eliminarea de pe lista inițială a unor persoane care-l atacaseră personal și-l impusese pe colonelul Slăniceanu la ministerul „de Rezel”.

⁴⁶ Ion Ghica a fost ales vicepreședinte cu 34 de voturi, iar D. Sturdza cu 27 din 52 de votanți (*Senatul. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 28 aprilie 1876*, MOF., nr. 100, 6/18 mai 1876, p. 2501).

⁴⁷ Printre altele, cu următoarele precizări, demne de a fi subliniate, privind politica de neutralitate activă a țării noastre: „Poziția geografică a României, conservarea naționalității noastre reclamă ca să fim pururea în stare de a ne apăra otarele, de a se face să ni se respecte neutralitatea. Imperios dar se cere ca țara să-și organizeze bine forțele militare” (MOF., nr. 94, 29 aprilie/11 mai 1876, p. 2370).

⁴⁸ În ședința Adunării Deputaților din 30 aprilie/12 mai 1876 Al. Lahovary, precizînd, la fel ca D. Ghica și V. Boerescu, că va vota legile „financiare”, recunoștea că în viața politică a țării se produsese fenomenul firesc de trecere a puterii de la un partid la altul („Venirea noului minister indică disoluțiunea acestei adunări, trecerea puterii de la un partid la altul, lucru foarte normal” — *Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 30 aprilie 1876*, MOF., nr. 103, 9/21 mai 1876, p. 2576).

⁴⁹ Nu era vorba de comisii de anchetă a gestiunii guvernului Catargiu, ci de patru comisii numite pentru a ancheta în județele Muscel, Olt, Buzău, Putna, Rîmnicul-Sărat, Iași, Bacău și Roman „ilegalitățile și ingerințele făcute cu ocazia alegerilor din urmă a senatorilor” (*Senatul. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 1 mai 1876*, MOF., nr. 102, 8/20 mai 1876, p. 2548).

⁵⁰ Nu un nou partid, ci o grupare politică efemeră, despre care *Stindardul*, gazetă liberală al cărui director era Pantazi Ghica pretindea că s-ar fi aflat sub

Camera e dizolvată.⁵¹

D-rul Obedenaru scrie din Montpellier presei din România că un alt român a trecut în mod strălucit examenul de doctorat în medicină la Paris, unde a fost intern de spitale. D-rul Obedenaru amintește că la Paris internul îndeplinește aceeași funcțiune ca medicul secundar la București. Numai trei români au mai putut fi interni la Paris, aceștia sunt doctorii Marcovici, Kalenderu și Obedenaru.

În ziua de 8 mai, un mare doliu pentru societatea înaltă bucureșteană. A murit Ion Oteteleşanu⁵², soțul Elenei Oteteleşanu, marea mecenată a Bucureștilor. Oteteleşanu locuia în casa unde este astăzi Terasa cu parcul în care este instalat un teatru de vară.

Marele istoric și filoromân Jules Michelet a murit la Paris și a fost înmormântat în ziua de 18 mai. A fost și o deputațiune de studenți români, compusă din: C. Cantacuzino, Mircea C. A. Rosetti, C. C. Arion, C. Tătăranu și G. Sion. După carul funebru a urmat imediat trăsura de doliu în care se aflau d-nele Michelet și Maria C. A. Rosetti, d-nii Guicherat și Celliez, executori testamentari ai defunctului.

Printre românii cari au urmat carul funebru citez numele următoare: C. Cantacuzino, C. Arion, C. Tătăranu, G. Sion, Grigore Brătianu, Simu, Vintilă Rosetti, Horia Rosetti, Burssan, Vasile Virnav, Mironescu, Vasilescu, Grant, Baltă, Bastaky, Fintineanu, toți cu frac și cocardă tricoloră. C. Cantacuzino a vorbit din partea studenților români.⁵³

influența lui G. Vernescu (*Ultimile știri, Stindardul*, an. I, nr. 29, 2 mai 1876, p. 3) — informație pe care o preia și *Românul* (an. XX, 3—4 mai 1876, p. 389). Potrivit afirmațiilor *Stindardului*, C. D. Sărățeanu ar fi fost nepotul lui Vernescu, iar S. M. Șoimescu, un „alter-ego” al lui Vasile Boerescu (*Stindardul*, 9 mai 1876, p. 1). Mai tirziu aceeași gazetă afirma că profesorul Daniileanu ar fi părăsit gruparea al cărei președinte era (*Stindardul*, 26 mai 1876, p. 1).

⁵¹ Adunarea Deputaților a fost dizolvată la 3/15 mai 1876, pe baza unui raport al Consiliului de Miniștri către șeful statului în care se amintește faptul că „vederile Senatului” sînt „opuse celor ale maiorității Camerei Deputaților” (MOF., nr. 98, 4/16 mai 1876, p. 2456—2457), această din urmă fiind dominată de o majoritate conservatoare ostilă noului guvern liberal.

⁵² ROM., an. XX, 9 mai 1876, p. 411.

⁵³ Știre reproducută de Bacalbașa după *Românul* (*Înmormîntarea lui Michelet*, Corespondență particulară a *Românului*, an. XX, 13 mai 1876, p. 422). Nu era însă vorba de înmormîntarea lui Michelet, care murise cu doi ani mai înainte, la 9 februarie 1874 la Hyères, ci de reînhumarea, la Paris, a osemintelor sale, la 6/18 mai 1876. În acest scop, „Junimea română”, după exemplul „junimii” italiene și franceze, în semn de solidaritate latină, va hotărî, cu prilejul unei ședințe convocate de Eniu D. Bălțeanu, la 2/14 mai 1876, în localul Clubului studenților universitari de pe Calea Mogoșoaiei 51 (în fața grădinii Episcopiei) să trimită la Paris o coroană omagială de frunze de stejar. Participarea românească la ceremonia de la Paris, cuvintele studentului C. Cantacuzino, unul dintre cei opt vorbitori („Junimea română vine să exprime, pe acest mormînt încă deschis, regretele sale eterne pentru pierderea aceluia care fu, în toată viața sa, apostolul libertății, susținătorul ideilor celor mai nobile, apărătorul popoarelor apăstate. Franția pierde în Michelet una din gloriile sale, România un susținător puternic”) a impresionat puternic opinia publică franceză, unul dintre ziarele pariziene reprezentative ale epocii, *La République Française*, făgăduind poporului român tot ajutorul moral de care acesta avea nevoie într-un moment de răscruce al istoriei sale („Nimic din ce atinge România nu poate, de aci înainte, să rămînă străin pentru noi” — cf. TEL., an. VI, 15 mai 1876, p. 1).

Alegerile generale pentru Cameră sunt fixate în zilele de 3, 5, 7 și 9 iunie.⁵⁴

Foaia scolastică publică un fenomen rar. În ziua de 19 aprilie între 5 jum. și 7 jum. dimineța, în jurul soarelui era ceață transparentă, pe când cerul în alte părți era cât se poate mai senin. Un cearcăn pompos în culorile curcubeului se întindea pe lângă soare, însă așa că mai a patra parte din el se pierdea sub orizont. În perihelia cercului străluceau, la dreapta și la stînga, doi sori laterali, în partea de sus a cearcănului se vedea un al treilea soare. Cearcănul acesta era închis de un al doilea, tot în culoarea curcubeului, însă mai palid. Fenomenul a durat două ore. Dar soarele și la o oră d.a. era înconjurat de un cerc palid.⁵⁵

Gheorghe Vernescu, spre a împiedica triumful prea mare al roșilor în alegeri, precum și spre a-și alege un număr respectabil de partizani, numește, aproape în toată țara, numai prefecti oameni noi, în special tineri avocați și foști magistrați. Vernescu declară că voiește să scoată administrația din politică procedînd astfel.⁵⁶

Em. Protopopescu-Pake, puternicul elector vernescan, este numit prefect de poliție în București, tocmai spre a împiedica pe roșii de a face presiune asupra alegătorilor.⁵⁷

Se va vedea însă că, deși șeful guvernului era Manolache Costache, și cu toate că Ministerul de Interne era dat lui Vernescu, roșii au venit în Cameră cu cel puțin trei pătrimi din deputați. Președintele Consiliului n-a avut decît doi deputați, iar Vernescu trei sau patru.

Pake Protopopescu debutează la prefectura poliției cu oarecare măsuri organizatoare.

Între altele ia măsuri în contra prostituției. El obligă ca femeile înregistrate să circule pe stradă cu un semn distinctiv, o lentă⁵⁸ în eșarpă. Iar toate casele de toleranță să aibă la intrare un număr mare, lesne de văzut de departe, și un felinar roșu. Pe vremuri s-au făcut multe zeflemele asupra acestor inovațiuni care, de altfel, nu s-au putut împămînteni.

Acțiunea pentru alegeri începe. Partidul roșu se organizează cu scopul de a dobîndi majoritatea absolută. În București se ține în sala Ateneului — vechiul Ateneu, pe locul actualului Teatru Liric — o întrunire

⁵⁴ Colegiul I — la 3/15 iunie; II — la 5/17 iunie; III — la 7/19 iunie și IV — la 9/21 iunie 1876; delegații pentru Colegiul al IV-lea urmau să fie aleși la 29 mai/10 iunie — 30 mai/11 iunie 1876 (MOF., nr. 104, 12/24 mai 1876, p. 2593).

⁵⁵ Informația a apărut în revista bilunară *Foaia scolastică* („organ pedagogic-didactic pentru școlile române”) din Blaj, al cărei redactor responsabil era I. M. Moldovanu (*Un fenomen rar*, an. IV, nr. 7—8, 1/13 mai 1876, p. 64). „Fenomenul rar” fusese observat în comuna Berzeasca din „comitatul Severinului”, pe malul Dunării; era vorba de un halou solar („fenomenul roman” sau „cearcănul Soarelui”) care se produce mai ales în zonele polare atunci cînd în fața soarelui apar nori subțiri cirriforimi formați din cristale subțiri de gheață; „haloul” solar a fost descris pentru prima oară la Roma, în 1637 (Ioan Stăncescu și Sergiu Ballif, *Me-teorologie... fără formule*, Ed. Albatros, București, 1981, p. 182—183).

⁵⁶ Numele noilor prefecti, numiți de Ministerul de Interne sînt menționate în MOF., începînd cu numărul din 5/17 mai 1876.

⁵⁷ Emanoil Protopopescu-Pake este numit prefect al poliției Capitalei în locul lui D. Bărcănescu, demisionat (MOF., nr. 101, 7/19 mai 1876, p. 2522).

⁵⁸ Lentă, panglică lată.

publică în care se alege comitetul electoral cetățenesc (?) compus din 23 membri, și anume: Anastasiu Mihai, Stancu Becheanu, Brătianu D., Buescu Pană, Bosie Constantin, Ciocîrlan C., Costinescu Emil, Crătu-nescu N., Fleva N., Hernia Veniamin, dr. Iatropol, Chiriță Teodoru, Mavrus Anton, Opreanu N., Paulescu C., Predescu Eugeniu, Rădulescu Ghiță, Radoviceanu Gh., Rosetti C. A., Robescu C., Sergiu dr., Serurie Grigore, Stătescu Eugeniu.⁵⁹

Toți sunt din partidul roșu. Singurul mare elector vernescan, Protopopescu Pake, e prefect de poliție.

Deși exista un partid liberal-național în care intrase întreaga opoziție de sub Lascăr Catargiu, alte grupuri încep să apară.

Astfel, la 25 mai Românul publică programul noului partid politic intitulat: „Unirea democratică română”. Acest partid este format din intelectuali tineri ai partidului roșu. Programul este iscălit nu numai de fruntași ai partidului Rosetti—Brătianu, dar și de câțiva membri ai partidului vernescan.

Foarte semnificativ este programul care, nu trebuie să pierdem din vedere — a fost făcut acum 51 de ani.

Iată spicuri din acest program:

„Românii nu trebuie să înceteze de a urmări relațiunile de ginte și marea idee a solidarității ginte latine, care, atunci cînd va ajunge să fie o realitate, va forma garanția cea mai puternică a existenței noastre naționale.

Dacă vreodată revizuirea Constituției va fi în cestiune, vom lupta ca modificările ce i se vor face să fie conforme principiilor democratice și naționale. Vom stărui ca dreptul electoral să înceteze de a admite altă distincțiune decît a inteligenții și a luminilor; vom susține orice îmbunătățiri în legea electorală, care vor avea de scop să asigure independența corpului electoral etc. Vom cere ca oricine știe ceti și scrie, să voteze direct.“

Programul cerea descentralizarea administrativă și autonomia comunală.

Este foarte semnificativ că pentru populația rurală programul cerea numai: răspîndirea instrucțiunii, ușurarea dărilor și stîrpirea abuzurilor, măsuri igienice pentru stăvilirea marelui mortalități și o sistemă completă de ajutorare, protejare și încurajare prin toate mijloacele.

Nici un cuvînt despre starea economică a țaranului, nici un cuvînt despre improprietărire.

Programul cere desființarea arestului preventiv în materie de presă.

La impozite se cere impozitul proporțional și pe venit și desființarea impozitelor indirecte.

Programul recunoaște că armatele permanente sunt vătămătoare și ruinoase, totuși cere ca armata să fie menținută, iar elementele teritoriale dezvoltate.

Ajungînd la partea economică, programul cere protejarea contra invaziunilor și încălcărilor economice străine, care au ajuns în unele părți ale țării a pune în pericol chiar naționalitatea. Programul este foarte naționalist și protecționist.

Programul termină spunînd:

⁵⁹ ROM., an. XX, 22, 23 mai 1876, p. 449. „Întrunirea publică electorală” a avut loc în seara de 21 mai/2 iunie 1876.

„Angajamentul Statului ca mare consumator a nu se pune în relațiuni decât cu românii, cu producerea naționale și cu mijloacele naționale pentru tot ce privește trebuințele lui.”⁶⁰

În timpul acesta, atmosfera se întuneacă în Orient. În Bosnia și Herțegovina insurecție, în Balcani bandă bulgărești, în Serbia și Muntenegru pregătiri de război.

Răuvoitorii guvernului răspîndesc în străinătate și în presa străină zvonul că România a încheiat un tratat de alianță cu Serbia, spre a ataca Turcia.⁶¹ Mihail Kogălniceanu, în calitate de ministru de Externe, trimite agenților noștri diplomați următoarea telegramă:

„Sunteți autorizați a da desmintirea cea mai formală aserțiunii după care România ar fi încheiat o alianță cu Serbia în contra Turciei. Guvernul român e hotărît a sta în cele mai bune relații posibile cu guvernul Sultanului și a menține neutralitatea.”

În ziua de 8 iunie Sultanul a acordat amnistia completă insurgenților din Bosnia și Herțegovina.

În București este neliniște din cauza știrilor din afară. Telegrama din Cetinge⁶² anunță că prințul Nikita a ordonat să se cheme sub drapel toți supușii din străinătate.

Insurgenții bosniaci au respins amnistia și războiul cu Turcia urmează. Insurecția este încurajată, se zice, nu numai de Rusia, dar chiar de Austria.

Un om cu mare vază, un om la ordinea zilei este I. D. Ionescu, cîntărețul bucureștean. Canțonetele lui politice sunt foarte gustate, mai ales în timpul cît era Lascăr Catargiu la putere, canțonetele — multe din ele de Pantazi Ghica, deși anonime — făceau furori.⁶³ Acum dădea repre-

⁶⁰ Programa „Societății Unirea Democratică Română”, ROM., an. XX, 24, 25, 26 mai 1876, p. 453. „Societatea Unirea Democratică Română” nu era un partid propriu-zis, ci organizația de tineret a partidului liberal, condusă de Eugeniu Stătescu, pe atunci în vîrstă de 38 de ani, unul dintre fruntașii liberali-radicali devotați lui I. C. Brătianu. Printre semnatarii „programelor” mai aflăm numele lui: C. Bosie, E. Costinescu, Ciru Oeconomu, N. Fleva, D. Giani, Ilariu Izvooreanu, M. Macca, C. Nacu, C. și R. Opreanu, Em. Pake-Protopopescu, A. Stolojan, I. Villacros ș.a., deci elementul tînăr liberal era predominant.

⁶¹ Prințul Milan al Serbiei, care se pregătea, împreună cu prințul Nichita al Muntenegrului să atace Imperiul otoman (fără însă a dispune de forțele necesare pentru a rezista armatelor turcești, așa cum s-a și întîmplat, cîteva luni mai tîrziu) propusese o alianță ofensivă țării noastre, dar oamenii politici români au respins orice încercare pripită de obținere a independenței naționale, care ar fi putut primii viitorul României, considerînd, pe bună dreptate, că în primăvara anului 1876 nu erau create condițiile necesare pentru dobîndirea acesteia, prin război sau prin tratative (despre una dintre propunerile Serbiei amintesc memoriile principelui Carol, la data de 25 martie/6 aprilie 1876: „Al. Catargiu, un unchi al prințului Milan sosește din Belgrad și comunică prințului, în numele nepotului său, că războiul Serbiei contra Turciei e un lucru hotărît și că prințul Milan speră că România nu se va margini numai la rolul de spectatoare nepăsătoare, deoarece amîndouă țările au același interes d-a se libera de suveranitatea Turciei” — *Memoriile*, vol. VIII, p. 43).

⁶² *Cetinje*, capitala principatului Muntenegru.

⁶³ În ianuarie 1876, pentru canțonetele sale care conțineau „espresiuni injurioase în contra domnitorului și a guvernului”, lui I. D. Ionescu i s-a interzis de către autorități să mai dea spectacole în sala Walhala din piața Constantin-Vodă (TEL., an. VI, 14 ianuarie 1876, p. 1).

zențații la Hotel Dacia, într-o sală de jos, în tovărășia unui cîntăreț francez, anume Charles Valtier, și a unei tinere cîntărețe numită Seraphine, mai tîrziu o cunoscută corsetieră bucureșteană.⁶⁴

Pe vremea aceea petrecerile bucureștene de vară se mărgineau la grădinile Rașca și Stavri⁶⁵, Șoseaua, cofetăria Capșa și cofetăria Fialkovsky, „Leul și Cîrnatul“, grădina Constantin (actual Epurescu). Vara boierimea se ducea la Paris sau pe la moșii, puțină lume pe la Cîmpulung. Teatre de vară nu erau. Rareori cîte o grădină cu cîntăreți.

Ziarele liberale publică lista candidaților guvernamentali pentru județul Ilfov, la Cameră: Colegiul I, Gheorghe Vernescu; Colegiul II, Eugeniu Predescu; Colegiul III, general Golescu, C. A. Rosetti, Dumitru Brătianu, Stancu R. Becheanu, Eugeniu Stătescu, Grigore Serurie, Col. IV, Nicolae Fleva.⁶⁶

Anunțarea acestor candidaturi s-a făcut într-o întrunire la Circul Suhr. Bonifaciu Florescu, care era și el dornic de a candida, a cerut cuvîntul spre a combate candidatura lui Serurie și a lui Stătescu. În sala plină de lume a fost un moment de zăpăceală și mare zgomot. O parte din public susținea pe Bonifaciu, dar majoritatea era dincolo. C. A. Rosetti în persoană a vorbit luînd apărarea lui Serurie și arătînd meritele lui ca luptător și nestrămutat membru al partidului.

Bineînțeles, lista a fost aprobată astfel după cum a fost aprobată de comitet.

A doua zi generalul Golescu refuzînd candidatura, a fost înlocuit cu Emil Costinescu.⁶⁷

Noul regim liberal

În alegerile Colegiului I n-au izbutit decît 2 conservatori: prințul A. Știrbey și colonel Roznovanu.

⁶⁴ În primăvara anului 1876 I. D. Ionescu a dat reprezentații în grădina Union-Suisse, începînd de la 1 mai, reprezentații care „în caz de ploaie“ se desfășurau în „salonul mare“ al Hotelului Dacia (fostul han Manuc), apoi din nou în sala Walhala. În reclama trimisă presei prin care se anunța „deschiderea grădinii Union-Suisse“, cu un „café concert internațional“, I. D. Ionescu lansa un patetic apel către spectatori: „Avez important. Subsemnatul, în urma silințelor ce-am depus de a dota grădina Union-Suisse cu o scenă sistematică, decoruri noi, zece loji pentru comoditatea familielor și o muzică militară, precum și a artiștilor ce se vor prenoi cît mai des, sper că [voi] fi, ca român, susținut de onor. public bucureștean“ (*Curierul spectacolelor*, *Stindardul*, an. I, 30 aprilie 1876, p. 3). (Despre I. D. Ionescu v. cartea lui Ioan Massoff, *I. D. Ionescu de la „Union“*, Ed. Muzicală, București, 1965 și, mai departe, p. 262—263 și *Addenda*, p. 295; 297—298).

⁶⁵ În primăvara și vara anului 1876 spectacolele de varietăți aveau loc în grădina Union-Suisse, în grădina Rașca, în grădina „noului Hotel Dacia“ unde cînta muzica militară și oferea „concerte amuzante“ „domnișoara Finetta“, în grădina Guichard (o „companie lirică franceză“ prezenta „canțonete și operete amuzante“), în grădina „Paradis“ din spatele Episcopiei (farsa într-un act *D-na Caliopi Busutoc* de Iacob Negruzzi) ș.a.

⁶⁶ *Comitetul electoral din București, ROM.*, an. XX, 31 mai, 1 iunie 1876, p. 474. Întrunirea electorală a avut loc în seara de 30 mai/11 iunie 1876, candidații fiind proclamați „mai în unanimitate“.

⁶⁷ Generalul N. Golescu a refuzat candidatura fiind „slăbit și condamnat la nemișcare printr-o lungă boală“, recomandîndu-l în locul lui „pe unul din cei mai infatigabili luptători ai naționalității și democrației române, pe junele redactor al *Românului*, pe Emil Costinescu“ (*Scrisoarea lui N. Golescu, TEL.*, an. VI, 5 iunie 1876, p. 2).

La Colegiul II din Brăila, Nicolae Blaremburg a fost bătut de către un liberal roșu C. Giuvara cu 66 voturi contra 58.⁶⁸ Blaremburg a fost ales în Colegiul al 4-lea.

Alegerile dau o foarte mare majoritate partidului Rosetti—Brătianu. Dar la alegerile senatoriale parțiale, liberalii suferă o înfrângere, căci la Ilfov, Putna, Buzău și Mehedinți ies conservatorii.

La Ilfov, Dimitrie Ghica e ales cu 68 voturi contra lui Ion Cantacuzino, care n-a întrunit decât 10.⁶⁹ Bineînțeles, roșii l-au lăsat să fie ales.

C. A. Rosetti este ales președinte al Camerei cu 70 voturi contra 41 date lui Dumitru Brătianu.⁷⁰ Pe numele lui Dumitru Brătianu s-au numărat toți liberalii ne-roșii. Vernescanii, independenții, fracțiunea din Moldova, ai lui Manolache Costache etc.

Dovada este acum făcută: partidul roșu este absolut stăpîn pe situație. Încercarea cea mai importantă a tuturor celorlalte nuanțe liberale, aceea de a învinge pe Rosetti, chiar opunându-i un candidat roșu, n-a izbutit.

De acum situația se va dezvolta în mod logic. Toate celelalte personalități politice: Kogălniceanu, Manolache Costache, Vernescu, Ion Ghica, Dumitru Brătianu etc., vor fi înlăturate sau se vor supune.

C. A. Rosetti nu era în București cînd a fost ales președinte al Camerei. Înștiințat de alegere, a trimis președintelui de vîrstă, generalul Magheru, următoarea telegramă:

„La d-ta recurg, onorabile, pentru a exprima Camerei, pînă să pot să-mi împlinesc însumi această sacră datorie, simțămintele mele de grațitudine și de devotament.

Cu respect și iubire.

C. A. Rosetti⁷¹

Îndată după constituire, Camera numește o comisiune de anchetă parlamentară pentru darea în judecată a miniștrilor conservatori din cabinetul Lascăr Catargiu.⁷²

⁶⁸ *Deputații aleși în Colegiul II, MOF.*, nr. 124, 7/19 iunie 1876, p. 3001—3002.

⁶⁹ *Senatorii aleși în Colegiul I, MOF.*, nr. 131, 15/27 iunie 1876, p. 3140.

⁷⁰ *Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 25 iunie 1876, MOF.*, nr. 143, 1/13 iunie 1876, p. 3412.

⁷¹ Telegrama lui C. A. Rosetti a fost citită de președintele provizoriu al Adunării Deputaților, G. Magheru, în ședința din 26 iunie/8 iulie 1876. Am verificat textul cu *MOF.*, nr. 143, 1/13 iulie 1876, p. 3412. C. A. Rosetti a rostit un cuvînt de mulțumire în fața Adunării patru zile mai tîrziu cînd și-a luat în primire „fotoliul presidenției”, la 30 iunie/12 iulie 1876, cuvînt mai puțin cunoscut astăzi și care sintetizează ceea ce își închipuia el că trebuia să înfăptuiască guvernarea liberală: „Toate stările societății — preciza fruntașul liberal-radical — au dovedit că au înțeles, în fine, că nu poate fi salvare decât în leacul ce încă de la 1855 ni l-a prezentat unul din geniurile Franciei, Edgar Quinet: «Pe acest pămînt al nenorocirii, ne zise el, un singur lucru nu s-a încercat niciodată: dreptul. La drept dar trebuie să recurgeți»”. El considera că „războiul oriental” — și sugera nu foarte discret acest lucru — putea să aducă multivisa independență națională a țării, pe care noul guvern se angaja să o obțină: „avem încă în juru-ne un rezel care poate fi cel mai fatal și, care, cine va cuteza s-o afirme că n-ar pute să ne aducă și bine” (*Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 30 iunie 1876. MOF.*, nr. 147, 6/18 iulie 1876, p. 3548). Dar, începînd din acest moment, C. A. Rosetti, ideologul și organizatorul din anii opoziției, trece treptat în planul doi al politicii liberale, în fruntea partidului afirmîndu-se acum omul de acțiune concretă, tenace, constructivă — în sens burghez — I. C. Brătianu.

⁷² În sesiunea extraordinară a Adunării Deputaților din vara anului 1876 s-au făcut două propuneri de dare în judecată a fostului guvern conservator. Prima, la

Sunt propuși la darea în judecată:

1) Lascăr Catargiu, fiindcă în înțelegere cu colegii săi a abuzat de putere spre a falsifica alegerile, că a întrebuițat în folosul său banii publici, că a oprit pe magistrați de a-și îndeplini datoria etc. etc.

2) Petre Mavrogheni, fost ministru de Finanțe, că a falsificat bugetul statului, cu scopul criminal de a ascunde adevărata situație financiară spre a se menține la putere etc. etc.

3) George Gr. Cantacuzino, fost ministru de Finanțe, pentru aceleași motive ca predecesorul.

4) Generalul Florescu aproape pentru aceleași motive ca și Lascăr Catargiu.

5) Al. I. Lahovary, fost ministru de Justiție, pentru că a influențat alegerile, a numit magistrați personali, căutând să corupă magistratura etc.

6) Vasile Boerescu, fost la Externe, pentru aceleași motive.

7) Gheorghe Costa-Foru, id. id.

8) Titu Maiorescu, id. id.

Raportor a fost Anastase Stolojan, deputat de Dolj.⁷³

În raport găsim următoarele piese interesante:

14 aprilie 1876. Prefectului de Ploiești, Buzău etc.

„Ardeți toată corespondența secretă cît și dicționarul, căci venind noul minister va da alt dicționar prefectilor.

[Ministrul] L. Catargi“

[21 martie 1876]

„D-lui Grigore Lahovary, prefect de Mehedinți.

Răspund la nota dv. cifrată. Am vorbit cu ministrul de Finanțe, sper însă că acești domni nu vor tocni astfel voturile dumnealor. Să fie dum-

30 iunie/12 iulie 1876, prezentată de Pantazi Ghica în numele a 29 de deputați și a doua, la 3/15 iulie 1876, prezentată de colonelul V. Gherghely în numele a 68 de deputați (în care se cerea instituirea unei anchete parlamentare la ministerele de Finanțe, „Rezbel“, Lucrări Publice, precum și la celelalte ministere pentru a se stabili „de unde vine dureroasa situație financiară ce ne-a lăsat-o ministerul de la 12 martie 1871“ — *Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 3 iulie 1876, MOF.*, nr. 149, 8/20 iulie 1876, p. 3613). Propunerile au fost acceptate în ședința Adunării Deputaților din 7/19 iulie 1876, cu 91 de voturi, contra 4, liberalii creînd astfel un precedent periculos, care a dus mai târziu, în 1888, la darea în judecată de către conservatori a guvernului Brătianu, după căderea acestuia, așa cum va aminti și Bacalbașa, la locul convenit, în volumul II al lucrării de față.

⁷³ A. Stolojan a citit „raportul de dare în judecată a fostului minister“ în ședința Adunării Deputaților din 19/31 iulie 1876 (*Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 19 iulie 1876, MOF.*, nr. 169, 1/13 august 1876, p. 4259 ș.u.). Prezentarea rezumativă a lui Bacalbașa este, în linii generale, corectă, dar în original capetele de acuzație sînt mai clar expuse: Al. Lahovary „a abuzat de puterea sa, servindu-se de numirile în magistratură ca mijloc de corupțiune electorală“ (*ibid.*, p. 4269); Titu Maiorescu „a întrebuițat în propriul său folos bani publici“ (*ibid.*, p. 4269), printre altele fiind acuzat de faptul că a luat „el însuși“ 1645 de lei din paragraful milelor al anului 1873 cu ordonanța nr. 21 din aprilie 1874, „pentru a-i da d-lor Slavici și Eminescu, acestuia din urmă «cu condițiune de a-i înapoia»“ (*TEL.*, an. VI, 21 iulie 1875, p. 4) etc., acuzațiile fiind susținute de argumente convingătoare numai în ceea ce privește acțiunea de „influențare“ a alegerilor. Pe lista inițială figurau însă 9 acuzați, Const. Bacalbașa omițîndu-l pe Nicolae Crețulescu, ministru de Justiție și de Lucrări Publice învinuit de „risipă de bani publici“.

nealor siguri că se va face tot ce se va putea și că dumnealor vor fi perfecți⁷⁴.

Ministru, *L. Catargi*⁶⁴

[12 martie 1876]

„D-lui Iancu Ventura, prefect de Botoșani.

Scrisoarea d-voastră din 26 februarie am primit-o și am luat dispozițiile despre cari mi vorbiți. Țineți-mă în curent de tot ce se petrece acolo și pentru înlesnirea cheltuielilor vă trimit un mandat de una mie franci.

Ministru, *Lascăr Catargiu*⁶⁵

[28 martie 1876]

„Confidențial d-lui Odobescu, prefect de Tîrgoviște.

Răspundeți îndată dacă punîndu-se candidatura generalului Florescu la Colegiul I, vă faceți forte a reuși.

Ministru, *Lascăr Catargiu*⁶⁶

[7 februarie 1876]

„D-lui Chintescu, prefect la Măgurele.

Mi se raportă că alegerea d-lui Efrem Gherman n-ar fi sigură și că se fac dificultăți. Vă invit a stăruii ca dl. Efrem Ghermani să se aleagă negreșit.

Ministru, *Lascăr Catargiu*⁶⁷

Se cere darea în judecată și a generalului Tell, fost ministru de Instrucție, dar cererea e respinsă cu 46 bile albe contra 36 negre. Propunerea n-a intrunit 2 treimi reglementare.⁷⁶

Comisiunea propune ca miniștrii dați în judecată să fie arestați preventiv. S-au împotrivit Ion Cîmpineanu, Gheorghe Mirzescu, Mihail Kogălniceanu, Manolachi Costăchi, G. Vernescu, însă Camera, cu 62 voturi contra 29, aprobă părerea comisiunii.⁷⁷

⁷⁴ În textul lui Bacalbașa: *preferați*.

⁷⁵ *Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 19 iulie 1876*. Anexe, *MOF.*, nr. 170, 3/15 august 1876, p. 4288—4299. Documentele reproduse de Bacalbașa figurează, în ordine, la paginile: 4289; 4299; 4291; 4296 și 4297.

⁷⁶ Pantazi Ghica ceruse ca — în afara celor nouă miniștri nominalizați în raportul lui Stolojan — să fie dați în judecată și P. P. Carp, Th. Rosetti și Cr. Tell. În ședința Adunării Deputaților din 21 iulie/2 august 1876 a fost admisă cu majoritate de voturi propunerea privitoare la P. P. Carp și Th. Rosetti. În ședința din ziua următoare propunerea de a fi dat în judecată Cr. Tell a fost respinsă (*Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 22 iulie 1876, MOF.*, nr. 177, 12/24 august 1876, p. 4456).

⁷⁷ În ședința Adunării Deputaților din 22 iulie/3 august 1876 Ion Cîmpineanu propusese, în numele său și al altor deputați (G. Mirzescu, C. Grădișteanu ș.a.) un amendament care, dacă ar fi fost adoptat, nu ar fi îngăduit comisiei de anchetă a Camerei să dea „mandate de depunere și arestare” a foștilor miniștri conservatori (pornind de la principiul că aceleași persoane nu pot fi în același timp și acuzați și judecători). Propunerea — dovedind luciditate — deși sprijinită de deputații amintiți de Bacalbașa (M. Kogălniceanu clamase zadarnic: „voim însă, d-lor, în interesul acestui partid național din care și noi facem parte ca dînsul să nu zică

Apoi Camera alege o comisiune de 7 membri spre a face instrucția foștilor miniștri. Sunt aleși: An. Stolojan, N. Ionescu, Eugen Stătescu, D. Brătianu, N. Fleva, D. Giani și N. Voinov.⁷⁸

Cestiunea dării în judecată a miniștrilor conservatori cît și a arestării lor preventive a înăsprit raporturile între guvern și majoritate. Cu prilejul votării prevențiunii acestor foști miniștri, Manolache Costachi, văzînd că părerea sa nu e împărtășită de majoritatea Camerei, a spus că se vede în această Cameră ca și un copil orfan.⁷⁹ Cu acest prilej și-a anunțat hotărîrea de a demisiona.⁸⁰

De altfel alegerea lui Costache Rosetti la președinția Camerei era categorică pentru șeful guvernului, Manolache Costache Epureanu; acest conservator, care prezida un guvern liberal, nu avea în Cameră decît 2 partizani. De aceea, într-un scurt discurs pe care îl rosti după alegerea lui C. A. Rosetti, făcu declarația de mai sus.⁸¹

Ion Brătianu îi răspune printr-o cuvîntare foarte curtenitoare, aducînd laude caracterului integru al lui Manolache Costache cît și mulțumiri pentru serviciile aduse cauzei liberalismului⁸², însă Epureanu se retrase iar prim-ministru fu numit Ion Brătianu.

Cu acest prilej cabinetul fu remaniat. Odată cu Epureanu mai ieșiră din cabinet Kogălniceanu și M. Ferikidy. În locul lui Kogălniceanu veni la Externe Nicolae Ionescu, în locul lui Ferikidy, Eugeniu Stătescu, iar în locul lui Epureanu, D. Sturdza.⁸³

că legalitatea este înconjurată de pasiune" — *Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 22 iulie 1876, MOF.*, nr. 178, 13/25 august, p. 4492), nu a intrunit decît 29 de voturi pentru, majoritatea Camerei lăsîndu-se tîrîtă de sentimente vindicative care nu au putut fi frîmate de rațiune și inteligență.

⁷⁸ *Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 23 iulie 1876, MOF.*, nr. 180, 15/27 august 1876, p. 4537.

⁷⁹ Manolache Costache Epureanu spuse cuvintele amintite de Bacalbașa cu ocazia discuției asupra amendamentului propus de Ion Cămpineanu. Iată-le reproduse mai fidel după stenogramă: „D. președinte al Consiliului: Mie permiteți-mi a mă considera mai mult ca un copil orfan între d-voastră. (*Mare ilaritate.*)” (*Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 22 iulie 1876, MOF.*, nr. 179, 14/26 august 1876, p. 4517).

⁸⁰ Nu „cu acest prilej”, ci o zi mai tîrziu: „Ieri s-a anunțat oficial demisiunea primului ministru, prin urmare demisiunea întregului ministeriu” (*ROM.*, an. XX, 25 iulie 1876, p. 657). Manolache Costache Epureanu, conservator dizident, făcuse parte și el din guvernul Lascăr Catargiu, dar nu fusese implicat în procesul care se pregătea; declarîndu-se totuși solidar cu foștii săi colegi de Consiliu și neputînd împiedica darea lor în judecată, el și-a dat demisia la 23 iulie/4 august 1876, înlesnînd astfel ascensiunea la putere a lui Ion Brătianu și a amicilor săi liberali-radicali, care vor asigura cu autoritate cea mai lungă guvernare de partid (1876—1888) din istoria României de pînă la 1944, perioadă hotărîtoare pentru dobîndirea independenței depline a țării și pentru îndrumarea ei pe calea dezvoltării capitaliste.

⁸¹ Bacalbașa incurcă datele. C. A. Rosetti a fost ales președinte al Adunării Deputaților la 25 iunie/7 iulie 1876, iar Manolache Costache Epureanu și-a prezentat demisia o lună mai tîrziu, la 23 iulie/4 august 1876; declarația „de mai sus”, așa cum am mai precizat, a făcut-o în ședința Camerei din 22 iulie/3 august 1876, iar demisia și-a dat-o o zi mai tîrziu.

⁸² Mulțumirile i-au fost aduse în ședința Adunării Deputaților din 24 iulie/5 august 1876 nu de I. C. Brătianu ci de N. Fleva (acesta exprima „recunoștința noastră onorabilului prim-ministru care s-a retras din cauze ce nu cunoaștem și grațitudinea noastră cea mai sinceră pentru că d-sa ne-a dat concursul cel mai puternic ca să scăpăm libertățile alegerilor” — *Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 24 iulie 1876, MOF.*, nr. 180, 15/27 august 1876, p. 4540).

⁸³ Guvernul I. C. Brătianu s-a constituit la 24 iulie/5 august 1876. În noul cabinet, Eugen Stătescu era ministru de Justiție, iar Dimitrie Sturdza, de Agricultură.

Alegerea lui C. A. Rosetti la președinția Camerei făcuse dovada că în acest corp era o opozițiune puternică care putea crește și deveni neliniștitoare. Să nu uităm că Rosetti întrunise 70 voturi iar Dumitru Brătianu 41, deci Rosetti nu fusese ales decât cu o majoritate de 14 voturi din 111 votanți.⁸⁴ Brătianu înțelegea că blocul opoziționist dobândit prin coalițiunea mai multor nuanțe liberale trebuia spart.

Cel mai puternic grup din opozițiune fiind acela al fracțiunii libere și independente din Moldova, către acesta își îndreptă privirile Ion Brătianu. Șeful fracțiunii fiind Nicolae Ionescu, Brătianu îi oferi portofoliul Externelor.

Din comisiunea de anchetă parlamentară demisionând N. Voinov și Dimitrie Brătianu, sunt aleși în locul lor George Missail și Emil Costinescu.⁸⁵

Văzînd că au fost omiși de la darea în judecată, foștii miniștri Theodor Rosetti și Petre Carp au cerut să fie trimiși și ei înaintea Casației. Bineînțeles, dorința nu le-a fost îndeplinită.

Petre Carp fusese prea puțin timp ministru, el înlocuise pe Maiorescu la Instrucție după ce acesta primise votul de blam la Senat. Primind portofoliul și prezentîndu-se în fața Parlamentului, noul ministru îndispusese de la început majoritatea, declarînd că el se consideră urmașul lui Maiorescu și al operei sale.

Împotriva lui Theodor Rosetti nu se găsisese nici o vină.⁸⁶

Carp era foarte dispus pentru asemenea acte de bravadă ca și pentru zeflemele.

A doua zi după constituirea cabinetului Brătianu, ziaristul Ventura îl întilnește pe Calea Victoriei. Acesta îi spune:

— Liberalii roșii s-au instalat definitiv și pentru multă vreme.

Carp îi răspunde:

— Scoate carnetul.

Și după ce Ventura îi întinde carnetul, Carp scrie cu creionul:

„Acest regim nu va sta la cîrmă mai mult de 2 săptămîni, fiindcă în acest guvern nu este nici un om de Stat.“

tură, Comerț și Lucrări Publice. „Noul cabinet al lui Brătianu exclude toate elementele moderate“ (*Memoriile*, vol. VIII, p. 74).

⁸⁴ C. A. Rosetti fusese ales cu 70 de voturi, majoritatea absolută fiind de 57; totalul votanților fusese de 113 (*Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 25 iunie 1876, MOF.*, nr. 143, 1/13 iulie 1876, p. 3412).

⁸⁵ G. Missail și Emil Costinescu nu fuseseră aleși în comisia de anchetă parlamentară în locul lui N. Ionescu și D. Brătianu, care-și dăduseră într-adevăr demisia, ci în locul lui N. Ionescu și Eugen Stătescu, deveniți între timp miniștri, calitate care nu le îngăduia să facă parte din comisia amintită (*Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 25 iulie 1876, MOF.*, nr. 180, 15/27 august 1876, p. 4541 ș.u.).

⁸⁶ După cum am amintit mai sus, junimiștii Petre Carp și Th. Rosetti, care fusese ministru al Lucrărilor Publice, Agriculturii și Comerțului în ultimile luni ale guvernării conservatoare, au fost adăugați pe lista miniștrilor dați în judecată, P. P. Carp cu 71 voturi pentru, 18 contra și 10 abțineri (*Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 21 iulie 1876, MOF.*, nr. 175, 10/22 august 1876, p. 4418), iar Th. Rosetti cu 76 voturi pentru, 5 contra și 7 abțineri (*MOF.*, nr. 176, 11/23 august 1876, p. 4433). După cite știm, numai Th. Rosetti solicitase printr-o „petițiune“ adresată Camerei „onoarea de a împărtăși soarta colegilor d-sale“, așa cum preciza Pantazi Ghica în ședința Adunării Deputaților din 26 iulie/8 august 1876 (*Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 26 iulie 1876, MOF.*, nr. 175, 10/22 august 1876, p. 4418).

Dar regimul Brătianu a stat 12 ani la putere.*

Miniștrii conservatori dați în judecată, chemați ca să depună în fața Comisiunii de anchetă parlamentară, refuzând să se prezinte, se dau contra lor mandate de aducere. Forța publică este însărcinată să-i aducă. În fața acestei violențe, toți foștii miniștri conservatori se prezintă în fața comisiei însă refuză să răspundă la întrebările ce li se pun. Foștii miniștri declară că contestă legalitatea procedurii și nu recunosc membrilor comisiei dreptul de a-i supune la interogatorii. Comisiunea se găsește în fața unui punct mort.⁸⁷

Partidul conservator, văzându-și situația internă foarte compromisă, mai ales în urma dării în judecată a tuturor fruntașilor săi, a căutat să scape situația guvernului în afară. Atât la Paris cât și la Berlin, Viena și Budapesta, regimul era acuzat că face o politică revoluționară, antisemită și rusofilă.**

Din corespondența intimă a lui Nicolae Ionescu, ministru de Externe de scurtă durată în 1876, se vede cu ce greutate avea de luptat guvernul. Finanța evreie era ațîțată ca să nu dea concurs guvernului, deși nici un act de antisemitism nu se produsese în țară.

Dintr-o scrisoare din 6 septembrie pe care C. A. Rosetti, trimis extraordinar al țării la Paris⁸⁸, a adresat-o la 6 septembrie 1876 lui Nicolae Ionescu, reproduc următoarele rînduri:

„Reacțiunea de la noi, *puternic ajutată de evrei*, a lucrat și lucrează nu numai în Austria și în Germania, dar și aci. Are cu dînsa pe dl. Mitilineu, care a comunicat și-i comunică actele ministerului schimonosite, și chiar ultimul memoriu personal al lui Kogălniceanu.⁸⁹ Are pe Charlier, care a scris și scrie necurmat la foarte multe ziare d-aci politice și financiare. Francezul de la legațiunea noastră d-aci, nu numai că nu face nimic decît, din cînd în cînd, cite un slab articoluș în *Memorial Diplomatique* (care nu are nici o valoare), dar ne este ostil și lucrează contra noastră trădînd ce știe și calomniînd.

Toate zările financiare rîspîndesc cele mai infame neadevăruri care ne fac mare rău. Foarte multe ziare publică articole contra guvernului;

⁸⁷ Miniștrii conservatori au fost chemați în fața comisiei instituite de Adunarea Deputaților în cursul lunii decembrie 1876; la 16/28 decembrie 1876 Lascăr Catargiu și Titu Maiorescu au refuzat să se prezinte în fața comisiei fără „mandat de aducere” (*TEL.*, 18 decembrie 1876, p. 1).

⁸⁸ C. A. Rosetti sosise la Paris la începutul lunii septembrie 1876 ca să „confereze cu guvernul francez asupra atitudinii țării sale față cu chestiunea Orientului”, cum preciza ziarul austriac *Neue Freie Presse* de la 13 septembrie st. n. (cf. *ROM.*, an. XX, 6, 7 septembrie 1876, p. 797), mai exact ca să încerce obținerea independenței depline a României prin recunoașterea de către puterile garante a neutralității ei absolute, misiunea oficială cu care fusese însărcinat era însă aceea de a încheia o înțelegere comercială cu Franța, înțelegere care se va realiza la 5 noiembrie 1876 cînd iscălește la Paris, alături de ducele Decazes, un angajament comercial provizoriu (textul angajamentului, în limbile franceză și română, în *MOF.*, nr. 37, 17 februarie/1 martie 1877, p. 1221).

⁸⁹ Mihail Kogălniceanu fusese ministru de Externe înainte de N. Ionescu (n. a.); în ministerul Manolache Costache Epureanu (27 aprilie/9 mai — 23 iulie/4 august 1876); în această calitate el trimisese la 16/28 iunie 1876 ministrului de Externe al Turciei o notă urmată de un memoriu explicativ, în care solicita pe un ton ultimativ recunoașterea de fapt a independenței depline a României. În notă el cerea, în schimbul neutralității: recunoașterea individualității statului român și a denumirii de România, admiterea reprezentantului român în rîndurile corpului diplomatic, inviolabilitatea teritoriului românesc, recunoașterea pașaportului român etc. — în total șapte revendicări.

actual, spunînd că ruinăm țara, că mîncăm banii din Casa de Depuneri, tot în fine ce scrie acolo *Timpul*⁹⁰.

Că darea în judecată a ministerului este provocată numai de ura noastră personală, că țara este cu dînsul⁹¹ și c-am făcut-o din răzbunare, și ca să-i înlăturăm de la guvern pentru cîteva luni. Că Carol face rău și se pierde lăsînd acest minister, că demisiunea lui Epureanu, Kogălniceanu și Ferikide a fost că nu mai puteau lua răspunderea actelor nesocotite și compromițătoare ale guvernului actual. Iacă aci un specimen din *Courrier de France* (centrul stîng). Chiar și *L'Événement*, care este din stînga înaintată și era cu noi, a căzut în cursă și ne atacă și ne insultă [zicînd între altele] că persecutăm pe francezi“ etc. etc.

Din aceste rînduri se vede cîte parale cheltuiiau adversarii guvernului spre a putea avea o astfel de campanie de presă.

Dovadă că totul se făcea cu bani, ne-o dă tot C. A. Rosetti în aceeași scrisoare, cînd spune:

„Remediul [trebuie] să se facă cu mare grabă... Să mă autorizați să angajez patru francezi ca să scrie articole pentru noi, dîndu-le cîte 500 de franci pe lună⁹², pe cît veți fi la guvern.

Să mă autorizați să fac oarecare cheltuieli indispensabile pentru a urni acțiunea în favoarea noastră, cam 4—5 prînzuri și 4—5 cadouri a cîte 1 000 franci fiecare.“

A doua scrisoare Rosetti o trimite lui Nicolae Ionescu la 17 septembrie; din ea se vede cît de grea era situația guvernului liberal în străinătate și ce silințe trebuia să-și dea spre a o liniști și a-i dobîndi încrederea.

„Paris, 17 septembrie
Rue St. Honoré 390

Iubite ministre,

Ți-am telegrafiat azi, îți scriu și aceste linii ca explicare.

Nu cunosc Londra și, prin urmare, înțelegi cîtă pierdere de timp pînă să fac cunoștință cu bărbații politici ai guvernului și ai opozițiunii.

Cheltuielile acolo sunt mult mai mari, căci trebuie să stau la un birt mare și să am ș-un salon. Dacă aci am fost silit să mă mut și să am un salon, cu atît mai mult se cere aceasta la Londra. Aci am luat apartamentul pînă la 11 octombrie și plătesc peste tot 700 de franci. Sunt, apoi silit să iau cu mine un secretar care să știe bine limba engleză. Am apoi aci treburi politice, fac ceva. Te rog, dar, înduplecă pe dl. Brătianu a se repezi, el care ar face acolo totul cu mult mai bine decît mine.⁹³

În Italia am cunoscuți⁹⁴, dar în Londra absolut nimic.

⁹⁰ Ziarul partidului conservator din București (n. a.).

⁹¹ Ministerul conservator dat în judecată (n. a.).

⁹² Pe vremea aceea sumă foarte mare (n. a.); 500 de lei.

⁹³ La Londra a fost trimis Ion Ghica, care a încheiat o înțelegere comercială provizorie cu guvernul englez la 30 noiembrie 1876, pe care o va semna alături de lordul Derby; dar, ca și C. A. Rosetti, el urma să sondeze opinia Angliei în legătură cu recunoașterea neutralității absolute a țării noastre, fără ca să obțină însă vreo garanție oficială în acest sens.

⁹⁴ De la Paris C. A. Rosetti a plecat în Italia, unde se afla la începutul lunii noiembrie 1876 (*TEL.*, 7 noiembrie 1876, p. 1).

Ducele⁹⁵ mi-a făcut nu numai o primire din cele mai bune, dar mi-a vorbit de toate cum mi-ai vorbi dumneata, adică cu amicie și cea mai mare încredere.

Voi fi prezentat în curînd Mareșalului⁹⁶.

În guvern am început lucrările. Îndată ce va veni Thiers, îl voi vedea și el mă va ajuta mult.

Săptămîna viitoare voi vedea pe ambasadori.

Al d-tale cu iubire și devotament

Rosetti⁹⁷

În timpul acesta evenimentele din Balcani se precipită, răscoala din Bosnia și Hertegovina, cît și războiul sîrbo-turc pun în primejdie pacea în Balcani. Intrarea Rusiei în acțiune nu mai este o taină pentru nimeni, acum diplomația se străduiește numai ca să localizeze conflictul.

Rusia încunoștiințează formal pe prințul Carol cum că la primăvară armatele rusești vor intra în România spre a trece Dunărea. Situația era foarte serioasă. În presa străină apăruse știrea, dată cu precizie, cum că Rusia cere retrocedarea celor trei județe basarabene și ștergerea ultimelor urme ale tratatului de la Paris.

În România, față cu această știre, se pornește un curent susținut de bărbați politici serioși, ca România să stea de partea Turciei și să se opună cu armele invaziunii rusești. Dar ce putea face România cu mica ei oștire de 40 000 oameni?

Pe de altă parte Turcia, cunoscînd pericolul, se adresează guvernului român întrebîndu-l care-i va fi atitudinea în caz de război și dacă este hotărît să stea leal alături de puterea suzerană.

Nicolae Ionescu, ministrul de Externe, răspunde printr-o notă ce a făcut pe vremuri zgomot, în care a întrebunțat o expresiune căreia nimenea nu i-a putut descoperi înțelesul: Nicolae Ionescu — retorul, cum îi spunea Maiorescu — scria că situația este de o *nedefinită practică*.⁹⁸

⁹⁵ Ducele Decazes, ministrul de Externe al Franței (n. a.).

⁹⁶ Mareșalul Mac Mahon, președintele Republicii (n. a.).

⁹⁷ Ambele scrisori ale lui C. A. Rosetti către Nicolae Ionescu au fost publicate integral de Bacalbașa mai întîi în *Adevărul* din 1920 (Constantin Bacalbașa, *Cronica săptămînală. Din corespondența lui Nicolae Ionescu. Două scrisori ale lui C. A. Rosetti, Adevărul*, an. XXXIII, nr. 11 212, 17 octombrie 1920, p. 1—2). Prima era datată: „Miercuri 6 septembrie, Paris, Rue de Rennes, 97” și începea cu informația: „Ducele Decazes este la Vichy și nu vine decît la 15 septembrie...”; avea și un post-scriptum: „Nu uitați Engiltera și Italia”. În a doua scrisoare, lecțiunea penultimului aliniat era deosebită: „Cu presa am început lucrările” și nu: „În guvern am început lucrările”.

⁹⁸ Expresia „de o nedeterminată practică” (și nu „de o nedefinită practică”) a fost întrebunțată de Nicolae Ionescu într-o notă din 8/20 octombrie 1876 adresată agentului nostru diplomatic la Constantinopol într-o problemă litigioasă cu guvernul turc referitoare la extrădarea a trei criminali care ucisese pe teritoriul românesc, la Ismail, pe un bancher austro-ungar. Fraza care cuprinde această ciudată expresie era într-adevăr inteligibilă: „Cu această ocaziune însă Savfet-paşa, găsind de cuviință a face Agenției încunoștiințarea ce mi s-a trimis în copie, eu socotesc că numai printr-însa excelenția-sa nu poate să eludeze principiul de estradațiune în materia criminală între ambele țări, fie chiar spre a stabili un *modus vivendi* de o *nedeterminată practică*, el fiind specialmente bazat pe reciprocitate, pe care însuși ministrul otoman ne-o acordă în Nota ce-mi comunică” (Ministerul Afacerilor Străine, *Documente oficiale...* prezentate Reprezentațiunii Naționale, octombrie 1876, București, 1876, p. 103—104).

În același timp ministrul nostru cerea Porții să îndeplinească datoriile sale de putere suzerană, aducînd în România o armată de 200 000 oameni cu care să poată fi apărat teritoriul român.⁹⁹

Această notă a fost foarte mult criticată și zeflemisită, dar mai ales osîndită, fiindcă, dacă Turcia ar fi dat ceea ce i se cerea, teatrul războiului ar fi fost transportat pe teritoriul României.

Ion Brătianu a socotit mai cuminte să se înțeleagă direct cu Rusia pentru ca trecerea armatelor rusești prin România să se facă pe baza unei convențiuni. De aceea a solicitat ca să fie primit de către țarul Rusiei. Acesta l-a și primit la Livadia, localitate rămasă multă vreme pomenită din cauza acestei întrevederi.

S-a discutat la Livadia chestiunea Basarabiei? Asupra acestui punct a existat o controversă.¹⁰⁰

Propaganda, prin urmare, se făcea și atunci ca și acum cu cheltuielă, cu singura deosebire că, ceea ce costa pe la 1876 treizeci ori patruzeci mii de lei, astăzi costă zecimi de milioane.

Guvernul liberal avea țara de partea lui. Incontestabil este că la 1876 regimul conservator era foarte nepopular în mase.

Fie datorită politicii sale, fie datorită propagandei tendențioase a opoziției, adevărul este că guvernul lui Lascăr Catargiu avea împotriva lui cel puțin 9 din 10 a opiniei publice.

Acapararea puterii de către partizanii dualității Rosetti—Brătianu, adică de către partidul roșu, a provocat, firește, sfărîmarea aceluia mare partid național-liberal care se înjghebase în opoziție, cu toate elementele ostile regimului conservator.

Unul cite unul: Manolache Costache Epureanu, Kogălniceanu, Gheorghe Vernescu, Nicolae Blaremburg, Pake Protopopescu etc. etc., au părăsit guvernul și au intrat în opoziție. Partidul roșu a rămas stăpîn al situației, întrucît dispunea de majorități parlamentare și era singurul partid bine organizat și cu ramificațiuni în toată țara.¹⁰¹

⁹⁹ Nu avem cunoștință de existența unei note cu un asemenea conținut.

¹⁰⁰ Întrevederea lui I. C. Brătianu cu cancelarul Gorceakov și apoi cu țarul Alexandru al II-lea a avut loc la 29 septembrie/11 octombrie 1876, la Livadia în Crimeea; în timpul discuțiilor partea română a acceptat, în principiu, trecerea armatelor rusești pe teritoriul țării noastre, în cazul unui război ruso-turc, devenit iminent, dar — la insistența sa — numai pe baza unei convenții speciale care urma să fie discutată și încheiată ulterior. Brătianu — care venise însoțit de ministrul de Război, colonelul Slăniceanu — s-a purtat cu demnitate și nu a tranzacționat nici o clipă asupra integrității teritoriului național românesc; la amenințările cancelarului țarist, prințul Gorceakov: „România trebuie să permită fără condițiuni trecerea trupelor ruse pe teritoriul său; altfel Rusia se va raporta la tratatele după care Moldova și Valahia fac parte integrantă din teritoriul turcesc și va înainta fără nici o considerațiune“ el a răspuns cu fermitate că „oastea română se va opune la Prut din toate puterile ei la năvălirea unei armate dușmane“ (*Memoriile*, vol. VIII, p. 84).

¹⁰¹ După căderea guvernului Lascăr Catargiu, grupările conservatoare au intrat în derută și, practic, pînă către 1880 liberalii nu au avut de înfrînt o opoziție conservatoare bine organizată, Lascăr Catargiu retrăgîndu-se la moșia sa de la Golășei, spre a medita în liniște asupra înfrîngerii suferite. Abia la începutul anului 1880 partidul conservator se organizează ca atare, apelînd la structurile practicate de liberali, în fruntea sa venind pentru puțin timp fostul dizident Manolache Costache Epureanu.

În preajma anului 1877

Pe cînd aceste frămîntări se petreceau în politica dinăuntru, războiul ruso-turc izbucnește în primăvara anului 1877.¹⁰²

Deodată cu intrarea armatelor rusești în țară, orice viață politică încetează. Este de observat însă că la 1877 toate libertățile publice rămîn neatînse; nici cenzura, nici starea de asediu, presa este absolut liberă, iar cît despre întruniri, cine se gîndea pe vremea aceea ca să le convoace? Țara nu avea decît două partide și printre ele cîteva individualități cu foarte puțini partizani după ei. Partidul socialist nu exista, țara nu avea nici măcar un partid radical.

Izbucnirea acestui război era așteptată de cîteva ani; în cercurile diplomatice nu era o taină cum că Rusia se pregătește ca să atace Turcia. Atît activitatea bandelor bulgare cît și războiul turco-sîrbo-muntenegrean nu erau alt decît preludivul marelui război, nu erau alt decît o prefață a agresiunii rusești.

Cînd se vor publica, mai tîrziu, documentele secrete ale epocii, se va vedea cum că, încă de pe timpul guvernului Catargiu au urmat tratative cu cercurile guvernamentale din București spre a hotărî România să intre în război alături de Rusia.¹⁰³ Dar nu întregul guvern era în secret. Guvernul era împărțit în două fracțiuni: de o parte Lascăr Catargiu care nu cunoștea îndeajuns situația, de cealaltă parte generalul Florescu, care fusese cîștigat cauzei. De aceea generalul Florescu făcea pregătiri neîncetate atît spre a mări efectivele armatei, cît și spre a dota armata cu materialul necesar. Bineînțeles că prințul Carol, pus în curent de la Berlin, cunoștea situația și sprijinea lucrarea generalului Florescu.

Cînd au venit liberalii la putere și au început marea anchetă parlamentară împotriva gestiunii guvernului conservator, unul din capetele de acuzare a fost și acela că generalul Florescu făcuse mari depozite de căciuli dorobănțești, cît și mari depozite de lopeți scurte pentru arma geniului. În capul acestei strașnice campanii stătea inexorabil Dimitrie Sturdza, viitorul șef al partidului liberal, care era campionul celor mai drastice economii.¹⁰⁴ La intrarea în război, colonelul Slăniceanu, ministrul de Război, s-a pomenit fără căciulile care fuseseră vîndute la licitație, iar la asediul Plevnei, lopețile române au făcut un mare serviciu mai ales că armata rusească nu le avea.

¹⁰² Rusia va declara război Turciei la 12/24 aprilie 1877.

¹⁰³ Tratatul imaginat la care se referă Bacalbașa nu au avut (și nici nu puteau să aibă) loc pentru că abia în cursul anului 1876 războiul ruso-turc a devenit iminent, datorită complicării „chestiunii orientale”, intervenite însă după căderea guvernului conservator. În acești ani pregătirea de luptă a armatei române avea în vedere îndeosebi apărarea neutralității țării și, în condiții favorabile determinate de accentuarea crizei orientale, obținerea, pe calea armelor, a deplinei independențe naționale pe care o doreau întregul popor și toți oamenii politici ai vremii, căile preconizate fiind însă diferite (alianță cu Rusia, fidelitate față de Turcia, neutralitate absolută ș.a.).

¹⁰⁴ Ministru de Finanțe în guvernul Brătianu, D. A. Sturdza, potrivit colaborării cu Rusia, s-a opus cu consecvență cheltuielilor militare necesare pentru pregătirea războiului, care devenise iminent, cerînd chiar, pentru a realiza economii bugetare, reducerea bugetului Ministerului de Război. Intrînd în conflict cu guvernul în această problemă, și-a dat demisia, care i-a fost primită la 21 februarie/5 martie 1877.

Rușii, la început, n-au cerut concursul armatei române. Erau prea mândri ca să solicite ajutorul micii oștiri române, compusă doar din 40 000 de oameni¹⁰⁵. Tot ceea ce cereau României era să le lase libera trecere prin țară.¹⁰⁶

Dacă armatele rusești ar fi fost victorioase de la început, cine știe ce s-ar fi ales de România. Putem judeca după cele întâmplate. Bătute la Plevna și amenințate a fi aruncate în Dunăre, armatele rusești nu mai puteau învinge. Atunci țarul Alexandru al II-lea a făcut apel la ajutorul oștirilor României.

[.]

Rușii încep campania cu o serie de mici victorii. Comandamentul armatei turcești hotărăște să nu apere Dunărea. Deși Dunărea era privită ca un obstacol militar de înțiuul ordin, totuși rușii sunt lăsați ca să treacă nesupărați fără ca să piardă un singur om.¹⁰⁷

România nu părea chemată ca să joace nici un rol în acest război. Mica ei armată stătea concentrată în retragere, țara întreagă pînă aproape de Olt era pe mîna rușilor¹⁰⁸; situația noastră nu era deloc de invidiat. Ceva mai mult, presa maghiară ne lua în zeflema, ne batjocorea oștirea, zicînd că două regimente de honvezi ar fi singure în stare să arunce în Dunăre toată armata română.¹⁰⁹

În țară se ivește opoziția împotriva politicii rusofile a guvernului. Dumitru Brătianu scoate o broșură intitulată: *O datorie de conștiință către țara mea*¹¹⁰, prin care cerea ca armata română să se retragă la munți și să nu dea nici un concurs rușilor. Toți oamenii politici antiruși și favo-

¹⁰⁵ În momentul mobilizării generale (6/18 aprilie 1877) armata activă română număra 58 700 de militari, dintre care 1062 ofițeri și asimilați.

¹⁰⁶ V. mai departe, p. 232.

¹⁰⁷ Armata rusă de est a trecut Dunărea, la Măcin, la 9/21 iunie 1877, iar armata principală, începînd din noaptea de 14/26—15/27 iunie 1877, de la Zimnicea la Șiștov. În timpul operațiilor de forțare a Dunării armata rusă a întîmpinat o slabă rezistență din partea inamicului, pierzînd în total 820 de oameni, dintre care cca. 300 de morți.

¹⁰⁸ Armata română a asigurat operația de acoperire a Dunării de la Calafat pînă la gura Oltului, rîul Olt despărțînd zonele de concentrare ale armatei noastre/ la vest și, respectiv, ale armatei ruse la est. Înainte și în timpul forțării trecerii Dunării armata română a executat puternice bombardamente de artilerie asupra obiectivelor militare turcești de pe malul drept al fluviului și a acordat asistență genetică trupelor ruse. Nu a trecut însă Dunărea pentru că nu i s-a solicitat aceasta, iar propunerile făcute de oficialitățile române în acest sens au fost condiționate de trecerea armatei noastre „sub comanda comandamentului suprem al armatelor imperiale”, fapt, desigur, inacceptabil pentru un stat liber și independent. V. mai departe, p. 251 și urm. și nota 91.

¹⁰⁹ Asemenea comentarii sînt amintite și în memoriile principelui Carol în care se notează, la 21 aprilie/3 mai 1877, că unele ziare ungurești, iritate împotriva tînărului stat român „în mînia lor se urcă pînă la trufia d-a zice că un singur regiment de honvezi e d-ajuns ca să zdrobească toată armata românească. Ele nu tîgăduiesc deloc simpatia lor pentru turci și arată Rusiei o mare dușmănie” (*Memoriile*, vol. IX, p. 67). Maghiarii nu puteau uita intervenția trupelor țariste, în 1849, cînd au înăbușit în sînge revoluția burghezo-democrată ungară.

¹¹⁰ În broșura, apărută în 1877, imediat după proclamarea independenței României Dumitru Brătianu se pronunța împotriva cooperării cu armata țaristă peste Dunăre („în Turcia”), susținînd — și în această privință avea dreptate — că, de regulă, o mare putere nu-și respectă tratatele încheiate cu un stat mai mic („Cît de tractatul de alianță ce am fi încheiat sau ar fi să încheiem cu puternica noastră vecină se poate zice că el este o mare onoare pentru noi; să nu uităm însă că tractatele, de au o valoare reală între două staturi de o putere egală, cînd sînt încheiate între o putere foarte mare și o putere foarte mică, ele devin adesea o cursă pentru cei slabi care se încred orbește întrînsele” — *O datorie de conștiință către*

rații politicii engleze, precum Ion Ghica și Dumitru Sturdza, sunt pentru aceeași politică.¹¹¹ Dar evenimentele hotărăsc poziția României.

Armata rusească fiind bătută cumplit la Plevna de către Osman-pașa, pierde 15 000 oameni într-o zi și este fugărită spre Dunăre.¹¹² Norocul armatei țariste este că turcii nu aveau cavalerie. Dacă turcii ar fi avut cavalerie, ar fi fost un dezastru: armata centrală rusească, care era armata principală, ar fi fost nimicită.

În fața acestei catastrofe, țarul Alexandru¹¹³ adresează prințului Carol telegrama istorică prin care-i cere să alerge în ajutorul cauzei creștinătății, ori pe unde ar voi și în orice condițiuni.

Colonelul Gheorghe Manu, care comanda una din divizii în apropiere de Zimnicea, primind ordinul ca să treacă Dunărea, ordin venit de la cartierul general rusesc, a refuzat să se execute, declarând, cu bună dreptate, că fiind ofițer român, nu poate primi ordine decât din partea șefului armatei române.¹¹⁴ Generalul Gheorghe Manu și-a îndeplinit atunci datoria de bun român și de ofițer cu demnitate. Însă această demnă și corectă atitudine nu a împiedicat guvernul român ca să-i ridice comanda diviziei, în urma cererii înaltului comandament rusesc. [...] ¹¹⁵

șara mea de Dimitrie Brătianu, București, 1877, p. 15). Istoria cu retragerea în munți a armatei române e fantezistă.

¹¹¹ Dintre fruntașii liberali, în afară de Dumitru Brătianu, se pronunțau pentru o politică de neutralitate sau chiar de fidelitate față de puterea suzerană Ion Ghica, D. A. Sturdza, Nicolae Ionescu ș.a. Politica de cooperare cu armata rusă, care a îndepărtat teatrul războiului de teritoriul nostru a fost preconizată de I. C. Brătianu și C. A. Rosetti, care, în această privință, au realizat o perfectă colaborare cu șeful statului român, adept al dobândirii independenței pe calea armelor (acesta din urmă îi scria tatălui său, la 2/14 decembrie 1876: „Eu, din parte-mi, trebuie să mărturisesc că o năvălire a turcilor nu mă sperie deloc; din contra, am deplină încredere în tînăra mea armată care arde de dorința de a arăta ce poate” — *Memoriile*, vol. IX, p. 10). V. mai departe, p. 217, nota 121; p. 228, nota 22.

¹¹² Trupele rusești au suferit două înfrîngeri la Plevna; una, la 8/20 iulie, cînd au pierdut peste 3000 de oameni și a doua la 18/30 iulie 1877, cînd au pierdut peste 7000 de oameni, dintre care 168 de ofițeri. În această situație, dacă Osman-pașa ar fi trecut la contraofensivă, teatrul de război s-ar fi mutat către Dunăre, punînd în pericol, în eventualitatea altor înfrîngeri ale armatelor țariste, însuși teritoriul țării noastre, fapt care a impus — la solicitarea oficială a comandamentului țarist — intervenția noastră necesară în război. V. mai departe, p. 253.

¹¹³ Telegrama — la care Bacalbașa se va referi pe larg mai departe (v. p. 253 și nota 97) — a fost trimisă prințului Carol la 19/31 iulie 1877 nu de către țarul Alexandru al II-lea, ci de către marele duce Nicolae, comandantul suprem al forțelor armate rusești, fratele țarului. În general referirile lui Bacalbașa din aceste pagini la Războiul de Independență sînt făcute din memorie, fără o bază documentară și deci cu aproximație.

¹¹⁴ V. nota 98, p. 253.

¹¹⁵ În vederea luptelor de peste Dunăre principele Carol a împărțit forțele armate române în armata de operațiuni și armata de observație; cu această ocazie generalul Manu a fost numit „comandant al artileriei armatei de operațiuni”, fiind înlocuit la comanda Diviziei a IV-a de infanterie de colonelul A. Angheliescu (T. C. Văcărescu, *Luptele românilor în rezelul din 1877—1878*, București, 1888, p. 191); în această calitate el a asigurat conducerea artileriei române în bătălia de la Plevna și a primit în februarie 1878 capitularea cetății Vidin. În legătură cu înlocuirea generalului Manu de la comanda Diviziei a IV-a, Nicolae Iorga oferea o explicație mai apropiată de aceea propusă aici de Bacalbașa: „Furtarea lui fu dezaprobată de oamenii de partid cari vorbiră de «inertie și rea-voință» și se socoti că generalul nu mai poate rămînea la postul său pentru a lucra cu rușii...” (Iorga, *Independența*, p. 126). După alte surse, această înlocuire s-ar fi datorat totuși și unor neînțelegeri ale generalului cu principele Carol, așa cum presupune, într-un raport bine documentat către superiorul său, din 24 iulie/5 august 1877, Fréd Debains, agentul diplomatic al Franței la București: „Aproape o divizie întregă a armatei române ocupă acum Nicopole. Comanda acesteia i-a fost încredințată unuia din cei

În sfârșit armata română trecu Dunărea, opri fuga rușilor și alergă la Plevna.

Pe cînd Brătianu era la Livadia sau după întoarcerea lui în țară, ziarul *La France* din Paris a anunțat că România a încheiat alianță cu Rusia și că C. A. Rosetti, care se afla atunci la Paris, a fost rechemat subit în țară.¹¹⁶

C. A. Rosetti fusese trimis la Paris cu o misiune politică importantă pe lângă guvernul francez, de aceea el se grăbi ca să desmintă știrile ziarului parizian, mai cu seamă în părțile unde afirma că România s-a angajat într-o politică ostilă Franței.

Iată scrisoarea lui C. A. Rosetti:

„Permiteți-mi a releva câteva pasaje din articolul d-tale de ieri. Nu știu absolut nimic în privința tratatului ce ziceți că s-ar fi încheiat între împăratul Alexandru și principele Carol și necrezînd chiar aceasta, las răspunderea asupra acelora care v-au dat această noutate.

Dar ceea ce știu și afirm sus și tare este că nu e nimic întemeiat în ceea ce ziceți în cel din urmă paragraf în privința intențiilor țării mele, a rechemării mele la București și a scopului ce vă place a da misiunii cu care am fost însărcinat pe lângă guvernul francez.

Nu, domnule, România n-a șovăit niciodată în simțimintele sale de adînc devotament și respect pentru Franția, pe care o consideră ca o binefăcătoare și declară că, oricari ar fi vicisitudinile ce ne-ar impune evenimentele în încercarea dureroasă ce străbatem, marea partidă națională română este și va rămîne devotată națiunii franceze.¹¹⁷

Nu era însă mai puțin adevărat că la Livadia se hotărîse Convențiunea care autoriza și reglementa trecerea armatelor rusești prin România.

Înainte de a merge mai departe cu povestirea evenimentelor care pasionau publicul bucureștean ca și publicul din întreaga țară, să dau câteva lămuriri asupra expresiunii „partida națională“, întrebuițată de C. A. Rosetti în scrisoarea sa. Partidul liberal sau partidul roșu nu purta numele de partidul național-liberal precum îl poartă astăzi; pe vremea aceea era numai „Partidul național“ sau „Partida națională“, cum scria încă *Românul* la epoca aceea.¹¹⁸

mai buni ofițeri ai armatei, generalul Manu, dar imediat i-a fost retrasă, din cauza criticilor pe care acest ofițer și-a permis să le aducă veleităților de a acționa ale principelui Carol“ (*Independența României. Documente*, vol. II, partea a II-a, p. 114).

¹¹⁶ I. C. Brătianu a revenit în Capitală, din Crimeea, la 4/16 octombrie 1876; scrisoarea lui C. A. Rosetti către jurnalul *La France* este trimisă din Paris, la 7/19 octombrie 1876. Deci ziarele pariziene avuseseră timpul necesar ca să facă speculații în legătură cu tratativele ruso-române de la Livadia, purtate la 29 septembrie/11 octombrie 1876.

¹¹⁷ *ROM.*, an. XX, 14 octombrie 1876, p. 917; în același număr e reprodușă și telegrama trimisă — înaintea scrisorii citate mai sus — de C. A. Rosetti gazetei *Tablettes d'un spectateur*, telegramă preluată de cotidianul *Le Siècle*: „Paris, 19 oct., 10 ore 40 min. Sunt și rămîi la Paris. Dezmințiți și afirmați că România n-a înșelat niciodată, nici chiar pe inamicii ei. Cu toată gravitatea împrejurărilor, românii au rămas corecți. Afirmăți asemenea din parte-mi că, chiar dacă evenimentele ne-ar sili a para pericolele zilei, marea partidă națională este și va fi totdeauna devotată Franței, Rosetti.“

¹¹⁸ Informație inexactă. În epocă — așa cum am precizat la locul cuvenit — formele precum: „partidul liberal“, „partidul național liberal“, „partidul liberal național“ erau din ce în ce mai des întîlnite.

De altfel *Românul* cât timp a trăit C. A. Rosetti, nu a părăsit nici ortografia și nici formele literare cu totul în contradicție cu dezvoltarea și progresele limbii scrise.

Un ministru care e aprobat de toată lumea este ministrul Justiției, Eugeniu Stătescu.

Stătescu, verdele Stătescu, cum i s-a spus o viață întreagă; Stătescu, despre care Beizadea Mitică Ghica a zis în Senat: „Dacă în lume ar fi o oca de veni, trei litre sunt în Stătescu“! Stătescu, care la această apostrofă a răspuns Beizadelei: „Sunteți prea plin de persoana dumneavoastră“, în fine, Eugeniu Stătescu a trimis o lungă circulară procurorilor generali cărora, între altele, le-a indicat să respecte libertatea presei și să nu mai aresteze preventiv pe nici un ziarist.

Iată pasajul privitor la libertatea presei:

„Așadar, domnule procuror general, nu numai că se va părăsi cu totul sistemul arbitrar admis pînă ieri de a se închide preventiv ziaristii, sistem care nu s-a putut introduce decît printr-o abuzivă interpretare a legii, dar încă veți binevoi a interzice formal orice urmărire directă din partea parchetului contra ziarelor pentru delictе comise contra guvernului sau a reprezentanților săi“¹¹⁹.

Această circulară a făcut mult zgomot și în străinătate, unde România era dată drept exemplu ca una din țările cele mai liberale din lume.

Ziarul *La France*, între altele, a scris:

„Pînă acum am avut obiceiul de a ne duce să căutăm termeni de comparațiune, exemple și lecțiuni de bună politică în Anglia și-n America.

Astăzi iată un mic popor născut de ieri și poate în ajunul unui război spăimîntător, care vine la rîndul său să ne arate cum se guvernează și să umilească patriotismul nostru. În momentul cînd își mobilizează armata, [pentru a fi gata la orice eveniment], România proclamă, ce? — Starea de asediu? — Nu! Ea proclamă libertatea absolută a presei!“¹²⁰

În luna lui decembrie 1876 Parlamentul a votat apoi și o lege care desființa arestarea preventivă în materia delictelor de presă.

Dimitrie Sturdza își dă demisia din minister din cauză că nu împărtășea politica antiturcă a lui Brătianu.¹²¹

La sfîrșitul lui decembrie moare Gheorghe Costa-Foru, fost ministru de Externe și de Justiție, a fost agent diplomatic în străinătate, unul din

¹¹⁹ *Circulara d-lui ministru de Justiție către d-nii procurori generali ai Curților de apel din țară* (nr. 12 240 din 13 octombrie 1876) în *ROM.*, an. XX, 17 octombrie 1876, p. 925—926.

¹²⁰ *ROM.*, an. XX, 29 octombrie 1876, p. 961 (sub titlul: *Libertate ca în România*). Realitatea e că libertatea presei — în condițiile în care gazetele cotidiene apăreau la noi în 2—3000 de exemplare — era în general respectată de autorități, spre deosebire de multe alte țări europene.

¹²¹ Într-o ședință a Consiliului de Miniștri de la 6/18 decembrie 1876, în care se discuta atitudinea țării noastre în „chestiunea orientală“, G. Vernescu și Gh. Chițu se pronunțaseră pentru o înțelegere cu Rusia, iar Nicolae Ionescu și D. A. Sturdza pentru neutralitate (acesta din urmă „crede că e cu neputință o înțelegere cu Rusia“ — *Memoriile*, vol. IX, p. 11); divergențele adîncindu-se, D. A. Sturdza își dă demisia din guvern la 25 decembrie 1876/6 ianuarie 1877, spre a reveni, numai pentru cîteva săptămîni, la începutul anului 1877.

cei mai însemnați jurisconsulți, profesor de drept civil la Facultatea de Drept din București.

Am fost elevul lui Costa-Foru în anul întâi de Drept, și am încă în memorie unele din prelegerile lui. Era un profesor eminent și un mare partizan al drepturilor evreilor. Unii spuneau că are în ascendența lui origina semită.

Locuia în strada Scaune, în casa care a trecut apoi în proprietatea lui Nicolae Filipescu. Am asistat la ceremonia funebră și la înmormintare. Acasă, cuvântarea funebră a rostit-o Vasile Boerescu. Până la carul funebru l-am dus pe umeri patru studenți de-ai lui. Eu eram unul din cei patru.

Gheorghe Costa-Foru a murit de uremie.

Știrile de peste Dunăre sunt rele pentru insurgenții bosniaci și pentru sârbi. Deși rușii au trimis sârbilor mult material de război, mulți voluntari și ofițeri, aceștia sunt învinși. În ultima luptă de la porțile Belgradului, sârbii au suferit o grea înfrângere, iar voluntarii ruși, cari s-au bătut cu mult curaj, au căzut în proporție de 80 la sută.¹²²

La București lumea politică este îngrijorată fiindcă acum nu mai rămâne îndoială că Rusia, spre a nu-și pierde prestigiul față de lumea slavă, va trebui să intre în luptă.

La Budapesta, însă, ungurii jubilează. Studenții universitari deschid o subscripție spre a oferi o sabie de onoare lui Abdul-Kerim-pașa, comandantul suprem al armatelor turcești.

O delegație a studenților pleacă la Constantinopole ca să ducă sabia, dar în portul Triest suferă o manifestație ostilă din partea italienilor, sârbilor și grecilor. O mare mulțime asaltează vaporul și bombardează pe unguri cu mere și ouă stricate.¹²³

Dar o mare agitație cuprinde cercurile politice din cauza evenimentelor politice din Turcia.

În Turcia se produce o revoluție. Membrii societății „Juna Turcie“ răstoarnă guvernul și aduc la putere pe Midhat-pașa, care vine cu reforme constituționale.¹²⁴

¹²² După unele succese inițiale, trupele sârbești ajutate de voluntari ruși și de ofițeri superiori din armata țaristă (generalul Cerneaev era comandant suprem, iar colonelul Komarov, șeful Statului Major al armatei sârbești) s-au retras sub presiunea armatei turcești, superioară numeric, în timp ce muntenegrenii rezistau eroic și înregistrau victorii asupra turcilor. În aceste condiții, după pierderea văii Moravei, turcii având cale deschisă către Belgrad, Rusia adresează, la solicitarea disperată a prințului Milan, un ultimatum de 48 de ore Turciei cerându-i — sub amenințarea ruperii relațiilor diplomatice — să încheie neîntârziat un armistițiu cu Serbia și Muntenegru; aceasta acceptă, armistițiul intrând în vigoare la 20 octombrie/1 noiembrie 1876. În felul acesta Serbia — calculându-și greșit momentul intrării în luptă și subestimând puterea armatei otomane — nu și-a putut aduce o contribuție mai importantă la înfrângerea Turciei în războiul din 1877, ea neputând să intervină decât după căderea Plevnei.

¹²³ *Studenții maghiari și sabia lui Abdul-Kerim-pașa, ROM.*, an. XX, 31 decembrie 1876, p. 1159. Scena din portul Triest a avut loc la 26 decembrie 1876/7 ianuarie 1877; sabia a fost totuși înmormintată învingătorului sârbilor, Abdul-Kerim Nadir-pașa, la Constantinopol, la mijlocul lunii ianuarie 1877. Destinul lui Abdul-Kerim Nadir-pașa, pe care îl omagiasse studențimea maghiară, a fost însă crud; cîteva luni mai târziu, învinuit fiind că n-a luat măsurile necesare — ca șef al armatei — de a opri trupele rusești la Dunăre a fost destituit și trimis în fața Curții marțiale.

¹²⁴ Viața politică a Turciei în anul 1876 a fost deosebit de frământată; la 30 mai a fost detronat, ca urmare a unei lovituri de stat, sultanul Abdul Aziz, acesta fiind

Midhat-paşa, mare vizir, aduce o constituție nouă, care temperează absolutismul, dar, în același timp, la articolele 4 și 7 aduce o gravă atingere suveranității României. Prin aceste articole România, ca și Egiptul și Serbia, sunt considerate drept provincii turcești.¹²⁵

Guvernul întreprinde o puternică campanie de împotrivire față de pretențiunile Turciei și de stăruințe pe lângă cabinetele europene ale puterilor garante.

Cestiunea e serioasă și arzătoare. Camera și Senatul țin două ședințe secrete în care guvernul comunică stadiul cestiunii și întreaga situație politică. Apoi la Cameră, la 22 decembrie, se ține ședința publică în care se discută o Moțiune, prin care guvernul este invitat să protesteze împotriva noii Constituții turcești în ceea ce privește drepturile României.

Nicolae Blaremburg, Manolachi Costachi și Petre Grădișteanu combat Moțiunea pentru cestiuni de formă sau de tactică însă, în realitate, fiindcă aceștia erau acum în opoziție. Ion Brătianu, șeful guvernului, roagă, însă, Camera ca să voteze Moțiunea cu unanimitate. Interesul României este ca Parlamentul să fie unanim în această cestiune. În sfârșit Moțiunea e votată cu 79 voturi albe și 7 abțineri.¹²⁶

Înlocuit de Murad al V-lea; la 31 august Murad al V-lea a fost declarat incapabil de a domni, fratele său, Abdul Hamid, fiind desemnat ca succesor. La 18 decembrie 1876 este numit ca mare vizir Midhat-paşa, unul dintre conducătorii organizației burgheze progresiste „Noii osmani”, acesta fiind însărcinat cu pregătirea unei Constituții liberale. Exponent al burgheziei naționale și al intelectualității progresiste, Midhat-paşa (care va fi mazilit de sultan la începutul anului 1877 și apoi asasinat din porunca acestuia) a elaborat o constituție care — aplicată corect — ar fi îndrumat statul turc pe calea parlamentarismului și al unei democrații burgheze. Constituția sprijinea însă, totodată, ideea de unitate și integritate a Imperiului otoman și de slăbire a luptei de eliberare purtată de popoarele subjugate (Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1976, p. 342—343). În textul său Bacalbaşa confundă organizația „Noii otomani” fondată în 1865, cu partidul „Unitate și progres” („Junii turci”), creat la Istanbul în 1889 și care va juca un rol important în viața social-politică a Turciei de la începutul acestui secol.

¹²⁵ Prima constituție turcească a fost promulgată la 11/23 decembrie 1876; la articolele 1, 4, 7 și 8 ea făcea referiri care jigneau demnitatea națională a României, Serbiei și Egiptului și anume: „Imperiul otoman cuprinde ținuturile și posesiunile actuale și provinciile privilegiate” (Art. 1); maiestatea sa sultanul „este suveranul și padişahul tuturor otomanilor” (Art. 4); maiestatea sa sultanul „dă investitura șefilor de provincii privilegiate, în formele hotărâte de privilegiurile ce li s-au acordat” (Art. 7); „Toți supușii imperiului se numesc, fără deosebire, otomani, oricare ar fi religia ce profesază” (Art. 8) (*Constituția Imperiului otoman*. Promulgată la 7 sihidje 1293 — 11/23 decembrie 1876, TEL., an. VI, 19 decembrie 1876, p. 2). Așadar potrivit acestei Constituții, România ar fi fost o „provincie privilegiată”, având ca suveran pe sultan, șeful statului fiind investit de acesta, iar locuitorii țării numindu-se otomani!

¹²⁶ Moțiunea amintită de Bacalbaşa a fost votată de Adunarea Deputaților la 22 decembrie 1876/3 ianuarie 1877 — într-o ședință care a luat sfârșit la ora 1 1/4 noaptea — cu 79 de voturi pentru și 9 abțineri (4 miniștri prezenți la ședința Camerei, precum și: N. Blaremburg, P. Grădișteanu, C. Bobeică, D. Donici și Manolache Costache Epureanu) (*Adunarea Deputaților. Ședința de miercuri 22 decembrie*, TEL., an. VI, 24 decembrie 1876, p. 2). Cu acest prilej șeful guvernului, I. C. Brătianu a rostit cuvintele memorabile: „România se află în fața călcării drepturilor sale, pentru care secole români și-au vărsat sângele. Nici sabia lungă a lui Baiazid și Mohamed nu a putut să pătrundă pînă în munții României, unde cutează azi să străbată Midhat-paşa cu Constituțiunea lui” (Ion C. Brătianu, *Discursuri, scrieri, acte și documente*, vol. II, partea I, București, 1912, p. 252). În aceste momente de indignare generală, guvernul român a declarat nulă și neavenită Constituția turcească în ceea ce privește considerarea României ca o „provincie privilegiată” a Imperiului otoman. În urma protestelor hotărâte ale țării noastre, susținute și de reprezentanții puterilor garante — cu excepția celui englez — Savfet-paşa, minis-

Dar agitația este și afară. Guvernul, prin agenții săi, provoacă agitația studenților universitari. Îmi amintesc că ne-am adunat în număr foarte mare în una din sălile Universității. Discuția a fost foarte agitată. Ion Bibicescu, student la Facultatea de Litere și redactor la *Românul*, rostește o cuvîntare înflăcărată în mijlocul zgomotului mare. Cum mulți dintre studenți erau conservatori sau adversari ai roșilor, Bibicescu nu era agreat fiind bănuțit că este agent guvernamental. În sfîrșit, acoperită de un zgomot ce asurzea și în agitația febrilă, se votează o moțiune de protestare împotriva lui Midhat-pașa și, în același timp, studențimea cerea guvernului instructori militari spre a se pregăti pentru apărarea țării.

Așa se termină anul 1876.

trul de Externe al Turciei, a răspuns că „Principatele Unite, care fac parte integrantă din Imperiul otoman, nu sînt atinse de Constituțiune“ (Stoean; Pană, *Independența*, p. 45). Această precizare a satisfăcut numai în parte guvernul român.

Anul 1877

[Evreii din România. Agitația politică. Diverse. Intrarea rușilor în țară. Proclamarea Independenței. România în război. Bucureștii pe vremea rușilor. Căderea Plevnei. Două crime celebre.]

[Evreii din România]

La începutul anului 1877 presa străină începe iarăși să scrie în contra persecuțiilor îndurate de evrei în România. Fiindcă „Alianța israelită” știa că un mare război va izbucni în Europa și o Conferință pentru pace se va întruni, de aceea pregătea terenul din vreme, făcând să răsunе lumea cu „barbariile, torturile și celelalte sălbătici” suferite de evreii din România.¹

Dar evreii înșiși, cei de bună credință și inteligenți, protestează împotriva manoperilor „Alianței”, înțelegînd că dușmănia dezlănțuită împotriva României va dezlănțui dușmănia românilor contra evreilor.

Pe ziua de 1 ianuarie, ziarele publică următoarele protestări ale evreilor:

Întîia:

„D-lui redactor al *Românului*

Convinși că următoarele rînduri vor avea distinsa fericire să capete aprobarea d-voastră, vă rugăm să binevoiți a le da adăpost în stimabilul dv. ziar.

Societatea «Românizarea», compusă din tinerimea israelită română, ale cărei tendințe sunt: propagarea simțimintelor de patriotism, de limbă și moravuri românești, declară că *respinge cu indignare orice solidaritate cu ziarele străine care au răspîndit injurii și invective contra României.*

Societatea «Românizarea» protestă cu energie contra oricărei bănuieli de complicitate atît cu autorii cît și [cu] propagatorii *acelor insulte, menite să discrediteze demnitatea Statului român, în momentul cînd evenimentele supreme par a-i impune lupta pentru existența națională.*

Fidelă numelui, principiilor și credințelor sale, societatea «Românizarea» va dezminți prin fapte, cînd patria o va cere, bănuielile care au pus la îndoială simțimintele și devotamentul patriotic al israeliților români.

Primiți [d-le redactor asigurarea distinsei noastre stime]

Delegații societății «Românizarea»: *Ioseph Stern, I. Margulici, Armini Iaslovici.*“

¹ În decembrie 1876 „Alianța israelită” — potrivit afirmației lui I. C. Brătianu din Adunarea Deputaților — se adresase conferinței de la Constantinopol solicitîndu-i ca aceasta să recomande rezolvarea „cestiunii israelite” în România.

A doua:

„D-lui redactor al ziarului *Unirea democratică*

În urma necalificatelor calomnii aduse asupra României și tuturor românilor, în general, de către ziarele străine răuvoitoare acestei țări, subsemnații, în numele tuturor coreligionarilor noștri din România, cari suntem foarte indignați de neadevărurile inventate de nu știm cine, cum că am fi maltratați de români în căminurile noastre, mai rău decât au fost sîrbii și bulgarii de bașibuzuci — și pentru a se convinge lumea întreagă de ce credință trebuie să pună în calomniile cari umplu coloanele acelor ziare străine — *declaram, ceea ce nu poate nega nimeni, că trăim în România în cea mai bună armonie cu românii, fără a ni se cauza nici cel mai mic rău*, după cum insinuează acele ziare străine prin esorbite și meschinele² lor invențiuni.

Rugăm, prin urmare, pe zisele ziare a nu mai produce așa neadevăruri cari scandalizează lumea, pentru că sunt vădite calomnii date la lumină de niște oameni ce, pe lângă reaua lor voință, nu au cel puțin nici cea mai mică idee despre ce este România și ce sunt românii.

Vă rugăm, deci, d-le redactor, a da ospitalitate acestei declarațiuni în ziarul d-voastră la care, din graba ce am pus pentru a ei publicare, nu am putut aduna mai multe semnături, dar la care promitem a adăoga în curînd semnăturile mai tuturor coreligionarilor noștri din România și a primi cu mulțumiri anticipate etc.

Avram Leib, Isaac Aron, Lazăr Iosif, Ițic Marcovici etc., în total 27 evrei fruntași.³

[Agitația politică]

Acum iată Nota pe care ministrul de Externe N. Ionescu a trimis-o reprezentantului României la Constantinopol în urma votului Camerei:

„București, 3 ianuarie 1877

Am primit telegrama d-voastră de la 20 decembrie (1 ianuarie) prin care-mi comunicați declarațiunile date de es. sa Safvet-pașa asupra înțelesului și scopului art. 7 din charta constituțională otomană.⁴

² În textul lui Bacalbașa: *intenționatele*.

³ Ambele „protestări“ sînt reproduse după *Românul (Inchipurile persecuțiunii în contra evreilor*, an. XXI, 2, 3, 4 ianuarie 1877, p. 6), unde textul acestora era precedat de o notă redacțională în care se preciza că afirmațiile calomnioase privind închipuirile persecuției antisemite din România apăruseră în presa maghiară, oficiosul liberal conchizînd: „În fața acestor categorice declarații, repetăm că presa maghiară — oricari ar fi simțămintele ei către România — dacă mai are vreo urmă de loialitate și de bunăcredință, nu poate decât să recunoască nedreptatea acuzațiunilor ce ne-a adus, să restabilească faptele și să se ferească — pentru onoarea și autoritatea ei — a mai cădea în asemenea păcate“.

⁴ La 17/29 decembrie 1876 Nicolae Ionescu se adresase agentului nostru diplomatic la Constantinopol, generalul Ion Ghica, cerîndu-i să obțină lămuriri din partea oficialităților turcești asupra înțelesului articolului 7 din Constituția otomană. Acesta a avut o întrevedere cu ministrul de Externe turc, Safvet-pașa, și rezumatul

Aceste declarațiuni au produs o impresiune penibilă asupra guvernului A. S. principelui Carol.

Capitulațiunile principilor români cu sultanii otomani au stabilit între Sublima Poartă și Principate raporturi bine definite, cari n-au alterat întru nimic pozițiunea lor de stat suveran. Existența legală a acestor raporturi a fost consacrată prin Tratatul și Convențiunea de la Paris.

Aceste capitulațiuni fac astăzi parte din dreptul public european. Și tocmai în virtutea acestor drepturi a îndeplinit România, în timp de 20 ani, diferite acte politice și de suveranitate națională recunoscute de puterile garante și chiar de Sublima Poartă.

Orice transformare ar face guvernul otoman în regimul său interior prin charta-i constituțională, aceasta nu poate absorbi individualitatea noastră politică asigurată prin capitulațiunile noastre și prin tratatele europene.

Charta acordată de M. S. Sultanul supușilor săi nu poate dar s-atingă întru nimic relațiunile stabilite prin aceste acte internaționale.

Afirmarea excelenței-sale Safvet-pașa că România e una din provinciile privilegiate ale imperiului e, dar, de natură a da cea mai gravă atingere drepturilor noastre seculare.

Țara noastră a format totdeauna un stat deosebit de provinciile și posesiunile Turciei și suveranul nostru nu poate fi comparat cu un cap de provincie otomană.

Guvernul A. S. principelui Carol îndeplinește o datorie din cele mai imperioase declarînd nule și neavenite dispozițiunile chartei otomane întru tot ce privește pe România și protestînd în modul cel mai formal în contra violării drepturilor noastre garantate de tratate.

Răspunderea și consecințele unei violări atît de flagrante cad cu totul asupra guvernului otoman care a rupt legăturile pe care românii au știut să le respecte totdeauna.

Guvernul A. S. principelui Carol, tare de dreptul său și încrezător în simțimintele de dreptate ale Europei, speră că puterile garante vor aviza a face să se respecte drepturile națiunii române.

Vă autorizez a lăsa copie de pe această protestare atît în mîinile Ex. sale Safvet-pașa cît și reprezentanților puterilor garante.

Ministru, N. Ionescu⁴⁵

Aceasta era prefața proclamării independenței României care a fost făcută peste puține luni.

acestei întrevederi l-a comunicat neîntîrziat superiorului său la București: „El mi-a răspuns că pasajul de care este vorba are legătură cu țara noastră, de asemenea cuvîntul șef desemnează principii Principatelor Unite, Serbiei și Khedivul [Egiptului], iar cuvintele provincii privilegiate desemnează de asemenea Egiptul, Serbia și Principatele Unite“ (*Documente privind istoria României, Războiul pentru Independență*, vol. I, partea a II-a, Ed. Academiei, București, 1954, p. 535).

⁴⁵ ROM., an. XXI, 2, 3, 4 ianuarie 1877, p. 6. „Nota“ fusese trimisă de ministrul de Externe al României, Nicolae Ionescu, la 22 decembrie 1876/3 ianuarie 1877, din însărcinarea majorității parlamentare întrunite într-o ședință secretă comună la 21 decembrie 1876/2 ianuarie 1877, ședință amintită și de Bacalbașa. Originalul notei, în limba franceză, se află în arhiva Ministerului de Externe; traducerea în limba română, care diferă în amănunte nesemnificative de textul publicat în ROM., în *Documente privind istoria României, Războiul pentru Independență*, vol. I, partea a II-a, Ed. Academiei, 1954, p. 541—542.

Ziarul *Messenger de Vienne* publică în timpul acesta că Poarta a cedat protestării României, și adaugă: „Aceasta nu e cu totul independența absolută a României, dar e preludiul ei. Răbdare. Totul vine la timpul lui“.⁶

Un incident la Teatrul cel Mare (Teatrul Național).

Teatrul era acum iarăși închiriat lui M. Pascaly, însă comitetul își rezervase 2 seri pe săptămână pentru a închiria sala și altor artiști. În una din seri o închiriasă lui Matei Millo, care pusese pe afiș, între alte piese, și o satiră politică intitulată: *Haine vechi sau Zdrențe politice*.

Seara, comitetul interzice lui Millo să joace satira, sub cuvânt că este indecentă și slujește drept pugilat politic.

Dar sala gema de public, fiindcă tocmai această bucată stîrnise marea curiozitate a amatorilor.

După jucarea celorlalte bucăți, tocmai cînd publicul era mai nerăbdător, Millo apare pe scenă și anunță că i s-a interzis jucarea „Zdrențelor“.

În sală izbucnește un mare huiet! Publicul aplaudă, fluieră, strigă și cere ca satira să fie spusă. Dar deodată sala rămîne în întunec, căci direcția pusese să se stingă policandrul cel mare. Un zgomot asurzitor izbucnește. Millo apare pe scenă între 2 lumînări aprinse și spune că este sechestrat de pompieri. Publicul strigă, unii sar din sală pe scenă, în sfîrșit marele Millo este silit să-și spună satira în fața unei săli oarbe, numai cu două lumînări aprinse.⁷

⁶ ROM., nr. cit. Jurnalul vienez preciza, potrivit telegramelor primite din București că: „Poarta... a recunoscut legitimitatea protestărilor formulate de guvernul român și se declară de acord d-a-i adresa o explicațiune oficială ce va da României toată satisfacerea“. Într-adevăr, la 26 decembrie 1876/7 ianuarie 1877 ministrul de Externe turc Savfet-pașa adresase agentului diplomatic român la Constantinopol o notă oficială, din care reproducem primul paragraf, în versiunea originală: „Monsieur l'Agent, certains expressions employées dans la Constitution ottomane paraissent avoir été interprétées dans une sens errone, nous croyons nécessaire de vous déclarer que la Sublime Porte n'a jamais eu l'intention de porter atteinte, directement ou indirectement, à la situation des Principautés-Unies, telle qu'elle résulte des traités“ — Ministerul Afacerilor Străine, *Documente oficiale*... prezentate corpurilor legiuitoare, București, 1878, p. 21.

⁷ Matei Millo prezentase pentru întâia oară „canțoneta politică“ *Haine vechi sau Zdrențele politice* — satiră virulentă a vechiului regim conservator — în sala Bossel, la 14/26 septembrie 1876. Pentru seara de 11/23 ianuarie 1877 el primise autorizație din partea Ministerului Instrucțiunii să dea — împreună cu alți artiști — un spectacol în sala Teatrului Național, urmînd să interpreteze „cînticelele“ *Barbu Lăutaru* și *Haine vechi sau Zdrențele politice*. Fiind înștiințat — cu patru zile înainte de spectacol — de directorul general al teatrelor, C. Cornescu, de faptul că nu i se va îngădui să reprezinte „cînticelul“ *Haine vechi*, Millo s-a adresat primului-ministru, I. C. Brătianu, care, după ce a luat cunoștință de conținutul acestuia i-a comunicat personal artistului că „piesa“ ar mai fi trebuit „îndulcită“, dar, nemaifiind timp pentru aceasta, el crede că putea fi prezentată și fără modificări, hotărîrea finală urmînd să fie luată de persoanele competente, respectiv de ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Gh. Chițu, care însă lipsea din București. În seara spectacolului faptele s-au petrecut aproximativ așa cum le descrie Bacalbașa, inclusiv scena finală a prezentării canțonetei în fața cortinei lăsate, așa cum va menționa în Camera Deputaților și un „martor ocular“, deputatul Lascăr Costin („Domnilor, am fost martor ocular faptului petrecut aseară...“): „...Molièrul nostru românesc, Millo, a jucat canțoneta sa pe întuneric, cu cortina căzută îndărătul său, între două capete de lumînări de seu și blestemînd în fundul conștiinței sale ora în care s-a decis să se facă artist român“ (*Adunarea Deputaților. Sesiunea ordinară. Ședința de la 12 ianuarie 1877*, MOF., nr. 11, 16/28 ianuarie 1877, p. 375). Ioan Massoff (*Teatrul românesc*, vol. II, p. 377) susține, pe baza procesului-verbal întocmit la fața locului de A. Carp, primul procuror al Tribunalului Ilfov,

A doua zi la Cameră, mare fierbere.

Deputatul Grigore Vulturescu interpelează guvernul. La interpelare se asociază Pantazi Ghica, colonelul D. Leca, N. Dimancea, Lascăr Costin etc. Toți spun că s-a violat Constituția și cer destituirea membrilor din comitet.

Petre Grădișteanu, care făcea parte din comitet, ia apărarea comitetului, apoi intervine ministrul Cultelor G. Chițu și chiar primul ministru Ioan Brătianu.

Camera a votat în urmă următoarea moțiune, după ce amândoi miniștrii au declarat că vor da satisfacție Camerei:

„Camera, în urma explicărilor date de dl. ministru și având deplină încredere că se va da deplină satisfacție libertăților publice și constituționale lovite, trece la ordinea zilei”⁸.

Dumitru Sturdza s-a retras din guvernul Brătianu deoarece era cu totul protivnic politicii ostile Turciei. El nu aprobase protestul împotriva Constituției lui Mihdat-pașa, el — care vedea venind războiul ruso-turc — era protivnic alianței României cu Rusia. De aceea pe toate căile lupta ca să pună România în neputință de a participa la acest război.⁹

Finanțele României erau în rea stare, iar Sturdza propovăduia economiile la extrem. Asupra acestui subiect adresa guvernului o interpelare în Senat; cu acest prilej face o lungă expunere a situației financiare a țării, iar pentru vindecare a propus: vânzarea moșilor statului pentru plata datoriei publice, restabilirea licențelor băuturilor spirtoase, urcarea impozitului fonciar și scăderea bugetului armatei la 8 milioane. Mai ales această din urmă propunere însemna desființarea armatei și neputința României de a lua parte la războiul ce se anunța.¹⁰

că Millo nu a mai interpretat „cîntecul” *Haine vechi* . . . , dar credem că „martorul ocular” Lascăr Costin, care nu a fost contrazis de ceilalți deputați ce asistaseră la spectacol, precum și Const. Bacalbașa au relatat corect scena.

⁸ Deputatul liberal Gr. Vulturescu declarase indignat în ședința Adunării Deputaților din 12/24 ianuarie 1877: „Aseară, prin niște măsuri arbitrare și constituționale luate de comitetul teatral s-a provocat în teatru o adevărată rebeliune; s-a oprit de a se juca o piesă, o canțonetă care s-a jucat de mai multe ori în sala de la Bossel și aiurea . . . Prin această măsură s-a lovit nu numai Constituțiunea care a abolit cenzura în țara aceasta, dar a izbit și în demnitatea unui artist mare” (MOF., nr. citat, p. 373). Ca urmare a acestui scandal, C. Cornescu, directorul general al teatrelor și-a dat demisia la 11/23 februarie 1877, fiind urmat curînd și de Ion Kalinderu, membru al Comitetului teatral. În funcția de director general al teatrelor a fost numit la 14/26 februarie 1877, Ion Ghica. Moțiunea reproducută de Bacalbașa se află în numărul citat din MOF., la p. 379.

⁹ Demisia din guvern a liberalului moderat D. A. Sturdza a fost primită la 5/17 ianuarie 1877; în noaptea care a urmat (5/17—6/18 ianuarie 1877) a avut loc o întrunire a senatorilor și deputaților din majoritate, care s-au pronunțat în favoarea încheierii convenției cu Rusia, împotrivîndu-se numai liberalii moderați în frunte cu D. A. Sturdza și Ion Ghica (acesta din urmă cerea respingerea convenției, „iar în caz de intrare a rușilor în România domnitorul să dizolve întreaga armată, să se retragă la Craiova și de acolo să protesteze în fața Europei contra violării drepturilor . . .” — *Istoria Parlamentului*, p. 232).

¹⁰ D. A. Sturdza a criticat în ședința Senatului din 19/31 ianuarie 1877 politica de înarmare a guvernului, a propus micșorarea cheltuielilor bugetare și mai ales reducerea la jumătate a bugetului Ministerului de Război, dovedind, nu pentru prima și nici pentru ultima oară în lunga sa carieră o crasă miopie politică („În situația grea, dificilă de astăzi — spunea el în ședința amintită a Senatului — armata poate să ne încurce, să ne silească a face lucruri care nu avem să le facem, cari sunt contrarii intereselor noastre” — *Senatul. Ședința ordinară. Ședința de la 19 ianuarie 1877*, MOF., nr. 29, 8/20 februarie 1877, p. 907).

[Diverse]

Ziarele anunță că americanul Remington a inventat o mașină de scris. Deci la 1876 s-a inventat întâia mașină de scris.¹¹

În minister și în Parlament sunt fricțiuni; mai ales împotriva lui Gheorghe Vernescu sunt numeroase nemulțumiri; așa fiind, pe la sfârșitul lui ianuarie, o remaniere a ministerului se face. Vernescu și Eugen Stătescu ies din guvern, iar în locul lor intră: Dimitrie Sturdza la Finanțe, Ion Brătianu la Lucrări Publice și Ion Cîmpineanu la Justiție.¹²

Moare Costache Caragiale, unul dintre întemeietorii teatrului național. După propunerea ministrului de Instrucție, Camera votează 2 000 lei pentru cheltuielile de înmormîntare.¹³

Bugetul pe anul 1877 este votat.¹⁴ Pe 1876 cheltuielile au fost de 95 555 097 lei, iar veniturile de 80 625 336 lei. Bugetul s-a încheiat cu un însemnat deficit pentru epoca aceea. Deficitul real al exercițiului a fost de peste 34 milioane lei.¹⁵

Camera votează un ajutor viager lui Cezar Bolliac, proprietarul și directorul *Trompetei Carpaților*. Deși conservator, dar fiind un foarte bun român și unul din marii ziariști ai României, Camera liberală nu pregetă să-i acorde acest omagiu.¹⁶

În luna martie, comitetul de acuzare al foștilor miniștri conservatori își depune raportul.¹⁷ Comitetul menține sub acuzare pe Lascăr Ca-

¹¹ Bacalbașa se referă la unul dintre momentele importante ale istoriei mașinii de scris, istorie care începe în 1714, cînd inginerul englez Henry Mill construiește o mașină de scris rudimentară, cu caracterele înșirate pe un cilindru. În 1876 firma americană „Remington” achiziționase pentru industrializare și comercializare brevetul tipografului Christopher Latham Sholes care în 1867, ajutat de Charles Gleenden și Samuel W. Saule inventase prima mașină de scris cu bare independente pentru fiecare caracter, mașină pe care o va perfecționa în 1887. Ea avea numai caractere majuscule.

¹² Remanierea ministerială a avut loc la 27 ianuarie/8 februarie 1877, fiind prilejuită de demisia miniștrilor de Interne (G. Vernescu) și Justiție (Eugen Stătescu). Cu această ocazie I. C. Brătianu va prelua și Ministerul de Interne, Ion Docan va deveni ministru al Agriculturii, Comerțului și Lucrărilor Publice, D. A. Sturdza, al Finanțelor și Ion Cîmpineanu, al Justiției (MOF., nr. 21, 28 ianuarie/8 februarie 1877, p. 653).

¹³ Dramaturgul și actorul Costache Caragiale (n. 1815), unchiul lui I. L. Caragiale a încetat din viață la 13/25 februarie 1877 („Luptătorul cel mai devotat pentru înființarea teatrului național, eminentul artist genial român, unul din cei dintîi și mai merituoși autori dramatice este mort!” — ROM., an. XXI, 15 februarie 1877, p. 145).

¹⁴ Bugetul pe anul 1877 a fost votat de Camera Deputaților la 28 februarie/12 martie 1877.

¹⁵ Bugetul pe anul 1877 cuprindea la capitolul „cheltuieli” 87 666 905,34 lei din care 13 571 344,85 lei erau repartizați „Ministerului de Rezel” (*Legea pentru veniturile și cheltuielile Statului*, MOF., nr. 47, 1/13 martie 1877, p. 1539).

¹⁶ Cezar Bolliac suferise în ianuarie 1877 o congestie cerebrală, rămînînd paralizat pînă la moarte (1881). Camera, la 7/19 martie și apoi Senatul, la 16/28 martie i-au votat un ajutor viager de 400 lei pe lună, începînd de la 1 martie 1877 (MOF., nr. 81, 11/23 aprilie 1877, p. 2424).

¹⁷ Deputatul G. Missail a dat citire, la 19/31 martie 1877 conluziilor raportului prezentat Adunării Deputaților de comitetul de acuzare a foștilor miniștri conser-

targiu, Al. Lahovary, general Florescu, Titu Maiorescu și Petre Mavrogheni; retrace acuzarea cu privire la P. Carp și N. Crețulescu.

Lasă la aprecierea adunării în privința lui George Cantacuzino, B. Boerescu și Teodor Rosetti.

Camera scoate pe Carp, Crețulescu, Cantacuzino și Rosetti de sub acuzație, dar menține pe Boerescu.¹⁸

Războiul ruso-turc se apropie și tot mai mult prinde credința că Rusia cere restituirea celorlalte județe basarabene. Dar guvernul rus, spre a înșela opiniunea publică mondială și mai ales pe România, trimite prin agenția telegrafică rusă următoarea notiță ziarelor din străinătate:

„Ziarele oficioase declară lipsite de orice temei informațiunile publicate de *Petersburger Herald*, după care ar fi fost cestiune de abrogarea Tratatului de la Paris și de înapoierea unei părți a Basarabiei Rusiei.

Se declară într-un mod formal că aceste zgomote au fost puse în circulație cu un gând rău-voitor pentru guvernul rus“.¹⁹

În Cameră Nicolae Fleva face propunere ca patru dintre miniștrii conservatori dați judecății: Lascăr Catargi, general Florescu, Al. Lahovary și Petre Mavrogheni să fie arestați din cauza crimelor săvârșite. Dar propunerea o combate Ion Brătianu, șeful guvernului. Camera respinge cererea cu 54 contra 14 voturi.²⁰

vatori. El menționa că instrucția începută la 1/13 august 1876 se încheiase la 31 ianuarie/12 februarie 1877.

¹⁸ Concluziile raportului în MOF., nr. 96, 28 aprilie/10 mai 1877, p. 2814 (*Adunarea Deputaților. Sesiunea ordinară prelungită. Ședința de la 19 martie 1877*); cu aceeași ocazie Camera s-a pronunțat în unanimitate, la propunerea lui M. Pherkyde, asupra „neculpabilității“ fostului ministru conservator, Gh. Costa-Foru, care decedase între timp. Este interesant să amintim că raportul menținuse acuzația nedreaptă adusă lui Titu Maiorescu pentru ajutorul generos acordat lui I. Slavici, student la Viena (40 galbeni) și M. Eminescu, „student în filozofie la Universitatea din Berlin“ (100 galbeni), în vederea „depunerii doctoratului și teză“ cu condiția „ca în urmă să se înapoieze ministerului acești una sută galbeni“, comentariul raportului dovedindu-se penibil în fața judecății implacabile a istoriei: „Prin acest fapt prevenitul Maiorescu a comis o adevărată răsipă de banii statului, dând cu împrumut banii publici și cu termen nelimitat la favoriți de ai săi“ (*Adunarea Deputaților. Ședința de la 19 martie 1877, MOF., nr. 91, 22 aprilie/4 mai 1877, p. 2686*).

¹⁹ Încă de la începutul anului 1877 Rusia țaristă se înțelesese cu Austro-Ungaria — cu ajutorul cancelarului Bismarck — oferindu-i acesteia ca preț al neutralității sale Bosnia și Herțegovina, cu excepția sangeacului Novi-Bazar și asigurând-o că nu va crea un mare stat slav în Peninsula Balcanică; ea își rezerva, totodată, sudul Basarabiei și deci accesul la Dunăre. Convenția ruso-austro-ungară a fost încheiată la Budapesta, la 15 ianuarie 1877, fiind completată cu o convenție politică adițională semnată la 15 martie 1877 de ministrul de Externe al imperiului habsburgic, contele Gyula Andrassy și de către ambasadorul Rusiei la Viena, E. P. Novikov (Nicolae Corivan, *Relațiile diplomatice ale României de la 1859 la 1877*, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1984, p. 324—325). Așadar, în momentul transmiterii dezmințirii oficiale, soarta sudului Basarabiei era pe deplin pecetluită de către diplomația țaristă.

²⁰ N. Fleva a propus ca Adunarea Deputaților să decreteze și să ordone arestarea acuzaților Lascăr Catargiu, I. Em. Florescu, Al. Lahovary și P. Mavrogheni („fiind puși sub acuzațiune pentru fapte calificate și pedepsite ca crime de condica penală în vigoare“) în ședința Camerei din 20 martie/1 aprilie 1877; împotriva propunerii s-au pronunțat D. Giani și I. C. Brătianu, aceasta fiind respinsă cu numărul de voturi notat de Bacalbașa (*Adunarea Deputaților. Ședința de la 20 martie 1877, MOF., nr. 97, 29 aprilie/11 mai 1877, p. 2850—2855*).

Suntem la începutul lunii aprilie, iar războiul între Rusia și Turcia este considerat ca și început, numai formalitatea lipsește încă.

Colonelul Slăniceanu, ministru de Război, demisionează din guvern spre a trece în capul Statului Major, iar generalul Cernat îi ia locul în guvern.²¹

Principele Carol convoacă la Palat un mare consiliu compus din membrii guvernului, toți foștii preșidenți ai Consiliului și alți oameni de stat fruntași.²² În același timp, Nicolae Ionescu iese din guvern și în locul său la departamentul Afacerilor Străine vine Mihail Kogălniceanu.²³

În urma hărțuielilor la care era supus guvernul la Senat, în Senatul ales sub Lascăr Catargiu, dar care l-a răsturnat, acest corp e dizolvat iar alegerile sunt fixate pentru 9 aprilie.²⁴ La București, liberalii susțin la Colegiul I pe Constantin Bosianu, iar la Colegiul al 2-lea pe doctorul Severin. Dar la Colegiul I este ales cu mare majoritate Beizadea Mitică, susținut pe sub mână chiar de liberali. Bosianu, deși ilustru jurisconsult, era acum bătrîn și nu mai prezenta nici un interes partidelor. Afară de asta, Bosianu era un independent pe care nici un partid nu avea interes să-l susțină cu stăruință.

Alegerile dau o mare majoritate guvernului, dintre frunțașii opoziției sunt aleși: D. Ghica, Lascăr Catargiu, Vasile Boerescu, Manolache Cos-

²¹ Colonelul Gh. Slăniceanu („care n-a avut energia cerută de situația momentană”, v. *Memoriile*, vol. IX, p. 44) a fost înlocuit cu generalul Al. Cernat la 2/14 aprilie 1877 (MOF., nr. 73, 3/15 aprilie 1877, p. 2255).

²² După ce baronul Dimitrie Stuart, agentul diplomatic al Rusiei la București, a cerut „cu energie”, la 31 martie/12 aprilie 1877, guvernului român să semneze convenția româno-rusă, principele Carol a convocat ~~a doua zi~~, la 1/13 aprilie 1877, un consiliu lărgit, la care au fost invitați toți membrii guvernului, foștii prim-miniștri (~~în afară de Lascăr Catargiu și I. Em. Florescu, aflați sub acuzare~~), președintele Camerei Deputaților, C. A. Rosetti precum și alți oameni politici proeminenți pentru a discuta problema semnării convenției. S-au pronunțat hotărît pentru semnarea convenției ~~C. A. Rosetti, I. C. Brătianu, I. Cămpineanu și apoi ceilalți membri ai guvernului, foștii prim-miniștri propunând alte soluții (Dim. Ghica — ocuparea țării de către Austro-Ungaria, „cu acordul Europei”; Ion Ghica — tratarea egală a armatelor turce și ruse etc.); M. Kogălniceanu s-a pronunțat pentru semnarea convenției, dar s-a declarat împotriva alianței politice și a cooperării militare cu Rusia~~ (*Istoria României*, vol. IV, Ed. Academiei, București, 1964, p. 599—600).

²³ Nicolae Ionescu, partizan al neutralității absolute și deci adversar al convenției româno-ruse (despre care nici nu fusese informat la vreme de către șeful guvernului) s-a retras, la 25 martie/6 aprilie 1877, de la conducerea Ministerului Afacerilor Străine, urmînd un scurt interimat al lui I. Cămpineanu pînă la 3/15 aprilie 1877 cînd a fost numit ministru de Externe Mihail Kogălniceanu.

²⁴ Alegerile senatoriale fuseseră fixate inițial pentru zilele de 21 aprilie/3 mai — 25 aprilie/7 mai 1877 (MOF., nr. 68, 26 martie/6 aprilie 1877, p. 2151). Dar, în condițiile în care declanșarea războiului ruso-turc era iminentă, iar convenția româno-rusă trebuie ratificată de corpurile legiuitoare în cel mai scurt timp posibil, ca urmare a unui raport adresat de Consiliul de Miniștri principelui Carol („Știrile ce guvernul înălțimii-voastre primește, în acord cu îngrijorările cabinetelor și opiniunii europene, ne arată rezelul ca iminent — și un rezel care amenință neutralitatea noastră...” etc.) datele alegerilor au fost devansate precum urmează: Colegiul I — 9/21 aprilie; II — 11/23 aprilie, colegiile universităților din București și Iași — 13/25 aprilie (MOF., nr. 74, 4/16 aprilie 1877, p. 2279—2280).

tache, Petre Carp.²⁵ Generalul Florescu, ajuns la paritate de voturi cu Ioan Brătianu la Colegiul I de Vlașca, este bătut cu un vot la balotaj.²⁶

Corpurile legiuitoare sunt convocate în sesiune extraordinară.²⁷ În țară însufletirea este mare, un vînt patriotic suflă asupra țării.

Cei mai fruntași medici din București își oferă serviciile gratuit în următorii termeni:

„Domnule prim-ministru,

Subsemnații d-ri în medicină, văzînd că înaltul guvern, în prevederea rezelului, este silit a face concentrări, a chemat rezervele și milițiile;

Știînd că nimic nu ridică moralul soldatului decît o bună îngrijire, pentru care înaltul guvern își dă toate silințele;

Cunoscînd, însă, greaua poziție în care se află finanțele țării, nevoind a rămîne spectatori sacrificiilor ce trebuie să facă fiecare [bun] cetățean,

Cu respect vă facem cunoscut că ne punem chiar de astăzi gratis la dispoziția d-lui ministru de Rezel pentru a face serviciu în spitalele militare din Capitală, precum și a tuturilor corpurilor cari ar rămîne în București; cu acest mijloc, credem că s-ar putea umple golurile ce se simt în personalul medical.

Doctori: *Marcovici, Kalenderu, Felix, Fialla, Sergiu, Măldărăscu, Romniceanu, Drăghiescu, Teodorescu, Florea Bălan, Danielopolu, Chernbach, M. Petrini* din Galați.²⁸

Aceștia erau cei dintîi medici din București.

Suflarea de înviorare trece peste tot.

Studenții universitari, cari ceruseră instructori militari, sunt convocați, încă din luna ianuarie, în marea curte din dosul prefecturii poliției și puși sub autoritatea maiorului Comăneanu.

În zăpadă pînă la genunchi, facem exercițiile comandate. Văd încă în capul flancului drept silueta înaltă a doctorului C. Istrati, pe atunci doctorand în medicină, a d-rului Apostoleanu, doctorand de asemenea și atîția alții. Mai tîrziu am urmat exercițiile în grădina Cișmigiului.²⁹

²⁵ Dimitrie Ghica la Ilfov; Lascăr Catargiu la Colegiul I de Neamț; Vasile Boerescu, la Colegiul I de Teleorman; Manolache Costache Epureanu, la Colegiul I de Tutova iar P. P. Carp, la Colegiul II de Iași (*Senatorii aleși în Colegiul I în zilele de 9 și 10 aprilie 1877*, MOF., nr. 81, 11/23 aprilie 1877, p. 2427; *Senatorii aleși în Colegiul II în zilele de 11 și 12 aprilie 1877*, *ibid.*, nr. 83, 13/25 aprilie 1877, p. 2467).

²⁶ La Vlașca, din cei 86 de alegători ai Colegiului I se prezentaseră la vot numai 39, dintre care cite 19 votaseră pentru I. C. Brătianu și I. Em. Florescu; la al doilea tur de scrutin Brătianu a obținut 15 voturi, iar Florescu 14 (*Senatul. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 15 aprilie 1877*, MOF., nr. 89, 20 aprilie/2 mai 1877, p. 2611). I. C. Brătianu mai fusese însă ales la Bacău, Dorohoi și Olt (aici chiar în unanimitate).

²⁷ La 7/19 aprilie a fost semnat decretul de convocare al corpurilor legiuitoare în sesiune extraordinară pentru ziua de 14/26 aprilie 1877 în vederea ratificării convenției încheiate cu Rusia și pentru aprobarea unor legi financiare speciale impuse de necesitățile unui eventual război (MOF., nr. 278, 8/20 aprilie 1877, p. 2359).

²⁸ ROM., an. XXI, 10 aprilie 1877, p. 320.

²⁹ Studenții Universității din București „și în special cei ce s-au înscris la exerciții militare” fuseseră convocați pentru „afaceri importante” vineri 28 ianuarie/9 februarie 1877 (TEL., an. VII, 28 ianuarie 1877, p. 3); o convocare pentru

[Intrarea rușilor în țară]

Știrile din Rusia spun că țarul Alexandru II vine la Chișinău și la Odesa ca să inspecteze trupele concentrate pentru pornire.³⁰ În același timp la București este mare fierbere fiindcă știrile din afară spun că, deoarece neutralitatea României nu e garantată prin nici un tratat, trupele turcești vor ocupa punctele strategice de pe malul stîng al Dunării de îndată ce rușii vor intra în Moldova.³¹

În ziua de 12 aprilie, Consiliul de Miniștri adresează poporului următorul manifest:

„[București, 12 aprilie 1877]

[Consiliul Miniștrilor]

În dimineața de 11 aprilie, guvernul a primit de la marele vizir al Imperiului otoman invitațiunea ca să se înțeleagă cu comandantul armatelor turcești de la Dunăre, Excelența-sa Abdul-Kerim-pașa, spre a apăra teritoriul român de invaziunea armatelor imperiale ruse care se arată a fi iminentă.

În cursul aceleiași zile și în dimineața de astăzi, prefectii limitrofi cu Basarabia rusească au încunoștiințat pe guvern că armata imperială rusă a început a-și opera intrarea în România prin trei puncte, anume: Bestimac, județul Cahul, față cu orașul Leova pe Prut, unde a și ajuns avangarda; Tabac, județul Bolgrad și Ungheni, capul liniei ferate Iași—Ungheni, intrînd deja avangarda în orașul Iași.

În fața acestor [două] fapte întîmplate înainte de a fi Camerele legiuitoare întrunite, guvernul n-a putut și nu poate face altceva decît a se ține de linia de purtare trasă de corpurile legiuitoare în ultima lor sesiune: menținerea drepturilor României și neutralitatea.

Pînă la întrunirea Parlamentului, care se face poimîine 14 aprilie cînd țara va fi pusă în pozițiune de a zice hotărîtorul său cuvînt, guver-

exercițiile militare ce urmau să se efectueze în grădina Cișmigiu o aflăm în *Românul* din martie 1877: „Toți studenții Universității din București sunt rugați a se întruni duminică 13 martie la ora 1 p.m. în grădina Cișmigiul pentru a reîncepe exercițiile militare. Comitetul“ (ROM., an. XXI, 13 martie 1877, p. 1).

³⁰ Țarul Alexandru al II-lea a sosit la Chișinău la 11/23 aprilie 1877; de aici, a doua zi, el a adresat popoarelor Rusiei un manifest în care era anunțată începerea războiului cu Turcia; concomitent, lui Tefik-bei, agentul diplomatic al Turciei la Petersburg i s-a înmînat declarația oficială de război. Invitat la Chișinău de către marele duce Nicolae, fratele țarului, la 9/21 aprilie 1877, principele Carol — la sugestia lui Kogălniceanu — a refuzat invitația, precizînd, într-o scrisoare de răspuns, că părăsirea de către el a Capitalei într-un moment în care era posibilă o invazie turcă ar fi fost considerată de populație ca o dezertîune.

³¹ *Știri de prin ziare*, ROM., an. XXI, 11, 12 aprilie 1877, p. 323. Ca urmare a unor astfel de informații („Primim din toate părțile vești că turcii se pregătesc să invadeze România, să ocupe mai multe puncte pe teritoriul nostru, să ne distrugă căile ferate și să pună mîna chiar pe București, reședința guvernului“) Mihail Kogălniceanu a trimis, la 5/17 aprilie 1877 o notă agenților diplomaticei români de la Viena, Paris, Berlin și Roma cerîndu-le să se adreseze „puterilor garante“ cu rugămintea de a interveni pe lîngă guvernul otoman ca România să nu devină teatru de război (Mihail Kogălniceanu, *Documente diplomatice*, Ed. Politică, București, 1972, p. 153—154). O notă asemănătoare a fost trimisă acelorași agenți la 9/21 aprilie 1877. Răspunsurile primite au fost însă dezamăgitoare (Nicolae Corivan, *Relațiile diplomatice ale României de la 1859 la 1877*, p. 329—331).

nul, nevoind să ia asupra-și de a prejudeca această hotărîre, a luat următoarele măsuri în interesul ordinii publice:

1) Spre a evita orice conflict care ar putea angaja națiunea înainte ca vocea ei să se rostească prin legiuitele sale organe, trupele române staționate la fruntarie au primit ordin [de] a se retrage înlăuntru țării ca astfel să se evite din parte-le orice conflict care ar putea să atragă rezbélul înlăuntru țării.

2) Prefecții județelor limitrofe sunt ordonați în fața cererilor formulate de comandantii trupelor intrate și care ar mai intra, să nu intervină ca agenți ai puterii centrale, ci ei vor avea a se mărgini ca simpli funcționari polițienești și prin mijlociri oficioase să ferească populațiunile de putincioasele neajunsuri și conflicte, lăsînd ca autoritățile municipale, în fața comandantilor de trupe, să reprezinte comunele ocupate.

3) Populațiunile de-a lungul Dunării au fost deșteptate de a-și retrage familiile și averea în comune mai depărtate de fruntarie³².

Orice fapte noi se vor produce, vor fi de îndată aduse la cunoștința publică.

I. C. Brătianu, M. Kogălniceanu, I. Docan, G. Chițu, I. Cîmpineanu, general Cernat.⁴³³

Vrea să zică la 11 aprilie 1877 rușii au pus piciorul pe teritoriul României. La 14 aprilie se întrunește Parlamentul în sesiune extraordinară.³⁴

În același timp un potop de știri senzaționale, dar toate false se abat asupra Bucureștilor. Guvernul nu instituie cenzura și nu o va institui deși avem și o armată străină în țară.

Pe de altă parte, se simte că guvernul român caută un simplu pretext spre a putea rupe cu Turcia, de aceea ziarele oficioase anunță zilnic că trupele turcești au violat în mai multe puncte teritoriul României.³⁵ În Rusia, însă, e cenzură strașnică, iar telegraful anunță că ziarul *Golos* a fost suspendat pe 2 luni.

³² În textul lui Bacalbașa: *Dunăre*.

³³ Const. Bacalbașa a reprodus textul manifestului guvernamental din „suplimentul *Românului*” (de fapt o „ediție specială”) din 13 aprilie 1877; am verificat textul cu MOF., nr. 83, 13/25 aprilie 1877, p. 2466—2467.

³⁴ Cu ocazia deschiderii corpurilor legiuitoare, joi 14/26 aprilie 1877, principele Carol a rostit obișnuitul mesaj al tronului, alcătuit de astă dată de Mihail Kogălniceanu, în care erau sintetizate principalele îngrijorări ale națiunii române într-un moment de răscruce al istoriei sale. După ce mesajul preciza că „stăruințele noastre pe lingă marile puteri pentru recunoașterea și ca un drept a neutralității României au rămas fără succes” se insista asupra izolării politice a țării noastre: „Într-o asemenea situațiune, România, abandonată de sprijinul altora, nu mai are să compeze decît pe sine. Vom invoca dară ocrotirea Dumnezeului părinților noștri care în ora pericolului nu ne-a lipsit niciodată.” „Domnilor mei — urma mesajul — dacă astăzi nu mai putem a ne bucura de neutralitatea pămîntului nostru, ca nerecunoscută de nimeni, datoria noastră este ca, cu orice preț, cu orice sacrificii, să ferim ca România să devie teatrul rezbélului” (MOF., nr. 84, 14/26 aprilie 1877, p. 2487—2488).

³⁵ Violarea de către turci a teritoriului României a fost însă reală, în perioada premergătoare proclamării independenței noastre naționale; la 21 aprilie/3 mai 1877 au fost bombardate orașele Brăila și Reni, iar la 26 aprilie/8 mai, Calafatul, Bechetul, Oltenița și Călărași etc.; în toată această perioadă bande de cerchezi și bașbuzuci au trecut Dunărea făptuind prădăciuni și omoruri.

Guvernul depune în Parlament următoarea Convențiune încheiată între guvernul rus și guvernul român spre a reglementa trecerea armatelor rusești prin România.

„CONVENȚIUNE

Art. 1. Guvernul alteței-sale domnului României Carol I asigură armatei ruse, care va fi chemată a merge în Turcia, liberă trecere prin teritoriul României și tratamentul rezervat armatelor amice.

Toate cheltuielile cari ar putea fi ocazionate de trebuințele armatei ruse, de transportul său, precum și pentru satisfacerea tuturor trebuințelor sale, cad, naturalmente, în sarcina guvernului imperial.

Art. II. Pentru ca nici un inconvenient sau pericol să nu rezulte pentru România din faptul trecerii trupelor ruse pe teritoriul său, guvernul maiestății-sale Imperatorul tutulor Rusielor se obligă a menține și a face a se respecta drepturile politice ale statului român astfel cum rezultă din legile interioare și tratatele existente, *precum și a menține și a apăra integritatea actuală a României* [subl. C. Bacalbașa].

Art. III. Toate detaliurile relative la trecerea trupelor ruse, la relațiunile lor cu autoritățile locale, precum și toate învoielile care ar trebui să fie luate pentru acest sfârșit, vor fi consemnate într-o convențiune specială, care va fi încheiată de delegații ambelor guverne și ratificată în același timp ca și cea de față și va intra în lucrare deodată.

Art. IV. Guvernul alteței-sale domnului României se obligă a obține pentru convențiunea de față precum și pentru cea menționată la art. precedent, ratificarea cerută de legile române și a face imediat executorii stipulațiunile coprinse într-însa.

[Drept aceea, plenipotențiarilor respectivi au pus pe Convențiunea din față semnăturile lor și sigiliul armelor lor.]

Făcut în București la 4 [16] aprilie anul 1877.

Baron DMITRI STUART

Agent diplomatic și Consul general al Rusiei în România

M. KOGĂLNICEANU

Ministrul Afacerilor Străine al României.⁴³⁶

Precum se vede, această Convențiune fusese semnată cu o săptămână mai înainte de intrarea armatelor rusești în România. Negocierile, firește, urmau mai de mult. Și totuși guvernul a invocat, pentru ca să motiveze ruperea relațiunilor cu Turcia, oarecare violare de bastimente particulare în portul Bechet, fapt petrecut în urma încheierii acestei Convențiuni.³⁷

³⁶ ROM., an. XXI, 17 aprilie 1877. Am verificat textul cu MOF., nr. 91, 22 aprilie/4 mai 1877, p. 2671—2672.

³⁷ La 24 aprilie/6 mai 1877 un corp de bașibuzuci a trecut Dunărea, incendiind vasele aflate pe Jiu în portul Bechet, precum și câteva clădiri; nu numai acest act de ostilitate a contribuit la declararea stării de război cu Turcia, ci în general bombardarea porturilor românești de la Dunăre, suspendarea din funcție a agentului diplomatic al României la Constantinopol, nota ministrului de Externe turc Savfet-pașa către reprezentanții puterilor garante, din 20 aprilie/2 mai 1877, în care se preciza că guvernul român „a contractat cu străinul aranjamente de neadmis”, „trădind interesele țării” — relațiile dintre cele două state fiind astfel, în mod practic, rupte (Nicolae Corivan, *Relațiile diplomatice ale României de la 1859 la 1877*, p. 334).

De fapt România era aliata Rusiei încă din 1876, după vizita lui Ion Brătianu la Livadia.

În ziua de 11 aprilie, în clipa în care armatele ruse au pus piciorul pe teritoriul României, marele duce Nicolae, comandantul suprem al armatelor ruse, a adresat următoarea proclamațiune către români:

„Locuitori români,

Prin porunca maiestății-sale Împăratul a toatei Rusii, armata sa ce, sub a mea comandă, e însărcinată a combate în contra Turciei, intră astăzi în țara voastră, care nu pentru întâiași dată întâmpină cu bucurie oștile rusești.

Vestindu-vă aceasta, vă declar că venim la voi ca vechi prieteni și voitori de bine; nădăjduiesc a găsi la voi aceeași sufletească primire care au arătat străbunii voștri oștirilor noastre în trecutele rezbele ce le-am avut cu turcii. Din partea mea, conformându-mă poruncilor împărăteștii sale măririi, preafnaltul meu frate, socot de a mea datorie a face cunoscut vouă, românilor, că trecerea oștirilor noastre prin țara aceasta, unde vor sta numai vremelnicește, nu trebuie nicicum să vă turbure, guvernul vostru fiind considerat de noi ca un guvern amic.

Vă invit dar, prin aceasta, a urma în pace îndeletnicirile voastre și a ușura armatei chipul de a satisface nevoile și trebuințele sale; totdeodată am luat toate măsurile pentru ca orice s-ar da armatei, să fie plătit fără întârziere și de întregul de către casieria militară.

Vă este cunoscut că armata maiestății-sale se vestește prin puternica sa disciplină; sunt încredințat că ea își va păzi cinstea în mijlocul vostru, oștirile noastre nu vă vor turbura liniștea, ci vor respecta legile, persoanele și averile pacinicilor cetățeni.

Români, strămoșii noștri și-au vărsat sîngele pentru libertatea voastră³⁸, mă socot în drept a vă cere concursul pentru armata care trece prin țara aceasta spre a da mîna de ajutor chinuiților creștini de peste Dunăre, a căror nenorocire a atras nu numai compătımirea Rusiei, ci chiar a Europei întregi.

NICOLAE³⁹

³⁸ În realitate politica de expansiune a Rusiei țariste, precum și a celorlalte imperii reacționare vecine (habsburgic, otoman) a împiedicat dezvoltarea normală a țărilor românești. Războaiele purtate de aceste state pe teritoriul țării noastre, jafurile și distrugerile oștilor cotropitoare au provocat poporul român pierderi incalculabile. Rusia țaristă nu urmărea, de fapt, o politică de eliberare în sud-estul Europei, politică pe care o afișa cu ipocrizie, ci una de expansiune, în dauna Imperiului otoman, așa cum am mai menționat în notele subliniare ale cărții de față. În perioada 1769—1854, cînd Muntenia și Moldova au fost ocupate de cîteva ori de armatele țariste, au fost aduse pagube țărilor românești evaluate la 200 000 000 lei aur (64 516 kg aur). „La aceasta se adaugă faptul că în 1812 Imperiul țarist a încorporat teritoriul românesc al Moldovei dintre Prut și Nistru pe care l-a denumit Basarabia“ (Mircea Mușat, *Românii în vîltoarea vitregilor istorice*, *Anale de istorie*, an. XXIV, nr. 3, 1978, p. 17; *Id.*, *Considerații privind urmările dominațiunii și ingerințelor străine asupra evoluției istorice a poporului român*, *Anale de istorie*, an. XXVII, nr. 2, 1981, p. 88).

³⁹ ROM., an. XXI, 17 aprilie 1877, p. 344. Proclamația a iritat autoritățile române care considerau că numai ele — ca reprezentante ale unui stat suveran — erau îndreptățite să se adreseze poporului român. Într-o convorbire cu baronul Stuart, consulul general al Rusiei la București, din 12/24 aprilie 1877, care venise special de la Chișinău pentru a explica motivele „intrării neașteptate a trupelor ruse în România“, principele Carol, în prezența lui I. C. Brătianu și M. Kogălniceanu, a amintit și de proclamația adresată poporului român („În ceea

În Senat, Convențiunea încheiată cu Rusia pentru trecerea armatelor ruse este combătută de P. P. Carp, Manolachi Costachi, B. Boerescu și Dimitrie Sturdza; o susțin prințul Dimitrie Ghica care e raportorul, I. Brătianu și Kogălniceanu.⁴⁰

Convențiunea e votată cu 41 voturi contra 10.

La Cameră, raportor este Gheorghe Mirzescu.⁴¹ Convențiunea e combătută de Nicolae Blaremburg și Gheorghe Danieleanu (Danielopolu) și

ce privește proclamațiunea marelui duce Nicolae către locuitorii români, aceasta a jignit pe m.s. domnitorul, căci el singur este în drept a se adresa poporului român⁴²), primind o motivație nesatisfăcătoare („Baronul Stuart scuzează această proclamațiune prin necesitatea de a anunța românilor în mod public că armata rusă n-a intrat cu gânduri dușmănești”) (Regele Carol I al României, *Cuvântări și scrisori*, tomul I, 1866—1877, București, 1909, p. 518).

⁴⁰ În Senat, Convenția cu Rusia a fost discutată și votată în ședința care a avut loc la 17/29 aprilie 1877, de la orele 9 seara la 3 noaptea. Discuția a fost într-adevăr inverșunată. S-au pronunțat hotărât împotriva Convenției: D. A. Sturdza (care susținea în continuare politica de strictă neutralitate), P. P. Carp („votul dv. ... nu poate fi liber atunci când 300 000 baionete se află pe teritoriul nostru” — p. 2754), Manolache Costache Epureanu („Și încă o dată vă spun că concluziunea aci este că nici Convențiunea de față nu poate să ne dea speranță că va fi cea din urmă încălcare a teritoriului nostru” — p. 2849), V. Boerescu (susținea ideea neutralității și a respectării tratatului de la Paris). În favoarea convenției au vorbit convingător ministrul de Externe, Mihail Kogălniceanu și primul ministru I. C. Brătianu: „Prin această Convențiune Rusia ne recunoaște și individualitatea politică și Constituțiunea noastră și ce ne liniștește, chiar frica cea mare, foarte mare — frică care sunt sigur că o are și d. Dimitrie Sturdza — că ni se va relua și acea părticică din Basarabia luată întreagă la 1812 și care ni s-a redat prin Tratatul de la Paris... În adevăr, marele reformator al Rusiei, imperatorul Alessandru are o țară atît de mare, el are încă atîtea binefaceri de făcut în întinderea Rusiei, încît n-are nevoie să ne ia și acea bucățică de pămînt din o țară ce a fost odată a noastră”, p. 2848 — M. Kogălniceanu; „Ei, d-lor! Când împăratul Alexandru vine printr-un act solemn înaintea Europei și zice: că va respecta instituțiunile țării, că va respecta drepturile noastre politice, va asigura integritatea teritoriului nostru, ar fi ca împăratul Alexandru să dezmință toată viața sa ca să nu respecte angajamentul care l-a luat!”, p. 2945 — I. C. Brătianu (*Senatul. Sesiunea extraordinară. Ședința de seară de la 17 aprilie 1877*, MOF., nr. 94, 26 aprilie/8 mai 1877, p. 2747 ș.u.; nr. 97, 29 aprilie/11 mai 1877, p. 2844 ș.u.; nr. 99, 1/13 mai 1877, p. 2911 ș.u.; nr. 100, 3/15 mai 1877, p. 2940 ș.u.; după fiecare citat am notat pagina din MOF. de unde acesta a fost reprodus).

⁴¹ Convenția cu Rusia a fost supusă discuției Adunării Deputaților la 16/28 aprilie 1877, cu o zi înainte de a fi prezentată Senatului, potrivit uzanțelor constituționale. Convenția și expunerea de motive au fost aduse la cunoștința deputaților de către Mihail Kogălniceanu, după care, în ședința de seară, Gh. Mârzescu a prezentat raportul comitetului de delegați ai secțiunilor. S-au pronunțat împotriva Convenției: N. Blaremburg (pe considerentul că documentul ce urma să fie ratificat însemna o întoarcere „la protectoratul exclusiv al Rusiei”), Nicolae Ionescu, Pantazi Ghica („Dacă nu vom vota vom fi duși poate la Siberia” — p. 3001), G. Danielopolu — în Cameră împotrivirea față de Convenție fiind mai puțin argumentată decît în Senat. În favoarea înțelegerii cu Rusia au vorbit, apelînd la rațiune și la înțelegerea situației unei țări mici abandonate de puterile protectoare: Gh. Missail („Ați ascultat astăzi în conferință secretă documentele diplomatice... Nu mai rămîne cea mai mică îndoială că suntem părăsiți de toți și că n-avem decît a face ce ne va lumina Dumnezeu” — p. 2996); Mihail Kogălniceanu („Frica cea mare a noastră era ca Rusia să nu voiască a reveni asupra Tratatului de la Paris și ca împăratul Alexandru să nu cugete a reintegra hotarele imperiului său. Ei bine, prin aceste convențiuni împăratul Alexandru a fost mare ca tot-dauna. El prin act formal subscris de el ne garantează hotarele noastre” — p. 3001); I. C. Brătianu („...noi, astfel abandonați de toate puterile, văzîndu-ne față în față cu Rusia, ce trebuia să facem? Să dăm foc orașelor, satelor, să le pustiim,

o susțin Missail, Kogălniceanu și Ion Brătianu. Convențiunea e votată cu 79 bile albe contra 25.⁴²

În urma acestui vot, Nicolae Blaremburg își dă demisiunea din Cameră, întrebunțînd expresii injurioase pentru Adunare. Demisia e primită cu 63 voturi contra 31.⁴³

Bucureștiul este în fierbere. Se fac rechizițiuni de cai pe picior mare, se rechiziționează alimente, în mai toate casele femeile fac scamă și o predă Crucii Roșii.

Ziarele anunță că turcii trecînd cu vasele pe Dunăre, trag asupra soldaților români; în urma acestor provocațiuni, guvernul dă ordin soldaților de pe linia Dunării ca să răspundă cu gloanțe.

La 26 aprilie, ziarele anunță cu litere groase că turcii bombardează din Vidin Calafatul. Ghiulele cad în Dunăre. Tunurile românești au început a răspunde.⁴⁴

Edițiile ziarelor sunt smulse de trecători, stradele sunt pline de public, emoția este fără putință de a fi descrisă.

La 26 aprilie cele dintii trupe rusești ajung în gara Tîrgoviștei (azi Gara de Nord) și încep să se îndrepte în grabă către Giurgiu.⁴⁵

Regele Carol ia comanda efectivă a armatei române cu următorul Comandament:

Șeful Statului major, colonel Slăniceanu George.

Dr. Carol Davila, inspector general [al serviciului] sanitar [al armatei].

Comandantul Corpului I de armată, general [de brigadă] Lupu George.

Divizia I, comandant colonel Cerchez Cristodor.

Divizia II-a, comandant colonel Logadi Ion.

Comandantul corpului II de armată, general de brigadă Radovici Alexandru.

Divizia III-a, comandant colonel Anghelescu George.

cum a făcut Rusia la 1812?" — p. 3008) (*Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 16 aprilie 1877*, MOF., nr. 101, 4/16 mai 1877, p. 2070 ș.u.; 2973 ș.u. — ședința de seară; nr. 102, 5/17 mai 1877, p. 2996 ș.u.).

⁴² Încheierea și ratificarea Convenției cu Rusia (votată de Adunarea Deputaților la 16/28 aprilie 1877, de Senat în noaptea de 17/29—18/30 aprilie 1877 și sancționată în numele și din împuternicirea domnitorului de către M. Kogălniceanu la 21 aprilie/3 mai 1877) a constituit un act politic chibzuit, România obținînd astfel — prin tratative susținute cu demnitate — o reglementare a trecerii trupelor rusești prin teritoriul național care să nu pună în primejdie existența statului român, instituțiile sale politice, viața economică a țării și securitatea populației; se creau astfel condițiile ca războiul ruso-turc să se desfășoare peste Dunăre și se puneau bazele unei posibile colaborări militare româno-ruse în vederea dobîndirii independenței depline a țării noastre și a eliberării popoarelor subjugate din Balcani.

⁴³ În Adunarea Deputaților Nicolae Blaremburg afirmase că înțelegerea cu Rusia constituie „o sinucidere națională”; el își va depune mandatul în ședința Camerei din 18/30 aprilie 1877, Adunarea primindu-i demisia cu 63 voturi contra 31 și 3 abțineri (*Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 18 aprilie 1877*, MOF., nr. 103, 7/19 mai 1877, p. 3053—3054).

⁴⁴ La 26 aprilie/8 mai 1877 artileria turcă a bombardat localitățile dunărene Calafat, Bechet, Oltenița și Călărași. În aceeași zi, din Calafat, cel mai important punct strategic al apărării românești de la Dunăre, s-a deschis focul — ca răspuns — asupra bateriilor turcești și a cetății Vidin.

⁴⁵ Prima divizie de cazaci a ajuns la 24 aprilie/6 mai 1874 la Plumbuita, lângă București, dar nu a intrat în oraș. Potrivit convenției româno-ruse unităților militare țariste nu li se îngăduia accesul în capitala României.

Divizia IV-a, comandant general de brigadă Manu George.

Se telegrafiază din Oltenița că turcii au început bombardarea orașului. Tunurile românești au răspuns și lupta de artilerie a durat pînă la 7 ore seara. Bineînțeles că la București faptul capătă cu totul alte proporții, se vorbește de o debarcare turcească, de omoruri, de jafuri și incendieri operate de bandele de cerchezi și bașbuzuci.

Domnitorul, însoțit de comandantul Corpului 2 de armată, general Radovici, pleacă la Oltenița spre a vizita orașul bombardat de turci și trupele române cantonate în apropiere. Domnitorul felicită cu deosebire pe oamenii bateriei de artilerie care s-a distins în lupta contra Turtucaiei.⁴⁶

În București, însuflețirea crește și opinia publică cere, cu glas tare, ca România să declare război Turciei.⁴⁷

La 29 aprilie, o mare zi istorică.

Anastase Stolojan, deputat liberal din Craiova, interpelează guvernul asupra provocărilor repetate ale turcilor și întreabă ce măsuri va lua România spre a-și apăra libertatea și teritoriul. Bineînțeles, interpelarea era făcută din inițiativa guvernului.⁴⁸

La Cameră, în vechiul local din dealul Mitropoliei, lumea umplea pînă la ultimul loc. După o discuțiune caldă, cu care prilej au rostit

⁴⁶ Artileria turcească din Turtucaia a deschis focul la 28 aprilie/10 mai 1877, la ora 6 dimineața, asupra detașamentului colonelului Alexandru Peretz, care se pregătea să ocupe poziții de apărare la Oltenița. Bateria română a ripostat imediat, provocînd incendii în Turtucaia și silind o navă de război turcească să se retragă din dreptul Olteniței.

⁴⁷ Starea de spirit a opiniei publice românești era reflectată de cotidienele liberale *Românul* (care preciza, la 27 aprilie/9 mai 1877, că „România nu mai poate sta cu brațele încrucișate”) și *Telegraful* (care se pronunța în favoarea ieșirii neîntîrziate a României din starea de neutralitate, inacțiunea constituind „o înjosire a demnității noastre naționale, o nesocotință rușinoasă a trecutului nostru eroic” — 27 aprilie/9 mai 1877).

⁴⁸ La sfîrșitul lunii aprilie 1877 liberalii radicali au vrut să impună declararea neîntîrziată a independenței țării, unul dintre principalele obiective ale programului lor politic, obiectiv care corespundea întru totul cu starea de spirit a opiniei publice românești. În acest sens, C. A. Rosetti l-a vizitat pe principele Carol la 25 aprilie/7 mai 1877 stăruind — după mărturisirile acestuia — „pentru proclamarea Independenței” (*Memoriile*, vol. IX, p. 72). Două zile mai tîrziu au avut loc „Intruniri intime” ale liberalilor în care s-a discutat aceeași problemă, iar la 28 aprilie/10 mai 1877 parlamentarii liberali-radicali au hotărît discutarea chestiunii independenței țării în Adunarea Deputaților („În Cameră se pregătește o moțiune prin care se cere dezlipirea României de Turcia și proclamarea Independenței”, — *Memoriile*, vol. IX, p. 75). A doua zi, la 29 aprilie/11 mai 1877, unul dintre cei mai activi parlamentari liberali-radicali, craioveanul Anastase Stolojan, vicepreședinte al Camerei, a interpelat guvernul în legătură cu starea de război existentă între noi și Turcia („Ei bine, în contra așteptării noastre, Turcia a început rezelbul cu noi — căci nu trebuie să ne facem iluziuni — astăzi ne aflăm în rezelb cu Turcia. Aceasta-mi aduce aminte de o baladă nemțească, că *morții merg iute...*” — *Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 29 aprilie 1877*, MOF., nr. 109, 14/26 mai 1877, p. 3231); el a propus, în numele său și al altor deputați (E. Costinescu, G. Mărzescu, Gr. Vulturescu, A. Candiano-Popescu ș.a.) o moțiune în care ideea de independență a țării noastre era destul de explicit exprimată: „Adunarea Națională... constatînd ruperea legămintelor cu Turcia și primind rezelbul, declară că România, ca stat de sine stătător, are dreptul la o viață proprie a sa...” (*Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 29 aprilie 1877*, MOF., nr. 110, 15/27 mai 1877, p. 3262).

mari discursuri Mihail Kogălniceanu și Ion Brătianu⁴⁹, Camera a votat, cu 58 voturi contra 29 următoarea Moțiune care însemna, de fapt, dacă nu și în formă — proclamarea independenței României.⁵⁰

„MOȚIUNE

Adunarea, pe deplin satisfăcută de explicațiile d-lui ministru de Externe:

Considerînd că *Turcia*, prin declarațiunile și actele sale de agresiune în contra României, a rupt singură vechile legături ce ne uneau cu dînsa și s-a pus în stare de rezel [față] cu statul român;

Luînd act de declarațiunea guvernului că tunul român[esc] a răspuns deja la declararea de rezel făcută de *Turcia*;

Adunarea Națională recunoaște starea de rezel [ce este] creată României prin însuși guvernul otoman;

Aprobă atitudinea guvernului față cu agresiunea străină, se razimă pe sentimentul de dreptate al Marilor Puteri garante, care de la Tratatul de Paris au luat sub scutul lor dezvoltarea individualității politice a României.

Avînd plină încredere în energia și patriotismul guvernului, îi dă autorizarea ca, cu toate greutățile, să puie toată stăruința și să ia toate măsurile spre a apăra și a asigura existența statului român, astfel ca la viitoarea pace România să iasă cu o pozițiune politică bine definită și națiunea, *de sine stătătoare*, să poată împlini misiunea sa istorică.⁵¹

Independența României era apropiată.

A doua zi, Senatul a votat aceeași Moțiune cu 36 voturi contra 7 și 1 abținere.⁵²

⁴⁹ Nu numai I. C. Brătianu și Mihail Kogălniceanu (acesta din urmă era pentru moment partizanul unei atitudini mai prudente în problema proclamării Independenței, vrînd să sondeze și atitudinea puterilor europene în legătură cu această chestiune vitală pentru viitorul statului român și care putea fi pusă în primejdie prin acțiuni pripite) ci și A. Candiano-Popescu („... în fața insultelor ce ni s-au aruncat în scris prin circularile Porții, în fața bombardării Calafatului, în fața jefuirii Bechetului, în fața bombardării Olteniței m-aș crede trădător către țara mea cînd, cu armele în mînă, nu aș apăra drepturile și independența acestei țări” — *Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 29 aprilie 1877*, MOF., nr. 109, 14/26 mai 1877, p. 3237), Vasile Maniu („Cînd este vorba însă despre independența noastră, nu mă sfiesc a declara sus și tare că România a fost pururea ceea ce este și astăzi, un stat independent” — *Ibid.*, nr. 110, 15/27 mai 1877, p. 3266) ș.a.

⁵⁰ Camera a votat o moțiune de compromis (propusă de Petre Grădișteanu, A. Stolojan, G. Mărzescu și A. Candiano-Popescu) — moțiune reprodusă în continuare de Const. Bacalbașa. Înainte de vot (ședința s-a încheiat la orele 1 1/2 noaptea) I. C. Brătianu a exprimat apăsător punctul de vedere al guvernului, care, atunci, era al întregului popor român: „D-lor, nu avem să cucerim, nu avem să emancipăm populațiuni oprese, nu avem să luăm Constantinopole, avem să ne afirmăm și să ne asigurăm naționalitatea română în fața Europei, care trebuie să asculte dreptățile noastre” (*Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 29 aprilie 1877*, MOF., nr. 112, 19/31 mai 1877, p. 3323).

⁵¹ Bacalbașa a reprodus textul moțiunii după ROM., an. XXI, 1 mai 1877, p. 389; l-am verificat confruntîndu-l cu MOF., nr. 110, 15/27 mai 1877, p. 3264.

⁵² Moțiunea, propusă de Dimitrie Ghica, asemănătoare cu aceea însumită de Cameră („Senatul recunoaște că starea de rezel este creată României numai prin guvernul otoman... Are siguranța că guvernul va pune toată stăruința și va lua măsurile necesare spre a apăra teritoriul nostru și a asigura existența statului

În Cameră au combătut Moțiunea Nicolae Ionescu, fostul ministru de Externe, pînă în ajun, și Dimitrie Ghica, fiul lui Ion Ghica.⁵³ În Senat a combătut-o Manolachi Costachi.⁵⁴

Faptul important la Senat a fost acela că Moțiunea a fost prezentată de Beizade Mitică Ghica și susținută atît de d-sa cît și de Vasile Boerescu și Alexandru Orăscu, toți membri ai dizidenței conservatoare.⁵⁵

Peste puțin, cu toții vor intra în partidul liberal. Beizadea va deveni președintele Senatului, iar, după rezel, Vasile Boerescu ministru de Externe.

Acum starea de rezel este declarată oficial între Turcia și România.

La 4 mai sosește în București marele duce Nicolae; la gară este primit de către domnitor, doamna și primul ministru. Lumea în număr foarte mare este pe stradă.⁵⁶

Ziarele sunt smulse din mîinile vînzătorilor fiindcă anunță lupte violente între Oltenița și Turtucaia.

Aceste ziare mai anunță că oamenii regimentului 16 dorobanți sosit la Turtucaia⁵⁷, văzînd lupta și mirosînd praful de pușcă, au ieșit pe

român astfel ca la viitoarea pace România să iasă cu o pozițiune politică bine definită și de sine stătătoare" — *Senatul. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 30 aprilie, seara, 1877, MOF.*, nr. 128, 8/20 iunie 1877, p. 3708), a fost votată în ședința Senatului din 30 aprilie/12 mai 1877 (ședința a luat sfîrșit la orele 12 1/2 noaptea).

⁵³ Impotriva motiunii s-au pronunțat în Cameră D. I. Ghica (considera că aceasta ar fi putut să aducă „teatrul războiului în țară), Nicolae Ionescu („Feriți-vă de a vă amesteca în certurile celor mari și puternici fiindcă acești luptători giganti pot să ne zdrobească în trînta lor" — p. 3300), Pantazi Ghica (care îi întreprinsese intempestiv pe oratori, îndeosebi pe Kogălniceanu sau, de pildă, pe Vasile Maniu care se referea în cuvîntul său la situația aromânilor din Macedonia; „De ce nu ridici vocea în favoarea Transilvaniei și a Basarabiei?" — p. 3266) ș.a.

⁵⁴ „Dară faptele sunt astfel că voiți să vă luptați dimpreună cu armata rusească în contra Turciei. Apoi v-ați asigurat dv. cum că la încheierea păcii Rusia vă va da independența și neutralitatea?" (*Senatul. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 30 aprilie 1877, MOF.*, nr. 127, 7/19 iunie 1877, p. 3691). În general, toți cei care s-au pronunțat împotriva motiunilor votate de Cameră și Senat la sfîrșitul lunii aprilie 1877 nu s-au situat pe poziții antipatriotice, ci au manifestat o prudență care — în situația concretă a momentului respectiv — nu era neapărat excesivă.

⁵⁵ Reprezentanții grupării centriste au făcut declarații de adeziune la politica guvernului liberal: „D-lor, nu sunt din majoritatea Senatului, nu sunt pe băncile ministeriale tocmai amicii mei politici, dară în astfel de împrejurări nu cred că aș fi bun român de nu voi da sprijin ministerului actual" (D. Ghica — *Senatul. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 30 aprilie, seara, 1877, MOF.*, nr. 122, 8/20 iunie 1877, p. 3707); „bine și potrivit a făcut guvernul de a respinge atacul și de a apăra țara" (V. Boerescu, *ibid.*, nr. 130, 10/22 iunie 1877, p. 3745); „aici nu este în joc persoana guvernului, ci interesele vitale ale țării... voi fi franc și leal și declar guvernului deplina mea încredere și sper că în viitor patriotismul d-lor îi va conduce pe calea salutarie și nu vor face nimic care să fie contra intereselor țării" (A. Orăscu — *ibid.*, p. 3754).

⁵⁶ Marele duce Nicolae, însoțit de generalul Nepokoicinski, șeful Marelui Stat Major al armatei ruse de la Dunăre i-a întors principelui Carol, la 3/15 mai (și nu la 4 mai) vizita pe care acesta i-o făcuse cu o zi înainte la marele cartier general rusesc de la Ploiești; primit oficial la gara Tîrgoviștei (Gara de Nord de astăzi), marele duce, însoțit de principele Carol, a vizitat Bucureștii (Calea Mogoșoaiiei, Filaret, Cotroceni), întorcîndu-se în seara aceleiași zile la Ploiești, tot cu trenul.

⁵⁷ Pînă la venirea trupelor ruse, Corpul II al armatei române, format din Diviziile 3 și 4 infanterie era destinat să apere Capitala împotriva unei eventuale invazii

străzi și au cerut să treacă Dunărea; unii au declarat că dacă nu li se dă voie să treacă cu luntrile, vor trece înot. Cu mare greutate ofițerii i-au oprit.

Această știre provoacă în toată Capitala o adevărată frenezie de entuziasm.

Ziarele anunță a doua zi că la Dunăre, între Oltenița și Turtucaia a fost și luptă de infanterie. Cu acest prilej s-a distins bateria comandată de căpitanul Lupașcu.⁵⁸ În general, trupele din divizia colonelului Manu s-au distins prin bravura lor.⁵⁹

Cu intrarea rușilor în țară, a venit și invazia rublelor rusești. Camerele votează o lege care statornicește astfel cursul acestor monede: rubla de argint 4 lei, o jumătate rublă 2 lei; sfertul 1 leu; bucata de 40 capeici, 80 bani; de 20 capeici, 40 bani; de 10 capeici, 20 bani.⁶⁰

Gheorghe Mirzescu, deputatul de Iași, este numit comisar al guvernului pe lângă armatele rusești.⁶¹

Proclamarea Independenței

La 29 aprilie Camera și la 30 aprilie Senatul votează o Moțiune prin care România declara că Turcia rupsesse vechile legături ce o unea de România. La 9 mai, *independența* este proclamată și în acte.

La 9 mai, în urma unei interpelări a lui Nicolae Flevea⁶², Camera votează cu unanimitate de 79 voturi și cu apel nominal și 3 abțineri următoarea moțiune:

turcești dinspre Rusciuk și Turtucaia; în acest scop, pe malul Dunării, pînă la răsărit de Oltenița au ocupat poziții regimentele 5 infanterie de linie și 16 dorobanți din Divizia 4 infanterie; la acest din urmă regiment se referă Bacalbașa; „oamenii regimentului 16 dorobanți” nu au sosit însă la Turtucaia (azi Tutrakan), ci în fața acestei localități, pe malul românesc al Dunării.

⁵⁸ Bateria a 3-a din regimentul 3 artilerie, comandată de căpitanul Gh. Lupașcu, aflată la Oltenița, a susținut, la 4/16 mai 1877 un duel de artilerie cu un monitor turcesc de pe Dunăre, avariindu-l. Pentru această faptă de arme, căpitanul Lupașcu a fost decorat cu medalia „Virtutea militară” de aur.

⁵⁹ Colonelul George Manu fusese înaintat general de brigadă la sfîrșitul lunii aprilie 1877 (v. MOF., nr. 96, 28 aprilie/10 mai 1877, p. 2809); la 13/25 mai 1877 o parte a Diviziei a IV-a, comandată de generalul Manu, care ocupase timp de 15 zile, pînă la 9/21 mai 1877, pozițiile de la Oltenița, cedate apoi trupelor ruse din Divizia 32 infanterie a fost primită într-un cadru solemn la Cotroceni; cu această ocazie generalului Manu și colonelului Peretz li s-a acordat medalia „Virtutea militară”.

⁶⁰ Legea privind „cursul monedelor de argint ruse” fusese votată de Camera și de Senat la 4/16 mai 1877; ea stabilea că aceste monede „vor avea în România curs legal și obligatoriu”.

⁶¹ Potrivit Convenției româno-ruse guvernul român a numit comisari pe lângă Marele cartier general rus și pe lângă corpurile sale de armată, cu sarcina de a înlesni acestora legăturile cu autoritățile române, asigurarea unor relații corecte între armata imperială și populația românească etc. Comisarul general român pe lângă armata rusă era Alexandru Plagino. George Mărzescu a fost acceptat, la 9/21 mai 1877, comisar pe lângă comandantul Corpului 9 al armatei imperiale, generalul Krüdener, aflat atunci la Siatina (v. telegrama șefului marelui stat major al armatei imperiale, generalul Nepokoicinski, adresată din Ploiești lui Alexandru Plagino în *Documente privind istoria României, Războiul pentru Independență*, vol. III, Ed. Academiei, București, 1953, doc. 1).

⁶² La 7/19 mai 1877 Consiliul de Miniștri, într-o ședință prezidată de pre-

„Camera, mulțumită de explicațiile guvernului asupra urmărilor ce a dat votului ei de la 29 aprilie anul curent,

Ia act că rezbelul între România și Turcia, că ruperea legăturilor noastre cu Poarta și că Independența absolută a României au primit consacrarea lor oficială.

Și, comptînd pe dreptatea Puterilor garante, trece la ordinea zilei.⁶³
Senatul a votat imediat aceeași moțiune.⁶⁴

Acum independența României era definitiv hotărîtă.⁶⁵

cipele Carol, a discutat „chestiunea proclamării Independenței“ (*Memoriile*, vol. IX, p. 81); sub presiunea maselor populare, a liberalilor radicali și cu acordul principelui Carol (acesta îi scria tatălui său, principele Carol-Anton de Hohenzollern, la 25 mai /6 iunie 1877: „Nu mai puteam rămînea privitori impasibili; nu voiam să fim tratați ca provincie turcească... Acum, armata mea are frumosul rol de a se bate pentru o idee“ — Regele Carol I al României, *Cuvîntări și scrisori*, tomul II, 1877—1886, București, 1909, p. 20—21) luîndu-se hotărîrea de a se proclama cu orice risc independența țării. În acest sens deputatul liberal-radical Nicolae Fleva a fost desemnat să interpeleze guvernul în ședința Adunării Deputaților din ziua de luni 9/21 mai 1877: „1. Dacă guvernul a comunicat oficial tuturor puterilor ruperea legăturilor noastre cu Turcia și, prin urmare, independența absolută a României; 2. Dacă în starea de rezbel în care ne găsim în urma provocățiunii Turciei d. ministru de Esterne a rechemat pe agentul român din Constantinopoli și dacă s-a comunicat — în mod oficial — puterilor această stare de rezbel și dacă s-au luat toate măsurile necesare“ (*Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 9 mai 1877*, MOF., nr. 118, 28 mai/8 iunie 1877, p. 3449). Această ședință istorică a Parlamentului român, care a început la ora 11/2 „după-amiază“, a fost prezidată de președintele Camerei, C. A. Rosetti, asistat de secretarul Adunării Deputaților, M. Ghelmegeanu. Mihail Kogălniceanu, care sondase prin intermediul agenților români din străinătate opinia puterilor europene în legătură cu eventuala proclamare a Independenței României, fără a obține răspunsuri prea liniștitoare, și-a luat răspunderea de a proclama solemn voința unanimă a poporului român de a trăi într-un stat independent, de sine stătător: „În stare de rezbel, cu legăturile rupte, ce suntem? Suntem independenți, suntem națiune de sine stătătoare. (Aplauze.) Avem domn de sine stătător. (Aplauze.)... Voim să fim independenți, pentru că voim să trăim cu viața noastră proprie, pentru că nu mai voim să mai pătîmim pentru greșelele altora, pentru că voim ca la gurile Dunării de jos să fim un bulevard în contra rezbelului“ (*Ibid.*, p. 3451—3452).

⁶³ Bacalbașa reproduce moțiunea propusă de N. Fleva și adoptată de Camera după: ROM., an. XXI, 9, 10 mai 1877, p. 411; am verificat textul cu MOF., nr. 118, 27 mai/8 iunie 1877, p. 3453. S-au înregistrat două abțineri (și nu trei, cum notează Bacalbașa): N. Ionescu („un temperament de retor, lipsit de idei și de consecvență“, cum îl caracteriza N. Iorga) și N. B. Locusteanu.

⁶⁴ Ședința Senatului în care a fost votată moțiunea cu privire la independența României s-a deschis la 9/21 mai 1877 la ora 3 după-amiază, sub președinția lui Manolache Costache Epureanu. A fost votată în unanimitate (32 bile albe) următoarea moțiune citită de Dimitrie Ghica: „Senatul, luînd act de pozițiunea făcută României de Imperiul otoman, consideră statul român independent și invită pe guvern a lucra ca independența lui să fie recunoscută și garantată de marile puteri europene, a căror dreptate și sprijin au contribuit în tot timpul la dezvoltarea României“ (*Senatul. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 9 mai 1877*, MOF., nr. 132, 12/24 iunie 1877, p. 3798 bis).

⁶⁵ Proclamarea independenței României este cel mai important eveniment din istoria țării noastre la care se referă Bacalbașa în acest volum al *Bucureștilor de altădată*. Ea a fost rezultatul unei evoluții firești a istoriei noastre și a exprimat voința unanimă a poporului român, care a considerat acest act ca un moment de excepțională însemnătate în evoluția statului român pe calea progresului, a modernizării structurilor sale politice și social-economice. Desigur, în vastul proces de eliberare a popoarelor din sud-estul Europei exista posibilitatea reală ca României să i se acorde independența prin bunăvoința unuia sau a mai multor puteri europene, după încheierea războiului ruso-turc. În discuțiile purtate cu reprezentanții diplomației rusești, în primăvara anului 1877 ni se făgăduia acest lucru și oamenii politici români — temători, pe bună dreptate, de făgă-

Marea mulțime care asistase la Cameră, atât în tribunalele publice cât și în curte și pe dealul Mitropoliei la săvârșirea marelui act, se revărsă spre centrul Capitalei. Drapelele sunt arborate, valurile mulțimii străbat orașul, studenții manifestează cu cîntece patriotice, se aude răsunînd *Deșteaptă-te române*. Și pînă tîrziu în noapte poporul Capitalei, fericit, petrece.

În aceeași ședință de la 9 mai s-a votat instituirea decorațiunii „Steaua României”. Raportor a fost Mihail Ferikidi.⁶⁶

În Comitetul delegaților s-a propus ca decorațiunea să fie numită „Credința”, însă a fost admis numele propus de guvern.

În Cameră, un mare număr de deputați, toți din majoritate: Grigore Vulturescu, Pană Buescu, D. I. Ghica, Furculescu au combătut decorația și a civililor, deoarece actul ar fi antidemocratic; toți au cerut ca „Steaua României” să fie numai o decorație militară.

Sentimentul Camerei este hotărît democrat, așa că legea e votată cu un amendament al lui A. Candiano-Popescu, care decerna decorația numai pentru fapte militare.⁶⁷ Dar Senatul modifică legea, acordînd decorația și civililor.

Reîntors în Cameră, proiectul întîmpină o mare împotrivire. A trebuit să ia cuvîntul însuși Ion Brătianu pentru ca legea cu amendarea Senatului să poată trece cu 48 voturi contra 26.⁶⁸

duielile nu întotdeauna foarte sincere ale Rusiei țariste — au înțeles că independența țării nu trebuia să depindă de bunăvoința nimănui, ci se impunea să fie obținută prin voința și lupta întregului popor, a armatei sale. În acest sens sînt revelatoare concluziile principelui Carol cuprinse într-o scrisoare de la sfîrșitul lunii mai 1877: „Proclamarea Independenței n-a făcut poate impresie plăcută cabinetelor [europene], deoarece noi ne-am luat azi singuri ceea ce probabil voiau alții să ne dea mai tîrziu. Iară tocmai asta vroiam noi să prevenim” (*Memoriile*, vol. X, p. 3). O independență obținută prin favoarea unui stat străin ar fi creat o Românie dependentă în continuare de voința și bunăvoința aceluia stat, primejdie reală pe care marii oameni politici români de atunci (I. C. Brătianu, C. A. Rosetti, Mihail Kogălniceanu) au știut s-o evite cu inteligență, înțelepciune și spirit patriotic.

⁶⁶ Propunerea privind instituirea „unei decorațiuni militare care să se dea bravorilor ce se vor distinge pe cîmpul de luptă” a fost făcută de Al. Candiano-Popescu, în numele său și al altor deputați (G. Missail, P. Ghica, V. A. Urechia ș.a.) în ședința Adunării Deputaților din 28 aprilie/10 mai 1877 (*Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 28 aprilie 1877, MOF.*, nr. 109, 14/26 mai 1877, p. 3229). În ședința Camerei de la 9/21 mai 1877, după proclamarea independenței României, deputatul M. Ferekyde a dat citire raportului comitetului de delegați ai secțiunilor privind „înființarea unei decorații naționale”, menționînd că, la insistențele lui M. Kogălniceanu și I. C. Brătianu, comitetul de delegați a fost de acord să propună ca decorația să poată fi atribuită atât militarilor cît și civililor.

⁶⁷ Proiectul a fost votat de Cameră, la 9/21 mai 1877, cu 50 de voturi contra 10, ținîndu-se seama de amendamentul propus de Al. Candiano-Popescu în numele său și al deputaților G. Missail, Gr. Vulturescu, E. Costinescu ș.a. prin care se preciza că ordinul „Steaua României” se acordă numai „pentru a recompensa serviciile militare în timp de război” (*Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 9 mai 1877, MOF.*, nr. 120, 29 mai/10 iunie 1877, p. 3493). Deputații care s-au pronunțat împotriva atribuirii decorației și civililor susțineau că aceasta ar fi putut constitui un „mijloc de corupțiune” la dispoziția guvernelor.

⁶⁸ Senatul, în ședința de seară de la 9/21 mai 1877, la propunerea raportorului delegaților secțiunilor, N. Cămărășescu, a infirmat votul Camerei și a modificat legea, în sensul că decorația putea fi acordată „pentru a recompensa serviciile militare și civile făcute statului român”. A doua zi, la 10/22 mai 1877, pornind de la faptul că un proiect de lege „cade” dacă nu sînt acceptate de către Cameră modificările aprobate de Senat, la insistențele lui I. C. Brătianu (care a ținut să pre-

Ce bine ar fi fost dacă decorațiunea nu ar fi putut fi dată decît militarilor. Multe acte de corupțiune ar fi fost înlăturate, iar guvernele ar fi avut mai puțin o armă de încovoicare a energiiilor și a caracterelor.

De altfel viitorul a dovedit că dreptatea era de partea majorității reale a Camerei.

Vine în discuțiunea Camerei proiectul de lege pentru emiterea a 30 milioane lei în bilete ipotecare cu care să se stingă datoria statului pe 1876. Proiectul este combătut de un mare număr de deputați dintre fruntașii partidului liberal și specialiști în materie. Au combătut proiectul: Constantin Grădișteanu, Pake Protopopescu, Nicolae Ionescu, Pană Buescu, Gheorghe Cantili. Cu toată stăruința lui Ion Brătianu, care era și ministru de Finanțe, votul pentru luarea în considerație a proiectului dă 35 bile albe și 34 negre, deci votul nul.

După ce proiectul a fost modificat, Parlamentul l-a primit.⁶⁹

cizeze că instituirea decorației constituie „un act de suveranitate din partea țării” proiectul în forma revizuită a fost acceptat și de Adunarea Deputaților, cu 50 de voturi contra 20 (*Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 10 mai 1877, MOF., nr. 119, 28 mai/9 iunie 1877, p. 3501*). Legea privind instituirea ordinului «Steaua României» prevedea că numărul membrilor ordinului era limitat la 1 000, dintre care 500 cavaleri, 300 ofițeri, 120 comandanți, 60 mari ofițeri și 20 „mari cruci” (*MOF., nr. 107, 12/24 mai 1877, p. 3158—3159*).

⁶⁹ Pentru acoperirea deficitelor bugetare ale anilor anteriori precum și pentru crearea unor mijloace financiare necesare susținerii războiului — în situația în care un împrumut extern ar fi avut un caracter oneros — a fost propus discuției Adunării Deputaților, la 11/23 mai 1877, „Proiectul de lege pentru stingerea datoriei flotante și acoperirea deficitelor anilor trecuți prin emiterea de bilete ipotecare”, proiect prezentat de către Gr. Vulturescu, raportorul comitetului de delegați ai secțiunilor. În esență, proiectul prevedea emiterea unor „bilete ipotecare” în valoare de 30 milioane lei care să fie garantate, pînă la retragerea lor, de „proprietăți libere ale statului” prețuind dublu; în mod practic, era vorba de emiterea primei serii de hirtie-monedă din istoria României. Proiectul inițiat de I. C. Brătianu a întîmpinat însă o înverșunată împotrivire a deputaților conservatori și a unor deputați liberali (P. Grădișteanu, Em. Pake Protopopescu, Pană Buescu, G. Cantili, N. Ionescu ș.a.). Pus la vot la 13/25 mai 1877, proiectul nu a întrunit majoritatea necesară de 37 de voturi, declarîndu-se, într-adevăr, „vot nul” (*Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 13 mai 1877, MOF., nr. 128, 8/20 iunie 1877, p. 3714*). În urma unor modificări succesive, după ce a fost amendat și de către Senat, proiectul a fost aprobat de către Adunarea Deputaților la 7/19 iunie 1877 și de către Senat la 4/16 iunie 1877. Legea prevedea emiterea unor „bilete ipotecare” în sumă de 30 milioane lei (redușă apoi la 26 260 000 lei, după ce s-a constatat că proprietățile statului negrevate de ipoteci prețuiau numai 52 512 037,37 lei), fiecare „bilet” valorînd 5, 10, 20, 50, 100 sau 500 lei. „Biletele ipotecare” s-au confecționat la Paris, sub supravegherea a doi dintre cei mai capabili financieri ai liberalilor, Emil Costinescu și Eugeniu Carada. Din cele 26 milioane obținute în acest fel, peste 15 milioane au fost utilizate pentru „trebuințele armatei”, iar 9 milioane pentru construcția căii ferate Mărășești—Buzău. Cînd s-a înființat Banca Națională a României, în 1880, biletele ipotecare au fost retrase, fiind înlocuite cu bilete de bancă, devenite azi de uz curent (Gh. M. Dobrovici, *Istoricul datoriei publice a României*, București, 1915, p. 158—160).

România în război

Domnitorul s-a dus în inspecție la Calafat și a intrat într-o baterie; în acel moment turcii au început să tragă. O ghiulea a căzut aproape de domnitor. Acesta, nepăsător, a spus zîmbind:

— Asta-i muzica care-mi place mie.⁷⁰

Pentru a răsplăti acest gest de vitejie, Consiliul de Miniștri, în urma raportului generalului Cernat, ministrul de Război, hotărăște ca să se acorde lui Carol I medalia „Virtutea militară”, înființată atunci.

Consiliul de Miniștri subscrie următorul act:

„Astăzi 20 mai anul 1877, Consiliul Miniștrilor, avînd în vedere referatul d-lui ministru de Rezel, decide ca cu toții [împreună] să meargă și să roage pe măriia-sa domnitorul, în numele armatei, ca în calitatea sa de întiul oștean român, în memoria zilei fericite în care armata a admirat curagiul și devotamentul suveranului ei pentru patrie și ca un semn de afecțiune și solidaritatea ce măriia-sa a arătat totdeauna pentru armată, să binevoiască a accepta și a purta pe pieptul său medalia «Virtuții militare».

[Miniștrii:] I. C. Brătianu, M. Kogălniceanu, I. Docan, G. Chițu, I. Cimpineanu, [general] Al. Cernat.⁷¹

Cea dintîi decorațiune „Steaua României” a fost dată de domnitor generalului Nicolae Golescu, fost locotenent domnesc la 1866, care de doi ani zăcea pe patul suferinței.

Domnitorul i-a pus singur pe piept decorațiunea în gradul de „Mare cruce”.

„Marea cruce” a fost dată apoi lui Ion Brătianu și lui Mihai Kogălniceanu.⁷²

Ziarele bucureștene publică știri eronate asupra scufundării unor vapoare de război turcești în fața Brăilei. Fiindcă în epoca aceea mă

⁷⁰ Scena s-a petrecut duminică 15/27 mai 1877, cînd principele Carol, inspectînd bateriile românești de la Calafat, a dat ordin ca acestea să tragă asupra pozițiilor ocupate de trupele turcești peste Dunăre, la Vidin. Bateriile otomane au răspuns, trei obuze explodînd în apropierea prințului care „le salută liniștit prin ridicarea chipiului” (*Memoriile*, vol. IX, p. 88). Momentul, reluat și înfrumusețat în numeroase istorioare de uz școlar și popular de către panegiristii regalității s-a demonetizat — în memoria generațiilor trecute — prin repetare insistentă.

⁷¹ ROM., an. XXI, 26 mai 1877, p. 463; am confruntat documentul cu: MOF., nr. 115, 24 mai/8 iunie 1877, p. 3376.

⁷² Decretul privind decorarea generalului Nicolae Golescu cu „marea cruce a ordinului național «Steaua României»” poartă data de 22 mai 1877 (MOF., nr. 116, 25 mai/6 iunie 1877, p. 3399). La 22 mai/3 iunie 1877 membrii guvernului s-au prezentat la Palat, rugîndu-l pe domnitor să primească medalia „pentru Virtutea militară” acordată „în amintirea” zilei de 15 mai „cînd măriia-sa s-a aflat în mijlocul armatei la bombardarea Vidinului”. Tot atunci, principele Carol a conferit „marea cruce a ordinului Steaua României” mitropolitului primat al României, mitropolitului Moldovei, lui I. C. Brătianu, M. Kogălniceanu, N. Golescu, Dimitrie Gr. Ghica — acestuia din urmă în calitatea sa de președinte al Crucii roșii române (*Ibidem*, p. 3401). Președintele Adunării Deputaților, C. A. Rosetti, a refuzat cu demnitate „această onoare” deoarece „principiile sale republicane îl opresc de a purta ordine și semne onorifice” (*Memoriile*, vol. IX, p. 95), dovedind astfel, încă o dată, o consecvență rar întîlnită — nu numai la noi — în afirmarea unor concepții idealist-democratice și nuanțat antimonarhice.

aflam tocmai în portul brăilean, cunosc toate amănuntele acelor fapte la care am fost chiar martor ocular.

Într-una din zilele începutului lunii mai, se aude deodată tunul bubuind. În câteva minute panica cuprinde orașul, magazinele încep a se închide și lumea aleargă îngrozită pe străzi.

În timpul acesta știrile⁷³ cele mai absurde încep să circule. Se spunea că un număr de câteva sute de bașbuzuci au debarcat, că măcelul populației a început și că în același timp câteva vapoare de război bombardează orașul. În realitate era altceva.

Trei monitoare turcești de un slab tonagiu s-au arătat pe Dunăre, ieșind din brațul Măcinului; de cum le-au zărit, bateriile rusești instalate pe malul brăilean au deschis focul asupra lor. Dar tunurile rusești erau de calitate inferioară, avînd bătaia prea scurtă; de aceea toate proiectilele lor cădeau în Dunăre. Cele trei monitoare au ripostat, dar fiindcă Dunărea era agitată în ziua aceea, proiectilele trimise, în loc să cadă asupra bateriilor de uscat, au căzut la întîmplare, ici și colo, găurind câteva ziduri vechi, dar fără să facă explozie. Toată afacerea a ținut vreo 15 sau 20 minute, apoi monitoarele s-au retras pe brațul Măcinului.⁷⁴

Rușii hotărîră însă să se descotorosească de aceste monitoare care erau supărătoare.

Într-o noapte fără lună, cam pe la 1 după miezul nopții, câteva bubuituri mă deșteptă. Și fiindcă locuiam aproape de malul Dunării, am ieșit repede: însă liniștea se restabilise.

A doua zi am aflat evenimentul.

Peste noapte, patru șalupe cu abur rusești au atacat cele trei monitoare turcești care în toate nopțile staționau de pază la intrarea canalului Măcinului.

În prima șalupă purtînd numele „Țarevici“, se afla locotenentul Dubasof, în a doua, „Xenia“ (numele unei fiice a țarului) se afla locotenentul Seștafoc, în fiecare din aceste șalupe se aflau și alți militari inferiori; pe „Xenia“ se afla și maiorul Murgescu din marina română.

Șalupele se apropiară în tăcere, dar sentinela de pe unul din monitoare, simțind apropierea, întrebă: „Cine e acolo?“ Dubasof, care cunoștea limba turcă, răspunse: „Prietenii!“ Dar accentul îl trădă, iar sentinela dete alarma. În acel moment Dubasof slobozi torpila care merse să se izbească de vapor. Explozia se produce și monitorul se scufundă.

Imediat apoi Seștafoc slobozi și el torpila în contra altui monitor. Efectul fu fulgerător. Monitorul, lovit sub linia de plutire, se sparse și se scufundă repede. Dar „Xenia“, voind să se retragă spre a nu fi atrasă în viltoare, se aplecă pe o parte și primi apă la mașină. Era primejdie de înecare. Atunci maiorul Murgescu, cu prețul vieții, se scobori în compartimentul mașinii și o puse din nou în stare de a funcționa.

A doua zi seara, ofițerii ruși aflați în Brăila dedură un mare ban-

⁷³ În original: *zgomotele*.

⁷⁴ Scena pe care o descrie Bacalbașa nu s-a petrecut la „începutul lunii mai“, ci la 21 aprilie/3 mai 1877, cînd turcii au bombardat Brăila, artileria rusească ripostînd (bombardarea Brăilei a anunțat-o Kogălniceanu în Cameră, în aceeași zi, potrivit telegramei primite de la Radu Mihai, prefectul județului, care menționa cu precizie și unele amănunte indiscutabile: „Două obuze au căzut lîngă casa mea“).

chet spre a sărbători pe eroicii ofițeri. Când intră în sală maiorul Murgescu, toată sala izbucni în strigăte de: „Jivia Murgeski!”⁷⁵

Peste câteva zile, ziua precisă n-am notat-o, marele duce Nicolae, comandantul armatelor rusești, sosi în gara Brăila.⁷⁶ În acel moment, crucișătorul protejat „Lufti Gelil“, care staționa mascat pe brațul Măcinului, aruncă câteva proiectile din tunurile sale de mare calibru. Două din acele proiectile, destinate să lovească trenul, căzură la câțiva metri departe de gară, dar fără să facă explozie. Marele duce se apropie de unul din proiectile și, arătându-l ofițerilor din jurul său, le spuse: „Iată inamicul! Pe acesta trebuie acum să-l combatem!”

„Lufti-Gelil“ plecă în susul Dunării, peste o zi sau două, bombardă Oltenița, apoi se reîntoarse pe canalul Măcinului. Intenția turcilor era — așa se zvonea în Brăila — ca să răzbune scufundarea celor două monitoare bombardând orașul.

Era o zi plină de soare și o lume imensă staționa pe lungul mal brăilean.

Bateriile rusești de calibru mic și de calitate inferioară, cum am spus — începură să tragă asupra crucișătorului, dar fără nici un rezultat. La un moment, persoane care se aflau în apropierea mea și priveau vaporul cu un ochean, spuseră că turcii, impasibili pînă atunci, au descoperit bateriile și au deschis mașazia cu munițiuni. Rușii trăsese pînă atunci 53 lovituri de tun iar ghiulele lor cădeau cînd prea departe, cînd prea aproape; aceasta se vedea după săriturile apei.

⁷⁵ Atacul asupra vaselor de război turcești de pe brațul Măcin a avut loc în noaptea de 13/25—14/26 mai 1877, așa cum preciza pe prima pagină și ziarul *Românul*: „Ieri, la 3 ore dimineața, unul din monitoare turcești cari erau staționate la Măcin a zburat în aer. D-astădată nu tunul ci torpila a cauzat această nouă și însemnată pierdere turcilor“ (*ROM.*, an. XXI, 15 mai 1877, p. 431). Relatarea lui Bacalbașa este exactă, cu următoarele precizări: șalupa torpiloare „Tarevici“ (sau, după alte surse, Cesarevici, însemnînd același lucru), era, de fapt, șalupa torpiloare cu vapori „Rîndunica“, din flota română, construită în Anglia în 1874 și pe care autoritățile noastre o cedaseră temporar, împreună cu alte vase de război, „cu inventar“, armatei ruse. Maiorul Ion Murgescu (1846—1913), care urmase școala navală din Brest (Franța), ajutor al comandantului flotilei române, era detașat pe lângă comandamentul flotilei ruse de pe Dunăre. El nu se afla pe șalupa „Xenia“, ci pe șalupa „Rîndunica“, alături de comandantul expediției, locotenentul de marină Dubasov. Maiorul Murgescu a dovedit curaj și prezență de spirit în momentul în care mecanicul român al „Rîndunicii“ fiind rănit, i-a luat locul, reușind să redreseze șalupa. Rezultatul expediției nocturne a fost scufundarea — cu ajutorul a două torpile de scondru — a canonierei cuiarasate „Duba-Seifi“ („Hivizi Rahman“), construită în 1868 la Bordeaux, înarmată cu 4 tunuri Krupp și care avea la bord 12 ofițeri și 120 de soldați. Ca urmare a actului său de vitejie maiorul buzoian Ion Murgescu a fost citat prin ordin de zi pe întreaga armată („a dat probă în această împregiurare de mult curaj și sînge rece și a reprezentat bine armata română“ — *MOF.*, nr. 127, 7/19 iunie 1877, p. 3679), conferindu-i-se totodată crucea de cavaler al ordinului rusec „Vladimir“, cu spade, „în numele împăratului“, după cum îl informa marele duce pe principele Carol. Mai tîrziu Ion Murgescu a ajuns comandant al flotilei române (1888), contraamiral (1893), viceamiral în rezervă (1911); în 1977, în amintirea actului de eroism al marinarilor ruși și români s-a ridicat la Smîrdan (Ghetcet) un obelisc (Locotenent-comandor C. Ciuchi, *Istoria marinei române în curs de 18 secole*, Constanța, 1906, p. 173—175; căpitan de rangul I Nicolae Petrescu, *Marinari prin ploi de foc, 1877—1878*, Ed. Militară, București, 1978, p. 32—35; 44—45; 80—82).

⁷⁶ Marele duce Nikolai a sosit la Brăila, de la Chișinău, însoțit de I. C. Brătianu, la 23 aprilie/5 mai 1877, în drum către Ploiești, unde urma să se stabilească înaltul comandament al armatei ruse (*Memoriile*, vol. IX, p. 69). După cum se poate lesne constata, Bacalbașa încurcă în aceste pagini cronologia evenimentelor.

Noi, de pe mal, numărăm loviturile. Lovitura 54 e trasă. Și în aceeași clipă auzim o groaznică detunătură și vedem un vulcan uriaș înălțându-se spre cer. Și, peste un minut, nimic. Cruciașătorul dispăruse. „Lufti Gellil“, în mai puțin de un minut, se scufundase.

Din echipagiul de 200 oameni nu a scăpat atunci decât bucătarul pe care întâmplarea a voit să-l arunce într-o mlaștină de pe mal.

Versiunile date de către ziarele din București nu erau deplin exacte, nici numele cruciașătorului, nici felul în care s-a făcut scufundarea nu au fost redade credincios.⁷⁷

În sfârșit vestea cea mare, împăratul Alexandru al II-lea sosește în București.

Venirea țarului e precedată de o întreagă armată de polițiști și de spioni cari intră în țară și invadează Bucureștii. Aceștia se pun în legătură cu poliția noastră și iau toate măsurile pentru paza țarului și pentru supravegherea tuturor străinilor cari, sub diferite motive și pretexte, au venit în București.⁷⁸

Prefectul de poliție C. Ciocîrlan nu este judecat la înălțimea situației, afară de asta nici nu vorbea limba franceză. Ciocîrlan este mutat la Brăila, iar la București, în capul prefecturii poliției e adus prefectul de Brăila, maiorul Radu Mihai.

În ziua de 10 mai studenții universitari au făcut o caldă manifestațiune de simpatie domnitorului și doamnei. O delegațiune de studenți s-au urcat în Palat și a oferit un buchet de flori doamnei. Unul din membrii delegațiunii a rostit o cuvîntare căreia i-a răspuns domnitorul. Apoi, în aclamațiuni, studenții în mare număr, urmați de un numeros public, s-au îndreptat spre locuința lui C. A. Rosetti în strada Doamnei (astăzi Paris) și l-au aclamat. C. A. Rosetti a ieșit în balcon și a rostit o scurtă cuvîntare entuziastă.⁷⁹

În ziua de 24 mai sosește în gara Tîrgoviștei (Gara de Nord) împăratul Rusiei.⁸⁰

⁷⁷ Canoniera cuirasată „Lufti-Djellil“ a fost scufundată de artileria rusească la 29 aprilie/11 mai 1877 („29 aprilie. Bateriile rusești de la Brăila au bombardat și scufundat marea covertă cuirasată turcă „Lufti-Djellil“, care staționa în brațul Dunării de la Măcin; se zice că n-a scăpat nici unul din oamenii echipajului. Acesta e un succes răsunător“ — *Memoriile*, vol. IX, p. 75).

⁷⁸ Țarul Alexandru al II-lea a sosit la Ploiești la 25 mai/6 iunie 1877, fiind însoțit pînă aici în călătoria sa prin România, de I. C. Brătianu (de la Iași) și de M. Kogălniceanu (de la Ungheni); a doua zi aceștia i-au comunicat prințului Carol opinia lor în legătură cu comportarea intructiva ciudată a șefului statului autocrat rus („... amîndoi miniștrii nu-și pot ascunde oarecare îngrijire pe care le-a cauzat-o atitudinea împăratului. Din această atitudine dinșii au căpătat impresia că împăratul se consideră ca stăpîn al țării“ — *Memoriile*, vol. X, p. 4). La 26 mai/7 iunie principele Carol l-a vizitat pe împăratul Alexandru la Ploiești; aici, șeful poliției secrete ruse, referindu-se la proiectata vizită a țarului la București, s-a arătat neliniștit de faptul că în capitala României s-ar afla „mulți polonezi suspecti“; prințul i-a precizat însă că are deplină încredere „în prefectul de poliție Radu Mihai“ (*Ibid.*, p. 6); de altfel, patru ani mai tîrziu, la Petersburg, țarul nu a fost asasinat de polonezi suspecti, ci de „nihilisti“ ruși.

⁷⁹ *Manifestarea studenților, ROM.*, an. XXI, 13 mai 1877, p. 423.

⁸⁰ Nu la 24 mai, ci la 27 mai/8 iunie 1877 („București, 27 Florar/8 Cireșar. Maiestatea-sa împăratul tuturor Rusielor a sosit astăzi la 12 ore în Capitală. Orașul e splendid pavoazat. Toate ferestrele, pe calea Tîrgoviștei, calea Mogoșoaiei, strada Lipscani erau împodobite cu drapele cu culori românești și ruse“ etc. — *ROM.*, an. XXI, 28 mai 1877, p. 471).

Își poate oricine închipui ce imbulzeală de lume era pe toate stradele. Calea Griviței de astăzi, strada Tîrgoviștei de atunci, ca și Podul Mogoșoaiei (Calea Victoriei) erau pavozate cu drapelul românesc și rus. Trotuarele gemeau și un puternic serviciu de pază era organizat. Se observa numeroși agenți ruși pretutindeni.

Primarul a rostit următoarea cuvîntare:

„Sire!

Orașul București e fericit a saluta în augusta persoană a maiestății-voastre pe oaspele cel mai ilustru ce a onorat vreodată țara noastră!

Acele mari prin cari maiestatea-voastră a știut să graveze adînc numele său în inimile supușilor săi și în fastele Istoriei, ajutorul tutelar ce Rusia ne-a acordat cu generozitate în timp de nefericire, fac ca întreaga națiune să considere șederea maiestății-voastre între noi ca o probă de bunăvoință [cu totul] specială [în împrejurările] de față, ca o puternică garanție pentru viitor.

Devenit numai de ieri Capitala unui stat pe deplin independent, orașul București e mîndru d-a deschide astăzi porțile sale liberatorului popoarelor din Oriente. El m-a însărcinat a rădica vocea în numele său pentru a saluta cu cel mai profund respect pe marele monarh care, prin vizita sa, a binevoit a face îndoit memorabilă noua fază în care a intrat România liberă și independentă.

Trăiască maiestatea-voastră! Trăiască familia imperială!⁸¹

Primar al Capitalei era atunci C. A. Rosetti, care a primit această însărcinare specială pentru această festivitate.

La gară, primire strălucită. Domnul și doamna erau de față.

De la gară la Palat, în mijlocul aclamațiilor, cortegiul a fost astfel format. În prima trăsură, țarul, doamna și 2 fii ai țarului. În a doua trăsură, domnitorul cu marele duce Nicolae. În a treia trăsură, cancelarul prințul Gorceacof cu Ion Brătianu. În a patra, ministrul de Rezel general Miliutin cu Mihail Kogălniceanu. În a cincea generalul Ignatief, fostul ministru al Rusiei la Constantinopol, cu generalul Ion Ghica, fostul agent al României în aceeași capitală.⁸²

⁸¹ Bacalbașa a reprodus textul discursului după *Românul* din 28 mai 1877; l-am verificat prin confruntare cu: *MOF.*, nr. 119, 28 mai/9 iunie 1877, p. 3478. Desigur, discursul lui C. A. Rosetti, adept consecvent al ideilor liberal-democratice și republicane avea un caracter pur protocolar; el era, bineînțeles, cel dintîi care nu credea în „ajutorul tutelar” pe care Rusia țaristă l-ar fi acordat țării noastre și nici în caracterul „liberator” al politicii sale orientale, total subordonată, de fapt, intereselor expansioniste, și în această zonă, a țarismului cotropitor. De altfel, C. A. Rosetti, cunoscut ca revoluționar „roșu” nu era deloc agreeat de oficialitățile țariste. Chiar în timp ce rostea discursul reprodus mai sus, generalul Ignatiev, fostul ambasador rus la Constantinopol, i-ar fi șoptit, cu tîlc, țarului: „Sire, c'est Rosetti”. Învinuit mai apoi de amicii săi politici radicali că l-a elogiât și s-a înclinat în fața țarului, simbol temut al reacțiunii europene, fruntașul liberal-radical le-ar fi răspuns acestora — potrivit unui raport din 20 iunie 1877 al agentului diplomatic austro-ungar la București, Zwiedinek von Sudenhorst — că „gestul protocolar nu are nici o importanță, deoarece are ferma convingere că urmările războiului, chiar dacă Rusia va fi învingătoare sau învinsă, vor prăbuși absolutismul țarist și vor deschide calea democrației”. Vizionarul C. A. Rosetti avea așadar intuiția unor evenimente care se vor petrece întocmai cum presupunea el exact peste patru decenii (Beatrice Marinescu, Aurel Duțu, Șerban Rădulescu-Zoner, *Bucureștii și epopeea Independenței, 1877—1878*, Ed. Academiei, București, 1978, p. 94).

⁸² Potrivit relatărilor oficiale, în prima trăsură „à la Daumont” (d'Aumont) s-au urcat țarul, cu principesa Elisabeta și marii duci Vladimir și Sergiu; în a doua

Țarul a dejunat la Palat, apoi, la ora 2, a fost recon dus la gară cu același ceremonial.

Discursul primarului Capitalei a fost viu criticat în unele cercuri politice, chiar în cercurile liberale. S-a făcut o vină lui C. A. Rosetti cum că a pus fraza că România datorește libertatea ei tutelei rusești și că această tuteală a fost acordată cu generozitate. C. A. Rosetti a fost învinovățit că s-a aplecat astfel în fața țarului [...].

Guvernamentalii răspundeau că aceste cuvinte au fost rostite numai spre a face impresie asupra țarului și a-l îndemna să nu mai reclame cele 3 județe basarabene restituite nouă prin Tratatul de la Paris.⁸³

Evenimentele inspiră pe Vasile Alecsandri care, în acele zile glorioase, este poetul epocii și al neamului. Nimeni nu era mai fericit înzestrat de la natură ca să cînte redeşterea vitejiei române și gloria clipeilor de atunci.

Ziarele publică poezia lui Alecsandri:

BALCANUL ȘI CARPATUL

*Balcanul și Carpatul la Dunăre măreață
Ca doi giganți năpraznici stau astăzi față-n față
Ș-aprinși de dor de luptă, cu ochii se măsoară,
Cu glasul s-amenință, cu gîndul se doboară
Zicînd: „Nu pot să-ncapă doi paloși într-o teacă.
E scris din noi doi unul în pulbere să treacă!“*

*Balcanul cel fanatic, muncit de aspră ură,
Nu știe să-ngrădească sălbateca lui gură
Și zice în trufie: „Carpatule, vecine,
De nu vei pleca fruntea, amar va fi de tine,
Căci rezezi-voi grabnic din plaiurile-mi -nalte,
Torente-necătoare deprinse ca să salte
Din maluri peste maluri, din munte peste munte
Să bată a tale coaste, s-acopere-a ta frunte.
Să facă într-o clipă ca să dispari din lume.
Cu-a tale stînci și codri, cu ai tăi copii și nume!“*

marele duce moștenitor Alexandru Alexandrovici, marele duce Nikolai și principele Carol; în a treia marele duce Nikolai-fiul, ducii Eugen și Sergiu Leuchtenberg și principele Alexandru de Battemberg, în a patra, prințul Gorceakov și I. C. Brătianu; în a cincea, contele Adlerberg, ministrul Casei imperiale cu Mihail Kogălniceanu etc. (MOF., nr. 119, 28 mai/9 iunie 1877, p. 3478—3479).

⁸³ Oficialitățile române erau acum pe deplin edificate asupra pretențiilor Rusiei țariste, care vizau integritatea teritorială a țării, garantată numai formal prin convenția româno-rusă. Astfel, într-o discuție a principelui Carol cu cancelarul Gorceakov, la 2/14 iunie 1877, la Ploiești, aceasta din urmă a recunoscut că România are absolută nevoie de gurile Dunării (stăpînite pînă atunci de turci), pentru dezvoltarea ei economică, cerînd însă cu insistență pentru Rusia brațul Chilia, deci accesul direct la Dunăre evident prin reocuparea celor trei județe din sudul Basarabiei. Prințul Carol i-a replicat însă cu fermitate că „pentru rezolvarea acestei chestiuni Europa singură poate fi forul suprem. Silința principală a mării-sale este de a păstra integritatea teritoriului, garantată de tractate...“ (Regele Carol I al României, Cuvîntări și scrisori, tom. II, 1877—1886, București, 1909, p. 22—23).

*Carpatul scoate-un freamăt teribil de urgie
 Mișcînd coama-i de codri ca leul în minie
 Și-n hohot lung răspunde: „Balcan-e ta trufie
 Arată că tu astăzi căzut ești în pruncie,
 Nevoie ai de-o cîrje ruina-ți s-o supoarte
 Căci ai ajuns, sărmane, acum la prag de moarte.
 Ai fost odinioară gigant prin înălțime,
 Amar prin fanatizmu-ți, puternic prin cruzime.
 Ai revărsat pe lume și groază și rușine
 Și te-ai scaldat în sînge, pîn' ce ai dat [pept] cu mine:
 De-atunci au trecut secolii! . . . Plăpînda omenire
 S-a deșteptat, și numai tu stai în admînire.
 Ademenit de visuri nebune și trufașe
 Făr-a pătrunde norii care te țin în fașe,
 Orb uriaș cu cîrjă, tu genele-ți ridică
 Și vezi l-a tale poale cît umbra ți-e de mică,
 Ești șters din cartea lumii, tu, care din vechime
 Stai rezemat în somnu-ți de-o putredă mărime.
 Și vrei să ții în lanțuri popoarele creștine?
 Și vrei, Balcan-e gîrbov, eu să mă-nchin la tine?
 Dar n-auzi cum te rîde și Dunărea, și Marea?
 Deviza ți-e sclavia ș-a mea neatîrnarea!“*

*Cum zic, doi vulturi ageri zburînd din vîrf de munte
 Se-nalță pînă-n ceruri și scot țipete crunte.
 E unul din Balcanuri și din Carpați e altul.
 Mult repede li-e zborul, mult falnic li-e asaltul.
 Căci se izbesc ca fulgeri la luptă-ucigătoare! . . .
 Intinsele lor aripi se bat lucind de soare,
 Ș-a lor cumplite gheare și pliscuri oțelite
 Își dau loviri de moarte și răni își fac cumplite.*

*Deodată unul cade ucis pe-a noastre lanuri,
 E vulturul prădalnic din tristele Balcanuri.
 Și-n patru părți a lumii zbor smulsele lui pene,
 Și cîntă libertatea pe maluri dunărene.*

Mircești, 19 mai 1877⁸⁴

În timpul acesta armatele turcești sunt învingătoare împotriva muntenegrenilor pe care-i resping neîncetat către Cetinge. Generalul Ali Saib repurtează o însemnată victorie și cucerește cele mai importante defileuri.⁸⁵

⁸⁴ ROM., an. XXI, 28 mai 1877, p. 473. Poezia a apărut mai întîi în *Pressa*, în numărul purtînd data de 19 mai 1877, fiind cuprinsă apoi în volumul *Ostașii noștri* din 1878. Am confruntat textul reprodus de Bacalbașa numai cu *Românul*.

⁸⁵ După intrarea în vigoare a armistițiului cu Turcia (20 octombrie/1 noiembrie 1876), principatul Muntenegrului, spre deosebire de Serbia, nu a încheiat pacea cu Imperiul otoman; la începutul lunii aprilie 1877 (st. n.) muntenegrenii — care solicitau independența deplină și unele teritorii — au întrerupt tratativele cu turcii și apoi, după declararea războiului ruso-turc, au atacat armatele otomane; în aceste condiții înalta Poartă a concentrat însemnate forțe (în Herțegovina, sub comanda lui Suleiman-pașa; în Albania, sub comanda lui Ali Saib-pașa și în zona Vasojevicke, sub comanda lui Mehmed Ali-pașa), propunîndu-și să lichideze rezistența micului principat și să ocupe capitala țării, Cetinje, dar nu a reușit să obțină

Intervenția grabnică a armatei ruse este cerută. Căci într-altfel, atît bosniacii și herțegovinenii cît și muntenegrenii vor fi zdrobiți.

N. T. Orășanu, vestitul umorist care a scris ani întregi în *Ghimpele*, *Daracul*, *Nechipercea* etc. și care e mai mult cunoscut sub numele de *Nechipercea* decît sub numele său de Orășanu, scrie o poezie festivă în onoarea domnitorului.

El, care aruncase asupra lui Carol I cele mai cumplite ofense, mai ales fiindcă era neamț, el care scrisese versurile, repetate la vremuri din gură-n gură:

*Ia-ți lădița și cheița
Neamțule etc. . . .*

acum a scris *O dedicațiune domnitorului*, care sfirșea cu strofa:

*Tricolorul mîndru zboară
Peste fiii de eroi!
Domnul țării-l desfășoară
Cu el fiți, căci e cu voi!*

*E viteaz! Inimă are!
Și-și iubește-al său popor!
E din Frederic cel Mare!
Și va fi învingător!*

*Sai, române, și ia arma!
Domnul țării-a dat alarma!⁸⁶*

Ofrandele și listele de subscripție pretutindeni. Ziarele publică aproape zilnice subscrieri în bani, scamă și tot felul de alte obiecte pentru soldați.⁸⁷

„Clubul Tinerimii“ din București face o subscripție care va rămîne în permanență deschisă pentru armată.

Președintele clubului, P. E. Schina, trimite primului ministru suma însoțită de o adresă. Ion Brătianu răspunde personal printr-o scrisoare publicată de ziare.

Victoria hotărîtoare. Muntenegrenii, ajutați de herțegovineni, s-au apărat eroic în munții patriei lor, imobilizînd aici importante unități otomane numărînd peste 100 000 de ostași; ei au dobîndit, după unele eșecuri, succese răsunătoare în bătăliile de la Niksić, Bar, Skador, care au uimit întreaga Europă, cucerindu-și astfel, prin lupte înverșunate în „Marele război“, independența (Ciachir, *Independența*, p. 188—190).

⁸⁶ *Dedicațiune mărielor lor domnitorul Carol I și doamnei Elisabeta, suveranii românilor, 1877. Armatei române, ROM., an. XXI, 1 iunie 1877, p. 484. N. T. Orășanu avea acum și o slujbă oficială: era „directore“ al Monitorului oficial al României.*

⁸⁷ Contribuțiile bănești, precum și în alimente, mijloace de transport, scame pentru răniți ș.a. în vederea susținerii Războiului pentru Independență au fost oferite atît din partea întregii populații din România liberă, cît și din partea românilor din Transilvania, Bucovina, Banat, mărturie incontestabilă a caracterului popular al acestui război, sprijinit de românii de pretutindeni, în ciuda hotarelor vremelnice care-i despărteau. Astfel, numai din România liberă a fost colectată suma de 1 639 798 lei (cu care s-ar fi putut achiziționa 35 000 de puști), în timp ce din Transilvania, după un calcul incomplet au fost trimiși 124 700 „franci aur“ (Stoean; Pană, *Independența*, p. 98). Totodată, din provinciile amintite au venit și s-au înrolat în armata română numeroși voluntari.

La începutul lunii mai moare Ion Massim, profesorul de limba latină de la Liceul Sf. Sava. A fost un erudit, discipolul lui Heliade și conservator de idei.

A figurat și în Cameră ca ales al colegiului țărănesc din județul Brăila, unde era născut.⁸⁸

Pe la începutul lui iunie rușii încep operațiunile lor militare. Întia acțiune o încep în Dobrogea, pe care o ocupă trecînd pe la Galați și pe la Brăila. Aceasta este numai o diversiune, fiindcă acțiunea principală se va desfășura cu mult mai la sud. Comandantul era generalul Zimmerman.⁸⁹

Luptele de artilerie urmează între Vidin și Calafat, cît și între Bechet și Rahova. Aceste lupte între români și turci sunt întretinute din partea noastră spre a deprinde pe soldați ca și pe ofițeri cu zgomotul și acțiunea războinică.⁹⁰

Trupele noastre, cele mai multe tinere, fără experiența războiului iar majoritatea compusă din trupe de țărani luați de curînd de la ocupațiile cîmpului, aveau nevoie de această deprindere.

Prințul Carol și guvernul român voiau ca între ruși și români să se menție o alianță formală pentru ca și armata română să participe la război, însă rușii au cerut ca armata română să rămîie concentrată dacă vrea, dar au declarat că ei n-au nevoie de concursul ei, de altfel destul de neînsemnată ca număr.⁹¹

Românii cereau să intre în acțiune spre a-și valorifica drepturile la sfîrșitul războiului. Rușii nu voiau să contracteze o datorie de recunoștință față de români și nici nu voiau să se spună că n-au putut birui fără ajutorul românilor.

Armata română a stat concentrată timp de 3 luni în pasivitate, dar aceste trei luni i-au servit foarte mult, căci a deprins pe țăran cu viața militară și cu disciplina taberei. A mai deprins pe oameni și cu bubuitul tunului și cu unele elemente ale luptelor active.

⁸⁸ „Eruditul și distinsul profesor și filolog, membru al Academiei Române, I. C. Maxim a fost răpit ieri numeroasei lui familii și unui șir de tinere generațiuni pentru a căror instruire zelosul și patriotul profesor își consacrase întreaga viață” (ROM., an. XXI, 4 iunie 1877, p. 493).

⁸⁹ Armata rusă de est, aflată sub comanda marelui duce Alexandru, a început să treacă Dunărea pe la Măcin, în Dobrogea, la 9/21 iunie 1877, în frunte cu Corpul 14 armată al generalului Zimmerman.

⁹⁰ Bombardamentele de artilerie de care amintește Bacalbașa au fost solicitate de înaltul comandament al armatei ruse („14 iunie. Marele duce îi telegrafiază de la Dracea prințului să deschidă mline la amiazi focul pe toată linia Dunării” — *Memoriile*, vol. X, p. 12), în preajma și în timpul acțiunii de forțare de către ruși a trecerii Dunării, de la Zimnicea la Șiștov, în noaptea de 14/26—15/27 iunie 1877, pe un pod de vase.

⁹¹ Afirmație des repetată de diplomația țaristă, dar nu și de șefii armatei (marele duce Nikolai, spre exemplu), care doreau totuși să coopereze cu armata română, al cărui ajutor îl considerau necesar în confruntările cu armata turcă, peste Dunăre. Astfel, la începutul războiului, țarul Alexandru al II-lea îi transmitea prințului Carol, prin intermediul cancelarului Gorceakov că „nu dorește deloc cooperarea României peste Dunăre”, iar șeful guvernului rus ținea să adauge că dacă autoritățile române ar intenționa să întreprindă o asemenea acțiune, „cu cheltuiala și riscul lor” o pot face numai cu „condițiunea absolută a unității comandei superioare care să rămînă în mîinile generalisimului armatei imperiale”, conchizînd cu aroganță: „Rusia n-are trebuință de ajutorul armatei române. Forțele pe care ea le-a pus în mișcare spre a lupta contra Turciei sunt mai mult decît îndestulătoare...” (*Memoriile*, vol. IX, p. 92, la data de 17/29 mai 1877).

Cînd, după dezastrul rușilor la Plevna, armata română a trecut Dunărea, soldatul român nu mai era un novice.

După jumătatea lui iunie, țarul Alexandru strămută Cartierul general de la Ploiești, unde era, la Zimnicea.⁹² Trecerea Dunării este apropiată.

Problema trecerii armatei române peste Dunăre — după ce armata rusă a trecut — preocupă presa. Ziarele opoziției atacă guvernul fiindcă n-a izbutit să încheie un tratat de alianță cu Rusia. Aceiași adversari cari au combătut Convențiunea pentru trecerea rușilor prin țară, acum țin cellalt limbaj. Vecinicul politicianism! ... Conservatorii spun liberalilor: „Ați început maziști și sfîrșiți cazaci.”⁹³

Ziarul *Presa*, organul lui Vasile Boerescu, scrie la începutul lui iulie:

„În vederea preparativelor ce vedem că se fac pentru o neîntîrziată trecere a Dunării de către armata noastră, trebuie să credem că guvernul a izbutit, sau e în ajunul de a izbuti să încheie acest tratat.”⁹⁴

Dar *Românul*, oficiosul guvernului, muștră pe acest ziar, spunîndu-i că nu este în interesul țării ca să facă asemenea insinuări sau denunțări.

Armata română ia totuși — și fără încheierea acestui tratat — o parte activă la cucerirea cetății Nicopole. Au luat parte la luptă bateriile românești de la Islaz.⁹⁵

C. A. Rosetti, care primise demnitatea de primar al Capitalei numai spre a primi pe țarul Rusiei, își dă demisia din această demnitate.

⁹² Marele cartier general al armatei ruse s-a mutat succesiv de la Ploiești la Slatina, iar de la 14/26 iunie la Dracea, de unde țarul Alexandru al II-lea s-a deplasat, în aceeași zi, la Turnu-Măgurele, pentru a asista la bombardarea cetății Nicopole, și apoi la Zimnicea, pentru a supraveghea trecerea Dunării de către oștile sale.

⁹³ Bacalbașa se referă la atacurile îndreptate împotriva guvernului liberal de ziarele *Timpul* și *Presa*, la sfîrșitul lunii iunie 1877, în problema controversată a trecerii Dunării de către armata română, întrebările puse de aceste ziare fiind astfel rezumate de către *Românul*: „Armata română trebuie să treacă Dunărea? Națiunea voințe sau nu această trecere? Guvernul este pentru sau contra acestui mare fapt?” (*ROM.*, an. XXI, 6 iulie 1877, p. 599). În *Presa* de la 20 iunie/11 iulie se arunca în treacă liberalilor și acuzația, reproducă cu aproximație de Bacalbașa: „Ați început prin a fi mazziniani și-ați sfîrșit prin a deveni cazaci”. În cercurile politice românești era, desigur, cunoscută, la data respectivă, telegrama pe care Ion Bălăceanu o trimisese de la Viena, la 23 iunie/5 iulie în care menționa cu îngrijorare că: „Austria sfătuiește pe români să nu treacă Dunărea: Rusia are de gînd să dea României o bucată din Dobrogea iar în schimb să ia îndărăt cea parte a Basarabiei care a fost unită cu Moldova prin Tratatul de la Paris” (*Memoariile*, vol. X, p. 21); aceste destăinuiri parvenite din surse foarte bine informate (Austro-Ungaria doar își împărțise de curînd cu Rusia sferile de influență în sud-estul Europei) au determinat desigur curentul de opinie în favoarea încheierii — înainte de trecerea Dunării — a unui tratat de alianță cu Rusia, în care problema integrității depline a teritoriului național românesc să fie pusă cu toată claritatea posibilă.

⁹⁴ Din articolul apărut în *Presa*, la 29 iunie/11 iulie 1877 și comentat în: *ROM.*, 6/18 iulie 1877, p. 599.

⁹⁵ Bateriile române de la Islaz și Turnu-Măgurele, precum și trupele noastre de infanterie, de la Islaz și pînă la gura Oltului au luat o parte activă, prin foc susținut de artilerie și infanterie, de pe malul românesc al Dunării la luptele pentru cucerirea cetății Nicopole de către armata rusă, la 3/15—4/16 iulie 1877. Pentru eroismul dovedit cu această ocazie, ofițeri și soldați din Divizia a IV-a, comandată de generalul G. Manu, au fost decorați cu ordine și medalii românești și rusești.

Războiul începe peste Dunăre în condițiuni nenorocite pentru turci; din cauza aceasta și fiindcă n-a știut apăra Dunărea — pe care rușii au trecut-o fără mai nici o pierdere — Abdul Kerim-pașa este înlocuit la comanda supremă cu Mehemet Ali.

Mehemet Ali se distinsese în luptele contra sîrbilor, dar își datora norocul faptului că avea protecțiuni înalte.

Mehemet Ali era de origină german, se numea Iulius Detrois⁹⁶, fugise din țara sa natală, se făcuse chelner la Viena dar, fiind foarte frumos, a fost luat de către ambasadorul Turciei în capitala Austriei, Ali-pașa, ca valet de cameră și transformat în metresa lui. Vînzîndu-și corpul mai tirziu marelui vizir la Constantinopol, fu trimis în școala militară, de unde își făcu cariera.

Armata română a trecut Dunărea.

Bătuți la Plevna și fugăriți spre Dunăre, rușii sunt amenințați de a fi aruncați în apele acestui fluviu. Întreaga armată rusă este amenințată cu un dezastru. Atunci împăratul Alexandru trimite cunoscuta telegramă plină de accentul deznădejdie: „Cauza creștinătății fiind în primejdie, treceți Dunărea în ce condițiuni vreți, dar treceți cît mai grabnic“.⁹⁷

Telegrama era trimisă generalului Manu, care declară că nu se poate mișca decît dacă va primi ordinul de la guvernul român.⁹⁸ Această atitudine foarte corectă atrase generalului Manu înlocuirea. Rușii au cerut cu stăruință aceasta, iar domnitorul Carol, spre a-și atrage bunăvoința țarului, sacrifică pe generalul Manu. Despre acest incident am mai vorbit.⁹⁹

Trecerea armatei române era descrisă de zierele din București în termeni înălțători și mișcători.

⁹⁶ „Fostul prusian Carol Detroit“ (*Memoriile*, vol. X, p. 32). Karl Detroit era născut la Magdeburg.

⁹⁷ Telegrama citată de Bacalbașa — am mai spus-o — nu a fost trimisă de țarul Alexandru al II-lea comandantului armatei române, ci de marele duce Nikolai. Textul exact, în limba franceză, transcris după originalul aflat în arhiva personală a regelui Carol I sună astfel: „19/7 1877. Urgent. Tîrnovo. Prince Charles de Roumanie à l'endroit où se trouvera. Les Turcs, ayant amassé les plus grandes masses a Plevna, nous abîment. Prie de faire fusion, démonstration et, si possible, passage du Danube que tu désires faire, entre Djoula [Jiul] et Corabia. Cette démonstration est indispensable pour faciliter mes mouvements, Nicolas“ (Arhivele Statului București, Fond Carol I — personale, dosar V—1—103, publicat în: *Independența României. Documente*, vol. I, p. 167). Telegrama a fost expedită imediat după a doua bătălie de la Plevna, de la 18/30 iulie 1877, cînd rușii au fost respinși de trupele turcești comandate de Osman-pașa, înregistrînd pierderi grele (7 167 de oameni, printre care 168 ofițeri); acest eșec a fost urmat de victoria trupelor otomane comandate de Suleiman-pașa, care, a doua zi, la 19/31 iulie 1877, au recucerit localitatea Stara Zagora, apărată de trupe rusești și voluntari bulgari.

⁹⁸ Confuzie a lui Bacalbașa; generalul George Manu, comandantul Diviziei a IV-a de infanterie fusese rugat de ruși să preia paza cetății Nicopole și a prizonierilor turci, dar nu acceptase, la indicațiile principelui Carol, care fusese sfătuit în acest sens de către Kogălniceanu (v. scrisoarea lui Kogălniceanu către domnitor, din 6/18 iulie 1877, în *Independența României. Documente*, vol. I, p. 123). Marele duce Nikolai i-a reproșat apoi principelui Carol, prin intermediul generalului Zefcari că românii, neacceptînd să preia paza cetății Nicopole, unități ale trupelor generalului Krüdener au fost reținute aici și nu au putut lua parte la prima bătălie pentru Plevna, pierdută de ruși. Referîndu-se la acest reproș, principele Carol îi scria soției sale, la 15/27 iulie 1877, de la Pojana: „Aceasta e adevărat; voi refuza neconștient a face acest serviciu de jandarm; pentru aceasta armata mea e prea bună“ (Regele Carol I al României, *Cuvîntări și scrisori*, tomul II, 1877—1886, București, 1909, p. 42).

⁹⁹ V. pag. 215 și nota 115.

Românii au trecut Dunărea pe la Corabia. Soldații treceau cîntînd, alături de ei mergeau femeile, unele cu copii în brațe. Toate femeile au mers pînă la pod, unde s-au oprit. Soldații treceau, iar cei rămași pe mal nu mai conțineau cu urale și aclamații.¹⁰⁰

Trupele din milițiile oltenesti, puse sub comanda colonelului Hara-lambie, ocupă Nicopole.¹⁰¹

Trecerea repede a armatei române a oprit brusc fuga și debandada rușilor. În timpul acesta, pe cînd Osman-pașa a ocupat solid Plevna, Mehemet Ali, generalissimul, înaintează energic către Tîrnova.

Trupele rusești aflate pe drum și în România sunt aduse în grabă la Dunăre: s-a dat ordin ca întreaga gardă imperială rusă să plece din Petersburg și să vie la Plevna. Cu toată intervenția armatei române, situația este încă foarte îngrijorătoare.¹⁰²

Bombardarea Giurgiului începe acum cu mai multă furie, fiindcă românii au trecut Dunărea; pagubele pricinuite orașului sunt mari.¹⁰³

D-na Maria Rosetti, soția lui C. A. Rosetti, ia conducerea unui spital pentru răniți.¹⁰⁴

¹⁰⁰ O parte a armatei române (Divizia de rezervă, comandată de colonelul Mihail Cerchez și unele subunități din Diviziile 3 și 4) a trecut Dunărea, în zona Corabia, la 20 august/1 septembrie 1877, pe un pod de vase, avînd o lungime totală de 1036 m. (de la Siliștioara la Măgura, în Bulgaria). În prealabil însă, după o discuție cu împăratul Alexandru al II-lea și marele duce Nikolai, la marele cartier general rus de la Gorni-Studen, principelui Carol i se încredințase comanda supremă a tuturor trupelor din jurul Plevnei (la 16/28 august 1877), satisfăcîndu-se astfel și principala revendicare a oficialităților românești („armata română nu poate fi pusă sub altă comandă decît cea românească”).

¹⁰¹ Primele unități române au trecut Dunărea, pe vase, la 16/28 și 17/29 iulie pentru a prelua garnizoana cetății Nicopole, în urma insistențelor directe ale împăratului adresate principelui Carol (I. M. Ștefan, *De la Podul Mogoșoaiei la Calea Victoriei*, Ed. Facla, Timișoara, 1977, p. 97). Brigada română din Divizia a IV-a care a trecut atunci Dunărea se afla sub comanda colonelului de cavalerie George Rosnoveanu.

¹⁰² În iulie-august 1877 forțele armate rusești, deși superioare numericeste, au întîmpinat o neașteptată rezistență, pe frontul din Balcani, din partea trupelor turcești, atît la Plevna, unde Osman-pașa venise de la Vidin, la 7/19 iulie, cu 15 000 de ostași, cît și în sudul munților Balcani, unde au fost atacate și silite să se retragă de forțele otomane de sub comanda lui Suleiman-pașa. La 9/21 august este stopat, cu eforturi disperate, un atac turcesc condus de Suleiman-pașa, în pasul Șipka, în timp ce generalul Mehmed Ali pornea și el la ofensivă, cu 80 000 de ostași. Totodată, în spatele frontului principal, puternicele garnizoane turcești din Vidin, Rusciuk și Silistra, bine înarmate, așteptau un moment favorabil pentru a intra în luptă. În aceste condiții împăratul Alexandru al II-lea a dispus, încă de la sfîrșitul lunii iulie, ca unitățile corpului de gardă imperială să primească ordinul de marș către Dunăre.

¹⁰³ Orașul Giurgiu a fost bombardat în tot timpul războiului, din Rusciuk, unde s-a aflat o puternică garnizoană turcească numărînd 14 300 de ostași și 250 de tunuri; fortăreața Rusciuk a fost predată trupelor rusești ale generalului Totleben abia după încheierea armistițiului, la 9/21 februarie 1878. Locuitorii Giurgiului au fost nevoiți să părăsească orașul începînd de la sfîrșitul lunii aprilie 1877, corespondenții de presă străini apreciînd că aici mai rămăseseră, în vara anului 1877, cca 200 de locuitori, în cartierul din preajma gării, mai ferit de bombardamente (Iorga, *Independența*, p. 173—175). Bacalbașa se referă mai sus, probabil, la puternicul bombardament de artilerie împotriva orașului Giurgiu care a avut loc la 3/15 august 1877, durînd 11 ore fără întrerupere (turcii, notează *Pressa* „au reînceput bombardarea Giurgiului făcînd mari stricăciuni. Locuitorii fug căutînd să se adăpostească de ghiulele prin vil. O femeie, fugind ieri prin oraș, ca să scape, a fost lovită de o sfîrîmătură de obuz și omorîtă îndată” — 5 august 1877, p.2).

¹⁰⁴ Din inițiativa și sub conducerea Mariei Rosetti a luat ființă, în august 1877,

Rușii nu se mai simt în stare de a învinge singuri după cum le era ambițiunea. După ce au cerut, tot la fel micii Serbii, istovită după rezbetul ce făcuse, ca să lupte din nou, același ajutor îl cere și de la Grecia. Iar Muntelegrul era mereu în luptă.

La începutul lui august, Serbia intră din nou în foc.¹⁰⁵

Pe la 19—20 august, garda imperială rusă începe să sosească în București, de unde pleacă neîntârziat la Giurgiu. Sosește și generalul Totleben, marele general rus specialist în fortificațiuni, acela care în timpul războiului Crimeii fortificase Sebastopolul.¹⁰⁶

Generalul Cernat, ministrul de Rezbel, a primit comanda trupelor române din fața Plevnei. Ion Brătianu a luat portofoliul Războiului, iar Ion Cîmpineanu interimatul Finanțelor.¹⁰⁷

În același timp, principele Carol, care se afla în capul armatei române în ziua când a trecut Dunărea, a rostit pentru trupe următoarea cuvîntare:

„Ostași,

A trecut anul de când lupta de peste Dunăre între turci și creștini pune în primejdie hotarele noastre.

Pentru a le apăra, țara a făcut apel la voi. La glasul ei v-ați părăsit căminele cu avîntul oamenilor cari au conștiință că de la devotamentul lor atîrnă ființa statului român.

Pe cît timp oștirile operau în depărtare și noi nu eram amenințați decît de năvălirile unor cete de jefuitori, ne puteam ține numai în apărarea țărmurilor. Acum însă, rezbetul se apropie de hotarele noastre și, dacă turcii ar fi învingători, este învederat că ar năvăli cu toții asupra țării, aducînd cu dinșii măcelul, prădarea și pustiirea.

la Craiova, un spital pentru răniți, „Ospiciul Independenței“, mutat o lună mai tîrziu mai aproape de front, la Turnu-Măgurele.

¹⁰⁵ Serbia încheiase armistițiul cu Turcia la 28 februarie/12 martie 1877, și, cu toate insistențele rușilor, nu a putut să declare din nou război Imperiului otoman decît la 2/14 decembrie 1877, la cîteva zile după capitularea Plevnei, avînd nevoie de timp pentru a-și reface potențialul militar și economic.

¹⁰⁶ Divizia a II-a de cavalerie din garda imperială rusă, de sub comanda generalului Gurko, a traversat Dunărea, pe la Zimnicea, la 14/26 septembrie 1877; în prealabil ea a trecut prin București, potrivit acordului autorităților române, care considerau că în condițiile în care armata română luptă alături, de aceea rusă, interdicția din Convenția din aprilie 1877 nu-și mai avea justificarea (*Memoriile*, vol. XI, p. 22). În total, în cursul lunii septembrie, au sosit din Rusia, pe frontul din Balcani, Diviziile 26 și 24 de infanterie, urmate de unitățile de elită din garda imperială: Diviziile 1, 2 și 3 de infanterie, Divizia a II-a cavalerie de gardă și brigada 1 de vînători (*Istoricul războiului din 1877—1878. Participarea României la acest război*, lucrare făcută de mai mulți ofițeri, partea a II-a și a III-a, București, 1898, p. 563). Generalul rus Eduard I. Totleben care organizase, în timpul războiului Crimeii, lucrările de fortificație la Sevastopol a sosit la înaltul comandament al armatei ruse la 15/27 septembrie 1877 și a fost numit ajutor al comandantului Armatei de vest, principele Carol, pentru a-și aduce contribuția la operațiile de blocare a Plevnei.

¹⁰⁷ La 19/31 august 1877 a avut loc la Corabia un consiliu de război al Marelui cartier general român, cu care ocazie s-a hotărît ca generalul Alexandru Cernat să ia comanda Armatei române de operație de la Plevna, în condițiile în care principele Carol prelua comanda supremă a tuturor trupelor române și rusești din fața Plevnei. Această hotărîre a dus la modificările în guvern amintite de Bacalbașa.

În această pozițiune, ca să scăpăm țara de sălbătăciile năvălitorilor, este de datoria noastră a merge să-i combatem pe chiar tărîmul lor.

Ostași români! Voi știți cît de mult a suferit patria voastră în timp de peste 200 de ani în care vi se răpiseră mijloacele de a mai apăra bărbătește, pe cîmpurile de bătaie, drepturile ei.

Astăzi aveți ocaziunea de a arăta din nou vitejia voastră și Europa întregă stă cu ochii țintiți spre voi.

Înainte dar cu inima românească și lumea să ne judece după faptele noastre.

Reîncepem, astăzi, luptele glorioase ale străbunilor, alături cu numeroasele și bravele armate ale uneia din cele dintîi puteri din lume. Armata română, deși mică, se [va] distinge, sunt sigur, prin bravura și disciplina ei. Ea va reda astfel României rangul [ce a avut] altădată [și care] i se cuvine între națiunile europene.

Aceasta este și credința augustului imperator al tuturilor Rusiei. D-aceea nu numai românii vor lupta alături cu rușii, p-aceiași cîmp și pentru același scop, dar încă comanda superioară a ambelor armate despre Plevna îmi este încredințată mie.

Aceasta este o onoare care se resfrînge asupra țării, asupra voastră.

Faceți dar să filfîie din nou cu glorie drapelul românesc pe cîmpul de bătaie, unde strămoșii voștri au fost, secolii întregi, apărătorii legii și ai libertății.

Înainte dar, ostași români, înainte cu bărbăție și în curînd vă veți întoarce în familiile voastre, în țara voastră liberă prin voi înșive, acoperiți de aplauzele întregii națiuni.

Carol¹⁰⁸

Armata răspunse cu un ura răsunător și, în aceeași clipă, soldații români, cu drapelurile desfășurate și în sunetul muzicilor, trecură Dunărea.

Generalul Cernat, noul comandant, șeful armatei române, trecu în urmă cu întreaga cavalerie.

Rușii, care pînă la dezastrul lor de la Plevna nici nu voiau să audă de cooperarea armatei române, acum se plecau. Strînși cu ușa, ofereau totul: cooperarea, condițiile cerute; domnitorului României comanda supremă la Plevna chiar și asupra trupelor rusești, toate onorurile. Numai mîna [...] deasupra Basarabiei nu și-au ridicat-o.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Marele cartier general, *Înalt ordin de zi*, ROM., an. XXI, 23 august 1877, p. 755, precedat de un text din care reproducem următorul fragment: „Sîmbătă 20 august/1 septembrie la ora trei după-amiezi armata românească era întrunită la capul podului de dînsa pus pe Dunăre, lîngă Corabia. Capul statului era în capul ei, cugetînd negreșit, ca și noi toți, că soarta a voit, ca după Traian, el să fie al doilea suveran care s-arunce pod peste Dunăre pentru legiunile sale...” Înaltul ordin de zi pe armată a fost citit de către generalul Alexandru Cernat, după trecerea în revistă a trupelor care urmau să pornească peste Dunăre.

¹⁰⁹ Alexandru al II-lea (țar al Rusiei între anii 1855—1881) considera ca o chestiune de onoare a sa revenirea imperiului rus în hotarele existente în timpul tatălui său, țarul Nicolae I, hotare modificate prin Tratatul de pace de la Paris din 1856, care a pus capăt Războiului Crimeii. Mihail Kogălniceanu, om politic de mare perspicacitate, și care a manifestat în această perioadă o explicabilă prudență în problema stabilirii unor relații prea strînse cu reprezentanții oficiali ai politicii expansioniste țariste, îl avertiza pe principele Carol, într-o scrisoare personală din 20 iunie/2 iulie 1877: „...ce este probabil este că cu toate garanțiile Convențiunii, împăratul privește ca o chestiune de onoare pentru domnia-sa de a ne relua Basarabia sore a se întregi frîntariile imperiului precum le-a moștenit de la părințele său” (*Independența României, Documente*, vol. I, p. 141).

Deoarece toate forțele militare active au fost trecute peste Dunăre, guvernul a dispus ca garda civică să treacă sub legile și regimul militar.¹¹⁰

În sfârșit vin luptele de la Plevna, de la 29 și 30 august.¹¹¹

Rușii nu aveau încredere în români, ba îi și batjocureau. Corespondentul ziarului rus *Golos* scria: „Românii își dau un aer îngîmfat și războinic cînd sunt în România, dar pe cîmpul de bătălie vitejia și bărbăția lor se schimbă în frică“.¹¹²

În București, emoțiunea este culminantă. Cele dintii știri asupra bătăliei de la 30 august sosesc. Se află că regimentul 13 de dorobanți (curcanii, cum îi botezase soldații din celelalte arme, fiindcă purtau la căciuli pene de curcani) din județul Vaslui a fost glorios¹¹³, de asemenea

¹¹⁰ În condițiile în care armata activă română era angrenată în Războiul de Independență, Gărzii civice i-a revenit sarcina de a asigura paza orașelor. În consecință, pe baza unui decret domnesc din 30 mai/11 iunie 1877 toate orașele reședință de județ aveau dreptul și obligația de a-și constitui unități de gardă civică, organizate astfel: București — 5 legiuni; Craiova, Ploiești, Brăila, Giurgiu, Brlad, Botoșani, Focșani, Iași, Galați — câte o legiune; Turnu Severin, Pitești, Turnu-Măgurele, Tirgoviște, Buzău, Tecuci, Bacău, Roman — batalioane; Caracal, Călărași, Slatina, Tirgu-Jiu, Rîmnicu-Sărat, Cîmpulung-Muscel, Huși, Vaslui, Pietra Neamț, Fălticeni, Dorohoi, Cahul, Bolgrad și Ismail — companii (Maria Totu, *Garda civică din România*, Ed. militară, București, 1976, p. 250).

¹¹¹ După trecerea Dunării înaltul comandament rus și-a dispus forțele în trei grupuri strategice: armata de est, menită să anihileze orice acțiune ofensivă a trupelor otomane din Cadrilater; armata principală, comandată de marele duce Nikolai, avînd misiunea de a înfrînge trupele turcești de la nord de Balcani și apoi de a trece munții, înaintînd spre Adrianopol și Constantinopol; armata de vest, care urma să cucerească cetățile Nicopole și Plevna și să înainteze apoi și ea către Balcani, asigurînd aripa dreaptă a armatei principale; aceasta, printr-o ofensivă fulgerătoare, a cucerit Tirnova, a trecut la 7/19 iulie prin trecătoarea Șipka, avangarda condusă de generalul Gurko ajungînd o săptămînă mai tîrziu dincolo de Balcani, la Stara Zagora. Rezistența înverșunată a generalului Osman-pașa, la Plevna, a creat însă probleme serioase înaltului comandament rus, care, în condițiile opririi ofensivei armatelor imperiale (detașamentul generalului Gurko și voluntarii bulgari s-au retras și rezistau eroic în pasul Șipka) a solicitat intervenția grabnică a armatei române, considerată indispensabilă în situația ce devenise nefavorabilă forțelor rusești, care subestimaseră valoarea militară a adversarilor lor. În textul său Bacalbașa se referă la cea de a treia bătălie — socotită hotărîtoare — pentru cucerirea Plevnei, de la 30 august/11 septembrie 1877, bătălie susținută de armata de vest, pusă acum sub comanda principelui Carol, la care au luat parte peste 80 000 de ostași, dintre care 38 000 români și peste 40 000 ruși. Asaltul asupra Plevnei nu a fost însă încununat de succes (de altfel el fusese devansat pentru a coincide cu ziua de nume a țarului, sfîntul Alexandru); au fost cucerite numai trei redute, dintre care numai una singură, Grivița I, a putut fi menținută de ostași români, care și-au dovedit cu această ocazie înaltele virtuți militare, vitejia și buna pregătire, cu nimic mai prejos decît a aliaților lor.

¹¹² Opinia nefavorabilă asupra calităților militare ale armatei române s-a modificat fundamental după strălucitele fapte de arme ale ostașilor noștri în luptele de la Plevna. Astfel, într-un raport, cunoscutul general rus Ed. Tottleben se pronunța elogios la adresa armatei române: „a cărei comportare, indiferent de grad, de la general și pînă la soldat, a fost mai presus de orice laudă“ (Ciachîr, *Independența*, p. 217).

¹¹³ În cadrul pregătirii ofensivei asupra Plevnei, la 27 august/8 septembrie 1877 Regimentul 13 dorobanți (din Divizia a IV-a de infanterie, cu reședință la Iași) a atacat și a cucerit, după o luptă sîngeroasă, redanul (semireduta — „întărire de pămînt“) din fața redutei Grivița I, redan care se afla la jumătatea distanței dintre pozițiile române și cele turcești. A fost primul atac, încununat de succes, al ostașilor români aflați în fața Plevnei; pentru vitejia lor ei au fost distinși cu ordine și medalii române și ruse, printre care 50 de ordine Sf. Gheorghe. Din Regimentul 13

și bateria de artilerie de sub comanda căpitanului Alexandrescu.¹¹⁴

Țarul Rusiei a acordat trupelor române care au luat reduta Grivița vreo 40 Cruci Sf. Gheorghe, iar domnitorul decorează drapelul regimentului 13 de curcani cu „Steaua României“. În această bătălie s-a distins și regimentul 5 de infanterie.¹¹⁵

Ion Docan a ieșit din guvern și în locul său a intrat P. S. Aurelian.¹¹⁶

Cabinetul e compus acum numai din 5 miniștri: I. Brătianu la Interne și ad-interim la Rezel, M. Kogălniceanu la Externe, G. Chițu la Instrucție, I. Cîmpineanu la Justiție, P. S. Aurelian la Agricultură, Comerț și Lucrări Publice.¹¹⁷

Din Paris vine știrea că A. Thiers, liberatorul teritoriului francez, a murit. Kogălniceanu trimite o telegramă de condoleanțe văduvei marelui dispărut.

Bătăliile din jurul Plevnei aduc știri numeroase ziarelor.

Dl. Lackman, corespondentul ziarului *Bund* din Berna și al *Gazetei de Chicago*, scrie ziarului *Românul* asupra acțiunii regimentelor 13 dorobanți și 5 de infanterie:

„Ziua de 27 a fost ziua ceremoniei botezului infanteriei române. Niciodată n-aș fi crezut să văd atîta bravură la o trupă care pînă acum n-a cunoscut focul.

Astăzi am ferma convingere că armata română merită a fi pusă lingă orice altă armată a Europei și oricine poate fi mîndru de soldații și ofițerii ei care au dat probe atît de strălucite de vitejie.

Nu mai menționez artileria, căci valoarea ei este destul de cunoscută.¹¹⁸

În adevăr, artileria română era atît de superioară artileriei rusești și ca material și ca îndemînare, încît nu o dată la Plevna comandamentul rusec a cerut ca 2 baterii ruse care trăgeau aproape fără folos să fie înlocuite cu o singură baterie română.¹¹⁹

dorobanți (batalionul II, de la Vaslui) făcea parte și sergentul Constantin Țurcanu, evocat de Alecsandri în poezia *Peneș Curcanul*.

¹¹⁴ Căpitanul Alexandrescu era comandantul bateriei I din Regimentul III artilerie, care s-a distins în timpul bătăliei de la 30 august/11 septembrie 1877; în lupta de la 27 august/8 septembrie s-a evidențiat în mod deosebit bateria a III-a din Regimentul III artilerie, comandată de căpitanul Gh. Lupăscu, despre care a mai fost vorba în aceste pagini; ostașii acestei glorioase baterii au primit a doua zi, din partea țarului, patru „cruci Sf. Gheorghe“.

¹¹⁵ La lupta pentru cucerirea redanului din fața redutei Grivița I, din 27 august/8 septembrie, a luat parte și batalionul 2, din Regimentul 5 linie, comandat de maiorul Leonida Iarca. În general, informațiile pe care le furnizează aici Constantin Bacalbașa referitoare la participarea armatei române la războiul împotriva Turciei din 1877—1878 sînt lacunare și nesigure. Relatările din ultimele două paragrafe se referă la lupta din 27 august/8 septembrie 1877, și nu la bătălia din 30 august/11 septembrie, la care Regimentul 13 dorobanți, suferind pierderi importante, nu a mai luat parte, fiind înlocuit cu Regimentul 7 linie, cu reședința la Ismail.

¹¹⁶ P. S. Aurelian a devenit ministru al Agriculturii, Comerțului și Lucrărilor Publice la 21 august/2 septembrie 1877, cînd a depus jurămîntul în fața domnitorului, la Turnu-Măgurele.

¹¹⁷ Informația e corectă, cu mențiunea că Ion Cîmpineanu era și ministru ad-interim la Finanțe, în locul lui I. C. Brătianu.

¹¹⁸ ROM., an. XXI, 3 septembrie 1877, p. 787.

¹¹⁹ În acest sens este revelatoare mărturia scriitorului rus V. I. Nemirovici-Dancenko, corespondent de război al revistei *Siècle-russe*: „Românii s-au arătat bravi în luptă. Am arătat deja că ei au luptat bine, iar artileria lor a fost magnifică

Vine știrea morții maiorului Șonțu, a căpitanului Valter Mărăcineanu, rănirea maiorului Lipan etc.¹²⁰

Regimentul 14 curcani a intrat cel dintâi în reduta Grivița.¹²¹

Afară de căpitanul Mărăcineanu, regimentul al 8-lea de infanterie a pierdut pe căpitanul Pană Alexandrescu, pe sublocotenentii Horea, Ulescu, Iarca și Marcovici.¹²²

Din regimentul 5, căpitanul Roman Mihail și sublocotenent Botescu.¹²³

chiar de la începutul operațiilor" (Ciachir, *Independența*, p. 216). Iar într-un articol din epocă, publicat în ziarul *Allgemeine Zeitung* se menționa, în sensul afirmațiilor lui Bacalbașa: „Capacitatea tunurilor române de manevrare este cu mult mai mare decât a celor rusești și în toată privința superioară acestora. Aceasta o recunosc și rușii, căci la 12 august, când a întreprins generalul Laskarev o recunoaștere peste riul Vid a făcut comandantului brigăzii de cavalerie română propunerea să dea în schimb o baterie călărească de 4 tunuri pentru o baterie rusă de 8 tunuri" („*Familia*”. *Correspondențe de la Plevna*, ediție îngrijită de Stelian Vasilescu, Ed. Facla, Timișoara, 1977, p. 222, nota 35).

¹²⁰ „Atacul general al taberei întărite Plevna” a fost susținut de Diviziile românești a III-a și a IV-a de infanterie și de către Corpurile al IV-lea și al IX-lea ruse, precum și de detașamentul mixt al generalului principe Imeretinski și al generalului Skobelev. Asaltul general a pornit — după o susținută pregătire de artilerie — în ziua de 30 august/11 septembrie 1877, la orele 15,15. Diviziilor române le-a revenit sarcina de a acționa în zona redutei Grivița, aflată în nord-vestul Plevnei. În timpul luptei inversunate care a urmat s-a descoperit că în fața lor ostașii români nu aveau o singură redută, ci două, care se sprijineau prin foc încrucișat. Pentru a ajunge la reduta Grivița II, ostașii Diviziei a IV-a au trebuit să străbată și o vale neînregistrată pe hartă (numită apoi Valea Pflingerii), urmată de o pantă abruptă. În acest asalt, terminat prin retragerea unităților românești care au ajuns totuși pînă la șanțurile de lângă reduta Grivița II, au pierit eroic maiorul George Șonțu și căpitanul Nicolae Valter Mărăcineanu și au fost răniți maiorii George Lipan și Petre Maca. Batalioanele românești care au susținut aici greul atacului au pierdut peste 90% din ofițeri și jumătate din totalul ostașilor antrenați în luptă.

¹²¹ Pentru cucerirea redutei Grivița I au fost necesare patru asalturi sîngeroase, susținute de ostașii Diviziei a IV-a de infanterie română, sprijiniți, la utimele două asalturi și de două batalioane din Divizia a V-a de infanterie rusă. Asaltul decisiv — terminat cu cea mai importantă victorie a bătăliei de la Plevna, de la 30 august 1877 — a început la orele 18 și la el au luat parte militari din regimentele 5 linie și 14 dorobanți, care au atacat reduta dinspre est și din batalionul 2 vînători din Ploiești, condus de maiorul din miliția Al. Candiano-Popescu (cunoscut de noi, ca om politic liberal, din paginile precedente ale acestei lucrări) precum și din subunități ale Regimentului 16 dorobanți din Botoșani, care au atacat reduta dinspre sud-est, în cooperare cu trupele ruse. Seara, „pe cel mai înalt punct al redutei fluturau mîndre drapelele de luptă ale Batalionului 2 vînători și Regimentului 14 dorobanți” (*Istoria infanteriei române*, vol. I, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1985, p. 357). Regimentul 14 dorobanți, despre care amintește aici Bacalbașa („regimentul 14 curcani”) avea reședința la Roman.

¹²² Regimentul 8 infanterie de linie a pierdut în bătălia de la 30 august/11 septembrie 1877 șapte ofițeri și anume: căpitanul Valter Mărăcineanu, căpitanul Panu Nicolae Vasile — și nu Pană Alexandrescu (era fratele viitorului om politic radical, George Panu), locotenent Șurcă Mihai, sublocotenent Nancovici Nicolae — și nu Marcovici, sublocotenent Ulescu Const., sublocotenent Horcea Vasile — și nu Horea. Sublocotenent Ghenoiu Alex. În bătălia de la 30 august nu a fost ucis nici un sublocotenent Iarca (v. *Tablou nominal al ostașilor români morți pe cîmpul de luptă și dispăruți în războiul pentru independența țării din 1877—1878* în vol. *Istoricul războiului din 1877—1878*, București, 1898, partea a III-a, p. CCXX—CCCXLIII).

¹²³ Din regimentul 5 infanterie de linie au căzut pe cîmpul de luptă: căpitanul Mihail Romano (și nu Roman — va fi evocat de Vasile Alecsandri în poezia *Căpitanul Romano*, din ciclul *Ostași noștri*), sublocotenentul Gh. Botescu, sublocotenentul Justin Handoca; trupele românești au pierdut în bătălia de la Plevna, din 30 august/11 septembrie 1877, 793 de militari morți și 1 182 răniți, numărul total al pierderilor înregistrate aici de armatele aliate româno-ruse fiind de peste 10 000 de ostași morți, răniți și dispăruți.

Numărul răniților e mare.

Bucureștiul este în fierbere și cu îngrijorare așteaptă știrile de pe câmpul de bătaie, pe care edițiile speciale ale ziarelor le aruncă în public.

La Grivița a fost luat un drapel turcesc de către vânătorii batalionului 2, comandați de A. Candiano-Popescu.¹²⁴ Acest drapel este adus în București de către maiorul, sergentul, caporalul și soldatul cari l-au luat.

În ziua de 6 septembrie, drapelul a fost condus la Arsenalul armatei cu mare solemnitate militară, pe următorul parcurs:

La ora 3 d.a. a plecat de la Cotroceni, a trecut pe șoseaua Francmasonilor, Calea Tîrgoviștei, Podul Mogoșoaiei și strada Mihai-Vodă.¹²⁵

Pe întregul parcurs, populația Capitalei era în picioare. Pe unde trecea drapelul cu bravii lui cuceritori, era o furtună de urale și strigăte de „Trăiască!”. De pe la ferestre, lumea arunca cu flori, cu mici drapele tricolore etc.

Seara a fost la Teatrul Național o reprezentație festivă. Sala geme de un public care exaltează de entuziasm. După imnuri și cuvîntări ocazionale, apar pe scenă eroii cari au cucerit steagul.¹²⁶

Toată sala e în picioare și muzica cântă imnul național. Aclamațiile vuiesc ca o furtună, doamnele din loji, în picioare, aplaudă, unele își smulg giuvaierurile și le aruncă pe scenă. Niciodată un public român nu a fost atît de mare.

Lista ofițerilor morți sporește neîncetat. În groaznica bătălie de la 6 septembrie au căzut morți: maiorul Nicolae Ion (15 dorobanți); căpitan Năstase N.; căpitan Bogdan (3 vînători); locotenentul Călinescu N.; sublocotenentul Dănescu (15 dorobanți); 15 ofițeri răniți.¹²⁷

¹²⁴ Soldatul prahovean Grigore Ion, din Batalionul 2 vînăcrii, ajutat de caporalul Nica Vasile și de sergentul Stan Gheorghe, a capturat — în timpul luptei pentru cucerirea redutei Grivița I — un drapel otoman, ucigîndu-i pe cei trei ostași turci care-l apărau. „Ostași, se menționa în *Inaltul ordin de zi către Armata română*, «dat în domnescul nostru cartier general al armatei de Occident, în Porădim, la 5 septembrie 1877». [În ziua de 30 august] Virtutea voastră a încununat cu victoria steagurile române. Regimentul al 14-lea de dorobanți și batalionul al doilea de vînători, împreună cu trei batalioane din glorioasa armată imperială rusă au luat din mîinile inamicului reduta ce el apăra cu atîta înverșunare și un drapel și trei tunuri au fost cucerite de trupele noastre. Aceste trofee, eu ordon a le trîmte în capitala țării și a se păstra acolo ca o vecinică dovadă a vitejiei armatei românești. Drapelul se va așeza deocamdată în Arsenal, pînă se va hotărî definitiv locul unde are să se păstreze. Iară tunurile luate de la vrăjmaș, două se vor așeza de ambele părți ale statuii lui Mihai Viteazul. Umbra măreată a gloriosului Domn va vedea astfel că oștenii români au rămas pînă astăzi fii ai eroilor de la Călugăreni. Cel d-al treilea tun se va așeza înaintea marelui corp de gardă de la Palatul domnesc, pentru a fi pururea, pentru brava noastră armată, un glorios exemplu de imitat” (MOF., nr. 205, 11/23 septembrie 1877, p. 5407).

¹²⁵ ROM., an. XXI, 7 septembrie 1877, p. 799. „Șoseaua Francmasonilor” este strada Ștefan Furtună de astăzi, care face legătura între șoseaua Cotroceni și Calea Griviței (fosta Cale a Tîrgoviștei).

¹²⁶ La 6/18 septembrie 1877 s-a deschis prima stagiune a Societății dramatice a Teatrului Național din București, creată ca urmare a aplicării „Legii pentru organizarea și administrarea teatrelor din România”, sancționată de corpurile legiuitoare ale țării în martie 1877. În cadrul acestei reprezentații festive a fost adus pe scenă drapelul turcesc capturat la Grivița de către ostașii batalionului al II-lea de vînători; Mihail Pascaly a recitat poezia *Steaua României* de G. Sion, iar Constantin Dimitriade *Balcanul și Carpatul* de Alecsandri (Massoff, *Teatrul românesc*, vol. II, p. 386).

¹²⁷ Într-un consiliu de război româno-rus, de la 1/13 septembrie 1877, s-a hotărîrit instituirea unei blocate complete a întregii poziții fortificate a Plevnei, renunțîndu-se la încercările de a cucerii prin luptă orașul. Au urmat, în săptămînile următoare, asalturi locale, printre care acela de la 6/18 septembrie 1877, pentru

La Grivița, armata română (14 dorobanți și 2 vânători) a cucerit de la turci 3 tunuri.

Printr-un ordin de zi, domnitorul hotărăște ca două să fie așezate lângă statuia lui Mihai Viteazul, iar unul lângă corpul de gardă de la palatul princiar.

În seara de 11 septembrie a sosit în Capitală drapelul luat de cavaleria română de la cerchezi.¹²⁸

Sosesc și cele trei tunuri luate de la turci. Sunt debarcate în gara Tîrgoviștea și aduse pe Podul Mogoșoaiei pînă la statuia lui Mihai.

Acolo așteaptă doamna Elisabeta, care a prezidat instalarea tunurilor, în mijlocul unei mulțimi enorme și a unei mari însuflețiri. Cel de-al treilea tun a fost dus la Palat.

Tunurile erau însoțite de sublocotenentul Hartel¹²⁹. Doamna îi oferi un buchet de flori, iar domnul îl decoră cu „Virtutea militară”.¹³⁰

La mijlocul lui septembrie, Eugeniu Stătescu intră în guvern luînd portofoliul Justiției. Ion Cîmpineanu rămîne titular la Finanțe.¹³¹

Garda imperială rusă, superbă, oameni cu înfățișare marțială și toți de statură erculeană, avînd cai coloși, defilează în fața doamnei Elisabeta.¹³² În aceeași zi, garda pleacă către Plevna.

Viața bucureșteană ia o mare dezvoltare de îndată ce intră rușii în București.

Bucureștii pe vremea rușilor

Rușii, oameni de petrecere, foarte dedați la băutură, mulți din ei plini de parale, umple toate localurile de petrecere și aruncă banii cu amîndouă mîinile.

Localul de petrecere la modă era atunci grădina Union-Suisse, unde s-a înălțat de cîțiva ani marele Hotel Simplon. Pe vremea aceea era numai

cucerirea redutei Grivița II, susținut de unități românești din Diviziile a III-a și a IV-a de infanterie și din Divizia de rezervă. După două asalturi și după ce au ajuns, prin luptă corp la corp, pînă în interiorul redutei, ostașii români au fost nevoiți să se retragă, suferind pierderi deosebit de grele, printre ofițerii căzuți la datorie aflîndu-se: maiorul Nicolae Ion, căpitanul Năstase Ion Grigore din Regimentul 15 dorobanți, căpitanul Bogdan Nicolae Lascăr, locotenentul Călinescu Dimitrie, maiorul Grigore Handoca, sublocotenentul Dănescu Alex. ș.a.

¹²⁸ În timpul unei lupte de cavalerie, susținută la 5/17 septembrie 1877 de unități române care supravegheau drumul Plevna—Rahova, cu un detașament de cavalerie otoman, în preajma localității Kneața, peste riul Isker, luptă în care turcii au fost puși pe fugă, soldatul Vasile Mohor a capturat de la un călăreț turc un drapel otoman.

¹²⁹ Sublocotenentul Artur Hartel, din bateria a 3-a a Regimentului III de artilerie, comandată de căpitanul Gh. Lupășcu se distinsese în timpul luptei de la 27 august/8 septembrie 1877, cînd a fost cucerit redanul din fața redutei Grivița I.

¹³⁰ *Tunurile luate de la turci*, ROM., an. XXI, 13 septembrie 1877, p. 816. Atît steagul cît și cele trei tunuri au fost aduse în București la 11/23 septembrie 1877.

¹³¹ La 23 septembrie/5 octombrie 1877.

¹³² Unități ale gărzii imperiale ruse au defilat pe Calea Mogoșoaiei, în fața principesei Elisabeta, la 5/17 septembrie 1877; trecerea gărzii imperiale către Dunăre începuse însă cu o săptămînă mai înainte (Beatrice Marinescu, Aurel Duțu, Șerban Rădulescu-Zoner, *Bucureștii și epopeea Independenței, 1877—1878*, Ed. Academiei, 1978, p. 137).

un șir de prăvălii mărunte, fără etaj, în cea din mijlocul, care ținea colțul între stradele Cîmpineanu și Sf. Ionică era instalată băcănia Sălcianu, iar în celelalte, de obicei, un mic birt ieftin.

Prin strada Cîmpineanu se intra direct în ceea ce se numea Grădina Union, o curte cu cițiva copaci, apoi o căsuță unde se afla instalat clubul Coloniei elvețiene și o instalație de popice. Acolo veneau să joace popice elvețienii și cițiva invitați ai lor.

Pentru vară, grădina era închiriată la trupe de cafeu-concert.

Anul acesta, și în prevederea deverului mare ce trebuia să aducă afluența rușilor, luase grădina în exploatare cîntărețul comic I. D. Ionescu și dăduse direcția nominală unei artiste franceze, cîntăreața Fanelly.

Cîteva cuvinte despre acest cîntăreț care, un număr de 19 ani, a fost copilul răsfățat al Bucureștilor.

Încă de pe la 1873 s-a ivit în București I. D. Ionescu, român transilvănean, comic, cîntăreț după modelul comicilor austriaci.¹³³

Înainte de Ionescu fusese cîntăreț la modă prin cafeurile concertate un oarecare Fillkovsky, care a dispărut repede. Ionescu a cultivat cupletul de actualitate, politic și social, iar autorii acestor cuplete erau Pantazi Ghica, Ion Moșoiu, N. T. Orășanu etc.

În 1877, I. D. Ionescu era în apogeul carierei sale. Grădina Union-Suisse era prea mică spre a putea cuprinde pe toți cei cari veneau să asiste la reprezentație. Mesele erau așezate pînă aproape de trotuarul străzii, iar în fiecare seară erau refuzate din cauza lipsei de spațiu între 200 și 300 persoane.

Ionescu avea canțonetele lui de mare succes.

Satira, împotriva unui bulgar, cîntată pe o arie populară:

*Să vezi na Petrana noastră
Cînd iese na portă,
Cum se strînge lume totă
Și se face rotă.*

Sau:

*Cu o botină
De cea mai fină
Și c-un pictor
Foarte ușor . . .*

*Colo-n grădină
Văd o blondină,
Ca un amor.
De dînsa mor.¹³⁴*

¹³³ I. D. Ionescu, despre care s-a mai vorbit în aceste pagini (p. 202—203 și notă 64), născut la Brașov în 1844, a trecut Carpații după 1860, formîndu-se în trupele lui Iorgu Caragiali, Matei Millo ș.a. În noiembrie 1874, după un șir de aplaudate turnee prin Transilvania, Banat, la Budapesta și Viena, se stabilește în Capitală și începe să dea spectacole în grădina Union-Suisse, precum și în alte săli și grădini bucureștene (Orașul Pesh, Dacia, Circ, grădinile Stavri, Rașca ș.a.); Ioan Massoff — de la care am preluat aceste informații — precizează că epoca „de glorie” a lui I. D. Ionescu a durat pînă prin 1887 (el moare în sărăcie, în iulie 1900, la Sinaia, unde este și înmormîntat).

¹³⁴ În anul 1877 I. D. Ionescu juca pe scenele din sălile Dația și Circ și în grădina Union. La sfîrșitul lunii octombrie 1877, la Teatrul-circ el apărea călare

Ionescu câștiga ce voia la Union-Suisse. În fiecare săptămână se ducea la Galați și-și depunea economiile la o bancă, iar în fiecare seară, după reprezentatie, un șir de 5—6 trăsuri lua drumul Herăstrăului vechi: era I. D. Ionescu cu amanta lui și cu un număr de prieteni — întotdeauna aceiași — cari în toate nopțile petreceau pe socoteala artistului.

I. D. Ionescu putea face avere, căci rareori un actor român a avut un prilej mai prielnic, dar a fost mână spartă; i-a plăcut prea mult petrecerile și a avut prea mulți prieteni dintre aceia pe cari francezii îi numesc *pique-assiette*¹³⁵.*

Dar Ionescu nu era singur la Union-Suisse, avea o trupă. Steaua acestei trupe era o cîntăreață franceză cu numele Fanelly. Fanelly era o veche cunoștință a Bucureștilor, era o artistă de talent și foarte inteligentă, de aceea succesele ei nu erau mediocre.

Odată, Gorciakof¹³⁶, cancelarul rusesc, care însoțea pe împăratul Alexandru al II-lea în România, dădu un prînz, sau fu invitat la un prînz. La această masă erau invitați, pe lângă un număr de generali și alți funcționari ruși, și câțiva români; printre aceștia Mihail Kogălniceanu, ministrul nostru de Externe și Dimitrie Sturdza, ministrul de Finanțe.¹³⁷ La șampanie, ușile se deschid zgomotos și un număr de femei de cafeu-concert intră sărind și cîntînd. Și una din ele sare pe genunchii lui Dimitrie Sturdza, pe care îl prinde de gît și-l sărută.

Sturdza, care era pudicitatea pe picioare, s-a roșit, s-a zăpăcit, a pus ochii în pămînt și a rămas mut de groază. Iar toți ceilalți se prăpădeau de rîs.

Aceasta fusese o bună farsă urzită de Mihail Kogălniceanu.**

În scurt timp Bucureștiul se umple de parale. În fiecare zi vedem o nouă frumusețe răsturnată într-o birjă luxoasă sau chiar într-o trăsură de casă. Fete de la modiste și croitorese, servitoare frumușele, cocote foarte modeste se înalță deodată, au parale și au lux.

Altele, femei cunoscute, văduve, femei măritate, lucrătoare sau cocote dispar deodată. Toate acestea urmează pe cite un ofițer rus peste Dunăre, în Bulgaria, sau în vreun oraș de pe marginea Dunării. Rușii plătesc bine, polii imperiali se văd în toate mîinile.

În rolul lui Osman-pașa în „marele spectacol în trei acte și în trei apoteoze”: *Bătălia de la Plevna; Luarea Griviței; Moartea eroului Valter Mărăcineanu*. „În acest timp Unionul devenea cu adevărat neîncăpător: I. D. Ionescu cînta cuplete, dansa, se acompania la pian, prindea vioara, apoi armonica, flutera o doină «de pe la noi», adică din Transilvania; frumoasa Fanelly interpreta *Steluța de Alecsandri*, compusă de D. Florescu...” (Ioan Massoff, *I. D. Ionescu de la „Union”*, Ed. Muzicală, București, 1965, p. 70—71). Totodată, pe scenă răsunau cîntece patriotice: *Muzica sună, Șoimul, Dați ajutoare pentru răniți*; cînd apărea o ediție specială a ziarelor, cu vești de peste Dunăre, el citea, în timpul spectacolului, ultimul comunicat; la 12/24 august 1877 I. D. Ionescu a participat, în sala Hotelului Dacia, la o reprezentatie în folosul „Opincului Independenței”, înființat de Maria Rosetti, urmată de alte „reprezentatii de gală în folosul înzestrării spitalelor”, în septembrie, la Teatrul-circ, alături de Ștefan Iulian, Raluca Stavrescu ș.a.

¹³⁵ Parazit, lingău (fr.).

¹³⁶ Principele Aleksandr Gorceakov — care, fiind în vîrstă (avea 79 de ani) nu putea însoți armatele ruse peste Dunăre — și-a stabilit reședința provizorie, din iulie pînă în decembrie 1877, la București, în clădirea legației Rusiei de pe Calea Mogoșoaiei nr. 15.

¹³⁷ D. A. Sturdza încetase de a mai fi ministru de Finanțe la 20 februarie/4 martie 1877, revenind în acest post în noiembrie 1878.

Petrecerile bucureștene urmează și se dezvoltă. Iată programul grădinei Union-Suisse din strada Cîmpineanu pentru 26 iulie:

„Trupa de sub direcția Fanelly va da, în beneficiul d-lui Ercole Carini, o frumoasă și variată reprezentațiune, după următoarea programă:

1. Parte: Trifouillar le Brasseur, Athend-moi-z-y; Chanson Russe; Ho! Y a ho!: Moda din ziua de astăzi, romanță.

2. Parte: Une lune de miel Normande¹³⁸.

3. Parte: Cliquot, Fantaisie (Lombard). Le champagne, musique de Mr. Carini; Romance, Steluța (romanță), La Gaillarde, polca mazurca de Mr. Carini.

4. Parte: Deux beautés d'autrefois¹³⁹.”

În grădina Guichard din dosul Palatului regal juca Pascaly în teatrul numit „Teatrul de vară“.

La 22 august se juca: *La sînul mamei; Filosofia bărbaților*, iar Teodor Popescu va cînta între acte aria lui Țepeș, opereta națională *Fata de la Cozia* de Eugen Carada. Prețurile 2 și 1 leu.¹⁴⁰

Ziarele cotidiene ale epocii nu erau puține. Aveam: *Românul* și *Telegraful*, ziare liberale, *România liberă* de sub direcția lui D. A. Laurian și prim redactor Ștefan Mihăilescu, cu înclinațiuni junimiste¹⁴¹, *Timpul*, organul conservatorilor catargiști, *Presa*, organul conservatorilor nuanța Vasile Boerescu, *L'Orient*¹⁴², ziar francez scos de către Emile Galli, un francez de curînd venit în țară, care pune ziarul sub direcția nominală a lui Al. Ciurcu, *Națiunea română*¹⁴³, editat de un alt francez, Frédéric Damé* și *Războiul*, cel mai răspîndit organ atunci, organ de opoziție crîncenă, editat de tipograful Weiss, dar redactat de către poetul Haralambie

¹³⁸ O lună de miere normandă (fr.).

¹³⁹ Două frumuseți de altădată (fr.).

¹⁴⁰ Despre spectacolele din grădina Guichard, din vara anului 1877, își amintea, mai tirziu, C. I. Nottara, angajat de Ion Ghica, în același an, ca elev la Teatrul Național: „Pascaly juca multe piese patriotice și el mai în fiecare seară recita, cu un drapel tricolor în mînă, poeziile patriotice de război, recent scrise de Alecsandri, inspirat de vitejia românilor cari se luptau la Grivița și la Plevna...“ (C. I. Nottara, *Amintiri*, ediție îngrijită de Mihai Vasiliu, E.S.P.L.A., București, 1960, p. 52). Eugeniu Carada, autorul „operei naționale“ *Fata de la Cozia*, era cunoscutul fruntaș liberal-radical, căruia I. C. Brătianu îi încredințase, în acest an, organizarea aprovizionării armatei române.

¹⁴¹ Cel dintîi număr al cotidianului *România liberă* a apărut la 15/27 mai 1877; din inițiativa lui D. A. Laurian, prim redactor fiind, la înființare, Ștefan C. Mihailescu. Jurnalul, de bună ținută intelectuală, s-a manifestat ca independent la început, devenind apoi, după 1881, organul de presă al grupului junimist.

¹⁴² *L'Orient*, „journal quotidien“ a apărut la 2/14 iunie 1877, Al. Ciurcu fiind „gerant“; o dată cu numărul datat 19/31 iulie 1879 *L'Orient* își schimbă titlul în *L'Indépendance roumaine*; Emile Galli este menționat ca director de la 6/18 octombrie 1879, iar ca proprietar-fondator și editor de la 31 martie/12 aprilie 1880; ziarul trece în proprietatea lui Al. Ciurcu la 10/22 februarie 1882, devenind către sfîrșitul secolului oficios liberal. Momente ale istoriei sale vor fi amintite de Bacalbașa, la locul potrivit, în volumele următoare ale acestei lucrări.

¹⁴³ Primul număr al *Națiunii române*, cotidian redactat de Fr. Damé cu concursul lui I. L. Caragiale, a apărut la 25 august/6 septembrie 1877, purtînd, potrivit obiceiului vremii, data de 26 august 1877 („A apărut la 25 august 1877 *Națiunea română*, ziar cotidian, avînd două ediții pe zi: una la 3 ore și alta la 6 ore seara. *Națiunea română* apare în toate zilele, chiar duminicile și în zilele de sărbătoare. Administrația și redacția, str. Lîpsceni 3“ — MOF., nr. 193, 27 august/8 septembrie 1877, v. mai departe p. 271—272 și nota 163.)

Grandeau.¹⁴⁴ La 15 noiembrie a mai apărut un ziar liberal în genul *Războiului* lui Weiss, cu numele *Dorobanțul*¹⁴⁵. Deci 9 ziare cotidiene.¹⁴⁶

Nici unul din aceste ziare nu mai trăiește astăzi.

Fiindcă toate faptele omenești sunt relative, bătăliile de la 1877, care nu erau decît niște inocente încăierări față de groaznicele bătălii din ultimul mare război mondial, aveau proporțiile unor întimplări colosale. Luarea unui singur drapel de către un soldat într-o luptă singulară fu apoteozată în toate felurile, iar soldatul Grigore Ion prezentat ca un erou legendar.

Această înscenare era de altfel impusă, căci trebuia întărit curajul unei armate de țărani, fără tradiții militare, fără cadre solide, fără conștiința valorii sale.

Dar o controversă se ridică repede. Drapelul luat de Grigore Ion fu adus în București de către maiorul Candiano-Popescu însuși, care fu înaintat, decorat și sărbătorit, prezentat fiind ca adevăratul erou al drapelului.

Toate ziarele opoziției dezaprobară cu energie această substituție, iar în public se răspîndi chiar zvonul cum că Candiano-Popescu nu s-ar fi purtat tocmai curajos pe cîmpul de bătaie. Adevărul era greu de aflat, fiindcă patima politicii de partid era amestecată. În adevăr, Candiano-Popescu, fiind un cunoscut liberal-roșu, trebuia să fie ținta atacurilor opoziționiste.¹⁴⁷

¹⁴⁴ *Războiul (Resboiul)*, cotidian politic și literar, proprietate a tipografului Ioan Weiss, a apărut la 23 iulie/4 august 1877, propunîndu-și să răspundă nevoii de informare a unui public mai larg în legătură cu operațiunile militare de peste Dunăre; conducerea redacțională i-a revenit poetului Gr. H. Grandeau (pînă în iunie 1879), care lucrase pînă atunci în redacția *Timpului*. *Războiul* a fost primul nostru ziar popular de informație, pregătind terenul pentru apariția, peste cîteva ani, a jurnalelor care s-au impus în această direcție: *Universul* (1884) și *Adevărul* (1888).

¹⁴⁵ *Dorobanțul*, ziar cotidian, a apărut la 15/27 noiembrie 1877, editor fiind tipograful Carol Göbl, difuzîndu-se — pentru puțină vreme — în tiraje rar întîlnite pînă atunci la noi, de pînă la 9 200 de exemplare.

¹⁴⁶ Bacalbașa a înregistrat corect principalele cotidiene bucureștene care apăreau în anul 1877, moment de referință în istoria presei românești, prin lansarea — într-un răstimp de dezlănțuire a energiilor creatoare ale națiunii — a unor publicații periodice care au inaugurat direcții fertile în procesul de modernizare a presei noastre: *România liberă* și *Războiul*. Cele 9 cotidiene erau însă 8, pentru că *Națiunea română* — am spus-o — a avut o apariție efemeră, de cîteva zile. De altfel, cotidiene cu o apariție mai mult sau mai puțin efemeră mai existau atunci în București: *Drapelul român* (august 1877), redactor Fr. Damé, de fapt ediția de dimineață a *Națiunii române*, *Vestea* („cel întîi ziar ce s-a vîndut la București cu cinci centime” = bani; apărea din aprilie 1877 sub direcția, la început nedeclarată, a lui Al. Macedonski) ș.a.

¹⁴⁷ Negarea meritelor reale ale lui Al. Candiano-Popescu în bătălia de la Plevna s-a făcut din meschine interese politicianiste, campania fiind susținută de cercuri antiliberale și reluată, periodic, pînă către sfîrșitul secolului, îndeosebi în Parlament. I s-a contestat chiar și participarea la lupta de la Grivița, deși fusese citat pe întreaga armată „pentru eroica conduită ce a avut conducînd Batalionul nr. 2 vînători la asaltul redutei Grivița în două rînduri consecutiv și intrînd în fine în redută cu oamenii ce mai rămăseseră din batalionul ce comanda, o dată cu celelalte trupe care au luat redută și în capul lor” (*Documente privind istoria României. Războiul pentru Independență*, vol. VI, Ed. Academiei, București, 1953, p. 42), fiind propus de generalul Alexandru Cernat, comandantul armatei române de operații, la 3/15 septembrie 1877 pentru a fi înaintat la gradul de „locotenent-colonel în miliție”. El a fost decorat de țară cu ordinul Sf. Gheorghe clasa a IV-a, pentru eroismul de care dăduse dovadă în lupta de la 30 august/11 septembrie 1877, împăratul Rusiei adresîndu-i-se cu cuvintele: „Ai comandat un batalion nu de

Candiano-Popescu era acuzat de conservatori că singura lui ispravă ar fi fost să răpească în mod abuziv, de la un maior turc, un admirabil armăsar arab, pe care îl adusese în București dimpreună cu drapelul. Se pretindea că maiorul turc înaintase chiar o plîngere guvernului român în această privință.

Dar liberalii nu se lăsară mai pe jos. Revanșa lor veni repede.

În ziua de 30 august, colonelul Alexandru Angheliescu — mai târziu ministru de Război care sfîrși printr-o condamnare în celebra cauză Broadvell¹⁴⁸ — comandantul Diviziei a IV-a înaintea Plevnei, dete un asalt nenorocit asupra redutei Grivița. Se spune că, fără un ordin expres și fără nici o pregătire prealabilă, colonelul Angheliescu, din singura lui inițiativă, dete asaltul în ziua sfîntului Alexandru, care era ziua numelui său ca și a țarului Alexandru II. Colonelul Angheliescu voise să facă o mare și plăcută surpriză țarului, oferindu-i de ziua numelui său una dintre cele mai însemnate întărituri ale Plevnei. Dar asaltul fu respins cu pierderi sîngeroase. Mulți români rămăseră în valea care despărțea reduta Grivița no. 1 de Grivița no. 2 și care fu botezată de soldați: Valea Plîngerii.¹⁴⁹

Acest eșec sîngeros provocă vii polemici în București. Mai puțin în presă dar foarte mult în cercurile politice cît și în public nenorocirea era comentată cu vehemență.

Conservatorii cereau să se ridice comanda colonelului Angheliescu spre a fi dat în judecată. Colonelul Alexandru Angheliescu era, și el, un liberal categoric.

Dar liberalii răspîndiră zvonul că atacul nu fusese respins din vina colonelului Angheliescu, ci din vina maiorului Iacob Lahovary, ofițerul de stat-major însărcinat cu recunoașterea terenului. Lahovary era conser-vator.

În public se spunea că maiorul Lahovary, fiind însărcinat cu recunoașterea terenului, nu mersese mai departe de Grivița no. 1 și nu descoperise că, după Valea Plîngerii se afla o altă redută, Grivița no. 2. Bineînțeles, se adăuga că Lahovary nu-și îndeplinise însărcinarea, din lăși-tate. Deci, cînd soldații români, în asalt, au ajuns în fața obiectivului, au fost trăzniți de focurile încrucișate ale celor două redute.¹⁵⁰

carne, ci de oțel⁴. Pentru a-și susține cauza el a scris un volum polemic, într-un stil grandilocvent imposibil, apărut postum (General Al. Candiano-Popescu, *Războiul neatîrnării. Istorie critică. Asaltul și luarea Griviței*, București, 1913).

¹⁴⁸ Generalul Alexandru Angheliescu, ministru de Război (1886—1887) în guvernul Brătianu, a fost nevoit să demisioneze în noiembrie 1887, fiind implicat într-un mare scandal de fraudă cu furnituri militare, fiind condamnat apoi, în decembrie 1888, la trei luni închisoare (v. volumul II al acestei lucrări).

¹⁴⁹ Relatarea lui Bacalbașa este inexactă, el confundă două momente deosebite ale războiului. Colonelul Alexandru Angheliescu a fost înlocuit la comanda Diviziei a IV-a de infanterie nu după bătălia de la 30 august/11 septembrie, pe care nu el o fixase la data respectivă, ci ca urmare a atacului nereușit asupra redutei Grivița II din 7/19 octombrie 1877, atac soldat cu importante pierderi pentru trupele române (au căzut atunci la datorie, printre alții, căpitanul Dimitrie Gănescu și locotenentul Dimitrie Lemnea). Colonelul Angheliescu și șeful său de stat major, locotenent-colonelul Serghie Voinescu își asumaseră întreaga răspundere a atacului, atac aprobat totuși, în prealabil, de principele Carol. Colonelul Angheliescu a fost numit apoi comandant al artileriei Corpului de observație de la Calafat, iar mai târziu comandant al Diviziei de rezervă.

¹⁵⁰ În timpul atacului asupra redutei Grivița, de la 30 august/11 septembrie 1877 s-a constatat că harta topografică a statului major, întocmită cu superficialitate de ofițerii Iacob Lahovary și C. Brătianu, de la serviciul topografic al armatei,

Afacerea veni în Parlament în urma stăruințelor lui Nicolae Lahovary, tatăl maiorului. Într-o ședință a Camerei, Ion Brătianu respinge acuzarea adusă maiorului și-i aduce laude pentru priceperea și curajul său.

Victoriile de la Plevna și eroismul dorobanților din regimentul 13 de Vaslui inspiră pe Vasile Alecsandri care publică atunci *Peneș Curcanul*.

În lauda vitejilor din regimentul 13, Alecsandri scrie nepieritoarele lui versuri:

*Plecat-am nouă din Vaslui
Și cu sergentul zece
Și nu-i era, zău, nimănui
În piept inima rece!*¹⁵¹

Poeziile epice ale lui Alecsandri străbat țara și renasc sufletele. Neamul, îngenunchat de atâtea veacuri, ridică capul și fiecare român începe să se cunoască și să dobândească încrederea pierdută de-a lungul restriștelor.

Alecsandri este marele bard al românismului.

Am citit un număr de critice făcute literaturii lui Alecsandri, am auzit pe mulți întrebând care dintre Alecsandri sau Eminescu este mai mare? Dar opera lui Alecsandri nu poate fi supusă examenului comparativ fiindcă nu poate fi judecată numai de pe valoarea ei literară, ci mai ales din punctul de vedere moral și național.

Istoria — nu cea de astăzi — ci istoria de mîine și de poimîine va spune că Alecsandri a fost marele poet al ceasului, care a cîntat gloria neamului său în cea mai încîntătoare limbă literară. Istoria va spune că a fost singurul bard care a cîntat epopeea din 1877-78 și a cîntat-o în versuri de o frumusețe unică necunoscută limbii române nici mai nainte nici după aceea. Și, totuși, în dicționarul lui Lazăr Șeineanu nici măcar nu se pomenește despre opera lui Alecsandri de la 1877-78. Se pomenește despre *Doine*, despre *Pasteluri* și despre *Despot-Vodă*, dar nici un cuvînt de *Fîntîna Blanduziei*, *Cîntul gîntei latine* și poezia înălțătoare și nemuritoare care a cîntat vitejia deșteptătoare a neamului românesc la 1877.¹⁵²

indica o singură redută și nu două, fapt care a provocat, după cum am arătat la locul cuvenit, mari pierderi unităților române, în valea numită apoi Valea Plîngerii.

¹⁵¹ Poezia *Peneș Curcanul* — datată: „Mîrcești, august 1877” — a apărut în revista *Convorbiri literare* din 1/13 ianuarie 1878.

¹⁵² Nimeni nu a contestat vreodată importanța poeziei patriotice scrise de Vasile Alecsandri în timpul Războiului de Independență și cuprinsă în volumul *Ostașii noștri* din 1878, dar el nu a fost singurul poet care s-a inspirat — atunci și în anii care au urmat — din epopeea luptei pentru independență a poporului nostru (e suficient să-l amintim în acest context numai pe G. Coșbuc). În ceea ce privește acuzația adusă de Bacalbașa lui Lazăr Șeineanu, de omitere cu intenție a unor lucrări scrise de Alecsandri în ultima parte a vieții sale (*Ostașii noștri*, *Cîntecul gîntei latine*, *Fîntîna Blanduziei*, 1884), din caracterizarea poetului, cuprinsă în *Dicționarul universal al limbii române* al lui Lazăr Șeineanu a inclus, începînd cu ediția a II-a, un succint capitol de nume proprii. În ediția a treia a lucrării, apărută în 1914, și care i-a fost, desigur, mai accesibilă lui Bacalbașa acest capitol cuprinde mai puțin de 200 de pagini (de la 829 la 1019), lui

Iată de ce spun că alți istorici, în alt viitor, vor trebui să judece pe Vasile Alecsandri.

Clipa de la 1877 a fost redesteptătoare pe toate tărîmurile. Superioară zilelor pe care le trăim, a făcut ca războiul de la 1877 să fie urmat de o perioadă de optimism obștesc. Toate rănile războiului din Bulgaria au fost îndurate cu stoicism și voioșie. Bucureștii aveau înfățișarea unui oraș pur românesc și fericit. Înfățișarea Bucureștiului de astăzi — în urma marelui război care ne-a dat întregirea neamului — murdar, bastard, fără conștiința mării glorie naționale dobîndite, numai cu preocuparea lucrurilor mici și a cîștigurilor mari, era necunoscută Bucureștilor de la 1877 și 1878.

În același timp se impune și Eminescu Bucureștilor.

Eminescu era cunoscut la „Junimea“ din Iași, unde avea admiratorii săi, dar nu era decît — spre a întrebuița un termen preferit astăzi — un poet regional. Cu *Scrisoarea a 3-a*, în care poetul a pus toată patima lui politică și toată ura împotriva liberalilor, se relevă și se impune. De aci înainte Eminescu rămîne, căci este consacrat mare poet național.¹⁵³

Alături de cei doi mari poeți de geniu apare, dînd multe speranțe pentru viitor, poetul căpitan Carol Scrob.

Cine cunoștea pînă atunci pe Carol Scrob? Aproape nimeni. Într-o bună dimineață aflăm, din gura lăutarilor, că un oarecare poet Carol Scrob a scris două bucăți care încep să zboare din gură în gură. Aceste două cîntece sunt:

*Aș dori din piept să-mi scot
Inima cu dor cu tot.
Și s-o pun în pieptul tău
Ca să simți precum simt eu.*

Al doilea:

*Luna doarme, luna doarme
Grațioasă,
Peste dealuri, peste dealuri
Și cîmpii.*

Aceste două bucăți plac mult bucureștenilor, aceste două cîntece devin cîntecele la modă; nu este petrecere în Herăstrău, la „Leul și Cîrnatul“ sau prin celelalte grădini, unde lăutarii să nu cînte și să nu repete neîncetat operele lui Carol Scrob. Dar poetul, care dedea atîtea speranțe, s-a oprit aci; nimic din ceea ce a mai scris după aceea n-a mai plăcut și n-a mai pasionat.¹⁵⁴

Alecsandri rezervîndu-i-se 15 rînduri, în timp ce lui Eminescu („genialul poet român“) i se acordă 13 rînduri, lui I. L. Caragiale — 4 rînduri etc., iar dintre clasicii literaturii universale, lui Shakespeare — 10 rînduri, lui Goethe — 9 rînduri, lui Dante — 5 rînduri, lui Lev Tolstoi — 7 rînduri etc.

¹⁵³ Primele patru *Scrisori* ale lui Eminescu au apărut în anul 1881 în *Convorbiri literare* (în ordine, la 1/13 februarie, 1/13 aprilie, 1/13 mai și 1/13 septembrie), contribuind într-adevăr la consolidarea faimei poetului, deși Alecsandri mai continua să fie favoritul marelui public.

¹⁵⁴ Așezarea în același context a numelui lui Carol Scrob alături de acelea ale lui Eminescu și Alecsandri constituie o impietate. „Poet și ofițer“, Carol Scrob (1856—1913), sublocotenent de infanterie în timpul războiului din 1877—1878 a avansat pînă la gradul de maior; este autorul unor poezii facile, madrigale, elegii

Asediul Plevnei se prelungește și începe să obosească opinia publică.¹⁵⁵ Încep murmurele, iar încrederea în destoinicia militară a comandamentului rus slăbește. La București, ca și în alte orașe ale țării, dese conflicte izbucnesc prin localurile publice între militarii ruși și publicul român.

Intrarea României în rzbel a pricinuit la Budapesta nu numai decepții, dar și o mare turburare. Ziarele evreo-maghiare sunt pline de obrăznicii la adresa României. Unul din aceste ziare ia în zeflema armata română, spunînd că este o armată de iepuri, pe care numai două regimente de honvezi unguri ar fi de ajuns spre a o arunca pe toată în Dunăre.¹⁵⁶

Dar acei corespondenți ai ziarelor străine care au asistat la crîncenele bătălii din fața Plevnei sunt cu totul de altă părere.

Corespondentul ziarului londonian *Daily Telegraph* scrie ziarului său chiar din Budapesta:

„Soldații români s-au condus cu o bravură demnă de cele mai bune elogiuri, mergînd de mai multe ori la asalt, deși respinși sub focul omoritor al împușcăturilor turcilor. Mai mulți fură uciși chiar pe parapetul redutei pe care o escaladaseră cu atîta curagiu și tenacitate.

Dacă se va ține socoteală că acești soldați erau la începutul carierei lor și că se luptau în contra unor lucrări puternice apărate de o armată redutabilă, trebuie a recunoaște că s-au bătut într-un mod remarcabil.

În ceea ce privește artileria română, rușii îi fac un elogiu ilimitat. Cavaleria n-a fost încă angajată într-un mod serios în foc, cu toate acestea atît oamenii cît și caii s-au ținut într-un mod perfect în mijlocul zgomotului luptelor. Infanteria a mers cu hotărîre în foc și a arătat o energie rară în [niște] împrejurări cu adevărat extraordinare pentru o armată tînără și cîteodată rău dirijată. Pierderea a 2 000 oameni din 7 000, adică o a treia parte din cei ce erau angajați, este o probă incontestabilă că românii nici n-au ezitat, nici nu s-au dat înapoi dinaintea pericolului. Ei au dat prin aceasta o dezmințire prognosticurilor nedrepte de cari a fost plină presa austro-ungară și germană în aceste din urmă luni [și] cari aruncau calomniile asupra acestei tinere armate.

erotice, romane, dintre care cele mai cunoscute sînt *Dor de răzbunare* („Aș voi din piept să-mi scot...” etc. pe muzică de George Cavadia) și *Luna doarme* (pe muzică de E. Macarie), citate mai sus și de Bacalbașa. Ambele romane (text și note) au fost incluse recent în culegerea *Romane* (Ed. Muzicală, București, 1984), în care însă versurile din *Luna doarme* sînt atribuite greșit autorului muzicii, E. Macarie (p. 209).

¹⁵⁵ Cele trei asalturi asupra Plevnei au demonstrat că aceasta nu putea fi cucerită decît printr-un asediu îndelungat. În acest scop au fost luate măsuri pentru încercuirea completă a grupării inamice, prin întreruperea legăturilor pe care ea le realiza cu spatele frontului prin linia de comunicație Plevna—Sofia. Trupele ruso-române au izbutit să închidă complet cercul în jurul Plevnei prin lupte succesive încheiate la 16/28 octombrie 1877; în toată această perioadă, de la începutul lunii septembrie și pînă la capitularea Plevnei, în jurul acesteia, cu cîteva excepții (asalturile românești asupra redutei Grivița II) nu au avut loc evenimente militare deosebite, care să mențină trează atenția opiniei publice din țară, iritată de întîrzierea victoriei spectaculoase pe care o aștepta.

¹⁵⁶ V. mai sus, p. 214 și nota 109.

Românii s-au bătut și încă s-au bătut cu bravură... În ziua de Sf. Alexandru [fără îndoială că] ei au ținut postul lor cu onoare, căci aveau să se lupte la postul cel mai periculos.¹⁵⁷

Ziarul *Le Temps* din Paris, vorbind despre atacul românilor de la 19 octombrie asupra redutei Grivița no. 2, spune:

„Ofițerii superiori ruși și străini cari sosesc de la Plevna fac mari elogii bravurii trupelor române. Ei raportează că-n lupta de la 19 octombrie, după un prim atac fără succes făcut spre miazăzi contra redutei turcești dinaintea Plevnei, comandantul Diviziunii a 4-a a reînceput seara atacul pentru a da satisfacție dorinței soldaților cari luaseră deja parte la întâia luptă.

Românii luară șanțurile și se luptară corp la corp cu turcii cari puneau silințe desperade spre a opri de a escalada parapetele.

Românii erau atât de înverșunați, încît se luptară astfel timp mai bine de o oră, fără a slăbi, contra unui inamic bine adăpostit și superior în număr.¹⁵⁸

La începutul lunii noiembrie moare Ulysse de Marsillac, profesor de limba franceză la Facultatea de litere din București. Marsillac era un distins literat și publicist, el făcea să apară ziarul săptămînal *Le Journal de Bucarest*.¹⁵⁹

Fostul circ Suhr este transformat în sală de teatru, reprezentațiile încep cu spectacole variate, tombolă etc.

La Teatrul Național se reprezintă pentru întâia oară, la 8 noiembrie, următorul spectacol:

OȘTENII NOȘTRI

1877

Piesă națională în 6 tablouri și un prolog
(Episod din rezelul actual)

Lucrată de d-nii Frédéric Damé și Dem. C. Olănescu

PROLOG

VISUL DOCHIEI

Poemă dramatică în versuri de dl. Frédéric Damé

Tradusă de d-nii ... muzica de dl. A. Căne

¹⁵⁷ *Bravura armatei române*, ROM., an. XXI, 29 septembrie 1877, p. 867; corespondența din Budapesta era datată: 25 septembrie 1877 (deci 13/25 septembrie).

¹⁵⁸ ROM., an. XXI, 31 octombrie 1877 (supliment); e vorba de atacul asupra redutei Grivița II, din 7/19 octombrie 1877; deși au ajuns pînă în șanțul de lîngă redută, ostașii români, care s-au luptat vitejește, au fost nevoiți să se retragă, suferind pierderi grele, însuși comandantul Regimentului 7 infanterie, locotenent-colonelul Grigore Ion, fiind rănit.

¹⁵⁹ Frédéric Damé, *D. Ulysse de Marsillac*, ROM., an. XXI, 9, 10 noiembrie 1877, p. 1002 („D. Marsillac nu mai este...“).

Persoanele prologului

Dochia
România

d-na E. Popescu
d-șoara M. Vasilescu¹⁶⁰

Pe la începutul lunii noiembrie, românii repurtează victoria de la Rahova. Aci au murit maiorii Ene și Giurăscu, locotenentii Radovici și Georgescu, cum și 66 soldați.

Au fost răniți: locot. colonel Măldărescu, alți trei ofițeri și 149 soldați.

La această bătălie au luat parte un batalion din regimentul de dorobanți (Mehedinți și Dolj), un batalion din 1 dorobanți (Muscel și Argeș), 1 batalion din 6 Ilfov, regimentul 10 dorobanți Putna, două regimente de călărași, 2 regimente de roșiori și un regiment de ulani ruși.^{161*}

Căderea Plevnei

În București, prelungirea asediului Plevnei face ca enervarea populației să crească zi cu zi. Pe de o parte se dădeau asigurări formale că zilele Plevnei sunt numărate, iar pe de alta se invita lumea ca să aibă răbdare.

Românii aveau alte succese, ocupau Nicopole, Lom Palanka¹⁶², biruiau la Rahova, însă Plevna nu cădea.

Intr-o zi, o bombă: ziarul lui Frédéric Damé, *Națiunea română*, publică o telegramă din T. Măgurele cum că Plevna a căzut. A fost ca o scinteie electrică. Mașinile tipografice nu mai pridideau ca să tragă, publicul asedia intrarea tipografiei și cerea foi, instantaneu se scot drapelele, grupurile de manifestații se succed ca valurile mării, orașul este în delir.

Însă, după câteva ore, o știre sinistră străbate mulțimea: știrea ziarului *Națiunea română* nu era exactă, Plevna nu căzuse.

¹⁶⁰ Am reprodus anunțul de-a dreptul din ROM., an. XXI, 8 noiembrie 1877, p. 999, deoarece în textul transcris de Bacalbașa se strecuraseră multe greșeli; premiera „poemei dramatice” *Vitul Dochiei*, scrisă în franțuzește de Fr. Damé și tradusă de D. C. Ollănescu-Ascanio în colaborare cu Th. Șerbănescu (muzica Auguste Canne) avusese loc însă la 9/21 octombrie 1877 (în cor figura și o viitoare stea a teatrului nostru, acum la începutul carierei, Aristizza Romanescu — cf. Ioan Massoff, *Teatrul românesc*, vol. III, p. 29—31).

¹⁶¹ Rahova (Oreahovo), localitate pe malul drept al Dunării, în fața portului românesc Bechet, era un important nod de comunicație și, totodată, un punct de legătură între forțele turcești aflate la Plevna și cele de la Vidin, constituind un pericol permanent pentru spatele armatelor ruso-române de la Plevna. Luptele de aici, la care au luat parte un detașament român aflat sub conducerea colonelului George Slăniceanu și un detașament româno-rus comandat de generalul Meyendorff, din armata rusă (detașament din care făceau parte Brigada de roșiori de sub comanda colonelului Victor Crețeanu și Regimentul 4 ulani=cavalerie rus) au avut loc în zilele de 7/19—9/21 noiembrie 1877, înamicul fiind silit, în cele din urmă, să părăsească, cu pierderi grele, cetatea Rahova, refugiindu-se la Lom Palanka și Vidin. Atacul cel mai important asupra Rahovei, susținut numai de ostașii români, s-a desfășurat la 7/19 noiembrie 1877. În timpul asalturilor au pierit eroic în luptă maiorii Constantin Ene și Dimitrie Giurescu, locotenentii Pavel Bordeanu și Nicolae Radovici, precum și 148 de ostași (nu a murit însă nici un locotenent Georgescu, așa cum susține Bacalbașa).

¹⁶² După un puternic bombardament de artilerie de pe malul românesc al Dunării trupele otomane (circa 2 600 de oameni cu șase tunuri) care ocupau localitatea Lom Palanka au fost nevoite să o părăsească, la 16/28—17/29 noiembrie 1877,

Aceeași mulțime care două ceasuri mai înainte n-avea destule laude pentru ziarul care știuse să dea, cel dintii, fericita noutate, acum alerga să spargă geamurile redacției.

A doua zi guvernul a impus lui Frédéric Damé să înceteze apariția acestui ziar.¹⁶³

Dar la 28 noiembrie, pe la orele 3 după-amiază, sosește știrea că, de astă dată, Osman-pașa, făcînd o ieșire cu toată armata sa spre a se re-trage spre Vidin, a fost silit să capituleze după o luptă vitejească de 4 ore și după ce a fost rănit la picior.

Știrile ulterioare arătau că lupta a ținut de la 8 jum. dimineața pînă la 1 jum. după-amiază. Ieșirea s-a făcut prin trei părți. Osman-pașa comanda ieșirea în persoană.

De astă dată bucuria populațiunii bucureștene este fără păreche. Toată lumea este pe străzi, drapele, torțe, muzici, procesiuni. Podul Mogoșoaii rămîne plin pînă noaptea tîrziu.

Un mare grup de manifestanți se duce la locuința lui C. A. Rosetti spre a-l aclama. Rosetti iese în balcon, răspunde manifestanților și cu acest prilej a rostit cuvintele pe care conservatorii i le-au imputat pînă

aceasta fiind ocupată de unități românești venite de peste Dunăre și de regimentele 2 și 8 călărași, în această zonă continuînd să mai constituie o amenințare pentru spatele frontului ruso-român de la Plevna numai cetățile Vidin și Belogradcic (ultima, în interiorul Bulgariei, la sud de Vidin).

¹⁶³ V. mai sus, p. 264, nota 143. Ca și Caragiale, Const. Bacalbașa fixează prea tîrziu momentul scandalului declanșat de apariția în jurnalul *Națiunea română* a știrii false privind căderea Plevnei. Aceasta a apărut în numărul purtînd data de 1/13 septembrie 1877 („Primim următoarea depeșă de la corespondentul nostru special din Măgurele, cu data de azi dimineața: T. Măgurele, 31 august dim. Aseară a sosit următoarea știre pozitivă: Armata principelui Carol a luat Plevna. Bucurie generală. Amănunte imediat prin poștă — 6 ore seară”), ziarul lui Damé luîndu-și însă toate precauțiunile în legătură cu această veste așteptată cu emoție de opinia publică românească („Pînă acum nici o depeșă oficială n-a confirmat depeșă corespondentului nostru oficial în privința luării Plevnei”), adevărindu-se apoi numai știrea privind cucerirea redutei Grivița I. Potrivit „reminiscentelor” lui Caragiale, pe care Bacalbașa le cunoștea, desigur (apăruseră în decembrie 1899 în *Universul*), corespondentul „oficial” al *Națiunii române*, „un om cu un nume binecunoscut în societatea noastră, binecunoscut, afabil și inteligent, dar boier scăpătat” trimisese din Turnu Măgurele următoarea depeșă „cifrată”: „Medoc fini. Votca, Tzuica, dedans” — tîlmăcîță astfel de Caragiale: „Medoc — Plevna; fini — luată; Votca — rușii; Tzuica — românii; dedans — înăuntru” (v. I. L. Caragiale, *Opere*, vol. III, ediție critică de Al. Rosetti, Șerban Cioculescu, Liviu Călin, Ed. pentru literatură, București, 1962, p. 387 și notele, p. 724). Imprudența jurnalului lui Damé și Caragiale a fost blamată de ziarele vremii, de *Telegraful și Războiul* (acesta din urmă consideră zvonul „o glumă infamă” în numărul său din 2/14 septembrie 1877), iar *Pressa*, la „Cronica interioară” (an. X, nr. 178, 2 septembrie 1877, p. 2), publica o relatare mai largă pe care, pentru că înregistrează exact atmosfera momentului, o reproduce în întregime: „Ieri dimineața, trecînd pe Podul Mogoșoaii, observăm o mare animațiune pe Piața Teatrului și înaintea hotelurilor Broft și Hugues. Lumea era adunată în mare număr și citea cu multă aviditate un ziar apărut de curînd și care are denumirea *Națiunea română*. Dar care era știrea publicată de numitul ziar ce provoca atîta animațiune în public? La «ultimile știri», cu litere compacte, se făcea cunoscut cetățenilor noutatea înveselitoare, așteptată și dorită de orice inimă românească, că *armata principelui Carol a luat Plevna*. Își poate lesne închipui cineva bucuria ce cuprinsese pe toți locuitorii Capitalei. Din nenorocire însă, acea știre nu era exactă și nu putem dezaproba îndestul modul de a da știri de senzațiune false din partea unui ziar ce abia a apărut de două-trei zile și care, prin urmare, ar avea mare necesitate ca să câștige încrederea publicului. Asemenea știri nefondate, în alte țări se urmăresc pe calea judiciară căci ele ating într-un mod simțitor demnitatea ziaristicii și produc efectul cel mai rău asupra cetățenilor cînd se văd atinși în credințele lor.”

ce a murit; Rosetti a spus: „Domnilor, am luat Plevna externă, e adevărat, acum, însă, ne mai rămâne ca să luăm Plevna internă“.¹⁶⁴

Plevna internă era înfrângerea definitivă a reacțiunii și realizarea reformelor democratice.*

Plevna a căzut într-o luni. Comandamentul aliat știa bine că turcii pregătesc ieșirea, de aceea se ținea bine și aștepta pregătit. Un dezertor turc veni simbată și anunță rușilor cum că Osman-pașa a împărțit trupelor hrana pe 3 zile și cite 1 500 cartușe de om. Aceasta era dovada că turcii vor ataca cît de curînd.

Apoi a urmat ieșirea și, după 5 ore de luptă eroică, capitularea.¹⁶⁵

În ziua de 2 decembrie, Serbia declară rezbelul Turciei.¹⁶⁶

Duminică 4 decembrie, țarul Rusiei intră în București spre a se reîntoarce în Rusia. Primirea ce i se face e grandioasă, orașul e pavoazat, seara iluminată.

Nemaifiind armată activă în București, onorurile au fost date de Garda Națională care era înșiruită pe strade. Ajuns la palat, țarul întrebă ce este această nouă armată? I s-a răspuns că este Garda Națională. Atunci, țarul îmbracă mantaua, scobori în curtea palatului, trecu în revistă Corpul de gardă și îl salută de trei ori.

¹⁶⁴ „Cînd manifestații din seara de 28 noiembrie s-au dus și la dl. C. A. Rosetti, redactorul *Românului* și prezidentul Camerei, marele patriot a îndemnat pe acei manifestați să fie totdeauna stăruitori, să nu obosească căci, după luarea Plevnei lui Osman, mai este o altă Plevnă, aceea a libertății pe care o amenință reacția“ (*Războiul*, 2/14 decembrie 1877, cf. Stoean; Pană, *Independența*, p. 295).

¹⁶⁵ După încercuirea completă a Plevnei, comandamentul aliat a dispus segmentarea întregului perimetru de cca 50 de km al frontului ruso-român în șase sectoare; sectorul 1, de 13 km, aflîndu-se sub comanda generalului Cernat (care dispunea aici de diviziile 2 și 3 române și de o brigadă de călărași), celelalte 5 sectoare fiind puse sub comanda unor generali ruși. După ce, la 19 noiembrie/1 decembrie 1877, Osman-pașa — silit de condițiile din ce în ce mai dificile ale asediului —, a cerut îngăduința (refuzată imediat) de a se retrage cu armata sa de cca 50 000 de oameni, fără armament, către Sofia sau Vidin, viteazul general turc a încercat cu puterea disperării, în ziua de luni 28 noiembrie/10 decembrie 1877 să străpungă blocada în sectorul al VI-lea al frontului, comandat de generalul rus Ganețki, care avea sub ordinele sale Corpul de grenadieri rus, Divizia a 9-a de cavalerie rusă, Divizia a 4-a de infanterie română, comandată de generalul Racoviță și Brigada de cavalerie română, de sub comanda colonelului Constantin Formac. După unele succese, încercarea de a străpunge încercuirea a fost oprită și trupele otomane care își propuseseră să străbată către Sofia (și nu către Vidin, cum afirmă Bacalbașa) au capitulat fără condiții, mușirul (generalul) Osman-pașa, rănit la un picior, predîndu-se colonelului Mihail Cerchez, comandantul Diviziei a 2-a de infanterie română, care ajunsese în această parte fierbinte a bătăliei în fruntea vitejilor săi ostași, venind din sectorul românesc al frontului. În felul acesta înaintarea oștirilor ruse peste Balcani — oprită în loc timp de cinci luni de rezistența eroică a lui Osman-pașa — a putut continua cu forțe sporite datorită și contribuției importante pe care tînăra armată română a adus-o la marea victorie de la Plevna, fapt recunoscut și de împăratul Rusiei care fi telegrafia principelui Carol cu această ocazie: „Rezultatul a fost desăvîrșit și mă bucur de strălucita parte ce armata altelei-voastre a luat întru acesta“ (*Independența României*, p. 194). „Lupta eroică“ — cum o numește Bacalbașa — a ținut aproape 6 ore, de la 7,30 dimineața pînă către orele 13 cînd, potrivit memoriilor generalului Cernat, „totul era terminat“ (Osman-pașa a fost luat prizonier la orele 12).

¹⁶⁶ Anunțîndu-l printr-o telegramă din 2/14 decembrie 1877 pe principele Carol despre intrarea în război a Serbiei, prințul Milan ținea să precizeze că țara sa „va lupta pentru același țel nobil pentru care luptă viteaza armată română“ (Ciachir, *Independența*, p. 209).

În București, împăratul a fost primit de doamnă, fiindcă domnitorul era în Bulgaria.¹⁶⁷

La 10 decembrie a murit Nicolae Golescu, fost locotenent domnesc, mare patriot român, acela care a fost cel dintâi decorat cu „Steaua României“ în gradul de Mare Cruce.¹⁶⁸

Două zile mai târziu vine știrea morții lui Victor Emmanuel, acel căruia i se spunea *Il Re galantuomo*, acela care făcuse unitatea Italiei.¹⁶⁹

În tot timpul anului, de la declararea războiului, s-au deschis în toată țara subscripțiuni pentru cumpărare de arme. Toate consiliile comunale și județene au subscris sume însemnate; de asemenea și foarte mulți particulari.

Două crime celebre

O telegramă din Brașov anunță că asasinii din strada Renașterii din București au fost osîndiți la moarte prin ștreang.

Dar ce era asasinatul din strada Renașterii?

În luna lui august 1876, Bucureștiul a fost îngrozit de o crimă petrecută în plin centru al Capitalei și în timpul zilei; o doamnă Orăscu și fiica sa Cleopatra au fost găsite în pimniță, moarte prin strangulare.

Iată cum s-a petrecut crima:

Doamna Orăscu locuia cu fiica sa Cleopatra și avea în serviciul său un bătrîn servitor român și o servitoare unguroaică, anume Rosa. Servitoarea Rosa se învoi cu amantul ei, un ungar și cu un alt ungar, prieten al aceluia, ca să omoare pe amîndouă femeile spre a le prăda.

În ziua crimei, Rosa a îndepărtat pe bătrînul servitor trimetîndu-l în Lipsani ca să aducă pentru stăpînele sale niște mostre; după plecarea servitorului, Rosa a introdus pe cei doi unguri în pimniță, apoi a chemat pe domnișoara ca să-i arate în pimniță ceva. Servitoarea mergea în urmă. Cînd fiica doamnei Orăscu ajunsese jos, cei doi unguri se repeziră asupra

¹⁶⁷ La 2/14 decembrie 1877 împăratul Rusiei a trecut în revistă o parte a trupelor care obținuseră victoria de la Plevna, printre care se aflau și 20 000 de ostași români. Sîmbătă 3/15 decembrie el a pornit spre patrie, ajungînd în București la 5/17 decembrie; în gara Tîrgoviștei el a fost întîmpinat de principesa Elisabeta, de membri ai guvernului, de alte autorități, precum și de cancelarul Gorceakov; în aceeași zi, el a părăsit București, fiind însoțit pe tot teritoriul țării noastre de Mihail Kogălniceanu (MOF., 8/20 decembrie 1877, p. 7154—7156).

¹⁶⁸ Generalul Nicolae Golescu (n. 1810), fruntaș politic liberal, fusese membru al Guvernului provizoriu în timpul revoluției din 1848 din Țara Românească, precum și al locotenenței domnești din 1866, după detronarea lui Al. I. Cuza; în cuvîntul omagial rostit de Mihail Kogălniceanu în Adunarea Deputaților la 12/24 decembrie 1877 Nicolae Golescu era caracterizat succint și exact: „Numele său înseamnă naționalitate, constituțiune, democrație“ (Anastasiu Iordache, *Golesții. Locul și rostul lor în istoria României*, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1979, p. 412).

¹⁶⁹ Victor-Emmanuel (Vittorio Emanuele) al II-lea (n. 1820), primul rege al statului italian unificat, începînd din 1861 și pînă la moartea sa, întîmplată în 1878; el nu a murit „două zile mai târziu“, ci la 28 decembrie 1877/9 ianuarie 1878.

ei și o prinseră de mâini și de picioare, iar Rosa îi aruncă după gît o frînghie cu care o sugrumă. Apoi servitoarea se duse iarăși sus și chemă grabnic pe doamna Orăscu, spunîndu-i că domnișoara și-a rupt piciorul. D-na Orăscu alergă, dar cînd ajunse în gura pimniței, își văzu fiica întinsă jos moartă. Se întoarse repede înapoi, țipînd și chemînd ajutor, dar servitoarea îi aruncă și ei lațul după gît și cu ajutorul celor doi unguri o tîrîră în pimniță.

Asasinii au fost prinși la Brașov după scurtă vreme.¹⁷⁰

La sfîrșitul lunii lui decembrie, precis în noaptea Crăciunului, pe o vreme viscoloasă cu multă zăpadă, s-a întîmplat vestitul furt al Cloștii cu pui de la Muzeul de antichități.

Muzeul de antichități era instalat în palatul Universității. De cu ziuă un tînăr numit Pantazescu s-a ascuns într-una din sălile Senatului, situată tocmai deasupra sălii în care se afla vitrina Cloștii cu pul. O santinelă se plimba întotdeauna în coridorul de jos, pe dinaintea ferestrelor acestei săli.

Pantazescu începu operația cînd viscolul sufla mai tare: tăie tavanul și făcu o gaură atît de mare cît să poată intra o umbrelă închisă. Din cauza viscolului, santinela nu auzi căderea micilor bucăți de tencuială. Apoi deschise umbrela și lărgi gaura atît cît să poată trece corpul său. Acum bucățile cele mari din tavan cădeau în umbrelă și nu mai era nici un pericol ca să facă zgomot.

Cînd deschizătura fu destul de mare ca să poată trece un om, Pantazescu trase umbrela sus, legă o frînghie de piciorul uneia din mesele cele grele, apoi, fiind un tare gimnastic, scoborî în Muzău. După ce luă toate piesele Cloștii, se urcă din nou cu puterea brațelor, introduse piesele în ambii pantaloni, pe care îi legă jos, iar a doua zi, dis-de-dimineată, ieși din Palat.

Lucrurile furate le-a dus acasă la dînsul și le-a ascuns în piano. Locuia în strada Italiană, într-o mică și veche căsuță, care a făcut loc mai tîrziu casei doctorului Nicolae Tomescu.

Una din piesele Cloștii a vîndut-o unui bijutier-ceasornicar din strada Șerban-Vodă, care a topit-o.

Descoperit din cauza indiscrețiilor sale, Pantazescu a fost osîndit, precum și ceasornicarul. Acesta din urmă și-a făcut anii de osîndă la penitenciarul Văcărești, iar Pantazescu la penitenciarul Cozia din județul Rîmnîcu Vilcei.

Mult mai tîrziu, tocmai cînd era aproape de termenul liberării, a voit să fugă și a fost împușcat. O versiune foarte acreditată a pretins că Pantazescu a fost asasinat; unii spun din ordin superior, alții pretind de

¹⁷⁰ Procesul asasinilor Alexandrinei Orăscu Nicolaide și a fiicei ei, Cleopatra, în vîrstă de 14 ani, a avut loc la Brașov, ucigașii — servitoarea Nagy Roszy, de 24 de ani, și bărbatul ei Fazekas Isztvan — fiind condamnați la moarte și executați prin spînzurare la 27 mai/9 iunie 1878 (*Ucigașii d-nei Orăscu, Pressa*, an. XI, 9 iunie 1878, p. 3, știre preluată din *Gazeta Transilvaniei*). „Crima din strada Renașterii“ a avut loc însă nu în august 1876, cum notează Bacalbașa, ci la sfîrșitul lunii iulie 1877 (vezi o primă relatare, sobră în *Pressa*, an X, 2 august 1877, p. 3; asasinii au fost prinși în Transilvania, cîteva săptămîni mai tîrziu — *Asasinatul Orasca Nicolaidi și fiica, Pressa*, an. X, 23 august 1877, p. 2).

către directorul închisorii căruia Pantazescu îi încredințase secretul unor ascunzători fictive unde s-ar fi aflat produsul numeroaselor lui furturi.^{171*}

¹⁷¹ Furtul „Cloștii cu puii de aur“, celebrul tezaur vizigot sau ostrogot descoperit în 1837 în apropierea satului Pietroasa (azi Pietroasele) din județul Buzău, din care se mai păstrează doar 12 piese aflate la Muzeul de istorie a României a avut loc — aproximativ în împrejurările descrise de Bacalbașa — nu chiar „precis“ în noaptea de Crăciun a anului 1877, ci la 20 noiembrie/2 decembrie 1875. Fostul seminarist Pantazescu-Popescu, hoț recidivist, în etate de 21 de ani, fiul preotului din comuna Titu, pătrunsese din biblioteca Senatului aflată deasupra Muzeului național în sala în care era adăpostit prețiosul tezaur de aur, reușind să-l sustragă și să-l ascundă în cutia de rezonanță a pianului său; el a fost prins și reținut de poliție două zile mai târziu, dar între timp presa liberală avusese răgazul să acuze guvernul conservator de risipirea avutului obștesc: „... Guvernul este conservator, Camera este conservatoare, Senatul este conservator, cu toate acestea, în loc să se conserve ceva subț aceste puteri, se risipește tot...“ (*Hoții la Muzeu*, TEL., an. V, nr. 1093, 21 noiembrie 1875, p. 1). Pantazescu a fost condamnat, în mai 1876, la șase ani închisoare, dar a fost într-adevăr ucis pe când încerca să evadeze din penitenciarul de la Cozia. Supoziția lui Bacalbașa că ar fi fost suprimat „din ordin superior“ este foarte puțin probabilă, Pantazescu încu-metându-se, de mai multe ori, în toată perioada de detenție (la început în închisoarea de la Biserican) să evadeze cu un curaj și o îndemnare ieșite din comun („Après plusieurs essais d'évasion, plus audacieux les uns que les autres, il a été dernièrement tué par une sentinelle qui l'avait surpris dans une nouvelle tentative de fuite, au moment où il s'échappait de la prison de Cozia, dans laquelle il subissait sa peine“ — Alexandru Odobescu, *Opere*, vol. IV, *Tezaurul de la Pietroasa*, ediție îngrijită de Mircea Babeș, Ed. Academiei, București, 1976, p. 63/145). Furtul „Cloștii cu pui“ într-o noapte viscoloasă din noiembrie 1875 a stîrnit senzație în București, nemaipomenita întimplare ajungînd peste cîteva zile, la începutul lunii decembrie, pe scenă: Pantazi Ghica avea să compună o „cantaonată“, *Cloșca cu pui*, interpretată cu mare succes în sala Walhala de I. D. Ionescu, iar echipa de gimnaști a profesorului Moceanu va prezenta la Teatrul Bossel o „mare pantomimă gimnastică și spectaculoasă, în un act și șapte tablouri“, *Hoțul de cloșcă sau Furtul nereușit de la Muzeu* (TEL., 4 decembrie 1875, p. 3).

ADDENDA

Reproducem selectiv, așa cum am precizat în Nota asupra ediției, pasajele mai importante eliminate de Bacalbașa atunci cînd a pregătit pentru a fi cuprinse în volum textele preluate din Adevărul, unele relatări mai dezvoltate precum și dialogul susținut cu cititorii ziarului privind probleme legate de amintirile sale.

Pag. 9 ,

* „Adevărul este că tot tineretul de pe vremuri a intrat în lume fără pregătire. Lipsă de profesori, lipsă de educatori, lipsă de pilde bune, cu cîteva dascăli demni de acest nume și călăuziți de acel instinct uman care este o moștenire a primitivității naturale.” (Constantin Bacalbașa, *Cronica săptămînală. Bucureștii de altădată, Adevărul*, an. XXXIV, nr. 11549, 27 noiembrie 1921, p. 1—2.)

Pag. 52

* „În magazinul lui Ghebauer și sub direcția lui Costi Ghebauer și-a făcut ucenicia d. Feder, directorul actualului magazin de muzică”¹ (*Id., ibid.*, nr. 11555, 4 decembrie 1921, p. 1—2).

Pag. 53

* „o mică casă cu un etaj, iar jos, pe strada Model, un mic restaurant studențesc, cu cîteva mese, unde mîncam cu abonament, pentru 30 lei, patru feluri de mîncare pe zi. Acest sărăcăcios birt era ținut de încă o și mai sărăcăcioasă femeie, numită *madame* Caliopei. Acolo am mîncat multă vreme în societatea lui Iancovescu, Grigore Golescu, Nae Papadat, Nae Basilescu, Mișu Alexandrescu etc.” (*Id., ibid.*)

Pag. 57

* „Întreaga porțiune a numerelor cu soț din Calea Victoriei (Podul Mogoșoaiiei) între Hotel Metropole și strada Umbrei este radical schimbată. Nici o urmă din cele ce era atunci. Hotel Metropole nu exista, nici casa Assan de alături, nici palatul Băncii Națiunii.” (*Id., ibid.*, nr. 11561, 11 decembrie 1921, p. 1—2.)

** „tatăl actualei doamne colonel Ciuflea” (*Id., ibid.*).

¹ În primele decenii ale secolului al XX-lea Jean Feder (1889—1941) a preluat de la Constantin Ghebauer magazinul de muzică și editura de note muzicale, precum și activitățile de impresariat ale acestuia.

*** „Pe locul Casei Episcopiei s-au săpat către anul 1872 fundațiile circului. Se înființase o societate pe acțiuni pentru clădirea unui mare circ zidit. Dar, după ce fundațiile au fost durate, societatea a dat faliment. Societatea avea un comitet pus sub președinția generalului Ioan Emanoil Florescu, pe atunci ministru de Război. Când, în 1873, s-a jucat la Teatrul Național întâia revistă de sfârșit de an intitulată *Cer cuvîntul*, generalul Florescu² apărea pe scenă în costum de jocheu, într-un picior cu o gheată și în cellalt cu un botfor și vindea acțiunile societății, cântînd un cuplet al cărui refren era: Cumpărați acțiuni! acțiuni! acțiuni!“ (*Id., ibid.*)

V. datele mai exacte privind construcția circului în text la p. 141.

Pag. 58

* „Era proprietatea unui domn Niculcea, tatăl doamnei Victor Dancovici și a colonelului Niculcea.“ (*Id., ibid.*)

Pag. 60

* „În numărul trecut am confundat două nume, am spus că, strada Regală a fost deschisă pe terenul boierului Năsturel, dar în realitate pămîntul de alături pe care se află astăzi sala Liedertafel era a acestuia. Strada Regală a fost deschisă pe proprietatea Cornescului. Dar fiindcă ambele proprietăți erau megieșe, mi-a fost greu, după trecere de 50 de ani, să precizez unde sfîrșea una și începea cealaltă.

Un cititor îmi scrie că în actualul squar al Ateneului nu a fost propriu-zis o episcopie, ci numai un început de biserică, unde era Metohul episcopiei de Rîmnicul Vilcea. Desigur că a fost așa, dar fiind am venit eu în București biserica dispăruse.“ (*Id., ibid.*, nr. 11567, 18 decembrie 1921, p. 1—2.)

După cum se poate constata, la publicarea în volum *Bacalbașa a operat îndreptările sugerate de cititorii săi.*

Pag. 64

* „În locul palatului Imobiliara era hanul Mercuș. Grand Hotel era numai un mic și ordinar Hotel de France.“ (*Id., ibid.*)

Pag. 71

* „Primesc multe scrisori prin care unele persoane caută să rectifice oarecari afirmări ale mele. Una din urmă este a d-lui avocat Mandy care îmi atrage atențiunea că birtașul Stavri nu era instalat în localul din str. Cîmpineanu, numit mai tîrziu Alcazar, ci în strada Academiei unde azi e Liedertafelul. Apoi îmi mai spune că pe locul ocupat azi de Poșta Centrală se afla mai înainte un circ care a ars etc.

D. Mandy este mai tînăr ca mine, de aceea nu cunoaște unele lucruri pe care le cunosc eu.

În adevăr Stavri a fost în str. Academiei și acest lucru l-am spus — însă mai tîrziu. În anul 1872 era în str. Cîmpineanu.

D. Mandy nu mi-a cetit toate articolele, de aceea îmi atrage atențiunea asupra unor omisiuni pe care eu nu le-am făcut.

Așa îmi vorbește de Circul de pe locul ocupat azi de Poșta Centrală, care circ ar fi ars! Acel Circ n-a ars niciodată, se numea Circul Suhr și a fost pur și simplu dărîmat. Iar Piața purta numele de Piața Constantin-Vodă. Acest lucru l-am scris, însă d. Mandy nu m-a cetit. Alte circuri au ars.

² Evident, nu generalul Florescu, ci un actor care-l imita pe ministrul de Război conservator.

Cînd am venit în București, Bulevardul cel mare nu era pătruns din Calea Victoriei, nici în dreapta, nici în stînga. În stînga către Șosea, pe locul actualului Grand Hotel du Boulevard, era un maidan pe care fusese instalat cîțiva ani mai înainte Circul Huttemann. Pe dreapta erau casele și locul Greceanu. Mai tîrziu au ars două circuri, dar nu cel de pe Piața Constantin-Vodă. A ars Circul Kremsler, o baracă învelită cu pînză instalat pe Bulevardul Elisabeta, cam pe unde e azi cinematograful Clasic. A fost un sinistru tragic fiindcă cea mai mare parte din caii de rasă și bine dresați au pierit în flăcări. Doamnele din societatea de sus au organizat o mare kermesă la Teatrul Național spre a veni în ajutorul artiștilor pîgubiți.³

Mai tîrziu — cred că era în 1884 — a luat foc în timpul reprezentației, mi se pare într-o zi de Paște, Circul Sidoli, instalat în același loc. Pe vremea aceea circul era condus de bătrînul Sidoli, tatăl lui Cesar și George Sidoli. De astă dată pagubele nu au fost prea mari, iar baraca de pînză n-a suferit decît nefinsemnate stricăciuni.⁴ (*Id., ibid.*, nr. 11579, 1 ianuarie 1922, p. 1—2.)

Pag. 72

* „Fiindcă să nu uităm că una din gloriile bucureșteanului este că știe să facă chef.“ (*Id., ibid.*, nr. 11573, 25 decembrie 1921, p. 1—2.)

Pag. 73,

* „Nicăieri nu-mi plăcea atît cît la Bordei. La Paște ori la Sfîntul Gheorghe ne angajam ceata: opt pînă la zece, cu cîntăreții Mugur Costache, Bărcănescu, Mitică Herescu, cu Caragiale, cu Iancu Suchianu, profesorul Mirescu, actorul Ștefan Iulian, translatorul Ilariu Hohaș, vioristul Drugoi și încă alții și porneam la Bordei. Plecam pe jos la Șosea, căci eram tineri și fără multe parale, ziua era plină de soare, iar sufletele pline de nepăsare și de veselie. Pe tot drumul glume, povești, siclieli și luări în periplezon. Și, în sfîrșit, ajungeam. Bordeiul era plin. Cît vedeai cu ochii, pe sub toate tufișurile cete așezate jos, pe iarba, fie pe haine ori fuste așternute. Și veselia era pretutindeni. Unii de-abia începeau, alții erau în toi, alții chiar făcuți. Cîte unul sau doi lăutari scîrțiau și oftau în ahturi desperate cîntecele populare ale epocii. Apoi danțuri; femei aprinse de băutură și cu poalele suflecate se prindeau în hore ori în brîuri. Și tot astfel pînă ce începea să se însereze.

De îndată ce soarele începea să se posomorească răsuna o pocnitură de undeva. Era un semnal. Și apoi pocniturile se succedau de aproape și grupurile chiuind și jucînd și urmate de lăutarii cari zdrăngăneau se îndreptau în șiraguri lungi către ieșire.

Noaptea aduce liniște și întunec, fiindcă Bordeiul nu era luminat. Dar pocniturile! Ce era cu ele? Iată ce era. La Bordei nu se găteau mîncări. Fiecare venea de acasă cu ce putea. La Bordei se vindeau numai: mititei, cașcaval, pîine, rachiu și vin. De îndată ce intra ceata în grădină trebuia să-și aleagă locul; după ce și-l alegea, unii se așezau jos pentru ca să nu-l ia alții, după aceea restul plecau după furnituri. Cel care avea grija mititeilor se ducea la grătar, comanda numărul trebuincios și ședea de pază pînă ce se frigeau. Îi lua pe o bucată de hîrtie și-i ducea

³ Circul Kremsler a ars la începutul lunii ianuarie 1882 (v. cap. *Anul 1882* al cărții lui Bacalbașa).

⁴ Circul Sidoli, instalat pe Bulevardul Elisabeta (Bulevardul Gheorghe Gheorghiu-Dej de azi) s-a prăbușit asupra publicului într-o zi de Paști, la 8/20 aprilie 1884, în timpul unei furtuni, cu care ocazie s-a produs și un incendiu (v. cap. *Anul 1884* al cărții lui Const. Bacalbașa).

la masă... Altul cumpăra pîinea, cașcavalul și ridichile. Alții cumpărau cîte o oală nouă care costa 10 bani, apoi se duceau la butoiul cu vin unde cereau să fie umplute, fiecare oală era de un litru.

Tradiția locului voia ca aceste oale — o dată cheful sffrșit — să fie trîntite și sparte. Era și o petrecere, era și o precauțiune igienică. Să nu bea nimeni a doua zi din oale trecute prin alte guri. Și cu toate acestea la masă pe iarbă verde oalele treceau din mîină în mîină și din gură în gură.

Iată pocniturele.

La Moși, în grădina Heliade, același lucru.

Grădina Heliade era proprietatea marelui literat Ion Heliade-Rădulescu, iar astăzi este tot în posesia moștenitorilor.

Dar Moșii de pe atunci nu sunt deloc Moșii de astăzi. Astăzi sunt numai un tîrg comercial, pe cînd atunci erau o instituție tradițională legată de datini de demult.

Noi liceanii sau studenții plecam pe jos în grupuri sau ne urcam pe imperialele tramvaielor. Și ne umpleam buzunarele cu porumb, orez, fasole sau grîu, cîteodată luam și flori. De cum intram pe Calea Moșilor, începeam bătaia cu lumea de la ferestre.

Obiceiul intrase oarecum în moravuri. Toate ferestrele erau garnisite cu femei și cu fete și cînd apăreau tramvaiele în șir, bătaia începea. Cînd vedeam fete frumușele, dădeam mai cu milă ori aruncam flori, pe celelalte le pocneam cu porumb ori cu fasole.

O dată cu desființarea imperialelor de la tramvaie a căzut și petrecerea care prinsese.

În Moși era distracție mare.

Pe vremea aceea tîrgul Moșilor nu era cel de astăzi. Era primitiv de tot. Nici șoselele, nici pavilionul cel mare, nici alinierea. Dar era viața de atunci altfel organizată. După o petrecere strașnică timp de patru-cinci ceasuri în tîrg ori în Heliade ne întorceam în cete dese cîntînd din fluier și învîrtînd din hîrțitori,

Toate sunt bune cînd ai în suflet 18 ani.

Joia Moșilor era pe atunci un eveniment. În Piața Teatrului, de pe la ora 5 nu mai găseai nici un muscal. Vorba: «A plecat Vodă la Moși» era ceva.

Intr-un an, prin 1874, în joia Moșilor, fiind de față cu cîțiva miniștri străini, Vodă își exprimă dorința ca oamenii din popor care se aflau în număr mare pe acolo să înceapă o horă. Bineînțeles toată acea lume de tîrgoveți, de slujnici, de țigani și țigănce au jucat o horă de-ți era mai mare sila. Pe semne că unii dintre miniștrii străini și-au exprimat impresiile prin semne de ironie fiindcă a doua zi Cezar Bolliac — care fusese de față la horă — a scris în *Trompeta Carpaților*: «Am văzut pe buzele unora dintre diplomații străini fluturînd zimbete ironice cînd se învîrtea hora în Tîrgul Moșilor, însă acei diplomați trebuie să știe că ceea ce au văzut ieri nu era poporul român săltînd în danțurile lui. Ieri au văzut numai pleava tîrgoveților și țigănimia de la margine; să vie la țară și acolo vor vedea cum știe juca flăcăii noștri cu pletele fluturînd în vînt»⁵, etc. etc.

⁵ Bacalbașa se referă, probabil, la „joia Moșilor“ din 1875 (29 mai/10 iunie) cînd, în apropierea „cortului domnesc“ ridicat aici și în prezența domnitorului, a soției sale și a corpului diplomatic, precum și a „elitei societății românești“ s-a încins — după ce au dansat călușarii — o horă („Hora, care s-a făcut lîngă cortul domnesc, n-a avut nimic caracteristic, nimic național; cu puțină îngrijire s-ar fi putut găsi în tîrg chiar o sută de fete și flăcăi în costum național cari să se prindă în horă. Nu erau în horă decît slugi și rîndași, bucătărese și jupînese în costumurile cele mai burlești, neștiind să joace, tăvăliți și urți la față“). Cu acest prilej, două zile mai tîrziu, *Trompeta Carpaților*, din care am reprodus citatul de mai sus (și care aprecia, cu exagerare, că în „tîrgul Moșilor“ s-ar fi aflat atunci 200 000 de per-

Dar în București se mai petrecea la dulap, la mustării, la tăiere etc.

Despre toate acestea în numărul viitor.“ (Id., ibid.)

O parte dintre amănuntele cuprinse în fragmentele de mai sus au fost preluate creator de către Bacalbașa într-un alt capitol al lucrării de față (Anul 1882, „Petreceri ale vechiului București“).

Pag. 84

* „Foarte popular și cunoscut în toate cercurile era Ionică Cobzarul ce-și zicea el singur «Ionică Frumosul»!

Ionică Frumosul era fiu de popă și cam idiot. Vara cutreiera grădinile-restaurante unde toată lumea făcea haz și cînta din cobză, iar iarna era internat la mînăstirea Viforita unde erau internați demenții.

Voga lui Ionică Frumosul i-o făceau două cîntece: întîiul era un cuplet politic în versuri datorit lui N. T. Orășanu, cel de-al doilea un cunoscut cîntec care era acesta: «Tu pleci, Marișo, te duci în piață / Să cumperi varză s-o faci cu rață / Varza s-o dai bărbatului / Iar rața amantului».

Succesul cel mare îl avea, însă, cupletul politic făcut de Orășanu împotriva guvernelor conservatoare care au urmat guvernului Ion Brătianu la 1868⁶ și care au inaugurat instituția bătașilor. Acest cuplet cuprinde o pagină din istoria politică a epocii.

Acuzați că comandau și protejeau bandele erau unii viitori fruntași liberali, precum Petrache Grădișteanu și d-nul Vasile Misir, fostul ministru.

Petre Grădișteanu, venit de curînd de la Paris, tînăr talentat cu avere, cu cultură literară, ambițios, de viță boierească și plin de temperament, s-a înscris în partidul antiliberal și candida la mîna uneia din fiicele generalului Ion Emanuel Florescu.

Liberalii l-au acuzat întotdeauna că el a fost organizatorul și comandantul bandelor de bătași cari chefuliau în grădina vestită pe atunci numită «Grădina de la Șapte Nuci».

În acest cuplet se mai vorbește și de Popa Tache, șef de bandă notoriu despre care voi vorbi.

Iată cele cîteva versuri pe cari mi le mai amintesc din întregul cuplet:

... Popa Tache und-te duci
Numa-n halat și-n papuci?
Mă duc taică-n mahalale
Ca s-adun la haimanale
Zidărași și dulgherași
Că sunt buni de ciomăgași.

.. Petre Grădișteanu
Îi trage cu tufanu.
Beizadea Mitică
Găsi oala mîcă

soane), scria concludiv în editorialul nesemnat, dar care ar putea să-i aparțină lui Cezar Bolliac: „Nu, cocoanelor elegante, domnilor consuli și domnilor străini veniți invitați și neinvitați la cortul domnesc, nu, nici călușarii ce ați văzut, nici hōra pe cari ați văzut-o nu sunt cele naționale, nu sunt cele ce trebuiau să fie. Surisul d-voastră s-ar fi prefăcut în admirațiune cînd ați fi văzut pe cele adevărate“ (TRC., an. XIII, nr. 1201, 1 iunie 1875, p. 1). Bacalbașa a reproduș, desigur, din memorie citatul din text, deci cu mare aproximație.

⁶ I. C. Brătianu nu a fost prim-ministru în anii 1867—1868, ci ministru de Interne (v. nota 6, p. 12).

Că-i strîmă la gură,
 Rea la-nghițtură.
 Junele Misir
 Suge din clondir.
 Bătăușii ține
 Isonul pe vine⁷ etc., etc.

Ionică Frumosul, după ce-și debita cele două cîntece și aduna gologanii, saluta frumos, spunînd următoarele vorbe în limba franceză: «*Je vous aime, je vous adore / Que pretendez vous encore? / Bonjour mon ange! / Sărut mîna, conașilor!*»

Ionică era amorezat lulea de cea mai elegantă și mai șic doamnă din elita bucureșteană. Fiindcă bărbatul doamnei era un om de petrecere, Ionică venea des să-l delecteze la masă. Într-o zi și-a declarat flacăra, la care doamna a răspuns că și dînsa îl iubește pe Ionică. Însă pentru ca Ionică Frumosul să poată obține un sărutat de la iubita lui trebuia să-i dea dovezi de dragoste. Una din aceste dovezi era să bea pînă în fund o sticlă cu apă de doi litri. Bietul Ionică bea regulat sticla cu apă, se supunea torturii, dar sărutatul nu venea niciodată. La birt îl întrebau: Pe cine iubești tu, Ionică? — Pe coana Anicuța. / Dar ea te iubește? / Mă iubește.

Bietul epileptic — căci Ionică era epileptic — era blînd, bun, vorbea întotdeauna blajin și întotdeauna vesel și surizător. Într-o vară bietul Ionică n-a mai venit la birt; necăjita lui viață se stinsese. Cuvintele franțuzești pe care le debita la sfîrșitul fiecărui concert le învățase de la cocoana Anicuța.

Cred că a murit tîrziu, în tot cazul a murit după evenimentele politice de la 1888, fiindcă în anii din urmă ai vieții lui își complectase cupletul politic cu un număr de versuri privitoare la aceste evenimente: «*Paisprezece martie / Iancu Brătianu / S-a dus la Palat / Și a protestat*».⁸

Un alt nume care a circulat mult, pe care îl întâlneai în polemici, în presă, prin întrunirile publice era numele lui Popa Tache.

Popa Tache din Verde — fiindcă mai tîrziu am mai avut alți doi Popa Tache politicieni: Popa Tache din Negru, omul d-rului Sergiu, șeful de culoare liberal de pe calea Moșilor și Popa Tache din Căramidari în culoarea de Albastru, omul d-lui Jean Florescu. Ei bine, Popa Tache din Verde era considerat acum, nu numai ca șeful bandelor de bătăuși, dar ca personificarea regimului conservator. În ziarele liberale regimul era numit întotdeauna: regimul lui Popa Tache. Prin anul 1884 l-am cunoscut și eu. Era un om de o statură herculeană. Rar am văzut un român

⁷ „Cupletul“ era, probabil, alcătuit pe baza mai multor poezii pe care în anii 1870 N. T. Orășanu le publica în revistele satirice ale vremii, inspirîndu-se din activitatea bandelor electorale conservatoare. Reproducem cîteva fragmente, cuprinzînd versurile de care își amintește Bacalbașa: „— Frunză verde trei lăptuci / Popă Tache, und'te duci / Numa-n cauc și-n papuci? / — Mă duc, tată-n, mahalale / Să adun la hăimanale / Care fac tot dandanale...“ (*Cîntec poporar*, datat 1870, în vol. I, N. T. Orășanu, *Opere satirice*, partea II, Satire noi, 1868—1872, București, 1875, p. 86); „S-a întins chief mare / Cu beție tare / Azi în București, / Tot cu bani domnești... / Bandiții s-adună / Toți cu voie bună / Mesele-ncongior / Cu toți capii lor / Colea Beizadeaua / Și-a stropit mășeaua. / Petre Grădișteanu / Suge cu cio-canu / Și Marghiloman / Trage din borcan, / Iancu Chipiliu / Preferă rachiu / Nea Andrei Purcică / Găseă oala mică / Și strîmă la gură / Rea la-nghițtură... / Popa Tache cîntă / Rezemat în bîță / Și bandiți-l ține / Isonul pe vine / Juocînd tonto-roi / Pe lîngă butoi... / Junele Misir / Suge din clondir / Ca prim-procuror. / Și ca cap al lor...“ (*Chief electoral. Cîntec poporar*, datat 1870, în: N. T. Orășanu, *op. cit.*, p. 90—91).

⁸ În zilele de 13/25, 14/26 și 15/27 martie 1888 „opoziția unită“ a organizat mari manifestații de stradă, care au dus la căderea guvernului liberal al lui I. C. Brătianu (acesta demisionează la 19/31 martie 1888). V. cap. *Anul 1888* al cărții lui Const. Bacalbașa.

cu o asemenea construcție athletică. Nalt, spătos, cu gîtul taurului, fâlcos, cu părul și barba creată, de altfel nu urfî bărbat și nici antipatic, avea o înfățișare de masivitate care impunea. Înțelegeai că te afli în fața forței. Cînd l-am cunoscut, deși avea aproape de 70 de ani, era ca un trunchi. Părea etern. Dacă omul acesta ar fi învățat lupta [neclar în ziar] sau boxul [?] ar fi ajuns unul din atleții reuțați.

Acum începuse să se ramolească și era comun. De altfel nu cred să fi fost vreodată inteligent. Era un animal formidabil.

Lunga domnie liberală îl redusese. Ras de mitropolitul primat, fără biserică unde să slujească, trecuse la liberali și trăia din mici samsarlicuri și stăruințe.

Un alt nume foarte răspîndit în presa liberală era Ilie Geambașu...“ (*Id.*, *ibid.*, an. XXXV, nr. 11590, 15 ianuarie 1922, p. 1—2.)

Povestea lui Ionică Frumosu este reluată de Bacalbașa, într-o formă mai comprimată, în vol. II al acestei lucrări (v. cap. Anul 1886); despre Popa Tache v. vol. de față, p.22, aceeași relatare, mai rezumativă.

Pag. 85

* „O doamnă îmi atrage atenția că principesa Irina Suțu nu era născută dintr-o familie burgheză, ci dintr-o familie din cele mai aristocrate, familia Hag Moscu avînd o ascendență nobiliară fără contestație posibilă. Iau act cu mulțumire de observațiunea doamnei care mi-a scris.“ (*Id.*, *ibid.*, nr. 11607, 6 februarie 1922, p. 1—2).

Pag. 88

* „O ispravă celebră a fost aceea cînd a pîlmuit pe prefectul de poliție Vasile Hiotu, tatăl ministrului nostru la Praga. Un conflict personal izbucnînd între Izvooreanu și Hiotu, cel dintîi a așteptat pe prefect la Șosea, a sărit asupra lui și l-a pîlmuit.“ (*Id.*, *ibid.*, nr. 11596, 24 ianuarie 1922, p. 1—2.)

Pag. 93

* „Poporul, ziar independent al lui Nicolae Basarabescu, apărea cînd o dată, cînd de două ori pe săptămîină.“ (*Id.*, *ibid.*, nr. 11607, 6 februarie 1922, p. 1—2.)

Pag. 94

* „*Curierul financiar*, revistă financiară a lui Mina Minovici, a apărut în anul 1874 și ieșea o dată pe săptămîină.“⁹ (*Id.*, *ibid.*)

Pag. 101

* „Toate ziarele care apăreau, mai mult sau mai puțin efemer, fie umoristice, fie serioase erau din opoziție. Guvernul aproape nu avea presă; avea numai ziarul *Pressa* și altf.

Dar o lovitură de teatru se produce în politică: Manolache Costache Epureanu se strică cu guvernul și trece în opoziție. Un moment s-a crezut că-l va urma și Beizadea Mitică, președintele Camerei, dar faptul nu se produce. Însă sufletește despărțirea era făcută. Prințul Dimitrie Ghica și Vasile Boerescu rămîn în partid,

⁹ *Curierul financiar*, gazetă fondată de Mina Minovici, a început să apară de la 14/26 februarie 1874, mai întîi de două ori pe săptămîină, apoi (de la 30 martie/11 aprilie 1875) săptămînal; și-a încetat apariția în 1916.

unul la președinția Camerei, și cellalt în guvern, dar prăpastia este săpată. La alegerile pentru Cameră din 1875 Beizadea Mitică este bătut de liberalul Gheorghe Vernescu, la Colegiul I de Ilfov, el care nu căzuse niciodată în acest colegiu. Se spunea că Beizadea Mitică ar fi spus la o întrunire : «Îmi pare rău că nu am un fiu ca să-i las moștenire Colegiul I-iul de Ilfov». Căderea Beizadelei este datorită guvernului care n-a vrut să-l susție.

Dar și generalul Florescu lucra pe dedesubt ca să sape pe cuconul Lascăr. Toate acestea au adus prăbușirea regimului conservator.

Tatăl meu, care era atunci polițai la Brăila și factotum electoral, mi-a spus cum că fratele generalului Florescu, deputatul Alexandru Florescu, fusese trimis în turneu prin țară în preajma alegerilor din 1875. Tatălui meu i-a cerut ca să combată pe sub mână candidaturile lui Lascăr Catargiu pentru ca «să-l dea peste cap pe moldoveanu». Tatăl meu i-a răspuns că nu se poate asocia la un act de trădare.

Aceasta era atmosfera în partidul de la cîrmă.

În numărul viitor voi scri despre un alt om al zilei, despre vestitul doctor Drasch. (Id., *ibid.*, nr. 11618, 19 februarie 1922, p. 1—2.)

O parte din informațiile cuprinse în acest fragment au fost dezvoltate de Bacalbașa în capitolul Anul 1875 din volumul de față.

Pag. 141

* *In Adevărul o versiune mai detaliată a paragrafelor anterioare:*

„Generalul Florescu, ministrul de Război, înființă cele dintâi 16 regimente de dorobanți. Aceste regimente erau obținute prin transformarea, reorganizarea și înmulțirea trupei de grăniceri. Grănicerii dispăreau deodată cu înființarea regimentelor de dorobanți și primeau o nouă uniformă inclusiv căciula care amintea pe Mihai Viteazu. Pînă atunci grănicerii purtau pe cap o coafură la fel cu calpacul bulgăresc.

La 10 Mai se făcu o mare defilare la Șoseaua Kiseleff. Era o zi strălucitoare, un public foarte numeros se îngrămădea și defilarea începu avînd în cap pompieri cu căștile strălucitoare.

Trecerea dorobanților fu aplaudată de public, iar fața domnitorului radia de bucurie.

Generalul Florescu se încerca să combată curentul opoziționist printr-un contracurent patriotic.

Aceasta se vedea. De aceea luă dispoziția ca elevii din licee cît și studenții universitari să fie concentrați în Dealul Spirei la cazarma Alexandria spre a primi instrucția militară.

Gata la tot ce era noutate și acțiune, ne-am prezentat elevii din licee în număr mare la cazarmă. Și instrucția începu. Instructorul nostru era un domn căpitan Segărceanu din infanterie.

Pentru ca să rămînem și mai mult legați de militarizarea noastră ni s-a cerut ca să ne facem și uniforme. Bineînțeles foarte puțini au răspuns la chemare. Dar eu am fost dintre cei cari și-au făcut uniforma. Cu 22 de lei mi-am făcut o tunică și o pereche de pantaloni dintr-un dril grosolan, cît și o căciulă de oaie. Uniforma noastră era aceea a dorobanților.

După cîteva săptămîni de instrucție am primit puștile model Peabody, apoi, într-o duminică, am făcut un marș militar pe străzile Capitalei cu muzica în frunte. Pe vremea aceea era lume puțină în București, iar aceea cîtă era nu avea obiceiul stradei — mai ales femeile — cum îl are lumea de acum. De aceea succesul nostru de curiozitate nu a fost prea mare.

Bineînțeles conservatorii credeau că au să prezideze ei la marile întâmplări ce se presimțeau, dar evenimentele s-au desfășurat altfel. Nu au trecut nici doi ani și cabinetul Lascăr Catargiu fu silit să părăsească puterea.

Totuși generalul Florescu lucra și lua măsuri ca să echipeze armata. Din vreme a umplut magaziiile cu căciuli, lopeți și alte obiecte trebuincioase unei armate în campanie. Se va vedea că, la venirea lor la putere, liberalii au făcut o vină mare guvernului conservator din această prevedere.

În fiecare duminică din primăvară și începutul verii era în Cișmigiu răzvod. Detașamente din fiecare armă, ofițeri, generalul Florescu urmat de aghiotantul său căpitanul din roșiori Gherghe și alți ofițeri din stat-majorul său luase muzică. Generalului Florescu îi mai plăcea și fastul, pe lângă dorința ce avea de a canaliza interesul public către acelea ale oștirii.

Dar pasiunea opoziționistă birui.

Nu e nici o asemănare între tonul ziarelor de astăzi și ziarele de atunci. Ziare erau puține, iar limbajul lor era cu mult mai calm. De altfel nici nu s-ar fi putut să fie altfel, întrucât legea prevedea arestul preventiv pentru delictele de presă.

Un fapt secundar produce o mare emoție în public. Pe vremea aceea faptele de minimă importanță — dacă aveau legătură cu politica — impresionau și făceau senzație.

În *Românul* apare un articol violent împotriva generalului Florescu, ministrul de Război. Articolul era scris de către dl. Emil Costinescu. A doua zi un căpitan din activitatea infanteriei, căpitanul Zisidi, se duce la redacția *Românului* și insultă pe dl. Costinescu, amenințându-l cu lovirea. O ieșire pe teren devine inevitabilă. Pe teren dl. Costinescu prinde cu mâna stângă spada adversarului său în clipa când era să-l atingă. Gestul nefiind tolerat de regulile duelului lupta încetează. Dl. Costinescu spune că fiind nervos a făcut o mișcare involuntară și propune să i se lege mâna la spate. Dar martorii căpitanului Zisidi refuză. Procesul verbal consemnează întâmplarea. Bineînțeles în public cazul nu mai e discutat în speță, dar după colorarea politică a combatanților, conservatorii pretind că Emil Costinescu a dat dovadă de lașitate, liberalii ripostează acuzând guvernul că a trimis un spadasin ca să asasineze pe un ziarist de valoarea lui Costinescu." (*Id., ibid.*, nr. 11648, 26 martie 1922, p. 1—2.)

Pag. 145

* „În viața publică debutează cu un cuvânt de spirit. Prefect al poliției era acum dl. Theodor Văcărescu¹⁰. Bonifaciu scrisese ceva atingător la Domnitor și, conform moravurilor de atunci, e chemat la poliție. Se vede că prefectul a fost cam categoric în sfaturile ce i-a dat ca să se astîmpere, căci ieșind din cabinetul acestuia, tânărul literat a publicat o scrisoare de protest într-un ziar liberal în care se citea următoarea frază:

«Domnul prefect mi-a spus că m-a chemat la domnia-sa nu în calitate de prefect al poliției, ci numai ca un prieten al familiei mele, numai ca Văcărescu. Însă din cele ce mi-a spus în urmă am înțeles că nu era vorba de Văcărescu, ci de Văcărești».

Este singura frază care a rămas de la simpaticul Bonifaciu." (*Id., ibid.*, nr. 11643, 21 martie 1922, p. 1—2.)

Paragraful este reluat succint de Bacalbașa într-o notă de subsol, în volum (v. p. 162, nota 29).

¹⁰ „În articolul trecut s-a tipărit din eroare că prefect al poliției a fost Theodor Văcărescu. Prefect al poliției a fost Enăchită Văcărescu." (*Id., ibid.*, an. XXXV, nr. 11648, 26 martie 1922, p. 2.)

* *In Adevărul o relatare mai dezvoltată a întrunirii din sala Bossel:*

„O întrunire publică este anunțată la sala Bossel, fiindcă alegerile generale pentru Camera sunt în apropiere. Întrunirea e anunțată de Nicolae Fleva. Este începutul marii campanii politice care se va sfârși cu răsturnarea lui Lascăr Catargiu și a regimului conservator, pentru ca să dea României guvernarea liberală cea de 12 ani. Sala Bossel e plină de public, mai ales de tineret școlar. Un singur orator a vorbit: Nicolae Fleva.

Infățișare extrem de simpatică, statură proporționată, figură brună, încadrată de barbă neagră, bărbat frumos în toată puterea cuvântului. Are glasul cald, insinuant, are un timbru pe care natura nu l-a cheltuit cu prea mulți.

Una din marile taine ale succeselor de tribună ale acestui mare frazeolog era timbrul vocii: Fleva era un incomparabil bariton politic. Bogatul lui debit de banalități oratorice era expectorat cu glas atît de cald, cu inflecțiuni atît de sonore și atît de armonice variate încît erai silit să-l ascuți.

Era un torent care pornea, iar vorbele ieșeau năvală din gura lui și porneau și curgeau libere de orice control al judecății, încît începeai să vezi că omul a pierdut șirul. Fleva simțea și el același lucru, simțea că nu-și mai poate încheia fraza pe care nu mai era stăpîn. Și atunci — cabotin meșter cum era — se oprea scurt ... Apoi rotunjindu-și privirile asupra auditoriului și rînjind frumoșii lui dinți albi într-un suris seducător și șmecher, urma cu glasul blajin și ca într-o șoaptă:

«Domnilor, n-aș voi să spun mai mult. Mă opresc aici».

Apoi, izbucnind deodată, ca un bubuit de tun:

«Cine are urechi de auzit să auză!»

Tunete de aplauze și strigăte furtunoase¹¹ de: bravo! ridicau o sală electrizată de atîta elocință. Și, gîfîind, auditorii ne uitam unii la alții spre a ne comunica nemaipomenita mulțumire.

Această întîie întrunire a lui Fleva a fost un semnal.

Îmi aduc bine aminte că, ieșind la orele 11 de la sala Bossel, m-am dus repede la Institutul Heliade unde eram în pensiune. Cum ajung în dormitor o tuză violentă mă scutură și scuip sînge. După un mare entuziasm o mare spaimă.

A doua zi consult doctorul care nu constată nimic anormal. Probabil, îmi spune el, că strigînd prea tare la întrunire și s-a rupt vreo vîină capilară în gît. Acesta era botezul singelui meu în politică. Se va vedea mai tîrziu că am vărsat și altul pentru aceeași mare cauză.

Cu foiletonul din numărul viitor voi începe descrierea amănunțită a epocii de mari frămîntări interne cari au provocat schimbarea fundamentală a regimului politic.“ (*Id.*, *ibid.*, nr. 11643, 21 martie 1922, p. 1—2.)

* *In Adevărul era reprodusă și o fotografie urmată de explicația:*

„Iată aici un clișeu reprezentînd patru ofițeri din garda națională. Iată-i cu uniforme epocii, cu figurile încadrate în favoriții ce se purtau atunci și cu ținută foarte burgheză, întrucît toți acești ofițeri nu erau militari de carieră, ci numai niște modești comercianți, proprietari, funcționari etc. aleși prin votul oamenilor din trupă. În fotografia ce reproducem aici figurează și un politician liberal, șef de coloare în coloarea de Negru, cunoscut pe vremuri, Veniamin Hernia.“ (*Id.*, *ibid.*, nr. 11688, 14 mai 1922, p. 1—2.)

¹¹ În original: *furioase*.

** În ziar *Bacalbaşa* reproduce o altă fotografie, precedată de următoarea explicație:

„Mai dau și fotografia unui alt liberal tânăr, aceea a lui Matei Smedeanu, mal tîrziu funcționar pe la Ministerul de Finanțe. Roșu fanatic, a rămas și acesta toată viața lipit de partidul liberal și de cei doi șefi ai săi. Cînd, în 11 februarie 1866, Vodă-Cuza a fost detronat, caii de la trăsura cu care a fost transportat de la Palat au fost mînați de către Chiriță, un unchi al lui Constantin Nacu, fost ministru. Alături de Chiriță pe capră stătea și Matei Smedeanu, cel de-al doilea vizitiu.“
(*Id.*, *ibid.*)

Calitatea reproducerilor ne împiedică să le preluăm în ediția de față.

Pag. 209

* „În anul 1876 s-a instalat, în sfîrșit, regimul liberal care trebuia nu numai să guverneze țara timp de 12 ani, dar încă să însemneze și o nouă eră socială și politică.

Era, firește, o transformare radicală. Nimenea în lumea noastră politică nu-și putea închipui cum că guvernul lui Ion Brătianu va avea o durată atît de lungă; împrejurările însă, mai ales împrejurările din afară, în special, războiul ruso-turc a dat acestui regim o vitalitate neașteptată.“ (*Id.*, *ibid.*, nr. 11758, 30 iulie 1922, p. 1—2.)

** În *Adevărul*, un fragment mai mare eliminat la reproducerea în volum:

„Conservatorii nu dezarmează. Bineînțeles — conform modei epocii — străinii, adică reprezentanții diplomați, sunt angajați în intrige. După ce se va forma cabinetul Brătianu, mai ales, regimul va fi combătut pe trei chestii: două fățișe și una piezișă. Cele fățișe erau: antisemitismul și ideile revoluționare și antidinastice ale roșilor; cea piezișă, politica aventuroasă din afară a cabinetului. Antidinasticismul era dovedit prin trecutul partidului roșu: Republica de la Ploiești, scandalul de la sala Slătineanu, precum și toată literatura politică de la 1869 la 1876.

Dacă *Românul* păstra o atitudine de decor, în schimb alte ziare, precum, mai ales, *Ghimpele*, *Sarsailă*¹² etc. atacau și ridiculizau în fiecare număr pe domnitor. Iată cîteva probe din această literatură. Sunt documentele epocii.

În *Ghimpele* de la 12 februar 1872.

NU! A TA MOARTE...

(*Imitațiune*)

Nu! a ta moarte nu-mi folosește.

Nu! astă jertfă eu n-am dorit!

Dă-mi numai pacea care-mi lipsește!

Adică: du-te cum ai venit!

Destule chinuri, dureri amare

Și umilințe am suferit,

Destul, căci răul va fi prea mare

De nu te-l duce cum ai venit!

¹² *Sarsailă*, revistă satirică trisăptămînală editată de opoziția liberală a apărut de la 8/20 aprilie la 6/18 iunie 1871, sub direcția lui G. Dem. Teodorescu și în tipografia lui C. A. Rosetti.

Ochiu-ți de șerpe nu mai mă-nșeală
El fericirea mi-a otrăvit;
Schimbînd-o-n soartă tristă, fatală,
Du-te, dar, du-te cum ai venit!

Ferul cel roșu care-l apasă
Mîna cruzimii p-un osîndit,
Mai adînci urme nici el nu lasă.
Ci du-te, Iudo, cum ai venit!¹⁸

Refrenul este subliniat în ziar.

În *Ghimpele* de la 9 martie 1872.

CUCUVAIA

Cucuvaia cobitoare
S-a pus pe Palat,
Și cîntarea-i cobitoare
Strigă ne-ncetat:

*Rău de țara care-și pune
În cap p-un străin!
Căci străinul îi răpune
Frumosu-i destin!

[Inimioara t-o sfărămă
Prin feluri d-oști
Și legea jos t-o dăramă
Chiar prin ai săi fii.]

Străin pus-ați domn în țară
Pentru românism!
Poștiți! ... vă tărăște iară
Către despotism!

Toate javrele golane
El le-a pricopsit
Dîndu-le de ros ciolane
De cum a venit!

Însă... termenul sosește
E apropiat
Și tronul se despărțește
De ăst blestemat!

Străinul, v-o spuți eu, pică
Căci e de nimic
Și de lege n-are frică
Ca orice calic.

¹⁸ Nu! a ta moarte (Imitațiune), *Ghimpele*, an. XIII, nr. 3, 13 februarie 1872, p. 3.

[Cînd se vede deodată
Cum nu a gîndit:
Stăpîn p-o țară bogată
Pentru jăfuit!]

Unire numai să fie
Români între voi
Și veți scăpa de hoție
Și chiar de Nemțoi!*

Cucuvata cobitoare
S-a pus pe Palat
Și cîntarea-i bocitoare
Strigă ne-ncetat:

«Oh!... țara e zbuciumată
De un hoț străin
De o liftă leșinată
Slugă la Berlin!

Săriți, dar, români cu toții
De el s-o scăpați
Căci, într-altfel, pradă morții
Singuri voi o dați!¹⁴

Pentru publicarea acestor versuri girantul ziarului a stat în prevenție 2 luni și 5 zile.

Din *Ghimpele* de la 20 martie 1872:

... Am zis Neamfului să tacă
Boroboațe să nu facă
Ci berea să-și bea!
Și să-și vază de slănină
Dacă halba-i este plină,
De are lulea!...

¹⁴ Poezia — scrisă de Constantin Cristescu (Cocris), funcționar de stat (v. Constanța Trifu, *Presa umoristică de altădată*, Ed. Minerva, București, 1974, p. 168) — a apărut (fără semnătură) în *Ghimpele* din noiembrie 1871; ca urmare a aluziilor străvezii la adresa domnitorului, autoritățile au dispus arestarea girantului responsabil al revistei, Eftimie Ionescu. Acesta a fost judecat în martie 1872 și achitat de jurați în cadrul unui proces în care au pledat cauza apărării cunoscuții avocați liberali: Pantazi Ghica, N. Fleva, Tache Giani ș.a. Poezia a fost reprodusă de Bacalbașa după textul publicat în reluare de *Ghimpele* (an. XIII, nr. 6, 19 martie 1872, p. 3) și precedat de următoarea notă redacțională: „Iată mana cea mare pentru care girantele acestui ziar șezu 2 luni și 5 zile la proslăviții Văcărești, fir-ar de capul puterii asemenea proslăviri!“ În redacția *Ghimpele* lucra acum (din 1870), tânărul liberal G. Dem. Teodorescu (n. 1849), viitor ministru și, totodată, autor al colecției de folclor *Poezii populare române*, din 1885, venit aici de la *Românul*, pentru a întări redacția revistei satirice care participa cu vigoare la campania anti-conservatoare și antidinastică inițiată de liberalii radicali; unele dintre poeziile nesemnate din *Ghimpele* (printre care și acelea citate de Bacalbașa) ar putea să aparțină acestuia.

Iată-l azi tare ca fierul
Și ciocoiul și boierul
Temenele-i fac!
Iar el se-ngrășă și crește
Tot ce Bismarck poruncește
Lui îi e pe plac!

Am zis Neamțului să fie
Om onest, de omenie,
Demn și iscusit!
Să mai asculte poporul
Căci el — năvingul și chiorul —
El l-a înțolit!...¹⁵

Din *Telegraful* de la 1872:

DU-TE, DU-TE!

Frunză verde de secară,
Dragă băiețele!
Du-te mai curând din țară,
Dragă băiețele!
În drum de te-î poticni
Dragă băiețele!
Are cin'te potcov
Dragă băiețele! etc., etc.¹⁶

Din *Ghimpele* de la 30 aprilie 1872:

PAPARUDELE

Joacă tare paparudă,
C-azi măselele se udă!
Sări frumos, ceva mai tare,
C-ai să iei iar pe spinare!
Iar voi pungăși
Și mari bitași
'Noțți toroipanele
Că vin alegerile.

Paparudele!

Di ha, paparudele,
Iacă vin și bandele
Ca să-nmoate oasele
Să strămute fălcile

Paparudele!

Inc-o dată mototoală
Joacă Conțului cu faldă
Și cu dichis și nurlu
Boierului Catargiu!

¹⁵ Fragmente din poezia al cărui titlu e notat prin patru semne de exclamație: !!!!!, apărută în *Ghimpele*, an. XIII, nr. 7, 26 martie 1872, p. 1—2.

¹⁶ Poezia *Du-te, du-te* (Cîntec popular), reprodusă din *Telegraful*, a apărut în *Ghimpele*, an. XIII, nr. 11, 16 aprilie 1872, p. 3.

Iar voi clocot
Și vechi și not
Cătați-vă pungile
Și plățți bacșișele!

Paparudele!

Di ha, paparudele,
C-a-nceput snopelile,
Pumnii, tîrnuielile
Să ție ulișele...

Paparudele!

Bate-n palme, zi din gură
De vrei să-ți pice-n gură
Țigări de la Gospodin
Și zgriptori de la Berlin!
Iar voi lachei
Sect și mișet,
Impletți cununele
Să-ncoronați cadrele!

Paparudele!

Di ha, paparudele
Că chiar bizdadelile
Au încălțat cizmele
Și bat mahalalele...

Paparudele!

Ci mai joacă, deodată,
Că puterea nu-i plouată
Ci e curat nedormită
Și de jurați răfuită...
Iar voi, slujbași
Calici și lași,
Stringeți-i proptelile
Să nu-și țase buzele,

Paparudele!

Di ha, paparudele!
Nemți fac hoțiile
Ciocoiț tau dările
Conții-și rup pingelile!

Paparudele!¹⁷ etc., etc.

Din *Ghimpele* de la 28 mai:

JOCUL MINCEI
AL
MARELUI PRUSAC¹⁸

N-o mai reproduc, dar titlul spune destul.
Tot din *Ghimpele*:

¹⁷ *Paparudele, Ghimpele*, an. XIII, nr. 11, 30 aprilie 1872, p. 2—3.

¹⁸ *Jocul mincei al marelui prusac, Ghimpele*, an. XIII, nr. 15, 28 mai 1872, p. 1—2, din care reproducem totuși prima strofă: „Ia hai la joc, măi române, / Ca să-ți treacă de necaz... / Mincea-Constituțiane / O bat ciocoi cu hazi!”

IERI ȘI AZI

Dedicațiune unei statuie

*Cînd fuseși adusă-n țară
Totul părea primăvară
Ș-auzeai voci românești:*

- Să trăiești!
- Să trăiești!

*Dar vîntul pe cer se-ntinse
Negura țara coprînsă
Ș-o cobe jelește azi:*

- O să cazil!
- O să cazil!

*Ieri cînd era sita nouă
Vedeai că pe cap îți plouă
Binecuvîntări cerești:*

- Să trăiești!
- Să trăiești!

*Dar ... o secetă turbată
Lăasă țara leșînată
Și poporu-ți strigă azi:*

- O să cazil!
- O să cazil!

*Flori, cunune și odoare,
Semne recunoscătoare
Îți dau, ieri, mîini feciorești:*

- Să trăiești!
- Să trăiești!

*Ură și disprețuire
Dezgust și-amară căire
Iată ce ți se dă azi!*

- O să cazil!
- O să cazil!

*Ieri trecea din gură-n gură
Ca o tainică mormură
De acorduri îngerești:*

- Să trăiești!
- Să trăiești!

*Însă... un vînt din pustie
C-o teribilă urgie
Urlă și mugește azi:*

- O să cazil!
- O să cazil!¹⁸

¹⁸ Ieri și azi. Dedicățiune unei statuite, Ghimpele, an. XIII, nr. 17, 11 iunie 1872, p. 1.

CUM CINTA NEAMȚUL ÎN ROMÂNIA

*Chind la min, aiș fenit,
Avut bondoloni zdrimt
Și ușor te me lua vînt,
O ia, muter ia!
O ia, fater ia!*

*Tar cum io zlanin mungat
La min for mult ingrașat
Și bondolonii zghimbat.
O ia, muter ia!
O ia, fater ia!...*

.....
*Romun es pun nimic sis
Ce io fagut la ei ris;
Valahai eș baradis!
Io împogățit
Cum nici nu ghintit!*

Ioan P. Bancov²⁰

Din *Telegraful*:

GASPAR-VODA

*Țara geme de durere
Și tu, Prințe, ai uitat,
Ducînd timpul în plăcere,
Pe poporul împilat!...*

*Gaspar, Gaspar te deșteaptă
Vezi poporu-i subjugat,
Timpul fuge, nu așteaptă
Miine el e răsculat!*

*Și din munte pînă-n mare
Toți, ca unul, vom striga:
Fugi, te du peste hotare
Nu te vrem, măria-ta!²¹*

Mă opresc aici.

Aceasta era literatura politică a opozițiunii liberale, acesta era trecutul partidului roșu pe care-l reînvie acum conservatorii pentru a face cu neputință un guvern cu Ion Brătianu în frunte.

De altfel conservatorii, cari își dădeau seama că coaliția de la Mazar-pașa, ca toate coalițiile de altfel, va trebui să se destrame, propagau în toate cercurile cum că liberalii nu vor governa.

²⁰ Ioan P. Bancov, *Cum cîntă neamțul în România, Ghimpele*, an. XIII, nr. 36, 22 octombrie 1872, p. 3 (poezia are în total șase strofe);

²¹ Poezia *Gaspar-Vodă. Surd la vocea adevărului*, semnată M.C., reproducă din *Telegraful*, a apărut în *Ghimpele*, an. XIII, nr. 38, 5 noiembrie 1872, p. 3 (are în total zece strofe).

Petrache Carp a făcut chiar un rămășag a doua zi după formarea ministerului Brătianu: a înscris în carnetul unui prieten cum că acel minister nu va sta la cîrmă decît cel mult 12 săptămîni. Și, se știe că a stat 12 ani.

La 2 iulie s.n.²² Serbia a declarat război Turciei. Două armate sîrbe au trecut pe teritoriul turcesc. Generalul rus Cernaieff, debarcînd în Turcia a adresat o proclamație către popoarele din Peninsula Balcanică. Proclamația începe cu cuvintele: „Cu ochii îndreptați spre cer trec în țara voastră ca să vă scap de jugul barbarilor“... Generalul Cernaieff va lua comanda armatei sîrbești.

Nicolae Blaremburg este ales raportor al Mesagiului în Cameră.

La Teatrul Național s-a jucat piesa *Millo mort, Millo viu* de către marele artist Millo în beneficiul său.

Iată explicația acestei piese. Millo fiind serios bolnav, ziarele i-au anunțat moartea, dar Millo s-a însănătoșit. După ce a citit necrologurile din gazete a scris piesa *Millo mort, Millo viu*.²³

La 1 august stil nou turcii au luat ofensiva contra sîrbilor și au pătruns în Serbia. Muntenegrenii au fost bătuți lângă Antivari.

Manolache Costache simțind că este numai tolerat de Cameră s-a retras de la cîrmă. Ion Brătianu a luat puterea.

Am spus că Manolache Costache Epureanu, deși era șef al guvernului, n-a putut introduce în Cameră decît unul sau doi partizani.

Om foarte de treabă, Epureanu a făcut alegeri libere și curate, dar rezultatul a fost că nu s-a putut menține la guvern.

Văzînd izolarea în care se afla și puțina autoritate de care se bucura, a luat hotărîrea să se retragă. La începutul unei ședințe a cerut cuvîntul și a spus: «Simțîndu-mă orfan în această Cameră care s-a ales sub președinția mea, mă simt dator să demisionez».

Epureanu a fost un leal tovarăș de luptă care a contribuit mult la căderea lui Lascăr Catargiu.

Noul minister era astfel compus: I. Brătianu, președinte și Finanțele, G. Vernescu — Internele, N. Ionescu — Externele, D. Sturdza — Lucrările Publice, Gh. Chițu — Instrucția, col. Slăniceanu — Războiul, Eugen Stătescu — Justiția.

Războiul turco-sîrb-muntenegrean urmează crîncen. Turcii sunt victorioși aproape pretutîndeni. Sîrbii încep să fugă sperați în România. În ședința Camerei de la 29 iulie Camera votează un credit de 10 mii lei pentru refugiații din Serbia.²⁴

²² La 18/30 iunie 1876.

²³ În primăvara anului 1876 Matei Millo aflat, ca de obicei, în jenă financiară a lansat zvonul că ar fi murit; în aceste condiții, i s-a aprobat un ajutor de înmormîntare pe care s-a prezentat personal să-l ridice, adresîndu-se astfel funcționarului uimit care urma să-i achite suma de 2 000 de lei: „Vasăzică, ca să mă îngropați îmi dați bani, dar ca să trăiesc, nu. Apoi, amicul meu, treabă-i asta?“ Pornind de la această întîmplare marele actor a scris farsa *Millo mort, Millo viu*, datată pe manuscris: 29 aprilie 1876 și reprezentată în același an, la 8/20 iulie (Ioan Massoff, *Matei Millo și timpul său*, București, [1940], p. 274), în cadrul unui spectacol de teatru, poezie și muzică (cu participarea și a lui I. D. Ionescu, acesta interpretînd cupletul *Paraponisitul din ziua de azi*) (v. și *Millo a inviat, TEL.*, an. VI, 8 iulie 1876, p. 2).

²⁴ În ședința Camerei din 29 iulie/10 august 1876 a fost aprobat cu unanimitate de voturi (62) un proiect de lege prezentat de Pantazi Ghica în calitate de raportor al comitetului de delegați ai secțiunilor prin care se deschidea Ministerului de Interne „un credit extraordinar de la 10 [mii] pînă la 20 000 lei... spre

În bătălia cea mare de la Kunajevatz sîrbii au pierdut 400 morți și [neclar în ziar] răniți. Generalul Cernaieff a comandat centrul, dar generalul Horvatić în loc să apere orașul Kunajevatz s-a retras la Klisura, iar generalul Leajanin n-a participat la luptă.

Evenimentele se precipită, merg cu pași grăbiți către războiul ruso-turc.“ (Id., *ibid.*, nr. 11731, 3 iulie 1922, p. 1—2.)

Unele informații din partea finală a acestui text au fost reluate în volum, în formă mai concentrată sau mai extinsă: rămășagul lui P. P. Carp (p. 208), demisia lui Manolache Costache Epureanu (p. 207).

Pag. 263

* „I. D. Ionescu a fost mai fericit, căci, la un moment dat, în timpul războiului de la 1877 ajunsese un om bogat. În vremea aceea casele de bancă nu aveau dezvoltarea de astăzi, iar oamenii își plasau economiile pe la cîțiva bogătași cunoscuți cari se numeau bancheri. Unul din aceștia, un bulgar anume Christu... , care deținea numeroase economii ale particularilor, dădu un faliment răsunător. Tot pe atunci avea notorietate în București un restaurator, anume Stavri, care ținea restaurantul și grădina din dosul Pasagiului român, pe strada Cîmpineanu, mai tîrziu, pe rînd: Georgescu, Alcazar, Cosman, Gunther etc. Grădinile Stavri și Rașca erau cele două grădini aristocratice de vară. Stavri, bulgar și el, își depusese tot ce agonisise la banca lui... și cînd acesta dădu faliment, I. D. Ionescu îl luă în primire cu versurile satirice următoare:

*Cu gologanul un biet birtaş
Abia-și făcuse capitălaș,
Dar Dedu Christea compatriot
Capitălașul i-l păpă tot.”²⁵*

(Id., *ibid.*, an. XXXIV, nr. 11573, 25 decembrie 1921, p. 1—2.)

** „Războiul a dat repede o nouă viață Bucureștilor.

Viața politică a încetat cu totul, iar toată preocuparea este îndreptată înspre marele eveniment istoric: intrarea în război a oștirilor române.

Ziarul *Românul* scrie un articol în care pune în vedere faptul că, după secole de robire, Principatele Române pot, în sfîrșit, să se manifeste din nou în fața omenirii ca stat de sine stătător, capabil pentru jertfa cea mare.

Cum intenția mea nu este să fac istoricul războiului, ci numai să dau impresiile mele asupra fizionomiei Capitalei, firește că nu voi urmări, pas cu pas, ope-

a da ajutoare familiilor sărace care, din cauza rezelului turco-sîrb trec peste Dunăre și caută un refugiu pe teritoriul român“ (*Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară. Ședința de la 29 iulie 1876, MOF.*, nr. 189, 26 august/7 septembrie 1876, p. 4758).

²⁵ Versurile, făcînd parte din cupletul-parodie *Gîndul meu la tine zboară* sînt amintite, cu mici deosebiri, de fratele lui Const. Bacalbașa, I. C. Bacalbașa, într-un articol scris cu prilejul morții lui I. D. Ionescu (Ion C. Bacalbașa, *I. D. Ionescu, Ileana*, an. I, nr. 2, septembrie 1900, p. 29, în care aflăm și o succintă caracterizare a celebrului actor, importantă pentru definirea stilului său de interpretare: „... Era cîntărețul tip al canțonetei. Simpatice, cu o înfățișare impozantă, elegant și zvelt — deși era gras —, poseda o mască mobilă capabilă să înfățișeze cele mai fine nuanțe; gesturile și mișcările măsurate, ajutînd admirabil la vivificarea ideilor, niciodată triviale. Vocea-i, deși nu era mare, era destul de puternică — puțin cam tremurată — și bine timbrată. Dicțiune bună. De obicei apărea în frac...” — p. 27).

rațiile militare și nici nu voi căuta să dau știri veridice asupra celor petrecute în cîmpiile Bulgariei.

Bucureștii încep să aibă o înfățișare nouă.

Pe vremea aceea orașul acesta avea o înfățișare cu mult mai simplă, cu mult mai românească și cu mult mai cinstită. Era încă vechiul București despre care s-a scris:

*Dimboviță, apă dulce
Cine-o bea nu se mai duce.*²⁶

Viața ieftină, moravurile cu mult mai simple, era mai multă rușine, mai multă bunăcuviință și cu mult mai multă probitate în toate.

Războiul umple Capitala de o numeroasă lume de ziaristi străini, de oameni de afaceri, de ofițeri ruși.

În scurtă vreme numărul femeilor cu viață liberă se înmulțește. Cele mai curățele servitoare și cele mai drăgălașe lucrătoare își părăsesc serviciile și atelierile și devin femei întreținute ale ofițerilor ruși. Multe din ele dispar din București spre a se reîntoarce mai tirziu pline de ruble, de toalete, de bijuterii.

Două ziare noi apar.

Pînă atunci cele două ziare care erau mai mult citite erau: *Românul*, organul lui C. A. Rosetti și *Telegraful*, cel dintîi ziar de tiraj (?) care trăgea vreo 3 000 pînă la 4 000 foi zilnic. Amîndouă erau ziare liberale. La 15 mai 1877 apare *România liberă*, organ independent, avînd ca director pe D. A. Laurian, profesor de filozofie la Liceul Sf. Sava, iar prim-redactor pe Ștefan Michăilescu, profesor la un alt liceu din Capitală.

În scurtă vreme acest ziar, foarte bine scris, unde au debutat, rînd pe rînd, Barbu Delavrancea, Duiliu Zamfirescu, Vlahuță etc. și-a căpătat un mare credit. Era întîiul organ politic scris într-o limbă literară curată, cu ortografie fonetică preconizată de Titu Maiorescu și, deocamdată, realmente, independent. Mai tirziu a urmat inspirațiile lui Mihail Kogălniceanu, ministrul de Externe.²⁷

Cu intrarea în război a României cabinetul fu remaniat: Nicolae Ionescu fiind socotit insuficient la departamentul Externelor, acest portofoliu fu încredințat lui Kogălniceanu. La Finanțe fu adus Dimitrie Sturdza, iar portofoliul Războiului fu luat de Ion Brătianu în persoană.²⁸ Prefect al poliției era Costache Ciocîrlan, un

²⁶ Refrenul poeziei *Dimbovița* de Enrich Winterhalder (1808—1889), austriac de origine, prieten și colaborator al lui C. A. Rosetti, autor al unui unic volum de versuri: *Flori de scateți culese pe malul Dimboviței* (1846), cuprinzînd și poezia amintită. Versurile citate de Bacalbașa au la bază o zicală populară, consemnată pentru prima oară în 1785 (Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, p. 15).

²⁷ Ziarul *România liberă* a apărut, la început, ca organ de presă al lui Mihail Kogălniceanu, devenind curînd, după 1881, oficios junimist. Era, cum am mai menționat în notele subliniare precedente, unul dintre jurnalele politice de o remarcabilă ținută intelectuală, poate cel mai bun din epocă. Dintre scriitorii citați de Bacalbașa, numai Delavrancea a debutat aici (cu poezia patriotică: *Stanțe...* la 9/21 iunie 1877), dar atît el cît și Duiliu Zamfirescu și Vlahuță au colaborat intens la gazeta lui D. A. Laurian, lucrînd chiar în redacția acesteia, un număr diferit de ani, pînă prin 1884; literatura publicată de ei aici (precum și de Caragiale în 1877—1878 și de alții), a contribuit, desigur, la crearea și consolidarea prestigiului *României libere*.

²⁸ Precizările lui Bacalbașa sînt, în parte, inexacte. Mihail Kogălniceanu a devenit ministru de Externe la 3/15 aprilie 1877; în perioada războiului D. A. Sturdza nu a fost ministru de Finanțe, ci I. C. Brătianu (ad-interim), urmat apoi, ca titular, de Ion Cămpineanu; I. C. Brătianu a devenit ad-interim la Război la 20 august/1 septembrie 1877.

devotat liberal, dar nu cunoștea limba franceză. În locul său fu numit maiorul Radu Mihai, prefectul de Brăila, care a stat ani îndelungați în capul poliției Capitalei. Se simte ploaia rublelor rusești asupra pieței. Nefiind destul numerar în circulație pentru nevoile războiului, guvernul a emis întâia hîrtie monedă numită bilet ipotecar avînd drept garanție domeniile Statului. Rubla rusească de argint năpădește Capitala și țara, dîndu-se cursul legal de 4 lei, dacă nu mă înșel.

O frumoasă și tînără debutantă în teatru iese repede la suprafață ca favorita unui general rus din administrație. Răsturnată într-un landou luxos, tras de doi cai de mare preț, pe capră un vizitiu în livrea scînteietoare de argintărie, viitoarea societară a Teatrului Național străbătea în fiecare zi Podul Mogoșoaiei (de la 1878 Calea Victoriei) spre a se duce să se arate la Șosea. Pe tot parcursul planturoasa ei frumusețe blondă stîrnește exclamații de admirație.

Teatrul de vară, cel mai căutat — unicul teatru de vară — este grădina Union-Suisse. Popicăria unei Societăți elvețiene este instalată într-o căsuță scundă, avînd și-o oarecare grădină în față, pe locul ocupat astăzi, în strada Cîmpineanu, de Hotelul Simplon. La stradă este un șir lung de încăperi, iar în colțul stradelor Cîmpineanu și Sf. Ionică o băcănie foarte cercetată, băcănia Sălcianu.

Acest teatru este dirijat de cîntărețul la modă, popularul I. D. Ionescu. I. D. Ionescu a cunoscut și celebritatea și averea. Cupletele lui scrise de Pantazi Ghica, avocatul Ion Moșoiu, tatăl literatului Alfred Moșoiu și alții erau în toate gurile. Pe vremea aceea, precum am mai spus-o în acest scurt istoric, exista cîntărețul actualității, ceea ce ne lipsește astăzi. Nici unul dintre interpreții noștri de talent nu s-au gîndit să suprimă această lipsă.

La Union-Suisse făcea furori și o cîntăreață franceză anume Fanelly²⁹ care plăcea mult ministrului de Externe rus Gorciakof³⁰.

Iată o anecdotă care circula pe atunci cu privire la această cîntăreață și la fostul ministru de finanțe Dimitrie Sturdza.

În cabinetul lui Ion Brătianu erau doi miniștri cari nu se potriveau deloc în privința felului de a privi viața. Mihail Kogălniceanu era omul vesel căruia îi plăceau toate plăcerile existenței, iar Dimitrie Sturdza era un puritan din cea mai extremistă specie.

Într-o seară se puse la cale o mică farsă pe socoteala conului Mitiță Sturdza. Prințul Gorciakof dădea un prînz la care erau invitați, pe lîngă cei mai înalți demnitari și ofițeri ruși, și doi miniștri români, Kogălniceanu și Sturdza. Prînzul a decurs după toate legile solemne ale etichetei, dar la șampanie ușa se deschide și cîntăreața Fanelly apare în cel mai decoltat decolteu. Aplauzele și vivaturile izbucniră, iar Fanelly, învîrtindu-se nebunatic, începu să cînte una dintre cele mai ușoare cançonete al ușorului ei repertoriu. Apoi, luînd un pahar de șampanie, se repede la Conul Mitiță, i se așează pe genunchi, îl prinde de gît și îl sărută.

În aclamațiile unanime bietul Dimitrie Sturdza s-a făcut roșu ca un rac, a început să se zbată spre a-și libera genunchii, pe cînd prințul Gorciakof își ținea pîntecele de rîs, iar Kogălniceanu exulta. Dau această anecdotă așa cum circula pe atunci în toate cercurile.

La Union-Suisse se refuzau în toate serile 3—400 de persoane. Tot Bucureștiul alerga acolo. Scaunele erau ocupate pînă în stradă; bineînțeles, cei de la periferie nu mai vedeau nimic din ceea ce se petrecea pe scenă. Aveau numai mîngîierea că au putut găsi un loc la Union,

²⁹ În *Adevărul: Forelli*. „În *Cronica* de duminică trecută din greșală de tipar numele cîntăreței franceze Fanelly a fost tipărit Forelli“ (Constantin Bacalbașa, *Ibid.*, an. XXXV, nr. 11772, 13 august 1922, p. 2).

³⁰ Aleksandr Mihailovici Gorceakov era cancelar al Imperiului și ministru de Externe (1856—1882).

După sfârșitul reprezentației în toate serile un lung șir de trăsuri lungeau Podul Mogoșoaiei pînă la Herăstrăul vechi. Aceasta era grădina la modă unde se petreceau toate chefurile cele mari ale bucureștenilor.

În capul convoiului era I. D. Ionescu cu amanta lui, apoi în celelalte 4—5 trăsuri toți prietenii (?) de vreme bună ai artistului, cari beau și mînceau pe socoteala lui. În fiecare noapte Ionescu cheltuia la Herăstrău 3—400 de lei, sumă enormă pentru vremea aceea.

Rezultatul a fost că acest artist, care putea rămîne un om bogat de pe urma unei neașteptate epoci de succes, a murit sărac și a fost îngropat cu talerul.

Cele dintii succese ale armatei române produc o mare însuflețire în București. De cum au trecut regimentele române Dunărea, fuga oștirilor rusești fu oprită. Baia în Dunăre le fu cruțată. Armata română în cap cu prințul Carol merg către Plevna și iau parte la asediul Plevnei, iar marele general turc Osman-pașa este încercuit și asediat!

Ion Brătianu desfășoară o activitate febrilă în capul Ministerului de Război. Totul era de făcut. Din toate unghiurile țării încep să sosească proviziile de gură; mai tîrziu cojoacele și cellalt echipament de iarnă.

În capul serviciului sanitar avem norocul să avem un om superior și cu o mare autoritate. Acesta e generalul Carol Davila. De o activitate fără seamăn și cu o inteligență pătrunzătoare, afară de asta cunoscîndu-și bine meseria, generalul Davila a făcut ca serviciile sanitare să funcționeze cu toată mulțumirea în marginea mijloacelor de care dispunea.

Vestea bătăliilor de la Grivița sosește. Capitala e în fierbere. Se află despre căderea căpitanului de vînători Bogdan — o figură foarte cunoscută a Bucureștilor — în fruntea trupelor pe care le îndemna la atac. Se află cum maiorul Șonțu a căzut rănit în fruntea batalionului său. Se află cum căpitanul Valter Mărăcineanu, în fruntea dorobanților, a fost unul dintre cei dintii care a pus piciorul în reduta Grivița, unde a căzut sub gloanțele turcilor. Moartea căpitanului este poetizată în gravuri speciale. Valter Mărăcineanu e reprezentat cu un drapel în mînă, în fruntea soldaților, urcîndu-se pe parapetul redutei la asalt.

Un curent nou de aer sănătos străbate Bucureștii. Un suflet românesc nou este în pregătire...“ (*Id., ibid.*, nr. 11765, 6 august 1922, p. 1—2.)

Cele mai multe din relatările din paragrafele de mai sus au fost reluate de Bacalbașa, cu modificări, în paginile precedente ale volumului.

Pag. 264

* „La 2 iunie 1877 apare în București cel dintii ziar cotidian francez *L'Orient*, sub direcția și în proprietatea unui francez venit de curînd în țară, anume Emile Galli. Girantul răspunzător al acestui organ este Alexandru Ciurcu. Pentru întia oară apare în presa română rubrica „Informațiilor“ la pagina a III-a, care devine astfel pagina cea mai importantă a ziarului românesc pentru un lung șir de ani în viitor. Peste 2 luni și jumătate mai tîrziu, la 26 august, apare un alt ziar cotidian român *Nașunea română* și tot sub direcția unui francez, Frédéric Damé. Acest ziar trebuia să înceteze în mod grabnic și sub presiunea opiniei publice în luna noiembrie același an.“ (*Id., ibid.*, nr. 11772, 13 august 1922, p. 1—2.)

* „La 15 noiembrie se deschide Parlamentul printr-un mesagiu al Tronului pe care-l citește Ion Brătianu, deoarece principele Carol este peste Dunăre în capul armatei. Mesagiul este scris în stilul cronicarilor, place mult și face o adâncă impresiune. Scena este emoționantă și mișcătoare. Ion Brătianu, când citește rîndurile din mesagiu în care se vorbea despre vitejia armatei române și reînvierea vechilor virtuți ale neamului, este podidit de lacrimi. Nemaiputînd continua trece mesagiul lui Kogălniceanu care, după cîteva rînduri, este silit să se oprească la rîndul său înecat de emoțiune. Citirea mesagiului este sfîrșită de Gheorghe Chițu, ministrul Instrucțiunii.“³¹ (*Id.*, *ibid.*)

* „Plevna internă.

Aceste cuvinte sibilice pentru unii erau destul de înțeles pentru alții... Rosetti era democratul ireductibil care, deși se plecaseră în fața evenimentelor și puseseră surdina ideilor sale democratice, revenea acum la asalt. Rosetti cerea ca țara și instituțiile sale să fie democratizate. Bineînțeles, din vorbele lui Rosetti nu se desprinde nimic precis, reformele pe care le revendică nu erau deloc formulate, însă se știa că, în linii mari, Rosetti era partizanul reformei agrare și a legii electorale. Rosetti cerea desființarea legii cu 4 colegii și adoptarea colegiului unic. În fața lui Rosetti sta Ion Brătianu, susținut de toți marii proprietari din partid, și chiar de elementele conservatoare din afară de partid care, în fața primejdiei rosettiste primeau să prelungească atotputernicia lui Ion Brătianu. Una din tainele întăririi lui Brătianu și a regimului său a stat în această rivalitate și în teama conservatorilor ca Rosetti să nu birue pe Brătianu.“ (*Id.*, *ibid.*, nr. 11779, 20 august 1922, p. 1—2.)

* *Reproducem — din Adevărul — versiunea primară, mai detaliată, a furtului „Cloștii cu puii de aur“:*

³¹ Corpurile legiuitoare s-au deschis în 1877, ca în fiecare an, în sesiune ordinară la 15/27 noiembrie; mesajul șefului statului, alcătuit probabil de M. Kogălniceanu, cuprindea într-adevăr fraze emoționante referitoare la proclamarea independenței României și la vitejia ostașilor români peste Dunăre: „În fața rezbelului ce ne-a fost făcut înalta Poartă, d-voastră, în sesiunea din aprilie, ați declarat rupte legămintele noastre cu Imperiul otoman, ați rostit sus și tare că de acum înainte Țara noastră este de sine stătătoare! Independența României, proclamată de d-voastră, soldații noștri au afirmat-o pe cîmpurile de bătaie din Bulgaria... Ei, prin vitejia lor, au îmbogățit analele noastre militare, înscriind pe paginile acestora numele luptelor de la Rahova și de la Grivița, alături cu numele glorioaselor bătălii de la Racova și de la Călugăreni... Noi am avut multe și scumpe pierderi. Eroii, cari cu singele lor au dat botezul drapelului românesc, cari cu viața lor au asigurat viața României, lasă un nume neuitat în inimile noastre, un nume scris cu litere neșterse în istoria renașterii noastre naționale!... Timpul tutelei străine, timpul vasalității a trecut dară și România este și va ști a fi o țară liberă, o țară de sine stătătoare!“ (MOF., nr. 256, 15/27 noiembrie 1877, p. 6455—6456). Mesajul era semnat de principele Carol, precum și de membrii guvernului liberal: I. C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri, ministru de Interne și ad-interim la „Rezbel“, M. Kogălniceanu, ministru de Externe; G. Chițu, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice; I. Cămpineanu, ministru de Finanțe; Eugen Stătescu, ministru de Justiție; P. S. Aurelian, ministrul Agriculturii, Comerțului și Lucrărilor Publice.

„Suspend pentru numărul acesta șirul evenimentelor, spre a povesti, într-un capitol special, un număr de crime celebre — furturi, tâlhării și omoruri — făptuite între anii 1876 și 1890.

Un furt care a făcut mult zgomot la vremea lui a fost furarea Cloștii cu pui din Muzeul Național.

Totul s-a petrecut în iarna anului 1877 pe timpul războiului ruso-turco-român.

Într-o dimineață gardianul de serviciu venind în sala în care se afla vestita Cloșcă cu pui vede cu surprindere o grămadă de moloz pe scinduri. Ridică capul și mai vede o gaură în tavan. După aceea constată că Cloșca cu pui a dispărut din galantarul ei.

Cînd vestea se răspîndi în București își poate închipui oricine emoțiunea generală.

Peste cîteva zile poliția descoperi pe autorul îndrăznețului, dar, mai cu seamă, al fantasticului furt.

Autorul era un tînăr, anume Pantazescu, o fire de visător anormal, un artist în felul său, care și-a pus în cap să fure Cloșca cu pui de la Muzeu.

Bineînțeles că de pe urma unui asemenea furt nu era de realizat vreun mare câștig, întrucît acele obiecte de artă nu ar fi putut găsi cumpărători în țară, lovitura era datorită mai mult fanteziei omului care vrea să facă să se vorbească de dînsul ca de un celebru hoț.

Iată, după versiunile epocii, cum a fost săvîrșit furtul.

Sala în care se afla Cloșca cu pui era situată sub una din sălile cancelariei Senatului. Fiindcă furtul a fost săvîrșit în timpul sesiunii parlamentare, Pantazescu s-a strecurat de cu ziua în acea sală și s-a ascuns. După ce s-a înnoptat și orice mișcare a încetat s-a pus pe lucru.

Cu oarecare instrumente pe care și le procurase: o dalță, un mic fierăstrău, un burghiu și un clește, a tăiat podeaua, pe un spațiu cît să treacă corpul unui om, apoi cu burghiul a făcut în tavan o gaură subțire atît cît să poată trece prin ea o umbrelă închisă. După ce umbrela a trecut toată dincolo, Pantazescu a deschis-o și a început să dărîme tavanul. Această operație era necesară pentru ca bucățile de moloz să cadă în umbrelă și să nu cadă pe scindurile camerei de dedesubt unde zgomotul ar fi atras, firește, atențiunea sentinellei care făcea de pază pe galeria pe care dădeau ferestrele acelei camere.

Pantazescu, pe lîngă alte însușiri, avea și pe aceea de a fi un foarte bun gimnastic. A lăsat jos o frînghie, pe care o adusese înfășurată în jurul trupului, a legat-o sus de o masă și s-a lăsat în vid.

Pantalonii și i-a legat jos cu sfori transformîndu-i în doi saci. În sacii aceștia a introdus obiectele furate din vitrina Muzeului, apoi a luat din nou calea aeriană ridicîndu-se pe frînghie și din sala de sus s-a furișat a doua zi de dimineață afară.

Furtul a fost repede descoperit din cauza unei imprudențe a lui Pantazescu care era un novice în arta de a fura.

A stat la Cozia tot timpul cît și-a făcut osînda, unde dobîndise o oarecare celebritate prin simțul său artistic. În scurtă vreme ajunsese la o mare îndemnare ca sculptor, făcea bastoane, rame pentru tablouri, tăietoare de hîrtie, brățări, inele, sfeșnice etc., etc.

Artist cum era avea multă fantezie și era foarte vorbăreț. Din mania de a se lăuda sau din alt motiv, spusese, pentru ca toți să-l audă, cum că are sume însemnate de bani ascunse în locuri pe care numai el le cunoaște. Apoi vorbea și despre planurile lui viitoare, de îndată ce se va elibera.

Într-o zi se răspîndește vorba că Pantazescu, evadînd de la Cozia, a fost ucis de o sentinelă. În același timp s-a răspîndit și zvonul că Pantazescu a fost, în realitate, asasinat.

În adevăr, evadarea lui Pantazescu era o absurditate întrucît el nu mai avea decît foarte puține zile de stat în temniță pînă ce să-și sfîrșească termenul. Pentru care folos ar fi încercat o evadare?

Bineînțeles, ancheta oficială a conchis la o evadare, oricît de absurdă era versiunea, însă faptele cît și convingerea generală a fost că Pantazescu fusese asasinat din ordin superior.

Asupra acestui asasinat au circulat două versiuni.

Întîia: Pantazescu, atît prin furtul de la Muzeu, cît mai ales prin dibăciile dovedite cît timp a stat la Cozia, dar mai mult prin afișarea unor mari proiecte de viitor, dăduse de gîndit autorităților. Acestea și-au zis că, de îndată ce Pantazescu va ieși din temniță, va da de lucru la toate polițiile prin isprăvile sale. Și, pentru ca să scape de un astfel de om periculos, s-a dat ordinul ca să fie ucis cîteva zile mai înainte de a fi eliberat.

A doua versiune: Pantazescu se lăudase că are sume de bani ascunse prin împrejurimile Coziei. Pentru ca să-i surprindă secretul, se spune că directorul sau altcineva din administrația închisoarei îl lăsau liber de a circula în afară de incintă. Un om singur îl urmărea.

Cînd mai era vreo săptămînă pînă să fie liberat, Pantazescu, ca de obicei acum, se plimba pe malul Oltului. Un soldat sau un gardian de încredere al direcțiunii îl urmărea la distanță. La un moment Pantazescu se pleacă ca să ia o piatră de gresie spre a-și ascuți un briceag. O lovitură de pușcă răsună și Pantazescu cade mort.

Adevărul acestei drame cine l-o fi cunoscînd?“ (*Id.*, *ibid.*, nr. 11869, 19 noiembrie 1922, pp. 1—2.)

In foileton sînt relatate în continuare alte întîmplări senzaționale petrecute după anul 1877, pe care le vom reproduce în Addenda volumului al II-lea al acestei ediții.

INDICE DE NUME DE PERSOANE*

- Abdul Aziz: 218
 Abdul Hamid: 219
 Abdul Kerim Nadir-paşa: 218; 230, 253
 Adamescu, Gh.: 97
 Adlerberg (contele): 248
 Affendule (colonel): 30
 Agarici, C.: 174
 Albala, Radu: XXXVIII, 72
 Albineţu, I.: 30
 Albu, N.: 191
 Alcalay, Leon: 51
 Alecsandri, Vasile: XXXII, 4, 35, 41, 42, 70, 118, 126, 147, 148, 175, 176, 187, 188, 248, 258, 259, 260, 263, 264, 267, 268
 Alexandrescu (căpitan, 1877): 258
 Alexandrescu, Mişu: 277
 Alexandru al II-lea (ţarul): X, 212, 214, 215, 216, 230, 234, 246, 251, 252, 253, 254, 256, 263, 266
 Alexandru Alexandrovici, mare duce (apoi Alexandru al III-lea, ţar): 248, 251
 Alexandru de Battenberg (apoi Alexandru I, cneaz al Bulgariei): 248
 Alexianu, G.: 79
 Alfonso al XII-lea (regele Spaniei): 86
 Algiu, Ioan: 160
 Ali-paşa: 253
 Ali Saib-paşa: 249
 Aman, Theodor: 120, 132
 Ambron: 11, 19, 24
 Amedeo de Savoia (regele Spaniei): 120
 Anagnostiadi (familia): 58
 Ananescu, Dimitrie: 8
 Anastasievici, Mişa: 62
 Anastasiu, Mihai: 201
 Anastasiu, Tache: 176, 191, 196
 Andrassy de Csik-Szent-Kiraly, Gyula: 178, 227
 Andronescu, Gr. (Dulap): 113
 Andronescu, Nicolae: 167
 Anghel (băcan): 77
 Anghel, C. D.: XV
 Anghel, Toma: 176
 Anghelescu (băcan): 77
 Anghelescu, Adrian: XXXVIII
 Anghelescu, Alexandru: 215, 266
 Anghelescu, George: 235
 Angheluş: v. Dinicu, Angheluş
 Angheluş (lăutar din Ploieşti): 76
 Angonescu, C.: 30
 Anicuţa („coana“): 282
 Antonescu, A.: 174
 Antonescu, Saşa: 75
 Antoniad (senator, 1876): 191
 Aosta (general spaniol): 120
 Apostoleanu (dr.): 229
 Apostoleanu, Gh.: 101
 Arbore, Ecaterina: XVI
 Arbure, Zamfir C.: XI, 94
 Ardeleanu, Ion: X, XX, XXXVIII
 Arengo (amiral spaniol): 120
 Arghiropol, Cr.: 179

* Indicele nu cuprinde, evident, numele lui Const. Bacalbaşa din prefaţă şi aparatul de note. Nu au fost înregistrate decît pseudonimele şi porecelele menţionate în textul lui Bacalbaşa şi în note.

- Arion, Anton: 25
 Arion, Const. C.: 174, 199
 Arion, Eraclie: 141
 Aron, Isac: 222
 Arvanezu, B. D. (V.): 167, 179, 180
 Asachi, Gh.: 174
 Aslan, N. Ceaur: 15, 101, 188
 Aslan, Theodor: 30
 Aslan, Th. C.: 40
 Assan (familia): 57, 65, 277
 Atanasiu, D. C. D.: 137
 Atanasiu, I. C.: XIII
 Atanasovici, A.: 174
 Atanasovici, George: 79
 Auber, Daniel François Esprit: 44
 Auerbach: 19
 Aurelian, P. S.: 21, 94, 120, 181, 258, 299
- B., Laura: 81**
 B., Smărăndița: 81
 Babeș, Mircea: 276
 Bacalbașa (familia): VIII
 Bacalbașa (frații: Const., Ion și Anton): XXII
 Bacalbașa, Alexandru C.: VIII
 Bacalbașa, Aneta (n. Bobescu): VI, VIII
 Bacalbașa, Anton (Batony): V, VI, VIII, XI, XII, XIV, XV, XXIII, XXIV
 Bacalbașa, Constantin (Costache) (n. Telescu): VI, VII, VIII
 Bacalbașa, Const. C.: 2, 5, 166, 195
 Bacalbașa, Ecaterina: XXII
 Bacalbașa, I. C. (Iancu): VI, VIII, XXII, XXIII, XXIV, 295
 Badensky, N. I.: 142
 Bagdad, T.: 171, 179
 Bagdat, Pantazi: VI
 Baiazid I Ildırım: 219
 Bakunin, Mihail Aleksandrovici: X
 Ballif, Sergiu: 200
 Balș, Gr.: 13
 Balș, Smaranda: 140
 Baltador (Paltator), Lambru: 54, 65
 Baltă, G.: 174, 199
 Bancov, Ioan P.: 293
 Bancu, T.: 174
 Bantaș, C.: 179
 Barbusse, Henri: XX
 Baronzi, A.: 29
 Baronzi, G.: 123, 124
- Basilescu, Nicolae (Nae): 277
 Bassarabescu, I. A.: 54, 93
 Bassarabescu, N.: 93, 94, 97, 111, 129, 283
 Bastaky: 199
 Batony (pseudonim): v. Bacalbașa, Anton
 Bădărău, Al.: X
 Bădescu, Nicolae Fabiu: 94, 142
 Băicoianu, Al.: 181
 Băicoianu, C.: 182
 Băicoianu, C. I.: 137
 Bălan, Florea: 229
 Bălăceanu (librar): 78, 99
 Bălăceanu, Ion: XXV, 191, 252
 Bălăcescu, C.: 36, 38
 Bălcescu (familia): 62
 Bălcescu, Nicolae: 145
 Băleanu (familia): 4
 Bălteanu, Eniu D.: 199
 Bărbucică (poreclă): 84, 121
 Bărcănescu (familia): 62
 Bărcănescu („cintăreț“): 279
 Bărcănescu, D.: 200
 Bărnuțiu, Simeon: 21, 33
 Beauffremont (principele de): 116
 Beaumarchais: 70
 Becheanu, Stancu R.: 59, 79, 158, 172, 201, 203
 Becher, I. G.: 30
 Beethoven, Ludwig van: 43, 44
 Beizadea Mitică (poreclă): v. Ghica, Dimitrie
 Beizadea Vițel (poreclă): v. Sturdza, Gr. M.
 Beldiman, Al. V.: V, XV, 56
 Bellu, Barbu: 51
 Bellu, Dumitru: 51
 Bellu, Ștefan: 51
 Benescu, Ilie: 7, 81
 Berdan (general american): 184
 Berendeiu, Dimitrie: 18, 132, 179, 180
 Berindei, Dan: XXXIII, 107
 Berlicoco (poreclă): v. Rosetti, C. A.
 Berlon, Alfred: 141
 Bianchi, Virginia: 148
 Bibescu, Gh.: 85, 116, 130
 Bibescu, N.: 69, 179
 Bibicescu, I. G.: 142, 220
 Bilcescu, D.: 179
 Bilciurescu, Victor: 106

- Bismarck, Otto von: 151, 183, 185, 189, 227, 290
- Bîţcoveanu, N.: 191
- Blanc, Louis: 115
- Blank (familie de bancheri): 62
- Blaremburg (colonel, 1874): 144
- Blaremburg, Const.: 161, 172, 176
- Blaremburg, N.: XXV, 20, 173, 177, 191, 204, 212, 219, 234, 235, 294
- Bleichröder, Gerson: 111
- Boambă, Ion: 154
- Bobică, C.: 219
- Bobescu, Aneta: v. Bacalbaşa, Aneta
- Bodnărescu, Samson: 34
- Boerescu, Constantin: 15, 21, 80, 101, 120, 161
- Boerescu, Vasile (Basile): 16, 21, 31, 80, 84, 88, 93, 101, 114, 118, 122, 123, 137, 146, 152, 160, 170, 171, 177, 178, 181, 185, 188, 189, 198, 199, 205, 218, 227, 228, 229, 234, 238, 252, 264, 283
- Bogdan, Nicolae Lascăr: 260, 261, 298
- Bogdan-Duică, G.: 97
- Boieldieu, François Adrien: 14, 186
- Boldescu (căpitan, 1874): 147
- Bolintineanu, Dimitrie: XIX, XXXII, 34, 39, 113, 116, 117, 118, 129
- Bolliac, Cezar: 13, 14, 15, 33, 46, 47, 93, 95, 96, 97, 110, 132, 140, 226, 280, 281
- Borănescu, Alexandru (Alec): 8, 66
- Bordeanu, Pavel: 271
- Borş, P.: 198
- Bosianu, Constantin: 21, 79, 80, 186, 190, 191, 196, 197, 228
- Bossel, Frederich: 56
- Bossie, C.: 30, 201, 202
- Boteanu (general): 70
- Botescu, Gh.: 259
- Botev, Hristo: 153
- Botez, C.: 174
- Botez, G.: 41
- Botezu, C.: 30
- Bourgeois, Edouard: 56
- Box (pseudonim din revista *Ghiţă Berbecu*): XV
- Braşişte, Valeriu: V
- Brăescu, Al.: XII
- Brăiloiu, C. N.: 188
- Brănişteanu, B.: V, XXXIV
- Brănişteanu, V.: 30
- Brătescu, G.: 102
- Brătianu, C.: 188
- Brătianu, C. (ofiţer): 266
- Brătianu, Dimitrie: 21, 154, 158, 160, 166, 173, 179, 180, 191, 196, 201, 203, 204, 207, 208, 214, 215
- Brătianu, Dincă: 96
- Brătianu, George: 101
- Brătianu, Grigore T.: 167, 199
- Brătianu, I. C. (Vizirul, Firfiric): IX, XII, XXVII, XXVIII, XXIX, XXX, XXXI, XXXV, 9, 12, 13, 16, 17, 21, 62, 96, 99, 100, 114, 115, 118, 135, 154, 156, 157, 158, 172, 173, 174, 175, 176, 179, 180, 181, 182, 186, 189, 191, 192, 196, 197, 198, 201, 202, 204, 205, 207, 208, 209, 210, 212, 215, 216, 217, 219, 221, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 231, 233, 234, 235, 237, 241, 242, 243, 245, 246, 247, 250, 255, 258, 264, 266, 267, 281, 282, 287, 293, 294, 296, 297, 298, 299
- Brătianu, I. I. C. (Ionel): 31
- Brâncoveanu, Constantin: 50, 54, 59, 77
- Brâncuşi, Constantin: VI
- Brener (patron de cafea): 67
- Briol (patron de cafea): 67
- Brîndză, Dimitrie: 195
- Broadvell: 266
- Broft (proprietar de hotel şi restaurant): 56, 64, 68, 272
- Brunea-Fox, F.: XX
- Bruss, Fr.: 79
- Bruss, Joseph: 79
- Bruzzesi, Francesco: 53
- Buchholtzer, Carol: 4, 5, 6, 7
- Büchner, Ludwig: IX, 115
- Bucur, Marin: XXXVIII
- Buescu, Pană: 163, 165, 179, 180, 201, 241, 242
- Bulai, Nicolae: 144
- Bunescu (elev, 1874): 144
- Burchi, Neculai: 29
- Burlacu, Ioana: 16
- Bursan, George (fiul): 174, 199
- Buzatu, Marin: 76
- Buzdugan, Orest: 174
- Caiu Grachu (pseudonim): v. Gherea (Dobrogeanu-Gherea), C.
- Calenderoglu, Lazăr: 161
- Calenderolu, Nicolae: 154
- Calenderu, Lazăr: 118
- Calenderu, N.: v. Kalinderu, N.
- Callimachi-Catargi, N.: 18

- Calinic (mitropolitul): v. Miclescu, Calinic
- Calliopi („madame“; proprietară de birt): 277
- Candiano-Popescu, Alexandru: 17, 18, 25, 172, 176, 179, 236, 237, 241, 259, 260, 265, 266
- Canne, A.: 270, 271
- Cantacusinu, I.: 29
- Cantacuzino (familia): 84
- Cantacuzino, C. C.: 174, 199
- Cantacuzino, G. C.: 174
- Cantacuzino, Gh. (George) Gr. (Nababul): XVI, 16, 21, 54, 101, 118, 120, 123, 187, 188, 191, 192, 196, 205, 227
- Cantacuzino, Grigore G.: 132, 137
- Cantacuzino, I. (dr.): 62
- Cantacuzino, I. A. (Zizin): 44, 107, 135
- Cantacuzino, Ion: 21, 62, 118, 204
- Cantacuzino, Mihai (spătarul): 102
- Cantacuzino, Mihail (Mișu): 58
- Cantacuzino, Smaranda: 44, 45
- Cantacuzino, Șerban: 4, 59
- Cantili, Gh.: 80, 179, 242
- Capșa (frații): 55
- Car. (pseudonim): v. Caragiale, I. L.
- Caracostea, M. H.: 174
- Carada, Eugeniu: XXIX, 13, 18, 21, 93, 96, 181, 242, 264
- Caragea-Vodă: 155, 156
- Caragiale, I. L. (Car., Palicar, Rac): V, XXV, XXXII, 39, 53, 58, 91, 92, 151, 154, 157, 226, 264, 268, 272, 279, 296
- Caragiali, Costache: 226
- Caragiali, Iorgu: 53, 262
- Caramanliu, C.: 179
- Caramfil, G.: 179
- Carapatti, N.: 60, 190
- Carcalechi, Zahăria: VI
- Carcalețeanu, I.: 174
- Cariagdi, D.: 18, 179, 180, 182
- Carini, Ercole: 264
- Carol Anton de Hohenzollern-Sigmaringen: 24, 179, 240
- Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen: XV, XVII, XXIV, XXVIII, XXXI, XXXIV, XXXVII, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 24, 25, 30, 49, 53, 57, 71, 94, 96, 100, 115, 119, 126, 133, 138, 140, 142, 151, 152, 155, 178, 179, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 192, 193, 194, 198, 202, 210, 211, 213, 214, 216, 223, 228, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 238, 240, 241, 243, 245, 246, 248, 250, 251, 253, 254, 255, 256, 266, 272, 273, 298, 299
- Carp, Anton: 167, 224
- Carp, C.: 29
- Carp, Gr.: 29
- Carp, I. (dr.): 174
- Carp, Petre P.: XV, XVI, XVII, XXV, XXIX, 16, 21, 23, 30, 62, 101, 175, 176, 187, 206, 208, 227, 229, 234, 294, 295
- Carrier-Belleuse (Albert Carrier de Belleuse, zis): 132, 133
- Castelar y Ripoll, Emilio: 120
- Castroeanu, D.: 30
- Catargi, Constantin: 140
- Catargi, Maria: v. Obrenovici, Maria
- Catargiu, Al.: 202
- Catargiu, Al. C.: 175, 176
- Catargiu, Eufrosina (Frosa): 148
- Catargiu, Lascăr: 9, 11, 12, 21, 25, 30, 40, 84, 85, 86, 88, 93, 99, 100, 101, 112, 122, 123, 137, 138, 139, 140, 146, 148, 150, 152, 153, 154, 156, 157, 158, 170, 181, 184, 186, 187, 188, 189, 191, 192, 194, 196, 197, 198, 201, 202, 204, 205, 206, 207, 209, 212, 213, 226, 227, 228, 229, 284, 285, 286, 290, 294
- Catulescu, Veniamin: 7
- Cațichi, Iancu: 29
- Cavadia (băcan): 77
- Cavadia, George: 269
- Cazavillan, Luigi: XV
- Cazes, Henri: 67
- Cazimir, P.: 191, 197
- Cazimir, Șt.: 73
- Călin, Liviu: 272
- Călin, Ottoi: XVI
- Călinescu (colonel): 191
- Călinescu (procuror): 180
- Călinescu, Dimitrie: 260, 261
- Călinescu, G.: VI
- Cămărășescu, N.: 191, 241
- Cămărășescu, T.: 174
- Căpitanovici, Theodor: 86
- Câmpineanu, Constantin: 67
- Câmpineanu, Ion: 171
- Câmpineanu, Ion I.: 21, 67, 154, 158, 169, 171, 172, 173, 177, 179, 180, 181, 206, 207, 226, 228, 231, 243, 255, 258, 261, 296, 299
- Cecropide, Alecu: VII
- Celăreanu (locotenent, 1871): 48

- Celliez: 199
 Cercez, Grigore: 54
 Cercez, Mihail Christodul: 30, 147, 235, 254, 273
 Cernat, Al.: 228, 231, 243, 255, 256, 265, 273
 Cerne, A.: 30
 Cerneaev (Cerniaeff), Mihail Gr.: 218, 294, 295
 Cernișevski, Nikolai Gavrilovici: X
 Cesianu, Costică C.: 53
 Charlier, T.: 135, 209
 Chernbach, Nicolae G.: 229
 Cheșcu (Keșco), Natalia: 140
 Chimiță (poreclă): 83
 Chintescu (prefect): 206
 Chipillu, Iancu: 282
 Chiriță: 287
 Chirițescu, I.: 42
 Chirițescu, G.: 179
 Chiselev, A.: 29
 Chițu, Gh.: 176, 179, 191, 198, 217, 224, 225, 231, 243, 258, 294, 299
 Chițu, Ioan: 30
 Christof, Francis: 122
 Christopolu, Vas. H.: 161
 Christu („dedu“): 295
 Ciachir, Nicolae: XXXVII, 250, 257, 259, 273
 Cichindel: v. Țichindeal, Dimitrie
 Cimbru, Al.: 182
 Ciobanu (băcan): 57
 Ciocirlan, Costache: 179, 201, 246, 296
 Cioculescu, Șerban: 154, 272
 Ciolac, Cristache: 68
 Cipariu, Timotei: 34
 Ciuchi, C.: 245
 Ciuflea (colonel): 277
 Ciuflea, I.: 198
 Ciulei, Anastasc: 30
 Ciura, Aurelius: 79
 Ciurcu, Al.: V, 264, 298
 Cincea, Paraschiva: XXXIII
 Circumărescu, Eliad: 56
 Clemenceau, Georges: 190
 Cocris: v. Cristescu, Constantin
 Coculescu, N.: 93
 Codreanu, I.: 30
 Coemgiopolu, Gh.: 79
 Colaro (patron de birt, restaurant și hotel): 67
 Colțescu, Ioan: 57, 77
 Comăneanu (maior, 1877): 229
 Comino, Ion: 41, 42
 Constantin (patron de birt): 68, 203
 Constantin, Eug.: 182
 Constantin, I.: 30
 Constantin, Vasile: 154
 Constantinescu, C.: 162, 163
 Constantinescu, C. C.: 174
 Constantinescu, G.: 167
 Constantinescu, Iorgu: 7, 65
 Constantinescu, Nicolae: 113
 Constantinovici, Stavri: 71, 203, 262, 278, 295
 Cordoneanu, Maria: XXXVIII
 Corivan, Nicolae: 227, 230, 232
 Corlătescu: 174
 Corne, I.: 30
 Cornea: 32
 Cornea, D.: 23, 29, 30, 174, 182, 192
 Cornea, Mihail (Mișu): 101
 Cornea, Paul: 43
 Cornescu („boier“): 60, 278
 Cornescu, C.: 224, 225
 Cosman (Kosman), Georges: 295
 Cosmescu, Iancu: 30
 Cosmescu, M.: 174
 Costachi, M.: v. Epureanu, Emanoil (Manolache) Costache
 Costa-Foru, C. G.: V, 75
 Costa-Foru, Gheorghe: 11, 21, 79, 80, 88, 101, 111, 112, 122, 123, 185, 205, 217, 218, 227
 Costa-Foru, Vasile: 11, 170, 191
 Coste, Dumitru: 30
 Costescu, George: 60, 78
 Costescu, I. G.: 78
 Costescu-Comăneanu, C.: 179
 Costin, Lascăr: 224, 225
 Costinescu, Emil: 21, 75, 93, 110, 179, 181, 201, 202, 203, 208, 236, 241, 242, 285
 Costinescu, I.: 30
 Coșbuc, G.: 267
 Cotaki (artist de circ): 122
 Cottescu, Al.: 174
 Crawley, G. B.: 175, 176, 184
 Crătunescu, N.: 179, 201
 Creangă, Ion: 21, 39, 151
 Cretzeanu, Iancu: 57, 77
 Crețeanu (familia): 84
 Crețeanu, I.: 167
 Crețeanu, Nicu: 88, 89, 90, 91
 Crețeanu, Victor: 271
 Crețeanu, Ulysse: 88, 89

- Crețescu, Al.: 181, 192
 Crețulescu (familia): 84
 Crețulescu, C. A.: 12
 Crețulescu, Nicolae: 11, 21, 102, 123, 132, 205, 227
 Crisovelloni: 59
 Cristescu, Constantin (Cocris, Sir Kock): 92, 144, 289
 Crutzescu, Gh.: XXXVII, 55, 57, 65
 Cruțescu, Constantin: 48, 49
 Cucu, Dorothea P.: XI, 61, 79
 Cucu, Petre M.: 79
 Culcer, D.: 174
 Cuza, Alexandru Al.: 129, 130
 Cuza, Alexandru Ioan: VII, XV, 3, 9, 13, 14, 15, 17, 21, 51, 53, 56, 92, 94, 107, 118, 120, 123, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 138, 140, 157, 274, 287
 Cuza, Dimitrie Al.: 129, 130
 Cuza, Elena („doamna“): 129, 130

 Damé, Frédéric: 60, 94, 180, 264, 265, 270, 271, 272, 298
 Dancovici, A. B.: 79
 Dancovici, Victor: 278
 Danieleanu, G.: v. Danielopolu, G.
 Danielopolu (dr.): 229
 Danielopolu, A.: 78
 Danielopolu (Danieleanu), G.: 80, 154, 158, 172, 173, 177, 187, 198, 199, 234
 Dante, Alighieri: 268
 Darvari, I.: 167
 Davene (dl. și d-na, artiști de circ): 122
 Davila, Ana (n. Racoviță): 177
 Davila, Carol: 12, 79, 102, 135, 177, 235, 298
 Dănescu (sublocotenent, 1871): 49
 Dănescu, Alex.: 260, 261
 Dărmănescu, G.: 174
 Débains, Fred.: 215
 Decazes, Louis, duce de: 209, 211
 Deciu (bătăuș electoral): 170
 Delavrancea, Barbu: XXV, 73, 296
 Deleanu (actor): 41
 Deleanu, C.: 191
 Demarat, Zosima: 195
 Demetrescu (hotelier): 53
 Demetrescu, Ion T.: 174
 Demetriadi, Constantin: v. Dimitriade, Constantin
 Demetrian, Mihail Ioan: 174
 Demetrescu, Anghel: 7, 38, 39, 58

 Demostene, Atanasie: 58
 Dendriño, Ion: 170
 Depărățeanu, Al.: 188
 Derby, Edward Stanley conte de: 210
 Derussi (bancher): 61
 Desmoulins, Camille: 115
 Deșliu, Ion: 100, 101, 111, 186, 187, 191
 Detroit, Karl: v. Mehmed Ali-pașa
 Diamandescu, Ef.: 161
 Diamant, Th.: 114
 Dianu, Gr.: 94
 Dimachi, Gr.: 29
 Dimancea, D.: 225
 Dimitrescu, Ecaterina (Catinca): 41, 147
 Dimitrescu, Procop I.: v. Dumitrescu, Procop I.
 Dimitriade, Constantin: 71, 99, 147, 188, 260
 Dimitriu, Călin: XXXVIII
 Dimitriu, G.: 192
 Dimopolu, G. A.: 174
 Dinicu, Angheluș: 76
 Dinicu, Grigoraș: 76
 Dinicu (Dinu), Ion: 76
 Dinu, Ion: v. Dinicu, Ion
 Djuvara, Trandafir: 144
 Dobrogeanu-Gherea: v. Gherea (Dobrogeanu-Gherea), C.
 Dobrovici, Gh. M.: 176, 242
 Docan, Ion: 226, 231, 243, 258
 Don Carlos de Bourbon, duce de Madrid: 86
 Donici, D.: 219
 Doniol, Henri: 141
 Dorian, Emil: 106
 Dosache, George: 49
 Dragomir: v. Niculescu, Dragomir
 Dragomir, Ion: 9
 Dragomirescu, Petre: 166
 Drasch, Alois: 11, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 284
 Drăghiescu, Dim.: 229
 Drăgulinescu, C.: 174
 Drimba, Vladimir: 33
 Drosu, N.: 191
 Drugoi („vlorist“): 279
 Dubasov, F. V.: 244, 245
 Duca, I. G.: XXII
 Dumas, Al. (tatăl): 70
 Dumas, Al. (fiul): 177
 Dumitrescu, A. P.: 174

- Dumitrescu, Dimitrie: 49
Dumitrescu (Dimitrescu), I. Procop: 166, 167
Dumitrescu-Tasianu: 135
Dumitru, Ion: 170
Dunski (dresor de cai): 71
Dușu, Aurel: 247, 261
- Echao (ministru spaniol): 120
Economu, Ciru: v. Oeconomu (Economu), Ciru
Eleuteriad, Paul: 174
Eliad, Gr.: v. Heliad, Gr.
Elias, Jacques: 174
Eliat, Oscar: 148
Elisabeta de Wied: 15, 16, 247, 250, 261, 274
Ellias, M. I.: 34, 35
Eminescu, Mihai: V, XXV, XXXII, 34, 39, 57, 110, 146, 151, 196, 205, 227, 267, 268
Enache (birtaș): XXXII, 60, 61, 69
Enciulescu (familia): 53
Ene, Constantin: 271
d'Ennery, Adolphe Philippe (Dennery): 134, 188
Epureanu, Emanoil (Manolache) Costache: 16, 18, 21, 30, 101, 122, 123, 152, 154, 156, 173, 176, 179, 180, 191, 192, 196, 197, 198, 200, 204, 206, 207, 209, 210, 212, 219, 228, 229, 234, 238, 240, 283, 294, 295
Epurescu (patron de restaurant): 68, 203
Esarcu, Constantin: 31, 32, 58, 98, 116, 132
Euripide: 46
Exarhu, G.: 176
- Fabius Cunctator (pseudonim): 115
Faca, Constantin: 58
Faca, Costache: 58
Fanelly (cîntăreață): 262, 263, 264, 297
Fazekas Isztvan: 275
Fălcoianu, Ștefan: 135
Fănuță, I.: 73
Fănuță, Natalia: 167
Feder, Jean: 277
Felbariad, Miltiade: 41
Felix, Iacob: 79, 169, 229
Ferekide, Mihail: 179, 180, 182, 198, 207, 210, 227, 241
- Ferlendis (compozitor): 188
Fiala (Fialla), Ludovic: 79, 229
Fialkovsky (cofetar, patron de cafenea): 65, 66, 69, 83, 88, 203
Fieschi, Giovanni: 64, 66
Figueras y Moragas, Estanislao: 120
Filipescu (familia): 53, 84
Filipescu, E.: 30
Filipescu, Gh.: 192
Filipescu, Maria: 156
Filipescu, Nicolae: XIII, XVI, XVII, XVIII, XXV, 144, 182, 218
Filitis (colonel): 57
Filitis, Const. A.: XII
Filitis, N.: 141
Fillkovsky (actor comic): 71, 262
Filotti, Eugen: XX
Finetta („domnișoara“; șansonetistă): 203
Firfiric (poreclă): v. Brătianu, I. C.
Fischer, I.: 72
Fintineanu: 199
Flechtenmacher, Alexandru: 52, 70
Flechtenmacher, Maria: X, 147
Fleva, Ecaterina: 163
Fleva, N.: XXV, 21, 106, 144, 145, 146, 154, 155, 158, 163, 165, 169, 170, 171, 172, 173, 176, 177, 180, 181, 201, 202, 203, 207, 227, 239, 240, 286, 289
Florescu (familia): 84
Florescu, Alexandrina (Luxița): 145
Florescu, Alexandru: 284
Florescu, Bonifaciu: 145, 162, 163, 203, 285
Florescu, D.: 263
Florescu, Emmanuel: 45
Florescu, G. A.: 179
Florescu, Ion Em.: 11, 21, 48, 49, 50, 84, 85, 100, 101, 126, 129, 131, 138, 139, 140, 141, 152, 153, 170, 183, 188, 191, 192, 193, 197, 198, 205, 206, 213, 227, 228, 229, 278, 281, 284, 285
Florescu, Jean Th.: 282
Florescu, Manolache: 85
Formac, Constantin: 273
Fotino, Androcles: 79
Fournier, Marc: 134, 148
Fraival, Victor: 41
Franchetti, Benedetto („Papa“): 47, 70, 71, 148
Francudi, Epaminonda: 195, 196
Frederic al II-lea, cel Mare: 250
Freval (actor): 42

- Frunzescu, Dimitrie: 63, 64, 102
 Frunzescu, Emilian A.: XI, XII, XIV
 Fundescu (băcan): 77, 79
 Fundescu, I. C.: V, XI, 92, 94, 97, 189
 Fundoianu, B.: XX
 Furculescu, N. F.: 166, 176, 179, 241
 Fusea, C.: 176, 179
- Gablitz: 34, 35
 Galaction, Gala: XXI
 Galiga, C.: XXVI
 Galino, M.: 70
 Galli, Emile: X, 264, 298
 Gane, C.: 30
 Ganețki, I. St.: 273
 Gaspar (Grațiani) Vodă: 293
 Gavrilescu, D. M.: 30
 Gălășescu (comisar): 75
 Gănescu, Dimitrie: 266
 Geambașu, Ilie (zis Ilie Tabacu): 22, 169, 170, 177, 283
 Geanoglu, G. A.: 73
 Geblescu, Nicolae: 174
 Georgescu (căpitan, 1870): 17
 Georgescu (d-șoara): 42
 Georgescu (locotenent, 1877): 271
 Georgescu, Nae: 295
 Georgescu, Paraschiv T.: 70
 Georgescu, T.: 73
 Gerard (artist de circ): 122
 Gestian, Ioan: 41
 Ghebauer, Alexis: 52
 Ghebauer, Constantin: 277
 Ghedem (pseudonim): v. Teodorescu, Gh. Dem.
 Ghelli (casier): 90
 Ghelmegeanu, M.: 240
 Ghenoiu, Alex.: 259
 Gheorghe din Moldova: v. Kernbach, Gheorghe
 Gheorghiu, Vasile: 30
 Gherasi, Nicolae: 137
 Gherasim, Ivanciu: 58
 Gherea (Dobrogeanu-Gherea), C. (Caiu Grachu): IX, X, XII, XIV, XVI, XXV
 Gherghe (căpitan): 285
 Gherghel, D.: 30
 Gherghely, Tobias: 193
 Ghergely, V.: 205
 Gherman, Dimitrie: 137, 172
 Gherman, George: 161
- Ghermani, Efrem: 129, 130, 206
 Gheție, Dumitru: 170
 Ghica (familia): 61, 63
 Ghica („boier“): 53
 Ghica (fnalt funcționar): 122
 Ghica, Alexandru Dimitrie: VI, 53, 92
 Ghica, Dimitrie Gr. (Belzadea Mitică): 13, 15, 16, 21, 66, 84, 88, 93, 101, 118, 120, 137, 152, 153, 158, 159, 160, 161, 170, 172, 175, 188, 189, 190, 191, 192, 198, 204, 217, 228, 229, 234, 237, 238, 240, 243, 281, 282, 283, 284, 291
 Ghica, Dimitrie I.: 238, 241
 Ghica, Dumitrache: 55
 Ghica, Grigore (al III-lea): 162
 Ghica, Grigore Dimitrie: 58, 72, 84, 85
 Ghica, Ion: 4, 11, 18, 21, 23, 71, 100, 111, 115, 118, 145, 154, 168, 173, 174, 178, 179, 180, 181, 182, 191, 192, 196, 198, 204, 210, 215, 222, 225, 228, 238, 264
 Ghica, Ion Gr. (generalul): 185, 247
 Ghica, Leon: 182
 Ghica, Pantazi: 71, 107, 145, 149, 168, 179, 180, 182, 198, 202, 205, 208, 225, 234, 238, 241, 262, 276, 289, 294, 297
 Ghica, T.: 182
 Ghica, Vladimir (Vava): 161, 164, 165, 166, 176
 Ghiță Berbecu (pseudonim): XV
 Ghyka, G. (general): 29
 Gianl, Dimitrie (Tache): 21, 69, 80, 154, 179, 180, 202, 207, 227, 289
 Gilet („Papa“): 56
 Giovanni (Ioan Florea): 65
 Giurescu, Const. C.: XXVII, XXXVII, 87, 126, 296
 Giurescu, Dimitrie: 271
 Gluvara, C.: 204
 Gluvara, Nicolae (Nicu): 191
 Grlleanu, I.: 179
 Grlșteanu, D.: 174
 Giță, Teodor: 191
 Gleenden, Charles: 226
 Göbl (familie de tipografi): 62
 Göbl, Carol: 78, 265
 Göbl, Fr.: 62, 78
 Goethe, J. W.: 268
 Goga, G.: 179
 Gogol, N. V.: 134
 Golescu (familia): 52
 Golescu, Alexandru G. (Arăpila, Ne-gru): 13, 174, 176, 179, 180, 181, 191

- Golescu, Dinicu: 53, 177
 Golescu, Gr.: 277
 Golescu, Nicolae: 11, 12, 17, 21, 203, 243, 274
 Golescu, Ștefan: 12
 Golești (frații: familia): 21, 52, 274
 Goligher (familia): 53
 Gondinet, Edmond: 148
 Gorceakov, Alexandru Mihailovici: 185, 212, 247, 248, 251, 263, 297
 Gorjan, August: 18
 Gorjan, Petre: 78
 Gounod, Ch.: 45, 188
 Granda, Gr. H.: X, 264, 265
 Grant: 199
 Grădișteanu, Constantin: 16, 179, 180, 191, 196, 206, 242
 Grădișteanu, Gr.: 182
 Grădișteanu, Ion C. (Ionaș): 58
 Grădișteanu, Petre: 21, 38, 80, 86, 126, 134, 135, 148, 179, 219, 225, 237, 242, 281, 282
 Grăjdinescu, Apostol: 191
 Grebert (birtaș): 7, 69
 Greceanu (familia): 55, 279
 Greceanu, Alecu: 191
 Greceanu, Paul: XVI
 Greceanu, T.: 170
 Gregorescu: 30
 Greif, Frantz: 8
 Gridov, N.: 191
 Grigore, Ion: 260, 265
 Grigorescu, C. T.: 25
 Grigorescu, N.: 132
 Gruber, Eduard: X
 Gualtieri, Giacinta Pezzana: 177
 Gugiu, Cleopatra (fiica Alexandrinei Orăscu-Nicolaide): 274, 275
 Gugiu, Vasile: 161, 191
 Guichard (patron de restaurant): 69, 203, 264
 Guicherat: 199
 Guliotti (profesor): 113
 Günther (Guenther; patron de restaurant): 69, 295
 Guran, Const. N.: 174
 Guran, Ion N.: 174
 Gurko, I. Vl.: 255, 257
 Gusti, A.: 30
 Hagi-Moscu (familia): 283
 Hagi-Theodoraky, Dimitrie: 106
 Hagi-Tudorache, Ion: 171
 Hagi, M.: 30
 Haiman, Ig.: 78
 Handoca, Gr.: 261
 Handoca, Justin: 259
 Haneș, Petre V.: 97
 Haralambie, N.: 11, 12, 191, 254
 Haritonescu, C.: 29
 Hartel, Artur: 261
 Hasdeu, B. P.: 21, 33, 35, 38, 39, 94, 97, 111, 116, 120, 135, 180, 181, 187
 Hasnaș, N.: 174
 Hausemann, A.: 111
 Haydn, Joseph: 44
 Heliad (Eliad), Gr.: 175, 176
 Heliade-Rădulescu, Ion: 31, 33, 35, 39, 43, 113, 116, 120, 251, 280
 Herdan, I.: 52
 Herdan, Jacques: 181
 Herescu, Mitică: 279
 Herescu, Zamfir: 7
 Hernia, Veniamin: 201, 286
 Hertz, Ignatz: 3, 51
 Herzen, Aleksandr Ivanovici: X
 Hiotu, Vasile: 75, 87, 88, 283
 Hohaș, Ilariu: 279
 Hohenzollern-Sigmaringen (familia):
 XXXI
 Holban, Al. D.: 110, 111, 112
 Holban, Gr.: 191
 Holbanu, I.: 30
 Horațiu: 34
 Horcea, Vasile: 259
 Horthy, Miklós: XX
 Horvatovič (general): 295
 Hriste, M.: 30
 Hristodor, Eliad: 3, 51, 52, 68
 Hristodor, Uța: 3, 68
 Hrstchka: v. Rașca
 Hübsch, Eduard: 76, 77
 Hugo, Victor: IX, 115, 190
 Hugues, Donat: 56, 65, 68, 89, 90, 272
 Iacomî, M. G.: 7
 Iamandi, N.: 191
 Iamandi, Șt.: 30
 Iancovescu, Ion: VIII, XXV, 277
 Iancu (patron de cafenea): 66
 Iani (zis Manafu): 66
 Iarca (sublocotenent, 1877): 259
 Iarca, Leonida: 258
 Iaslovici, Armini: 221
 Iatropolu, P.: 179, 181, 201

- Ignatiev, N. P.: 247
 Ilie (cofetar): 66
 Ilin, Stancu: 35
 Imeretinski (general principe): 259
 Inotescu, P.: X
 Ioan, Dumitru: 30
 Ioana: 72, 73
 Ioanid (proprietar): 57
 Ioanid, George: 78, 117
 Ioanid, N.: 161
 Ioanide (Ioanid), Șt.: 120, 161, 172
 Ioanu, Avram: 30
 Iojé (cizmar): 60
 Ionescu (zis „Ibric“): 84
 Ionescu (telegrafist): 113
 Ionescu, Al.: XIV, XV
 Ionescu, Constantin: 49
 Ionescu, D. M.: 179
 Ionescu, Dumitru (Take) (Ionescu, De-
 metru G.): XVI, XIX, XXX, 146
 Ionescu, Eftimie: 289
 Ionescu, Gh.: v. Ionnescu-Gion,
 George I.
 Ionescu, I. D.: 71, 149, 202, 203, 262, 263,
 276, 294, 295, 297, 298
 Ionescu, Iordache: 68
 Ionescu, Nae: 176
 Ionescu, Nicolae: XXIV, 9, 21, 99, 100,
 101, 115, 126, 152, 187, 192, 196, 197,
 207, 208, 209, 210, 211, 215, 217, 222,
 223, 228, 234, 238, 240, 242, 294, 296
 Ionescu de la Brad, Ion: 21
 Ionică Cobzarul (Ionică Frumosul):
 281, 282, 283
 Ionnescu-Gion, George I. (Ionescu, Gh.):
 113
 Ionnițiu (Ioanițiu), Constantin: 78
 Ionnițiu (Ioanițiu), Theodosiu: 78
 Iordache: v. Ionescu, Iordache
 Iordache, Anastasie: 274
 Iorga, N.: XII, XIII, XXVI, XXVIII,
 XXXII, XXXIII, XXXIV, XXXVII,
 18, 40, 97, 141, 215, 240, 254
 Iosif, Lazăr: 222
 Iosifescu, Silvian: XXXIII
 Ispirescu, Petre: 62, 78
 Istrati, C. I.: 229
 Isvoranu, Ionel (Iancu): 87, 88, 159,
 283
 Isvoranu, M.: 191
 Izvoreanu, Ilariu: 202
 Iulian, Ștefan: 147, 263, 279
 Jobin (pălărier): 56
 Joje: v. Jojé
 Jules („omul de cauciuc“): 122
 Juvara, N.: v. Giuvara, N.
 Kalinderu, Ion: 175, 225
 Kalinderu (Calenderu), N.: 79, 179, 180,
 199, 229
 Karagheorghевичi (familia): 62
 Karagheorghевичi, Alexis (Alexa
 Gheorghii): 55, 62
 Kavaliotti, G.: 174
 Keller, Emilia: 72
 Kernbach, Gheorghe (Gheorghe din
 Moldova): XI
 Kirițescu, Costin C.: 119
 Kogălniceanu, Mihail: VII, XXVIII, 9,
 21, 99, 100, 101, 115, 120, 123, 126,
 127, 129, 166, 173, 176, 178, 179, 180,
 191, 192, 196, 198, 202, 204, 206, 207,
 209, 210, 212, 228, 230, 231, 232, 233,
 234, 235, 237, 238, 240, 241, 243, 244,
 246, 247, 248, 253, 256, 258, 263, 274,
 296, 297, 299
 Komarov, M.: 218
 Krüdener (general): 239, 253
 Kübler (patron de cafenea): 53
 Kyrițescu: v. Chirițescu, I.
 Labes, Henry: 67
 Labes, Jacques: 67
 Lackman (corespondent de presă): 258
 Laerțiu (pseudonim): v. Lăzărescu, Al.
 Lahovari, C.: 191
 Lahovari, Grigore: 154
 Lahovary (familia): 52, 57, 61
 Lahovary, Al.: 16, 18, 21, 61, 101, 123,
 156, 198, 205, 227
 Lahovary, Emanoil: 55, 57
 Lahovary, Emil: 61
 Lahovary, Grigore: 205
 Lahovary, Iacob: 61, 266
 Lahovary, Ion: 61, 101, 137, 144, 161,
 175, 176
 Lahovary, Nicolae: 61, 191, 267
 Lakemann, Stephen Bertlett (Ma-
 zar-pașa): 150, 154, 156, 176, 182,
 198, 293
 Lambru, George: 143, 174
 Lambru, Șt.: 143
 Lambru, Vasile (Vasilache): 143, 144
 Lamennais, Félicité Robert de: IX

- Larra, Al.: 148
 Laskarev (general): 259
 Laurian, August Treboniu: 7, 36
 Laurian, D. Aug.: V, 9, 38, 78, 96, 135, 264, 296
 Lazăr (birtaş; hotelier): 64
 Lazăr, Gh.: 59
 Lautréamont: 180
 Lăpuşneanu, Alexandru: 128
 Lăzărescu, Al. (Laertiu): 97, 110
 Leajanin (general): 295
 Le Bon, Gustave: 164
 Leca, C.: 179
 Leca, D. G.: 191, 225
 Légouvé, Ernest: 46, 177
 Leib, Avram: 222
 Lemnea, Dimitrie: 266
 Lenş (familia): 53
 Leon, Anastase: 30
 Lerescu (sublocotenent, 1871): 49
 Lerescu, Isaia: 191
 Leuchtenberg, Eugen (duce): 248
 Leuchtenberg, Sergiu (duce): 248
 Lipan, George: 259
 Lipati, N. S.: 174
 Locusteanu, N. B.: 240
 Logadi, Ion: 235
 Luis, Grigore: 61
 Lungeanu, P.: 100
 Lungu, Traian: XXXIII
 Lupaşcu, Alexandru: 33, 110, 154, 181
 Lupaşcu, Gh.: 239, 258, 261
 Lupescu, Al.: 161, 180, 198
 Lupp, D. K.: 30
 Lupu, Gh. (George): 49, 50, 235
 Lupu, Henric: 182
 Lupulescu, I.: 198
- Maca, Petre: 259
 Macarie, E.: 269
 Macca, I.: 167
 Macca, Mihail: 55, 202
 Macedonski, Al.: XXV, 81, 94, 146, 155, 156, 170, 180, 265
 Mac-Mahon, Patrice de, duce de Magenta: 211
 Maftel, Vasile: 30
 Magheru, G. (actor): 41, 42, 43
 Magheru, Gh.: 106, 204
 Maican (familia): 80
 Maiorescu, Titu: XVI, XVII, XXV, XXIX, XXXIV, 21, 23, 30, 33, 34, 35, 38, 39, 99, 101, 139, 140, 147, 181, 186, 187, 189, 194, 205, 208, 209, 211, 227, 296
 Malaxa, P.: 191, 196
 Mandy (avocat): 278
 Mangirovu, D.: 30
 Maniu, Adrian: XX
 Maniu, Vasile: 134, 179, 237, 238
 Manoilescu, Basiliu (Vasile): 174
 Manolescu, Gr.: 147, 148
 Manolescu, Radu: 179
 Manteuffel, Edwin: 141
 Manu (familia): 57, 84
 Manu, Gheorghe (George): 16, 21, 101, 137, 168, 215, 216, 236, 239, 252, 253
 Manuc-bei: v. Mirzaian, Emanuel
 Manuel, Eugène: 44
 Marcovici, Al.: 79, 103, 199, 229
 Marcoşici, Işic: 222
 Margall, Puy: 120
 Marghiloman: 282
 Marghiloman, Al.: XVII, XVIII, XXXIV, 87, 159
 Margulici, I.: 221
 Mari (madame) (birtăşită): 69
 Marin, Alexie: 195
 Marinescu, Beatrice: 247, 261
 Marinescu, Ştefan D.: 174
 Marinică (lăutar): 76
 Marino, Adrian: 146, 155, 156, 180
 Marinovici, Iovan: 140
 Marmorosch (familie de bancheri): 62
 Marsillac, Ulysse de: XXVII, XXXVII, 44, 45, 58, 60, 63, 64, 65, 94, 135, 270
 Martin, Paul: 56
 Martinovici (băcan): 77, 79
 Marx, Karl: XII
 Massim, Ion C.: 7, 8, 16, 36, 135, 251
 Massoff, Ioan: XXXVII, 41, 47, 71, 148, 203, 224, 260, 262, 263, 271, 294
 Mateescu, N.: 147
 Mavrocordat, D.: 191
 Mavrocordat, Iorgu: 191
 Mavrocordat, N.: 29, 30
 Mavrodi, Al.: XXI
 Mavrody, Şt.: 29
 Mavrogheni, Petre: 11, 21, 40, 101, 131, 136, 137, 152, 205, 227
 Mavrus, Anton: 201
 Mazar-paşa: v. Lakemann, Stephen Bertlett

- Măldărescu, George: 271
 Măldărescu, N.: 79, 229
 Mănescu, Anton: 79
 Mărăcineanu, Nicolae Valter: 259, 263, 298
 Mărculescu (căpitan, 1875): 163, 164
 Mărgăritescu (locotenent): 182
 Mărgăritescu, Mihail: 182
 Mărzescu, Gh.: 110, 206, 234, 236, 237, 239
 Mehedințeanu, Marin: 106
 Mehedințeanu, Teodor: 106
 Mehmed (Mehemet) Ali-pașa (Karl Deroit): 249, 253, 254
 Meitani (baron): 51
 Meitani, G. G.: 161, 174
 Melhisedec (episcop): 180
 Mendelssohn-Bartholdy: 43
 Mercuș, Leon: 56, 278
 Méry, Joseph: 44
 Meunier, Hippolyte: 99
 Meyendorf, E. F.: 271
 Michăilescu, Șt. C.: 38, 39, 94, 135, 264, 296
 Michelet, Jules: 115, 199
 Miclescu, Calinic: 25, 125, 126, 129, 130, 177, 197
 Miclescu, I. Em.: 191
 Miculescu, S.: 174
 Midhat-pașa: 218, 219, 220, 225
 Mihai Viteazul: XIX, 59, 120, 132, 133, 136, 143, 144, 148, 260, 261, 284
 Mihailovici, Eliza (n. Bacalbașa): VIII
 Mihalachi, L.: 29
 Mihalachi, M.: 29
 Mihăilescu (actor): 41, 42
 Mihăiță Lăncierul: 61
 Mihălescu, Simeon: 11, 70, 113, 179
 Mihuleț (bătăuș electoral): 166
 Mihuleț, Iancu: VI
 Milan Obrenovici: 140, 141, 152, 153, 202, 218, 273
 Milesi, Pietro: 47
 Milion, G. D.: 174
 Miliutin, Dmitri Alexeevici: 247
 Mill, Henry: 226
 Mille, Const.: V, X, XII, XIII, XIV, XV, XIX
 Millo, Andrei: 30
 Millo, Matei: 40, 41, 43, 46, 70, 121, 147, 148, 149, 188, 224, 225, 262, 294
 Mincu, Ion: 53
 Minovici, Mina: 283
 Mircea cel Bătrîn (cel Mare): XIX, 116
 Mircea Ciobanul: 87
 Mircea, G.: 30
 Mirescu (profesor): 279
 Mironescu: 199
 Misir, Vasile: 281, 282
 Missail, George (Gh.): 110, 208, 226, 234, 235, 241
 Missir (comerciant): 59
 Mitiliniu: 209
 Miulescu, Nae: 75
 Mirzaian, Emanuel (Manuc-bei): 63
 Moceanu, Gh.: 276
 Mohammed al II-lea (sau al III-lea): 219
 Mohor, Vasile: 261
 Moise, Cilibi (Moise-Schwartz, Froim): 80, 82, 83
 Moisescu, Titus: XXXVIII
 Moldovanu, I. M.: 200
 Molière: 70, 99, 134, 147, 224
 Momolo, Eronimo: 55
 Morțun, G. A.: 174
 Moscu, T.: 191
 Moșoiu, Alfred: 71, 297
 Moșoiu, Ion: 71, 262, 297
 Mozart, W. A.: 44
 Mugur, Costache: 279
 Murad al II-lea: 219
 Murat, Gr.: 75
 Mureșianu, Aurel: V
 Murger, Henri: 45
 Murgescu, Costin: 111
 Murgescu, Ion: 244, 245
 Muscalu (lăutar): 76
 Musceleanu, Gr.: 22, 110
 Musset, Alfred de: IX
 Mustafa Ali Mehmed: 219
 Musu (familia): 57
 Mușat, Mircea: XX, 233
 Nacu, Const.: 167, 173, 180, 202, 287
 Nagy Roszy: 274, 275
 Nancovici, Nicolae: 259
 Nanianu, Basiliu: 195
 Naniescu, Iosif: 177, 180
 Napoleon I Bonaparte: 182
 Napoleon al III-lea: 120, 123
 Năcescu, C. N.: 142
 Nădejde, Ioan: V, XII
 Nădejde, Iosif: V, XX
 Năstase, Ion Grigore: 260, 261
 Năsturel („boier“): 278
 Neculau, G.: 30

- Neculescu, Niculae: 56
 Negre, G.: 135
 Negri, C.: 38, 118, 126
 Negroponte: 89, 90, 91
 Negroponte, T. I.: 106
 Negruși, I.: 30
 Negruzzi, G. C.: 30
 Negruzzi, Iacob C.: 23, 30, 34, 35, 203
 Nemirovici-Dancenکو, V. I.: 258
 Nenoveanu, Anton: 162, 163
 Nepokoicinski, A. D.: 238, 239
 Nestor (proprietar de cofetărie): 53
 Netea, Vasile: 96
 Nica, Vasile: 260
 Nichipercea (pseudonim): v. Orășanu, N. T.
 Nicolae (Nikolai) I (țarul): 256
 Nicolae, Ion: 260, 261
 Nicolae (Nikolai) Romanov (mare duce): 215, 230, 233, 234, 238, 245, 247, 248, 251, 253, 254, 257
 Nicolae (Nikolai) Romanov (marele duce, fiul): 248
 Nicolau, A.: 30
 Nicolau, Climente: 25
 Nicolau, Dobre: 137, 172
 Nicoleanu, Eracle: 122
 Niculcea (colonel): 278
 Niculcea (hangiu): 58, 278
 Niculcea, I.: 137
 Niculescu, Dragomir: 57, 64, 90, 107
 Niculescu, Elie: 174
 Niculescu, Gr.: 179
 Nierischer (farmacist): 103, 106
 Nifon (mitropolit primat): 25, 125, 126, 177
 Nikita (principele Muntenegrului): 202
 Nottara, C. I.: 264
 Novikov, E. P.: 227

 Obedenaru, Mihail Georghiad: 79, 98, 99, 134, 199
 Obedenaru, Panteli G.: 174
 Obrenovici, Efrem: 130, 140
 Obrenovici, Maria (n. Catargi): 130, 140
 Obrenovici, Milan: v. Milan Obrenovici
 Obrenovici, Miloș: 52
 Ochialbi, George N.: 76
 Ochialbi, Năstase (bătrînul): 76
 Odobescu (prefect de Dîmbovița): 206
 Odobescu, Al.: 58, 120, 132, 135, 188, 276
 Oeconomu (Economu), Cîru: 38, 148, 166, 167, 170, 179, 188, 202

 Offenbach, Jacques: 72
 Olănescu (ofițer): 81
 Olcescu, Const.: XIV
 Ollănescu-Ascanio, D. C.: 270, 271
 Onaie, Al. G.: 73
 Opran, Petre: 179
 Opreanu, C.: 202
 Opreanu (Opran), N.: 159, 201
 Opreanu (Opran), Remus N.: 154, 159, 172, 179, 180, 202
 Opreanu (Opran), Romus N.: 159, 179
 Opreșanu, Lascar N.: 30
 Orășcu, Alexandru: 52, 66, 78, 137, 161, 164, 186, 187, 188, 189, 192, 238
 Orășcu-Nicolaide, Alexandrina: 274, 275
 Orășanu, N. T. (Nae) (Nichipercea): 68, 92, 94, 95, 110, 159, 250, 262, 281, 282
 Orbescu, D. P.: 198
 Orleanu, Ghiță: 191
 Ornea, Z.: XXIX, XXXVIII
 Osman-pașa: 56, 215, 254, 257, 263, 272, 273, 298
 Osvald (birtaș): 7, 69
 Oteteleșanu (familia): 56, 84
 Oteteleșanu, Elena: 52, 85, 199
 Oteteleșanu, Ion: 199
 Otnescu, Gh.: 162

 Paapa, Vasile: 137
 Palade, Gh.: VIII
 Palade, Vasile: 130
 Paleologu, Al.: 180
 Palicar (pseudonim): v. Caragiale, I. L.
 Palladi, Ghèorghe: 30
 Paltator, Lambru: v. Baltador, Lambru
 Pană, Ion Gh.: XXXVII, 185, 220, 250, 273
 Pancrati, C.: 30
 Pandeale, D. Hagi: 137
 Pandealea, I.: 30
 Pandrav, Dem: 110
 Pangăl (elev): 113
 Pann, Antoș: 71, 72
 Pantazescu-Popescu: 275, 276, 300, 301
 Pașu, George: V, XIII, XIV, XV, XXV, XXX, 35, 259
 Panu, Ioan: 147
 Panu, Nicolae Vasile: 259
 Papadat, Nae: 277
 Papadopolu („student întîrziat*): 67
 Papadopolu, Panăiot: 29
 Pappazoglu, D.: 64, 131
 Paraschivescu (funcționar): 186

- Paraschivescu, M. R.: IX
 Paraschivescu-Naiman, C.: 30
 Pas, Ion: XX
 Pascal, Aristide: 101, 118, 181, 187
 Pascal, George: 182
 Pascaly, Matilda: 134
 Pascaly, Mihail: 40, 41, 43, 45, 46, 70,
 81, 133, 134, 147, 148, 149, 188, 224,
 260, 264
 Pascu (cofetar): 65
 Pascu, Ștefan: XXXVII
 Pașcanu, Chr.: 135
 Patierno (tenor): 47
 Patti, Adelina: 72, 188
 Patti, Carlotta: 188
 Paulescu, C.: 201
 Pavlov (colonel): 29
 Pavlov, C.: 30
 Pădeanu: 174
 Pădureanu (Surdul; lăutar): 76
 Pădureanu, Sava: 76
 Păltineanu, Barbu: 8, 51, 146
 Păucescu, Constantin: VII
 Păucescu (Peucescu), Grigore: 57, 161,
 172, 177
 Păun, Gh.: 30
 Pencovici, E.: 18
 Penescu, Const.: 120
 Peretz (familia): 64
 Peretz, Alexandru: 49, 236, 239
 Peșacov, C. G.: 176
 Petrache, Ion: 57, 77
 Petreanu, D.: 174
 Petrescu, Cezar: XX
 Petrescu, G.: 179
 Petrescu, Nicolae: 245
 Petrescu-Conduratu, C.: 78
 Petrini, M.: 229
 Petrino, D.: XXV, 38, 145, 146
 Petrovici, Armis: 61, 86
 Petrovici, Șt.: 191
 Pherekyde, Mihail: v. Ferekide, Mihail
 Pica (Pupăza) (patroană): 67
 Piru, Elena: 43
 Pițurcă (poreclă): v. Racoviceanu (dr.)
 Picleanu, N.: 12, 154, 179, 191
 Plagino, Al.: 239
 Platon (filozoful): 32
 Pleșoianu, Nic. Vas.: 174
 Pleșoianu, Ștefan: 191
 Plitos, C.: 179
 Poenaru (sublocotenent, 1871): 48
 Poenaru, Petrache: 116
 Poenaru-Bordea, M.: 167
 Poenărescu (familia): 168
 Pogor, Vasile: 16, 23, 30
 Politimos, C. G.: 167
 Polizu (maior, 1870): 17, 18
 Polizu, George: 79
 Polizu, Mary: 188
 Polyso, Cathérine: 44
 Pop, Augustin Z. N.: VII
 Popa, Samuil: 30
 Popa, Tache: v. Tache (Popa)
 Popescu, Atanasie: VIII
 Popescu, Eufrosina (Frosa): 147, 148, 271
 Popescu, Mihai: 8
 Popescu, N. D. (Nedea): 98, 99
 Popescu, Păun: 54, 77, 78, 79
 Popescu, Stan: VII
 Popescu, Stelian: XXI, XXII
 Popescu, Teodor: 87, 264
 Popovici, C.: 174
 Popovici, D.: 97
 Popovici, Maftai: 30
 Popovici, N.: 33
 Popp, Nerone: 110
 Postolache, Nicolae: 48
 Potra, George: XXXVII, 47, 51, 64, 72,
 80, 106
 Prager, Sigmund: 51
 Prăjescu, Iancu: 29
 Predescu, Eugeniu: 154, 201, 203
 Pretor, Ion: 166, 167
 Protici, Petre: 79
 Protopopescu, D.: 174
 Protopopescu-Pake, Em.: 21, 154, 159,
 173, 174, 179, 180, 200, 201, 202, 212,
 242
 Protto, Al.: 41
 Proudhon, Pierre Joseph: 158
 Pruncu, D.: 179
 Psalle, G.: 30
 Pumnul, Aron: XXV
 Purcică, Andrei: 282
 Puricescu, A.: 179
 Puțoreanu, Dincă: 164
 Pyat, Félix: 70, 134

 Quinet, Edgar: 174, 204
 Quinet, Hermiona (n. Asachi): 174

 Rac (pseudonim): v. Caragiale, I. L.
 Racine, Jean: 46

- Racotă, Hariton: 191
 Racoviceanu (dr.; poreclit „Pițurcă“): 7
 Racoviță, Dimitrie: 48, 273
 Racoviță, Gh.: 30
 Racoviță, N. D.: 141
 Racoviță, N. Gr.: 18
 Radoviceanu, Gh.: 201
 Radovici, Al.: 235, 236
 Radovici, Al. G.: XII
 Radovici, Nicolae: 271
 Radowitz, Joseph Maria von: 11, 30
 Radu (subdirector la Liceul Sf. Sava): 6
 Radu, Iorgu: 191
 Radu, Mihai: 179, 244, 246, 297
 Radulianu (comerciant): 79
 Rașca, Ig.: 60, 71, 203, 262, 295
 Rădulescu (cofetar): 65
 Rădulescu (dr.): 62
 Rădulescu, B. P.: 110
 Rădulescu, Ghiță: 201
 Rădulescu, Ion: 162, 163
 Rădulescu, T.: 33
 Rădulescu-Zoner, Șerban: XXXVII, 247, 261
 Râpeanu, Valeriu: XXXII, XXXVIII
 Remington, Philo: 226
 Resch, Joseph: 56, 58, 94
 Rhona, Albina di: 42, 43
 Riegler (patron de cofetărie și cafenea): 56, 68, 89
 Rietz (băcan): 77
 Rioșanu (familia): 61
 Rissdörfer, Iulius: 79
 Ristori, Adelaida: 46, 72
 Ritoride (proprietar): 59
 Rîmniceanu, C.: 174
 Rîșcanu, D. A.: 191
 Robescu, C.: 201
 Robescu, C. F.: 94
 Roman, Ion: 118
 Roman, I. N.: XV
 Romanescu, Aristizza: 71, 99, 147, 148, 271
 Romanescu, Ion: 71
 Romanescu, N. P.: 174
 Romanit, Gr.: 58
 Romano, Mihail: 259
 Romniceanu (comisar): 75
 Romniceanu, Grigore: 99, 229
 Romniceanu, Ioan G.: 174
 Roques, Antonin: 8, 135
 Roset, Radu: VII
 Rosetti, Al.: 272
 Rosetti, C. A. (Berlicoco): IX, XI, XIII, XXV, XXVII, XXVIII, XXX, 9, 12, 13, 14, 21, 78, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 99, 100, 114, 115, 154, 156, 157, 158, 174, 175, 179, 180, 189, 190, 191, 196, 198, 201, 203, 204, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 215, 216, 217, 228, 236, 240, 241, 243, 246, 247, 248, 252, 254, 272, 273, 287, 296, 299
 Rosetti, Horia: 96, 174, 199
 Rosetti, Maria: 199, 254, 263
 Rosetti, Maria (domnișoara): 44
 Rosetti, Mircea: 96, 174, 182, 199
 Rosetti, Th.: 21, 206, 208, 227
 Rosetti, Vintilă C. A.: XII, 96, 97, 174, 199
 Rosetti-Bălănescu, Petru: 29
 Rosetti-Tescanu, C.: 191
 Rosnoveanu, George: 203, 254
 Rossi, Ernesto: 72
 Rucăreanu, P.: 179
 Rudolf de Habsburg: 184
 Rusescu, Vasile R.: 174
 Russel, Nicolae: X
 Rusu, Andrei: 97
 Sachellari, G.: 29
 Safir (Saphir), Demetru Nicolae: 170
 Saint-Vallier (contele de): 141
 Salmen (colonel, 1875): 165
 Salmeron, Nicola: 120
 Salvini, Tommaso: 72
 Sarandi, Eufrosina (Frosa): 41, 75, 147, 149
 Sarandi, N.: 75, 143
 Saule, Samuel W.: 226
 Savfet-pașa: 211, 219, 222, 223, 224, 232
 Săftoiu, Gr.: 191
 Sălcianu (băcan): 77, 262, 297
 Sărățeanu, C. D.: 198, 199
 Scafeș (deputat liberal, 1870): 13
 Schiletți, G.: 30
 Schiller, Friedrich von: 46, 177
 Schina (colonel, 1875): 165
 Schina, P. E.: 250
 Schipek (frații: Ferdinand, Franz și Heinrich; „vioriști“): 76, 188
 Schlesinger: 59
 Scorțeanu, Paul (n. Sachelarie): VIII, IX, X, XI, XII, XXV, 144, 146, 162, 163
 Scorțeanu, Tase: 166

- Scrob, Carol: 268
 Scurtescu, Nicolae V.: 33, 38, 97, 98, 134
 Sefendache, Gh.: 13
 Segărceanu (căpitan, 1874): 138, 284
 Seraphine (șansonetistă): 203
 Serghiescu, Al.: 144, 163
 Serghiadi (concesionar): 71
 Sergiu (mare duce): 247
 Sergiu, Dimitrie: 201, 229, 282
 Serurie, Grigore: 154, 157, 168, 169, 172, 201, 203
 Severeanu-Dimitrescu, Constantin: 79, 110
 Severin, Emanoil: 228
 Sfetea, C.: 78
 Shakespeare, W.: 268
 Sholes, Christopher Latham: 226
 Sidoli („bătrînul“): 279
 Sidoli, Cesar: 279
 Sidoli, George: 279
 Sihleanu, Ștefan (fiul): 193
 Simionescu, Ștefan: 69
 Simolta (telegrafist): 113
 Simonescu, Dan: 127
 Simu: 199
 Sion, C.: 29
 Sion, G.: 34, 135, 260
 Sion, G. I.: 174, 199
 Sir Kock (pseudonim): v. Cristescu, Constantin
 Skobelev, M. D.: 259
 Slavici, Ioan: 39, 151, 205, 227
 Slăniceanu, Gh.: 192, 198, 212, 213, 228, 235, 271, 294
 Slătineanu (familia): 55, 156, 172
 Slăvescu (comisar): 75
 Slăvescu, Victor: 40, 111
 Smedeanu, Matei: 287
 Socec, I. V.: 51, 78, 99
 Sofianu, Alexandru: 30
 Solacoglu, George St.: 161
 Sorin, Nicolae: X
 Sorni (ministru spaniol): 120
 Spirescu, A.: 78
 Spiroiu, Al.: X
 Staicovici (dr.): 77
 Staicovici, Dumitru: 77
 Stamatini, C.: 174
 Stambulov, Ștefan: 153
 Stan, Apostol: XXXVII, 13, 14, 22, 147, 152, 171, 185
 Stan, Gh.: 260
 Stanof, Hagi: 62
 Stavrescu, Paulina: 71, 99
 Stavrescu, Raluca: 188, 263
 Stavri: v. Constantinovici, Stavri
 Stăgărescu: 30
 Stăncescu, C.: 135
 Stăncescu, Gh.: 132
 Stăncescu, Ioan: 200
 Stătescu, Chiriță: 174
 Stătescu, Eugeniu: 21, 154, 158, 172, 173, 177, 180, 181, 192, 201, 202, 203, 207, 208, 217, 226, 261, 294, 299
 Stăuceanu, Const.: X
 Steiner (dr.): 59
 Stelorian (familia): 53
 Stere, Constantin: XXXIII
 Stern, Joseph: 221
 Stoean, Gh. D.: XXXVII, 185, 220, 250, 273
 Stoenescu, Toma I.: 92, 93
 Stoica, N. H. (fiul): 166, 167
 Stoicescu, C.: 174
 Stoicescu, D.: 174
 Stoicescu, Petre: 179
 Stoieneșcu, C.: 174
 Stolojan, Anastasie: 21, 172, 176, 179, 180, 202, 205, 207, 236, 237
 Storck, Karl: 85
 Strat, Ion: 21, 101, 107, 179, 187
 Streinu, Vl.: XXIX
 Ströbel (patron de cafea și berărie): 67, 76
 Stroi, G. M.: 174
 Strousberg, Bethel Henry: 19, 24, 111
 Stuart, Dimitrie: 228, 232, 233, 234
 Sturdza, Costache D.: 29, 30
 Sturdza, D. A. (Mitiță): XXIII, XXIX, 12, 18, 21, 154, 173, 174, 175, 179, 180, 182, 191, 192, 196, 198, 207, 213, 215, 217, 225, 226, 234, 263, 294, 296, 297
 Sturdza, G.: 30
 Sturdza, Gr. M. (Beizadea Vițel): 16, 21, 23, 29, 30, 58
 Sturdza, I. P.: 30
 Sturdza, Mihail: 26
 Sturza, C.: 174
 Sturza, Ion Al. (Iancu): 179
 Sturza, R.: 174
 Suchianu, Ion (Iancu): 279
 Suci, Petre: 21
 Suhopanu (arhiereul): 126
 Suhr, Albert: 122
 Suhr, Francisca: 122

Suhr, Wilhelm: 54, 120, 122, 147, 148,
162, 163, 164, 203, 270, 278
Suleiman-paşa: 249, 254
Suliotis, Christodul J.: X
Sutzo, N.: 30
Suţu (familia): 59, 84
Suţu, A.: 161
Suţu, Alexandru Gr.: 30
Suţu, C.: VI
Suţu, Costache Gr.: 85
Suţu, George: 107
Suţu, Grigore: 85, 86
Suţu, Irina: 85, 86, 283

Şăineanu, Lazăr: 267
Şendrea, Alexandru: 21
Şendrea, Ştefan: 21
Şerbănescu, Th.: 271
Şestacov (locotenent): 244
Şincai, Gh.: 33
Şoimaru, Tudor: XX
Şoimescu, I. N.: 137
Şoimescu, S. M.: 198, 199
Şonţu, Gh.: 259, 298
Ştefan cel Mare: 110
Ştefan, I. M.: 254
Ştefanopolu, D.: 191
Ştefanov, I.: 30
Ştefănescu, Gregoriu: 94, 143
Ştefăniu: 30
Ştirbei, Barbu Dimitrie: 92
Ştirbey, Al. B.: 137, 161, 203
Şurcă, Mihai: 259

Tabacu, Ilie: v. Geambaşu, Ilie
Tache (Popa) („din Căramidari“): 282
Tache (Popa) („din Negru“): 282
Tache (Popa) („din Verde“): 22, 160,
169, 170, 281, 282, 283
Tanoviceanu, I.: VIII
Tănase („ţiganul“): 91
Tănase, Constantin: XXIV, 60
Tănăsescu (bătăuş electoral): 166
Tănăsescu (fraţii; cofetari): 53, 65
Tănăsescu (profesor): 7
Tătăranu, Al. P.: 174
Tătăranu, C. M.: 142, 174, 199
Tătăărăscu, G. M.: 132
Tătăărăscu, Gh.: XX
Tăuşanu, Ion: 174
Tăutu, I.: 30

Tăutu, Sc.: 30
Tefik-bei: 230
Teleor, D.: 91, 92
Tell, Christian: 11, 21, 87, 101, 123, 152,
192, 206
Temelie, Trancă: 169, 170, 177
Teodorescu, Dimitrie: 229
Teodorescu, Gh. Dem. (Ghedem): 22,
92, 110, 112, 144, 287
Teodorescu, Ion: V, XV
Teodorescu, S. C.: 174
Teodorescu, Virgiliu: XXXVII
Teodorescu-Branişte, Tudor: XX
Teodori, Iuliu: 79
Teodoru, Chiriţă: 201
Teohari, Achil: 191
Teriachiu, A.: 179
Teulescu, Petre (Petrahe): 66
Theodor, Matei: 113
Theodorini, Teodor: 43
Thiel, Fr.: 79, 94
Thiers, Adolphe: 141, 142, 211, 258
Thois, Joseph: 79
Tironu, G.: 30
Tissot, Victor: X
Titulescu, Nicolae: XXIII, XXX
Tîrnoveanu, G.: 174
Tocilescu, Grigore C.: 33, 94, 110, 111,
135
Tolstoi, Lev N.: 268
Tomescu, Nicolae: 275
Tomescu, Toma: 58
Tomîţa, Hagi: 74
Tony (pseudonim): v. Bacalbaşa, Anton
Török, Mihail: 65, 66, 69
Totleben, Eduard I.: 254, 255, 257
Totu, Maria: 157, 257
Traian (împăratul): 124, 256
Traupman (criminal): 25
Triandafil, Gr.: 16, 137
Trifanu, D.: 30
Trifu, Constanţa: 289
Tripcovici, Andrei: 53
Tudorică, Mioara: 16
Tulea (căpitan de jandarmi,
1874—1875): 144, 169
Türingher (farmacist): 79
Turnescu, Nicolae: 79, 161

Ţichindeal, Dimitrie: 34
Ţinc (Ţincu), Nicolae: 38, 148
Turcanu, Constantin: 258

- Ulescu, Const.: 259
 Urechia, V. A.: 21, 38, 39, 98, 110, 120,
 134, 135, 195, 241
 Urseanu, Valerian: 174
- Valentineanu, I. G.: 93, 94, 97, 100
 Valtier, Ch.: 203
 Vanic, Anton: 57, 64
 Vartiadi, C. D.: 174
 Vasilescu: 199
 Vasilescu (elev): 5
 Vasilescu, Lambru: 63, 181
 Vasilescu, M.: 271
 Vasilescu, Stelian: 259
 Vasiliu, Mihai: 264
 Vasiliu, Sava: 154
 Vasiliu-Năsturel, I.: VI
 Văcărescu (familia): 57, 84
 Văcărescu, Enăchiță (prefect de poli-
 tie): 162, 166, 285
 Văcărescu, Ienăchiță: 39, 51
 Văcărescu, T. C.: 215, 285
 Văleanu, C.: 197
 Vârzaru (căpitan): 67
 Vărgolici, Teodor: XXI, 118
 Velichi, Constantin: 153
 Vellescu, Șt.: 115, 134, 147, 148, 169
 Ventura, Grigore: V, 135, 208
 Ventura, Iancu: 206
 Verdi, Giuseppe: 91, 188
 Vericeanu (avocat): 80, 135
 Vernescu, Gheorghe (Gună): 21, 53, 80,
 100, 118, 158, 159, 160, 173, 176, 177,
 179, 180, 181, 190, 191, 192, 196, 197,
 198, 199, 200, 203, 204, 206, 212, 217,
 226, 284, 294
 Victor-Emmanuel al II-lea: 274
 Vilacros (Villacrosse), I.: 55, 167, 202
 Vilara, Alecu: 62
 Vinea, Ion: XX
 Vioreanu, Dimitrie P.: 192, 193
 Vizanti, Andrei: 21, 126
 Vizirul (poreclă): v. Brătianu, I. C.
 Virnav, Scarlat C.: 174
 Virnav, Vasile C.: 174, 199
 Vladimir (marele duce): 247
- Vladimirescu, Tudor: 33
 Vlahuță, Al.: 58, 296
 Vlaicu, N.: 191
 Vlădescu, Al.: 33, 174
 Vlădoianu: 117
 Voinescu, Serghie: 266
 Voinov, N.: 207, 208
 Voreas, D.: 177
 Vrabie, T. A.: 30
 Vulturescu, Gr.: 179, 225, 236, 241, 242
- Wachmann, Eduard: 44
 Walter, Scarlat: 78
 Wappner (familia): 53
 Wartha, Honoriu C.: 73, 78, 99
 Weiss, Ioan (Johann): X, 79, 94, 264,
 265
 Welles, B.: 104
 Welsbach, Auer von: 72
 Wentzel (poreclit „Singe rece“): 83, 84
 Wiess („Musiu“): 7
 Wiest, Ludovic (Ludwig): 43, 44, 60, 76
 Wilhelm I: 11
 Winterhalder, Enrich: 296
- Xantos (Xanto), Nicolae: 137, 161
- Zalomit, Ion: 66, 161
 Zamfirescu (droghist): 59
 Zamfirescu, Duiliu: VIII, 58, 296
 Zamphirescu (Zamfirescu), Mihail: 38,
 97, 98, 148
 Zanne, Al.: 117, 118
 Zarifi, G.: 106
 Zarifopol, Paul: 91
 Zăgănescu: 172
 Zefcari, A.: 253
 Zenidi, M.: 167
 Zerlenti, Christofi: 137
 Zimmerman (general): 251
 Zisidi (căpitan): 285
 Zotta, D.: 30
 Zustan, Juan: 120
 Zwiebel (anticar): 80
 Zwiedinek von Sudenhorst: 247

INDICE DE NUME DE LOCURI DIN ORAȘUL BUCUREȘTI ȘI DIN ÎMPREJURIMI*

- ăbatorul (la „Tăiere“): 121
 ăbatorul vechi: XXXII
 Academia domnească (de la Sf. Sava):
 4, 59
 Academia română: 98
 Alcazar (grădina): 69, 278, 295
 anticariatul: Alcalay, 51; Zwiebel, 80
 Arsenalul armatei: 260
 Asociația generală a lucrătorilor din
 România: 60
 Ateneul Român: XII, XXXII, 43, 57, 58,
 80, 98, 110, 118, 135, 141, 162, 168,
 188, 200, 278
 Automobil-club: 57
 Azilul Elena Doamna: 177
 Baia Centrală: 156
 Baltador (Paltator) Lambru (cofetăria):
 54, 65
 Banca: Agricolă, 54; Crisovelloni, 59; de
 Investiții, 62; Derussi, 61; Marmo-
 rosch-Blank, 62; Națională, 59, 62,
 77, 137; Poumay, 61; de Scont, 59
 bariera: Belvedere; Cotroceni; Craiovei;
 Dudești; Herăstrău; Iancu; Mandrit;
 Mogoșoaia; Moșii; Piscu; Spirea;
 Șerban-Vodă; Tîrgoviștei; Vergu, 75
 Basarabiei (grădina): 53
 Basilescu (grădina): 62
 băcănia: Anghelescu, 77; Cavadia, 77;
 Ciobanu, 57; Colțescu, 57, 77; Dra-
 gomir Niculescu, 57, 64, 90, 107;
 Fundescu, 77, 79; Martinovici și An-
 gelu („La crucea de aur“), 77, 79;
 Păun Popescu, 54, 77, 78, 79; Pe-
 trache Ioan, 57, 77; Rietz („La Stea-
 gul alb“), 77; Sălcianu, 77, 262, 297;
 Dumitru Staicovici, 77
 berăria: Carul cu bere, 54; Grebert, 7,
 69; Oswald, 7, 69; Oteteleșanu (Te-
 rasa), 52; Ströbel, 76
 Biblioteca Academiei Române: XXXVI,
 XXXVIII, 73

* În timpul sistematizării acestui indice ne-am folosit de unele sugestii oferite de complexul indice al lucrării *Istoria Bucureștilor* de C. C. Giurescu. Atragem atenția că nu am înregistrat numele de edituri și tipografii cuprinse în indicațiile bibliografice; identificarea „pe teren“ (sau în lucrări recente) a destinației actuale a unor clădiri vechi sau noi am întreprins-o în lunile ianuarie-martie 1985. Numele localurilor de consum și de petrecere: berării, cafenele, cofetării, grădini, restaurante ș.a. care, uneori, aveau o destinație multiplă se regăsesc în indicele nostru atât la fișa comună cât și la locul convenit potrivit orînduirii alfabetice; de exemplu: cofetăria: *Capșa*; cafenea: *Capșa*; restaurantul: *Capșa*; hotelul: *Capșa*, dar și: *Capșa (cofetăria; cafenea; restaurantul; hotelul)*. Pentru stabilirea mai precisă a destinației unor localuri de consum am recurs, în afara titlurilor citate pînă acum, și la lucrarea: *De la hanul Șerban-Vodă la hotel Intercontinental* (Pagini din istoria comerțului hotelier și de alimentație publică din București) de Ion Paraschiv și Trandafir Iliescu, Ed. Sport-turism, București, 1979. Menționăm că în organizarea indicelui am ținut seama numai de datele existente în textul lucrării lui Bacalbașa și în notele noastre.

- Biblioteca Centrală de Stat: 62
 Biblioteca Centrală Universitară: 57
 birourile primăriei Municipiului Bucu-
 rești: 85
 birtul: v. restaurantul
 biserica: Albă, 53, 58, 69; Crețulescu,
 52; Domnița Bălașa, 4, 78, 80, 83;
 Mavrogheni (Cișmeaua Mavrogheni),
 116; Măgureanului, 4, 54, 77; Mi-
 hai-Vodă, 133; Radu-Vodă, 22; Să-
 rindar, 11, 52, 77, 79; Schitu Măgu-
 reanu, 54; Sf. Constantin, 71; Sf. Eca-
 terina, IX; Sf. Gheorghe Nou, 63,
 118; Sf. Ioan cel Mare, 51, 77; Sf.
 Ionică, 69; Sf. Sava, 59; Zlătari, 7,
 54, 59, 77
 Blanduziei (grădina): 61
 blocul Comedia: 55
 Bolintinul din Vale (comuna): 118
 Bordei (grădina): 69, 73, 75, 279
 Bordei (restaurantul): 69
 Brener (cafeneaua): 67
 Breslea (Brăslea, Braslea; grădina): 72,
 117
 Briol (cafeneaua): 67
 Broft (hotelul; restaurantul): 56, 64, 68,
 272
 Bruzesi (cafeneaua): 53
 Bulevard (Grand Hotel du Boulevard;
 hotelul; restaurantul): XXI, 52, 64,
 68, 279
 Bulevardul: Academiei (Universității;
 Republicii), 50, 55, 62, 143, 144;
 Hristo Botev (Domniței), 64; Carol I
 (Republicii), 64; Lascăr Catargiu
 (Ana Ipătescu), 58, 59; Colței (Bd.
 1848; v. și strada Colței), 58, 62;
 Elisabeta (Gheorghe Gheorghiu-Dej),
 279; Gheorghe Gheorghiu-Dej (Elisa-
 beta), 52, 65, 74, 279; Ana Ipătescu
 (Lascăr Catargiu), 59; Ilie Pinti-
 lie (Șoseaua Bonaparte), 58; Re-
 publicii (Academiei; Universității;
 Carol I), 61, 62, 64; Schitu Măgu-
 reanu, 54; Universității (Academiei;
 Carol I; Republicii), 50, 63; Bd. 1848
 (Colței), 62, 65, 85, 143
 Bursa: v. Palatul Camerei de Comerț
 și Industrie
 café-chantant-ul („șantanul“): Pațac, 70,
 71; Stadt Pesth (Orașul Pesta), 55,
 71
 cafeneaua: „La Brener“, 67; Briol, 67;
 Bruzesi, 53; Capșa, 55; Cazes, 67;
 Concordia nouă, 67; Corso, 57; Fial-
 kovsky, 65, 66, 83; Fieschi, 64, 66;
 „La Iancu“, 66; Kübler, 53; Labes,
 67; Oteteleşanu (Terasa), 52, 85, 199;
 „La Podul de fier“, 54, 68; „La
 Radu“, 67; Riegler, 56, 68, 89; Stadt
 Pesth (Orașul Pesta), 55; Ströbel,
 67; Tripcovici, 53.
 Calea: Craiovei (Podul Caliței, Calici-
 lor; Calea Rahovei), 63; Dorobanți-
 lor (strada, șoseaua Herăstrăului),
 69, 75; Dudești, 75; Griviței (ulița;
 strada, calea Tîrgoviștei), 58, 63, 247,
 260; Moșilor (Podul Tîrgului de
 Afară), 47, 63, 64, 75, 103, 106, 280;
 Plevnei (Podul de pământ; strada
 Belvedere), 63, 71; Rahovei (Po-
 dul Caliței, Calicilor; strada, calea
 Craiovei), IX, 4, 63, 75, 139;
 Șerban-vodă, 63; Tîrgoviștei (Calea
 Griviței), 246, 260; Victoriei (Podul,
 Calea Mogoșoaiei), XIX, 3, 50, 51,
 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 61, 62, 63,
 65, 69, 72, 74, 75, 77, 88, 90, 106, 191,
 208, 247, 254, 277, 279, 297
 Capitol (hotelul-restaurant): 52
 Capșa („casa“; cofetăria; cafeneaua;
 restaurantul; hotelul): 11, 55, 62, 65,
 73, 172, 203
 Capul Podului (Piața Victoriei): 50
 Carul cu bere (berăria; restaurantul):
 54
 Casa centrală a meseriilor și asigurări-
 lor muncitorești: XVI
 Casa de economii și consemnațiuni
 (Casa de depuneri; C.E.C.): 51, 77
 Casa de mode (str. Lipscani): 59
 Casa de mode Venus: 51
 Casa Episcopiei: v. Metohul Episcopiei
 de Rîmnicul Vlcea
 casa (casele) particulară: Anagnostiadi,
 58; Nicolae Andronescu, 167; Assan,
 57, 65, 277; Bălcescu, 62; Băleanu, 4;
 Bărcănescului, 62; Stancu R. Be-
 cheanu, 59; Ștefan Bellu (Ienăchiță
 Văcărescu; Prager), 51; Ion Canta-
 cuzino, 62; Mihail (Mișu) Cantacu-
 zino, 58; Carapatti, 60, 190; Grigore

- Cerchez, 54; Costică C. Cesianu (Filipescu), 53; Iancu Crețeanu (Crețeanu), 57, 77; bisericii Crețulescu, 52; dr. Atanasie Demostene, 58; Enciulescu, 53; Natalia Fănuță, 167; Filipescu (Costică C. Cesianu), 53; Filitis (colonel), 57; Ghica (Lenș; Vernescu), 53; Dumitrache Ghica (Emanoil Lahovary), 55; Ghiculeștilor (sediul Primăriei), 63; Goleștilor (Dinicu Goleșcu), 52, 53; Goligher, 53; Ion C. Grădișteanu, 58; Greceanu, 55, 279; Ioanid, 57; Karagheorghievici, 62; Lahovary, 52; Emanoil Lahovary, 57; Emanoil și Nicolae Lahovary (Dumitrache Ghica), 55, 61; Lenș (Ghica; Vernescu), 53; Maican, 80; Manu, 57; Mazar-pașa, 150, 154, 156, 176, 182, 198, 293; de la Măgureanu, 4; baronului Meitani, 51; maior Mișa (Anastasievici), 62; Musu, 57; Oteteleșanu, 52, 56; Barbu Păltineanu, 51; Grigore Păuceșcu, 57; Peretz (Anton Vanic), 57, 64; Petroviçi Armis, 61, 86; Poenărescu, 168; Prager (Ienăchiță Văcărescu; Ștefan Bellu), 51; dr. Rădulescu, 62; Joseph Resch, 56, 58, 94; Riegler, 56; Rioșanu, 61; Ritoride, 59; Romanit, 58; Slătineanu, 156, 172; Stelorian, 53; dr. Nicolae Tomescu (str. Italiană), 275; dr. Toma Tomescu (Calea Victoriei), 58; Török, 65, 66, 69; Anton Vanic (Peretz), 57, 64; Ienăchiță Văcărescu (Ștefan Bellu; Prager), 51; Gh. Vernescu (Ghica; Lenș), 53; Wappner, 53; bisericii Zlătari, 54, 65
- Casa Pathé: 54, 63
 Casa Schlesinger: 59
 Casa societății „Dacia”: 54
 Cazarma Alexandria: 138, 140, 284
 Cazes (cafeneaua): 67
 Cărăbuș (grădina): 60
 Centrala Loto-pronosport: 51
 Centrul civic al Bucureștilor (Noul): 74
 Cercul de studii sociale: XII, XIII, 64, 65
 Cercul militar: 52, 77
 Cercul muncitorilor: XIV
 Cina (restaurantul): 57
- cinematograful*: Clasic, 279; Colos, 53; Lux, 61; Select, 56; Volta, 59
cîrcul: Hutemann, 54, 279; Kremser, 279; Sidoli, 163, 279; Suhr, 54, 120, 122, 147, 148, 162, 163, 164, 203, 270, 278
 Cișmigiu (grădina): 50, 54, 80, 110, 140, 149, 168, 229, 230, 285
 Clubul conservator: XIX
 Clubul muncitorilor din București: 62
 Clubul român: 66
 Clubul studenților universitari din București: 199
 Clubul tinerimii: 55
 Cofetăria: Baltador (Paltator), 54, 65; Capșa, 55, 65, 203; Constantinescu, Iorgu, 7, 65; Fialkovsky, 65, 66, 69, 88, 203; Giovanni, 65; Nestor, 53; Pascu, 65; Rădulescu, 65; Riegler, 56, 68, 89; Tănăsescu (frații), 53, 65; Teatrului, 56
 Colaro (hotelul; birtul; restaurantul): 67
 Colegiul Sf. Sava: v. Liceul Sf. Sava
 Colentina (moșie): 72
 Comitetul Central al Partidului Comunist Român (sediul): 57
 Comitetul de Stat al Planificării: 58
 Concordia nouă (hotelul; cafeneaua): 64, 67
 Concordia veche (hotelul): 3, 15, 64
 Conservatorul de muzică (str. Lipscani): 59
 Conservatorul de muzică și artă dramatică (piața Valter Mărăcineanu): 80, 115
 Consiliul de Miniștri (cancelaria): 60
 Constantin (birtul; grădina): 68, 203
 Constantinescu Iorgu (cofetăria): 7, 65
 Corso (cafeneaua): 57
 Cosman (Kosman; bodega): 295
 Cotroceni: 77, 238, 239, 260
 Creditul rural: 62
culcare (sectoare administrative): de albastru, 75, 167, 168, 282; de galben, 75, 167, 168, 169; de negru, 75, 167, 168, 282, 286; de roșu, 75, 167, 168, 169, 171; de verde, 75, 157, 167, 168, 171, 282
 Curtea de Apel: 4
 Curtea domnească (Curtea veche): 63

Dealul Mitropoliei: 64, 103, 186, 236, 241
Dealul Spirii: 3, 132, 157, 172, 284
Depozitul de vinuri E. Carada: 96
„Der grosse Fritz“ (grădina): 59
Dîmbovița (plasa*, județul Ilfov): 168
Dîmbovița (rîul): XXVII, 3, 4, 50, 54,
63, 69, 71, 77, 83, 99, 121, 169, 296
drogheria Zamfirescu: 59

Edison (grădina): 61

editura: Bălăceanu și Wartha (librărie-
editură), 99; Cartea românească, 78;
de muzică Ghebauer, 52; Ionnițiu
(Ioanițiu, librăria-editură), 99;
Muzicală, 59; I. V. Socec (librăria-
editură), 78, 99; H. C. Wartha (libră-
ria-editură), 73, 99

Elysée (Elizeu; Teatrului; restaurantul):
65, 69

Enache (birtul): XXXII, 60, 61, 69

Englitera (hotelul; restaurantul): 64, 68
Epurescu (restaurantul): 68, 203

fabrica de conserve D. Staicovici: 77

Facultatea: de Drept, VIII, IX, 69; de
Litere și Filosofie, 94, 181; de Me-
dicină, 102

farmacia: Fr. Bruss, 79; Joseph Bruss,
79; Aurelius Ciura, 79; Nierisicher
(„La Sfinți“), 103, 104, 106; Iulius
Rissdorfer, 79; Joseph Thoiss, 79

Fialkovsky (cofetăria; cafeneaua): 65,
66, 69, 83, 88, 203

Fleschi (hotelul; cafeneaua): 64, 66

Filaret: 238

Filaret (cîmpia): 139

Filaretului (lunca): 106

Floreasca (lacul): 69, 73

franzelăria Gagel: 61

Frascati (restaurantul): 56

Fundația universitară Carol I: 57

Gagel (grădina): 61

Gara Tîrgoviștei (Gara de Nord): 235,
238, 246, 247, 261, 274

Georgescu (grădina-restaurant): 295

Giafer (grădina): 71

Giovanni (cofetăria): 65

Grădina botanică: 143

grădina (de promenadă): Academiei
(Universității), 59; Ateneului (squa-
rul), 57, 278; Cișmigiu, 50, 54, 80,
110, 140, 149, 168, 229, 230, 285; Epis-
copiei, 57, 141, 199, 203; Tei, 48; Uni-
versității (Academiei), 59; bisericii
Zlătari, 59

grădina lui Cornescu: 60

*grădina (-restaurant; — cu spectacole
de varietăți)*: Alcazar, 69, 278, 295;
Basarabiei, 53; Basilescu, 62; Blan-
duziei, 61; Bordei, 69, 73, 75, 279;
Breslea (Brăselea, Braslea), 72, 117;
Cărăbuș, 60; Constantin, 68, 203;
„Der grosse Fritz“, 59; Edison, 61;
Gagel, 61; Georgescu, 295; Giafer,
71; Grădina cu cai, 71; Guichard,
203, 264; Heliade, 280; Herăstrăul
Nou (Noua grădină de la Herăs-
trău), 69, 72, 268; Herăstrăul Vechi,
72, 263, 298; „Leul și cîrnatul“, 69,
71, 203, 268; Moara cu iaz de la Flo-
reasca, 69, 73; Paradis, 203; Rașca,
60, 71, 203, 262, 295; Stadt Pesth
(Orașul Pesta), 55, 262; Stavri, 71,
203, 262, 278, 295; Șapte nuci, 281;
Tei (Grădina cu Tei), 48, 72, 73;
Union (-Suisse), 203, 261, 262, 263,
264, 297; Zdrafcu, 69

Grebert (birtul; berăria): 7, 69

Guichard (restaurantul; grădina): 69,
203, 264

Günther (Guenter) (birtul; restauran-
tul): 69, 295

hala (halele): de carne, 164, 165; Cen-
trală, 63; de fructe, 63; Obor, 47; de
păsări, 63; de pește, 63; din Piața
Amzei, 63

hanul: Constantin-Vodă, 54; Ivanciu
Gherasim, 58; Greci, 78; Manuc, 63,
135, 203; Leon Mercuș, 56, 278; lui
Niculcea, 58; Șerban-Vodă, 59, 77;
Zlătari, 54, 66, 67, 77

Heliade (grădina): 280

Herăstrău („eleșteul Herăstrău“; lacul):
69, 72, 263, 268, 298

* În timpul narațiunii lui Bacalbașa, pînă la 1/13 aprilie 1882, județul Ilfov
era împărțit în șase subdiviziuni administrative numite plăși și anume: Dîmbovița,
Mostiștea, Negoiești, Oltenița, Sabarul și Snagov (Znagov).

- Herăstrăul Nou („Noua grădină de la Herăstrău“): 69, 72, 268
- Herăstrăul Vechi (grădina): 72, 263, 298
- Hotelul*: de Atena, 64; Athénée Palace, 53, 58; Avram, 64, 103, 105, 106; Bristol, 62; Broft (Grand Hotel Broft), 56, 64, 68, 272; București, 53; Budișteanu, 65; Bulevard (Grand Hotel du Boulevard), XXI, 52, 64, 68, 279; Bulgaria, 64; Capitol, 52; Capșa, 55; Caracaș (Național), 64; Carol, 59; Central (str. Carol), 63; Central (Bd. Gh. Gheorghiu-Dej), 65; Colaro, 67; Concordia Nouă, 64, 67; Concordia Veche, 3, 15, 64; Continental, 56, 64, 68; Dacia (Manuc), 63, 64, 135, 165, 174, 203, 263; Engliș, 56; de Englitera, 64, 68; Esplanade, 61; Fieschi, 64, 66; de France, 51, 54, 67; de France (apoi Grand Hotel), 278; Frascatti, 52; Gabrovenii Vechi, 64; Grand Hotel, 56, 278, Grand Hotel (Lafayette), 51; Herdan, 52; High-life, 53; Hugues, 56, 65, 272; Imperial, XVIII, 53; Kiriazi, 64; Lazăr, 64; Lazăr Nou, 107, 110; de Londra, 64; Luvru, 52; Macedonia, 65; Manuc (Dacia), 65; Metropole, 57, 65, 277; Minerva, 59; Moldo-Român, 64; Negoiu, 60; Nemțoaica, 64; Neubauer, 65; Orient (al Piteșteanului), 53, 64; Orient Nou, 43; Oteteleșanu, 52; Patria, 65; Pesh, 65; Princiari, 65; Principatele Unite, 64; Regal, 60; de Rusia, 65; Simion, 64, 67; Simplon, 77, 261, 297; Splendid, 53, 64; Stănescu, 60; Transilvania, 64; Union, 60, 64, 68; Victoria (Calea Victoriei), 51; Victoria („din Șelari“), 64
- Hristodor (birtul): 3, 51, 52, 68
- Hugues (hotelul; restaurantul): 56, 65, 68, 89, 90, 272
- Iaurgeria lui Hagi Stanof: 62
- Imprimeria Statului: 181
- Institutul Buchholtzer: v. Pensionatul Buchholtzer
- Institutul de Arhitectură: 156
- Institutul de băieți Șeicaru: 4
- Institutul de hidroterapie al medicilor asociați: 62
- Institutul Heliade: 115, 155, 169, 286
- Institutul-pension de băieți „Codreanu“: 53
- Institutul Proiect București: 61
- Intrarea dr. Toma Tomescu: 58
- Ioanid (grădina de zarzavat și livada): 117
- Iordache („La Idee“; restaurantul): 68
- Întreprinderea de comerț exterior Românoexport: 62
- Întreprinderea de comerț exterior Tehnoimport: 61
- Jockey-Club: 57
- Kosman (restaurantul): v. Cosman
- Kübler (cafeneaua): 53
- Labes (cafeneaua): 67
- „La Clopoșel“ (restaurantul): 68
- „La Drei Bettler“ (Trei cerșetori) (restaurantul): 61
- „La Iancu“ (cafeneaua): 66
- „La Mielul Alb“ (birtul): 69
- „La Ochiul lui Dumnezeu“ (cîrciuma): 57
- „La Pisica Neagră“ (birtul): 7, 54
- „La Podul de fier“ (cafeneaua): 54, 68
- „La Radu“ (cafeneaua): 67
- legația Rusiei: 52, 263
- „Leul și cîrnatul“ (grădina): 69, 71, 203, 268
- Librăria*: Bălăceanu și Wartha, 99; Cartea rusă, 55; A. Danielopolu, 78; Ig. Haiman, 78; Ignatz Hertz, 3, 51; G. Ioanid (și Spirescu), 78; Ionnițiu (Ioanițiu), 78, 99; C. Sfetea, 78; I. V. Socec (librăria-editură), 51, 78, 99; H. C. Wartha (librăria-editură), 73, 78, 99
- Luceul*: Matei Basarab, IX, XIII; Sf. Gheorghe, 58; Sf. Sava, VIII, 4, 7, 8, 9, 47, 51, 54, 66, 77, 81, 113, 251, 296
- l'Indépendance Roumaine (localul): 55
- liveada Văcărescului: 57
- Lucrătorul român (redacția): 60

- magazinul** (v. și *băcănă*): Stancu R. Becheanu, 59, 79; Cocor, 65; Gh. Coemgiopolu, 79; Confecția, 55; A. B. Dancovici, 79; Delta Dunării, 55; Electrolux, 65; „La Globul verde”, 59; Jobin (pălărier), 56; Leonida, 53; Luvru, 52; Madame Volays (pălării), 79; Paul Martin (pălării), 56; Missir, 59; Muzica, 52; de muzică Ghebauer (apoi Feder), 52, 277; Prager (de blănuri), 51; Romarta, 55, 57; Universal „Socec-Galeriile Lafayette”, 51; Sora, 51; Steaua albastră (încălțăminte), 83; Tal (de muzică), 165; „A la ville de Lyon” (mătăsurii), 79; „Aux villes de France” (mătăsurii), 79; Wattson și Youell, 60
- mahalaua** (*suburbia*): Antim, 74, 168; Cărâmidari, 282; Colentina, XXXII; Delea Veche, XXIV; Izvor, 72; Lucaci, 167; Popa Soare, XXIV; Tabaci, 172; Tabacii de Jos, 72
- Maior-Mura** (restaurantul): 62
- mănăstirea**: Mihai-Vodă, 132; Plum-buita, 235; Radu-Vodă, 167; Sf. Sava, 59; Văcărești, 162
- Metohul Episcopiei de Râmnicul Vilcea**: 57, 58, 278
- Miliția Capitalei** (sediul): 51, 55
- ministerul**: de Externe, 58, 60, 99; de Finanțe (Visteria), 58, 62, 117; Industriei și Comerțului, 53; Industriei Construcțiilor de Mașini, 53; Instrucțiunii Publice și al Cultelor, X, 69; de Interne, 60, 61, 69; Justiției, 61; de Lucrări Publice, 50, 60, 92
- Moara cu iaz de la Floreasca** (grădina): 69, 73
- Mogoșoaia** (moșia): 50
- Monetăria Statului**: 119
- Mostiștea** (plasa, județul Ilfov): 168
- Moșii**: v. *Tîrgul Moșilor*
- muzeul**: de antichități, 275, 276; colecțiilor de artă, 58; de istorie al R. S. România, 54, 276; de istorie și artă a municipiului București, 59, 85; Muzicii românești, 54; național, 276, 300, 301
- Negoiești** (plasa, județul Ilfov): 168
- Nestor** (cofetăria): 53
- Oltenița** (plasa, județul Ilfov): 167
- Opera română**: 69, 70, 80
- Ospelul comunal**: v. *Primăria Oteteleşanu* (Terasa; cafenea; hotelul): 52, 85, 199
- Osvald** (birtul; berăria): 7, 65
- Palatul**: ziarului „Adevărul”, XX, 52; Ateneului, v. *Ateneul român*; Băncii Agricole, 59; Băncii Națiunii, 57, 77, 277; Bursei (Camerei de Comerț și Industrie), 62; Gh. Gr. Cantacuzino, 53, 54; Casei Autonome a Monopolurilor (C.A.M.), 58; Crețulescu, 56; Daciei, 59; Funcționarilor Publici, 54; Imobiliara, 56, 278; de Justiție (Tribunalul Capitalei), 4; Ministerului de Externe, 58; Ministerului de Interne, 60; Naționala, 62; Nifon, 55, 61; Poștelor și telegrafelor (Poșta Centrală), 54, 61, 63, 122, 278; Regal (domnesc, princiar), XV, 12, 25, 50, 52, 53, 57, 65, 77, 78, 189, 190, 243, 246, 247, 248, 260, 261, 264, 282, 287, 289; Republicii, 53, 57, 63, 69; Grigore Sturdza, 58; Suțu, 59, 85; Știrbey, 63; Telefoanelor, 52; Universității (v. și *Universitatea*), 133, 275
- Palat** (cofetăria): v. *Baltador*
- Paradis** (grădina): 203
- parcul**: Cișmigiu, v. *grădina Cișmigiu*; Ioanid, 117; Libertății, 72, 106; Progresul, 48
- pasajul** (*pasagiul*): Bijuteria, 55; Comedia, 61; Galeria Blanduzia, 61; Macca, 55; Majestic, 60, 61; Român, 52, 61, 67, 69, 78, 92, 93, 100, 295; Villacrosse, 55, 71
- Pascu** (cofetăria): 65
- Pațac** (café-chantant-ul): 70, 71
- Pensionatul Buchholtzer**: 4
- Pensionatul de fete Gachstater** (fost Manalotti): 4
- Pesth**: v. *Stadt Pesth*
- Piața**: Amzei, 63, 68; Bălcescu, 50, 62; Constantin-Vodă, 54, 122, 162, 163, 202, 278, 279; Ghica (Piața Mare; Unirii), 163, 165, 166, 169; Kogălniceanu, 71; Mare (Ghica, Unirii), 63, 163; Valter Mărăcineanu, 80; Națiunilor Unite, 50; Palatului, 57; Romană, 59; Teatrului (Național), 56.

- 64, 65, 77, 89, 94, 272, 280; Unirii (Ghica; Piața Mare), 63, 64, 74, 163; Universității, 59, 62, 133, 143; Victoriei („capul Podului“), 50, 54, 58, 59, 75; Piața 1848, 59
- Piața de flori: 63
- Piața zarafilor: 63
- Podul*: Calitei (Calicilor; strada, calea Craiovei; calea Rahovei), 4, 63; Moșoaiei (Calea; Calea Victoriei), XXXVII, 3, 50, 51, 54, 57, 58, 63, 64, 65, 68, 77, 78, 79, 88, 91, 94, 107, 110, 121, 139, 163, 199, 238, 246, 247, 254, 260, 261, 263, 272, 277, 297, 298; de Pământ (strada Belvedere; Calea Plevnei), 63, 71; Tîrgului de Afară (Calea Moșilor); 47, 63
- podul (peste Dîmbovița)*: de la Domnița Bălașa, 80; de la Mihai-Vodă („Podul Dîmboviței“), 54, 68, 133
- Poșta Centrală: v. Palatul Poștelor
- Poșta veche: 62
- Prefectura Poliției Capitalei („Poliția“): 51, 65, 166
- Primăria (ospelul comunal; primăria Municipiului București): 63, 85, 159, 160, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 171
- Rașca** (grădina; birtul; restaurantul): 60, 71, 203, 262, 295
- Rădulescu (cofetăria): 65
- restaurantul (birtul; bodega)*: Bordei, 69; Broft, 68; Bulevard, XXI; Capitol, 52; Capșa, 55, 73; Carul cu bere, 54; Cina, 57; „La Clopoțel“, 68; Colaro, 67; Constantin, 68; Cosman (Kosman), 295; „La Drei Bettler“ (Trei cerșetori), 61; Elysée (Elizeu; Teatrului), 65, 69; Enache, XXXII, 60, 61, 69; Englitera, 64, 68; Epurescu, 68, 203; Frascatti, 56; Grebert, 69; Guichard, 69; Günther (Guenter), 69, 295; Hristodor, 3, 51, 52, 68; Hugues, 56, 68, 89, 90; Iordache („La Idee“), 68; Maior Mura, 62; „La Mielul Alb“, 69; Osvald, 7, 69; „La Pisica Neagră“, 7, 54; Rașca, 60; Stadt Pesth (Orașul Pesta), 65; Ströbel, 67; Teatrului (Elysée), 65
- Riegler (cofetăria; cafeneaua): 56, 68, 89
- Sabarul (plasa, județul Ilfov): 168
- sala*: Bossel, 40, 41, 42, 55, 65, 70, 74, 121, 155, 188, 191, 224, 225, 276 286; Dacia, 74, 262, 263; Edison, 74; Franzelaru, XII, 74; Hirdău, 74; Hugo, 62; Jignița, 74; Liedertafel, 278; Majestic, 55, 56, 61; Pomul verde, 74; Savoy, 52; Slătineanu (Momolo), II, 12, 55, 56, 99, 192, 287; Teatrul-circ, 148, 262, 263, 270; Valhala (Walhala), 54, 202, 203, 276; Ziepser, 74
- Salonul nou de pianuri A. Ghebauer: 52
- Snagov (Znagov) (plasa, județul Ilfov): 168
- Societatea de tragere (dare) la semn: 48
- Societatea Filarmonică Română: 43, 44
- spitalul*: Brîncovenesc, 102, 106; Colentina, IX, 102; Colțea, IX, XXII, 102, 170, 177; de copii, 102; Filantropia, IX, 102; israelit, 102; -maternitate, 102; Mărcuța (ospiciu), 102; Pantelimon, 102, 118; penitenciarului, 102
- Splaiul Unirii: 4
- Stadt Pesth (Orașul Pesta) (cafeneaua; grădina; café-chantant-ul; hotelul): 55, 65, 71, 262
- statuia*: lui I. C. Brătianu, 62; Anei Davila, 177; lui Gh. Lazăr, 59; lui Mihai Viteazul, 59, 132, 133, 136, 143, 144, 148, 260, 261
- Stavri (grădina): 71, 203, 262, 278, 295
- strada (ulița)*: Academiei, 59, 60, 61, 62, 69, 71, 78, 93, 143, 278; Grigore Alexandrescu, 58; Teodor Aman (Soarelui), 75; Armenească, 103, 106, 113, 167; Banului, 63; Bateriilor (Cazărmi), 74; Bazaca, 63; Belvedere (Podul de Pământ; Calea Plevnei), 167; Bibescu-Vodă, 64, 106; Mauriciu Blank (Doamnei; Paris), 55; Blănari, 64; Ion Brezoianu, XXI, 65; Aristide Briand (Regală; 13 Decembrie), 60; Bursei (Colonadelor), 62; Buzești, 54; Eugeniu Carada (Karagheorghevici), 55, 62; Carol (ulița Franceză; 30 Decembrie), 4, 7, 54, 62,

63, 65, 70, 71, 77, 79, 135, 139, 160, 163, 166; Cazarmii (Bateriilor), 74; Căldărari, 163, 165; Cîmpineanu (Știrbey-Vodă; 13 Decembrie), 7, 52, 63, 65, 69, 77, 262, 264, 278, 295, 297; Clementei (C. A. Rosetti), 57; Colondelor (Bursei), 62; Colței (Bulevardul Colței; Bulevardul 1848), 50, 62, 63, 78, 85, 143; Covaci, 68; Craiovei (Calea Rahovei), 139; Nicolae Crețulescu, 53; Doamnei (Paris, Mauriciu Blank), 55, 59, 61, 62, 68, 78, 246; Dudești, 75; Enei, 156; Episcopiei, 57, 65; Filaret (11 Iunie), 69; Franceză (ulița; Carol; 30 Decembrie), 62, 83; Ștefan Furtună (Șoseaua Francmasonilor), 260; Gabroveni, 64; Germană (Smîrdan), 3, 63, 64, 67; Ion Ghica (Vestei), 62; Nicolae Golescu (Poșta Veche), 57; Gorgani, 65; Grădina cu cai, 71; pictor Nicolae Grigorescu (Modei), 53; Herăstrăului (Calea Dorobanților), 75; Imperială, 53; Nicolae Iorga, 58; Italiană, 275; Justiției, 168; Karagheorghievici (Eugeniu Carada), 55, 62; lt. D. Lemnea (Verde; general Manu), 53; Lipscani (ulița cea mare de lângă Curtea domnească), 51, 59, 62, 63, 64, 67, 68, 77, 78, 79, 94, 106, 144, 246, 264, 274; Lipscanii Noi, 51; general Manu (Verde; lt. D. Lemnea), 53; Măgureanu-Rîureanu, 3; Mihai-Vodă, 51, 79, 133, 139, 260; Const. Mille (Sărindar), XX, 52; Ministerului, 60; Modei (pictor Nicolae Grigorescu), 53, 277; Negru-Vodă, 74; Nouă (Edgar Quinet), 60, 61, 94, 96, 172; Onești (Vămii; Vienei; Wilson), 57; Paris (Mauriciu Blank; Doamnei), 55, 59, 61, 246; Patriei, 65; Piața Amzei, 58; Poetului (Ienăchiță Văcărescu), 64; Polonă, 117; Poșta Veche (Nicolae Golescu), 57; Ed. Quinet (Nouă), 60, 61, 172; Radu-Vodă, 167; Regală (Aristide Briand; 13 Decembrie), 60, 68, 69, 278; Remus, 167; Renașterii, 274, 275; Rîureanu (-Măgureanu), 3, 4, 51, 65; Romană, 58, 189; C. A. Rosetti (Clementei), 57; Sărindar (Const.

Mille), XX, 52, 62; Scaune, 218; Sevastopol, 53, 54; Sf. Constantin, 74; Sf. Ionică, 262, 297; Sf. Nicolae-Șelari, 68; Sf. Vineri, 74; Sfinții Apostoli, 74, 133; Sfinților, 64; Smîrdan (Germană), 3, 15, 59, 63, 64, 77, 106; Soarelui (Teodor Aman), 75; Stavropoleos, 54, 66, 67; Șelari, 63, 64, 66; Șerban-Vodă, 79, 167, 169, 275; Știrbey-Vodă (Calvină; Cîmpineanu), 53, 63, 69, 71; Tirgoviștei (Calea Griviței), 58, 63, 247; Tăranilor (Aurel Vlaicu), 117; Umbrel, 277; Uranus (Spirei; 13 Septembrie), 3; Ienăchiță Văcărescu (Poetului), 64, Vămii (Vienei; Wilson; Onești), 57; Verde (general Manu; lt. D. Lemnea), 53; Vestei (Ion Ghica), 62; Vienei (Vămii; Wilson; Onești), 57; Aurel Vlaicu (Tăranilor), 117; Wilson (Vămii; Vienei; Onești), 57; Duiliu Zamfirescu, 58; 11 Iunie (Filaret), 69; 13 Septembrie (Spirei; Uranus), 3, 138; 13 Decembrie (Cîmpineanu și Regală), 7, 52, 56, 57, 60, 63, 68, 69; 30 Decembrie (ulița Franceză; Carol), 4, 63, 70, 83, 163
Ströbel (berăria; birtul; cafeneaua): 67, 76

șantanul: v. café-chantant-ul
 Șapte Nuci (grădina): 281
 Școala de băieți no. 3: 168
 Școala de chirurgie: 102
 Școala națională de medicină și chirurgie: 12, 102
 Șoseaua: Bonaparte (Bd. Ilie Pintilie), 58; Cotroceni, 260; Francmasonilor (str. Ștefan Furtună), 260; Herăstrăului (Calea Dorobanților), 69; Kiseleff („la Șosea”), 50, 53, 69, 116, 203, 279, 283, 284, 297; Pandurilor, 177; Ștefan cel Mare, 58, 59, 75, 76
 Tănăsescu (frații; cofetăria): 53, 65
 Teatrul: Alhambra, 70; Comedia, 61; Evreiesc, 70; Fantasio, 70; Giulești, 61; Liric (Opera Română), 80, 118, 200; Majestic, 71; Mare (Național),

VI, XXII, XXIII, XXVII, 40, 41, 44, 45, 46, 47, 50, 56, 63, 65, 70, 71, 72, 76, 77, 78, 84, 87, 90, 98, 99, 133, 134, 136, 147, 148, 149, 177, 188, 224, 260, 264, 270, 278, 279, 294, 297; Mic, 70; de operetă, 70; Popular, 70; Regina Maria, 70; satiric-muzical Constantin Tănase, 52; Țândărică (de păpuși și marionete), 56; Țândărică (sala din str. Academiei), 60; de vară (grădina Guichard), 264
Tei (Grădina cu Tei): 48, 72, 73
Tei (lacul): 48, 72, 73
Terasa Oteteleşanu: v. Oteteleşanu (Terasa)
Timpul (redacția): 57
tipografia (atelierele grafice; imprimăria): ziarului „Adevărul”, 79; Dor. P. Cucu, XI, 79; Carol Göbl, 78; F. Göbl, 62; Ispirescu, 62, 78; Gr. Luis, 61; Naționala, 60; Noua tipografie a laboratorilor români, 78; C. Petrescu-Conduratu, 78; „Românul”-Carol Göbl, 78; C. A. Rosetti, 78, 96, 287; Statului, 181; Thiel și Weiss, 79, 94; Tipografia Curții-Lucrătorii Asociați, 78; Tipografia la-

boratorilor români, 78; Tipografia lucrătorilor asociați, 78; Johann (Ioan) Weiss, 79
Tirgul Moșilor: 11, 47, 48, 280
Tribunalul vechi: 80
Tripcovici (cafenea): 53
turnătoria de litere Dor. P. Cucu: 61
Turnul Colței: XXVII

ulița: v. strada

Union (-Suisse; grădina): 203, 261, 262, 263, 264, 297

Universitatea (v. și Palatul Universității): XXVII, 59, 60, 68, 98, 133, 143, 187, 275

Uzina de gaz aerian (de la Filaret): 72, 106

Văcărești (penitenciarul): 84, 86, 92, 120, 121, 156, 162, 170, 172, 175, 285, 289

Zdrăfcu (grădina): 69

Znagov: v. Snagov

TABLA DE MATERII

<i>Prefață</i>	V
<i>Notă asupra ediției</i>	XXXV
O lămurire	1
IN BUCUREȘTI	3
BUCUREȘTIUL ÎN 1871	11
Politica (11). Revoluția din Ploiești (16). Scrisoarea către Ambron (18). Curentul francofil (20). Politicianismul (21). Petiția de la Iași (23). Literatura (31). [. . .]. Finanțele (39). Teatrul (40). Tîrgul Moșilor (47). Tragerea la semn (48). Orașul (50). Tipuri bucureștene (82). Viața bucureșteană (84). Moravuri și farse (88). Ziariștii și scriitorii (92). Oamenii zilei (95). Doctorul Drasch (101). Întiul congres al presei (107).	
ANUL 1872	113
Liberalismul epocii (113). Moartea lui Ion Heliade-Rădu- lescu și a lui Dimitrie Bolintineanu (116). Diverse (118).	
ANUL 1873	120
Apele de la Văcărești (120). Ciroul Suhr (122). Moartea prințului Alexandru Cuza (123). Diverse (130). Statuia lui Mihai Viteazul (132). Teatrul (133).	
ANUL 1874	136
Diverse (136). Statuia lui Mihai Viteazul cauză de turbu- rări studențești (143). Oameni noi (145). „Revista“ la Tea- trul Național (147).	

ANUL 1875	150
Vestitele alegeri din 1875 (153). Coaliția de la Mazar-pașa (156). Acțiunea și agitația opoziției (173). Convențiunea comercială cu Austro-Ungaria (177).	
ANUL 1876	184
Importante știri politice (184). Diverse (186). Căderea cabinetului Lascăr Catargiu (189). Cum mi-am luat bacalaureatul (194). Politice (196). Noul regim liberal (203). În preajma anului 1877 (213).	
ANUL 1877	221
Evreii din România (221). Agitația politică (222). Diverse (226). Intrarea rușilor în țară (230). Proclamarea Independenței (239). România în război (243). Bucureștii pe vremea rușilor (261). Căderea Plevnei (271). Două crime celebre (274).	
<i>Addenda</i>	277
<i>Indice de nume de persoane</i>	303
<i>Indice de nume de locuri din orașul București și din împrejurimi</i> .	321

